RANDALL D. LAW

ISTORIA TERORISMULUI

DE LA ASIRIENI LA JIHADIŞTI

CORINT ISTORIE

Colecţie coordonată de LAVINIA BETEA

RANDALL D. LAW

ISTORIA TERORISMULUI

DE LA ASIRIENI LA JIHADIȘTI

Traducere din limba engleză de Sorin Șerb
Prefață de Teodor Baconschi

CORINT BOOKS
—2017—

RANDALL D. LAW este profesor de istorie asociat la Birmingham-Southem Collège din Statele Unite ale Americii din anul 2003. Prima ediţie a cărţii *Istoria terorismului* a fost publicată în 2009 şi este considerată „o nepreţuită resursă... pentru experţii în contraterorism, alţi specialişti şi toţi cetăţenii interesaţi" (a doua ediţie a apărut în 2016). A primit mai multe premii pentru activitatea sa în domeniul cercetării fenomenului terorismului.

Redactare: Lia De cei

Tehnoredactare computerizată: Lorena Ionică, Mihaela Ciufu Design copertă: Dan Mihalache Ilustraţie copertă: e Getty Images

RANDALL D. LAW *Terrorism. A History* Copyright e Randall D. Law, 2016

This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge.

Toate drepturile asupra ediţiei în limba română aparţin GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN: 978 – 606 – 793 – 099 – 3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României LAW, RANDALL D.

Istoria terorismului: De la asirieni la jihadişti / Randall D. Law; trad. de Sorin Şerb; pref. de Teodor Baconschi.

— Bucureşti: Corint Books, 2017 Index

ISBN 978 – 606 – 793 – 099 – 3

I. Şerb, Sorin (trad.)

II. Baconschi, Teodor (pref.)

32

Prefaţă

Permanenţa polimorfă a terorismului

Cartea universitarului american Randall D. Law ne oferă o sinteză a violenţei politice manifestate pe o vastă plajă spaţio-temporală, de la Assurnasirpal al II-lea şi sicarii participanţi la războiul iudeo-roman, trecând prin secta musulmană a Asasinilor, teroarea iacobină, carbonari, anarhiştii ruşi, fără a-i omite pe comuniştii din Brigăzile Roşii italiene, pe luptătorii uruguayeni Tupamaros sau pe cei din *Rote Armee Fraktion*. Autorul vizează deopotrivă insurgenţa, ca rebeliune împotriva oricărui tip de statu-quo, cât şi derivele statului, care poate abuza de „monopolul violenţei legitime”, reprimându-şi propriii cetăţeni. Indiferent de metoda sau criteriilor lor de selecţie, cei care au studiat fenomenul terorist n-au ratat ocazia de a-i sublinia complexitatea, ramificaţiile simbolice şi polimorfismul. Prin simpla sa

natură *politică*, actul terorist nu este niciodată „spontan”: el transpune o viziune filosofică, se profilează pe un fundal cultural şi reflectă o anumită ideologie, înscriindu-se totodată într-un context istoric, cu toate particularităţile sale irepetabile. În ceea ce priveşte terorismul zilelor noastre, acesta este involuntar stimulat de presa clasică, dar şi de *social media*, care-i multiplică impactul emoţional, contribuind astfel la perversa lui „eficacitate”. Într-o lume dominată de senzaţionalism tabloid, devenim – prin chiar efectul de catharsis al comentariilor din agora virtuală – „complicii” unor atrocităţi care se amplifică prin aprehensiunile noastre publice.

Este însă terorismul şi o etichetă? Semantic vorbind, da, căci el îşi asociază un protocol, pune în scenă un ritual şi alimentează un şir de semnale fin codificate. De aici rezultă eternul echivoc în care pare înveşmântat. Căci „teroristul” şi „luptătorul pentru libertate” sunt ipostazele aceluiaşi fapt, citit din perspectiva puterii sau, dimpotrivă, a forţelor care i se opun. Eticheta terorismului funcţionează ca alibi al crimei sau ai dreptăţii, în funcţie de locul din care porneşte discursul menit să condamne sau să justifice dinamica evenimentelor. Această lectură ambivalenţă creează destule dificultăţi. Căci istoria nu este decât istoriografie, reconstrucţie *a posteriori*. Nu avem acces la imediatul faptelor, ci numai la interpretarea lor, dictată de interesele „învingătorilor”. Memoria colectivă separă şi transfigurează, operând prin selecţii partizane. În definitiv, orice „cauză rea” este o „cauză bună” care a pierdut partida. Pentru a privi un eveniment ca atentat terorist, nu este nevoie doar să-i supravieţuieşti, ci şi *să ai puterea de a o face*... Prin urmare, terorismul nu este o prelungire hobbesiană a stării anarhice pe care filosofii moderni o atribuie omului primitiv, aflat în „stare naturală”. El presupune mereu premeditarea, constituirea

unei structuri de comandă, capacitatea de acţiune în reţea, prozelitismul în favoarea unui mit politic eliberator şi fanatismul unor agenţi cinici sau, dimpotrivă, copleşiţi de magia naţionalităţii distructiv-creatoare.

Volumul semnat de Randall D. Law are multe merite care i-au recomandat traducerea în limba română: este scris pe înţelesul publicului larg, are dimensiuni prietenoase şi ne ajută să renunţăm la prejudecata că terorismul este un fenomen recent, de care ne-am putea debarasa ca de o modă oarecare.

Pentru occidentalul obişnuit, terorismul apare fie ca ilustrare a extremismului de stânga sau de dreapta, fie ca manifestare a jihadismului, adică a islamului radicalizat, de matrice preponderent arabă. Este suficient să citim cartea de faţă pentru a constata că, în realitate, eticheta de „act terorist" poate fi aplicată unei raze geografice, istorice şi doctrinare mult mai întinse. Nu este doar un prilej de a (re) citi istoria universală printr-o grilă inedită, ci şi un argument (dezagreabil, dar, la limită, consolator) în favoarea ideii că nu vom scăpa prea curând de riscurile – şi cumplitele bilanţuri – ale acţiunilor teroriste.

Randall D. Law insistă oportun asupra a două idei-forţă: terorismul presupune eşecul negocierilor (obiectiv sau perceput ca atare de către părţile aflate în litigiu), precum şi producerea unor efecte disproporţionate în raport cu valoarea „investiţiei" iniţiale. Când musulmanul autoradicalizat din Paris, imigrant maghrebian de a doua generaţie, planifică masacrul de la Bataclan, el ştie deja că măreşte miza, introducând în ecuaţie *imprevizibilitatea calculată* a propriei acţiuni. Este, fireşte, un paradox asumat. Actul terorist funcţionează ca declic tactic al unor efecte strategice pe termen lung.

Luaţi, de pildă, ca studiu de caz, consecinţele „în spirală" ale atentatului de la 11 septembrie 2001: lovind în

centrul iconic al SUA ca hegemon democratic al lumii libere, atacatorii au schimbat, practic, cronologia globală, forţând întreaga lume să deschidă un alt capitol istoric. Al-Qaida a fost destructurată (mai ales după lichidarea lui Osama bin Laden), iar Irakul şi Afghanistanul au cunoscut represaliile Occidentului. Sub presiunea acestor teatre de conflict, s-a produs Primăvara arabă, al cărei eşec a încurajat apariţia ISIS, care a declanşat, la rândul ei, Războiul civil din Siria, reintrarea Rusiei în Orientul Mijlociu, deteriorarea relaţiilor dintre Israel şi administraţia

Obama, deriva autoritară a Turdei şi destabilizarea Uniunii Europene, copleşită de valurile de imigranţi arabi sau africani din 2016. Este aproape sigur că, fără „lebăda neagră" de la 11 septembrie, succesiunea, configuraţia, amplitudinea şi costul evenimentelor citate ar fi fost complet diferite. Poate că şi *Brexit* a primit impulsul decisiv tot sub impactul gradual, telescopic, al „succesului" repurtat, cu 15 ani în urmă, de către echipa lui Khalid Sheikh Muhammad. Aş merge chiar mai departe: USA PATRIOT Act (adoptat de Congres în 2011) a decredibilizat, prin implementarea lui presupus abuzivă, establishmentul bipartizan federal, favorizând reacţia antisistem a eledoratului, care l-a propulsat pe outsiderul Donald Trump la Casa Albă…

Istoria terorismului, tradusă acum după cea de-a doua sa ediţie, revizuită, a devenit o referinţă în bibliografia de specialitate, o sursă academică de bază pentru cei care reflectează asupra strategiilor antiteroriste, dar şi – aşa cum sugeram anterior – o carte apreciată de publicul larg, care se simte vizat, în viaţa cotidiană, de ameninţarea difuză, damoclesiană, a unor (oricând) posibile noi atentate sângeroase. Textul pe care-l veţi parcurge ne dăruieşte informaţii adesea

surprinzătoare, o cazuistică persuasivă, dar şi cadrele unei meditaţii asupra naturii umane, cu toate limitele, derapajele şi soluţiile sale de combatere a maleficilor pe care ea însăşi le generează. Un dicton francez spune că „un om prevenit face cât doi”. Vă recomand, ca atare, această lectură chemată să ne lămurească multe dileme şi să inspire coeziunea civică a lumii occidentale în faţa confruntării cu violenţa tragic banalizată a terorismului contemporan.

Teodor Baconschi

Introducere

Terorismul este la fel de bătrân ca şi civilizaţia umană şi la fel de tânăr ca ştirile din această dimineaţă. Unii nu se îndoiesc de faptul că au existat de-a lungul mileniilor oameni şi organizaţii care s-au folosit de terorism. Alţii, în schimb, consideră că adevăratul terorism a apărut în ultimele decenii. Până la un punct, ambele tabere au dreptate. Armele, metodele şi obiectivele teroriştilor se schimbă în permanenţă, dar caracteristicile de bază au rămas aceleaşi încă din vremurile de început Clodius Pulcher, patricianul roman care s-a folosit de bande criminale pentru a-şi intimida adversarii, sicarii cuţitari din Iudeea, care sperau să provoace un război cu romanii; în secolul al XII-lea Asasinii, care îşi ucideau şi terorizau rivalii musulmani; savanţii medievali care citau sfintele scripturi pentru a justifica asasinarea conducătorilor – toate acestea simt exemple de terorism şi toate premerg apariţia termenului de „terorism” în Franţa revoluţionară. Din anii 1790, terorismul a fost folosit de asociaţiile secrete italiene, care sperau ca astfel să pună fundaţia unui stat democratic, de revoluţionarii ruşi care voiau să impună socialismul şi de anarhiştii europeni foarte dornici să doboare toate guvernele. Muncitorii americani îi intimidau pe industriaşi prin terorism, în

vreme ce naziştii germani l-au utilizat pentru preluarea cvasilegală a puterii. Sionişştii şi arabii deopotrivă l-au folosit în încercarea de a-şi înfiinţa state în Palestina. Unele culturi sperau să declanşeze apocalipsul, iar extremiştii ecologişti au încercat să salveze natura cu ajutorul terorismului. Şi, mai aproape în timp, un american a aruncat în aer o clădire federală din Oklahoma City pentru că era dezgustat de guvern. 19 arabi au îndrăgit atât de mult moartea că au lovit cu avioane de pasageri mai multe clădiri reprezentative americane, omorând 3.000 de oameni. Toate aceste personaje şi evenimente sunt unice în felul lor, dar toate aparţin istoriei terorismului.

Când am început să predau un curs pe acest subiect, imediat după atentatele de la 11 septembrie 2001, nu am putut găsi nicio carte de recomandat studenţilor mei care să prezinte faptele în succesiunea lor cronologică, să ofere un cadru analitic general şi să fie cuprinzătoare, dar succintă. Obiectivul meu era să le ofer studenţilor şi cititorilor o carte, o adevărată *istorie* a terorismului, nu o simplă anchetă asupra stării fenomenului aşa cum se prezintă el astăzi.

Dar ce este terorismul? Orice discuţie pe acest subiect trebuie să pornească de la o definiţie şi aceasta ne plasează chiar în mijlocul unui teren minat. Au fost propuse nenumărate definiţii, iar haosul depăşeşte domeniul academic. Deşi s-au înregistrat unele progrese şi s-a ajuns ca viziunea asupra terorismului să capete consistenţă, cele mai multe agenţii americane implicate în probleme de securitate – departamentele de stat, al apărării şi cel al finanţelor, Biroul Federal de Instigaţii (FBI), Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), Agenţia Naţională de Securitate (NSA) şi Departamentul Antidrog al SUA – au propriile definiţii ale terorismului (din fericire,

toate trebuie să o armonizeze cu definiţia din jurisprudenţa SUA). De aceea, este posibil ca oamenii să reacţioneze în mare măsură conform celebrei replici a judecătorului Potter Stewart[1] care încerca să definească astfel pornografia: „Ştiu ce e atunci când o văd”.

Problema este că savanţii, analiştii politici şi profanii tind să se folosească deopotrivă de cuvântul „terorism” dându-i sensuri care tind să se anuleze reciproc. Pe de o parte, îl folosim dându-i semnificaţii normative, ca judecată morală împotriva violenţei, care este, în mod inerent, nedreaptă. Pe de altă parte, ne imaginăm că îl folosim analitic, ca un descriptor obiectiv. Felul în care înţelegem terorismul este înrădăcinat în reacţia noastră emoţională şi în repulsia morală pe care o avem faţă de el. Dar acest tip de înţelegere subminează eforturile noastre de a defini şi analiza ceea ce pretindem a fi un fenomen neutru. Ajungem astfel la o definiţie care ne poate satisface aspiraţia raţională către obiectivitate, fără a reuşi să se potrivească modului în care este folosit acest termen în realitate. De pildă, cu ce ajută clarităţii acestei definiţii faptul că punem în evidenţă că israelienii şi palestinienii se numesc unii pe ceilalţi terorişti, cum o făceau Osama bin Laden şi George Bush? Termenul este folosit astfel mai degrabă ca epitet decât ca termen analitic. Ce e de făcut, ca să nu riscăm relativismul insolent al clişeului care spune că individul considerat terorist de unii este pentru alţii un eroic luptător pentru libertate?

Ar trebui să începem, probabil, cu o definiţie care să se fundamenteze pe un singur criteriu. De exemplu, să presupunem că definim termenul ca violenţă împotriva civililor. Dar pentru aproape toate aceste înşelător de

---

1 Judecător american (1915-1985) la Curtea Supremă de Justiţie a SUA. Afirmaţia a fost făcută în 1964, când Stewart pleda împotriva interdicţiei difuzării filmului Les Amants de Louis Malle (n.tr.).

simple definiţii există cel puţin două situaţii în care folosirea lor este problematică: una care exclude ceva ce vrem să calificăm drept terorism (ca să dăm un exemplu, atacul întreprins în 1983 de Hezbollah împotriva cazărmii puşcaşilor marini din Beirut) şi alta care ne pretinde să denumim terorism ceea ce nu vrem să calificăm astfel (bombardarea oraşelor germane de către Aliaţi, în al Doilea Război Mondial). Dacă punem la un loc suficiente criterii pentru a da o definiţie complexă, vom văduvi termenul de multe dintre sensurile pe care i le atribuim astăzi. Astfel de definiţii cârpite tind, de asemenea, să fie aplicabile cu greutate în anumite perioade, locuri şi circumstanţe, silindu-ne să ne restrângem interpretarea terorismului, de exemplu, la o forţă subsidiară statului, chiar dacă statele-naţiune s-au folosit deseori de metode teroriste.

Un alt factor care încurcă lucrurile este că oamenii, induşi în eroare de sufixul cuvântului, tind să perceapă greşit sensurile fundamentale ale terorismului. Terorismul nu este o ideologie şi există sub forma unei viziuni anume asupra lumii, ca sistem de gândire sau ca program politic. Din acest punct de vedere, nu este comparabil cu liberalismul, capitalismul, socialismul şi cu niciunul dintre miliardele de „isme" care ne populează cărţile de istorie, deşi existenţa terorismului a fost unul dintre fenomenele definitorii ale erei moderne. Pe de altă parte, teroriştii arată mereu altfel, fie ei comunişti, naţionalişti sau fascişti (printre multe alte posibilităţi). Terorismul este o *strategie* care se foloseşte de anumite *tactici*, cu alte cuvinte, terorismul este un instrument pentru a atinge un scop anume – deşi adesea unul care pune în umbră în cele din urmă prezumtivele obiective către care cei care îl folosesc par să aspire.

Am să încep cu două afirmaţii fundamentale, din plin

demonstrate de vasta literatură dedicată subiectului. Prima este că anumite persoane sau grupări preferă să comită acte teroriste ca parte a unui proces decizional raţional şi conştient, în cadrul unor contexte politice şi culturale particulare. Astfel, terorismul nu este un fel de nebunie, aşa cum este deseori descris în termeni familiari – deşi este mai presus de îndoială că unii terorişti prezintă simptome ale unor diverse forme de boală mintală. A doua afirmaţie pe care vreau s-o fac: terorismul este un act de comunicare care intenţionează să influenţeze comportamentul publicului. Mă vor referi mai în detaliu la aceasta în cele ce urmează.

În loc să încerc o clasificare forţată a acestui fenomen, altminteri vag, printr-o definiţie doar în aparenţă precisă, voi explora terorismul pe trei căi diferite, punându-l în lumină din trei puncte de vedere diferite: mai întâi ca o serie de tactici; apoi ca act de violenţă simbolică şi provocatoare şi, în fine, ca pe un construct cultural.

Prima abordare a terorismului descrie, pe parcursul acestei cărţi, apariţia şi dezvoltarea a ceea ce am putea numi „trusa de instrumente” a terorismului: o listă de obiceiuri, tactici şi metode asociate în mod obişnuit cu terorismul. Voi explora, de asemenea, elemente ale definiţiilor comune, cum ar fi violenţa împotriva civililor, diferite metode de organizare, dependenţa de viaţa conspirativă, exploatarea fricii, interacţiunea cu mass-media şi aşa mai departe. O astfel de abordare ne ajută să identificăm tacticile şi influenţa dezvoltării tehnologiei, deşi ar putea să nu reuşească să diferenţieze terorismul de alte forme de violenţă, cum ar fi crimele, războiul şi lupta de gherilă.

A doua abordare este să explorez terorismul ca teatru al violenţei, care se bazează în mod fundamental pe simbolism şi provocare. Pe scurt, interpretat din acest

punct de vedere, terorismul este o strategie folosită pentru a modifica comportamentul multora prin terorizarea câtorva. Teroriştii îşi aleg ţintele nu pentru importanţa lor militară, ci pentru capacitatea acestora de a declanşa o reacţie extremă – adesea o reacţie de frică – şi pentru eficienţa cu care acestea îi determină pe ceilalţi să treacă la acţiune. Mulţi terorişti au mizat pe faptul că acţiunile lor îi vor determina pe inamici să adopte un comportament autodistructiv. De pildă, marxiştii Tupamaros din Uruguay au încercat să se folosească de terorism la sfârşitul anilor 1960 şi la începutul următorului deceniu pentru a determina statul să se demaşte ca entitate fascistă, cum credeau ei că este. Alte grupări s-au folosit de terorism pentru a incita masele la revoluţie, cum au făcut-o anarhiştii şi narodnicii europeni şi ruşi către sfârşitul secolului al XIX-lea. Alţii au sperat să atragă atenţia internaţională prin spectaculoase acte de violenţă – strategia Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei la sfârşitul anilor 1960 şi în aproape tot deceniul următor. Un obiectiv mult mai redus a fost, deseori, să menţină treaz spiritul de opoziţie şi să convingă inamicul că nu merită vieţile, resursele şi timpul irosit pentru a rămâne pe poziţii. Acesta a fost planul care a legitimat terorismul organizaţiei Irgun din Palestina sub mandat britanic a anilor 1940.

Această abordare pune în lumină rolul ideologiei, motivând şi distingând terorismul de alte forme de violenţă. Şi, de vreme ce are în mod esenţial un singur criteriu – cel al violenţei simbolice şi provocatoare –, este flexibilă şi poate fi aplicată pe secvenţe de decenii şi chiar secole, relevând elemente recurente ale acestei practici. Această abordare se bazează pe presupunerea că terorismul este o strategie raţională, aleasă cu bună ştiinţă, care are, în sens larg, obiective politice.

Organizaţiile ai căror membri au considerat violenţa drept un ritual sacru, ca de pildă gruparea responsabilă de atacurile cu gaz de la metroul din Tokyo, în 1995, par adesea să acţioneze doar pe baza unor principii religioase, mereu articulate însă într-un context istoric şi cultural anume, oricât de bizare le-ar părea persoanelor dinafară. Mai mult, această abordare poate pune în evidenţă rolurile diferite pe care le au liderii şi susţinătorii acestora în organizaţiile teroriste. De pildă, soldaţii simpli din al-Qaida cred că actele lor simt sacre, în vreme ce şefii lor simt mult mai calculaţi.

A treia abordare este cea mai abstractă, investigând cum a evoluat însuşi termenul de „terorism” de-a lungul veacurilor. Din acest punct de vedere, cuvântul nu are altă semnificaţie decât cea care i-a fost atribuită. O asemenea abordare consideră că „terorism” este un cuvânt utilizat pentru a categorisi obiectivele şi metodele altora drept ilegitime în cadrul unei anumite matrice culturale, istorice şi de percepţie. Un politolog s-a folosit de această accepţie pentru a afirma: „Un act violent este etichetat ca «terorist» când efectele sale psihologice sunt disproporţionate faţă de rezultatul pur fizic” 1. Uneori, procesul este subconştient, mai degrabă rezultat al schimbării normelor legate de violenţa legitimă. Mult mai des, eticheta de terorist este un efort conştient al celor aflaţi la guvernare, al majorităţii populaţiei sau al organizaţiilor influente care vor să deturneze dezbaterile, să găsească ţapi ispăşitori şi să-şi diabolizeze adversarii.

Toate aceste trei abordări – terorismul ca tactică, terorismul ca strategie şi terorismul considerat un construct social sau lingvistic – sunt eficiente doar când exemplul de terorism este prezentat în context. De aceea, obiectivul fundamental al acestei cărţi este să-i ofere cititorului o istorie cuprinzătoare a terorismului, în care

cele mai importante personaje şi organizaţii să fie prezentate alături de semnificative detalii ale mediilor politice, culturale, religioase şi economice care au dat înţeles acestor acte. Cu alte cuvinte, această carte îmbină istoria terorismului cu a societăţilor care i-au dat viaţă.

Terorismul aşa cum l-am descris mai sus depinde în mod natural de capacitatea unor actori violenţi să se asigure că informaţiile referitoare la actele sau intenţiile lor îşi ating publicul-ţintă, uneori prin impact direct, dar cel mai probabil şi mai eficient prin zvonuri, reacţii guvernamentale, ziare, televiziune, surse din domeniul spectacolului şi prin nenumărate alte forme de diseminare a informaţiei. Din acest punct de vedere, mass-media, în sens larg, oferă gura de oxigen fără de care teroriştii nu ar putea supravieţui. Cunoscutul jurnalist de televiziune Ted Koppel a făcut valuri cu remarca sa: „Fără televiziune, terorismul devine ceva asemănător mai degrabă cu ipoteticul arbore al filosofilor care cade în pădure: nu-i aude nimeni căderea şi nu există nicio dovadă a existenţei lui” 2. Astfel că în paginile cărţii mele am introdus şi extrem de importanta istorie a relaţiilor dintre terorism şi mass-media.

Merită, de asemenea, să luăm în considerare dezvoltarea domeniului „studiilor referitoare la terorism”, în mare măsură pentru că ar putea clarifica diversele ambiguităţi cu care ne vom confrunta încercând să dăm o definiţie a terorismului. Prima problemă, după cum susţinea Lisa Stampnitzky în fundamentalul ei studiu asupra apariţiei acestei discipline, este că prejudecăţile vizibile atunci când examinăm terorismul ca pe un construct lingvistic sau social au devenit conectate în mare măsură cu însuşi domeniul investigat3. Îndeobşte, savanţii occidentali au conturat esenţa domeniului încă din anii

1970, însă de regulă nu s-au referit la cele mai importante faţete ale acestuia. În Statele Unite ale Americii acest rol a fost preluat de comentatorii din grupurile de specialişti sau din administraţia guvernamentală, care au înclinat să reflecte atitudinea statului şi să stigmatizeze ceea ce în mod obişnuit (şi mai puţin controversat) era numit „insurgenţă" sau „răzvrătire". Cu alte cuvinte, domeniul studierii terorismului a fost la fel de predispus să modeleze viziunea mai largă a societăţii pentru a o face să vadă în terorism o strategie iraţională căreia i se dedică doar agenţi substatali pe cât a fost să dea o foarte necesară obiectivitate şi o perspectivă comparativă fenomenului. O asemenea evoluţie ne face să înţelegem de unde vin distincţiile rigide stabilite uneori între terorism şi victimele colaterale ale războiului sau luptele „legitime" de gherilă. Ne ajută, de asemenea, să ne explicăm modalităţile în care „terorismul" şi diferite alte forme de violenţă politică se plasează în centrul unor lupte mai largi pentru legitimitate purtate între guverne şi organizaţiile rivale.

Altă problemă asociată cu emergenţa studiilor referitoare la terorism este pregătirea profesională a universitarilor care se ocupă de acest domeniu. Accept fără proteste sau dovezi afirmaţia că nicio disciplină de studiu nu deţine monopolul asupra adevărului sau că în ultimă instanţă furnizează interpretări mai valoroase asupra mecanismelor care pun lumea în mişcare. Cu toate acestea, diferite discipline au puncte forte şi slabe diferite, iar dominaţia unei discipline asupra unui domeniu de interes produce anumite distorsiuni. Studierea terorismului este un bun exemplu în această privinţă. În domeniul academic, studierea terorismului a fost dominată de sociologi. Sfârşitul Războiului Rece şi evenimentele de la 11 septembrie 2001 au creat impresia că terorismul a devenit doar în ultima vreme o provocare globală de

maximă urgenţă (o viziune care ignoră în mod evident originile istorice ale terorismului), iar studiul problemelor contemporane, în special al celor care necesită reacţii guvernamentale bazate pe statistici pretinzând resurse de bani şi timp, tinde să devină domeniul predilect al sociologilor. În al doilea rând, predispoziţia naturală a istoricilor împotriva generalizării şi teoretizării le-a limitat capacitatea sau dorinţa de a aborda potecile alunecoase ale istoriei terorismului. Mai mult, mulţi istorici au nevoie de o grămadă de documente, de multe ori aflate în arhive îndepărtate şi scrise în limbi străine, astfel că tind să se concentreze pe o perioadă de timp şi pe un spaţiu anume, în loc să abordeze teme globale şi extinse pe mari perioade istorice, cum ar fi cea a terorismului, care se întinde din Iudeea antică, prin Europa medievală, până în America Latină a zilelor noastre. În schimb, incursiunile limitate ale istoricilor în acest subiect întăresc impresia generală că terorismul poate fi cu greu considerat o problemă contemporană, care cere doar soluţii practice. Istoricii fac de obicei concesii în această privinţă, chiar dacă efortul de a utiliza violenţa pentru a schimba indirect comportamentul cuiva este la fel de vechi ca şi fiinţa omenească.

Strădania constantă de a impune planurile guvernamentale care „vor rezolva” terorismul a exacerbat prejudecăţile determinate de viziunea statului conform căreia violenţa simbolică a actorilor substatali este inerent imorală, iraţională şi ilegitimă, în vreme ce aceea a statului diferă din punct de vedere funcţional. Acest efort a dat aripi recursului la ştiinţele sociale de vreme ce iniţiativele politice şi ştiinţele sociale au la bază o premisă comună: definiţiile clare, care permit colectarea unor pachete de informaţii cuantificabile, dar care, pe de altă parte, induc adesea impresia că numai grupări de mici dimensiuni, nu

şi state, pot întreprinde acte de terorism. Cu siguranţă, definiţiile terorismului bazate pe criterii au dat naştere unor perspective extraordinare asupra naturii fenomenului. Putem găsi exemple ilustrative în fiecare apariţie a revistei *Studies în Conflict and Terrorism* sau în publicaţii cu o arie mai largă de interes, cum ar fi *American Political Science Review*. Una dintre cele mai bune cărţi cu o asemenea perspectivă este *The Political Economy of Terrorism* („Economia politică a terorismului"), semnată de Walter Enders şi Todd Sandler4. Din nefericire, definiţiile care servesc scopurilor politice de astăzi modelează şi dezbaterile pe termen lung, consolidând prejudecăţile despre terorism şi marginalizând contribuţiile istoricilor şi umaniştilor care ar putea pune întrebări filosofice despre modul în care este structurată percepţia noastră despre terorism.

În mod ironic, sociologia a fost cea care a emis recent cele mai provocatoare şi radicale idei în domeniul studiului terorismului. Imediat după 11 septembrie, mai mulţi cercetători conduşi de Richard Jackson au început să folosească teoria critică pentru a investiga constructele academice, guvernamentale şi populare despre „celălalt", teroristul. În scurtă vreme şi-au reunit ideile în paginile revistei *Criticai Terrorism Studies*, care a dat nu doar numele grupării de savanţi, ci şi al abordării ştiinţifice, în vreme ce şcoala tradiţională încă îi califică drept nişte marginali în ceea ce priveşte semnificaţiile politice şi populare ale terorismului, mulţi universitari au adoptat, într-o măsură mai mică sau mai mare, studiile critice asupra terorismului.

Abordarea mea se plasează la egală distanţă de cercetătorii mai tradiţionali ai terorismului, motivaţi de principii care îi fac să creadă că putem identifica obiectiv unele forme de violenţă ca aparţinând terorismului, şi

adepţii studiului critic al terorismului, care consideră etichetarea „terorismul” drept un act care slujeşte aproape mereu obiectivelor strategice aflate pe agenda unui actor important. Strategia mea este să descopăr tipare în tacticile şi strategiile pe care le interpretăm drept terorism. Am preferat ca, în loc să adopt definiţii ale terorismului care produc date cuantificabile, să identific geneza, evoluţia şi manipularea definiţiilor în sine.

Este, desigur, imposibil să scrii o istorie exhaustivă a terorismului, care să se refere la fiecare grup, mişcare şi eveniment legat de subiect. Ce m-a călăuzit în selectarea materialului din această carte? Ce a făcut ca o *anume* grupare teroristă să merite să fie inclusă în cercetarea mea, iar *alta* nu? Cel mai important este să recunosc că modul în care înţeleg terorismul, aşa cum l-am schiţat mai sus, nu se centrează pe definiţiile tradiţionale sau pe criterii marcate cu claritate. Nu am permis ca un set de elemente definitorii să-mi constituie grupul de actori şi şirul de evenimente, aşadar să-mi construiască istoria. Am preferat să includ – amintiţi-vă de cele trei abordări descrise mai sus – indivizi şi grupări care au avut contribuţii extrem de importante la forme speciale de organizare clandestină, justificări speciale ale actului de terorism, modalităţi inovatoare de utilizare a tehnologiei şi utilizarea în premieră a unor noi tactici în istoria terorismului. De exemplu, deşi Voinţa poporului din Rusia a asasinat doar câteva persoane în anii 1870 şi 1880, gruparea şi-a câştigat dreptul de a fi menţionată în această carte pentru că s-a folosit în premieră de celule clandestine, pentru că a încercat în mod deliberat să folosească terorismul pentru a cultiva o imagine publică eroică şi pentru că a influenţat generaţiile următoare de teroriști ruşi.

Am inclus în aceste pagini şi câteva edificatoare

exemple istorice de terorism folosit ca formă de violenţă provocatoare şi simbolică, dar şi exemple care demonstrează faptul că se suprapune adesea cu alte tipuri de violenţă, cum ar fi războiul, insurecţia, operaţiile de gherilă, crima şi comportamentul psihopat. De exemplu, cu mult înainte de inventarea termenului de „terorism”, sicarii din Iudeea antică se foloseau de violenţă pentru a-şi exercita influenţa asupra unui public din depărtare, impactul militar asupra ţintelor sale având o importanţă secundară. Şi, cu toate că în anii 1960 revoluţionarul brazilian Carlos Marighella nu a efectuat niciun atentat terorist în persoană, el a imaginat o strategie extrem de competitivă folosind violenţa provocatoare pentru a organiza o mişcare revoluţionară. În plus, de vreme ce terorismul a fost folosit multă vreme ca un apelativ pentru a delegitima grupări, ideologii, cauze sau forme de violenţă considerate deviante sau periculoase de puterile dominante, am inclus şi o generoasă selecţie de actori denunţaţi ca terorişti care altminteri nu ar fi întrunit aceste criterii definitorii. Cei mai mulţi istorici, de pildă, au respins până nu demult ideea că un grup sau o organizaţie a organizat demonstraţia violentă din Haymarket, Chicago, în anul 1886; cu toate acestea, afirmaţiile autorităţilor despre o conspiraţie tenebroasă au întreţinut, în următoarele două generaţii, obsesia terorismului de stânga în Statele Unite ale Americii.

Pentru că nu sunt legat de definiţiile terorismului centrate asupra unui profil terorist anume, pot să investighez fără probleme utilizarea aşa-numitei terori de stat când aceasta a influenţat istoria terorismului. Iacobinii francezi din anii 1790, de exemplu, s-au folosit de teroarea împotriva civililor doar după ce au cucerit puterea de stat, însă astfel au pus piatra de temebe a terorismului revoluţionar, inspirându-i pe cei care au folosit pentru

prima dată cuvântul „terorist”. Mai mult, violenţa sovietică şi cea nazistă apar, în acest context, ca fiind o imagine aproape în oglindă, păstrând proporţiile, a multitudinii de grupări teroriste substatale care au bântuit Europa vreme de decenii: revoluţionari şi reprezentanţi ai statului deopotrivă au omorât nu pur şi simplu pentru a-şi distruge adversarii, ci mai degrabă pentru a-şi atinge obiectivele. Am preferat să nu ofer prea multe date despre susţinătorii de mai târziu ai terorismului de stat, cum ar fi regimurile de extremă dreapta din Argentina, Spania şi Africa de Sud, pentru că acele guverne au urmat, de regulă, modele mai timpurii.

Această variată înţelegere a terorismului deopotrivă ca set de instrumente, expresie a violenţei simbolice sau ca luptă pentru legitimitate înseamnă că şi contraterorismul trebuie considerat o componentă majoră a acestei istorii. În primul rând, contraterorismul are un dublu înţeles, de vreme ce statele implicate în acesta nu încearcă doar să distrugă teroriştii, ci îi terorizează deopotrivă pe cei despre care cred că adăpostesc terorişti. În al doilea rând, ineficienţa contraterorismului permite dezvoltarea terorismului, de vreme ce teroriştii pot fructifica adesea temerile, furia sau umilinţa oamenilor obişnuiţi, în acelaşi timp, contraterorismul eficient pretinde o înţelegere clară a factorilor care permite apariţia terorismului. Aşadar, cele două fenomene se întrepătrund mereu. Această carte nu pretinde că este o istorie cuprinzătoare a contraterorismului. Cu toate acestea, am inclus când şi când în aceste pagini descrierea şi analiza eforturilor contrateroriste atunci când legăturile dintre terorism şi contraterorism au fost foarte clare, iar consecinţele operaţiilor contrateroriste ineficiente categoric negative. Exemplul francezilor în Algeria din anii 1950 şi din următorul deceniu este, în mod special, relevant pentru

ambele situaţii.

Să spun câteva cuvinte şi despre relaţia dintre terorism şi insurgenţă. Cei doi termeni simt folosiţi adesea ca sinonime, uneori ca urmare a efortului bine intenţionat de a evita folosirea abuzivă a epitetului „terorist”. Însă „insurgent” (ca şi „luptător de gherilă”) nu este un sinonim pentru „terorist”. Pe scurt, insurgenţa (sau insurecţia) este o rebeliune violentă împotriva unei autorităţi de stat general acceptate, rebeliune pusă la cale de un grup care, dimpotrivă, nu este considerat, în general, un beligerant legitim. Cei implicaţi în insurecţie ar putea utiliza o largă paletă de tactici şi strategii, inclusiv terorismul, dar şi luptele de gherilă şi operaţiile militare convenţionale. Cu alte cuvinte, în vreme ce mulţi terorişti simt insurgenţi, în sens larg, nu toţi insurgenţii sunt terorişti. Distincţia este, în parte, una de tactici, scară a operaţiilor şi ţinte, dar poate apărea, de asemenea, o deosebire de intenţie. Insurgenţii caută, în general, să răstoarne guvernele şi pretind că au cucerit ori au întemeiat un stat, în vreme ce mulţi terorişti fie au obiective transnaţionale, fie vor, pur şi simplu, o schimbare politică. În ceea ce priveşte luptătorii de gherilă, aceştia poartă în general uniforme, vizând de regulă trupele de securitate, şi ele în uniformă, ale inamicului (deşi aceste principii au fost călcate în picioare în ultima jumătate de veac de fenomenul „gherilei urbane”).

Mi-am propus să alcătuiesc o istorie a terorismului utilă şi uşor de citit, care să ţină seama de două preocupări ale istoricilor: timpul şi spaţiul. Oricum, aria temporală şi geografică pe care se întinde acest subiect îi cere istoricului să găsească o cale de a împleti mai multe fire narative simultane. Soluţia mea a fost, în general, să rămân fidel unei sinteze cronologice a terorismului, linie de la care am deviat doar când mi s-a părut necesar să

inventariez evoluţii simultane în alte regiuni. împletesc frecvent două sau mai multe fire narative într-un capitol, cum ar fi Capitolul 2, în care vorbesc despre evenimentele din Europa şi din lumea islamică a Evului Mediu. Am recurs de două ori la o soluţie şi mai drastică atunci când evoluţii simultane sunt, în mod special, extrem de detaliate şi ieşite din comun. De pildă, din anii 1860 până în anii 1910, terorismul a fost folosit de revoluţionarii ruşi, anarhiştii europeni, rasiştii americani şi etnonaţionaliştii irlandezi separatişti. De asemenea, în timpul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XX-lea, terorismul a fost un produs secundar al decolonizării şi al luptei etnonaţionaliste, al ascensiunii islamismului/jihadismului, al milenarismului de stânga şi al mişcării Patriot americane. Pentru fiecare dintre cele două perioade cronologice am urmat fire narative distincte, câte unul de fiecare dată. Vă sfătuiesc să recurgeţi la cronologia celor mai importante date, în special pentru aceste capitole.

Pentru că am preferat să dau prioritate cronologiei complete a terorismului, istoria unor grupări, mişcări sau regiuni a fost tratată în două sau mai multe capitole. Am adoptat această metodă de organizare în cazul Armatei Republicane Irlandeze (IRA) pentru că s-a scurs jumătate de secol între activitatea IRA condusă de Michael Collins, pe vremea Războiului Black and Tan (anglo-irlandez), şi perioada de dezvoltare a IRA Provizorie (PIRA), din anii 1970 şi de după aceea. În cazul Orientului Mijlociu, istoria organizaţiei Irgun şi a Luptătorilor pentru Libertatea Israelului (cunoscută prin acronimul ebraic LEHI) este prezentată alături de cea a altor oponenţi ai Imperiului Britanic de la mijlocul secolului trecut, în vreme ce istoria Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OEP) este prezentată ca o luptă separată, dar întreţesută cu altele şi care se întinde până în prezent. Istoria jihadismului este,

la rându-i, prezentată în alt capitol, întrucât susţinătorii acestuia reprezintă o alternativă evidentă la etnonaţionalismul secular al OEP. Crezul susţinătorilor supremaţiei albilor[2] din Ku Klux Klan, mişcare apărută în perioada Reconstrucţiei, are, în mod evident, multe în comun cu recentele activităţi ale miliţiilor americane, dar sunt discutate în capitole separate întrucât între ele se află un secol de istorie care include sfârşitul Războiului Rece şi apariţia mişcărilor de gherilă urbană – două evoluţii istorice legate, în aceeaşi măsură, de ultimele două decenii de violenţe ale miliţiilor, dar şi de rasismul american de dinainte.

Ca ultimă observaţie de organizare, am acordat relativ puţin spaţiu unor grupări teroriste recente (Jaish-e-Muhammad, al-Shabaab, Partidul Muncitorilor din Kurdistan, Frontul pentru Eliberarea Animalelor etc.), dacă vorbim strict despre importanţa pe care o au în prezent Unii cititori s-ar putea întreba de ce le-am rezervat revoluţionarilor ruşi din anii 1870 şi separatiştilor etnonaţionalişti algerieni din anii 1950 mai mult spaţiu decât teroriştilor activi azi. Simt multe motive: aceste grupări au fost printre primele care au dezvoltat tactici şi strategii şi au făcut din terorism maşinăria care este astăzi. Şi rareori cărţile dedicate terorismului modern oferă detalii suficiente despre aceste grupări, iar despre terorismul contemporan sunt la îndemână multe lucrări complementare. Pe scurt, am preferat să acord spaţiu şi atenţie indivizilor, grupărilor şi mişcărilor în funcţie de semnificaţia lor la nivelul istoriei şi nu pornind de la numărul victimelor sau de la amploarea activităţilor

---

2 în original white supremacists - care se traduce prin „susţinători ai supremaţiei albilor”, teorie rasistă care susţine că rasa albă este superioară şi prin urmare trebuie să îi conducă pe oamenii nealbi; este ideologia rasiştilor albi (n.tr.).

curente.

Cititorul perspicace va observa că mă feresc să prezint această lucrare drept o succesiune de „prelegeri istorice” despre terorism. Trecutul nu ne învaţă nimic prin sine însuşi; semnificativă este, mai degrabă, interpretarea pe care o dăm istoriei, ea este cea care ne va ghida acţiunile pe viitor. Însă extragem semnificaţiile acţiunilor pe propria răspundere, întrucât nicicând nu vom mai da peste aceleaşi circumstanţe. Memoria umană – atât la nivel instituţional, cât şi personal – este presărată cu epavele „prelegerilor” şi cu interpretări strâmbe. Adevărul este că unul dintre principalele fire narative ale acestei cărţi este efortul repetat al diferitelor autorităţi de a aplica diverse planuri de acţiune pentru a combate şi a reduce terorismul. Rezultatele sunt adesea dezastruoase. Ca istoric, ce mă motivează este să caut răspuns la întrebări mai bogate şi mai pătrunzătoare – întrebări care pot clarifica prezentul cu ajutorul unei explorări documentate a trecutului. Speranţa mea este că paginile care urmează îi vor determina pe cititori să pună acele întrebări.

Notă la a doua ediţie

Spune multe despre lumea noastră modernă faptul că a fost necesară atât de repede o a doua ediţie a acestei cărţi. La urma urmei, cât de mult să se fi schimbat istoria în ultimii şapte ani? Foarte mult, după cum se pare.

Modificările şi adăugirile la prima ediţie se încadrează în patru categorii. Prima este cea mai evidentă: multe s-au întâmplat de la apariţia primei ediţii din *Istoria terorismului*, în 2009. Războaiele împotriva terorismului din Irak şi Afghanistan au escaladat şi apoi au fost pe punctul de a se încheia oficial doar pentru a exploda în noi şi înfricoşătoare conflicte sângeroase, în special după ascensiunea aşa-numitului Stat Islamic al Irakului şi Siriei. Activitatea operaţională al-Qaida din Afghanistan şi

Pakistan este într-un declin evident şi multe operaţii sunt efectuate acum de afiliaţi locali – „francize” – în Africa, Orientul Mijlociu şi Asia de Sud-Est Jihadiştii au organizat, în mod repetat, atacuri în Europa şi America de Nord, uneori puse la cale de grupări teroriste, alteori de lupi singuratici. Între timp, rasiştii şi alţi radicali de extremă dreaptă au executat mai multe atacuri, în particular în Statele Unite ale Americii şi Norvegia. Şi îngrijorătoarea creştere a incidenţei atacurilor armate în masă din Statele Unite ale Americii, o ţară care a ajuns acum să vadă terorism peste tot, poate produce o confuzie teribilă referitoare la diferenţa dintre bolile mintale, crima din ură faţă de minorităţi şi terorism. În această a doua ediţie a cărţii ne vom referi la toate evenimentele petrecute între timp.

În al doilea rând, studiul istoriei terorismului atrage din ce în ce mai mulţi cercetători, iar lucrările acestora sunt, atât calitativ, cât şi cantitativ, în expansiune, extinzând rapid înţelegerea noastră a acestui domeniu. Uneori, am revizuit analizele mele anterioare, cum ar fi cazul incidentelor din Haymarket. Am adăugat, de asemenea, multe alte lucrări la bibliografiile adnotate de la finalul fiecărui capitol. Sper ca ele să continue să fie o sursă valoroasă de informaţii pentru studenţii şi profesorii care vor să pătrundă în profunzimea subiectelor lansate în această carte.

În al treilea rând, am înlocuit notele din paranteză care apăreau în prima ediţie cu note finale, adăugând, deopotrivă sute de alte noi citate. Intenţia mea a fost să fac lectura mai uşoară adăugând deopotrivă material didactic pentru cei care doresc să se folosească de acesta.

În final, am adăugat o modestă concluzie în ultimul capitol, unde, în primul rând, meditez la câteva tendinţe şi dezbateri curente în lumina istoriei terorismului şi, în al

doilea rând, trec în revistă câteva schimbări majore care s-au petrecut deopotrivă în istoria terorismului şi în cea a termenului însuşi de „terorism”.

În fine, să mai spun că toate paginile de internet citate în notele finale au fost accesate în ianuarie 2016, atunci când nu menţionez altă dată.

Bibliografie

Cele mai bune lucrări introductive într-un singur volum în problema terorismului contemporan sunt:

Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, ediţie revăzută şi adăugită (Columbia University Press, 2006); Gus Martin, *Understanding Terrorism*: *Challenges*, *Perspectives*, *and Issues*, ed. V (Sage, 2015); şi Charles Townshend, *Terrorism*: *A Very Short Introduction*, ed. II (Oxford University Press, 2011). Aşa cum am menţionat mai sus, cea mai bună cercetare a terorismului din perspectiva ştiinţelor sociale este cartea lui Walter Enders şi Todd Sandler, *The Political Economy of Terrorism* (Cambridge University Press, 2006). Altă lucrare valoroasă în această direcţie este cea a lui Neil J. Smelser, *The Faces of Terrorism*: *Social and Psychological Dimensions* (Princeton University Press, 2007). Un articol crucial în privinţa terorismului care m-a influenţat semnificativ în scrierea acestei cărţi este cel semnat de David Fromkin, „Strategia terorismului” (*The Strategy of Terrorism*).

Foreign Affairs, vol. 53, nr. 4 (lui. 1975), pp. 683 – 698. Prima încercare consistentă de a pune cap la cap o istorie a terorismului este cea a lui Walter Laqueur, *A History of Terrorism* (Transaction, 2001 [1977]). Este în continuare extrem de valoroasă, dar o parte din datele folosite s-au perimat şi nu este organizată cronologic. Unul dintre cele mai citate eforturi de a organiza întreg terorismul modern în cadrul său istoric este studiul lui David G Rapoport, „Cele patru valuri ale terorismului

modern" (*The Four Waves of Modern Terrorism*), care a apărut în lucrarea editată de Andrey Kurth Cronin şi James M. Ludes, *Attacking Terrorism* (Georgetown University Press, 2004). O lucrare excelentă, atât graţie introducerii metodologice semnate de editor, cât şi pentru capitolele semnate de diverşi autori, este scrisă de Martha Crenshaw [Henderson], *Terrorism în Context* (Pennsylvania State University Press, 2001 [1995]). Cercetări mult mai recente sunt cele ale lui Michael Burleigh, *Blood and Rage*: *A Cultural History of Terrorism* (Harper, 2008); Matthew Carr, *The Infernal Machine*: *A History of Terrorism* (New Press, 2008), şi lucrarea editată de Gérard Chaliand şi Arnaud Blin, *The History of Terrorism* (University of California Press, 2007). Lucrarea lui Martin A. Miller, *The Foundations of Modern Terrorism*: *State, Society and the Dynamics of Political Violence* (Cambridge University Press, 2013), este extrem de bogată în detalii şi în analize. Cel mai cuprinzător volum de istorie a terorismului este cel editat de Randall D. Law, *The Routledge History of Terrorism* (Routledge, 2015). O carte importantă care anulează barierele dintre teroarea de stat şi terorismul substatal este cea scrisă de Mikkel Thorup, *An Intellectual History of Terror*: *War, Violence and the State* (Routledge, 2012). O carte utilă care foloseşte perspectivele mai multor discipline este cea editată de Walter Reich, *Origins of Terrorism*: *Psychologies*.

Ideologies, Theologies, States of Mind (Woodrow Wilson Center, 1998 [1990]). Terorismul este tot mai studiat ca un construct social şi cultural din perspectivă postmodernă/poststructurală. O lucrare clasică folosind această perspectivă este cartea semnată de Joseba Zulaika şi William A. Douglass, *Terror and Taboo*: *The Follies, Fables, and Faces of Terrorism* (Routledge, 1996). O altă lucrare valoroasă este cea a lui Philip Jenkins, *Images of*

Terror (Aldine de Gruyter, 2003). Cele mai bune studii asupra semioticii terorismului sunt al lui Jonathan Mătuşitz: *Symbolism în Terrorism*: *Motivation*, *Communication*, *and Behavior* (Rowman & Littlefield, 2014) şi al lui Alex Schmid şi Janny de Graf, *Violence as Communication*: *Insurgent Terrorism and the Western News Media* (Sage, 1982).

Un subdomeniu în mod special activ a fost cel al istoriei insurgenţei şi contrainsurgenţei. Cele mai bune lucrări în acest domeniu tot mai bine reprezentat sunt a lui Christopher Paul et al., *Victory Has a Thousand Fathers*: *Sources of Succes* în *Counterinsurgency* (RAND, 2010), apoi cartea lui Douglas Porch, *Counterinsurgency*: *Exposing the Myths of the New Way of War* (Cambridge University Press, 2013), şi cea editată de Paul B. Rich şi Isabelle Duyvesteyn, *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency* (Routledge, 2014).

Un alt nou subiect de cercetat este chiar domeniul academic al studiilor terorismului. O carte de o valoare inestimabilă este cea semnată de Lisa Stampnitzky, *Disciplining Terror*: *How Experts and Others Invented Terrorism* (Cambridge University Press, 2013). Ca introducere în studiul critic al terorismului, vezi Richard Jackson et al., *Terrorism*: *A Critical Introduction* (Palgrave Macmillan, 2011).

Cea mai bună antologie de surse primare referitoare la terorism este cartea editată de Walter Laqueur, *Voices of Terror*:

Manifestos, Writings and Manuals of al Qaeda, Hamas, and Other Terrorists from around the World and throughout the Ages (Reed, 2004). O altă colecţie utilă este cea a lui Isaac Cronin, Confronting Fear: A History of Terrorism (Thunder's Mouth, 2002).

Există două masive baze de date referitoare la

incidente teroriste şi persoane implicate în aceste incidente. Acestea sunt gratuite. Prima este Global Terrorism Database (http://www.start. rund.edu/gtd/), iar a doua este RAND Database of Worldwide Terrorism Incidents (http://www.rând.org/nsrd/ projects/terrorism-incidents/about.html). Prima foloseşte o definiţie extinsă a terorismului, a colectat mai multe date şi merge ceva mai departe în timp (1970) A doua bază de date are mici descrieri pentru cele mai multe incidente, ceea ce poate fi util. Niciuna nu bstează datele pe baza motivelor teroriştilor (islamist, marxist, etnonaţionalist etc.), dar puteţi căuta numele grupului şi veţi obţine ceva rezultate.

O altă sursă importantă pentru terorismul recent este furnizată de Departamentul de Stat al SUA, care pubbcă anual *Country Reports on Terrorism* din 2004 (care a înlocuit *Patterns of Global Terrorism, o* altă serie de rapoarte iniţiată din 2000). Le puteţi consulta la adresa http://www.state.gOv/j/et/râs/crt/ index.htm. Aceste rapoarte sunt scrise pe baza informaţiilor sintetizate de Global Terrorism Database şi furnizează statistici, prezentând incidentele teroriste în funcţie de regiune, ţară şi grupare teroristă.

Capitolul 1

Teroare şi tiranicid în lumea antică în Antichitate, puţine sunt exemplele de terorism care ar putea fi menţionate în paginile unei istorii a acestui fenomen dacă ne limităm la criteriile presupuse de multe definiţii moderne. Pe de altă parte, de îndată ce vorbim despre terorismul ca violenţă simbolică prin care cei ce se folosesc de el intenţionează să-şi atingă indirect obiectivele cu ajutorul fricii sau intimidării, începem să descoperim multe antecedente premoderne la ceea ce altminteri ar putea părea un fenomen rezervat modernităţii. Şi dacă acceptăm că termenul de „terorism”

este folosit deseori de autorităţile politice şi culturale dominante ale unei societăţi pentru a condamna forme de violenţă considerate în mod fundamental ilegitime putem descoperi şi mai multe exemple de terorism *avant la lettre* în lumea premodernă. În fine, dacă vă propuneţi să urmăriţi geneza unor trăsături asociate de obicei cu terorismul, veţi fi surprinşi cât de multe fire leagă civilizaţiile antice de cele moderne. Cu alte cuvinte, dacă „terorismul", aşa cum îl ştim, nu a existat pentru oamenii Antichităţii, cu siguranţă multe caracteristici ale acestuia le erau teribil de familiare.

Asirienii

Asirienii au fost, probabil, cel mai sângeros şi violent popor al lumii antice. Imperiul lor a fost, între secolele al IX-lea şi al VII-lea Î.H., cel mai mare din acea perioadă, având şi cea mai militarizată societate de până atunci. Confruntaţi cu lipsa de resurse, asirienii au cucerit teritorii bogate şi populate, conducând apoi întinsul şi eterogenul lor imperiu prin teroare sistematică. Armata fusese organizată ca să-şi îngrozească adversarii prin utilizarea unor formaţiuni mari de care de luptă şi cavalerie, menite în aceeaşi măsură să impresioneze şi să distrugă. Regele se folosea de gărzile personale pentru a-i controla pe ceilalţi. Demnitarii neloiali erau chemaţi în faţa lui şi executaţi, iar dacă inamicii asirienilor şi liderii lor opuneau rezistenţă sau se revoltau, erau torturaţi cu cruzime şi omorâţi.

Pentru prima dată în istoria scrisă, aceste acte au fost *făcute* publice pentru a-i avertiza pe potenţialii inamici. De fapt, s-a spus că asirienii au fost primii specialişti în război psihologic. Regele Assurnasirpal al II-lea se lăuda că a jupuit, tras în ţeapă, ars pe rug, mutilat, orbit şi decapitat căpeteniile şi mulţi cetăţeni ai cetăţii rebele Susa. „Pe cei care au supravieţuit i-am lăsat să

moară de sete în deşert", scria e11. Acest tratament brutal a fost aplicat atât de des, încât cuvântul „asirian" a devenit sinonim cu cruzimea faţă de vecini. Asirienii au fost distruşi cu propriile metode în secolul al VII-lea Î.H., când povara guvernării lor a devenit atât de mare, încât trupele auxiliare alcătuite din localnici s-au revoltat. Vecinii Asiriei s-au folosit de ocazie şi au cucerit imperiul.

Războiul în Grecia antică

Pe alte meleaguri, oamenii făceau diferenţa între formele acceptabile şi inacceptabile de violenţă, o atitudine premergătoare eforturilor societăţilor de mai târziu de a face diferenţa între teroare – o armă normală de război – şi terorism – o armă ilegitimă folosită de nişte agenţi imorali. În Grecia, războiul era purtat conform unor legi comun acceptate şi apoi celebrat în mituri, literatură şi istorie. Grecii au adoptat un cod de comportament în care puneau accent pe *arête* (bărbăţie, bravură şi îndemânare) şi pe lupta eroică purtată direct, faţă în faţă. Ceea ce însemna, de regulă, că polisurile (cetăţile-stat) trimiteau falange de infanterişti bine înarmaţi să se măcelărească reciproc până când soldaţii unei tabere rupeau rândurile şi fugeau de pe câmpul de luptă. Războaiele erau decise de bătălii scurte, sângeroase şi hotărâtoare, în care ambele părţi implicate îşi aruncau toţi soldaţii. Aceste lupte trebuiau purtate vara, în câmp deschis, şi anumite ţinte (jocurile olimpice şi civilii, preoţii, solii şi locurile sfinte, de pildă) erau interzise. Tacticile neortodoxe, ceea ce numim astăzi războiul de gherilă şi chiar terorismul erau privite cu ochi răi şi chiar pedepsite de istorie şi zei. În *Odiseea* lui Homer, de exemplu, faptul că Ahile pângăreşte corpul lui Hector după ce-l înfrânge îi pătează reputaţia şi-i aduce pieirea. La urma urmei, decât să se recunoască înfrânt şi să se supună bunăvoinţei învingătorului, un luptător grec trebuia să lupte onorabil

cu toată energia, priceperea şi hotărârea lui. Cu toate acestea, grecii îşi încălcau propriile principii dacă aceasta servea scopurilor lor politice şi militare, astfel că, în pofida tabuurilor culturale, actele de teroare asemănătoare celor înfăptuite de asirieni nu le erau străine. Unul dintre cele mai tulburătoare exemple este răspunsul lui Alexandru cel Mare la răscoala tebanilor din 335 Î.H.: el i-a vândut pe aproape toţi civilii ca sclavi şi a ras oraşul de pe faţa pământului, cruţând doar preoţii, templele acestora şi pe descendenţii poetului antic Pindar. O lecţie care n-a trecut neobservată de atenieni, care erau şi ei în plină revoltă. Ei au trimis de îndată o solie să-i propună lui Alexandru pacea. Simţul practic prevala, astfel, asupra moralităţii când venea vorba despre război şi violenţă.

Războiul în India antică în cazul Indiei antice, tactici precum asasinatul erau acceptate la vedere, ca forme legitime de război, după cum o dovedeşte *Arthashastra* (cea mai apropiată traducere ar fi „Ştiinţa politicii"). Autorul acestui tratat a fost Kautilya (cunoscut şi sub numele de Chanakya), personaj istoric influent şi consilier al lui Chandragupta, care a domnit către sfârşitul secolului al IV-lea î.Hr. şi a scăpat India de greci, în anii de după moartea lui Alexandru cel Mare. Spre deosebire de alte texte indiene antice, care au, în principal, o dimensiune religioasă şi etică, *Arthashastra* este în mare măsură un text secular şi pragmatic. Kautilya descrie în aceste pagini patru modalităţi de soluţionare a unui conflict. Primele trei sunt diplomaţia, „războiul deschis", sau luptele convenţionale similare celor dintre falangele greceşti, şi „războiul secret", care depinde de manevre, surpriză şi înşelătorie şi se aseamănă cu războiul modern de gherilă. A patra modalitate descrisă de Kautilya este „războiul tăcut sau clandestin", adică operaţiile sub acoperire şi asasinatele. Deşi consideră că războiul deschis este mai

„echitabil”, Kautilya este de partea războiului clandestin, care permitea obţinerea unei victorii mai eficiente, cu costuri mai mici. „Un singur asasin poate obţine cu arme, foc sau otravă mai mult decât o armată înarmată până-n dinţi”, era el de părere. Kautilya a scris amănunţit despre asasinarea conducătorilor şi înalţilor funcţionari, dar a schiţat, de asemenea, câteva scenarii care implicau terorizarea populaţiei. Un paragraf îi instruieşte pe agenţii secreţi să ucidă liderii comunităţii şi să-i tâlhărească pe cetăţenii bogaţi, răspândind deopotrivă zvonul că erau pedepse stabilite de un regent sau un viceregе ambiţios. În altă parte, agenţii simt sfătuiţi să incendieze palatele, porţile cetăţilor şi hambarele, să ucidă paznicii lansând zvonul unei intrigi de la curtea regelui, „întărâtând oamenii” împotriva subordonaţilor stăpânirii. Într-un extraordinar „scenariu” din paginile tratatului, Kautilya înfăţişează un plan remarcabil pentru înfrângerea unei cetăţi asediate. Agenţii, costumaţi în demoni-şarpe şi vârcolaci sângeroşi, trebuiau să-i terorizeze pe locuitorii cetăţii, ademenind regele inamic să iasă în afara zidurilor cetăţii pentru a înfăptui ritualurile de îmbunare a acestor spirite. Acolo el putea fi prins în ambuscadă şi ucis2.

Sensul învăţăturilor lui Kautilya nu a scăpat binefăcătorului său, împăratul Chandragupta, care s-a folosit de războiul de gherilă în perioada timpurie a constituirii imperiului său. Se ştie bine că, în timpul războiului purtat împotriva succesorilor lui Alexandru cel Mare, Chandragupta a ordonat asasinarea grecilor. Se spune că, temându-se că va fi el însuşi ţinta unor asemenea atentate, nu dormea în acelaşi pat două nopţi la rând3.

Tiranicidul

Dilema împăratului – un comandant nu-şi poate asasina inamicii fără a se aştepta să devină el însuşi o ţintă

– a fost recunoscută de numeroşi autori contemporani din multe civilizaţii. Societăţile civilizate antice aveau o organizare extrem de ierarhizată, nobilii, preoţii şi luptătorii fiind în mod evident deasupra oamenilor din popor şi sclavilor. Regele Hammurabi din Babilon, de pildă, a făcut din ea o piatră de boltă în faimosul său cod. Acesta prevedea o simplă amendă pentru o persoană care ucidea pe cineva mai jos în rang. O ierarhie nezdruncinată era liantul care dădea coeziune societăţilor din Antichitate, garantând prosperitatea şi stabilitatea socială. A ucide un rege era, de aceea, cea mai gravă crimă, pentru că stabilea un precedent periculos, dovedindu-le tuturor că şi conducătorii erau muritori şi, mai rău, vulnerabili. Rata asasinatelor politice sfidând ierarhiile putea servi astfel ca barometru al sănătăţii unui organism politic. La Roma, de pildă, au avut loc puţine crime politice înainte de asasinarea fraţilor Gracchi către sfârşitul secolului al II-lea Î.H., asasinate care au devenit un indicator al începutului scufundării Romei în sângeroasele lupte politice intestine.

Cu toate acestea, istoria antică abundă în exemple de regicid, reale sau mitice. Uneori asasinarea unui conducător era considerată necesară, chiar bună şi morală. Apologeţii antici ai asasinării unui conducător ilegitim o numeau „tiranicid” – adică asasinarea unui tiran. Deşi vor mai trece secole până la apariţia termenului „terorism”, putem vedea retorica moralităţii la lucru, cel puţin în ceea ce priveşte fenomenul asasinatelor. Cei doi termeni abordează aceleaşi probleme din unghiuri opuse, în ultimul secol, cuvântul „terorism” a devenit un afront, care condamnă anumite tipuri de violenţă politică neconvenţională, considerate ilegitime; în vreme ce pentru lumea antică termenul „tiranicid” era un elogiu, binecuvântând actele de violenţă politică neconvenţională considerate legitime. În ultimele două secole, aceşti

termeni au fost cele două faţete ale aceleiaşi monede: partizanii actelor considerate teroriste de societate le justifică folosind argumentele retorice şi etice ale tiranicidului.

Evreii antici

Kautilya nu defineşte circumstanţele morale care permit regicidul sau alte tipuri de asasinat – etalonul său principal fiind utilitatea. Alţii erau dornici să contextualizeze asasinatul politic fie prin insinuări, fie prin norme stricte. Unele dintre cele mai vechi descrieri ale asasinatelor justificabile ne-au fost transmite de scrierile sacre ebraice. De fapt, nu găseşti multe pagini de literatură într-atât de pătate de sânge.

Cele mai cunoscute istorii provin din timpurile în care evreii erau conduşi nu de regi care-şi revendicau legitimitatea prin genealogie, ci de aşa-numiţii judecători, care primiseră „mandatul” de la Iahve, cum era numit Dumnezeu de evrei. Deşi simt consideraţi primii care au adoptat monoteismului, evreii s-au îndepărtat deseori de Dumnezeul lor, dedicându-se idolatriei, rugându-se zeilor rivali sau practicând alte lucruri nemaivăzute. Pedeapsa lui Iahve, păstrată în scriptură, a fost de a trimite adesea un tiran străin să-i cucerească şi să-i arunce în sclavie pe evrei, care mai apoi – după ce se reîntorc la pietate, supunere şi umilinţă – vor fi răsplătiţi printr-un erou care să-i elibereze de tiran. Iată ce scrie eruditul medieval Ioan din Salisbury[3]: „Penitenţa anihilează, alungă şi omoară acei tirani de la care se trag, simt izvodite şi îmboldite păcatele” 4.

„Eliberatorul” Aod a comis primul tiranicid ebraic împotriva lui Eglon, rege în Moab, rostind înainte de a-l spinteca pe rege înspăimântătoarele cuvinte: „Eu, o rege,

3 Johannes Parvus (1120-1180), cum îşi mai spunea, a fost episcop de Chartres. A scris Policraticus, Metalogicon şi Historia pontificalis (n.tr.).

am către tine un cuvânt al lui Dumnezeu” 5[4].

Cea mai extraordinară istorisire a unui asasinat o găsim în Cartea Iuditei. Aici se povesteşte cum a fost invadată Iudeea de Holofern, generalul de încredere al regelui asirian Nabucodonosor. Pe când asirienii erau pe punctul de a-şi înfrânge adversarii, salvarea evreilor vine dintr-o direcţie neaşteptată, de la văduva Iudita. Aceasta se roagă Domnului să-i dea putere să-şi salveze poporului şi ţara, iar El i-a dat frumuseţe: „Şi s-a înfrumuseţat atât cât să poată cuceri privirile tuturor bărbaţilor care ar vedea-o” 6. Această frumuseţe o ajută să pătrundă în tabăra asirienilor şi în cortul lui Holofem însuşi. Pe când încerca s-o seducă, acesta adoarme ameţit de vin, iar Iudita îl decapitează cu propria sabie. Atât evreii, cât şi protestanţii, dar nu şi catolicii i-au atribuit Cărţii Iuditei un statut deuterocanonic sau apocrif în parte pentru că nu este clar cine a compus-o şi pentru că are nenumărate anacronisme istorice. Natura apocrifa a eroismului Iuditei, oricum, nu i-a descurajat pe apologeţii tiranicidului, care au profitat de-a lungul secolelor de povestea ei. Autorii medievali, de pildă, au recurs la ea pentru a demonstra că înşelătoria, trădarea şi chiar apelul la o desfrânată concupiscenţă erau acceptabile dacă erau folosite pentru a face lucrarea lui Dumnezeu.

Istoricii dau de un teren mai stabil atunci când se folosesc de scriptură pentru a spune povestea sângeroasă a regatelor evreieşti Israel (din nord) şi Iudeea (din sud) în secolele X-VI î.Hr. Istoria a consemnat o listă de asasinate şi intrigi aproape fără rival în istoria umanităţii. 12 dintre cei 40 de regi care au domnit în aceste trei secole şi jumătate au fost victimele regicidului (şi mai mulţi au murit în luptă, s-au sinucis ori au pierit pe alte căi

4 Judecători 3, 20. Am folosit Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, ediţia 2006 (n.tr.).

violente).

Regelui respectiv, subliniază scriptura de cele mai multe ori, i-a fost sortit să moară pentru că a făcut „rău în ochii Domnului” 7. Uneori detaliile simt îngrozitoare, aproape insuportabile, cum ar fi asasinarea Izabelei de către Iehu: „şi a ţâşnit sângele ei pe zid şi pe caii care au călcat-o în picioare. (…) Şi s-au dus s-o îngroape, dar n-au mai găsit nimic din ea, decât numai ţeasta, picioarele şi palmele mâinilor”. Iehu a spus atunci: „Aşa a fost cuvântul Domnului (…) în ţarina Izrael câinii vor mânca trupul Izabelei” 8.

Aceste istorii despre asasinate şi sânge cuprinse în cele patru cărţi, ale regilor le-au folosit evreilor să-şi limpezească imaginea despre propria istorie. Specialiştii în religie cred că aceste cărţi au fost finalizate în captivitatea babiloniană, adică în secolul al VI-lea î.Hr. Autorul (sau autorii) acestor cărţi şi-a propus să răspundă unei întrebări simple: cum a putut Iahve să permită poporului său ales să ajungă într-o captivitate atât de dură şi umilitoare? Cei care au scris aceste istorii răspund fără echivoc: evreii şi-au sfidat în mod repetat Dumnezeul şi şi-au primit pedeapsa meritată, iar vechile istorii despre tiranie şi tiranicid nu erau decât scenografia acestei pedepse. Astfel, violenţa acestor istorii din scriptură era metaforică, chiar educativă. Aşa cum rolul tiranilor era de a-i pedepsi pe evrei şi pe conducătorii acestora pentru idolatrie, politeism şi alte păcate, violenţa cu care este înfăptuit tiranicidul le aminteşte tuturor de preţul păcatului (în special al politeismului şi al idolatriei) şi de posibilitatea mântuirii. Cu certitudine, în numele viitoarei edificări a binelui se înfăptuiau uneori mari grozăvenii.

Tiranicidul în Grecia antică

Grecii s-au luptat şi ei cu ideea asasinatului justificabil şi ne-au lăsat moştenire colorate povestiri

despre tiranicid. De pildă, asasinarea tiranului Phalaris din Acragas (în Sicilia) de către Telemachos în 554 Î.H., asasinarea lui Polycrates din Samos de către Cambyses în 515 Î.H., uciderea lui Iason din Pherae în anul 370 Î.H.; otrăvirea lui Dionysios I din Siracuza de către fiul său, Dionysios al II-lea, în 367 î.Hr., uciderea lui Dion din Siracuza, care l-a detronat pe Dionysius al II-lea, de către Callippos în 354 Î.H., asasinarea lui Clearchos din Heracleea de către Chion şi Leonidas în 353 î.Hr. şi moartea pe care şi-a găsit-o Oxyathres din Heracleea în mâinile lui Lysimachos în 284 Î.H.9.

Pentru primii greci, cuvântul „tiran" era neutru din punct de vedere moral. Se referea, pur şi simplu, la un conducător ajuns la putere prin forţa armelor, de obicei răsturnând o formă tradiţională de guvernare a polisului, adică monarhia sau oligarhia, în perioada cuprinsă între secolele al VIII-lea şi al VI-lea î.Hr. În Grecia antică, tiranul tipic căuta să intre pe sub pielea poporului persecutându-i pe aristocraţi, ştergând datoriile săracilor şi punându-i pe oamenii obişnuiţi să lucreze în proiecte urbanistice publice. Erau adesea consideraţi de contemporanii lor nişte conducători drepţi şi buni.

De-a lungul timpului, termenul „tiran" a început să capete alte conotaţii, o evoluţie marcată de apariţia unei bogate literaturi care justifică tiranicidul. Dezvoltarea democraţiei ateniene i-a determinat pe cetăţeni să considere că tiranii simt nişte uzurpatori, nu doar ai puterii politice populare, ci de asemenea ai proprietăţilor şi onoarei lor. Ulterior, dezvoltarea noilor instituţii şi norme judiciare au determinat tot mai mulţi greci să condamne tirania considerând-o o violare a ordinii naturale şi ilegitimă prin definiţie.

Schimbarea de atitudine a grecilor faţă de tiranicid poate fi evidenţiată în felul în care se raportează la cel mai

cunoscut exemplu al acestuia, asasinarea lui Hipparchos, un frate mai mic al tiranului atenian Hippias, în 514 Î.H., de către iubiţii săi Harmodios şi Aristogiton. Hippias a fost detronat după aceea, iar asasinii lui Hipparchos au fost sărbătoriţi ca „eliberatori" şi „tiranicizi". Sculptorul Antenor le-a dedicat celor doi un monument amplasat în Agora Atenei; a fost primul monument politic din Atena şi este deseori considerat ca fiind prima statuie ridicată pentru a onora nişte oameni. Isprava a făcut de asemenea şi subiectul unui poem de Callistratos. Versurile au devenit, în schimb, un popular cântec de pahar. „Au ucis un tiran", scria Callistratos, „şi i-au făcut pe toţi atenienii egali în faţa legii". 10

Marii istorici greci Herodot şi Tucidide au şters ceva din lustrul reputaţiei acestor iubiţi eroi scoţând în evidenţă contradicţiile acestei istorii. Oricum, avem considerabil de multe probe că atenienii din secolul al V-lea î.Hr. ştiau faptele, însă continuau cu încăpăţânare să-i celebreze pe eroi11. Aristotel s-a încumetat să reevalueze, la rându-i, acest asasinat, afirmând că guvernarea lui Hippias şi Hipparchos fusese, de fapt, relativ „temperată". Acesta nu era, pentru Aristotel, un simplu efort de a recupera memoria istorică, era mai degrabă o ilustrare frapantă a motivului pentru care modul în care a disecat fenomenul tiranicidului a devenit cea mai influentă demonstraţie din lumea antică şi medievală. Pericolul era ca o crimă nelegiuită să fie prezentată fără mari probleme drept tiranicii Aşa a fost, în esenţă, cazul cu cei doi iubiţi, conform lui Aristotel, care susţinea că aceştia nu sunt decât nişte demagogi. Pentru Aristotel, cheia era să construiască im raţionament care să laude tiranicidul, dar numai în cazul în care acesta se petrecuse în urma unor monstruoase abuzuri ale tiranului.

Este ceea ce a făcut în cartea a cincea a *Politicii* sale.

Acolo, Aristotel afirmă că un tiran poate fi considerat ca atare din cauza modului în care conduce şi nu doar din cauza circumstanţelor în care a venit la putere. Pentru a-şi ilustra punctul de vedere, el s-a bazat pe câteva exemple din realitatea istorică. Elementele comune ale acestora erau caracterul moralmente corupt şi dereglat mintal al tiranului (o trăsătură-cheie a felului în care Platon descrisese anterior tirania), modul în care pervertea practicile tradiţionale politice ale polisului şi ameninţarea pe care o reprezenta faţă de onoarea, avuţia şi drepturile cetăţenilor. Oszkâr Jâszi şi John D. Lewis consemnau: „testul era mai degrabă etic decât legal”. Şi este grăitor că Aristotel – întocmai ca şi Platon înaintea lui – nu a zăbovit prea mult pentru a explica tiranicidul. Din punctul lor de vedere, uciderea unui tiran era răspunsul natural la faptele tiranului. „Ura faţă de tirani”, scria Aristotel, „este de neocolit”, aşa cum se presupune că era efortul de a scăpa de unii dintre ei. El enumera motivele asasinilor de tirani păstrate de-a lungul istoriei şi constata cu răceală că „mare este onoarea cu care e răsplătit cel care ucide un tiran” 12.

Tiranicid, teroare şi violenţă politică în Roma antică

Pe ţărmul opus al Mării Ionice, romanii îşi începeau ascensiunea către glorie sufocaţi de crime politice, cel puţin aşa au pretins istoricii lor de mai târziu, într-un proces conştient de mitologizare, cum recunoşteau ei înşişi indirect. Scopul creării acestor mituri istorice era, în parte, să impună, dincolo de orice îndoială, în ochii republicii, slăbiciunile monarhiei romane timpurii şi, prin extensie, ale monarhiei în întregime. Conform acestei „istorii”, fondatorii Romei din secolul al VIII-lea Î.H., gemenii Romulus şi Remus, au avut o confruntare care a dus la asasinarea ultimului, astfel că Romulus a devenit primul dintre cei „şapte regi ai Romei”. Istoricul Plutarh afirma că

Romulus a devenit tiran şi a fost ucis de Senat, consiliul consultativ al patricienilor creat de el. Al şaselea rege roman, Servius Tullius, a fost şi el asasinat, în acest caz de fiica lui şi de soţul acesteia, care a trecut peste el cu căruţa pe strada care va fi cunoscută sub numele de Strada Infamiei (*Vicus Sceleratus*). În vreme ce atenienii îi considerau pe Harmodios şi pe Aristogiton nişte modele de spirit cetăţenesc, romanii minimalizau faptele asasinilor patrioţi. O explicaţie parţială poate fi găsită în respectul pe care-l acordau romanii autorităţii, legii şi tradiţiei. Romanii erau conştienţi de fragilul echilibru între elite şi mase, între oligarhie şi democraţie. În ochii lor, tratamentul împotriva tiraniei ar fi putut fi cu uşurinţă mai rău decât boala în sine.

La sfârşitul secolului al VI-lea Î.H., Senatul l-a exilat pe ultimul rege roman şi a întemeiat republica, iar atribuţiile monarhului au fost împărţite între doi consuli aleşi pentru un an. Unul dintre doi primii consuli a fost Lucius Iunius Brutus, a cărui primă decizie a fost, conform istoricului roman Titus Livius, să le ceară romanilor „să depună jurământul solemn să nu mai permită niciunui om să devină rege la Roma” 13. Colegul consular al lui Brutus a fost Publius Valerius Publicola, care a propus o lege care le dădea dreptul cetăţenilor să-l omoare pe cel care se declara rege al Romei.

Probabil că aceste hotărâri au fost suficiente, pentru că politicienii şi teoreticienii romani au iniţiat rareori discuţii despre tiranie şi tiranicid în următoarele cinci secole. Şi, în vreme ce grecii şi-au ucis frecvent tiranii – în special, în secolele dinainte şi după epoca lui Pericle –, la Roma fenomenul asasinatului politic aproape că nu s-a făcut simţit de la fondarea republicii până în al secolul al II-lea î.Hr. Sunt cunoscute doar trei cazuri de tiranicid în această perioadă – patricienii Cassius şi Manlius şi plebeul

bogat Maelius – şi toate sunt foarte puţin documentate. În fiecare dintre aceste cazuri se spune că un politician înstărit a căutat să dobândească puteri monarhice folosindu-se de bogăţia sa ca să câştige favorurile plebei. A râvni la regalitate – cea mai gravă încălcare a justiţiei în Roma republicană – era o violare a tradiţiei, nu a legii. Aşa stând lucrurile, aceste asasinate erau executate, după cum se pare, nu de stat, ci de cetăţeni, pe care i-am putea numi astăzi justiţiari.

În război şi în politica internaţională, romanii erau categoric împotriva uciderii planificate a demnitarilor străini. Motivul pentru această atitudine este greu de identificat. Aşa cum au observat unii, codul de comportament al romanilor aprecia în asemenea măsură bravura şi priceperea în luptă alături de camarazi că asasinatul era considerat lipsit de bărbăţie. De asemenea, romanii au înţeles că victoria totală nu poate veni decât distrugând inamicul pe câmpul de bătălie.

În mod ironic, cucerirea unui imperiu mediteranean cu fierul armelor marchează începutul sfârşitului echilibrului fin care limita utilizarea internă a violenţei politice şi făcea ca republica să fie viabilă. Influxul de sclavi a subminat securitatea şi valoarea plebeului soldat-ţăran-cetăţean roman, iar apariţia generalilor urcaţi pe culmile puterii prin loialitatea legiunilor pe care le conduceau a distrus tradiţionalul proces politic. Dramatica proliferare a asasinatelor politice în secolele II-I î.Hr. a fost pe mai departe nu doar cauza, ci şi consecinţa declinului politic. Primele două victime au fost fraţii Tiberius şi Caius Gracchus, cei mai cunoscuţi dintre aşa-numiţii *populares*, care susţineau cauza celor săraci, fiind etichetaţi drept demagogi de elita Romei. Senatorii înfuriaţi i-au ucis pe Tiberius şi pe 300 de simpatizanţi ai lui, în 133 Î.H., şi i-au asediat fratele, care a preferat să se sinucidă decât să se

predea, 12 ani mai târziu.

Această succesiune între provocările plebei şi violenţa reacţionară a patricienilor – uneori aprobată de Senat, alteori ilegală – a devenit o constantă a politicii romane, care cu fiecare ciclu sângeros degrada pe mai departe cumpătarea, opreliştile şi echilibrul tradiţional care au fost însemnul succeselor Romei antice14. A.W. Lintott susţine că în anii de după moartea lui Tiberius, povestirile despre patrioticele asasinate ale lui Cassius, Maelius şi Manlius au fost reluate, dar în forme modificate, care sugerau că magistraţii patricieni simt responsabili de pedepsirea tiranilor15. Scopul era de a face din tiranicid o prerogativă exclusiv patriciană. Cu toate acestea, apărând tot mai mulţi *populares* în Senat gata să măgulească plebea pentru a cuceri puterea, spectrul violenţelor interne, al terorii şi al războiului civil a devenit tot mai apăsător.

Consulatul lui Sulla, patrician şi general, şi al principalului său rival, Marius, şi apoi cel al lui Cinna şi al lui Marius cel Tânăr reprezintă un moment decisiv în declinul republicii şi în impunerea pe scară largă a violenţei politice. De două ori, în 87 şi 82 Î.H., Sulla a purtat războaie civile împotriva inamicilor săi. În ajunul primului, Sulla a reuşit să convingă Senatul să-l declare pe Marius şi pe alţi 11 „inamici ai poporului Romei”, fără să beneficieze de dreptul la judecată. Cei mai mulţi dintre cei condamnaţi au scăpat, inclusiv Marius, dar Sulla a adoptat şi a pus în aplicare decrete extrajudiciare pentru a-şi distruge oponenţii şi a le teroriza susţinătorii. Între cele două războaie civile şi în absenţa lui Sulla, Marius şi Cinna au pus la cale alegerea lor drept consuli, după care au convocat imediat şi au executat mai mult de 100 de aristocraţi susţinători ai lui Sulla şi apoi le-au expus capetele în For, să fie o lecţie pentru toţi. Reîntoarcerea lui

Sulla din exil în fruntea unei armate a declanşat al doilea război civil, care s-a încheiat cu victoria sa. Îngrozit de violenţe şi căutând cu disperare să recâştige stabilitatea, Senatul i-a conferit lui Sulla titlul de dictator şi i-a garantat larga autoritate de a conduce prin decrete. Senatul a mai acordat aceste prerogative şi în alte situaţii-limită, însă niciodată mai mult de şase luni la rând. De data aceasta, nu s-a stabilit niciun termen limită. Dictatorul şi-a folosit rapid puterile împotriva adversarilor săi, în principal prin „proscrierea" lor. O asemenea declaraţie anula cetăţenia victimei şi o condamna la moarte fără judecată. Informatorii erau răsplătiţi, la fel şi cei care-i ucideau pe proscrişi. Cei care-i adăposteau, în schimb, erau pedepsiţi. Plutarh afirmă: „Bărbaţii erau hăcuiţi îmbrăţişaţi cu soţiile lor, copiii în braţele mamelor" 16. În timpul terorii din vremea lui Sulla – un infam precursor din Antichitate al terorii de stat din zilele noastre – au fost ucişi mii de senatori şi cavaleri care i se opuneau17. Atât de groaznice au fost violenţele că unul dintre asociaţii săi, senatorul Quintus Lutatius Catulus, l-a întrebat pe Sulla dacă şi-a propus să-i omoare pe toţi.

Cicero şi ultimele decenii ale republicii romane în următoarele două decenii, exploziile de violenţă şi zvonurile referitoare la războiul civil şi conspiraţii au devenit obişnuite. În 63 Î.H., patricianul Catilina, mereu nemulţumit, a pus la cale o campanie teroristă care a constat în incendii, luarea de ostatici şi asasinate care ar fi urmat să culmineze cu o lovitură militară în Roma. Pe când aduna în secret armata pentru actul final al revoluţiei sale, conspiraţia lui Catilina a fost demascată de consulul şi faimosul orator Marcus Tullius Cicero. Senatul, la cererea lui Cicero, i-a executat pe asociaţii lui Catilina pe care i-au găsit în oraş. În doar câteva luni, trupele trimise de Senat au distrus armata rebelului. Catilina însuşi a fost ucis şi

capul lui a fost expus la Roma.

Din nefericire, ceea ce ştim despre istoria conspiraţiei lui Catilina se bazează aproape în întregime pe lucrările lui Sallustius, un istoric care avea propriile socoteli cu rebelul, şi pe spusele lui Cicero însuşi. Sallustius îi atribuie lui Catilina un discurs provocator în care le cere susţinătorilor să se considere nu „o simplă gloată", cum îi descria Senatul, ci nişte oponenţi la „cei pentru care, dacă statul ar fi sănătos, ar trebui să fim o teroare" 18.

Unul dintre cuvintele importante prin care îi denunţă Cicero pe Catilina şi pe tovarăşii săi este *latro*. Înainte vreme, cuvântul însemna pur şi simplu „pirat" ori „tâlhar", dar în vremea lui Cicero ajunsese să însemne mai degrabă „bandit" şi mai puţin „rebel" – cu alte cuvinte, cineva a cărui implicare în actele criminale se ridica peste simpla hoţie şi devenise un pericol pentru stat, dar ale cărui motive rămăseseră personale şi financiare, nu politice sau ideologice. Statutul unui *latro* era confuz: nu era protejat de drepturile de cetăţean, fie pentru că aşa alegea, fie pentru că aşa decidea statul, nici nu era onorat prin recunoaşterea calităţii de inamic combatant. Este bine ştiut că atât Cicero, cât şi alţii, inclusiv mai târziu istoricul Titus Livius, au opus *latrocinia* (o acţiune hoţească, tradusă deseori prin „brigandaj") lui *bellum iustum*, „războiul drept", purtat pe căi legitime şi pentru scopuri legitime. Chiar dacă *latro* avea un înţeles tehnic, era folosit de romani şi ca metaforă. Aşa cum consemnează Brent Shaw, termenul era „folosit deliberat pentru a arunca îndoiala asupra persoanelor ostile, în principal asupra inamicilor politici" 19. În conştiinţa romanilor, termenul *latro* provoca, probabil, aceleaşi sentimente de frică, dezgust şi furie pe care le declanşează astăzi cuvântul „terorist".

De fapt, cel mai bine este să vedem în relatările lui Cicero şi Sallustius despre conspiraţia lui Catilina nu descrieri ale adevăratului Catilina şi ale complotului său, ci mai degrabă cel mai reuşit exemplu antic de defăimare publică a ceea ce am numi astăzi, în mod comun, un terorist.

În ultimele decenii ale republicii s-a manifestat im nou tip de violenţă la Roma, activitatea practic necontrolată a bandelor de derbedei, iar haosul produs de acestea era parte politic, parte criminal. În timpurile moderne, cea mai apropiată paralelă se poate face cu trupele paramilitare Cămăşile brune ale lui Hitler. Practica romană a clientelei presupunea că un patrician avea mereu un grup de susţinători devotaţi gata să producă agitaţie în numele lui. Acest tip de comportament violent haotic era parte esenţială a vieţii politice din Roma – mult sânge a curs mai cu seamă în timpul revoltelor legate de fraţii Gracchi în 133 şi 122 î.Hr. În anii ’60 Î.H., numărul tot mai mare de soldaţi lăsaţi la vatră şi plebei a devenit o ţintă atractivă pentru oamenii cu dare de mână care-şi puteau permite să-i angajeze.

Clodius Pulcher a fost unul dintre cei responsabili de teroarea exercitată de bandele organizate. Ca tribun, în 58 Î.H., i-a recrutat fără să stea pe gânduri pe durii cetăţii, liberţi (sclavi eliberaţi care nu erau cetăţeni), sclavi, soldaţi şi chiar gladiatori, organizându-i în bande semioficiale, de care se folosea pentru a-şi teroriza oponenţii atât în Senat, cât şi în comiţiile tribute[5]. Chiar şi după ce s-a încheiat anul tribunatului său, Clodius a rămas

5 Comitia tributa (lat.), adunări ale cetăţenilor Romei, organizaţi în 35 de triburi (patru erau triburi urbane, 31 erau triburi rurale). Adunările aveau puteri legislative şi, până la reformele lui Sulla (82 Î.H.), juridice. La sfârşitul republicii, competenţa lor judiciară a fost redusă treptat, iar în timpul imperiului au dispărut (n.tr.).

stăpânul străzilor din Roma şi o figură importantă în politica romană. Adversarii săi, în special conservatorul tribun Annius Milo, au adoptat singura strategie la care puteau recurge: şi-au recrutat propriile bande rivale. Confruntările deschise se dezlănţuiau pe străzile înguste şi întortocheate ale Romei. După una dintre cele mai violente lupte, Cicero îşi amintea: „Tibrul era plin de cadavre. Canalele de evacuare erau înfundate cu trupuri, iar sângele care curgea în şuvoaie din For a trebuit şters cu bureţii" 20.

Alunecarea republicii pe calea sângerosului conflict civil îl îngrozea pe Cicero. Reacţia lui nu a fost, oricum, să deplângă violenţa, în totalitate, ci să-i justifice unele manifestări – într-adevăr, pentru prima dată în istoria romană – dorind, deopotrivă, să obţină o restrângere a ei. Nedreptatea cere un remediu, afirma el, iar acesta este bun şi necesar când un tiran este înlăturat de gloată „câtă vreme remediul are sens şi înţelepciune şi slujeşte menţinerii constituţiei care l-a prevăzut. Însă (iar aici este avertismentul critic al lui Cicero) dacă poporul s-a ridicat împotriva unui rege drept şi l-a înlăturat de pe tron sau, cum deseori se întâmplă, a gustat din sânge nobililor săi legitimi… nici nu-ţi poţi imagina calamitate sau conflagraţie mai teribilă…" 21. Deloc surprinzător, avertismentul lui Cicero n-a reuşit să reducă vărsarea de sânge.

Iulius Caesar şi sfârşitul republicii romane

De fapt, drama romană a terorii şi tiranicidului se apropia de punctul culminant: asasinarea lui Iulius Caesar rămâne unul dintre memorabilele cazuri de tiranicid din istorie şi modul în care a susţinut Cicero asasinatul a devenit una dintre cele mai influente interpretări.

Tensiunile care mocneau de multă vreme între cei doi triumviri Iulius Caesar şi Pompei Magnus au explodat în 50

Î.H., când s-a declanşat războiul civil. După aproape trei ani de lupte, Pompei a fost ucis şi armata sa înfrântă. Caesar s-a întors la Roma şi a declanşat un program ambiţios de ştergere a datoriilor şi de construcţii publice, prin care intenţiona, ca şi fraţii Gracchi cu proiectele lor, 80 de ani mai înainte, să câştige susţinerea populară şi să-i ajute pe săracii cetăţii. A fost numit dictator pe viaţă în februarie 44 Î.H., parţial pentru că înţesase Senatul cu propriii susţinători. Dar ura patricienilor faţă de el creştea. Mulţi se temeau şi îl urau pentru că îl considerau un populist şi un demagog: unii pentru că fuseseră insultaţi, alţii pentru dispreţul evident pe care-l avea pentru ritualurile şi instituţiile desuete ale republicii, alţii pentru că pusese gând rău tradiţionalelor privilegii senatoriale, în fine, alţii care credeau că-şi doreşte să se înscăuneze rege.

Pentru unii senatori, noul titlu a fost picătura care a umplut paharul. Marcus Iunius Brutus – unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai lui Caesar şi descendent al lui Lucius Iunius Brutus, autorul jurământului împotriva tiraniei – a urzit un complot împreună cu cumnatul său, Cassius Longinus. Detaliile conspiraţiei şi ale asasinatului simt tulburi, în parte din pricina atâtor povestiri şi plăsmuiri ulterioare, a lui Plutarh şi a lui Shakespeare fiind cele mai cunoscute. Ce se ştie, cu toate acestea, este că în grupul conspiratorilor – care-şi luaseră, în mod grăitor, numele de „eliberatori” (*liberatores*) – se aflau cam 60 de oameni, cu toţii din Senat. Complotiştii erau mânaţi şi de patriotism, şi de egoism, însă îşi propuseseră un obiectiv în folosul tuturor: să redea puterea aristocraţilor, adică *optimates*, conservatorii „constituţionalişti” senatoriali. Între timp, Caesar devenise, pare-se, atât de încrezător în soarta sa că refuza să mai iasă apărat de gărzi şi se amesteca fără protecţie printre oameni. În zilele premergătoare atentatului, conspiraţia a devenit cel mai

prost păstrat secret din Roma şi au fost mai mulţi care au încercat fără succes să-l avertizeze pe Caesar. La 15 martie – adică la Idele lui Marte – Caesar a fost ademenit în Senat şi atacat. După cum stabiliseră dinainte, toţi conspiratorii au încercat să-i dea o lovitură, iar în iureşul asaltului mulţi senatori s-au rănit între ei. Caesar se prea poate să fi primit o lovitură fatală, dar chiar şi efectul cumulat al rănilor era suficient. Multe s-au spus despre aparenta sa dorinţă de a muri, dar ar trebui să se vorbească şi mai mult despre simphtatea, chiar amatorismul complotului.

Speranţele conspiratorilor de a-şi recăpăta privilegiile senatoriale şi a reface stabilitatea Romei au fost spulberate curând S-a impus la putere un triumvirat format din oameni influenţi – inclusiv nepotul lui Caesar, Octavianus, şi locotenentul de încredere al lui Caesar, Marcus Antonius – şi s-a declanşat o nouă rundă a războiului civil. Roma s-a liniştit doar odată cu demolarea totală a republicii şi transformarea ei în imperiu sub Octavianus, care a devenit cunoscut ca Augustus.

Realitatea crudă a asasinatului, plănuirea lui şi ceea ce a urmat este greu de separat de cosmetizările de mai târziu şi de invenţiile pure şi simple. De exemplu, des pomenitele vorbe pe care se spune că Brutus i le-ar fi spus lui Caesar în timpul asasinatului – Sic semper *tyrannis* („Astfel sfârşesc mereu tiranii”, în lat) – par să fie o invenţie de mai târziu. S-ar putea spune, de fapt, că semnificaţia asasinatului nu a stat în rezultatele sale imediate – mulţi au pretins că luptele intestine între patricieni erau inevitabile, indiferent care ar fi fost soarta lui Caesar –, ci în multitudinea de interpretări şi de mituri create cu bună ştiinţă pe care le-a provocat. De-a lungul timpului, Caesar a devenit important mai degrabă ca simbol decât ca om.

Cea mai cunoscută descriere a asasinatului a fost compusă la decenii după consumarea faptelor de Plutarh (c. 46 – 127 d.Hr.). Acesta a scris biografii care sunt mai degrabă povestioare morale decât istorii. Plutarh i-a lăudat pe asasinii lui Caesar, spunând că au fost călăuziţi de dragostea lor neţărmurită pentru republică, şi l-a scos în evidenţă pe Brutus, glorificându-l ca pe-un „suflet eroic, un spirit cu adevărat îndrăzneţ şi neclintit”, care „nu a avut nimic personal cu Caesar, dar şi-a asumat riscul pentru libertatea patriei sale” 22. Povestirea lui Plutarh despre asasinat expunea planul unui tiranicid conceput şi executat cum trebuie, mai ales pentru că Brutus a insistat ca violenţa să se limiteze la uciderea lui Caesar, deşi mulţi conjuraţi ar fi vrut să-l ucidă şi pe Antonius.

Justificarea teoretică a asasinării lui Caesar a fost glorificată rapid, graţie lui Cicero, şi are aceleaşi trăsături esenţiale. Cicero s-a abţinut de la critici pe timpul vieţii lui Caesar, ba chiar a lăudat din vârful buzelor eforturile dictatorului de a reclădi Roma şi de a-i ajuta pe săraci. În cele din urmă, totuşi, Cicero s-a convins că Caesar aspiră să se încoroneze rege sau, cel puţin, că vrea să emasculeze Senatul. Oratorul şi politicianul nu a fost parte a conspiraţiei, însă a sărit în sprijinul asasinatului după ce acesta a fost înfăptuit, pretinzând că Caesar intenţiona să se proclame rege. În de *Oficiis* („Despre datorii”), Cicero susţinea că legile naturale guvernează moralitatea omului, obligându-l la anume acţiuni, chiar dacă ele par să violeze legile statului. Pentru a da un exemplu, el a apelat la recenta asasinare a lui Caesar:

Cecrimăpoatefimaiatrocedecâtsăomoriun apropiat şi, în special, un prieten intim? Dar dacă cineva omoară un tiran – chiar fără să fie un prieten atât de apropiat – nu i se încarcă sufletul cu povara păcatului? Dintre toate faptele glorioase [poporul roman] socoteşte această faptă a fi cea

mai nobilă23.

Argumentul lui Cicero sintetizează perfect atitudinea lumii antice faţă de tiranicid: tirania este o pervertire a naturii, iar tiranicidul este remediul moral şi eficient. Înlăturarea tiranului şi numai a acestuia – violenţele dincolo de persoana lui ar fi imorale – permit organismului politic să revină la starea sa naturală, după cum un chirurg, spune Cicero, ar putea amputa un membru bolnav. Faptul că oamenii Antichităţii au depus atâtea strădanii să justifice tiranicidul şi să-i ridice în slăvi pe cei mai renumiţi făptuitori ai acestuia este o probă a temerii că acesta ar putea fi aplicat fără discriminare.

Cu toate acestea, asasinarea tiranilor – ca mai toate actele de violenţă – rareori era atât de curată şi precisă cum şi-ar fi dorit Cicero şi alţii ca el. De fapt, tendinţa era de a deschide cutia Pandorei, dând frâul liber violenţei. Dacă ar putea vorbi de dincolo de mormânt, însuşi Cicero s-ar putea pune chezaş. În timpul haosului care a urmat morţii lui Caesar, el a devenit din nou unul dintre cei mai populari lideri ai Senatului. Când Octavianus şi Antonius au trecut fără zăbavă la eliminarea asasinilor lui Caesar şi a complicilor acestora, Cicero a fugit din Roma, dar a fost prins şi executat în 43 Î.H. Capul şi mâinile sale au fost tăiate şi expuse în For, cum fusese pedepsit şi Catilina cu 20 de ani înainte.

Naşterea imperiului sub Augustus (Octavianus) a adus stabilitate Romei, dar a concentrat puterea în mâna camarilei imperiale şi a dat, de asemenea, posibilitatea asasinatelor şi a haosului în rândul elitei. Deşi numărul acestor violenţe politice în timpul imperiului le transformă pe cele din timpul republicii într-o joacă de copii, ele pot fi considerate în mare măsură intrigi de palat, crime din răzbunare sau sadism imperial. Asasinarea câtorva împăraţi avea ceva din caracteristicile tiranicidului, dar

putea fi foarte bine rodul animozităţii personale; mai precis, nicio moarte violentă imperială nu a restabilit autoritatea senatorială şi nici nu a schimbat prea mult cultura politică romană. împăraţii au fost frecvent victimele propriilor gărzi. Din 192 până în 244 d.Hr., jumătate dintre împăraţii care au domnit (adică şapte din 14) au fost ucişi de Garda pretoriană sau de căpetenia acesteia. Oricum acestea puteau fi socotite cu mare greutate tiranicide, căci părţile implicate rareori invocau alte raţiuni pentru crima lor decât avantajele personale; nici istoricii, cronicarii sau teoreticienii tiranicidului nu au încercat să justifice aceste asasinate prezentându-le drept crime pentru apărarea libertăţii.

Terorismul în Iudeea: cazul sicarilor

O formă foarte diferită de violenţă – una pe care o putem recunoaşte de îndată ca terorism – s-a manifestat în regiunea cunoscută ca Israel, Iudeea sau Palestina. Dar, mai întâi, câteva informaţii de bază. Evreii din Mediterana de est trăiau de câteva secole sub jugul unor conducători străini, când sirienii au cucerit Iudeea de la dinastia Ptolemeilor în 168 î.Hr. şi au instituit cultul zeilor greci şi al altor divinităţi păgâne. În anul următor, preotul evreu Matatia (Mattathias) şi fiii săi, printre care şi Iuda Macabeul, „dând drumul dreptei lor mânii”, l-au ucis atât pe ofiţerul sirian care voia să-i forţeze să se roage idolului, cât şi pe evreul care se supusese ordinului dat de sirian. Aceasta a fost, probabil, prima situaţie documentată de terorism revoluţionar, adică un act de violenţă care nu-şi propune să distrugă inamicul, ci mai degrabă să-i inspire pe alţii să se revolte. „Tot cel care are râvna legii şi se ţine de legământ să vină după mine!” 24 – striga Matatia, astfel începând ceea ce a ajuns să fie cunoscut sub numele de răscoala Macabeilor, o revoltă populară care a culminat, câţiva ani mai târziu, cu întemeierea dinastiei evreieşti a

Hasmoneilor.

Le-a fost mai uşor Hasmoneilor să făptuiască violenţa la care-i chema Matatia decât să se conformeze renumitei sale neprihăniri religioase. După câteva episoade de război civil în familie, un monarh a apelat la ajutorul Romei în 64 Î.H., transformând Iudeea într-un stat clientelar şi pe Hasmonei în marionetele Romei. Pentru a-şi menţine poziţia privilegiată, preoţii Templului din Ierusalim şi susţinătorii acestora, saducheii, au colaborat din plin cu romanii. În primul deceniu al erei creştine, un mic grup de credincioşi a început să susţină că „nu există alţistăpânidecât Dumnezeu”, aţâţându-i peoameniatât împotriva romanilor, cât şi a saducheilor. Un alt semn al nemulţumirii era extinderea banditismului, care era în parte opera unor „Robin Hood” iudei mâniaţi de insuportabila inegalitate socială şi economică. Tensiunile şi violenţele tot mai mari au culminat în 66 d.Hr. cu declanşarea unei nefericite revolte deschise. Războiul cu iudeii s-a terminat patru ani mai târziu, romanii cucerind Ierusalimul şi distrugând al doilea Templu. Epilogul dramatic al acestui război a fost asediul şi sinuciderea a celor aproape 1.000 de răzvrătiţi aflaţi între zidurile fortăreţei Masada, în 73 CLH.

Aceste evenimente au deschis calea celei mai controversate şi cunoscute grupări teroriste din Antichitate, *sicarii*, şi astăzi ţinta unor comentarii muşcătoare, în mare pentru că aproape toate informaţiile legate de sicari provin de la un singur personaj a cărui relatare este foarte părtinitoare. Acesta este Flavius Iosephus, un general iudeu care a trădat trecând de partea romanilor, a devenit cetăţean roman şi mai apoi a scris *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*. Conform lui Iosephus, sicarii au început să acţioneze în anii ’50 d.Hr. Pentru noii aderenţi ai doctrinei „niciun stăpân mai presus

de Dumnezeu”, obiectivul era eliberarea Iudeii şi a poporului acesteia de Roma. Ei erau siguri că Dumnezeu era de partea lor, o convingere aproape apocaliptică în intensitatea sa. Faptul că se foloseau de pumnale asemănătoare cu romanele *sicae* le-a dat numele de sicari, dar felul în care foloseau aceste arme îi distingea de bandiţii de toate zilele şi chiar de rebelii tradiţionali. Sicarii îi asasinau pe iudeii de seamă care colaborau cu romanii, deseori la lumina zilei şi în mijlocul mulţimii. Conform lui Iosephus: „Primul cu gâtul tăiat a fost Ionatan, marele preot, şi după el au fost asasinaţi mulţi alţii în fiece zi. Mai teribilă decât crimele în sine era frica pe care o declanşau, fiecare om aşteptându-şi moartea în fiece zi, ca în vremea războiului” 25. De asemenea, sicarii răpeau saducheii mai însemnaţi şi cereau răscumpărare pentru a strânge bani ca să-şi poată elibera compatrioţii capturaţi şi pentru a intensifica sentimentul de haos şi instabilitate. În zona rurală, sicarii atacau notabilităţile locale proromane şi le prădau proprietăţile. Sicarii şi-au dat seama că sunt puţini ca număr şi sperau, după cum se pare, să aţâţe mulţimea să se răscoale împotriva romanilor, demonstrându-le cât sunt de vulnerabile autorităţile. Unii istorici au presupus, de asemenea, că sicarii sperau să provoace riposta sălbatică a saducheilor, care ar fi determinat populaţia să se revolte. Faptul că sicarii atacau doar iudei de-ai lor se poate explica prin aceea că puţini funcţionari romani locuiau pe atunci în Iudeea, însă unii au conchis că această strategie este o probă a faptului că sicarii erau motivaţi de griji sociale şi economice, deopotrivă, de vreme ce tocmai saducheii şi mica nobilime rurală erau cei care, la urma urmei, beneficiau cel mai mult de administraţia romană.

Oricum, terorismul sicarilor a contribuit semnificativ la declanşarea unei revolte la Ierusalim împotriva

romanilor şi aliaţilor acestora, preoţi ai Templului, în anul 66 î.Hr. Menachem, căpetenia sicarilor, a condus scurtă vreme revolta, însă a fost asasinat de rivalii săi, după ce, cum spune Iosephus, „a recurs la acte sălbatice şi a devenit tiranic peste măsură” 26. Ca şi în cazul multor teroriști moderni, fanatismul şi violenţa lui Menachem au făcut din el un candidat greu de plasat în fruntea unei mişcări de mai mari proporţii. Moartea lui a semnificat şi sfârşitul scurtei implicări a sicarilor în revolta evreilor din Ierusalim. Înainte ca romanii să fi ajuns în număr mai mare, sicarii au părăsit oraşul, o minoritate persecutată în cadrul revoltei. În acel moment, conducerea revoltei fusese preluată de aşa-numiţii zeloţi, o facţiune evreiască deseori confundată cu sicarii.

Sicarii s-au refugiat în tot restul războiului în fortăreaţa Masada, situată în vârful unei stânci izolate din Deşertul Iudeii.

Au cucerit-o la puţină vreme după fuga lor din Ierusalim. La Masada, sicarii au fost determinaţi să recurgă la acte criminale pentru a supravieţui exilului lor în deşert. Iosephus descrie o incursiune pe care au făcut-o în localitatea Ein Gedi, unde sicarii au „măcelărit” 700 de femei şi copii, „au golit casele de bunuri, au furat recolta şi au adus prada la Masada” 27. Acest episod, ca întreg războiul dintre romani şi iudei pe care sicarii au reuşit să-l declanşeze, demonstrează cu destulă claritate o trăsătură atemporală a terorismului: predispoziţia de a considera că acei civili pe care pretind că-i reprezintă simt, în ultimă instanţă, neesenţiali, numai buni pentru fi sacrificaţi în numele unei cauze mai mari. Având acum provizii, sicarii, „care nu lăsaseră niciun cuvânt nespus, nicio faptă nefăcută spre a insulta şi distruge pe cei care se aflau în calea conspiraţiilor lor nebuneşti”, au continuat să întreprindă atacuri teroriste „împotriva celor care se

pregăteau să se predea Romei, [însă] în realitate aceasta era mai degrabă o scuză prin care intenţionau să-şi camufleze barbaria şi prea marea iubire de bani" 28. Doar după ce romanii au cucerit Ierusalimul, distrugând al doilea Templu şi zdrobind rebeliunea – ucigând aproximativ 1 300.000 de oameni pentru aceasta – şi-au întors privirile către sicarii din Masada. Acolo, romanii au ridicat un zid în jurul fortăreţei şi au început asediul. Deşi cei care apărau fortăreaţa aveau suficientă mâncare şi apă pentru a rezista o vreme, a devenit repede evident că sfârşitul era iminent. Într-un lung discurs relatat de un supravieţuitor, căpetenia sicarilor, Eleazar ben Yair, şi-a convins tovarăşii să moară de propriile mâini decât să devină sclavii romanilor. Sinuciderea în masă a aproape 1.000 de oameni este o mărturie în plus a fanatismului sicarilor, a convingerii lor, probabil, că apocalipsul era aproape.

Există două finaluri curioase la prezumtiva „rezistenţă până la ultimul" a sicarilor din Masada. Câţiva sicari au ajuns în Alexandria, Egipt, unde au încercat să declanşeze o a doua răscoală împotriva romanilor folosindu-se din nou de asasinate şi de acte teroriste. Evreii din Alexandria, ştiind prin ce au trecut Ierusalimul şi comunitatea evreiască atunci când romanii au fost determinaţi să declanşeze o invazie de mari dimensiuni, i-au dibuit din proprie iniţiativă pe sicari şi i-au predat romanilor. Între timp, la Cirene (în estul Libiei), un agitator demagog pe nume Ionatan îi întărâta pe săracii nemulţumiţi. Temându-se că se va declanşa un nou val de terorism inspirat de cel al sicarilor, evreii l-au turnat guvernatorului roman, Catullus, care i-a săltat cu promptitudine pe Ionatan şi banda lui de derbedei. La un moment dat, Ionatan şi Catullus au început negocieri – primul, pentru a-şi salva viaţa, ultimul, pentru a câştiga

faimă şi bani – care presupuneau ca Ionatan să-i denunţe pe cei mai bogaţi şi puternici evrei din Cirene ca fiind susţinătorii săi în actele de terorism. Catullus s-a folosit de demascarea acestei conspiraţii fanteziste pentru a ucide 3.000 de notabili locali şi a le confisca proprietăţile, pare-se prima dată în istorie când însăşi teama publică de terorism a fost folosită pentru ca un politician fără scrupule să-şi atingă propriile obiective29.

În istoria terorismului, sicarii sunt, de asemenea, semnificativi ca subiecţi a ceea ce am putea numi „discursul terorismului". De pildă, nu avem nicio probă că sicarii îşi spuneau astfel. Este mult mai probabil ca termenul să fie invenţia lui Iosephus, de vreme ce cuvântul *sicari* era latin, nu grecesc sau evreiesc – adică aparţinea limbii învingătorilor, nu celei a teroriştilor/rebelilor. Mai mult de un secol înainte de Iosephus şi *Războiul iudeilor*, cuvântul *sicarius* ajunsese să însemne asasin, apărând astfel în titlul unei legi romane din zilele în care Sulla intenţiona să pedepsească asasinii plătiţi şi pe cei care le furnizau armament. Cicero îl foloseşte şi el, de asemenea, referindu-se la membrul unei bande înarmate care ucidea pentru bani30. Putem înţelege şi mai bine sensurile date de Iosephus acestui termen pornind de la alte cuvinte pe care le folosea frecvent pentru a-i descrie pe sicari. Atât grecescul *lestai*, cât şi latinescul *latro* pot avea semnificaţia de „bandit", dar la sfârşitul republicii şi la începutul imperiului, cum am menţionat mai sus, cu ajutorul termenului *latro* erau etichetaţi inamicii care erau mai mult decât un criminal şi mai puţin decât un stat. Cu alte cuvinte, dacă termenul „terorist" ar fi fost la îndemâna lui Iosephus, putem fi siguri că el l-ar fi aplicat în cazul sicarilor, un caz clasic în care cei victorioşi se folosesc de un epitet pentru a direcţiona o povestire în aşa fel încât să compromită tocmai sufletul legitimităţii unei cauze. Pentru

că trebuie să ne amintim că, în pofida faptului că a dezertat la romani, Iosephus rămâne un patriot evreu. În a sa *Antiquitates Judaicae* („Antichităţi iudaice”), în 21 de volume, el i-a prezentat pe cei cu care împărtăşea aceeaşi religie drept, nobili, drepţi şi inteligenţi, adepţi ai unei tradiţii care are o semnificaţie pentru toată lumea. *Războiul iudeilor* a fost astfel efortul său de a salva acea tradiţie din mâinile criminalilor care, credea el, puseseră stăpânire pe ea.

Şi, cu toate acestea, vreme de decenii statul modern Israel i-a ridicat în slăvi pe sicari, făcând din ei eroicii apărători ai Masadei şi ai independenţe iudeilor. Până de curând, de fapt, recruţii Diviziei blindate depuneau jurământul solemn pe Masada. De aceea, tratamentul istoric şi retoric acordat sicarilor este unul dintre primele şi cele mai bune exemple de relativism semantic rezumat de clişeul conform căruia cel considerat terorist de unii este în viziunea altora luptător pentru libertate.

Bibliografie

Printre folositoarele cărţi care vorbesc despre cum se purtau războaiele la începutul istoriei se află cea scrisă de Alfred S. Bradford, *With Arrow, Sword, and Spear: A History of Warfare in the Ancient World* (Praeger, 2001), şi cea a lui John Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture*, ediţie revizuită şi adăugită (Basic Books, 2004). A doua carte conţine o scurtă, dar excelentă prezentare a lui Kautilya. Tratatul lui Kautilya, *Arthashastra*, poate fi găsit în traducerea englezească şi redactarea lui L.N. Rangarajan (Penguin, 1992). Cel mai bun studiu despre Kautilya este cel scris de Roger Boesche, *The First Great Political Realist: Kautilya and His* Arthashastra (Lexington, 2002).

Două excelente disecţii în profunzimea teoriilor şi istoriei tiraniei şi tiranicidului simt cartea lui Roger

Boesche, *Theories of Tyranny from Plato to Arendt* (Pennsylvania State University Press, 1996), şi cea scrisă de Oszkâr Jâszi şi John D. Lewis, *Against the Tyrant*: *The Tradition and Theory of Tyrannicide* (Free Press, 1957). Pentru o excepţională – chiar dacă nu exhaustivă – analiză a tiraniei şi tiranicidului în Grecia şi Roma antică, vezi volumul editat de Sian Lewis, *Ancient Tyranny* (Edinburgh University Press, 2006). Altă cercetare foarte utilă care acoperă istoria asasinatelor şi, prin extensie, a tiraniei şi tiranicidului este cea semnată de Franklin L. Ford, *Political Murder*: *From Tyrannicide to Terrorism* (Harvard University Press, 1985).

Lucrările lui Boesche (*Theories of Tyranny*) şi Jâszi/Lewis sunt excelente în privinţa Greciei antice. O monografie utilă asupra tiraniciziilor greci Harmodios şi Aristogiton este cea scrisă de Michael W. Taylor, *The Tyrant Slayers*: *The Heroic Image în Fifth Century B.C. Athenian Art and Politics*, ed. II (Ayer, 1991).

O palpitantă cercetare a istoriei romane este cea semnată de Mary T. Boatwright et al., *The Romans*: *From Village to Empire* (Oxford University Press, 2004).

Două lucrări care aduc lumină în rolul jucat de gloată şi de violenţa politică în zilele de pe urmă ale republicii romane sunt cea a lui A.W. Lintott, *Violence în republican Rome* (Oxford, 1968), şi cea scrisă de Fergus Millar, *The Crowd în Rome in the Late Republic* (Michigan University Press, 1998).

Articolul lui Brent Shaw, „Bandiţii în Imperiul Roman" (*Bandits in the Roman Empire*), apărut *Past and Present*, nr. 105 (nov. 1984), pp. 3 – 52, oferă o analiză utilă a termenului latin *latrocinia* şi la modul în care a fost folosit ca armă politică. Asasinarea lui Iulius Caesar este repovestită dramatic în paginile cărţii lui Barry Strauss, *The Death of Caesar*: *The Story of History's Most Famous*

Assassination (Simon & Schuster, 2015).

Sicarii şi Războiul cu iudeii au produs numeroase lucrări erudite – nu toate folositoare. O excelentă introducere în problema sicarilor este articolul lui Richard A. Horsley, „Sicarii: «teroriştii» evrei antici”(*The Sicarii*: *Ancient* Jewish Terrorists) publicat în *Journal of Religion*, 59, nr. 4 (oct. 1979), pp. 435 – 458, şi articolul lui David C. Rapoport, „Frică şi cutremur: Terorismul în trei tradiţii religioase”(*Fear and Trembling*: *Terrorism in Three Religious Traditions*), apărut în *American Political Science Review 78*, nr. 3 (sept. 1984), pp. 658 – 677. Ultimul este un articol inovator în privinţa terorismului, care explorează istoria terorismului inspirat de religie, făcând o analiză a sicarilor, a Asasinilor şi a sectei Thuggee de la începuturile Indiei moderne. O analiză de primă mână a felului în care vorbeşte Iosephus despre sicari găsim în cartea lui Mark Brighton, *The Sicarii în Josephus's Judean War* (Society of Biblical Literature, 2009). În ceea ce priveşte opera lui Iosephus, ea se găseşte în multe ediţii; m-am folosit de *The Jewish War*, traducere de G.A. Williamson, ediţie revizuită şi adăugită (Penguin, 1981). Un excelent studiu asupra creării moderne şi utilizării politice a mitului rezistenţei eroice de la Masada este cel semnat de Nachman Ben-Yehuda, *The Masada Myth* (University of Wisconsin Press, 1995).

Capitolul 2

Teroare şi tiranicid în Evul Mediu

Teroarea politică şi teoria şi practica asasinatelor legitime sunt materializate din plin atât în Europa creştină, cât şi în lumea islamică în secolele dintre prăbuşirea Imperiului Roman de Apus şi zorii erei moderne. Cu toate acestea, în spatele acestei afirmaţii generale sunt ascunse diferenţe importante.

În Evul Mediu mijlociu european, conflictele dintre

biserică şi stat au dus la noi justificări ale tiranicidului – adică justificări pentru un tip de violenţă, altminteri de neacceptat. În Evul Mediu târziu şi la începutul epocii moderne – adică între secolele al XIV-lea şi al XVIII-lea – au avut loc câteva evenimente importante care au transformat Europa şi au crescut interesul atât pentru teoria, cât şi pentru practica tiranicidului. Marea Schismă (despărţirea bisericii în apuseană şi răsăriteană) şi apariţia ideilor despre suveranitatea poporului i-au îndreptăţit pe unii să protesteze împotriva supunerii faţă de autorităţile tradiţionale considerate ilegitime. Ambele schimbări au generat justificări suplimentare pentru tiranicid şi au contribuit la ascensiunea terorismului modern.

Biserică, stat şi violenţă în Europa medievală

Odată cu declinul şi prăbuşirea Imperiului Roman de Apus în secolul al V-lea, Europa se confruntă cu noi probleme.

Infrastructura se degrada, autoritatea centrală se dezintegra şi ştiinţa de carte şi educaţia erau aproape inexistente. Puterea statului şi domnia legii dispăruseră. În absenţa lor s-a impus dominaţia mai multor triburi germanice unite sub conducerea unor monarhi, însă puterea politică în Europa feudală era exercitată cu adevărat în mod efectiv doar la nivel local. Dată fiind această stare de lucruri, este deseori dificil să distingem între crimele private şi asasinatele politice – o altă perdea de fum ridicată în calea identificării terorismului din Evul Mediu. Cele mai multe asasinate erau rezultatul certurilor personale sau neînţelegerilor legate de moşteniri şi proprietate; rar identificăm conflicte bazate de lege sau principii abstracte.

În acest vid politic şi legislativ, biserica – singura autoritate universală posibilă – a încercat să impună o oarecare stabilitate şi câteva repere morale. Biserica se

considera singurul exeget al sfintelor scripturi şi avea reprezentanţi în toată Europa, de la preoţii de ţară la episcopi şi arhiepiscopi în oraşele mari şi la papa de la Roma. Biserica administra sute de mănăstiri şi era unul dintre cei mai avuţi proprietari de pământ din Europa, fără a plăti taxe sau a da socoteală în faţa legilor locului.

În teorie, ideile bisericii despre violenţă, autoritate şi tiranie aveau o importanţă maximă. Învăţăturile lui Hristos către cei care-l urmau erau limpezi: îndură silniciile de tot soiul şi supune-te cu sfială oricărei domnii vremelnice! Apostolul Pavel a afirmat acestea chiar mai categoric atunci când le scria creştinilor din Roma: „Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri (...), iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea, cel ce se împotriveşte stăpânirii se împotriveşte rânduielii lui Dumnezeu" 1. Primii părinţi ai bisericii au extins aceste afirmaţii. Augustin din Hippona, de exemplu, a afirmat că toţi cetăţenii romani ar trebui să se supună conducătorilor pe care-i au, căci cei buni domnesc în numele lui Dumnezeu, iar cei răi administrează omenirii pedeapsa binemeritată.

Deşi mai era mult până când biserica va enunţa o teorie detaliată a tiranicidului, teologii considerau că nu poţi fi forţat să urmezi un tiran care a violat legile sfinte. În secolul al IV-lea, episcopul Constantinopolului, Ioan Hrisostomul, spunea că Hristos sfinţeşte autoritatea, nu cel care o exercită2. Şi mai puternic a fost verdictul lui Augustin, care afirma că treburile cetăţii Roma erau prin definiţie criminale, în cel mai bun caz irelevante şi cu siguranţă destinate pieirii. Drept care, el lăuda cuvintele curajoase, păstrate de Cicero, spuse lui Alexandru cel Mare de către un pirat: „Eu, care supăr lumea cu micul meu barcaz, sunt considerat pirat (*latro*). Tu faci acelaşi lucru cu o flotă cât vezi cu ochii şi eşti numit împărat" 3.

Cum ar putea fi greşit, s-ar fi putut întreba cititorul lui Augustin, să te opui la atâta nedreptate şi vărsare de sânge?

În plus, papii şi alţi capi ai bisericii au considerat că este necesar să le amintească monarhilor că sprijinul pe care-l dădeau vremelnicei lor domnii nu era absolut. Când împăratul roman Teodosiu I a masacrat mii de greci în anul 390, episcopul din Mediolanum (Milano) l-a ameninţat cu excomunicarea dacă nu se căieşte. „Bagă de seamă dacă (monarhii) domnesc conform legilor", spunea în secolul al IX-lea papa Nicolae I. „Altminteri, dacă n-o fac, vor fi consideraţi mai degrabă tirani decât regi; tirani căror trebuie mai degrabă să le opunem rezistenţă şi să-i atacăm decât să ne supunem lor". 4

Ioan din Salisbury şi tiranicidul în Evul Mediu mijlociu

Asemenea afirmaţii sentenţioase au căpătat noi dimensiuni în Evul Mediu mijlociu, când dinastiile de conducători au început să acumuleze pământuri, punând pe picioare aparatul birocratic şi curţile regale şi găsind noi căi de a colecta taxele. Puternicii monarhi naţionali puteau întări stabilitatea între graniţele lor, însă ameninţau deopotrivă drepturile tradiţionale ale aristocraţilor şi ale bisericii. În special, pământurile bisericii erau extrem de tentante pentru regii mereu în lipsă de bani, cei care ar fi vrut, de asemenea, să supună clerul legilor regale. Papii au ripostat: Grigore al VII-lea, de pildă, declara, în secolul al XI-lea, că el, ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, avea puterea să detroneze regi excomunicându-i5. În Anglia, conflictul dintre biserică şi stat a devenit violent în 1170, când cavalerii lui Henric al II-lea l-au omorât pe cel mai important prelat al ţării, Thomas Becket, care apăra neclintit autoritatea bisericii.

Ioan din Salisbury – secretar al lui Becket, diplomat

englez, reprezentant oficial al bisericii şi unul dintre cei mai importanţi savanţi ai acelor vremuri – a fost martor la asasinat. Cu un deceniu mai înainte, scrisese *Policraticus*, în care căuta să clarifice sursele legitimităţii politice într-o perioadă de sporire a autorităţii monarhice. Ca şi alţi practicieni ai scolasticii medievale, Ioan din Salisbury începea cu afirmaţia că un conducător drept era obligat să garanteze „binele comun". Acest precept avea implicaţii profunde în cazul celor care încercau să determine autoritatea monarhică să se poarte creştineşte, în special când un domnitor nedrept moştenea tronul unui regat puternic. Mai rămânea loc pentru împotrivirea faţă de o autoritate tiranică dacă, aşa cum scria apostolul Pavel în Epistola către romani 2: 15, fiecare om şi-ar exercita responsabilitatea morală conform cu „(...) fapta legii scrisă în inimile lor"? Mai mult, mai putea fi o datorie să acţionezi? Dacă da, actele împotriva autorităţii trebuiau să-şi găsească materializarea în termeni religioşi pentru a oferi justificarea necesară, pentru că victimele trebuiau să „merite" să moară în ochii lui Dumnezeu.

Diferenţa dintre un prinţ şi un tiran este limpede, scrie Ioan din Salisbury: „Prinţul se luptă pentru legile şi libertatea poporului, tiranul presupune că nimic nu se poate face dacă nu anulează legile şi dacă nu pune poporul în jug". Rezultatul? Un rege adevărat era „un fel de imagine a divinităţii, iar un tiran era o imagine... a destrăbălării lui Lucifer". El mai spune că leacul cel mai bun pentru oprimaţi este să se roage cu umilinţă, iar Dumnezeu va înlătura „plaga care-i năpăstuieşte". Dar, în mod surprinzător, el susţine o soluţie violentă, afirmând că „omorârea tiranilor ar fi onorabilă, dacă nu pot fi înfrânaţi altminteri". El îşi sprijină argumentaţia în special pe Biblie, din care citează în detaliu istoriile tiranului Eglon şi a asasinului său, Aod, pe cea a generalului fuseră şi a

salvatoarei israelite Jael şi pe cea a asirianului Holofern şi a asasinei sale Iudita, a cărei poveste o tălmăceşte în aşa fel încât sugerează că frumuseţea cu care şi-a tentat victima a fost rezultatul unei intervenţii divine. În acelaşi timp, el avertizează asupra utilizării otrăvii – de vreme ce aceasta era folosită de „necredincioşi" – sau asupra uciderii celor cărora făptaşii le-au jurat credinţă6.

Influenţa lui Ioan din Salisbury poate fi identificată în cel mai important document politic al Angliei medievale, Magna Carta din 1215, care întăreşte definiţia dată de Europa medievală tiranului drept regele care violează drepturile şi privilegiile tradiţionale ale supuşilor săi.

Teoria tiranicidului în Evul Mediu târziu

Când europenii au cucerit teritoriile ocupate de musulmani în Spania şi în Mediterana de est în timpul cruciadelor, ei l-au redescoperit pe Aristotel, ale cărui opere fuseseră pierdute pentru

Occident după căderea Romei, în secolul al V-lea. S-au făcut noi traduceri ale operei celei mai mari autorităţi a lumii antice în domeniul tiraniei şi acestea au fost întâmpinate cu bucurie de intelectualii medievali, care au formulat descrierea făcută de el tiraniei în termeni contemporani, întărind credinţa că tirania era o deviaţie atât de la legea divină, cât şi de la cea naturală.

Dar dacă erau atât de mulţi cei care condamnau tirania, de ce se recurgea la tiranicid atât de rar? în mare măsură, pentru că foarte mulţi europeni, fie ei oameni simpli sau nobili, împărtăşeau temerile larg răspândite că o violenţă politică ar putea dezlănţui tulburări sociale. Ioan din Salisbury scria: „Viciile celui puternic trebuie îngăduite, pentru că în el stă speranţa siguranţei tuturor" 7. De aceea, învăţaţii dinaintea Reformei au explorat, în general, problema tiranicidul nu pentru a răspunde la un val de asemenea crime, ci mai degrabă ca rezultantă a

dezbaterilor pe tema legitimităţii politice.

Aşa a făcut în secolul al XIII-lea Toma d'Aquino, cel mai mare învăţat al Europei medievale. D'Aquino condamna vehement tirania, dar era echivoc atunci când venea vorba despre tiranicid. În tinereţe, el îl cita pe Cicero, lăudând asasinarea lui Caesar şi susţinea că „acela care îşi eliberează ţara omorând un tiran" – când nu are cum să recurgă la altceva – „trebuie lăudat şi recompensat" 8. Un deceniu mai târziu, şi-a schimbat opiniile, susţinând că leacul pentru tiranie ar putea fi mai rău ca boala: un tiranicid ratat îl poate face pe tiran să dea dovezi şi mai mari de cruzime, în vreme ce un tiranicid reuşit ar putea duce la declanşarea războiului civil. Mai mult, conform tradiţiei, posibilitatea ca un om rău să comită o crimă este mai mare decât aceea ca unul bun să comită un tiranicid justificat. O comunitate poate detrona sau ucide legitim un tiran, spune el, numai dacă aceasta are, în primul rând, dreptul de a-l alege. Altminteri „trebuie să se recurgă la vrerea Domnului, regele tuturor, cel ce e ajutorul celor în năpastă" – cu alte cuvinte, propovăduia rugăciunea şi răbdarea9. Mai târziu, *in Summa Theologica*, opera care i-a încununat creaţia, d'Aquino susţinea din nou tiranicidul. De astă dată, preocuparea sa erau judecarea şi utilitatea acestuia: răsturnarea unui tiran era justificată câtă vreme binele comun era împlinit şi societăţii îi era mai bine astfel10. De-a lungul întregii sale vieţi, d'Aquino a afirmat fără preget că numai „autorităţile publice" se pot ocupa de un tiran.

Tiranicid *versus* crimă în Franţa secolului al XV-lea, descoperim una dintre puţinele situaţii în care este testată teoria tiranicidului în Europa medievală. Domnia regelui francez Carol al VI-lea intrase în declin în timpul Războiului de 100 de ani cu Anglia. Slab la minte şi la trup, el era mai degrabă un spectator al luptei pentru

supremaţie dintre casele ducale de Orléans şi Burgundia. În 1407, Jean sans Peur, duce al Burgundiei şi văr al regelui, a trimis asasini care l-au omorât pe Louis, duce de Orléans şi frate al regelui. Era, după sute de ani, primul asasinat din familia domnitoare a Franţei şi a declanşat o investigaţie regală. Avocatul lui Jean, Jean Petit, profesor la Sorbona, a admis că patronul său era responsabil de asasinarea lui Louis, dar a făcut trimitere la aproape toţi gânditorii cu autoritate din Antichitate şi Evul Mediu care se pronunţaseră în privinţa tiranicidului, pretinzând procustian că „este legiuit pentru toţi, fără vreo poruncă sau comandă, conform legii morale, divine şi naturale, să ucizi sau să faci să fie ucis un trădător sau im tiran trădător. Nu e doar deplin legiuit, ci şi onorabil şi merituos” 11. În ciuda faptului că detaliile acestui caz erau atât de alunecoase, Petit a afirmat că Louis *s-ar fi transformat* cu siguranţă într-un tiran dacă acest fapt nu ar fi fost prevenit de Jean. Audienţa masivă a susţinut din plin apărarea ducelui de Burgundia.

Jean Gerson, rectorul Sorbonei, a fost îngrozit de modul în care se folosea Petit de tiranicid pentru a scuza o crimă politică ordinară. Câţiva ani mai târziu, când influenţa burgundă a scăzut, el a combătut afirmaţia lui Petit şi a oferit în locul acesteia un punct de vedere mult mai calificat asupra tiranicidului, încheind cu afirmaţia că, şi când merita moartea, tiranul „ar trebui să fie mai degrabă lăsat pe seama judecăţii lui Dumnezeu decât să fie ucis de o autoritate pământeană sau de revolta populară” 12. Conciliul de la Constanţa (Konstanz), convocat de biserică în 1415, a condamnat vag tiranicidul, fără a-l nominaliza pe Petit. Fapta lui Jean şi justificarea dată de Petit acesteia au primit un răspuns brutal în 1419, când ducele de Burgundia însuşi a fost asasinat de soldaţii Delfinului, o confirmare a temerilor lui d’Aquino că

tiranicidul ar putea rupe zăgazurile violenţei politice. Acest episod a prefigurat, de asemenea, tensiunile mult mai mari dintre teoria tiranicidului şi activitatea infracţională în creştere în următoarele secole în Europa.

Teroarea de stat în Europa medievală

Putem distinge şi o altă formă de violenţă în Evul Mediu, aceea înfăptuită de conducători împotriva rivalilor şi supuşilor. Este tentant, adevărat, să considerăm acest tip de violenţă ca pe o formă preliminară a terorismului modern de stat, însă avertismentul pe care l-am formulat mai devreme referitor la „terorismul” medieval se aplică de minune aici. De vreme ce statul – în sensurile birocratice şi teoretice ale acestui termen – nu exista, de fapt, în Evul Mediu, teroarea regimului ocupa un loc indistinct între violenţa publică şi cea particulară. Oricum, când şi când, erau organizate şi executate în public acte extrem de brutale şi astfel, ca spectacole publice, îşi propuneau să dea o lecţie lipsită de echivoc. Un prim exemplu s-a ivit din conflictul care dura de decenii între regatele france în secolul al VI-lea şi la începutul următorului. În 613, regina Austrasiei, Brunhilda – care pusese la cale de multe ori asasinarea adversarilor ei şi care fusese acuzată de incest şi de alte crime sordide – a fost ucisă de inamici, dar numai după ce a fost legată de cai sălbatici care au târât-o pe străzi vreme de trei zile.

Regii normanzi ai Angliei erau, în special, predispuşi să se folosească de teroarea de stat în timpul iernii 1069 – 1070, Wilhelm Cuceritorul a provocat cu bună ştiinţă foamea în Anglia de nord pentru a pune capăt rezistenţei pe care o opunea această regiune noului stăpân normand. O jumătate de secol mai târziu, fiul lui Wilhelm, Henric I, a invitat la Londra o mulţime de meşteri care băteau monede, apoi a ordonat castrarea publică a celor care produseseră deprecierea monedei folosind prea puţin

argint. Nepotul lui Henric, Ştefan, a spânzurat ostaşii din garnizoanele forturilor şi oraşelor rebele în timpul interminabilului război civil din timpul domniei sale. Regele englez Ioan fără Ţară a dat o nouă întorsătură utilizării terorii de stat: el a orchestrat cu pricepere dispariţia inamicilor, astfel ca zvonurile despre ce li s-a întâmplat să-i descurajeze chiar mai eficient pe cei care i se opuneau decât mutilările sau execuţiile publice. Oricum, utilizarea acestei tactici împotriva nobililor a provocat declanşarea revoltei care va duce la înfrângerea sa, determinându-l să semneze Magna Carta.

Teroare, terorism şi tiranicid în lumea medievală islamică în fruntariile lumii islamice, o sursă a violenţei provenea din definiţia principiului definitoriu al islamului: *tawhid*, care înseamnă unitate sau armonie. Termenul se referă în primul rând la monoteismul islamic, dar *tawhid* înseamnă, de asemenea, că nu există distincţii clare între autoritatea seculară şi cea religioasă. Deşi nemusulmanii traduc de regulă termenul *sharia* cu „legea islamică”, o definiţie mai exactă ar fi voinţa lui Dumnezeu pentru omenire – imuabilă, eternă şi necesară. Astfel că *tawhid* nu lasă loc „politicii”, cum e practicată de occidentali. Alt factor este orientarea fundamentală şi străveche a islamului către justiţia socială, a cărei violare este tradusă, evident, în termeni religioşi.

O altă sursă importantă de violenţă este aceea că Mahomed şi liderii care i-au urmat timp de mai multe generaţii au împământenit un standard în ceea ce priveşte cuceririle teritoriale şi domnia teocratică. De la moartea Profetului, rivalităţile sectare au fost cea mai mare sursă a violenţei „politice”, a tiranicidului şi terorismului islamic. Coranul pretinde supunere faţă de conducătorii islamici, dar cel puţin două *ḥadīth* (adică spusele şi faptele atribuite lui Mahomed) îi obligă pe musulmani să se revolte

împotriva liderilor eretici. Tiranicidul are aşadar rădăcini adânci în tradiţia islamică.

Schisme în islam

Imperiul şi comunitatea religioasă create de Mahomed în secolul al VI-lea au fost conduse, după moartea sa, de o serie de califi (adică „succesori”, în arabă), iar uriaşele imperii medievale islamice pe care le conduceau se numeau califate. Primii patru califi au fost aleşi prin consens dintre însoţitorii lui Mahomed, dar după aceea acest rang a devenit ereditar. Trei dintre primii patru califi au fost asasinaţi şi moartea celui de-al treilea, Uthman, a fost im exemplu neîndoios de tiranicid. Mulţi îl acuzau că domnea ca un rege pentru că abandonase tradiţia arabă a conducerii, îşi favoriza rubedeniile faţă de comunitatea credincioşilor şi încălca îndatoririle şi preceptele religioase. Succesoral lui Uthman a fost Ali, vărul şi ginerele lui Mahomed.

Violenţa religioasă a căpătat numeroase forme în anii de început ai islamului. Kharijiţii (disidenţii, „cei care s-au separat”, în arabă) au etichetat drept apostaţi pe toţi musulmanii care au comis un păcat major. Rezultatul acestei excomunicări (*takfir* în arabă – cuvântul a fost repus în circulaţie în zilele noastre) nu era foarte diferit de proscrierea romană. Kharijiţii credeau că uciderea unui asemenea individ era permisă, chiar de credincioşi. Ah a fost asasinat de mâna unui kharijit care-l „pedepsea” astfel pentru că acceptase medierea într-o dispută cu un rival când ar fi trebuit să-şi afirme pretenţia de moştenitor legitim al lui Mahomed. Kharijiţii de azi au renunţat la comportamentul violent şi la vechiul nume, dar practica proscrierii este folosită şi astăzi de extremiştii musulmani. Cel mai cunoscut exemplu estefatwa publicată în 1989 prin care ayatollahul Khomeini, liderul iranian, cerea ca scriitorul Salman Rushie şi editorul său să fie asasinaţi.

De la moartea lui Mahomed în anul 632, islamul a fost sfâşiat interior de pretenţiile la conducerea comunităţii de credincioşi (cunoscută sub numele de *umma*, în arabă) şi asupra sursei autorităţii religioase. Cei mai mulţi musulmani erau adepţii califilor medievali şi îi considerau drept nişte muritori obişnuiţi care-şi datorau autoritatea din priceperea cu care respectau *sharia*. Ei au ajuns să-şi spună sunniţi, după cuvântul arab *sunnah*, care înseamnă „tradiţie”. În societăţile sunnite, doctrina teologică este stabilită de *umma*, comunitatea unor cărturari religioşi aleşi care au întemeiat mai multe şcoli de interpretare a Coranului. În ziua de azi, cei mai mulţi musulmani – probabil 85 – 90% – simt sunniţi.

Un număr mic de musulmani, şi atunci şi acum, au respins atitudinea sunnită faţă de conducerea religioasă. După moartea lui Mahomed, l-au considerat pe Ali succesorul natural al Profetului. Au ajuns astfel să fie cunoscuţi sub numele de *Shia* (şiiţi), o prescurtare de la sintagma arabă care înseamnă partidul (discipolii) lui Ali. Şiiţi au urmat mereu un *imam* („conducător”, în arabă) descendent al Profetului şi considerat o infailibilă călăuză religioasă şi politică. De la început, şiiţii au susţinut sus şi tare că ei erau adevăraţii musulmani, de vreme ce ei îşi turnau imamii şi se călăuzeau doar după Coran şi *ḥadīth*. În secolele care au urmat morţii lui Mahomed, sunniţii şi şiiţii s-au luptat deschis unii cu alţii. Cu toate acestea, conflictul era unidirecţional. Sunniţii, mereu majoritari, îi persecutau pe şiiţi, considerându-i nişte extremişti care practicau misticismul, crezând idolatru în imamii lor şi, mai rău chiar, neacceptând în nicio circumstanţă autoritatea califilor. De asemenea, sunniţii i-au asasinat pe mulţi dintre primii imanii, ceea ce a dus la creşterea duşmăniei.

Asasinii

Multele schisme islamice au dat naştere grupării Asasinilor, cea mai rău famată dintre facţiunile islamice medievale şi unul dintre puţinele exemple fără echivoc de terorism premodern. Deşi toate probele de care dispunem lasă de înţeles că Asasinii aveau ca obiectiv doar liderii militari, politici şi religioşi rivali, acţiunile lor depăşeau limitele tiranicidului.

În Egipt, odată cu declinul dinastiei preponderent şiite a Fatimizilor, marele imperiu sunnit abbasid din Bagdad a intensificat persecutarea comunităţilor de şiiţi. Ca răspuns, în îndepărtata Persie a apărut, în anii 1090, o nouă grupare, condusă de Hassan-i Sabbah, pentru a duce mai departe drapelul şiit.

Grupul lui Sabbah era el însuşi o ramură a sectei ismailiţilor, desprinsă în secolul al VIII-lea din islamul şiit. Aşa-numita „noua învăţătură” a lui Sabbah era remarcabilă prin abordarea sa fără compromis, iar discipolii săi ismailiţi i se supunea fără condiţii, erau fervenţi prozeliţi şi foarte dornici să fie martirizaţi de sunniţi. Secta sa fiind pe punctul dispariţiei, Sabbah a decis să se retragă în munţii Persiei, în sudul Mării Caspice, unde a cucerit castelul Alamut, fondându-şi propriul stat miniatural. Ismailiţii lui Sabbah au descoperit o cauză şi un nume atunci când au decis să-l sprijine pe Nizar, unul dintre pretendenţii la imamat şi la tronul fatimid. Apoi, numărul adepţilor lui Nizar a crescut Ei au cucerit tot mai multe teritorii şi au trimis misionari pe teritoriul Siriei de azi. Au pus pe picioare armate şi au trimis diplomaţi, comportându-se din toate punctele de vedere ca un principat musulman. Pe teritoriul guvernat de Abbasizi sau de suzeranii lor de mai târziu, turcii selgiucizi, nizării formau o minoritate semnificativă, însă fanatismul lor i-a expus unui nivel şi mai ridicat de persecuţii, care a radicalizat şi mai mult secta. După moartea lui Nizar, Sabbah a susţinut că ştie

locul secret unde se află imamul viu[6] şi că vorbeşte în numele său. A reuşit să facă din imamul ascuns singura sursă de legitimitate, adevăr şi revelaţie. Discipolii lui Sabbah au devenit tot mai convinşi că misiunea lor era să purifice islamul, astfel că s-au întors din ce în ce mai mult la misticism şi ritualuri secrete.

Şi mai important, Sabbah a implicat Asasinii – după cum au ajuns să-i numească europenii – într-o campanie de teroare şi violenţă. Nizării nu sperau să-şi elimine toţi oponenţii, dar se foloseau de Asasini pentru a-i anihila pe cei care le ameninţau zelul misionar, pentru a-şi reaminti fermele obiective revoluţionare şi pentru a radicaliza comunitatea mai largă musulmană. Nizării considerau că asasinatele sunt un instrument de influenţă publică şi le executau de obicei în văzul lumii, la curtea suveranului, în pieţele oraşelor sau în moschei, cum făceau şi sicarii înaintea lor. Prima lor victimă a fost Nizam al-Mulk, un cleric turc selgiucid care persecuta secta pentru „viciul, distrugerile, crimele şi erezia” ei13. La primirea ştirii că Nizam este mort se spune că Sabbah ar fi exclamat; „Uciderea diavolului ăsta este începutul binecuvântării” 14. Faptul că Asasinii lui Sabbah au ucis adesea după ce se infiltrau în suita victimelor a crescut teribila lor repurtaţie şi a intensificat sentimentul general de teroare. Sabbah pare să nu fi dus lipsă de voluntari. La Alamut, nizării aveau o listă cu victime şi onorau numele ucigaşilor acestora. Ca şi jihadismul de azi, fanatismul nizărilor atrăgea recruţi chiar dacă-i îndepărta pe toţi ceilalţi. În oraşul persan Ispahan, de exemplu, nizării au cucerit puterea şi au instaurat pentru scurtă vreme un regim de

---

6 Al doisprezecelea imam; se presupune că avea cinci ani în 874, când a moştenit imamatul prin moartea tatălui. Pentru a nu fi asasinat, s-a ascuns. Sunniţii susţin că a murit pe când era copil, şiiţii cred că trăieşte şi azi şi că se va manifesta din nou ca Mahdi sau Mesia (n.tr.).

teroare care a luat sfârşit doar când au fost răsturnaţi de la putere şi ucişi de mulţime. În prima jumătate de veac de la fondarea sectei, puteau fi găsiţi puţini adepţi, în mare parte din zonele urbane.

Mulţi cercetători au speculat pe seama înclinaţiei pe care o aveau nizării pentru asasinate. Unii au subliniat faptul că justificarea unui asemenea act poate fi găsită în însăşi viaţa Profetului, care le-a cerut cândva adepţilor săi să omoare un poet evreu cu limba foarte ascuţită care scrisese nişte versuri obraznice despre Mahomed şi musulmani15. Asasinatul avea, de asemenea, semnificaţii strategice în lumea musulmană, unde puterea era mereu personală, iar moartea unui sultan putea arunca ţara în haos, oferind ocazii importante pentru o organizaţie cu putere militară restrânsă.

Indiferent care era motivul care-i împingea să adopte această tactică, există probe pentru 50 de asasinate înfăptuite de nizări înainte de moartea lui Sabbah în 1124. Printre victime se află figuri religioase sunnite, dar şi principi abbasizi şi selgiucizi, guvernatori, judecători, diplomaţi şi nobili. Cu toţii se temeau acum de nizări. Un cronicar musulman afirma: „Niciun comandant sau ofiţer [de la curtea sultanului selgiucid] nu îndrăznea să-şi părăsească locuinţa fără protecţie; ei purtau armură sub haine şi chiar vizirul Abu'l-Hasan purta o cămaşă de zale pe sub haine" 16. Nizării întreţineau o reţea extinsă de iscoade printre inamicii lor asemănător celulelor teroriste din zilele noastre. Asasinii beneficiau, de asemenea, de povestirile de largă circulaţie în legătură cu ascetismul de călugăr al lui Sabbah şi de intensul său fanatism care l-a determinat să ceară executarea propriilor fii. Atât sunniţii, cât şi şiiţii şi-au dat seama că asemenea devoţiune nu lasă loc de compromisuri.

Nizării erau într-atât de temuţi că nici nu mai era

nevoie să ucidă. De exemplu, se spune că sultanul selgiucid s-a trezit într-o dimineaţă după o beţie cruntă şi a găsit un pumnal înfipt în podea, lângă el. Sabbah i-a trimis curând im mesaj în care susţinea că dacă ar fi vrut, ar fi înfipt pumnalul în pieptul sultanului. Temându-se pentru viaţa sa, sultanul le-a garantat nizărilor dreptul de a colecta taxe de la locuitorii din apropierea Alamutului şi de a-i dijmui pe călătorii care treceau prin partea locului.

Teama de nizări i-a făcut, de asemenea pe inamicii lor să folosească strategii excesiv de violente, chiar contraproductive. Campaniile selgiucizilor împotriva localităţilor în care trăiau nizării au condus la distrugerea fără voie a comunităţilor sunnite din regiune şi nu era nevoie de îndemnurile sultanilor şi ale altor conducători antiismailiţi pentru a îmboldi gloata, fie cetăţeni obişnuiţi, fie soldaţi, să-i linşeze pe cei bănuiţi că sunt nizări. Când sunniţii au reuşit să preia controlul castelelor nizărilor, comandanţii Asasinilor erau deseori supuşi celor mai îngrozitoare torturi. Şeful fortăreţei de lângă Ispahan, de pildă, a fost jupuit de viu, iar capul său a fost trimis la Bagdad.

Duşmănia dintre nizării din Alamut şi şiiţii fatimizi din Egipt a fost, dacă se poate aşa ceva, chiar mai feroce decât cea dintre nizări şi sunniţi – un exemplu, cum spune Bernard Lewis, al „acelei duşmănii speciale, intime care există între ramurile rivale ale aceleiaşi religii”. În 1122, egiptenii, auzind zvonuri despre un complot al nizărilor de a-l asasina pe califul fatimid şi pe vizirul său, al-Ma’mun, au reacţionat cu o strategie contrateroristă pe o scară extrem de largă. La Asqalan, pe frontiera califatului, al-Ma’mun l-a însărcinat pe guvernatorul local să refuze orice funcţionari care nu erau cunoscuţi de comunitate şi să-i cerceteze îndeaproape pe toţi călătorii care intrau în oraş. Fiecare caravană care călătorea spre Cairo era subiectul

unui dosar detaliat; al-Ma'mun a poruncit, de asemenea, să se facă un recensământ complet în Cairo şi să le interzică oamenilor să-şi schimbe reşedinţa fără aprobarea sa. Ca urmare, „ştia totul în legătură cu afacerile din vechiul sau noul Cairo" 17. Fatimizii au capturat agenţii nizări, inclusiv pe tutorele copiilor califului. Însă strategia vizirului a eşuat pe termen lung: Asasinii l-au ucis în 1130 pe califul al-Amir, considerat de nizări drept un rebel de prim rang.

Cum i-au perceput musulmanii şi occidentalii pe Asasini

Avem probe ale ecoului cultural pe care l-a avut campania teroristă a nizărilor în special în limbajul folosit pentru descrierea acestui grup. Adepţii lui Sabbah îşi spuneau *fedayeen* – luptători gata de sacrificiu pentru o cauză –, dar oponenţii lor sunniţi foloseau o mulţime de alte denumiri prin care voiau să le submineze imaginea în ochii publicului. De fapt, autorii sunniţi arabi pomeneau de obicei doar actele violente ale *fedayeen* şi rareori aduceau în discuţie motivele sau credinţele lor religioase. Un istoric din secolul al XII-lea spunea despre ei că „nu au creier în ţeastă şi nici credinţă în suflet" şi că erau nişte criminali care încercau să dea o spoială religioasă actelor lor violente18. Alţi contemporani spuneau despre nizări că simt plătiţi să ucidă, îi defăimau afirmând că sunt „gnostici" şi despre Sabbah spuneau că este un demagog. Istoriile inventate despre imoralitatea nizărilor şi despre înstăpânirea în devălmăşie asupra femeilor şi avuţiei i-au îndepărtat atât pe sunniţi, cât şi pe şiiţii moderaţi adepţi ai Celor Doisprezece (numiţi astfel pentru că recunoşteau 12 imami descinzând din Mahomed).

Obârşia celui mai faimos şi durabil nume pentru *fedayeen*, Asasini, este greu de descoperit. Unii contemporani îi descriu *pe fedayeen* ca fiind dependenţi de haşiş, pe care-l foloseau să le dea curaj pentru atentate. În

călătoriile sale în Orient, în secolul al XIII-lea, Marco Polo a auzit povestea şi mai fantezistă că Sabbah, la care Polo se referă cu numele de Bătrânul de pe munte, îşi droga adepţii şi îi ducea într-o luxuriantă grădină secretă plină de femei frumoase, o frântură din paradisul unde vor ajunge dacă îi vor urma ordinele şi vor ucide pentru Allah. Polo redă cuvântul sirian local pentru un fumător de haşiş, *hashishiyyin*, sub forma „ashishin", care a intrat în engleză şi în alte limbi europene ca „asasini". După toate probabilităţile, musulmanii sunniţi îi numeau pe nizări *hashishiyyin* nu pentru a-i lega de consumul drogului, ci din pricina comportamentului lor considerat iraţional. Dată fiind sărăcia de informaţii certe în legătură cu această sectă misterioasă, memoriile lui Polo i-au ajutat pe occidentali să-şi creeze o imagine şi un nume pentru Asasini. Prima utilizare a cuvântului „asasin" pentru a desemna un ucigaş plătit datează tot din acea perioadă.

Relatarea lui Marco Polo despre Asasini a avut un impact atât de mare pentru că se potrivea istoriilor deja puse în circulaţie de cruciaţi. Când luptătorii din prima cruciadă au cucerit Ierusalimul în 1099 – la mai puţin de un deceniu după ce nizării cuceriseră Alamutul europenii au devenit vecinii nizărilor sirieni. Asasinii au ucis câţiva comandanţi creştini, cei mai cunoscuţi fiind contele Raymond al II-lea de Tripoli (cel din Siria, nu cel din Libia) şi marchizul Conrad de Montferrat, unul dintre pretendenţii la conducerea Regatului cruciat al Ierusalimului. Temerea că nizării se concentraseră pe uciderea creştinilor i-a determinat pe cruciaţi să le plătească tribut Asasinilor din Siria. Tot pe-atunci fuseseră puse în circulaţie tot felul de poveşti nebuneşti despre conjuraţiile urzite de Asasini chiar în inima Europei. Cea mai cunoscută istorie este povestea inventată despre conspiraţia nizărilor de a-l ucide pe regele Franţei Ludovic

al IX-lea la Paris. Nu va fi ultima dată când narcisismul şi neştiinţa vor înceţoşa capacitatea Occidentului de a aprecia dimensiunea şi ferocitatea neînţelegerilor dintre musulmani.

Sabbah personal şi-a numit succesorul, în vremurile căruia nizării au asasinat un calif abbasid şi pe câţiva prefecţi ai săi. De acum, conducerea nizărilor a devenit ereditară. Adepţii celui de-al treilea conducător al Asasinilor au executat mai puţine asasinate, dar au reuşit să anihileze un sultan şi câţiva alţi funcţionari de vază. Al patrulea conducător al Asasinilor a depăşit scrupulele teologice iniţiale şi s-a autoproclamat imam. Moştenitorii săi au susţinut în continuare aceste pretenţii de-a lungul secolului al XIII-lea.

Merită să ne reamintim că nizării, cu puţine excepţii, s-au ferit să incendieze, să răpească, să masacreze sau să ia în vizor civili în două secole de activitate. Asasinatul era, practic vorbind, singurul mijloc neortodox de a-şi atinge scopurile. Cu toate acestea, abilitatea Asasinilor de a inspira teamă era atât de mare, încât se spune că l-ar fi convins pe marele general sunnit Saladin, cunoscut în Occident pentru rivalitatea sa cu cruciaţii creştini, să-i cruţe, chiar dacă a distrus alte secte şiite – o decizie deloc surprinzătoare probabil, de vreme ce o sursă pretinde că nizării reuşiseră să-şi infiltreze oamenii chiar în garda personală a generalului.

În 1256, Asasinii şi-au găsit, în fine, un adversar pe potrivă, şi anume mongolii. Ca şi pentru asirieni şi Alexandru cel Mare înaintea lor, teroarea era un element important în extraordinara expansiune a Imperiului Mongol. Pe măsură ce s-au extins din patria lor, la nord de China, în Asia Centrală, Rusia şi Persia, au distrus oraşe şi au măcelărit oamenii, eliberând mereu câţiva supravieţuitori care să-i convingă pe cei din vecinătate să

nu opună rezistenţă.

Această strategie a dus la capitularea ultimului imam al Asasinilor, Rukn al-Din, şi a comandanţilor din cea mai mare parte a castelelor nizărilor. Pentru a împiedica renaşterea sectei, mongolii au culcat la pământ fortăreaţa de la Amalut şi au ucis circa 100.000 de nizări. Puţinii supravieţuitori s-au ascuns şi apoi au fost absorbiţi înapoi de secta mai mare a ismailiţilor, care există şi în zilele de astăzi. Istoricul persan Juvayni a fost martor la dărâmarea unui castel al Asasinilor şi descrie cu bucurie moartea ultimului lor imam: „Din el şi ai lui n-a mai rămas urmă, iar el şi rubedeniile lui nu mai sunt decât o poveste care circulă din gură în gură şi o tradiţie printre multe ale lumii” 19.

Ascensiunea terorismului jihadist din ultimele decenii i-a determinat pe autorii occidentali moderni să irosească multă cerneală comparându-i pe radicalii de astăzi cu nizării de ieri. De fapt, aceleaşi câmpuri analitice minate îi aşteaptă pe cei care analizează fiecare grup în parte, mai ales când e vorba să găsească motivele. Pentru publicul occidental, nizării pot părea fie nişte fanatici religioşi de pe altă planetă, fie nişte oportunişti politici plini de cinism. Niciun răspuns nu acoperă însă realitatea, pentru că, aşa cum am spus mai sus, problema este înşelătoare în lumina principiului musulman *tawhid*. Nizării se gândeau la ceruri, însă cu siguranţă se conduceau după raţiuni pragmatice. Astfel că fiecare asasinat avea triplul înţeles al unui act sacru, al propagandei prin care căutau să-şi facă publicitate şi al înlăturării practice a unui inamic. Desigur, nizării puteau vorbi limba teritoriului, puteau face negoţ şi puteau să impună taxe – ajungând chiar în situaţia de a forma un ministat – pentru că *sharia* aduce în discuţie toate acele subiecte pe care occidentalii le consideră „seculare”. Pur şi simplu nizării se despart de tovarăşii lor

musulmani prin gradul de ataşament la islam ca o revoluţie în desfăşurare. În contextul islamului, asta înseamnă milenarism, austeritate şi martiriu.

Ca şi în cazul multor alte organizaţii teroriste de mai târziu, un lucru remarcabil în legătură cu Asasinii este contrastul total între frica pe care o provocau la adversarii lor şi eşecul lor final de a-şi atinge obiectivele. Deşi au reuşit să bage frica în liderii sunniţi vreme de două secole, nu au cucerit niciodată zone populate şi nici nu au reuşit să încetinească extinderea înceată a influenţei sunnite. Şi, cu toate că Asasinii ar fi trebuit să apere şiismul nizărilor, înfrângerea lor finală s-a dovedit aproape fatală pentru secta lor.

Bibliografie

Cele trei studii despre istoria tiraniei, a tiranicidului şi a crimelor politice menţionate în capitolul anterior au fost indispensabile şi pentru scrierea celui de faţă: Boesche, *Theories of Tyranny*; Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant şi* Ford, *Political Murder*. Cea mai importantă operă a lui Ioan din Salisbury poate fi citită şi în traducere englezească: *Policraticus*, editat şi tradus de Cary J. Nederman (Cambridge University Press, 1990). Pentru o excelentă analiză a acestui tratat, vezi articolul lui Nederman, „Datoria de a ucide: Ioan din Salisbury şi teoria tiranicidului" (*A Duty to Kill*: *John of Salisbury's Theory of Tyrannicide*), în *The Review of Politics*, 50, nr. 3 (vara 1988), pp. 365 – 389.

Pentru o investigaţie panoramică a violenţei „teroriste" medievale, cât şi ca avertisment în legătură cu folosirea îndoielnică a termenului de „terorism" în acea epocă – vezi Steven Isaac, „Terorism în Evul Mediu: Seminţele viitoarelor evoluţii" (*Terrorism in the Middle Ages*: *The Seeds of Later Developments*), în *The Routledge History of Terrorism*, pp. 46 – 59 (Randall D. Law,

Routledge, 2015). Isaac furnizează de asemenea o bibliografie utilă despre acest subiect.

Există o mulţime de excelente studii despre islamul şi Orientul Mijlociu în Evul Mediu. Odată cu trecerea timpului, a devenit clasică lucrarea lui lui Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam*, vol. 2, *The e expansion of Islam in the Middle Periods* (University of Chicago Press, 1974). De asemenea m-am folosit intens de *The Oxford Dictionary of Islam*, ed. John L. Esposito (Oxford University Press, 2003), de Arthur Goldschmidt, Jr. şi Lawrence Davidson, *A Concise History of the Middle East*, ed. X (Westriew, 2012); de cartea lui Bernard Lewis, *The Political Language of Islam* (University of Chicago Press, 1988) şi de cea semnată de Maxine Rodinson, *Muhammad* (Pantheon, 1980 [1961]).

Cea mai utilizată lucrare pe tema Asasinilor este cea scrisă de Bernard Lewis, *The Assassins*: *A Radical Sect în Islam* (Oxford University Press, 1987 [1967]). Alte cărţi utile pe acest subiect sunt Farhad Daftary, *The Assassin Legends*: *Myths* of the Ismailis (I. B. Tauris, 1994); Marshall G.S. Hodgson, *The Secret Order of Assassins* (University of Pennsylvania Press, 2005 [1955]) şi David C. Rapoport, „Frică şi cutremur: Terorismul în trei tradiţii religioase" (*Fear and Trembling*: *Terrorism in Three Religious Traditions*), apărut în *American Political Science Review* 78, nr. 3 (sept. 1984), pp. 658 – 677 (citat în Capitolul 1).

Capitolul 3 Teroare şi tiranicid y în Europa la începutul epocii moderne

Istoricii au folosit sintagma „începutul epocii moderne" pentru a desemna perioada dintre Evul Mediu şi revoluţiile industriale franceză şi engleză, adică aproximativ din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea. În general, aceasta a fost o perioadă de tranziţie în

timpul căreia au început să se impună multe trăsături distinctive ale lumii moderne. Se poate spune asta şi despre terorism, pentru că în această perioadă putem discerne originile accentului pus pe individualitate – în opoziţie cu faptul că Europa medievală insista asupra intereselor comunităţii – ca şi, în mod paradoxal, ale credinţei în identitatea naţională mai degrabă decât în suveranitatea regală. În epoca modernă timpurie nu exista încă o linie clară de demarcaţie între tiranicidul secular şi cel religios. Cei care aveau profunde convingeri religioase ajunseseră să vadă mâna lui Dumnezeu şi vrerea Domnului lucrând pentru transformarea acestei lumi; puşi în mişcare de religie, ei doreau să se facă dreptate aici şi acum. Milenarismul fanatic, spiritualizat se amesteca uşor cu furia faţă de nedreptatea oamenilor, iar adevărurile sigure oferite de lumea în alb şi negru a violentei gândiri apocaliptice putea servi fără compromisuri unor ţeluri seculare.

Renaşterea şi tiranicidul în timpul Renaşterii italiene, liderii politici, economici şi culturali ai marilor oraşe din nordul Italiei erau îmboldiţi de noi şi variate interese. În vreme ce pilonii pe care se sprijinea viaţa medievală erau comunitatea, moştenirea şi pământul, lumea Renaşterii punea mare preţ pe individ, educaţie şi comerţ. Elita Renaşterii era inspirată, în special, de grecii şi romanii antici. Deşi creştinismul îşi păstrează influenţa în timpul Renaşterii, el intră în competiţie cu un nou pragmatism şi cu un umanism renăscut.

Nu e o întâmplare că în timpul Renaşterii oraşele-stat italiene erau conduse frecvent de tirani. Intervenţiile papale şi străine s-au pus stavilă în calea unităţii naţionale, în vreme ce mercenarii numiţi *condottieri* uneau statele cucerindu-le, iar neguţătorii îi sprijineau deseori pe despoţii locali într-un efort disperat pentru stabilitate.

Celebru a fost Cesare Borgia, care a fondat pentru scurtă vreme un ducat în centrul Italiei, dar a murit la vârsta de 31 de ani.

Nu ar trebui să ne surprindă că istoria acelei perioade este plină de faimoase tiranicide. Conducătorii acestor oraşe-stat italiene şi-au câştigat tronul mai degrabă prin viclenie decât moştenindu-l şi nu e de mirare aşadar că naturala deferenţă medievală pentru titluri nu mai era atât de prezentă. Important de asemenea este faptul că interesul faţă de tot ce provenea din Antichitatea greco-romană a renăscut sentimentele republicane ale epocii clasice şi susţinerea dată pe atunci tiranicidului. Printre episoadele renascentiste de tiranicid trebuie să amintim asasinarea lui Giovanni Maria Visconti în 1412 şi a lui Alessandro de Medici în 1537. La fel de memorabilă, în pofida eşecului, a fost conjuraţia împotriva familiei Medici din 1513, care s-a încheiat cu prinderea celor doi pretinşi asasini, în aşteptarea execuţiei, un conspirator, Pietro Paolo Boscoli, şi-a implorat prietenul: „Te rog, scoate-l pe Brutus din capul meu, ca să pot face acest pas ca un bun creştin” 1.

Nu doar grecii şi romanii erau piatra de încercare evocată pe atunci. Cosimo de Medici i-a comandat lui Donatello o statuie care s-o reprezinte pe Iudita asasinându-l pe tiranul Holofern. Faptul că el considera actul eroic al Iuditei drept un simbol al familiei Medici apărând Ubertatea florentină s-a transformat într-o fină ironie atunci când, după expulzarea familiei Medici, în 1494, statuia a fost expusă într-un loc unde era şi mai vizibilă. Noua inscripţie de pe soclul statuu spunea: „Cetăţenii au ridicat acest exemplu de salvare a republicu” 2. În Italia un proverb popular spune că „Acela care-şi dă propria viaţă o poate lua pe a unui tiran” 3.

Asasinatele comandate de stat în Renaştere

Asasinatele la comandă erau şi ele un instrument în mâna celor care deţineau deja puterea. Consihul celor zece care conducea în secret Veneţia, se spune, se baza atât de mult pe asasinate că a înfiinţat chiar un departament care să se ocupe de acestea. Modul în care opera această organizaţie este învăluit în legendă, iar bsta obiectivelor pe care se zvonea că Veneţia ar fi vrut să le elimine este un adevărat dicţionar al personalităţilor din Europa renascentistă. Ceea ce ştim este că zvonul despre închnaţia Consihului către asasinate ca pobtică de stat a dus la nenumărate cereri de angajare din partea potenţialilor asasini care-şi căutau de lucru, inclusiv din partea unui călugăr Giovanni din Ragusa, care susţinea că l-ar omorî pe regele Spaniei pentru 150 de ducaţi (cheltuielile de călătorie nu erau incluse!). Învăţatul umanist Thomas Morus[7] a sprijinit explicit asasinatele ca pe o alternativă morală şi eficientă a războaielor, de vreme ce produceau mai puţini morţi şi-i făceau pe conducători să se simtă răspunzători pentru politica lor de guvernare4. Pe la mijlocul secolului al XVI-lea, un anonim italian a conceput un extraordinar text despre asasinat, intitulat abracadabrant *Despre dreptul pe care-l au prinţii de a dispune de viaţa adversarilor*. „În orice stat, scria autorul, eficienţa politică guvernează în mod absolut, pe baza propriului temei juridic… De aici rezultă că este legal şi îngăduit principilor ceea este cu totul interzis şi imposibil pentru ceilalţi”. 5

Machiavelli

Când vine vorba despre autorii politici ai Renaşterii şi despre modul în care au evaluat ei asasinatul şi

---

7 Thomas Morus (1478-1535), filosof, om de stat, consilier al lui Henric al VUI-lea, venerat ca sfânt de romano-catolici. A scris Utopia în 1516. Pentru că nu a vrut să recunoască autoritatea regelui asupra bisericii a fost decapitat (n.tr.).

tiranicidul, contrastul cu Evul Mediu este categoric şi extrem de instructiv, în perioada de dinainte, tiranicidul era deseori invocat colateral pentru a trage concluzii referitoare la autoritatea princiară, însă era rareori pus în practică. Pe de altă parte, pe măsură ce frecvenţa tiranicidului a crescut cu adevărat în Renaştere, a fost susţinut explicit de tot mai puţini învăţaţi. De fapt, Dante a condamnat simbolic tiranicidul în *Divina Comedie*, plasându-i pe Brutus şi pe Cassius alături de Iuda în fălcile lui Lucifer însuşi, în centrul celui de-al nouălea cerc infernal.

Niccolò Machiavelli (1469 – 1527), cunoscutul teoretician politic, nu se simţea prea confortabil vorbind despre tiranicid. Deşi multă lume foloseşte epitetul derivat din numele lui pentru a denumi atracţia pentru trădare şi putere, el era, de fapt, un individ realist, motivat de dorinţa unei guvernări efective italiene. În vreme ce accepta că unii dintre cei care comit tiranicidul şi-ar putea dori cu sinceritate eliberarea ţării lor, Machiavelli observa că mulţi alţii sunt motivaţi de lăcomie sau răzbunare şi că acţiunile lor conduc, de obicei, la haos sau la şi mai multe represiuni pentru că gloata îi sprijină rareori pe ucigaşii de tirani. Deşi preocupat doar superficial de interesul pentru „bunul comun”, Machiavelli era, într-o oarecare măsură, un utilitarist premodern, respingând tiranicidul pentru că-l considera contraproductiv. La drept vorbind, era mult mai predispus să apere modul de a se comporta al tiranilor, socotindu-l mai potrivit pentru o cârmuire mai bună şi pentru coeziunea socială.

Aici, Machiavelli intră într-un teritoriu practic neumblat: ştiinţa terorii. El cercetează istoria şi politica italiană contemporană pentru a descoperi pilde pe care să le poată folosi pentru a ilustra cum poate un conducător eficient să regleze cu grijă actele de violenţă publică

pentru a obţine un efect maxim. Cel mai bun exemplu îl implica pe eroul său, Cesare Borgia, care a desemnat un spaniol „crud, eficient”, Remirro de Orco, pentru a pacifica şi stabiliza Romagna, o regiune recent cucerită de Borgia. După ce lucrurile s-au aşezat în matca lor, Borgia a ordonat executarea lui Remirro, ştiind că ferocitatea locotenentului său ar fi stârnit în scurtă vreme resentimente. „Într-o dimineaţă”, povesteşte Machiavelli, „trupului lui Remirro a fost găsit tăiat în două în piaţa din Cesena, cu un buştean şi un cuţit plin de sânge alături. Brutalitatea acestui spectacol i-a liniştit şi uluit o vreme pe locuitorii din Romagna”. 6 Din perspectiva istoriei, felul în care s-a folosit Borgia de spectacolul sângeros pentru a-i influenţa pe oameni nu are nimic remarcabil; în particular, nici sprijinul entuziast pe care l-a acordat Machiavelli acestui spectacol considerându-l un exemplu de cârmuire eficientă. Ceea ce *merită* reţinut este că el l-a apreciat în principal ca pe *o piesă de teatru*.

Reforma şi tiranicidul în următoarele secole, ascensiunea absolutismului regal şi justificarea sa, dreptul divin al regilor, a dus la supunerea totală faţă de autoritate. Cu toate acestea, situaţia era volatilă din cauza frecventelor conflicte dinastice, a numeroaselor ocazii în care regii încălcau privilegiile aristocraţilor, a inegalităţilor economice şi a unei crescute conştiinţe a identităţii naţionale.

Începând din 1517, un nou element a ridicat tensiunea pasională europeană, aruncând continentul într-o vâltoare de violenţe aproape fără precedent Este momentul în care Martin Luther pune la îndoială dogmele bisericii şi autoritatea papală, producând apariţia „monarhomahilor” – literalmente, „luptători împotriva monarhilor”. În doar câţiva ani, el a rupt legăturile cu biserica, aceasta divizându-se între catolici şi luterani,

pentru ca mai apoi să se desprindă şi aripa calviniştilor şi un spectru ameţitor de secte, fiecare pretinzând că deţine monopolul adevărului. Timp de un secol şi jumătate, Europa a fost sfâşiată de război. Cu toate că se găseau multe motive pentru aceste conflicte, disensiunile sectare le-au dat dimensiuni de genocid multora dintre acestea. Deloc surprinzător, tiranicidul a căpătat o nouă importanţă şi noi înţelesuri în această perioadă, în special, întrebărilor puse anterior de Ioan din Salisbury li s-a adăugat una nouă: ce se întâmplă dacă domnitorul este considerat eretic de supuşii săi?

Luther şi Jean Calvin, cei mai importanţi teologi ai protestantismului, au repetat cu încăpăţânare doctrina apostolică din zorii creştinismului conform căreia rezistenţa la autoritate era interzisă în orice situaţie. Referindu-se la Războiul ţărănesc german din 1525, Luther descrie tiranicidul ca o cale către domnia gloatei, ducând la haos pe pământ şi condamnare spirituală7. Oricum, Luther şi adepţii lui Calvin nu erau chiar atât de toleranţi faţă de tiranie. John Knox, teologul care a introdus calvinismul în Scoţia, a deschis drumul formulării unuia dintre primele canoane religioase moderne, acela al rezistenţei în calea despotismului. Aruncat în închisoare pentru că a elogiat asasinarea unui cardinal englez de către câţiva calvinişti, Knox a ajuns la concluzia că aceia care acceptă conducerea ereticilor comit o trădare spirituală. În *The First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women* (1558), el afirma că este o îndatorire creştinească înlăturarea de pe tronul Angliei a „Sângeroasei” (*Bloody*) Maria Tudor pentru persecutarea protestanţilor. Într-un opus de mai târziu, el comentează tradiţia ebraică a tiranicidului – mergând până într-acolo încât s-o compare pe Mary cu Izabela, cea sfârtecată de cai – şi afirma cu îndrăzneală: „Nu doar că e legiuit să-i

pedepseşti cu moartea pe cei care se străduiesc să corupă adevărata religie, dar magistraţii şi poporul simt ţinuţi să facă asta, altminteri vor atrage mânia Domnului asupră-le" 8. Într-o eră a pluralismului spiritual, pretenţia de a conserva „adevărata religie" prin violenţă era reţeta crimelor politice la o scară încă necunoscută până atunci în Europa.

Războaiele religioase din Franţa

Istoricul Franklin Ford a alcătuit o listă de trei pagini şi jumătate cuprinzând asasinatele şi crimele politice între anii 1535 şi 1649. Din această listă rezultă că, deşi cel mai sângeros conflict al perioadei, Războiul de 30 de Ani, s-a purtat în Germania şi în Europa Centrală, statele în care s-au petrecut cele mai multe asasinate justificate de acea teorie au fost Franţa şi Anglia. În Franţa, în secolul al XVI-lea, hughenoţii – protestanţii francezi – formau o minoritate considerabilă, până la 10% din populaţia unei Franţei preponderent catolice. Frica şi suspiciunile reciproce au dus la nenumărate violenţe şi chiar la episoade de război civil deschis între catolici şi hughenoţi. Cel mai sângeros moment al războaielor religioase din Franţa a fost Noaptea Sfântului Bartolomeu, în 1572, când regele Carol al IX-lea şi mama sa au poruncit asasinarea tuturor nobililor hughenoţi din Paris. Aceste asasinate au descătuşat furia antiprotestantă a parizienilor, care au trecut la măcelărirea altor mii de hughenoţi. Multe omoruri au avut loc şi în alte oraşe din Franţa luni în şir, ceea ce nu a pus capăt ameninţării hughenoţilor, dar i-a convins şi mai mult cât de intolerantă era guvernarea catolică.

Doi ani mai târziu, în cartea sa *Franco-Gallia*, hughenotul François Hotman a subliniat plin de creativitate că dreptul regelui de a domni vine de la popor, care ar putea să i-l retragă dacă se poartă ca un tiran. În

1577, apare un tăios argument în favoarea acestor afirmaţii sub pseudonimul Iunius Brutus, nume care încă mai avea un puternic efect simbolic. Cel mai probabil autorul era Philippe de Mornay, învăţat şi consilier al lui Henric de Navarra, aristocrat hughenot care supravieţuise în mod miraculos masacrului care avusese loc la Paris, în Noaptea Sfântului Bartolomeu şi, surprinzător, moştenitor al tronului Franţei. Cartea lui Mornay *Vindiciae contra Tyrannos* („Apărarea libertăţii împotriva tiranilor") a fost scrisă sub impresia masacrului şi aruncă o lumină şi mai crudă asupra crimelor catolicilor. „Este, prin urmare, legiuit pentru Israel să se opună regelui, care va fi încălcat legea lui Dumnezeu nimicind biserica

Lui", scria de Mornay. „Şi nu doar acestea, dar de asemenea poporenii trebuie să ştie că zăbovind să făptuiască această îndatorire, se fac ei înşişi vinovaţi de aceeaşi crimă şi vor primi aceeaşi pedeapsă ca regele lor". 9 Apelul lui Mornay la tiranicid şi război civil era legitimat de faptul că dreptul de a opune rezistenţă nu le revenea oamenilor de rând, ci mai degrabă nobililor şi clericilor, care acţionau în numele lor.

În această perioadă marcată de nesfârşita vrajbă religioasă, cele mai multe asasinate inspirate aparent de tensiunile sectare se dovedesc, la o examinare mai atentă, a fi cel puţin la fel de mult rezultatul disputelor politice. Nu altfel au stat lucrurile în 1584, când a fost asasinat Wilhelm de Orania, principalul lider al revoltei Ţărilor de Jos împotriva Spaniei. Regele Spaniei, Filip al II-lea, a anunţat public o recompensă pentru asasinarea lui Wilhelm şi a găsit un amator în Balthasar Gérard (care a folosit un pistol, probabil primul asasinat din istorie în care este utilizată această armă). Gérard a invocat motive religioase, dar această crimă poate fi considerată mai corect un asasinat comandat de stat A ajuns pe mâinile

olandezilor şi pedeapsa pe care a primit-o vreme de patru zile este una dintre cele mai crunte păstrate de memoria istorică: braţele i-au fost scoase din încheieturi, a fost tăiat pe tot corpul şi acoperit apoi cu sare, i-au tăiat mâinile, i-au sfâşiat carnea de pe trup cu cleşti încinşi în foc, i-au smuls măruntaiele şi le-au ars în faţa lui. În cele din urmă, Gérard a fost sfâşiat în patru de viu10.

Tiranicidul englez în teorie şi practică

Dincolo de Canalul Mânecii, persecuţiile la care-i supunea „Sângeroasa" Maria pe disidenţii protestanţi au dus la apariţia multor apologeţi ai tiranicidului, inclusiv calviniştii Christopher Goodman şi John Knox, anglicanul John Ponet şi unul dintre primii constituţionalişti, George Buchanan, toţi făcând apel la tradiţia engleză şi la legea divină. Între timp, domnia Elizabeteii (1558 – 1603) se remarcă prin nenumăratele comploturi catolice organizate împotriva ei. Filip al II-lea al Spaniei – autorul asasinării lui Wilhelm de Orania – s-a aflat în spatele celor mai multe, însă acestea nu erau doar rodul rivalităţii economice şi politice. În 1570, papa Pius al V-lea făcuse public un edict prin care o excomunica pe Elizabeta şi îi chema pe credincioşi să o înlăture de la putere prin orice mijloace. Zece ani mai târziu, papa Sixtus al V-lea a reînnoit apelul, declarând că „nu încape îndoială că indiferent cine o trimite pe lumea cealaltă cu intenţia pioasă de a săvârşi lucrarea Domnului, nu doar că nu-şi va face vreun păcat, dar va câştiga laude şi merite" 11. Paralela cu prescrierea romană şi cu practica kharijită a *takfir*-ului este evidentă.

Moartea Elizabetei în 1603, fără urmaşi, l-a adus pe tron pe vărul ei, Iacob al VI-lea al Scoţiei. Iacob – care a condus Anglia sub numele de Iacob I – a fost ţinta uneia dintre tentativele de asasinat spectaculoase din istoria Europei. Complotul prafului de puşcă. O grupare de conspiratori catolici au strecurat circa 600 de kilograme

de praf de puşcă într-o pivniţă de sub Camera Lorzilor, în Palatul Westminster. Guy Fawkes, expert în muniţie, plănuia să detoneze explozibilul în prima zi de activitate a Parlamentului, la 5 noiembrie 1605; apoi conspiratorii din Midlands, zona centrală a Angliei, îşi propuseseră să pună la cale o revoltă care să ducă la o răscoală populară şi urcarea pe tron a unui monarh catolic. În secolul al XXI-lea, testele criminaliste şi reconstituirea faptelor au dus la concluzia că forţa exploziei i-ar fi putut ucide pe Iacob şi pe toţi membrii Camerei Lorzilor şi ai Camerei Comunelor şi ar fi devastat zona pe o rază de un kilometru şi jumătate jur-împrejur. Autorităţile au fost informate de plan în noaptea de 4 noiembrie şi l-au descoperit pe Fawkes sub Westminster, lângă butoaiele cu praf de puşcă. Torturat, a dezvăluit amănunte despre complot şi numele celor cu care conspirase. După un proces de mântuială, pretinşii regicizi au fost spânzuraţi până aproape să moară, apoi întinşi pe patul de tortură şi sfâşiaţi în patru bucăţi chiar în curtea palatului pe care sperau să-l distrugă.

În anii 1980, violentul roman *Vfor Vendetta* (şi ecranizarea din 2005 a acestuia) imaginează un complot ca al lui Fawkes în secolul al XXI-lea, prezentând Complotul prafului de puşcă drept un uimitor exemplu de terorism premodern. Au fost unii care au luat în derâdere comparaţia, considerând-o deplasată, şi utilizarea termenului de „terorism” drept anacronică, dar putem cel puţin să aplicăm termenul modern de „război asimetric”. Fawkes şi cei câţiva conspiratori s-au bazat pe surpriză şi pe tehnologie pentru a înlesni un atac de proporţii, care, sperau ei, ar fi produs un număr extraordinar de mare de victime, inclusiv inocente morţi „colaterale”. Utilizarea atacului ca semnal al unei revolte şi speranţa că va precipita o răscoală populară ne apropie şi mai mult de sensul modern al terorismului.

Războiul civil din Anglia

Nu trebuie să ne îndoim de importanţa pe care o are pentru istoria terorismului Războiul civil englez care s-a declanşat în 1642, după decenii de tensiuni crescânde pe tema religiei şi a autorităţii regale. Războiul s-a purtat între Parlament – dominat de puritani (protestanţii radicali englezi), care voiau reforma religioasă şi restaurarea libertăţilor tradiţionale englezeşti – şi regele englez Carol I, catolic aproape pe faţă, care credea că este dreptul lui să guverneze cum i se părea lui mai bine. Armata Parlamentului, condusă de Oliver Cromwell, i-a învins pe Carol şi pe susţinătorii săi în 1645, a abolit monarhia şi apoi l-a adus pe Carol la judecată „ca tiran, trădător, criminal şi inamic public al Commonwealth[8]-ului Angliei” 12. Executarea lui Carol în 1649 a fost punctul culminant al secolelor de teorie a tiranicidului şi un eveniment fără precedent. Deşi fuseseră asasinaţi o groază de regi şi împăraţi, niciunul nu fusese omorât în urma judecării de nişte foşti supuşi care să se considere egali ai săi.

Această extraordinară afirmare a libertăţilor tradiţionale şi a suveranităţii populare a marcat începutul unei perioade tumultuoase în istoria Angliei. Cromwell s-a dovedit a fi un dictator militar care a dizolvat Parlamentul şi a impus un aspru regim teocratic. Unii, de pildă Edward Saxby, colonel în Armata Noului Model a lui Cromwell, au devenit adversarii omului pe care cândva îl susţinuseră. Saxby a pus la cale o serie de comploturi pentru a-l înlătura pe noul tiran, inclusiv planul eşuat de a detona o bombă sub Whitehall Palace, reşedinţa lui Cromwell şi a suitei sale. Saxby a fost prins şi a murit în închisoare înainte de a putea fi executat de rivalul său. Şi-a câştigat renumele în primul rând pentru că a scris în 1657 un scurt

8 Pe vremea lui Cromwell avea semnificaţia de republică. Este termenul care desemna Anglia după Războiul civil (1642-1651) (n.tr.).

pamflet, „A ucide nu înseamnă a asasina” (*Killing No Murder*), care, spera el, îi va ridica pe oameni împotriva lui Cromwell. În acest pamflet, Saxby recunoştea cu durere că tiranicidul din 1649 a făcut posibilă apariţia lui Cromwell, însă susţinea că executarea lui Carol a crescut intoleranţa englezilor faţă de tiranie. Deşi invoca exemple ebraice şi greceşti de tiranicid şi cita din spusele învăţaţilor medievali pe acest subiect, el respingea tradiţionala temere că tiranicidul în mâinile poporului era reţeta unor şi mai mari dezastre. La acestea Saxby răspundea sarcastic: „Mai c-ai crede că lumea s-a îmbătat. Cad într-un şanţ, unde aş pieri mai mult ca sigur dacă aş zace, dar refuz să fiu scos de acolo pentru că mi-e teamă să nu cad în altul; prefer să mor de boală, pentru că tratamentul nu e sigur”. Saxby şi-a drapat seculara sa justificare a rebeliunii şi tiranicidului într-un limbaj religios, pe alocuri apocaliptic: „Un tiran este Satan care ne sfârtecă trupul… dacă ar putea, ar face în aşa fel încât întregul eşafodaj al naturii să cadă odată cu ei” 13.

Recursul la legea tradiţională şi la retorica divină, şi ea moştenită din vechime, a fost norma unui asemenea discurs vreme de mai multe veacuri, dar la sfârşitul secolului al XVII-lea, se punea un nou accent pe raţiunea umanistă. În1689, englezul John Locke creiona principiile filosofiei politice liberale. Guvernele există prin consensul celor guvernaţi, susţinea el, iar poporul are dreptul de a se revolta dacă guvernul nu reuşeşte să le protejeze drepturile naturale la viaţă, libertate şi proprietate. Argumentul lui Locke era în întregime naturalist şi rămâne o piatră de boltă a republicanismului modern, dar calea fusese deschisă mai dinainte de teoreticienii tiranicidului, care atacaseră vreme îndelungată drepturile absolute ale monarhilor.

Sinteza tiranicidului în Evul Mediu şi la începutul

epocii moderne

Cu puţine excepţii, ţinta teoretică şi cea practică a tiranicidului în Evul Mediu şi la începutul epocii moderne a fost o singură persoană, considerată a fi responsabilă de starea catastrofală în care se aflau treburile ţării. Moartea acestei persoane era prezentată drept un act care va îndrepta nenorocirile, întorcând ţara la starea de sănătate pe care o avusese înainte vreme. Obiectivul era reîntoarcerea la *status quo ante*, iar mai mult ca sigur că moartea îngrozitorului tiranul nu era gândită ca un act pur simbolic – un element esenţial care distinge tiranicidul de terorism. La fel, tiranicidul nu era revoluţionar, de vreme ce scopul său nu era crearea unor noi norme politice, sociale şi culturale. În toate aceste privinţe, este evidentă continuitatea în istoria tiranicidului din Antichitate până la începutul epocii moderne şi nu este surprinzător că tiranicidele biblice şi asasinarea lui Caesar continuau să exercite o puternică atracţie asupra imaginaţiei omului medieval şi modern.

Însă epocile istorice nu simt despărţite una de cealaltă prin graniţe strălucitoare. Deşi există mari diferenţe între tiranicidul premodern şi terorismul modern, putem discerne deopotrivă câteva importante asemănări. De pildă, asasinatul – practicat fie de indivizi, fie de state – rămâne o importantă tactică a teroristului modern. Există, de asemenea, o continuitate solidă între Evul Mediu şi perioada modernă în ceea ce priveşte explicaţiile pe care le dau asasinii de tirani şi apologeţii acestora. Şi atunci, şi acum, aria justificărilor se întinde de la cele sectare la cele democratice, dar adevăratele asemănări pot fi găsite în retorică. Aceasta era şi este şi astăzi lipsită de compromisuri, fanatică şi adesea apocaliptică. La fel de important este şi faptul că discursul tiranicidului medieval şi de la începutul epocii moderne foloseşte acelaşi

mecanism ca şi construcţia socială a terorismului din epoca modernă. În ambele cazuri, obiectivul este sublinierea violenţei politice legitime. Multe autorităţi politice şi intelectuale premoderne au condamnat violenţa populară împotriva elitei, depunând deopotrivă un efort considerabil – care presupunea adesea o contorsionată gimnastică mintală – ca să apere unele acte de violenţă considerate de ei legitime, chiar meritorii, mai precis tiranicidele. În epoca modernă, lucrurile stau mai degrabă pe dos: anumite forme de violenţă sunt condamnate ca terorism, în vreme ce obiectivele grupării care se foloseşte de ele simt considerate ilegitime.

Bibliografie

Două lucrări de istorie a tiraniei, tiranicidului şi crimelor politice menţionate în capitolele precedente ne simt din nou extrem de utile pentru această perioadă: Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, şi Ford, *Political Murder*. Clasica lucrare a lui Jacob Burckhardt, *Die Cultur der Renaissance în Italien* (*The Civilization of the Renaissance in Italy*, New American Library, 1960), furnizează multe descrieri reuşite ale tiraniei şi tiranicidului în perioada renascentistă. Asupra faimosului asasinat din secolul al XVI-lea, vezi Lisa Jardine, *The Awful End of Prince William the Silent* (HarperCollins, 2005). Un articol util despre tiranicidul în Franţa este cel semnat de Orest Ranum, „Ritualul francez al tiranicidului către finalul secolului al XVI-lea" (*The French Ritual of Tyrannicide in the Late Sixteenth Century*), în *Sixteenth Century Journal* 11, nr. 1 (primăvara 1980) pp. 63 – 82. Pentru mai multe informaţii despre asasinarea monarhilor, vezi cartea editată de Robert von Friedeburg, *Murder and Monarchy*: *Regicide în European History*, 1300 – 1800 (Palgrave Macmillan, 2005), în special eseul semnat de Conal Condren despre retorica tiranicidului. Pentru o interpretare a acestor

fenomene care le leagă explicit de terorismul modern, vezi articolul lui Johannes Dillinger, „Tiraniciul din Grecia şi Roma antică până în perioada de criză a secolului al XVII-lea(*Tyrannicide from Ancient Greece and Rome to the Crisis of the Seventeenth Century*) în Law, *The Routledge History of Terrorism*, pp. 15 – 27. Pentru o viziune fascinantă asupra precedentelor create de procesul lui Carol I, vezi Geoffrey Robertson, *The Tyrannicide Brief The Story of the Man Who Sent Charles I to the Scaffold* (Anchor Books, 2007 [2005]).

Capitolul 4

Zorii terorismului revoluţionar

Importantele diferenţe dintre tiranicidul premodern şi terorismul modern au fost, în primul rând, natura şi anvergura ţintelor şi, în al doilea rând, scopul violenţei. Victimele tiranicidului erau regii şi nobilii de rang înalt; erau eliminaţi ei şi numai ei. Ţelul era eliminarea unor obstacole anume din calea stabilităţii, ordinii naturale şi justiţiei tradiţionale. Cea mai potrivită imagine rămâne, după Cicero, amputarea unui organ cangrenat. De partea cealaltă, teroriştii ţintesc, în mod obişnuit, comunităţi mai largi – nu doar tirani, ci şi pe cei care înlesnesc sau beneficiază de sistemele politice sau economice. Şi o fac intenţionând să modeleze o nouă lume. O astfel de transformare a fost rezultatul faptului că însăşi fundaţia legitimităţii politice a fost remodelată în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea şi al XIX-lea, în special în cazanul înfierbântat al Revoluţiei Franceze. Sub influenţa Iluminismului şi a dramaticelor evenimente politice, mulţi europeni au ajuns să considere că suveranitatea provine în mod natural de la naţiuni, nu de la monarhi. Mai mult, ei au ajuns că accepte că revoluţiile pot reconstrui lumea pe o bază mai raţională. Dacă acest fapt implică exterminarea cu totul a unor comunităţi legate de Vechiul Regim, aşa să

fie! Astfel s-a născut terorismul revoluţionar.

Tirania ca sistem

Ce a făcut ca însăşi ideea de „revoluţie” să fie posibilă a fost apariţia unui nou mod de a înţelege natura tiraniei, unul care o reprezenta ca produsul unui sistem şi al unei viziuni, nu doar ca rezultatul acţiunilor unui singur individ. Locke a renunţat la distincţiile medievale când a afirmat că tirania era suprimarea voinţei celui guvernat, indiferent dacă tiranul ajunge sau nu conducător pe căi legitime. Gânditorul iluminist Montesquieu a dat înţelesuri mai extinse acestei idei când a propus conceptul politic al separării puterilor, afirmând că despotismul este înlesnit de creşterea necontrolată a puterii, indiferent cine o exercită. Revoluţionarii americani au făcut din această idee piatra de boltă a Constituţiei SUA şi opoziţia la tiranie a fost cuvântul de ordine pentru noua lor republică. Pe sigiliul de stat al Virginiei, de pildă, se află legendarele cuvinte spuse de Brutus lui Caesar: *Sic semper tyrannis*. Benjamin Franklin şi-a folosit fără succes influenţa ca sigiliul Statelor Unite ale Americii să poarte mottoul „Rezistenţa în faţa tiranilor este supunere în faţa lui Dumnezeu”, spuse făcute celebre de John Bradshaw, englezul care a prezidat înalta Curte de Justiţie la procesul lui Carol I. Thomas Jefferson a preluat aceste vorbe pe sigiliul său personal, înlocuind „rezistenţă” cu „revoltă”. Este bine-cunoscut faptul că, vorbind despre răscoala lui Daniel Shays[9] din 1786 – 1787, Jefferson a întrebat: „Ce ţară îşi poate păstra libertăţile, dacă oamenii care o conduc nu sunt avertizaţi din când în când că poporul şi-a păstrat spiritul de rezistenţă?... Copacul libertăţii trebuie întremat când şi când cu sângele patrioţilor şi al tiranilor.

9 Daniel Shays (1747-1825), soldat în armata revoluţionară americană, a condus răscoala micilor fermieri din Massachusetts împotriva politicii fiscale a liderilor abia constituitelor State Unite (n.tr.).

Este îngrăşământul său natural” 1.

l’Ancien Régime şi Revoluţia Franceză

Desprinderea decisivă de tiranicidul pin* şi simplu şi îndreptarea către terorismul în înţelesul modern s-a petrecut în timpul Revoluţiei Franceze. În Vechiul Regim, Franţa nu avea adunări legislative reprezentative, nici partide politice şi nicio constituţie oficială, iar poporul se bucura de puţine libertăţi civile. În schimb, regele Franţei – Ludovic al XVI-lea în 1789 – era sursa întregii suveranităţi, puterea sa fiind sprijinită şi garantând continuitatea unui sistem sociopolitic care atribuia privilegii extraordinare nobililor şi reprezentanţilor Bisericii Catolice. Ceilalţi, adică 98% din populaţie, plăteau taxe către stat, dijme către biserică şi dări feudale către proprietarii de terenuri şi făceau armată obligatorie. Ţăranii sperau să aibă ce pune pe masă şi să li se reducă povara fiscală, în vreme ce burghezii educaţi voiau libertăţi civile, garantarea dreptului la proprietate şi un rol în guvernarea ţării. Mulţi burghezi erau însufleţiţi de principiile iluministe, a căror cheie de boltă era credinţa că raţiunea umană şi experienţa reprezentau calea către progresul omenirii.

De obicei, se consideră că revoluţia a început în iunie 1789, când reprezentanţii stării a treia s-au retras din Adunarea Stărilor Generale (convocată de rege) şi au înfiinţat Adunarea Naţională. Susţinând că vorbesc în numele întregii naţiuni, ei au jurat că adunarea nu va fi dizolvată până nu va fi adoptată o constituţie a Franţei care să reducă puterile regelui. Regele şi armata sa nu au acţionat în faţa acestui nou tip de violenţă populară îndreptată împotriva simbolurilor regale, nu doar împotriva agenţilor regelui. Cel mai bun exemplu a fost momentul în care, la 14 iulie 1789, mulţimea a cucerit fortăreaţa Bastilia din Paris. În zona rurală, ţăranii

incendiau castelele aristocraţilor, distrugeau catastifele care ţineau socoteala datoriilor lor, producând astfel un exod în masă al nobilimii, numit *La Grande Peur*.

Din vara lui 1789 până în 1792, Adunarea Naţională a distrus Vechiul Regim. A abolit sistemul ordinelor sau stărilor, a declarat că suveranitatea aparţine poporului, nu regelui, au limitat puterea şi influenţa Bisericii Catolice şi, în cele din urmă, a creat o monarhie constituţională. Regii, nobilii şi oamenii bisericii din ţările vecine Franţei au început în scurtă vreme să se teamă că propriii supuşi vor cere reforme asemănătoare. Ca urmare, în 1792, Franţa a intrat în război cu vecinii săi care voiau să nimicească Revoluţia.

Revoluţia se radicalizează»

Legătura – pretinsă şi reală – între statele străine şi elita franceză deposedată a alimentat convingerea că Revoluţia era ameninţată de o vastă conspiraţie de contrarevoluţionari din ţară şi din afara ei. Pe măsură ce ştirile despre înfrângerile suferite de francezi ajungeau la Paris, panica şi mânia au propulsat

O nouă generaţie de radicali în Convenţia Naţională, adunarea legislativă. În septembrie 1792, monarhia a fost abolită şi Franţa a devenit republică. În câteva luni, Ludovic al XVI-lea a fost judecat, găsit vinovat şi executat, ca şi regele englez Carol

1 cu un veac şi jumătate înainte. În mod clar nu mai era loc de întoarcere pentru Franţa revoluţionară.

Între timp, Convenţia ajunsese dominată de iacobini, un grup de reprezentanţi cunoscuţi pentru loialitatea cu care urmau ideile lui Jean-Jacques Rousseau, care considera că oamenii pot ajunge cu adevărat liberi doar prin impunerea unei stricte egalităţi sociale şi economice. Iacobinii şi-au câştigat susţinerea celor mai gălăgioşi săraci din Paris, cunoscuţi sub numele de *sans-culottes*,

adoptându-le cererile pentru programe de construcţii publice, control al preţurilor şi pedepse cu moartea pentru cei care făceau stocuri de grâne şi pentru speculanţi – cu alte cuvinte, un tip de justiţie care depăşea cu mult câştigurile politice şi legislative obţinute în primii ani ai Revoluţiei.

Un pas important către instaurarea unei dictaturi mai sângeroase şi mai arogante ca monarhia pe care o înlocuise a fost un asasinat destinat să-şi câştige locul printre cele mai cunoscute din istorie. În iulie 1793, Charlotte Corday, o republicană moderată, l-a înjunghiat mortal pe Jean-Paul Marat, jurnalist radical, apropiat al iacobinilor. La interogatoriu, Corday a declarat cu mândrie că a acţionat de una singură. „Ştiam că [Marat] duce Franţa pe cărări greşite”, le-a spus ea anchetatorilor. „Am ucis un om pentru a salva 100.000”. 2 Unii o compară pe Corday cu Brutus, dar mult mai mulţi l-au transformat pe Marat în martir, folosind moartea lui ca dovadă că Revoluţia era în pericol. Mulţi oameni de pe stradă sau din Convenţie chiar îi credeau. Astfel, această crimă se află la graniţa dintre erele tiranicidului şi terorismului: deşi gândul iniţial a fost ca printr-o crimă să se refacă sănătatea organismului politic, a fost considerată de revoluţionari drept un atac simbolic împotriva societăţii.

Teroarea

Iacobinii au instaurat o dictatură revoluţionară centralizată a cărei figură-cheie era Maximilien Robespierre. Cunoscut pentru stilul său de viaţă ascetic şi pentru devotamentul fără scrupule faţă de Revoluţie, el a fost cea mai importantă personalitate asociată cu Teroarea (*la Terreur*) instituită în aparenţă pentru a proteja Revoluţia. La 5 septembrie, Convenţia a adoptat un decret care proclama că „teroarea este pe ordinea de zi”. Douăsprezece zile mai târziu, Convenţia a adoptat Legea

suspecţilor, care-i lua în vizor pentru a-i aresta pe cei care „fie prin comportamentul lor, prin contacte, prin vorbele sau scrierile lor, s-au dovedit a fi susţinători ai tiraniei sau… a fi inamici ai libertăţii” 3. Prevederile legii au fost formulate deliberat în termeni vagi pentru a oferi maximă flexibilitate autorităţilor pentru eliminarea contrarevoluţionarilor.

Conform datelor oficiale, în zece luni de la declanşarea vânătorii din septembrie 1793 au fost ucise 16.000 de persoane în numele justiţiei revoluţionare, dar este posibil ca numărul adevărat să fi fost de două ori mai mare. Ghilotina era metoda favorită de execuţie, dar când aceasta nu mai făcea faţă, cei condamnaţi la repezeală erau ucişi de un pluton de execuţie cu focuri de armă. În afara Parisului, aşa-numitele armate revoluţionare – de fapt, gloata glorificată – se organizaseră pentru a-i suprima pe cei care făceau stocuri de grâne, pentru a-i prinde pe suspecţi şi a-i teroriza pe potenţialii contrarevoluţionari. Cei care erau arestaţi erau predaţi comitetelor de supraveghere, care pronunţau verdicte, de multe ori formulate aproape doar pe aparenţe şi zvonim. Numărul celor aruncaţi în puşcărie, dar neexecutaţi este chiar mai greu de stabilit cu precizie. Unii estimează că ar fi fost 500.000 de oameni.

Violenţa revoluţionară şi Teroarea în sine nu au fost monolitice. De fapt, putem discerne trei tipuri de violenţă în timpul Terorii. Primul a fost o campanie de intimidare împotriva celor acuzaţi că depozitează şi speculează alimente. Acesta era programul economic susţinut de *sans-culottes* şi reflectă furia descătuşată în vara lui 1789. Aceste cereri erau rodul fricii şi războiului şi au fost manipulate de iacobini pentru a justifica o a doua teroare politică, mai largă, împotriva celor acuzaţi de conspiraţie cu inamicii din străinătate ai Franţei. În practică, asta

însemna toţi cei care li se împotriveau iacobinilor de la dreapta sau de la stânga.

„Virtute şi Teroare”.

În ultima etapă a Terorii, Robespierre s-a folosit de violenţa de al treilea tip, transformând-o într-un instrument de remodelare socială şi culturală. Ţinta sa: oricine cât de cât asociat cu Vechiul Regim, persoane a căror simplă prezenţă reprezenta un obstacol pentru crearea unei naţiuni a oamenilor liberi şi egali. Aceasta s-a petrecut în prima jumătate a lui 1794, după ce sorţii războiului purtat de Franţa cu vecinii s-au schimbat şi mulţi inamici politici declaraţi ai Revoluţiei muriseră deja. Robespierre a enunţat principiile călăuzitoare ale Terorii într-un înfricoşător discurs în Convenţie rostit în februarie. Cel mai citat pasaj al acestui discurs ne îngrozeşte şi azi:

Dacă resortul principal al guvernării populare este, pe timp de pace, virtutea, resortul guvernării populare în timpul revoluţiei îl reprezintă în acelaşi timp virtutea şi teroarea: virtutea, fără de care teroarea este funestă; teroarea, fără de care virtutea este neputincioasă. Teroarea nu este nimic altceva decât justiţia promptă, severă şi inflexibilă; din acest motiv este o emanaţie a virtuţii; nu e neapărat un principiu anume, ci o consecinţă a principiului general al democraţiei aplicat la cele mai presante nevoi ale patriei4.

O asemenea justificare însemna că, rostite de iacobini, vorbele „regim al terorii” (*le régime de la terreur*) aveau un înţeles în întregime pozitiv, la fel şi cuvântul pe care îl foloseau pentru a se descrie pe ei înşişi: *les terroristes*.

De fapt, Robespierre descria o dictatură a majorităţii, în care minoritatea era lăsată fără apărare. De vreme ce obiectivul era o naţiune indivizibilă, orice disidenţă nu mai putea fi deosebită de trădare. Virtutea a fost definită ca

dăruire de sine, devotament faţă de îndatoririle civice şi o dragoste neţărmurită de patrie. Şi, cu toate că virtutea provenea de la popor, ea se ridica deasupra lui, făcând ca indivizii să poată fi sacrificaţi pentru a promova viziunea unei unităţi mitice, perfecte. Distrugerea unor întregi pături de indivizi poate fi poruncită de voinţa colectivităţii, care, cum proclama Robespierre, putea fi exercitată doar de guvernul revoluţionar centralizat Aşa sună mereu limbajul teroriştilor stimulat de supunerea absolută faţă de o cauză.

În iunie şi iulie 1794, la Paris febra execuţiilor atinsese cote paroxistice, zeci de oameni erau ghilotinaţi zilnic în Place de la Révolution. Fiecare membru al Convenţiei a ajuns să se simtă ameninţat de Teroare, o stare de spirit pe care Robespierre nu a făcut nimic s-o detensioneze. La 27 iulie (9 termidor, conform calendarului revoluţionar), teroarea lui Robespierre s-a întors împotriva lui când numeroşii săi oponenţi din Convenţie au pus la cale pe neaşteptate arestarea, procesul şi execuţia sa.

Jean-Lambert Tallien, unul dintre cei care au orchestrat răsturnarea lui Robespierre, sintetizează esenţa regimului iacobin: „Când guvernul Terorii urmăreşte o mână de cetăţeni pentru presupusele lor intenţii, îi înfricoşează pe toţi cetăţenii” 5. Tallien înţelegea că Teroarea era o manifestare a unei violenţe cu o mare putere simbolică. Robespierre şi partizanii săi nu-şi puteau distruge fizic toţi adversarii, de aceea ei trebuiau să intimideze populaţia, în special pe cei a căror ură secretă faţă de republicanism şi Revoluţie s-ar fi putut transforma în revoltă făţişă mai târziu. Este ceea ce se află în centrul obsesiei lui Robespierre pentru ce am putea numi astăzi „crimă a gândirii”.

Putem spune astfel că Teroarea a avut în mod pervers valenţe educaţionale de vreme ce un obiectiv

primar era să modeleze conştiinţa şi comportamentul populaţiei Acesta este începutul terorismului modern, dacă nu în formă, atunci ca mecanism.

O altă lecţie a Revoluţiei Franceze este că teroarea tinde, adesea, să ducă la şi mai multă teroare, pentru că înăspreşte dialogul politic şi distruge barierele tradiţionale ridicate împotriva violenţei pe scară largă folosite pentru a soluţiona majorele probleme politice şi ideologice. Utilizarea terorii creează precedente greu de anulat, în special când este vorba despre forme atât de bestiale ca execuţia publică a mii de oameni.

Sfârşitul Revoluţiei

Spectrul acelor *terroristes* care aşteptau momentul favorabil, dornici să revină, a fost suficient pentru a le da ghes multor foste victime ale Terorii să-şi execute călăii de îndată ce aceştia au fost înlăturaţi de la putere. Un motiv mai josnic, desigur, era răzbunarea. La 24 de ore după executarea lui Robespierre, mai bine de 80 dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai săi au luat drumul ghilotinei. Cineva care a fost martor la toate acestea spunea că, deşi stătea la mai mult de „o sută de paşi de locul execuţiei, sângele victimelor îi şiroia printre picioare” 6. Câteva săptămâni mai târziu, Parisul s-a văzut prins în ghearele terorii „albe” contrarevoluţionare, exercitate de bandele muscadinilor[10], prizonieri recent eliberaţi care-i terorizau pe foştii terorişti, etalând garderoba şi manierele care fuseseră atât de ironizate în anii din urmă. Între timp, în scurtă vreme, judecata de valoare asociată termenului de „terorist” şi-a schimbat radical semnificaţia. După căderea lui Robespierre, conform unui manifest *sans-culottes* care circula în 1795, „toţi *prietenii poporului* – toţi *întemeietorii*

10 Erau denumiţi astfel de la parfumul de mosc. Li se mai spunea şi „Junii auriţi”. Se îmbrăcau ca nişte dandy şi au fost, se spune, organizaţi de politicianul şi jurnalistul Louis-Marie Freron (1754-1802).

libertăţii – erau calificaţi şi trataţi *ca pungaşi*, *tâlhari*, *terorişti* şi *vampiri*" *7*.

Guvernul care a urmat Convenţiei (Directoratul), unul destul de instabil, a fost înlăturat în 1799 printr-o lovitură de stat de către generalul erou Napoleon Bonaparte. Napoleon a condus ca dictator, dar ca unul care se bucura de o mare popularitate graţie apelurilor sale militante la naţionalism şi sprijinului pe care-l dădea ideilor progresiste. Sub Napoleon, Franţa a fost angajată frecvent în război cu vecinii; acolo unde armatele franceze erau victorioase, prindeau rădăcini idealurile Revoluţiei. Cel mai important dintre acestea era naţionalismul, care căpăta două la fel de importante întruchipări. Prima era credinţa în suveranitatea poporului, o evoluţie care i-a făcut să intre în defensivă pe conducătorii dinastici de peste tot. O a doua manifestare a naţionalismului era tendinţa crescândă a oamenilor de a se considera în primul rând membri ai unor grupuri etnice definite prin limbă, teritoriu, istorie şi cultură. Pe măsură ce cuceririle lui Napoleon fărâmiţează structurile de clasă definite legal şi alte surse tradiţionale de autoritate, identităţile naţionale tind să umple vidul, în special când armatele franceze mai rămâneau în regiune după ce bătăliile se încheiau. În 1815, Napoleon a fost înfrânt de rivalii săi europeni şi exilat pe mica insulă Sfânta Elena.

Restauraţie şi conservatorism» >

Liderii europeni care s-au întâlnit la Congresul de la Viena pentru a stabili ce se va întâmpla în perioada post-Napoleon au readus un rege pe tronul Franţei, le-au restituit proprietăţile nobililor francezi şi au jurat să acţioneze umăr la umăr pentru a apăra pilonii tradiţionali ai puterii împotriva ideilor care fuseseră dezlănţuite de Revoluţia Franceză. Părea că visul statelor naţionale guvernate de oameni liberi şi independenţi murise. Dar

duhul nu putea fi băgat la loc în sticlă atât de uşor şi statul se confrunta pretutindeni cu noi provocări.

Conducătorii Europei Restauraţiei au folosit în mod frecvent forţa pentru a reprima aceste provocări. Ideologia recent apărută a elitei tradiţionale era conservatorismul şi era definită în principal de frica de insurecţie, de tulburări sociale şi de teroarea politică. Părintele acestei mişcări a fost Edmund Burke, filosof politic şi membru al Camerei Comunelor din Anglia. Burke respingea ideea că drepturile sunt inalienabile, proclamând, în schimb că ele simt creaţii istorice. El apăra astfel „libertatea engleză" ca evoluţie organică, dar condamna Revoluţia Franceză, considerând-o o revoltă radicală egalitaristă împotriva tradiţionalei ordini sociale şi politice din Franţa. În 1790, prezicea profetic că totul va sfârşi într-o democraţie sângeroasă şi demagogică mai despotică decât monarhia pe care o înlăturase. Burke este, de fapt, cel care pare să fi tradus termenul *terroriste* în engleză în 1795, când îi denunţa public pe revoluţionarii francezii spunând că „mii dintre acei câini infernali numiţi terorişti… au făcut ce-au vrut din oamenii obişnuiţi" 8. Pentru mulţi lideri ai Restauraţiei europene, conservatorismul a devenit o dogmă reacţionară, respingând spontan tot ce aducea a progres politic sau social.

Organizaţiile secrete revoluţionare

Pentru o scurtă perioadă de timp, în anii 1810 şi în deceniul următor, în Europa au fost înfiinţate organizaţii secrete devotate idealurilor Revoluţiei Franceze. Multe dintre aceste asociaţii – care includeau nume exotice, de pildă Societatea

Delfică, Prietenii Virtuţii, Protectorii Fratelui Republican şi Societatea Acul Negru – fuseseră întemeiate în Germania şi Italia, unde revendicările pentru suveranitatea poporului exprimau aspiraţia pentru

unificare naţională şi la fel de mult pentru libertate politică, egalitate în faţa legii şi deschidere economică. Deşi aceste grupuri nu au avut succes aproape deloc, spectrul conspiraţiilor de stânga urzite în umbră bântuia Europa, declanşând vânătoarea obsesivă a elementelor subversive.

Multe grupuri revoluţionare au evoluat din altele care existau de decenii, în special din francmasoni. Organizaţia se spune că are origini străvechi, dar versiunea sa modernă a fost fondată la Londra în 1717. Membrii – probabil 100.000 doar în Franţa anului 1789 – se organizaseră în loje care deveniseră nişte refugii pentru dezbaterile libere despre problemele politice şi intelectuale ale zilei, în special cele asociate Iluminismului. Cele mai multe guverne europene îi tolerau pe masoni, de vreme ce aceştia evitau în mare măsură activismul politic.

Scopul şi modul de funcţionare a societăţilor secrete s-au schimbat în 1776, când Adam Weishaupt, un obscur profesor de drept din Bavaria despre care puţine se ştiu şi multe se speculează, a fondat Illuminati. El şi organizaţia lui se consacraseră distrugerii tuturor religiilor şi monarhiilor şi instaurării unei ordini sociale egalitare radicale. Dacă am crede informaţiile referitoare la Illuminati – un mare „dacă” – cei câţiva membri ai grupului, probabil vreo 4.000 la apogeu, erau organizaţi în celule pe tot cuprinsul Europei. Strategia lui Weishaupt era să se extindă cu ajutorul lojelor masonice – o societate secretă adăpostind o altă societate secretă! El spera mai degrabă la o tranziţie paşnică decât la o revoluţie sângeroasă, dar obsesia sa pentru secrete, înşelătorie şi ritualuri au stimulat suspiciuni bizare şi mituri fără legătură cu realitatea despre intenţiile violente ale celor din Illuminati.

Contribuţia lui Weishaupt şi a societăţii Illuminati la

istoria terorismului nu constă în vreun complot violent sau în cine ştie ce acţiune extraordinară, ci mai degrabă în reacţia pe care a declanşat-o. De fapt, organizaţia lui Weishaupt ar fi dispărut în uitare dacă n-ar fi fost Revoluţia Franceză, care a alimentat teama de ideile iluministe şi a agitat spectrul unor rapide, cuprinzătoare şi violente schimbări politice şi sociale. În anii 1790, autorităţile conservatoare au căutat în amănunt prin toată Europa urmele unei vaste conspiraţii puse la cale de societăţile secrete care ameninţa cu distrugerea modului de viaţă tradiţional. Nu aveau prea multe de descoperit şi, în multe situaţii, societăţile secrete care au fost scoase la iveală erau ridicol de mici şi/sau stupide. Şi, cu toate acestea, teama de conspiraţii a supravieţuit.

Babeuf şi Buonarroti

Revoluţia Franceză nu a creat doar programul revoluţionar, ci şi revoluţionari de profesie care s-au dăruit trup şi suflet realizării acestui program. Aceşti revoluţionari au devenit obsesii ale imaginarului european.

Prototipul era François-Noël (Gracchus) Babeuf, un radical violent ale cărui sentimente egalitariste îl plasau mult mai la stânga faţă de iacobinii din timpul Regimului Terorii. Căderea lui Robespierre pare să-l fi făcut pe Babeuf să ajungă la concluzia că teroarea revoluţionară rămâne singura cale de a impune adevărata democraţie. Instrumentul său urma să fie „un directorat secret", format din revoluţionari devotaţi, camuflat într-o organizaţie mai mare, responsabilă cu propaganda şi recrutările. Strategia lui Babeuf era să pună la cale o lovitură de stat care să declanşeze o răscoală a săracilor şi obidiţilor. „Moaşele" adevărate ar fi fost oricum violenţa şi teroarea: „Să se scufunde totul în haos", cerea Babeuf, „căci din haos poate să se ridice o lume nouă mai bună" 9. Oricum, un informator bine plasat a informat autorităţile şi Babeuf a

fost arestat în mai 1796 şi executat în anul următor.

Unul dintre camarazii săi, Filippo Buonarroti, a transformat viaţa lui Babeuf într-o legendă publicând o istorie romanţată a eşuatei lovituri de stat, *Conspiration des égaux*, în 1828. Cartea a fost citită pe nerăsuflate de două tipuri de cititori: poliţia şi conspiratorii revoluţionari. Deşi societăţile secrete din Europa deveniseră de fapt inactive, cartea a întipărit în mintea autorităţilor credinţa că, din anii 1780 până în zilele lor, se întindea un lanţ neîntrerupt de conspiraţii. Pentru revoluţionarii din secolul al XIX-lea, modul în care Buonarroti îl descrie pe Babeuf îi reinventează pe iacobini ca organizaţie conspirativă şi îi sanctifică pe marii lideri care ar fi putut conduce poporul în lupta cu regimurile represive. De asemenea, cartea îi încuraja pe conspiratori să creadă că, dacă răspândeau haosul, puteau declanşa o adevărată revoluţie.

Carbonarii

Cei mai mari susţinători ai unei astfel de doctrine din acea perioadă erau aripa radicală a organizaţiei carbonarilor, ea însăşi o societate secretă vastă şi lipsită de unitate. Primele filiale au apărut în Italia, în jurul anului 1806, de acolo extinzându-se în Franţa, Spania şi Grecia. Programul carbonarilor era liberal şi naţionalist; până în 1814, apăruseră sute de filiale pe întregul continent. Deşi erau fondate pe o platformă vag antinapoleoniană, au intrat cu uşurinţă în opoziţie faţă de monarhiile restaurate în 1815. Printre practicile şi ritualurile lor alambicate, care împrumutaseră generos din tradiţiile masonice, se numărau jurăminte de credinţă, largi doze de simbolism creştin şi o complexă scară ierarhică pe care urcau iniţiaţii. Numărul membrilor organizaţiei carbonarilor era în 1820, după estimările mai degrabă precaute, de 24.000 de oameni, iar după cele aproape fanteziste de 642 00010.

Conform informaţiilor pe care le deţinem, carbonarii

italieni din lojile mai radicale şi de la cele mai înalte niveluri se consacrasem distrugerii guvernelor tiranice şi întemeierii unei republici italiene unificate, democratice şi egalitare. În unele dintre aceste loji, ceremoniile iniţiatice utilizau ca sprijin obiecte imaginative şi simbolice, de pildă o cruce „pentru a crucifica tiranul”, o secure pentru „a-i despărţi capul de corp” şi o lopată pentru „a-i împrăştia cenuşa în bătaia vântului” 11.

Majoritatea din puţinul pe care-l ştim despre treburile interne ale carbonarilor provine din *Memoriile despre societăţile secrete din sudul Italiei*, lucrare publicată în 1821 de Jakob Bartholdy, un diplomat prusac din Italia. Bartholdy a evaluat diferenţa care exista între, pe de o parte, pericolul minim pe care-l prezentau aceste grupări şi, pe de alta, capacitatea lor de a-i îngrozi pe ceilalţi: deşi societăţile se aflau sub supraveghere atentă, de presupus cu ajutorul informatorilor, „au umplut sufletele multor oameni paşnici cu atâta teamă că nu se mai simt nicicând şi nicăieri în siguranţă faţă de violenţa lor”. Din acest motiv, Bartholdy cere cu înţelepciune să fie evitată utilizarea „închisorii şi a eşafodului” pentru a-i combate pe carbonari, câtă vreme persecuţiile nu fac decât să le confere revoluţionarilor un aer de mister şi de lucru interzis care le-ar aduce noi recruţi. În schimb, el a susţinut să se ridice „vălul secretului”, ceea ce l-a pus într-o situaţie paradoxală: cartea lui Bartholdy era atât de plină de detalii oribile că nu a făcut altceva decât să crească paranoia autorităţilor. De pildă, el atribuia câteva incendieri, evadări din închisoare şi atacuri cu cuţitul (dar doar o singură crimă) carbonarilor şi descria planul conceput de una dintre loji pentru o revoltă care presupunea mai multe evadări din închisoare, jefuirea „tezaurelor publice şi a locuinţelor persoanelor cu stare”, luarea de ostatici şi uciderea inamicilor cunoscuţi ai

carbonarilor12.

La începutul anilor 1820, carbonarii au fost implicaţi în revolte din Italia, Franţa şi Spania. Uneori au înregistrat unele succese de scurtă durată, recrutând tineri ofiţeri care-şi convingeau soldaţii să se revolte alături de ei. Oricum, nu întâlnim în aceste revolte tipul de terorism *avant la lettre* descris de Bartholdy; erau puciuri clasice, efectuate de elite care aveau prea puţine legături cu ţărănimea sau muncitorii urbani. De fiecare dată, revoltele reuşite au fost înăbuşite de îndată de intervenţiile marilor puteri. În câţiva ani, cele mai multe loji ale carbonarilor au fost dezintegrate de infiltrarea poliţiei sau trezirea la realitate.

Autorităţile şi terorismul revoluţionar

Conducătorii Europei nu aveau nicio clipă de odihnă în faţa noilor provocări care puneau în pericol situaţia de fapt. Tot mai profundele tensiuni sociale şi economice şi răspândirea naţionalismului au făcut posibile revoltele cu adevărat populare cu mult mai periculoase decât pudurile din anii 1820. În sensul acesta, revoluţiile din 1830 din Franţa, Belgia şi Polonia şi cele din 1848 – 1849 în mai toată Europa prevesteau adevărata reîntoarcere la spiritul lui 1789.

Intensificarea fervorii revoluţionare a convins autorităţile conservatoare că sunt ameninţate în continuare la tot pasul de conspiraţii radicale. Astfel de temeri au fost alimentate de dezvăluirile lui Lucien de la Hodde, jurnalist, spion şi provocator al poliţiei care s-a infiltrat în câteva societăţi secrete franţuzeşti în anii 1830 şi 1840. A*să h istoire des sociétés secrètes en France* (1856) a fost una dintre primele tentative serioase de a analiza terorismul şi de a propune strategii pentru a-l contracara.

Hodde, care era un conservator adept al lui Burcke,

susţinea că societăţile secrete erau compuse, în special, din demagogi radicali care sperau ca erodarea obedienţei tradiţionale faţă de autoritate să le aducă avantaje. El considera că în primul rând studenţii, imigranţii şi infractorii erau sensibili la cântecul de sirenă al revoluţiei. În pofida temerilor sale, el conchidea, în cele din urmă, că „societăţile secrete ar putea scoate în stradă o adunătură de golani, dar nu vor putea organiza niciodată o revoluţie”. Cel mai mare pericol pentru ordinea publică apărea „când puterea monstrului revoluţionar a secătuit” pentru că acela este momentul în care „instinctele sale îl conduc la crime şi asasinate deliberate” 13. Hodde a admis că terorismul este, în mod obişnuit, o armă la care se recurge în ultimă instanţă, o tactică folosită de grupuri care au fost în mare măsură înfrânte. De aceea, pretindea el, poliţia ar trebui să acţioneze – să împiedice nu răsturnarea guvernului, ci masacrarea populaţiei inocente. Ca să atingă acest obiectiv, ar trebui infiltraţi agenţi de poliţie în cadrul societăţile secrete şi să fie gata să participe la operaţii violente pentru a-i prinde pe conspiratori.

Luddiţii

Societăţile secrete de după Revoluţia Franceză şi Restauraţie nu erau interesate doar de insurecţiile naţionaliste. Furia în faţa haosului economic a determinat un tip cu totul special de terorism incipient: atacul împotriva maşinilor. În timpul Revoluţiei Industriale, răspândirea războaielor de ţesut mecanice la care lucrau muncitori a căror calificare era minimă ameninţa existenţa tricoterilor calificaţi şi a altor muncitori. Din 1811 până în 1816, bande de artizani englezi au sabotat mii de războaie de ţesut mecanizate şi au distrus câteva filaturi de bumbac şi lână după modelul liderului lor, aproape sigur inventat, Ned Lucid, care se spune că ar fi distrus două maşini de

tricotat în anii 1770. Aşa-numiţii luddiţi au publicat manifeste prin care cereau protecţie pentru meseriile tradiţionale, lăudându-se că au înfiinţat detaşamente armate pentru eventualitatea urnei insurecţii. De asemenea, ei i-au ameninţat chiar pe proprietarii filaturilor, însă nu au fost multe asemenea atacuri.

Oricum, frica sădită de ei a fost atât de mare că industriaşul John Heathcote a construit o cameră securizată în subsolul casei sale în eventualitatea unui atac lucidit. Iar când prim-ministrul Spencer Perceval a fost asasinat în mai 1812 de o persoană care, ulterior, s-a dovedit a fi un negustor dement, zvonurile iniţiale legau crima de luddiţi. În ziare şi printre magistraţii locali mişcarea a dus la multe acuzaţii de iacobinism, un termen care avea forţa retorică a „terorismului" de astăzi. Printre reprezentanţii claselor de mijloc şi superioare, luddismul a devenit sinonim cu violenţa iraţională a mulţimii, un epitet cu care erau gratulaţi toţi cei care se puneau în calea modernizării. Guvernul englez a luat ameninţarea în serios, temându-se de pagubele economice şi de pericolul la adresa ordinii publice. Legislatorii au decis că sabotajul industrial şi înscrierea în societăţile secrete sunt crime capitale, iar autorităţile locale au pus ameninţarea în practică executând, în 1813, 17 luddiţi din York.

Heinzen şi terorismul conspirativ în cazul luddiţilor, al carbonarilor şi al altor societăţi secrete, tacticile lor erau rezultatul situaţiei cu care se confruntau. Violenţa simbolică folosită sau doar evocată de aceste grupări era, în mare măsură, un răspuns la monopolul aproape absolut asupra utilizării forţei exercitat de duşmanii lor. Violenţa putea fi, de asemenea, un răspuns la ceea ce era perceput ca un atac la însăşi legea morală. Robespierre a susţinut indirect această idee, dar după mai bine de 50 de ani, nimeni nu a oferit un cadru teoretic satisfăcător pentru

terorismul conspirativ.

Primul revoluţionar modern care a încercat să o facă a fost Karl Heinzen, un scriitor radical democrat prusac care şi-a părăsit patria după ce fusese pus pe lista neagră a poliţiei pentru că participase la revoluţiile din anii 1848 – 1849. În timpul exilului din Elveţia, el a publicat o serie de articole cu titlul „Crimă”, în care şi-a schiţat doctrina extraordinară. Crima, scria Heinzen, este mereu imorală, dar în practică este descrisă adesea a fi altceva. Într-o formulare în care se simţea ecoul faimoasei confruntări dintre Alexandru şi pirat pomenită de Augustin, Heinzen observa că soldaţii statului sunt lăudaţi pentru crimele înfăptuite în bătălii, patrioţii săi sunt ridicaţi în slăvi pentru actele de tiranicid şi călăii simt iertaţi pentru că execută criminali, în vreme ce revoluţionarii care luptă pentru democraţie sunt condamnaţi public şi hăituiţi până în pânzele albe. Pentru că statele, fiind pur şi simplu expresia intereselor celor bogaţi, au arătat astfel că noţiunile de moralitate şi dreptate sunt relative, guvernele nu se pot referi în mod legitim la acele standarde când îşi oprimă violent oponenţii.

Şi de ce, se întreabă Heinzen, ar trebui să le fie interzisă violenţa luptătorilor pentru libertate, adevăratele forţe morale ale vremurilor în care trăiau? „Să fim, aşadar, practici”, scria el, „să ne numim şi noi criminali, aşa cum îi numim pe adversarii noştri, să înlăturăm oroarea morală din acest minunat instrument istoric”. Revoluţionarii şi democraţii trebuie să lupte cu statele bogate şi bine înarmate folosind teroarea, organizaţiile conspirative şi noile tehnologii distructive pentru ca toţi să aibă aceleaşi avantaje. În acelaşi spirit, Heinzen lăuda inventarea fulminatului de argint, un exploziv foarte instabil, care putea „arunca în aer un întreg oraş”. Revoluţionarii nu ar trebui să ezite, continuă el, „să arunce în aer jumătate de

continent sau să verse o mare de sânge pentru a distruge grupul acestor barbari”, în felul acesta, concluziona el, „calea către Umanitate” îşi poate tăia făgaşul cu succes „dincolo de zenitul Barbariei” 14.

Ideile lui Heinzen au fost aduse la viaţă – chiar dacă la o scară limitată – de o conspiraţie multinaţională orchestrată de naţionalistul italian Felice Orsini. Ţinta lui era Napoleon al III-lea, împăratul Franţei care intervenise în 1849 în Italia pentru a restaura autoritatea lumească a papei. Istoria atentatului eşuat este în mod special interesantă pentru că, asemenea uciderii lui Jean-Paul Marat de către Charlotte Corday, se plasează la graniţa a doua tipuri de violenţă politică. Deşi Orsini şi-a imaginat asasinatul după modelul unui tiranicid clasic – în timpul procesului, a declarat: „Am acţionat ca Brutus” – crima ruina să susţină o cauză revoluţionară, unificarea Italiei15. Putem doar bănui motivul pentru care complotiştii s-au decis să folosească bombe cu fulminat de mercur, o invenţie recentă. Probabil că îşi imaginau că acestea sunt mai eficiente în distrugerea unei ţinte bine păzite; sau poate că au înţeles ce impact va avea un asemenea atac dramatic asupra publicului şi asupra altor revoluţionari. Ce a pus în evidenţă mai presus de orice îndoială decizia lor a fost dorinţa conspiratorilor de a provoca o baie de sânge pentru a-şi face cunoscut punctul de vedere, poziţie susţinută de Heinzen şi pusă în practică îngrijorător de eficient de asasinii anarhişti din Rusia şi Europa Occidentală în a doua jumătate a secolului. Şi au curs şuvoaie de sânge la 14 ianuarie 1858. Când caleaşca imperială a lui Napoleon al III-lea şi împărătesei Eugenia s-a oprit în afara Operei din Paris, asasinii au aruncat trei bombe, omorând opt oameni şi rănind 148, dintre care cel puţin două treimi erau simpli trecători civili. În mod surprinzător, cuplul imperial nu a suferit decât câteva răni

superficiale. Unii afirmă că împărăteasa a fost chiar auzită murmurând ceva despre „riscurile meseriei”, pe când cobora din caleaşca distrusă de bombe16. În deceniile următoare, mulţi alţii – civili şi conducători deopotrivă – nu vor fi atât de norocoşi.

Un al factor care a intensificat efectele unor astfel de atacuri – s-ar putea spune chiar că a făcut posibilă adoptarea pe scară largă a tacticilor teroriste – a fost dezvoltarea extraordinară a domeniului comunicaţiilor pubbec în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Inventatorii au patentat telegraful şi codurile pentru transmiterea mesajelor în anii 1830, însă au fost necesare câteva decenii pentru ca asemenea sisteme să facă posibilă rapida comunicare între continente. În 1866 s-a înregistrat un colosal pas înainte atunci când s-a început exploatarea comercială a primului cablu transatlantic. Între timp, ziarele au început să câştige o audienţă de masă, rezultat al extinderii alfabetizării, al creşterii angajamentului civic şi al progresului tehnologic. Alături de jurnalismul relativ independent şi obiectiv al unor ziare ca *The Times* din Londra, *The New York Times*, *Le Figaro* din Franţa şi *Frankfurter Zeitung* din Germania, au apărut o mulţime de pubbcaţii tabloide ieftine care aveau deseori un pubbe mai numeros şi care furnizau detalii şi mai lugubre ale violenţei, devenind astfel instrumente convenabile pentru terorizarea publicului cititor.

Un alt indiciu al apariţiei terorismului modern a fost adoptarea treptată a termenului în lexicoanele europene. Filosoful radical german Bruno Bauer îşi şfichiuia criticii în 1841 cu strigătul de luptă „terorismul pluteoretic trebuie să cânte la altă masă!” Un alt hegelian, Eduard Meyen, descria utilitatea „terorismului literar” în crearea unui nou spirit radica117.

În 1849, compozitorul Richard Wagner, supărat pe

gusturile publicului pentru operele uşoare, comerciale, îi scrie lui Franz Liszt: „Trebuie să-i fac pe oameni să le fie frică de mine. Ei bine, nu am bani, dar am o dorinţă neţărmurită de a comite acte de terorism artistic” 18. În Europa, epoca terorismului modern – în practică, percepţie şi metaforă – a început.

Bibliografie

Pentru o interpretare teoretică a „tiraniei ca sistem”, în epoca modernă timpurie, vezi Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*. Poate că niciun subiect al istoriei occidentale nu a fost tratat atât de cuprinzător ca Revoluţia Franceză. Un excelent punct de pornire este volumul lui William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, ed. II (Oxford University Press, 2002). Cumva mai polemică, dar extrem de edificatoare este cartea lui Simon Schama, *Citizens*: *A Chronicle of the French Revolution* (Knopf, 1989). Studiul clasic pentru perioada Terorii este cel scris de R.R. Palmer, *Twelve Who Ruled*: *The Year of the Terror in the French Revolution* (Atheneum, 1965 [1941]). Două recente şi stimulatoare noi apariţii în acest domeniu sunt cartea lui David Andress, *The Terror*: *The Merciless War for Freedom* în *Revolutionary France* (Farrar, Straus & Giroux, 2005) şi Eli Sagan, *Citizens and Canibals*: *The French Revolution, the Struggle for Modernity, and the Origins of Ideological Terror* (Rowman & Littlefield, 2001). Faimosul discurs al lui Robespierre despre teroarea revoluţionară şi valoroasa anahză a lui Slavoj Zizek pot fi găsite în Maximilien Robespierre, *Virtue and Terror*, trad. John Howe (Verso, 2007). Clasica relatare hagiografică a complotului ratat al lui Babeuf poate fi găsit într-o traducere englezească: Philippe Buonarroti, *Babeufs Conspiracy for Equality* (Kelley, 1965).

Studiile dedicate societăţilor secrete sunt mai înclinate de obicei către fantastic şi conspirativ decât către

o abordare istorică. Două importante excepţii sunt lucrarea lui J.M. Roberts, *The Mythology of the Secret Societies* (Scribner, 1972) şi articolul lui R. John Rath, „Carbonarii: Originile, riturile iniţiatice şi obiectivele lor" (*The Carbonari*: *Their Origins*, *Initiation Rites*, *and Aims*), în American *Historical Review* 69 nr. 2 (ian. 1964), pp. 353 – 370. Lucrarea despre societăţile secrete semnată de Lucien de la Hodde este extrem de valoroasă şi poate fi găsită şi în engleză: *History of Secret Societies and of the Republican Party of France from 1830 to 1848* (Lippincott, 1856).

Un excelent studiu despre luddiţi în Malcolm I. Thomis, *The Lucidites*: *Machine-breaking în Regency England* (Archon, 1970).

Nicio biografie a lui Karl Heinzen apărută până la această oră nu se ocupă îndeaproape de rolul său ca unul dintre primii susţinători ai terorismului; în acest sens, e edificator articolul lui Benjamin Grob-Fitzgibbon, „De la pumnal la bombă: Karl Heinzen şi evoluţia terorismului politic" (*From the Dagger to the Bomb*: *Karl Heinzen and the evolution of Political Terror*), în *Terrorism and Political Violence* 16, nr. 1 (primăvara 2004) pp. 97 – 115. Walter Laqueur include în antologia sa *Voices of Terror o* traducere integrală a fundamentalului articol „Crima" de Heinzen. Recent, Daniel Bessner şi Michael Stauch au furnizat o nouă traducere a unui studiu de Heinzen mai lung („Moarte şi libertate", 1853), împreună cu o introducere plină de informaţii: „Karl Heinzen şi originile intelectuale ale terorii moderne"(*Karl Heinzen and the Intellectual Origins of Modern Terror*), în *Terrorism and Political Violence* 22, nr. 2 (2010), pp. 143 – 176.

Pentru mai multe informaţii despre Felice Orsini, vezi şi Michael St. John Packe, *The Bombs of Orsini* (Seeker & Warburg, 1957).

Capitolul 5

Terorismul revoluţionar în Rusia

Revoluţionarii francezi au dat justificarea şi sensurile terorismului modern către sfârşitul secolului al XVIII-lea, însă doar după ce au preluat puterea. În următoarele decenii, vizionari radicali au conceput justificări amănunţite ale utilizării terorismului ca instrument pentru preluarea puterii, în vreme ce societăţile secrete au studiat experimental metodele prin care se putea materializa acest deziderat. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale următorului, numărul grupărilor care şi-au dedicat energia utilizării terorismului a crescut rapid şi la fel şi numărul ocaziilor în care s-au înregistrat acte teroriste. În următoarele cinci capitole vom examina evoluţia aproape simultană a cinci aspecte ale terorismului modern: terorismul revoluţionar din Rusia, terorismul anarhist din Europa, terorismul legat de relaţiile de muncă din Statele Unite ale Americii, reacţionarul terorism rasist din Statele Unite ale Americii şi terorismul etnonaţionalist pe plan mondial.

Începem cu Rusia, pentru că dacă există vreo ţară care poate pretinde că este locul de naştere a terorismului modern, pământul ei îmbibat cu sânge o poate face cu prisosinţă. Acolo, începând cu anii 1860, trei generaţii de radicali au impus termenii, justificările, mijloacele şi strategiile care vor modela violenţa politică modernă.

Imperiul Rus în secolul al XIX-lea, Rusia era, cu certitudine, cel mai înapoiat dintre marile state europene. Ţarul Rusiei domnea în mod absolut peste o ţară în care nobilimea ereditară deţinea averi imense şi nenumărate privilegii, iar 85% din populaţie era formată din ţărani săraci, analfabeţi legaţi de glie ca iobagi ai unui boier sau înrobiţi de stat Nu se ţineau alegeri, nu existau adunări ale reprezentanţilor, partide politice legale sau sindicate şi

practic nu erau recunoscute drepturile civile. Guvernul se baza pe nobili, armată, poliţie şi cenzură pentru a păstra situaţia de fapt *Inteligheţia* reformistă provenită din clasa de mijloc era marginalizată. Singura sursă posibilă a reformelor în afara unei revoluţii care să răstoarne cu totul ordinea existentă putea veni de la vârf. Astfel că ţarul Alexandru al II-lea a fost cel care a eliberat iobagii de pe moşiile private în 1861, prima dintr-o serie de reforme administrative şi judiciare cu ajutorul cărora ţarul spera să modernizeze ţara fără a ceda ceva din autoritate. Aşa-numitele mari reforme au transformat Rusia, însă într-un mod care a îndepărtat cea mai mare parte a opiniei publice. Iobagii au fost eliberaţi, dar au fost forţaţi să plătească dări enorme către stat, compensându-i astfel pe foştii lor stăpâni pentru mâna de lucru gratuită pe care o pierduseră. Reformele au stârnit deopotrivă apetitul ţăranilor şi al intelighenţiei pentru schimbări şi mai cuprinzătoare, de genul celor care, în mod obişnuit, nu pot fi câştigate decât prin revoluţie. Aceste noi resentimente au nutrit rădăcinile terorismului din Rusia.

Alexandru al II-lea a înlesnit pe altă cale dezvoltarea terorismului uşurând restricţiile impuse de cenzură, ca parte a marilor reforme. Chiar dacă revistele academice apăreau de decenii, ele trebuiau să se ocupe de problemele politice şi sociale pe căi ocolite. Noile publicaţii care au apărut în anii 1860, cum ar fi *Mesagerul rus*, aveau o libertate mai mare de a transmite şi comenta evenimentele contemporane, inclusiv terorismul. De o importanţă şi mai mare este faptul că ziarele ruseşti începuseră să atragă mai mulţi cititori decât publicaţiile academice în anii 1870 şi deceniul următor. Problemele tratate nu erau neapărat diferite, diferit era însă tonul cu care erau abordate. Presa cotidiană presupunea un public larg care era atras, în parte, de lugubrele informaţii

despre asasinate şi despre alte incidente violente. Teroriştii aveau acum megafoanele necesare pentru a ajunge la audienţa lor.

Publicul educat era sursa opoziţiei organizate împotriva statului ţarist şi, în mare, era împărţită în patru categorii: liberali, narodnici, marxişti şi anarhişti. Liberalii constituiau un mare segment al inteligheţiei şi clasei de mijloc şi considerau că drumul Rusiei către progres trebuie să urmeze calea europeană a constituţiilor, instituţiilor reprezentative şi industrializării. Liberalii ruşi sperau într-o schimbare paşnică, treptată; astfel că atitudinea lor ambiguă faţă de terorism în anii 1900 şi în deceniul care a urmat – adică în timpul generaţiei a treia a terorismului rusesc – este o poveste semnificativă la care ne vom întoarce mai târziu.

Narodnicism şi nihilism

O parte a oponenţilor vedeau în tradiţiile comune ale uriaşei populaţii de ţărani din Rusia posibilitatea instaurării unui socialism agrar. Ei se opuneau ca poporul să fie exploatat atât de monarhia reacţionară, cât şi de burghezia liberală. Pentru că se concentraseră pe popor (*narod*, în rusă), erau denumiţi „narodnici" (*narodniki*). Narodnicii erau de regulă tineri, deseori studenţi, bine educaţi, provenind din clasa de mijloc. Deşi modul lor de a gândi nu era deloc uniform, considerau că tot terenul arabil ar trebui împărţit între ţărani şi administrat de comune locale. Narodnicii credeau în ideea că ţăranii pot produce o masivă transformare a Rusiei de jos în sus – o viziune la suprafaţă rezonabilă, dat fiind că în al treilea sfert al secolului al XIX-lea Rusia încă era în mare măsură rurală şi agrară. Cei mai mulţi narodnici înţeleseseră, de asemenea, că acest fapt ar putea fi legat cumva de o revoluţie politică, cel mai probabil una violentă.

În anii 1860, era la modă un tip de cvasinarodnicism,

numit nihilism, care a fost îmbrăţişat de tineretul din Imperiul Rus. Nihiliştii erau nişte radicali mai interesaţi de revolta individuală şi de respingerea tradiţiei decât de soluţiile politice sau sociale adoptate pe faţă; azi nihilismul ar fi numit contracultură. Nihilismul se concentrase în grupările radicale studenţeşti care au evoluat în lumea sectară a eroilor literari, a martirajului şi a misticii conspiraţiei. Foarte repede, nihilismul a devenit flagelul zilei pentru lumea bună, o evoluţie pe care o scoate în evidenţă publicarea în 1863 a cărţii lui Cernîşevski *Ce-i de făcut*? Romanul – pe care Lenin l-a considerat atât de important că i-a refolosit titlul pentru una dintre cele mai importante lucrări polemice. ale sale – este, esenţialmente, povestea unui triunghi amoros, completată cu descrierea traiului în comun, a unor riscante afaceri economice şi pigmentată cu o viziune politică radicală. În vreme ce eroina feministă *avant la lettre* a romanului s-a bucurat de cea mai mare atenţie din partea progresiştilor, un personaj marginal i-a captivat pe studenţii radicali. Rahmetov este un nihilist extremist care renunţă la iubire şi se antrenează pentru faptele revoluţionare dormind într-un pat de cuie. Deşi nu foloseşte violenţa, Rahmetov a inspirat două generaţii de revoluţionari ruşi, care au văzut în el modelul devotamentului dezinteresat şi fanatic pentru transformarea socială radicală.

Marxismul rus şi anarhismul

Nemulţumiţi de tradiţionalismul ţăranilor ruşi şi influenţaţi de apariţia unei noi clase de muncitori urbani, unii narodnici au îmbrăţişat principiile lui Karl Marx (numite de regulă de cei care le practică social-democraţie) în anii 1870 – 1880. Din marxiştii ruşi provin, desigur, Lenin şi bolşevicii. Ei au adoptat terorismul într-o manieră limitată când erau în clandestinitate, însă au devenit terorişti „de suprafaţă” după ce au ajuns la putere

în statul rus, în 1917.

Dar o altă mişcare ideologică – anarhismul – este cea cu care începe istoria terorismului rusesc în adevăratul sens al cuvântului. Anarhismul avea foarte puţini aderenţi la mijlocul secolului, însă importanţa sa a devenit cu vremea atât de mare, încât la începutul secolului al XX-lea a inspirat mii de acte teroriste. Mihail Bakunin (1814 – 1876) este considerat unul dintre părinţii mişcării anarhiste. Deşi provenea dintr-o familie rusă aristocrată, Bakunin a acceptat argumentul lui Marx că guvernele, religiile şi diferite manifestări ale culturii sunt produse ale luptei de clasă. Şi au căzut de acord că opresorii din drama veche de secole care-i opunea pe cei care au celor care nu au erau sortiţi înlăturării printr-o revoluţie sângeroasă şi astfel omenirea va intra într-o nouă eră de pace, prosperitate, dreptate şi egalitate. Între cei doi erau totuşi diferenţe. Marx îşi imagina că la un moment dat se va instaura, pentru o scurtă perioadă de timp, „dictatura proletariatului", în timpul căreia se vor rezolva conflictele latente şi se va pava calea către noua societate.

Bakunin insista, pe de altă parte, că însuşi guvernul era şi va rămâne mereu problema. El se opunea oricărei forme de autoritate, considerând că, într-un mediu propice, toată lumea poate trăi conform legilor naturale ale organizării sociale.

Două erau întruchipările personalităţii lui Bakunin cunoscute de adepţii săi. Pe de o parte, era cu certitudine romantic în adoraţia sa pentru ţărani şi lumpenproletariat, pe care-i considera „butoiul cu pulbere" al „nobililor sălbatici", cărora nu le trebuia decât un ghiont pentru a răsturna statul. În particular, el aducea laude banditului, pe care-l considera revoluţionarul perfect: „[el] este eroul, apărătorul şi salvatorul poporului. Este inamicul implacabil al statului şi al întregii ordini sociale şi civile impuse de

stat”. Orice atac împotriva statului era bine-venit; orice lovitură care putea inspira şi mai multe lovituri ulterior era un pas înainte, chiar dacă era o lovitură dată de un criminal. La urma urmei, acestea sunt denumiri date de stat, al cărui singur interes este să-şi apere proprietatea. „Totul în această luptă este în egală măsură sfinţit de revoluţie. [Nu contează că aceia destinaţi să piară] îi vor spune terorism!” 1 Ca şi Heinzen, Bakunin a întors împotriva societăţii tocmai condamnarea teroriştilor ca asasini, adoptându-i făţiş pe criminali, pe care-i considera teroriştii revoluţionari perfecţi. Faptul că Bakunin susţinea terorismul individual i-a adus o mulţime de adepţi printre cei care comiteau violenţe politice.

Serghei Neceaev şi revoluţionarul de profesie

Pe de altă parte, Bakunin tânjea uneori după constituirea postrevoluţionară a unei comunităţi organice, dăruită întru totul absolutei egalităţi. Indivizii ar fi eliberaţi, à la Rousseau, de emanaţiile lumii moderne, care distrug integritatea spirituală şi sădesc neînţelegerea. Când se lăsa legănat de această fantezie, îşi imagina că noua lui lume s-ar putea naşte nu prin revoltă spontantă, ci printr-o revoluţie atent executată, iar calea către această revoluţie ar fi deschisă şi desţelenită de haosul creat de bandiţi/terorişti/revoluţionari. Această latură a lui Bakunin este ilustrată cel mai bine de cooperarea sa cu obscurul revoluţionar rus Serghei Neceaev.

Neceav s-a născut într-o familie de oameni simpli în 1847, lângă Moscova. A fost dominat de ranchiună, alienare şi sete de răzbunare, dar a fost deopotrivă plin de energie şi charismatic. Mai presus de orice, se complăcea într-o mistică teroristă, foarte la modă prin cercurile nihiliste studenţeşti în anii 1860. A avut de-a face pentru prima dată cu grupurile radicale pe când studia la Universitatea de Stat din Moscova. Acolo a fost puternic

influenţat de exemplul lui Dmitri Karakozov, un nihilist bolnav mintal care a fost executat pentru o tentativă de un comic prostesc de asasinat împotriva ţarului în 1866. Întâmplarea a făcut ca Neceaev să plece într-un scurt exil elveţian, unde l-a cunoscut pe Bakunin. Erau amândoi nişte egoişti, narcisişti până la exasperare şi amândoi pretindeau că simt şefii unor inexistente mişcări revoluţionare de proporţii internaţionale. Erau, cu certitudine, o pereche potrivită în raiul anarhist.

Neceaev a fost probabil primul revoluţionar rus care a expus cu claritate rolul violenţei în comunicare în determinarea unei noi ere: „Trebuie ca printr-un şir de acte şi sacrificii individuale”, scria în ziarul său „… să-i aducem pe oameni la viaţă şi, când le vom fi inspirat credinţă în noi, să-i aţâţăm să-şi îndeplinească propriul rol” 2. Oricum, el este cunoscut mai degrabă pentru o viziune mai sumbră asupra revoluţiei şi rolului „poporului”, o viziune expusă cu claritate într-un pamflet intitulat *Catehismul revoluţionarului*, pe care l-a scris în scurta perioadă petrecută alături de Bakunin în 1869. În acest pamflet.

Neceaev dă instrucţiuni despre modul în care se pune pe picioare o organizaţie secretă dedicată revoluţiei şi „distrugerii fără milă” utilizând celule autonome şi izolate – o strategie aflată cu ani-liunină înaintea teatralelor jurăminte ale carbonarilor şi a ritualului lor masonic. Deşi nu există probe că ar fi citit manifestul lui Heinzen, pamfletul lui Neceaev pare să pornească din punctul unde se oprise „Crima”. De vreme ce statul pervertise concepţiile de bază ale moralităţii şi legalităţii, oprimând „poporul”, revoluţionarul ar trebui să nu se împiedice în niciun principiu etic, să fie preocupat doar ca prin acţiunile sale să încurajeze revoluţia, susţinea el. Neceaev era de părere că revoluţionarul perfect trebuie să

taie complet legăturile cu familia, prietenii şi societatea convenţională; să ocolească posibilitatea de a se ataşa amoros sau emoţional şi să se dedice în întregime deprinderii priceperii necesare activităţii conspirative şi succesului revoluţiei. Neceaev susţinea că revoluţia trebuie făcută în numele poporului, considerându-i însă pe săraci şi obidiţi drept pioni de sacrificiu în lupta împotriva sistemului represiv. El îi spunea unui camarad conspirator: „A iubi poporul înseamnă a-l conduce în faţa bombelor” 3. În *Catehism*, punctul său de vedere era mai puţin romantic: convins că masele erau incapabile să-şi înţeleagă propriile interese sau sacrificiile martirilor revoluţionari, el credea că acestea erau mai dispuse să-i dea pe adversarii statului pe mâna poliţiei decât să-i ajute pe revoluţionari în acţiunile lor.

Pamfletul lui Neceaev nu pierdea vremea cu ideologia sau cu speculaţiile despre structura societăţii postrevoluţionare, dând doar de înţeles că revoluţia va rezolva toate problemele, într-o manieră teroristă devenită emblematică, *Catehismul* respinge orice posibilitate de compromis: revoluţia va fi totală sau nu va fi deloc. Aceasta este şi logica din spatele scandaloasei afirmaţii din pamflet: „Revoluţionarul este un om blestemat” 4. Fie va mini făcând revoluţie, fie va deveni irelevant din cauza propriului succes, de vreme ce nu va mai fi nevoie de cineva versat doar în ştiinţa distrugerii şi a morţii.

Neceaev nu este un simplu teoretician. După ce a sărit dintr-un grup radical, dar nonviolent în altul, şi-a format propria celulă revoluţionară, Răzbunarea poporului, care-şi propusese să răstoarne ţarismul şi să elibereze poporul. Grupul era mic – probabil câteva sute de persoane – şi numele fiecărui membru a fost înlocuit cu un număr, conform instrucţiunilor din *Catehism*. În 1869, Neceaev a denunţat un membru tot mai recalcitrant celorlalţi membri

ai celulei, iar aceştia l-au asasinat pentru a nu-i deconspira. Neceaev a fugit din Rusia la scurtă vreme după ce crima a fost descoperită, însă a fost prins în Elveţia în 1873 şi extrădat în Rusia, unde a fost găsit vinovat de crimă şi a murit în închisoare în 1882.

Afacerea Neceaev, cum a ajuns să fie numită, a fost o lovitură umilitoare dată mişcării revoluţionare care, în pofida activităţii conspirative, încă mai gândea în termenii moralei convenţionale. Mai mult, a devenit dureros de clar că terorismul revoluţionar adusese realizări nesemnificative. Rezultatul a fost abandonarea în mare măsură a violenţei în favoarea unei activităţi organizatorice şi agitatorice mai paşnice. Scriitorul rus Feodor Mihailovici Dostoievski a auzit de Afacerea Neceaev şi s-a inspirat din aceasta pentru romanul său *Demonii* (publicat în 1872 şi tradus frecvent şi sub numele de *Posedaţii*). Personajul central al romanului este Piotr Verhovenski, un revoluţionar apucat, obsedat de putere, dăruit trup şi suflet activităţii conspirative. Celula radicală pe care o conduce plănuieşte moartea unuia dintre membrii ei şi seamănă distrugerea într-un orăşel provincial. Un alt revoluţionar marginal, nihilistul Nikolai Stavroghin, violează o fată de zece ani şi o face să se sinucidă. Radical în tinereţea sa, Dostoievski a suferit o intensă transfigurare spirituală, care l-a făcut mai conservator. El denunţa ateismul şi radicalismul politic spunând că sunt importuri europene, corupte din punct de vedere moral, în mâinile sale, Afacerea Neceaev devine punctul de plecare pentru o meditaţie metafizică asupra alunecării lumii moderne într-o orgie a autodistrugerii. Pentru Dostoievski, terorismul revoluţionar era o rezultantă a secularismului, iar ideologiile care justificau violenţa conspirativă nu erau decât un paravan pentru grandomanie şi criminalitatea generatoare de haos.

De la populism la terorism

Dostoievski credea că terorismul era mai degrabă rezultatul decât cauza vremurilor tulburi, un punct de vedere cinic şi excentric care-l pune în conflict cu viziunea în general idealistă a acelei epoci. Mişcarea agitprop, intensificată de complicaţiile Afacerii Neceaev şi de eşecul terorismului revoluţionar, a culminat în vara lui 1874 cu „mersul la popor”, când mii de studenţi de la universitate şi tineri ţărani s-au dus la ţară să trăiască şi să muncească alături de ţărani. Totuşi, ţăranii ruşi erau în mare măsură analfabeţi, suspicioşi şi foarte uniţi; ei i-au bătut pe mulţi studenţi considerându-i nişte intruşi periculoşi şi i-au predat pe câţiva poliţiei locale. Liderii mişcării din vara lui 1874 au fost condamnaţi pentru diferite activităţi revoluţionare şi au primit pedepse aspre. În oraşe, unde intensificarea raidurilor poliţiei a făcut ravagii printre liderii agitatorilor, narodnicii au început să conceapă terorismul ca o măsură suplimentară de autoapărare şi ca o armă împotriva poliţiei. Aceşti radicali au folosit cuţitele, pistoalele şi bombele atacând spionii poliţiei, jandarmi şi administratori chiar şi guvernatori generali. Propagandiştii rurali adoptau cu mai multă încetineală violenţa politică; ei considerau că violenţa nu făcea decât să atragă atenţia sporită a poliţiei pentru activitatea lor de agitatori.

Cu toate acestea, apărătorii propagandei rurale şi ai violenţei urbane au căzut de acord asupra creării unei organizaţii-umbrelă, care a primit numele populist Pământ şi libertate (*Zemlia i volia*). Deşi cele două aripi ale grupului se luptau cu tot mai mare îndârjire pe fonduri, recruţi şi atenţie, facţiunea sa teroristă nu a respins marea strategie care presupunea pregătirea pentru o revoluţie socială prin dezvoltarea treptată a potenţialului insurecţional al ţărănimii. Teroriştii au ajuns să creadă că maşinăria represivă ţaristă a făcut ca munca de

propagandă să fie imposibilă în acele momente. De-a lungul timpului, ei au adoptat opinia că revoluţia politică ar trebui s-o anticipeze pe cea socială. Teroriştii din Pământ şi libertate şi organizaţia care a succedat-o, Voinţa poporului, practicau, în esenţă, asasinatul politic – opunându-l terorismului în masă nediscriminator –, dar în viziunea lor acesta nu era doar tiranicid. Era terorism revoluţionar, care îşi propunea să deschidă calea către crearea unei noi lumi a unui comunism ţărănesc şi nu o întoarcere la *status quo ante*. Conform pamfletelor şi articolelor publicate de terorişti ca Nikolai Morozov, ţelul organizaţiei era să demonstreze slăbiciunea guvernului, să-i facă pe ţărani să se gândească la revoluţie şi să ţină viu spiritul insurecţiei.

Documentele poliţiei şi memoriile altor terorişti, pe de altă parte, trasează un portret mai degrabă diferit: al unor indivizi mânaţi de la spate de setea de răzbunare, seduşi de momeala adrenalinei şi a unei acţiuni eroice şi încurajaţi de strânsele legături ale camaraderiei conspirative. După cum consemna mai târziu Lev Tihomirov, membru al organizaţiei Pământ şi libertate, aplecarea către violenţă preceda efortul de a o justifica.

Pentru unii radicali, dorinţa de a pune la cale acţiuni violente devenise singura trăsătură distinctivă a legitimităţii revoluţionare. De pildă, în certurile care au destrămat organizaţia Pământ şi libertate în 1879, Tihomirov sugera că propagandiştii rurali nu erau adevăraţi revoluţionari, discreditare care, aşa cum recunoştea el, era utilă pentru recrutarea teroriştilor din rândul activiştilor paşnici5.

Eroi revoluţionari: Zasulici şi Kravciński

— i

Povestea Verei Zasulici, autoarea celui mai cunoscut atentat din acea perioadă, ilustrează rolul pe care-l juca

violenţa la intersecţia dintre nemulţumirea socială, politica personală şi mistica revoluţionară. Ataşamentul Verei Zasulici faţă de programul narodnicilor era minimal; ceea ce o motiva era căutarea sensului şi apartenenţei, pentru că o lăsau rece rolurile mărunte rezervate tinerelor femei care aparţineau micii nobilimi. Activismul revoluţionar a transformat-o în membră a unei comunităţi care-i oferea sens, identitate şi ocazia de a acţiona. Chiar şi aşa, ce a făcut-o să apeleze la violenţă a fost faimoasa bătaie încasată în închisoare de un camarad revoluţionar de la generalul Teodor Trepov, guvernator al Sankt Petersburgului. În ianuarie 1878, Zasulici l-a împuşcat pe Trepov ca răzbunare şi autoapărare revoluţionară, însă nu a reuşit decât să-l rănească şi să fie arestată pe loc.

Zasulici şi avocatul ei s-au folosit de procesul public pentru a denunţa brutalitatea regimului. Atât de mare a fost abilitatea avocaţilor ei şi atât de profundă simpatia publicului faţă de activiştii antiguvernamentali că juriul a achitat-o. Teroriştii – a căror imagine nu mai era afectată de Afacerea Neceaev – fuseseră transformaţi în eroi ai luptei pentru libertate. Schimbarea de atitudine a publicului este reflectată într-un poem contemporan, *Pragul*, semnat de bine-cunoscutul scriitor Ivan Turgheniev (autor al romanului *Părinţi şi copii*). În acest poem este descrisă o tânără femeie care se pregăteşte să se arunce în tumultul activităţii revoluţionare. Într-o pagină parcă scoasă din *Catehismul* lui Neceaev, o voce din abis o întreabă dacă este pregătită să accepte „totala înstrăinare şi singurătatea”, dacă e gata „să comită crime”. Când trece acest prag, privitorii strigă: „nebună!” şi „sfântă!” 6. În mod semnificativ, nimeni nu critică motivul fundamental al acestei decizii. Turgheniev sugerează astfel că nu există diferenţe în cadrul opiniei publice din Rusia în ceea ce priveşte dezaprobarea generală a guvernului ţarist şi că

singurele divergenţe apar doar în privinţa mijloacelor eficiente de opoziţie.

Acest vers din poemul lui Turgheniev şi-a găsit ecoul în viaţa celebrului asasin din acel an, Serghei Kravciński, care acţiona sub revoluţionarul *nom-de-guerre* Stepniak. El, ca şi Zasulici, era un narodnic convertit la mijloacele violente de acţiune către finalul anilor 1870. În 1878, l-a înjunghiat şi l-a omorât pe generalul Nikolai Mezenţev, capul poliţiei politice ţariste, pe o stradă din Sankt Petersburg. După aceea, Kravciński a fugit peste graniţă şi a trăit restul vieţii la Londra, unde a devenit sursa principală de informaţii din Occident despre mişcarea revoluţionară rusă. Kravciński admitea că ţelul teroriştilor nu era să dea jos guvernul, ci mai degrabă să-l facă vulnerabil. Şi cu toate că nu erau mulţi terorişti, „nemulţumirea generală le va pune pe tavă mijloace pecuniare", iar atât de răspânditele povestiri despre eroismul şi bravura teroriştilor se vor dovedi „o sursă imensă şi inepuizabilă de noi recruţi" 7.

Prima reacţie la asasinarea lui Mezenţev a fost anunţul că toţi teroriştii vor fi judecaţi de tribunale militare, iar a doua a fost o serie de apeluri către populaţie să se ridice împotriva „criminalilor din rândurile ei" 8. Răspunsul a fost, în cel mai bun caz, lipsit de entuziasm. Două adunări guberniale au mers într-atât de departe încât au anunţat că nu au nicio putere să contracareze terorismul dacă guvernul refuză să întemeieze instituţii reprezentative sau să garanteze libertăţi civile. O caricatură din 1880 dezvăluie cât de puţin înţelegea opinia publică din panica răspândită în cercurile elitei: cu explicaţia „Moda viitorului sezon" erau înfăţişaţi trei oameni bogaţi ruşi plimbându-se îmbrăcaţi în armuri, cu bastoane şi umbrele de soare9. Confuzia guvernului şi răspunsul societăţii le demonstra multora utilitatea

terorismului, pentru că aceste rezultate depăşeau cu mult ceea ce obţinuseră propagandiştii din 1874.

Voinţa poporului şi asasinarea lui Alexandru al II-lea

Pământ şi libertate, mereu o alianţă instabilă între teroriştii urbani şi agitatorii rurali, s-a scindat în 1879, în mare din cauza utilizării terorismului, în special după decizia luată în vară de a-şi concentra toate eforturile pentru asasinarea lui Alexandru al II-lea. Din această fractură s-a născut gruparea revoluţionară *Narodnaia volia* – Voinţa poporului. Nucleul dur al grupului era format din câţiva membri, dar avea mii de susţinători în zeci de oraşe din toată Rusia. Organizaţi în celule autonome, aceştia făceau agitaţie propagandistică, recrutau noi membri şi le puneau la dispoziţie case conspirative şi sprijin financiar şi mora110. Voinţa poporului îşi propusese să execute asasinate precis direcţionate, însă avea mari dificultăţi să se pună de acord cu obiectivele violenţelor. Câţiva membri, în primul rând Morozov, erau pentru o campanie teroristă care să acopere un spectru larg de obiective, instaurând haosul şi provocând revolta ţăranilor, în vreme ce alţii susţineau că Voinţa poporului ar trebui să se folosească de terorism pentru a cuceri puterea şi a conduce de sus, dată fiind pasivitatea maselor populare din Rusia. Cei mai mulţi membri ai Voinţei poporului, cum ar fi liderul numit şi ideologul ei şef Tihomirov, îndrumau gruparea pe o cale de mijloc. Tihomirov refuza să sprijine un anumit final politic al grupării, susţinând că scopul terorismului este simbolic. De vreme ce revoluţia era imposibilă până când ţăranii nu renunţau la credinţa lor în ţar, în care vedeau un tată îndepărtat, dar binevoitor, terorismul, propunea el, putea submina legitimitatea ţarului şi determina poporul să vadă în terorişti pe binefăcătorii săi11.

Faptul asupra căruia puteau cădea toţi de acord era basmul în care învăluiseră violenţa politică. Deşi Morozov

a părăsit Voinţa poporului, frustrat că viziunea sa politică fusese respinsă de camarazii săi, descrierea pe care o face obiectivelor terorii rezumă starea de spirit a grupării: „mişcarea teroristă… trebuie să facă lupta populară, istorică şi grandioasă”. Loviturile teroriste făceau dreptate împotriva despoţilor, susţinea el, dar şi mai important, asemenea atacuri le vorbeau poporului „despre puternica iubire pentru libertate care este în stare să facă erou dintr-un bărbat, care poate să dea o putere imensă poporului pentru a realiza fapte aproape supraomeneşti” 12.

Voinţa poporului a asasinat doi guvernatori provinciali, însă a renunţat la atentatele împotriva unor asemenea funcţionari mărunţi, concentrându-şi eforturile pentru a-l asasina pe ţar. Acest scop a început să consume tot mai mult timpul, energia şi resursele grupării, făcând ca dezbaterile în legătură cu natura revoluţiei care va urma asasinatului să pară perimate. Efortul de a complota pentru asasinarea ţarului evitând în acelaşi timp deconspirarea a determinat Voinţa poporului să devină prima organizaţie teroristă conspirativă de profesionişti. În felul acesta, influenţa sa s-a exercitat chiar şi asupra acelor organizaţii subversive care dezaprobau terorismul. Felul în care era organizată diviziunea muncii la nivelul grupului era impresionant: aveau specialişti în supravegherea ţintei, în falsificarea documentelor, în traficul cu materiale şi în contraspionajul împotriva poliţiei. Mai mult, gruparea era divizată în celule, membrii de rând ai uneia neştiind nimic, cel puţin în teorie, despre existenţa celorlalte.

Decizia de a folosi explozivi puternici era la fel de importantă ca organizarea conspirativă şi, prin urmare, plină de consecinţe istorice. Asasinii se folosiseră, înainte vreme, de bombe confecţionate cu praf de puşcă sau fulminat de mercur, însă nu au înregistrat decât succese

limitate (atentatul lui Orsini din 1858 ucisese multe persoane, însă nu eliminase ţinta principală). Atunci a intrat în scenă inventatorul suedez Alfred Nobel, care elaborase im proces eficient de fabricare a unui explozibil mult mai puternic şi concentrat, nitrogbcerina, în anii 1860, şi alte două devastator de eficiente substanţe: dinamita (patentată în 1867) şi gebgnita (1876). Destinaţi la început mineritului, aceşti explozibili au fost adoptaţi de îndată pentru utilizare militară şi teroristă. Erau, desigur, şi multe dezavantaje. Explozibilii erau scumpi, greu de obţinut şi dificil de transportat şi manevrat. Bombele obţinute – a căror fabricare era şi ea complicată – erau destul de grele, teroristul trebuind să fie aproape de ţintă, astfel că, aproape sigur, asasinul urma să fie rănit, ucis sau capturat după atentat. Cu toate acestea, când membrii Voinţei poporului au luat în discuţie posibilitatea de a folosi revolverul pentru a-l ucide pe ţar, au respins-o de vreme ce, cum spunea un membru, „ar fi putut fi interpretată ca o crimă ordinară şi nu ar fi avut semnificaţia unei noi etape în mişcarea revoluţionară” 13.

La 1 martie 1881, Alexandru al II-lea a fost ucis când sania sa regală a fost atacată pe străzile din Sankt Petersburg. După ce un atentat anterior omorâse 11 trecători, liderii Voinţei poporului se deciseseră să folosească explozibili mici, de mână, proiectaţi să afecteze cât mai puţine persoane în afara ţintei atacului. Unul dintre asasini a murit în timpul atentatului. Alţi cinci au fost arestaţi şi spânzuraţi la repezeală. Masivele arestări de după aceea i-au aruncat în puşcărie pe aproape toţi membrii Voinţei poporului. Inutil să spunem, nu s-a declanşat nicio revoluţie populară. Noul ţar, Alexandru al III-lea, a anulat reformele instituite de tatăl său, pe care le considera responsabile de dezvoltarea mişcării revoluţionare. De asemenea, a ridicat o catedrală,

cunoscută sub numele de Biserica Mântuitorului Hristos de pe sângele vărsat, pe locul unde fusese asasinat tatăl său. Catedrala, cu domuri în formă de ceapă şi mozaicuri colorate, a fost construită în stil moscovit premodern, devenind astfel o provocare directă atât la adresa liberalilor, cât şi a radicalilor care sperau ca ţarul să renunţe la autoritarism.

Perioada dintre asasinarea lui Alexandru al II-lea în 1881 şi începutul noului secol este caracterizată de obicei ca fiind un moment de respiro între terorismul revoluţionar al Voinţei poporului şi succesorul său cel mai notabil, Partidul Socialist Revoluţionar. Oricum, se pregătea terenul pentru şi mai multă violenţă.

În special, statul rus pierdea loialitatea unei mari părţi a societăţii. Devastatoarea foame din 1891 – 1892 a pus în evidenţă indiferenţa şi incompetenţa crasă a guvernului, în vreme ce limitarea reformelor introduse de Alexandru al II-lea a îndepărtat inteligheţia liberală. Pogromurile – violenţe antisemite de care se făceau răspunzătoare grupări naţionaliste de dreapta legate deseori de guvern – au împins tot mai mulţi oameni în braţele revoluţionarilor. În acelaşi timp, industrializarea rapidă a dus la apariţia unei tot mai numeroase şi profund nemulţumite clase muncitoare, vulnerabilă la propaganda radicală a marxiştilor ruşi. Ciclul desfăşurat în anii 1860 şi 1870 s-a repetat în anii 1880 şi 1890: munca educativă şi agitatorică însemnând pregătirea ţăranilor şi muncitorilor pentru o amplă revoluţie socială a avut o eficienţă redusă, ducând în cele din urmă la necesitatea utilizării violenţei conspirative pentru a produce o revoluţie politică. Un alt factor care a contribuit la alunecarea către violenţă a fost supravieţuirea misticii terorismului revoluţionar.

Propaganda prin fapte

Un element adiţional care a contribuit la

durabilitatea unei asemenea mistici a fost dezvoltarea unei doctrine cunoscute ca „propaganda prin fapte” sau „propaganda faptei”. Sintagma a fost folosită pentru prima dată de anarhistul socialist italian Carlo Pisacane, care, ca şi Bakunin, credea că printre sărmani şi obidiţi insurecţia era instinctivă şi că acestora nu le trebuia decât un imbold inspiraţional dat de revoluţionari profesionişti, de elită. Experienţa lui Pisacane nu confirma însă această viziune: efortul său de a provoca răscoala ţăranilor din sudul Italiei în 1857 a eşuat când aceştia i-au ucis mica echipă de invadatori. El s-a sinucis din pricina dezamăgirii, însă testamentul său din 1857 le-a dat de gândit multor altora ca el. „Propaganda unei idei este o himeră”, scria el. „Educaţia poporului este o absurditate. Ideile provin din fapte şi nu invers... Singurul lucru pe care-l poate face un cetăţean pentru binele ţării este să coopereze cu revoluţia materială: de aceea, conspiraţiile, comploturile, atentatele etc. simt o serie de fapte prin care Italia se îndreaptă către ţelul ei”. 14

Opera lui Bakunin se sprijină, în mare măsură, pe astfel de idei şi el a început să folosească sintagma „propaganda prin fapte” în ultimii ani ai vieţii. Doctrina a început să aibă mare circulaţie în anii 1870 şi în deceniul următor, când a fost susţinută şi teoretizată de Piotr Kropotkin (1842 – 1921), care, alături de Bakunin, este considerat cel mai important teoretician al anarhismului. Kropotkin, ca şi Heinzen înaintea lui, a acceptat premisa că guvernele se folosesc de precepte legale şi morale pentru a justifica violenţa de care beneficiază cei privilegiaţi. De asemenea, el credea că statul burghez capitalist se folosea de dominaţia sa culturală şi socială pentru a ridica în mintea muncitorilor şi ţăranilor bariere psihologice împotriva revoluţiei. Numai propaganda prin fapte, pretindea Kropotkin, poate distruge aceste bariere,

numai ea poate radicaliza masele şi numai ea „putea deştepta spiritul revoltei”. Deşi se gândea mai degrabă la demonstraţii şi la alte acte subversive, nu se dădea în lături să susţină violenţa: „revoluţia permanentă din gură-n gură, prin cuvântul tipărit, cu pumnalul, puşca, dinamita… Tot ce este ilegal este bun pentru noi”. Chiar când propagandiştii individuali sunt reduşi la tăcere de faptele lor, actul represiunii guvernamentale poate „provoca noi acte de revoltă şi poate transforma pe rebeli în eroi” 15. Kropotkin a înţeles aşadar piatra de boltă a strategiei teroriste moderne conform căreia actul terorist selectat cu atenţie este, mai presus de orice, simbolic şi provocator. Din acest motiv, el îi lăuda pe teroriştii Voinţei poporului din exilul său european, nu fără a-i muştrului că s-au concentrat prea mult pe asasinat în defavoarea agitaţiei în rândul populaţiei.

Socialiştii revoluţionari şi Organizaţia de luptă

Propaganda prin fapte figura, cu siguranţă, la loc de frunte în gândirea liderilor Partidului Socialist Revoluţionar, organizaţia responsabilă în cea mai mare măsură de reapariţia actelor sistematice de terorism în Rusia. Partidul (denumit adesea SR, iar membrii săi eseri) a fost înfiinţat în 1901 şi era destinat fondării unui stat socialist bazat pe tradiţiile comune ale Rusiei rurale. Socialiştii revoluţionari erau moştenitorii direcţi ai organizaţiei Pământ şi libertate, cu o singură importantă deosebire: în vreme ce dezbaterea despre utilizarea terorismului a dus la scindarea primului grup, liderii SR puneau accent pe compatibilitatea dintre actele teroriste şi activitatea agitatorică paşnică, susţinând că rolul terorismului şi al asasinatelor politice va fi de a revoluţiona masele şi de „a deştepta şi pe cel mai adormit dintre filistini… forţându-l, chiar împotriva propriei voinţe, să gândească politic”. Socialiştii revoluţionari susţineau, de

asemenea, că terorismul poate fi folosit, după modelul grupărilor conspirative de mai înainte, pentru a apăra mişcarea de autorităţi, răspândind, în acelaşi timp, „dezorganizarea” în rândul reprezentanţilor guvernului, până în punctul în care acesta va fi forţat să facă concesii16.

Socialişti revoluţionari au fondat un partid naţional, chiar dacă ilegal, cu filiale locale şi numeroşi adepţi. Pentru că liderii SR au înţeles că o asemenea structură face imposibilă activitatea conspirativă, ei au creat o organizaţie separată destinată terorismului, Organizaţia de luptă. Membrii acesteia erau, din punct de vedere oficial, sub controlul Comitetului Central al SR, însă aveau propriul buget, îşi alegeau singuri ţintele şi-şi efectuau operaţiile fără a implica aproape deloc Comitetul Central, care glorifica acţiunile Organizaţiei de luptă menţinându-se la o distanţă prevăzătoare. Cu timpul, membrii Organizaţiei de luptă, după modelul teroriştilor din Pământ şi libertate, au ajuns să se considere singurii revoluţionari adevăraţi ai partidului, singurii dispuşi să treacă la acţiune şi singurii care s-au pus în pericol. Pe măsură ce nemulţumirea faţă de slăbiciunea restului membrilor partidului a crescut, teroriştii din Organizaţia de luptă şi-au constituit o identitate separată şi o loialitate pentru grupul lor mai mare decât faţă de partidul tutelar. La fel de semnificativ este că efectul deformator al stilului lor de viaţă, izolaţionist şi conspirativ, i-a determinat pe membrii Organizaţiei de luptă să devină mai loiali primatului violenţei decât faţă de oricare alt principiu ideologic.

Organizaţia de luptă a pus la cale multe asasinate spectaculoase din 1902 până în 1905: doi miniştri de interne, un guvernator de provincie, câteva persoane importante din poliţie şi guvern şi chiar unchiul ţarului, marele duce Serghei Aleksandrovici, guvernatorul general

al Moscovei. Ţintele erau alese cu grijă, pentru ca aceşti morţi să nu fie deplânşi nici măcar de cei din centrul sau dreapta scenei politice. Corespondentul unui ziar englezesc scria că eliminarea unui ministru „a fost primită cu o bucurie aproape publică. Nu am întâlnit pe nimeni care să-i regrete asasinarea sau să-i condamne pe autorii acesteia” 17. Aceste asasinate au făcut din membru Organizaţiei de luptă favoriţii mişcării revoluţionare şi i-a ajutat să obţină fonduri şi noi recruţi. Mulţi, se pare, erau de acord cu discursul ţinut de Ivan Kaliaev, asasinul marelui duce, în faţa judecătorului:

Suntem două tabere diferite. Voi – reprezentanţii guvernului imperial, servitori plătiţi ai capitalului şi opresiunii. Şi eu – unul dintre răzbunătorii poporului, un socialist şi un revoluţionar… Voi aţi declarat război împotriva poporului. Noi v-am acceptat provocarea18.

Combinaţia de elocvenţă, bravadă şi dăruire de sine a lui Kaliaev – pentru a nu mai pomeni şi obligatoria sa condamnare la moarte – au făcut din el un martir revoluţionar de luat în seamă.

Un eficient şef al Organizaţiei de luptă a fost Boris Savinkov, care, în calitate de comandant secund al grupării, a plănuit asasinarea ministrului de interne von Plehve şi a marelui duce Serghei. De îndată ce a pus punct activităţilor sale violente, Savinkov s-a dedicat carierei de scriitor, publicând un memoriu şi trei romane semiautobiografice sub pseudonimul „V. Ropşin”. Memoriul este în mare măsură o relatare directă, simplă, însă romanele se disting prin cinismul lor uluitor. Asasinii semificţionali ai lui Savinkov sunt motivaţi de aproape orice altceva decât de devotamentul faţă de socialism sau faţă de eliberarea ţăranilor Rusiei. Unele personaje sunt însetate de răzbunare, altele flirtează cu existenţialismul şi spiritualitatea. „Eroul” celui de-al doilea roman, *Ceea ce*

nu s-a întâmplat niciodată: *Un roman al Revoluţiei* (1912), este determinat, la început, de propriul orgoliu şi apoi de necesitatea de a se motiva pe sine. Nu este clar dacă Savinkov a scris romanele pentru a-şi recunoaşte vinovăţia sau erorile. Ideea de bază este că demistifică brutal tradiţia rusă a revoluţionarilor romantici care se întindea în urmă până la Zasulici şi Rahmetov şi ne oferă portretele unor terorişti fără ideologie care venerează violenţa 19.

Revoluţia din 1905

Organizaţia de luptă a primit cea mai mare parte din atenţia celor îngrijoraţi de terorism în zilele de agonie ale Imperiului Rus. De fapt, grupul era responsabil doar pentru câteva dintre victimele acestei epoci violente. Campania atent plănuită de atentate ţintite dusă de Organizaţia de luptă s-a transformat într-o înfricoşătoare încăierare generală de proporţii istorice. Cotitura s-a petrecut la 9 ianuarie 1905, când cazacii şi poliţia au masacrat sute de manifestanţi care demonstrau paşnic la Sankt Petersburg. Pe măsură ce ştirile despre „Duminica sângeroasă" se răspândeau, muncitorii au declanşat greva, intelectualii liberali au organizat proteste publice, ţăranii s-au răsculat, iar soldaţii şi marinarii s-au revoltat ici-colo – o revoltă colectivă care este cunoscută ca Revoluţia din 1905. Pentru că Rusia se clătina gata să se prăbuşească cu totul, ţarul s-a înduplecat şi a publicat Manifestul din octombrie, care promitea constituirea unui parlament, adoptarea unei constituţii şi garanta libertăţi civile. Această acţiune a îmblânzit în mare măsură inteligheţia şi pe amploiaţii din clasa de mijloc, care primeau ceea ce-şi doriseră. Pentru scurtă vreme chiar şi socialiştii revoluţionari şi-au suspendat cu totul activităţile teroriste. Tulburările au continuat totuşi, printre radicali şi cei din clasa de jos, pentru că Manifestul nu se referea şi la doleanţele de natură economică. Grevele şi tulburările

ţărăneşti s-au succedat una după alta, iar ordinea nu a fost restabilită pe tot cuprinsul imperiului până în 1907.

Guvernul a arestat suficienţi membri ai Organizaţiei de luptă în martie 1905 pentru a anihila, de fapt, tot grupul. Însă haosul care a cuprins rapid imperiul a afectat capacitatea guvernului de a menţine ordinea. Încurajaţi deopotrivă de evaporarea autorităţii civile şi de sentimentul că eliberarea era la o lungime de braţ, teroriştii au declanşat un val fără precedent de violenţe politice. De fapt, violenţa a crescut dramatic după Manifestul din octombrie. Simţind gustul de sânge, extremiştii s-au gândit că a venit în fine timpul să lanseze asaltul final împotriva redutelor opresiunii. Rezultatul a fost un cerc vicios din toamna lui 1905 până în primăvara lui 1907: violenţa teroristă a produs şi mai mult haos, care a inspirat şi mai multă violenţă.

Dimensiunile terorismului depăşesc puterile imaginaţiei. O sursă contemporană a socotit că din 1901 până în 1916 au fost ucişi sau răniţi circa 17.000 de oameni, statistică în care sunt incluşi şi cel puţin 33 de guvernatori şi şapte generali sau amirali. Cele mai multe victime – mai bine de 9.000, din care o treime erau funcţionari guvernamentali – au fost înregistrate în perioada 1905 – 1907. Poliţia estima că teroriştii au ucis sau rănit circa 18 persoane pe zi în 1907. În aceste statistici nu simt incluse şi tâlhăriile motivate politic – botezate „exproprieri” sau „ex. „Pe parcursul unui singur an, începând din octombrie 1905, au avut loc aproximativ 2000 de tâlhării care au produs pagube totale de 7 milioane de ruble20.

La hotarele Imperiului Rus, revoltele au căpătat caracterul unor mişcări de eliberare naţională, iar terorismul figura, de asemenea, la loc de cinste în cadrul acestor campanii violente, în Polonia sub ocupaţie

rusească, de pildă, Partidul Socialist Polonez a organizat o secţiune de luptă care-i elimina pe trădători şi informatori, făcea „exproprieri” şi îi ataca pe poliţiştii şi funcţionarii ruşi. Apogeul acestei campanii a fost atins pe 15 august 1906 – zi denumită mai târziu „Miercurea sângeroasă” – când organizaţia a asasinat 80 de ruşi 21.

În Rusia, cele mai multe violenţe au fost săvârşite de membrii grupurilor locale. A început chiar cu socialiştii revoluţionari. Spre deosebire de Voinţa poporului, Partidul Socialist Revoluţionar nu a cerut ca operaţiile teroriste să fie dirijate de la centru. Deşi Organizaţia de luptă era responsabilă pentru asasinatele la vârf ale SR, celulelor locale, denumite „detaşamentele zburătoare”, li se permitea, ba chiar erau încurajate să efectueze propriile atacuri. Faptul că 80% dintre membrii acestor grupuri nici nu erau oficial membri ai partidului pune în evidenţă faptul că terorismul din această perioadă devenea tot mai puţin legat de atitudinea politică22. Detaşamentele zburătoare SR erau responsabile de câteva asasinate la nivel înalte, uneori la ordinele Comitetului Central. Din octombrie 1905 până în iulie 1906, în vreme ce

SR a declarat suspendarea temporară a acţiunilor împotriva guvernului pentru a evalua efectele Manifestului din octombrie, detaşamentele zburătoare au ucis funcţionari locali, notabilităţi şi spioni ai poliţiei din proprie iniţiativă, încălcând voinţa explicită a Comitetului Central.

„Un nou tip de revoluţionar”.

Detaşamentele zburătoare SR erau doar o parte dintr-o campanie mai largă împotriva statului şi societăţii din Rusia care a atins un nou nivel de sălbăticie şi brutalitate. Scriitorul liberal Peter Struve la aceasta se referea când observa că „un nou tip de revoluţionar” ajunsese să domine mişcarea. Teroriştii ruşi tipici din anii

1870 şi din deceniul următor erau educaţi, aparţineau clasei de mijloc şi erau interesaţi de justificarea ideologică şi teoretică a terorismului. În particular, ei tindeau să facă deosebirea între ţintele lor, ale căror morţi le considerau justificate din punct de vedere moral, şi trecătorii inocenţi, ale căror morţi sperau să le evite. Teroriştii din această generaţie timpurie căutau, în general, să limiteze ceea ce mai târziu se vor numi pagube „colaterale" pentru că sperau să câştige simpatia publică şi sprijin pentru mişcarea revoluţionară. Nu era valabil pentru „noul tip" de terorist al lui Struve care, cum nota scriitorul, era un amestec de „revoluţionar şi bandit [marcat de] eliberarea psihologiei revoluţionare de toate constrângerile morale" 23.

Asemenea violenţă a fost însemnul distinctiv pentru anarhişti. Deşi foarte puţine în Rusia de dinaintea Revoluţiei din 1905, grupările anarhiste „au crescut precum ciupercile după ploaie" în perioada 1905 – 1907, după spusele unuia dintre participanţi24, în vreme ce mulţi anarhişti ruşi au ţinut cont de avertismentul lui Kropotkin împotriva violenţei aleatorii, fără legătură cu eliberarea maselor, alţii gravitau în sfera de atracţie a lui Bakunin şi a sprijinului pe care-l dădea acesta violenţelor de orice tip, considerându-le esenţialmente revoluţionare. Mulţi dintre aceşti anarhişti puteau fi găsiţi în Steagul negru, o organizaţie formată din filiale independente locale. Anarhiştii din Steagul negru adoptaseră terorismul ca metodă prin care se putea produce şi mai mult haos, o forţă care, credeau ei, va accelera în mod direct naşterea unei noi lumi libere. Această strategie a căpătat chiar un nume: „teroare fără motiv". În mod grăitor, un terorist rus din secolul al XIX-lea era la mare preţ: Serghei Neceaev. Dus era efortul de a justifica actele individuale de violenţă sau chiar de a face deosebire între gradele de vinovăţie

autoritară! Membrii Steagului negru credeau că soldaţii chemaţi sub arme şi funcţionarii guvernului meritau moartea la fel de mult ca şi ţarul. În mod similar, pentru că susţineau terorismul economic, îi condamnau în mod egal pe proprietarii de fabrici, pe directori şi adjuncţii acestora şi pe micii proprietari. Un manifest anarhist tipic din 1909 enunţa scrâşnit şi succint crezul Steagului negru: „Puneţi mâna pe târnăcoape şi pe ciocane! Surpaţi temeliile vechilor oraşe! Totul este al nostru, în afară de noi nu mai e decât moartea… Ieşiţi cu toţi în stradă! înainte! Nimiciţi! Ucideţi!” Deloc surprinzător, Steagul negru a atras mulţi oameni cu o înţelegere limitată a teoriei anarhiste. Nu conta: cunoaşterea justificărilor intelectuale ale violenţei nu era necesară. Tot ce trebuia pentru a fi un bun revoluţionar era să ai „lupta în sânge”, cum afirma un anarhist25.

Chiar mai îngrijorător era că din rândurile mişcării făceau parte mulţi care se foloseau de anarhism şi revoluţie pentru a-şi legitima vădităul comportament criminal. Liderii anarhişti, de fapt, s-au străduit din greu să recruteze pentru organizaţie hoţi, incendiatori şi criminali. Unii anarhişti principiali au înţeles că autorii asasinatelor fără discriminare şi ai tâlhăriilor discreditau mişcarea în întregul ei, dar nu aveau suficientă putere pentru a-i ţine în frâu pe cei numiţi de unul dintre anarhiştii moderaţi „expropriatorii aruncători de bombe” 26.

Deşi erau cu mult mai mulţi socialişti revoluţionari şi marxişti în anii 1905 – 1907, anarhoteroriştii au produs mai multe masacre şi morţi (nu au existat probabil niciodată mai mult de 5.000 de anarhişti activi în Imperiul Rus, inclusiv cei din versiunea paşnică a mişcării). Rezultatul a fost o bacanală violentă, care a înlăturat distincţiile între crimă, terorism, lupte de gherilă, revoluţie

şi război civil. Anarhiştii şi membrii altor grupări cu o ideologie vagă atacau orice le amintea de Vechiul Regim. Trăgeau sau aruncau bombe în poliţie, soldaţi şi în patrulele de cazaci. Eliberau puşcăriaşii şi-i ucideau pe paznicii lor. Invadau bisericile şi-i atacau pe preoţi. Jefuiau bănci şi maşini blindate. Luau ostatici şi cereau răscumpărări pentru ei. Puneau bombe în restaurante, cafenele, teatre şi magazine. îi atacau pe funcţionari în birouri, acasă sau pe stradă. Nu aveau nevoie de aprobarea vreunei grupări; iniţiativa personală stătea de multe ori la baza unei operaţii. Dacă erau pe punctul să fie prinşi, mulţi se sinucideau, unii prin sacrificii de-a dreptul spectaculoase. Odessa, oraş industrial din sud-estul ţării (în Ucraina de astăzi), a fost în mod special ruinat de violenţele anarhoteroriste. Unul dintre atentatele îngrozitoare din acea perioadă s-a petrecut în decembrie 1905, când zeci de persoane au fost rănite de bombele aruncate de anarhişti în cafeneaua Libman. Teroriştii au ales această ţintă pentru că îşi imaginau că burghezia punea ţara la cale acolo. În realitate, era un loc de întâlnire pentru meşteşugari şi intelectuali. Anarhiştii din Odessa vânau poliţişti, trăgeau la întâmplare în mulţime şi aruncau bombe în autobuzele şi trenurile care încălcau chemarea la grevă generală. În portul oraşului, teroriştii aruncau în aer vapoarele comerciale şi-i ucideau pe căpitanii nepopulari.

Marxism şi terorism

Marxiştii ruşi condamnau asasinatele, atacurile cu bombă şi asasinatele ca răzbunare, însă nu o făceau din raţiuni morale. Istoria s-a creat cu ajutorul luptei de clasă, susţineau ei, nu prin acţiunile unor celule izolate teroriste. În 1911, Lev Troţki a atins punctul nevralgic spunând: „dacă ne opunem actelor teroriste, este doar pentru că răzbunarea individuală nu ne satisface” 27. Înfiorătoarea

implicaţie a acestor spuse era că teroarea de stat aşa cum o practicaseră iacobinii putea fi eficientă şi deplin satisfăcătoare.

În fapt, marxiştii s-au dezis chiar şi de această denunţare a terorismului individual, atunci când circumstanţele le-au permis. În ajunul Revoluţiei din 1905, Lenin a admis că terorismul era potrivit în două situaţii: pentru a genera sprijin popular printre muncitori şi ţărani pentru cauza bolşevică şi pentru a strânge banii necesari partidului. Rezultatul a fost că bolşevicii locali au asasinat poliţişti, spioni ai poliţiei şi mici funcţionari pe tot cuprinsul imperiului, doar că nu la nivelul socialiştilor revoluţionari sau anarhiştilor. Domeniul în care bolşevicii nu aveau egah era acela al „exproprierilor revoluţionare”. Celulele bolşevice au pus la cale zeci de jafuri, în special în sudul ţării, pentru a finanţa activităţile conspirative ale partidului. Cel mai cunoscut jaf a avut loc în 1907, când atacarea furgonului cu bani al unei bănci de stat din Tiflis, Georgia, le-a adus 250.000 de ruble, bani care au fost trimişi imediat Partidului Bolşevic din exil. Unul dintre coordonatorii din culise ai acestor „exproprieri” bolşevice din Caucaz era nimeni altul decât Iosif

Vissarionovici Stalin. Viitorul dictator, de fapt, folosea porecla de Koba, un personaj similar lui Robin Hood dintr-un roman georgian de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Reacţii la terorism

Grupările teroriste înfloreau în această perioadă, în parte din cauza neutralităţii binevoitoare a politicienilor şi a clasei de mijloc pe care aceştia o reprezentau. Cea mai mare organizaţie liberală, Partidul Constituţional Democratic (ai cănii membri erau cunoscuţi sub numele de cădeţi), refuza cu încăpăţânare să denunţe terorismul. Ca şi trecătorii din poemul scris de Turgheniev în 1878, *Pragul*, cadeţii simpatizau cu teroriştii ruşi antiţarişti

considerând că se confruntă cu un inamic comun. Pentru că nu erau amatori să arunce ei înşişi bombe, cadeţii îi tolerau încurajându-i pe cei care-o făceau. Faptul că o mişcare „liberală” simpatiza terorismul spune multe despre atmosfera politică din Rusia acelei perioade. În 1906, noul parlament al Rusiei, nu doar facţiunea cadeţilor, a respins publicarea unei declaraţii prin care să condamne oficial terorismul şi „crimele politice”.

Între timp, publicul educat era expus la terorism cu ajutorul presei la o scară încă nemaivăzută până atunci în Rusia, în mod obişnuit, multe ziare făceau inventarul atacurilor teroriste din tot imperiul. Cititorii putea să-şi dea seama dintr-o privire de varietatea, gravitatea şi dimensiunile terorismului în Rusia. Şi, dat fiind că anarhiştii şi alţii nu mai ţineau în vizor doar funcţionarii guvernamentali şi poliţia – cum făcuseră în mod obişnuit teroriştii ruşi dinainte de 1905 – ştirile despre atentate aveau dublul efect de a teroriza statul, dar şi mare parte a societăţii.

Publicul educat se apăra de intensificarea terorismului cu mari doze de umor negru. O glumă pe care o auzeai frecvent era întrebarea „Care este diferenţa dintre miniştrii europeni şi ai noştri?” Răspunsul: „Miniştrii europeni intră la apă, ai noştri sar în aer”. Ca şi azi, terorismul provoca frică pentru că era perceput ca o ameninţare adevărată de toţi, nu doar de politicieni şi de cei bogaţi. „Norocul e ca o bombă”, spunea altă glumă. „Îl poate lovi pe unul azi, pe altul mâine”. 28

În vreme ce mulţi intelectuali ruşi sprijineau sau cel puţin simpatizau cu terorismul revoluţionar, unii căutau să examineze consecinţele morale ale terorismului pentru societate. Făcând o analiză a primului roman semnat de Savinkov, criticul literar Serghei Andrianov descria efectul coroziv al terorismului. În individul care se foloseşte de el

„se petrece aceeaşi oroare care are loc într-o societate distrusă moral de tiranie: ambii, opresorul şi cel opresat, simt izolaţi şi corupţi” 29.

Alţi autori, în special cei din avangardă, foloseau terorismul ca pe o metaforă, prezentându-l ca pe o oglindă a societăţii. Cel mai cunoscut exemplu este *Petersburg*, capodopera de un comic răvăşitor a lui Andrei Belii, publicată în 1913. Romanul spune povestea unui revoluţionar ghinionist acuzat de asasinarea unui înalt funcţionar, care se întâmpla să fie tatăl lui. De fapt, povestea trece pe locul doi, făcând loc descrierilor suprarealiste ale Sankt Petersburgului, un oraş aflat pe marginea prăpastiei. Din acest punct de vedere, Belii împrumută din literatură rusă a secolului al XIX-lea referirile la potop, o metaforă folosită pentru a descrie oraşul ca pe o metropolă ameninţată de propriul progres şi distrusă de o trufie nemăsurată. Belîi modernizează metafora utilizând terorismul, un fenomen mai de actualitate care putea produce oroare şi groază.

Haosul i-a făcut pe unii ruşi să rezolve lucrurile pe cont propriu. În timpul violenţelor tot mai mari din 1905 şi 1906, sute de celule de dreapta, independente şi organizate local, cunoscute sub numele de Sutele negre, au organizat pogromuri împotriva evreilor şi liberalilor. Uneori comportamentul acestor grupări nu se mai deosebea de cel al teroriştilor revoluţionari – cu excepţia faptului că reacţionarii nu erau mai niciodată pedepsiţi de guvern, fapt considerat de mulţi ruşi drept o aprobare tacită pentru violenţa de extremă dreapta.

Contraterorismul rus

Dimensiunile şi ferocitatea violenţei de extremă stânga au copleşit guvernul ţarist, însă necesitatea de a se confrunta cu ameninţări revoluţionare de mult mai mari proporţii – şi mult mai prozaice –, cum ar fi demonstraţii,

greve generale, răscoale ţărăneşti şi revolte militare, au diminuat capacitatea statului de a se ocupa de terorism. Alt factor: poliţia, care era, cum bine se ştie, prost plătită, a fost depăşită de teroriştii mai bine înarmaţi şi mai motivaţi. Şi chiar dacă poliţia reuşea să pună mâna pe terorişti, statul ţarist continua să considere că terorismul este o crimă politică, o etichetă care atrăgea sentinţe relativ blânde.

Guvernul a început abia în 1906 să se folosească de curţi marţiale teritoriale pentru a combate terorismul. Aceste organisme pronunţau sentinţe la câteva ore după ce îşi începeau lucrările, uneori la câteva ore după comiterea crimei. Inculpaţii nu aveau dreptul la avocat, la audieri publice şi la recurs. Până în aprilie 1907, când s-a renunţat la aceste tribunale, au fost organizate circa 1 100 de procese în teritoriu şi mai mult de 1.000 de oameni au fost executaţi prin împuşcare de plutoanele militare de execuţie sau spânzuraţi. Utilizarea unor asemenea tribunale reflectă înclinaţia tot mai evidentă a statului de a-şi reprezenta contraterorismul în termeni militari, ca parte naturală a mai largului efort de suprimare a duşmanilor interni în timpul şi după Revoluţia din 1905. Peste tot în imperiu, soldaţii au înlocuit sau au lărgit efectivele poliţiei, patrulând, protejând posibilele ţinte sau păzind deţinuţii. Oricum, în timpul iernii lui 1906, guvernul a reorganizat aparatul contraterorist imperial, punând accentul pe cooperarea între agenţi şi pe culegerea de informaţii, reforme care au făcut ca poliţia să poată distinge mai eficient între terorişti şi simpli nemulţumiţi.

Chiar era necesar: brutalitatea şi pseudolegalitatea tribunalelor teritoriale au atras atenţia moderaţilor şi persoanelor de stânga, oferind o probă clară a puţinului interes pe care-l avea ţarul pentru un sistem cu adevărat constituţional. Chiar şi o figură publică de anvergura lui

Lev Tolstoi condamna tribunalele militare într-un eseu intitulat „Nu mai pot să tac!” Executarea femeilor şi adolescenţilor a stârnit, în mod special, reacţia puternică a opiniei publice, inclusiv a moderaţilor şi chiar a elementelor conservatoare. De asemenea, există probe care atestă faptul că moralul armatei era în scădere, soldaţii fiind trimişi să facă poliţie cu civilii, sarcini pentru care recruţii nu fuseseră instruiţi. Istoricii dezbat şi azi dacă constituţionalismul ar fi avut succes în Rusia. Se pare că tacticile contrateroriste ale statului i-au subminat eforturile de a câştiga susţinerea opiniei publice. Un raport al poliţiei din 1901 recunoştea, în fapt, că unii terorişti revoluţionari şi-au propus să provoace autorităţile la represalii brutale care ar fi radicalizat populaţia. Faptul că aveau cunoştinţă de această strategie nu oferea antidotul de la sine sau în sine.

Soldaţii şi tribunalele militare aveau fără îndoială efecte în limitarea activităţii teroriste, la fel şi infiltrarea agenţilor dubli, Evno Azev, cel mai cunoscut dintre ei, fiind la acea vreme pentru o vreme chiar şeful Organizaţiei de luptă a socialiştilor revoluţionari. Infiltrarea lui Azev însemna că guvernul a putut contracara toate atentatele plănuite de Organizaţia de luptă din 1906 în 1908. Devăluirile publice în legătură cu Afacerea Azev au discreditat serios reputaţia întregii mişcări teroriste, dar, deopotrivă, au îngrozit publicul, care se întreba cât de departe va merge guvernul în combaterea terorismului.

Cel mai important factor care a contribuit, în cele din urmă, la declinul activităţii teroriste în 1908 şi după aceea a fost abrupta diminuare a activităţii revoluţionare începând cu 1907. Cum numărul demonstraţiilor, grevelor şi revoltelor spontane importante a scăzut pentru ca mai apoi să înceteze cu totul, iar perspectivele unei victorii revoluţionare deveneau tot mai îndepărtate, cercul

violenţei şi haosului a fost, în fine, rupt. Totuşi violenţele au continuat, dar mult mai rare; în 1912 poliţia înregistra „doar” 82 de acţiuni teroriste pentru întregul an30.

Teroriştii revoluţionari ruşi nu au reuşit niciodată să inspire o revoluţie populară. Finalul regimului ţarist survenit în timpul Primului Război Mondial a fost de fapt rezultatul unei revolte populare, însă una provocată în mare măsură de incompetenţa guvernului şi de un conflict dezastruos şi nepopular. Oricum terorismul revoluţionar din Rusia a contribuit semnificativ la ceea ce urma să se petreacă în 1917. Asasinatele au vitregit ţara de mii de funcţionari civili şi au paralizat de frică alte zeci de mii, o stare de lucruri care a scăzut probabil eficienţa guvernului. Măsurile contrateroriste au deturnat resurse imense şi au înghiţit anemicele rezerve de capital moral şi de legitimitate politică pe care le avea statul în faţa publicului educat Intelighenţia a contribuit din plin la tragedia rusă: înstrăinată de guvern până la punctul în care ajunsese să fie sedusă de înclinaţia teroriştilor pentru acţiuni dure şi rezultate rapide, intelighenţia moderată şi stângistă a renunţat practic să mai pună umărul la edificarea acelui tip de stat care ar fi putut face faţă greutăţilor din anii de război. Nu în ultimul rând, terorismul din şi de după 1905 a produs o nouă generaţie de lideri revoluţionari călîţi în violenţe, devotaţi metodelor conspirative şi neîncrezători în moderaţie. Cei mai mulţi teroriști revoluţionari din perioada 1905 – 1907 au decis să-şi lege destinele de Vladimir Ilici Lenin şi de roşii. Mulţi, de fapt, şi-au găsit de lucru în poliţia politică bolşevică. La începutul secolului al XX-lea, terorismul revoluţionar în Rusia – ca de obicei – destabiliza guvernul, polariza discursul politic şi brutaliza populaţia, dar nu reuşea să genereze revoluţia eliberatoare după care aspirau profeţii ei.

Generalizând, terorismul rus revoluţionar din anii 1860 până în anii 1900 a produs tacticile, strategiile, retorica şi justificările care au devenit locuri comune în secolul al XX-lea. De fapt, teroriştii revoluţionari din anii 1905 – 1907 i-au anticipat din multe şi importante puncte de vedere pe teroriştii apocaliptici apăruţi la aproape un secol după ei. Ce uneşte aceste două grupări nu sunt justificările teoretice sau orientarea politică, ci dăruirea lor pentru violenţa provocatoare şi nediscriminatorie şi cultul nihilist al terorii ca scop în sine. Dintr-un punct de vedere, aici funcţionează o ideologie comună, dar este o ideologie apolitică a furiei, refuzului, dominaţiei şi masacrului31. Este un fenomen de o acută modernitate: revolta*âm potriva* modernităţii care se poate produce doar din pricina paradoxalei încurajări a individualismului şi a etatismului din epoca modernă. Aceasta este tema care va domina şi paginile următorului capitol.

Bibliografie

Utile cercetări ale terorismului revoluţionar din Rusia simt studiul lui Philip Pomper, „Terorismul revoluţionar rus” (*Russian Revolutionary Terrorism*), în Crenshaw, *Terrorism în Context* (citat în introducere) şi cartea lui Adamulam, *In the Name of the People*: *Prophets and Conspirators în Prerevolutionary Russia* (Viking, 1977).

Studiul clasic şi cuprinzător dedicat naodnicismului şi terorismului narodnicist în secolul al XIX-lea (sfârşind cu asasinarea lui Alexandru al II-lea) este cel scris de Franco Venturi, *The Roots of Revolution*: *A History of the Populist and Socialist Movements* în *Nineteenth-Century Russia* (University of Chicago Press, 1960). Pentru generaţia nihiliştilor, vezi Abbot Gleason, *Young Russia*: *The Genesis of Russian Radicalism in the 1860 s* (Viking, 1980) şi Claudia Verhoeven, *The Odd Man Karakozov*: *Imperial Russia, Modernity, and the Birth of Terrorism* (Cornell

University Press, 2009). *Catehismul revoluţionarului* scris de Neceaev a fost retipărit în lucrarea editată de Michael Confino, *Daughter of a Revolutionary*: *Natalie Herzen and the Bakunin-Nechayev Circle* (Library, 1974), pp. 221 – 230; a fost de asemenea parţial retipărit în antologia lui Laqueur *Voices of Terror* şi poate fi găsit fără probleme pe internet. Un scurt, dar clarificator studiu dedicat lui Neceaev e cel semnat de Paul Avrich, *Bakunin and Nechaev*, ed. II (Freedom, 1974). Pentru precursorul direct al Voinţei poporului, vezi Deborah Hardy, *Land and Freedom*: *The Origins of Russian Terrorism*, *18761879* (Greenwood, 1987). Pentru o biografie excelentă a Verei Zasulici, vezi Ana Siljak, *Angel of Vengeance*: *The „Girl Assassin"*, *the Governor of St. Petersburg*, *and Russia's Revolu*tionary *World* (St. Martin's, 2008); autobiografia lui Zasulici este inclusă în lucrarea editată de Barbara Alpem Engel şi Clifford N. Rosenthal, *Five Sisters*: *Women Against the Tsar* (Knopf, 1975). Pentru mărturisirea altui martor ocular, vezi Serghei Stepniak-Kravehinsky, *Underground Russia* (Scribner, 1883; de asemenea într-o ediţie din 1973 scoasă de Editura Hyperion). Despre priceputul fabricant de bombe din cadrul Voinţei poporului, vezi Lee B. Croft, *Nikolai Ivanovich Kibalchich*: *Terrorist Rocket Pioneer* (Institute for Issues in the History of Science, 2006).

Pentru un studiu clasic dedicat acestui subiect, vezi Paul Avrich, *The Russian Anarchists* (Princeton University Press, 1967). Cele mai bune cărţi dedicate celor două impunătoare personaje ale anarhismului rus sunt scrise de E.H. Carr, *Michael Bakunin* (Vintage, 1961 [1937]) şi cea semnată de Martin A. Miller, *Kropotkin* (University of Chicago Press, 1976).

Pentru terorismul din timpul şi de după Revoluţia Rusă din 1905, un studiu absolut indispensabil este cel

semnat de Anna Geifman, *Thou Shalt Kill*: *Revolutionary Terrorism în Russia*, *1894 – 1917* (Princeton University Press, 1993). Vezi, de asemenea, Geifman, *Entangled în Terror*: *The Azef Affair and the Russian Revolution* (Scholarly Resources, 2000).

Despre Ohrana, poliţia secretă rusă, vezi Charles A. Ruud şi Serghei A. Stepanov, *Fontanka 16*: *The Tsars Secret Police* (Sutton, 1999).

Singura biografie dedicată integral căpeteniei terorismului socialiştilor-revoluţionari este cea semnată de Richard B. Spence, *Boris Savinkov*: *Renegaţie on the Left* (Eastern European Monographs, 1991). Cele mai importante lucrări ale lui Savinkov pot fi citite acum şi în engleză: *The Pale Horse* (Knopf, 1919 [1909]); *What Never Happened*: *A Novel of the Revolution* (Knopf, 1917 [1912]); *Memoirs of a Terrorist* (Kraus Reprint, 1972 [1917]) şi *The Black Horse* (Williams and Norgate, 1924 [1923]).

Pentru o extraordinară antologie de eseuri despre terorismul în cultura rusă – inclusiv contribuţii despre Dostoievsky Zasulici, Stepniak-Kravciński, Savinkov, Belîi şi Troţki – vezi lucrarea editată de Anthony Anemone, *Just Assassins*: *The Culture of Terrorism în Russia* (Northwestern University Press, 2010).

Capitolul 6

Epoca atentatului european

Terorismul a căpătat pentru prima dată dimensiunile sale moderne în Rusia din anii 1860 până în anii 1900, însă terorismul european se târa cu greu în urmă. Pentru a schiţa dezvoltarea terorismului european, trebuie să ne întoarcem la mijlocul secolului al XIX-lea, când presiunile politice şi sociale creşteau tot mai mult pe tot continentul: în fragmentatele Germania şi Italia, în imperiul multinaţional austriac, în moderata monarhie franceză din timpul Restauraţiei şi în dinamica monarhie constituţională

britanică. Două mari falii se creaseră şi continuau să se adâncească. Pe de o parte, liberalii, naţionaliştii şi republicanii „fierbeau” sub conducerea conservatoarelor, chiar reacţionarelor dinastii; pe de altă parte, noua forţă de muncă industrială şi campionii ei socialişti erau tot mai porniţi împotriva industriaşilor burghezi. În anii 1840, comuniştii şi anarhiştii şi-au alăturat vocile în gălăgioasa frustrare anticonservatoare. Furtuna a izbucnit în 1848, cu o serie de revoluţii care au lăsat puţine monarhii neatinse. În 1851 însă, *status quo ante* fusese în mare măsură restabilit. Guvernele conservatoare învăţaseră câteva lecţii importante şi doreau tot mult să descopere căile prin care să coopteze forţele naţionalismului şi liberalismului. Parlamentele şi constituţiile cu anumite limite dezamorsaseră o parte din furie, în vreme ce guvernele şi sistemul lor birocratic în creştere începuseră să înlocuiască tot mai mult familia, biserica şi comunităţile locale în rolul de păstrători ai documentelor publice, educatori şi protectori. Statele europene se confruntau în continuare cu populaţia furioasă şi dezamăgită. Liberalii continuau să ceară mai multă libertate şi o reprezentare autentică; naţionaliştii protestau în regiunile unde oamenii nu dobândiseră independenţa; socialiştii şi comuniştii plângeau după justiţia economică, iar anarhiştii criticau făţiş etatismul în expansiune. Terorismul a ajuns să fie considerat o opţiune viabilă pentru extremele tuturor acestor segmente nedreptăţite ale populaţiei.

Propaganda prin fapte şi terorismul

Trei factori i-au convins pe unii anarhişti să sprijine terorismul – nu doar insurecţia şi demonstraţiile – ca formă legitimă pentru propaganda prin fapte în anii 1870. Primul a fost destrămarea Asociaţiei Internaţionale a Muncitorilor, o organizaţie umbrelă pentru grupări socialiste şi anarhiste. Al doilea a fost eşecul mai multor insurecţii

anarhiste comic de inepte. Al treilea factor, cu adevărat decisiv, a fost că pe aproape tot cuprinsul Europei, guvernele, chiar şi cele conservatoare, introduseseră un număr de reforme sociale care-şi propuseseră să îmbunătăţească viaţa muncitorilor. Această împrejurare – un proces cunoscut ca „paternalism liberal" sau „reformă paternalistă" – i-a făcut pe mulţi muncitori şi pe susţinătorii lor să abandoneze anarhismul şi socialismul radical în favoarea sindicatelor şi partidelor politice legale. În esenţă, violenţa anarhistă care va îngrozi guvernele şi burghezia europeană în următorii 30 de ani era, aşa cum e adesea terorismul, un act disperat al unei minorităţi care se temea că îşi pierde audienţa şi relevanţa.

Aparenţele păreau să indice contrariul. În 1878, violenţa anarhistă – pe care francezii şi germanii o numeau deopotrivă *attentat* – şi-a intrat în drepturi. În Italia, un anarhist i-a atacat pe noul rege şi pe prim-ministrul italian cu un cuţit, rănindu-i pe amândoi. Alte atacuri care au avut loc în acel an tot în Italia demonstrează dorinţa anarhiştilor de a lărgi orizontul ţintelor pentru a include şi civilii consideraţi vinovaţi din pricina asocierii lor cu arhitectura opresiunii. Astfel că au aruncat bombe la o paradă în onoarea răposatului rege, Victor Emanuel al II-lea, la o manifestaţie monarhistă şi în mulţimea care sărbătorea ziua de naştere a reginei.

Dar şi în Germania anarhiştii au fost activi în acel an. În 1878 au fost executate două atentate separate la viaţa kaizerului Wilhelm I. Autorii, Max Hödel şi Karl Nobiling, nu au reuşit să-şi omoare ţinta, dar, după spusele unui istoric, au determinat guvernul „să transforme Berlinul într-un oraş-garnizoană de parcă ar fi fost în stare de asediu" 1. Campania declanşată după aceea de poliţie a dus la arestarea a peste 500 de oameni, dar mulţi dintre aceştia au fost găsiţi vinovaţi doar de insulte la adresa

demnităţii împăratului sau pentru că şi-au exprimat simpatia pentru aşa-zişii asasini. Oricum, Partidul Social Democrat era adevărata ţintă a mâniei cancelarului Otto von Bismarck. În pofida faptului că nu s-a găsit nicio legătură între asasini şi partid, care se dedicase întru totul activităţii legale în cadrul sistemului parlamentar, guvernul a publicat un comunicat de presă în care sugera că al doilea asasin era, de fapt, socialist. Acuzaţia a avut efectul scontat. Membrii ultragiaţi ai Reichstagului au adoptat la repezeală Legea socialistă, o lege nimicitoare pentru socialişti. Prevederile acesteia le dădeau putere autorităţilor să-i aresteze pe radicali, să le desfiinţeze organizaţiile şi publicaţiile şi să limiteze dramatic libertatea de exprimare – decizii care i-au determinat să intre în ilegalitate pentru 12 ani.

În ochii unor radicali, această ofensivă a autorităţilor – că era direcţionată împotriva socialiştilor, anarhiştilor sau pur şi simplu împotriva stângii ca întreg – pretindea o ripostă pe măsură. Rezultatul a fost un nou sprijin pentru terorism ca război pentru o nouă epocă. De pildă, prima menţiune a propagandei prin fapte făcută de Piotr Kropotkin datează din acel timp. Deşi nu s-a implicat în acţiuni violente, el scria în 1880 că „o asemenea acţiune poate face, în câteva zile, mai multă propagandă ca 1.000 de pamflete” 2. În 1881 adunarea londoneză care lansa o nouă Internaţională anarhistă îşi oferea sprijinul pentru toate actele ilegale comise în numele revoluţiei şi încuraja studierea chimiei pentru a putea produce bombe mai bune.

Johann Most şi anarhoterorismul

Cel mai cunoscut teoretician al terorii din acea perioadă a fost Johann Most (1846 – 1906), fiul ilegitim al unui mic birocrat bavarez care, din pricina unei proceduri chirurgicale greşite, era prezentat caricatural drept „hidosul, piticul, nebunul anarhist” 3. După o scurtă

perioadă în Reichstagul german ca deputat social-democrat, Most a început să fie tot mai nemulţumit de conducerea partidului şi, în cele din urmă, a abandonat orice speranţă pe care o avea în legătură cu procesul politic. A început să se îndrepte către anarhismul bakuninist sub influenţa celor două atentate eşuate împotriva kaizerului Wilhelm în 1878 şi a asasinării lui Alexandru al II-lea în 1881. Fermecat de-a dreptul de „acţiunea directă", el a fondat un ziar, *Die Freiheit* (Libertatea), pe care a continuat să-l tipărească şi după ce s-a mutat la New York în 1882. Pe tot parcursul anilor 1880, *Die Freiheit* a fost principala modalitate prin care

Most a transmis lumii şocanta sa reţetă de „[salvare] a omenirii prin sânge, fier, otravă şi dinamită". Terorismul, susţinea el, trebuia folosit, mai presus de orice, pentru „a întreţine focul revoluţiei şi a incita populaţia la revoltă pe orice cale putem" 4. Most era foarte sensibil la efectul pe care l-ar putea avea actele de violenţă revoluţionară asupra prietenilor şi inamicilor deopotrivă. Spunea el

La ce bun să iei viaţa unui ticălos… într-un cotlon întunecos, astfel că nimeni nu va şti nici de ce, nici raţiunea celor întâmplate? Ar fi o formă de acţiune, desigur, dar nu o acţiune ca propaganda. Marea izbândă a răzbunării anarhiste este că ea proclamă sus şi tare, să audă toată lumea, că acest om sau acela trebuie să moară din motivul x sau y.

Alegerea ţintei, atacul dramatic, perfecţiunea execuţiei – toate aceste elemente pot educa masele. Dacă înţelesul actului nu este destul de clar, Most recomanda ca teroriştii să plaseze afişe prin care să-şi explice operaţia „în aşa fel încât să producă efecte cele mai bune posibil" 5. Nu mai fusese niciun susţinător al terorismului înainte de el care să descrie cu atâta claritate valoarea scenică a asasinatului şi a masacrului. Most se specializase în

oferirea de sfaturi tehnice pentru anarhoterorişti. Cel mai cunoscut exemplu este pamfletul său *Ştiinţa războiului revoluţionar*, care oferă sfaturi pas cu pas pentru crearea şi utilizarea cernelii simpatice, a otrăvurilor, a scrisorilor-capcană, a grenadelor şi a dinamitei. Pentru a se asigura de acurateţea reţetelor sale, Most a câştigat experienţă muncind pentru o scurtă perioadă de timp într-o fabrică de muniţie.

Agenţii lui Most aduceau prin contrabandă un mare număr de exemplare din fiecare ediţie a ziarului *Die Freiheit* în Germania, acolo unde se înfiripa o stranie simbioză între extremişti şi autorităţi. Pe de o parte, accesele ocazionale de intensificare a cenzurii semnificau în mod ironic că Most avea şi mai mare succes printre radicali şi anarhişti, de vreme ce distribuitorii şi corespondenţii săi ştiau să supravieţuiască, ba chiar să prospere în clandestinitate, în vreme ce vocile mai moderate erau reduse la tăcere. Pe de altă parte, când poliţia a reuşit să infiltreze reţeaua germană a lui Most, ei s-au folosit de accesul astfel câştigat nu să saboteze ziarul, ci mai degrabă să strecoare articole şi mai aţâţătoare în paginile ziarului *Die Freiheit*. Aceste articole, scrise de un comisar german de poliţie, s-au dovedit esenţiale pentru a determina republicarea periodică a Legii socialiste.

În prima jumătate a anilor 1880, anarhiştii germani convinşi de Most au reuşit să pună la cale câteva „acţiuni directe” spectaculoase, inclusiv să asasineze un şef de poliţie, să înjunghie mortal un patron de fabrică şi să arunce în aer restaurante, secţii de poliţie şi gări. Cea mai importantă operaţie ar fi trebuit să fie un atentat împotriva celor mai importanţi prinţi, aristocraţi şi funcţionari guvernamentali în 1883, la inaugurarea unui monument în onoarea unificării Imperiului German. Atentatul eşuat a dus la arestarea lui August Reinsdorf şi a celulei sale,

anarhoteroriști profesioniști care operau în Germania.

În alte părți din Europa, atacurile anarhiste similare nu au produs multe victime, dar au atras atenția din cauza naturii țintelor și a îndrăznelii execuției. În 1882 a fost aruncată o bombă într-un cabaret din Lyon, locul favorit al burghezilor din oraș, și patru ani mai târziu un anarhist instabil mintal a aruncat o cutie cu acid prusic (un insecticid) și a tras câteva focuri în comercianții aflați în Bursa de mărfuri din Paris.

Poliția și teroriștii

7 >

Cu fiecare crimă violentă sau după ce descopereau ziarul lui Most în ascunzătorile anarhiștilor, multe guverne europene se convingeau tot mai mult că aceste acte teroriste erau coordonate de o organizație internațională – asta în pofida eșecului socialiștilor și anarhiștilor deopotrivă de a pune pe picioare o organizație în locul Asociației Internaționale a Muncitorilor. Numărul lor mai degrabă anemic era uneori umflat de implicarea directă a guvernului. O strategie frecvent utilizată de poliție pentru a-i atrage și aresta pe anarhiști era să creeze false celule teroriste. Poliția franceză ajunsese să publice anunțuri în ziarele pariziene. Uneori agenții secreți exagerau amenințarea sau cosmetizau faptele pentru a se da mari sau pentru a-și justifica cheltuielile. De pildă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, doi spioni ai poliției italiene se specializaseră în raportarea unor comploturi incredibile și în detalierea ale practicilor contraculturale anarhiste, cum ar fi amorul liber. Unele agenții secrete au mers într-atât de departe încât au folosit agenți provocatori pentru a-i prinde pe anarhiști. În Germania, activitatea poliției, reacția publică de împotrivire și faptul că Bismarck a decis aplicarea unor reforme pentru ameliorarea vieții clasei muncitoare au dus la erodarea popularității anarhiștilor și

le-au compromis activitatea. Bismarck îi considera nişte sperietori eficiente şi utiliza diferite metode pentru a ţine în viaţă mişcarea anarhistă, ajungând chiar să trimită un agent la o convenţie internaţională a anarhiştilor, în 1889, când a devenit evident că anarhiştii germani erau incapabili să-şi trimită propriul reprezentant.

În anumite situaţii, implicarea şi/sau confuzia poliţiei erau atât de mari că istoricii se îndoiesc de însăşi existenţa unor foarte promovate grupări teroriste şi de comploturile acestora. De pildă, la sfârşitul anilor 1870 şi în deceniul următor guvernul spaniol a dat vina pentru un val de violenţă îndreptat împotriva marilor latifundiari şi a arendaşilor acestora pe o obscură „organizaţie secretă de răpitori, criminali şi incendiatori" cunoscută sub numele de *la Mano Negra* – Mâna Neagră6. Deşi nu avea nicio dovadă, guvernul s-a folosit de pretinsa existenţă a acestui grup pentru a se răfui cu populaţia săracă de la ţară, ajungând chiar să execute şapte presupuşi membri ai Mâinii Negre în oraşul Jerez de la Frontera în 1883.

Apogeul anarhoterorismului

Un alt motiv pentru care guvernele europene credeau într-un asemenea complot internaţional era că, atunci când anarhoterorismul a atins punctul culminant, în anii 1890, făptaşii erau convinşi ei înşişi de acesta şi-şi demonstrau convingerile prin actele lor teroriste. Acesta era epoca a ceea ce anarhiştii francezi numeau *reprise individuelle* – „luare înapoi individuală" – când terorismul individual le apărea autorităţilor drept o vastă conspiraţie. O astfel de impresie era reflectată şi de presa europeană, care oferea spaţii largi relatărilor despre atacurile anarhoteroriste din anii 1890. Mai ales două periodice din Franţa, *Le Petit Parisien şi Le Petit Journal* (fiecare având tiraje atingând un milion de exemplare), publicau frecvent pe copertă reprezentări terifiante, dar superbe ale

atacurilor teroriste.

A început cu două bombe puse de François Claudius Ravachol. Cu lunga sa biografie bogată în tâlhării, furturi din morminte şi crimă, Ravachol a fost ignorat de mulţi care-l considerau un criminal şi nimic mai mult. Cu toate acestea, mărturia sa scrisă sugerează că era im anarhist sincer, cu o ideologie extrem de nuanţată, chiar dacă foarte personală. Ravachol, care s-a născut într-o familie foarte săracă şi a căpătat o ură nemăsurată faţă de burghezie şi capitalism, s-a convertit la terorism ca reacţie la arestarea, bătaia şi condamnarea a doi anarhişti francezi care luaseră parte la o paradă de 1 mai în 1891. În martie 1892, Ravachol a atacat cu bombe casele judecătorului şi procurorului din acest proces. Nu a ucis pe nimeni, dar a rănit şase persoane. Arestat după ce s-a împăunat imprudent cu faptele sale în faţa unui chelner care a informat autorităţile, Ravachol a spus la poliţie că atentatele sale intenţionau să le transmită celor care le dădeau anarhiştilor sentinţe drastice „că ar trebui să fie mai îngăduitori pe viitor” 7. Ravachol, care nu-i cunoştea personal pe anarhiştii arestaţi, a susţinut că se aştepta şi el, la rându-i, să fie răzbunat de alţii. Şi a fost răzbunat. În ziua procesului, un anarhist pe nume Meunier, împreună cu trei complici, a pus o bombă în cafeneaua unde fusese prins Ravachol, omorând două persoane. Ravachol a devenit curând subiectul cântecelor populare. Unul dintre acestea făcea legătură între isprăvile lui şi protecţia „sărmanilor cu stomacul gol”, iar refrenul spunea: „Să dansăm La Ravachole/ Trăiască bubuitul exploziilor!” în alt cântec se spunea: „Ne amintim martirii/ Au murit să ne apere/ Sperăm să-i facem mari/ Da, Ravachol, ştim cum să te răzbunăm” 8. Numele lui s-a transformat chiar în verb: *ravacholiser*, adică „a pune bombe”.

Ceilalţi trei principali terorişti francezi din perioada

1892 – 1894 erau legaţi unul de celălalt şi la fel de motivaţi, în noiembrie 1892, anarhistul Emile Henry a lăsat o bombă la birourile Companiei Miniere Carmaux. Se răzbuna astfel pe faptul că greva minerilor din vara anterioară fusese brutal înăbuşită de companie. Bomba a fost îndepărtată şi dusă la o secţie de poliţie, unde a explodat, omorând şase persoane. Când a fost arestat, un an şi jumătate mai târziu, Henry a oferit o justificare stranie a faptelor sale spunând că „a reuşit să le demonstreze minerilor… că numai anarhiştii erau capabili de devotament [faţă de mineri]” 9. În decembrie 1893, anarhistul Auguste Vaillant a aruncat o bombă artizanală rudimentară în Camera Deputaţilor francezi, rănind uşor câţiva legiuitori şi spectatori. În relatările de-atunci, sărmanul Vaillant era prezentat drept o victimă visătoare şi sensibilă a societăţii, gestul lui fiind o încercare de a întoarce lovitura, înainte de propria moarte. Neexperimentat în teoria anarhistă, şi-a jucat totuşi rolul bine la execuţie strigând din toate puterile: „Trăiască anarhia!” 10.

Cu certitudine, lipsa de sofisticare teoretică a lui Vaillant nu i-a stricat imaginea în faţa camarazilor săi anarhişti, căci execuţia sa, în februarie 1894, a determinat două spectaculoase acte de răzbunare. Primul a fost al doilea atentat terorist (şi ultimul) pus la cale de Henry, care a atacat cu bombă cafeneaua de la Hotel Terminus din Gara Saint-Lazare, ucigând o persoană şi rănind 20. Când a fost prins şi condamnat pentru că a ucis civili, Henry a replicat cu aceste cuvinte înfricoşătoare: „Nu există inocenţi” 11, în iunie 1894, popularul preşedinte francez Sadi Carnot a fost înjunghiat mortal de anarhistul italian Santo-Geronimo Caserio. La procesul lui, Caserio a declarat fără ocol că răzbunase astfel executarea lui Vaillant. În timp ce-şi aştepta propria execuţie în

închisoare, Caserio a primit un bilet parţial scris cu sânge în care i se promitea că va fi răzbunat. Această promisiune a rămas neîndeplinită; anarhiştii din Franţa renunţaseră la răzbunare – „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”.

Acest val de atentate cu bombă a contribuit cel mai mult la conturarea imaginii publice a anarhistului, cea care a supravieţuit până azi: fanaticul înnebunit, ţinând strâns un revolver şi o bombă sub haină şi ascunzându-se în umbră. Scriitorii de ficţiune şi-au adus obolul la imortalizarea acestei imagini. Exemplul clasic este Profesorul din romanul lui Joseph Conrad *Agentul secret* (1907), care nu-şi părăseşte niciodată casa fără o bombă în buzunar.

În această epocă, guvernele din Europa şi America de Nord erau convinse că terorismul şi anarhia sunt ameninţări internaţionale care pretind riposte internaţionale. Primele tentative de acest fel au fost întreprinse sub conducerea lui Bismarck în anii 1870 şi erau îndreptate, în principal, împotriva Internaţionalei anarhiste. Violenţa anilor 1890 a dus la sporirea măsurilor de contracarare. Conferinţa de la Roma din 1898 le cerea statelor semnatare să aplice pedeapsa cu moartea pentru orice tentativă de asasinat împotriva şefilor de stat, indiferent dacă reuşise sau nu. Protocolul de la Sankt Petersburg adoptat în 1904 adăuga noi măsuri pentru depistarea grupărilor radicale. Eficienţa acestor acorduri era restrânsă, totuşi, de rezistenţa comună a Marii Britanii, Elveţiei şi Statelor Unite ale Americii de a limita libertatea de exprimare sau de a identifica grupări radicale din alte ţări.

Oricum, astfel de eforturi şi-au ratat obiectivele. În pofida firelor narative care dădeau consistenţă multor romane contemporane (la care ne vor întoarce în scurtă vreme), teroriştii francezi din anii 1890 acţionau

independent, fără legătură cu ceilalţi. A existat, cu certitudine, un sentiment al responsabilităţii colective care-i unea pe toţi într-o mişcare conştientă de sine. La începutul lui 1892, când Ravachol era considerat un criminal care se preface a fi anarhist, Henry l-a denunţat pentru că „ne dezonorează partidul... [Oameni ca el] nici nu visează să-şi dea viaţa pentru a apăra nişte idealuri". Ce „partid" straniu descria Henry: fără întruniri, fără ordine de zi, fără îndatoriri! Şi, cu toate acestea, îi unea un netăgăduit sentiment de frăţietate, de vreme ce Henry sublinia în faţa tribunalului în discursul final al procesului său: „Aţi spânzurat oameni în Chicago, i-aţi decapitat în Germania, i-aţi strangulat în Jerez, i-aţi împuşcat în Barcelona, i-aţi ghilotinat în Montbrison şi Paris, dar nu veţi reuşi niciodată să distrugeţi anarhismul... în final vă va ucide" 12.

În 1893, după atacul lui Vaillant din Camera Deputaţilor, legiuitorii au adoptat două legi care dovedesc cât de mult au ajuns autorităţile să evalueze şi să se teamă de doctrina propagandei prin fapte. Legile, care au fost numite *Les lois scélérates* (legile scelerate), stipulau că este un delict apologia sau justificarea actelor teroriste, o măsură care permitea statului să desfiinţeze cele mai multe ziare şi reviste anarhiste. De asemenea legile stabileau sentinţe aspre pentru participarea la propaganda prin fapte, chiar dacă nu se înregistrau victime omeneşti.

Anarhoterorismul spaniol

Oraşul european cel mai afectat de anarhoterorism era Barcelona, începând cu finalul anilor 1880, când se înregistrau multe atentate, dar minore. Dinamita era favorita, îndrăgită peste poate pentru simbolismul ei de armă a celor oprimaţi, dar multe bombe nu reuşeau să explodeze. Ce motive aveau anarhiştii pentru aceste atacuri cu bombe este greu de ştiut. Mai presus de toate,

ei se devotaseră cultului violenţei şi principiului propagandei prin fapte. Două grupări din Barcelona, de pildă, susţineau sloganul „Scopul scuză mijloacele”, dar nu se străduiau prea tare să clarifice „scopurile” lor13. După 1892, Ravachol a devenit o figură extrem de populară printre anarhiştii spanioli, aclamat şi idolatrizat pentru cutezanţa sa revoluţionară. Cu siguranţă alt factor care a contribuit la apariţia terorismului spaniol a fost frustrarea anarhiştilor în condiţiile în care popularitatea lor era în scădere faţă de cea a socialismului şi a sindicalismului.

La suprafaţă, atacurile erau legate, ca în Franţa şi aiurea, de dorinţa anarhiştilor de răzbunare. În 1891, au fost executaţi patru anarhişti pentru că au luat parte la revolta eşuată din Jerez, ceea ce l-a făcut pe Paulino Pallâs să arunce o bombă în căpitanul general al Cataloniei, un an mai târziu. Generalul a scăpat, însă au murit două persoane şi 12 au fost rănite printre militarii şi trecătorii din apropiere. Atacul a fost aplaudat de publicaţiile anarhiste, care-l considerau un exemplu grăitor de propagandă prin fapte. Un ziar din Valencia proclama: „Prin aruncarea acelei bombe, Pallâs a atacat tot ce apărau societatea şi instituţiile sale; fapta sa a fost un protest imens împotriva tuturor crimelor sociale, infamiilor şi prostiei”. Înainte de execuţia sa, Pallâs a profeţit că va fi răzbunat. Profeţie împlinită de o cunoştinţă, Santiago Salvador Franch, care pretindea că intenţia sa a fost „să-i terorizeze pe cei care s-au bucurat să-l ucidă [pe Pallâs]” 14. Salvador a aruncat două bombe în clădirea Operei din Barcelona în timpul reprezentaţiei cu *Wilhelm Tell*[11], ucigând cel puţin 30 de persoane. Deşi Salvador a acţionat singur, autorităţile au executat alţi şase pretinşi complici

11 Operă compusă de Gioachino Rossini în 1829. Wilhelm Teii este eroul legendar al Elveţiei, luptător împotriva dominaţiei habsburgice la începutul secolului al XlV-lea (n.tr.).

care ar fi făcut parte dintr-o mare conspiraţie anarhistă15.

Un an şi jumătate mai târziu, un terorist necunoscut a atacat procesiunea anuală a ordinului Corpus Christi cu o bombă care a ucis 12 oameni şi a rănit mulţi alţii. Pentru că nimeni nu a revendicat atentatul şi nu a fost prins nimeni, mulţi au acuzat „Brigada socială” antiteroristă a poliţiei că ar fi înscenat atacul ca scuză pentru brutala represiune ca a urmat. Circa 400 de aşa-zişi radicali au fost săltaţi de poliţie şi închişi în fortăreaţa locală de la Montjuâc, unde utilizarea sistematică a torturii i-a făcut pe mulţi să vorbească despre renaşterea Inchiziţiei spaniole16. Folosindu-se de mărturiile smulse în felul acesta, cinci dintre cei arestaţi au fost condamnaţi la moarte. Alte sute de persoane au fost deportate într-o colonie spaniolă din Africa de Vest fără proces, la ordinele prim-ministrului Antonio Cânovas del Castillo. „Represiunea de la Montjuâc” cum a fost denumită, a pus capăt temporar violenţelor anarhiste din Barcelona, cu excepţia asasinării lui Cânovas însuşi în 1897, şi a paralizat o vreme activitatea tuturor grupărilor anarhiste. Oricum, brutalitatea poliţiei a atras atenţia asupra corupţiei guvernului spaniol, a ineficienţei şi lipsei de vigilenţă a poliţiei. Campania pusă la cale de reprezentanţii clasei de mijloc a determinat adoptarea câtorva reforme şi, deopotrivă, graţierea tuturor radicalilor deportaţi în 1900. Şi când un anarhist a încercat, fără a reuşi, să-l omoare pe cel mai mare torţionar al radicalilor închişi la Montjuâc, el a fost achitat.

Explicarea terorismului

Cu câteva excepţii, anarhoteroriştii n-au făcut mai nimic pentru a-şi explica acţiunile sau motivele, atât de mult le intrase în sânge esenţa propagandei prin fapte. Aruncarea unei bombe, strigătul ritual de „Vive l’anarchie!” în faţa ghilotinei şi scrierea unei scrisori către

un ziar aveau o valoare revoluţionară egală în ochii lor. Ei considerau că propaganda lor – că era vorba despre terorism violent sau despre dramatice acţiuni nonviolente – este semnificativă prin însăşi natura şi impactul ei imediat. Un asemenea eveniment nu avea nevoie de vreo interpretare; era un gest complet prin sine însuşi. În concepţia anarhiştilor, terorismul nu mai trebuia să se supună legilor logicii sau linearităţii, pentru că loviturile teroriste erau reduse cu totul la actul provocator simbolic. Aşa cum spun filosofii şi criticii literari, actul terorist era estetizat – adică asumat conştient de cel care-l practica şi care se purta ca şi cum ar fi fost un actor pe scenă. În această privinţă, terorismul devenea actul prototip modernist prin excelenţă: un act de voinţă menit să fie înţeles de privitor şi participant ca un obiect artistic a cărui semnificaţie este evidentă şi nu mai trebuie explicată.

Pe atunci, puţini căutau să explice natura terorismului însuşi, preferând în schimb să se concentreze pur şi simplu pe fenomenul întoarcerii la violenţă. Apologeţii proveniţi din structurile anarhismului spuneau că acţiunile violente simt un rezultat al unui sistem găunos. Şi mai semnificativ, Kropotkin a minimalizat ulterior valoarea terorismului individual, însă oricum îi considera nevinovaţi pe acei teroriştі „înnebuniţi din cauza condiţiilor îngrozitoare de viaţă” 17. El nu se referea prin aceste vorbe doar la execrabilele condiţii sociale provocate de industrializare şi urbanizare, ci şi la valorile pe care statul le inoculase în conştiinţa claselor de jos pentru a le condiţiona pentru sclavia mintală şi fizică pe viaţă. În mod asemănător, anarhista Emma Goldman (1869 – 1940) susţinea că mulţi anarhişti – majoritatea – erau paşnici. Despre anarhiştii angajaţi concret în „proteste violente”, ea spunea că „sensibilitatea lor extremă la răul şi injustiţia

din jurul lor îi obligă să plătească obolul pentru crimele noastre sociale" 18. Johann Most considera pur şi simplu că anarhistul şi criminalul sunt deopotrivă „un produs al vremurilor în care trăiau" 19.

Apar şi mai multe explicaţii „ştiinţifice" din afara anarhismului. Un bun exemplu este italianul Cesare Lombroso (1835 – 1909), unul dintre fondatorii şcolii moderne de criminologie, ştiinţa care studiază comportamentul criminal şi cauzele acestuia. În timpul vieţii, era celebru pentru legăturile pe care le stabilise între anumite trăsături fizice, cum ar fi o mandibulă mare, un nas coroiat sau pometii obrajilor proeminenţi, şi un temperament criminal. Conform lui Lombroso, capul conic al lui Johann Most şi faţa sa asimetrică trădau, ca şi în cazul altor anarhişti, „caractere degenerate comune criminalilor şi dementilor". Aceste idei au fost uitate, dar metoda de bază folosită de Lombroso pentru investigarea cauzelor unei crime prin colectarea şi analizarea datelor sociale şi economice are şi azi mare trecere. Acest tip de analiză l-a condus la unele concluzii tipic conservatoare pentru că susţinea că oamenii predispuşi la violenţă teroristă în trecut erau, de regulă, împiedicaţi să treacă la fapte de respectul şi supunerea lor faţă de autorităţile religioase şi monarhice. Odată cu distrugerea acestor forţe şi incapacitatea apariţiei altora noi, violenţa individuală era în creştere. Oricum, Lombroso pleda împotriva pedepsei cu moartea pentru anarhişti, de vreme ce „o idee nu este niciodată sugrumată odată cu moartea celor care o susţin" şi era mai probabil ca executarea lor să-i transforme în martiri20.

Reacţii literare la terorism

Preocuparea europeană pentru violenţa politică şi anarhism a fost, de asemenea, reflectată de omniprezenţii terorişti literari. Teroriştii ruşi erau, în special, atrăgători.

Apăreau în romanul *Germinal* (1885) al lui Lmile Zola, *Tartarin în Alpi* (1885) de Alphonse Daudet şi în povestirea lui Arthur Conan Doyle *Adventure of the Golden Pince-Nez* („Ochelarii de aur", 1904). În prima şi rar jucata piesă a lui Oscar Wilde *Vera*; *or*, *The Nihilist* (1881), o rusoaică teroristă se îndrăgosteşte de ţarevici. Aceste opere literare alimentau fascinaţia publicului pentru o formă de violenţă care părea să fi atins dimensiuni apocaliptice, însă nu-l ajutau prea mult pe cititor să înţeleagă fenomenul. În aceste povestiri, prezenţa teroriştilor adaugă, în general, o pată de culoare sau produce o întorsătură narativă, din multe puncte de vedere asemănătoare rolului pe care-l aveau spionii sovietici în mare parte din cultura populară din timpul

Războiului Rece. La drept vorbind, prezenţa tot mai mare a teroriştilor ocazionali a dus la amplificarea ameninţărilor şi a fricii faţă de anarhoterorism, creând senzaţia că aceşti furnizori de violenţă se găseau cu adevărat peste tot.

Alte romane, piese şi nuvele explorau înţelesul şi simbolistica terorismului pentru un public care-şi dorea cu disperare să înţeleagă *de ce*. În romanele lui Henry James, Joseph Conrad şi G.K. Chesterton, terorismul devine marea metaforă a epocii, aşa cum era pentru Dostoievski în *Demonii*. În exemplele de mai sus, înţelegerea terorismului nu rezultă din conservatorism în sine, cum era cazul la Dostoievski, care considera că terorismul şi revoluţia ar fi rezultatul decăderii spirituale şi al hiperraţionalismului epocii moderne. Cu toate acestea, James, Conrad şi Chesterton nu erau progresişti care să-i laude pe teroriştii revoluţionari, considerându-i avangarda unei ere noi şi mai bune; în viziunea lor, teroriştii şi guvernele represive devin, mai degrabă, la fel de infame, oglindindu-se aproape fidel unii pe ceilalţi.

În *The Princess Casamassima* (1885) de James, Hyacinth Robinson, legător de cărţi şi reprezentant al clasei muncitoare, este împins către radicalismul politic şi terorism de furia faţă de un sistem capabil doar să creeze bogăţia şi fericirea unora, înrobindu-i practic pe alţii pentru aceasta. Când primeşte ordin de la superiorii săi să comită un asasinat, el ezită. Înţelegerea faptului că este prins între guvern şi camarazii săi terorişti declanşează criza finală. În cele din urmă, preferă să se sinucidă ca să nu ucidă sau să fie ucis de altcineva.

Moartea accidentală a unui atacator anarhist la Observatorul Greenwich i-a oferit lui Conrad trama clasicei sale povestiri despre agenţii provocatori. În *The Secret Agent* (1907), un funcţionar rus de la ambasada din Londra dă ordin unui agent care se dădea drept anarhist să comită o „crimă" teroristă la Observator. Funcţionarul spera ca atacul să sperie publicul şi guvernul britanic, determinându-i să-i suprime pe anarhiştii şi revoluţionara – mulţi dintre ei ruşi – care trăiau în exil în Marea Britanie. În lumea lui Conrad, guvernele şi terorişti sunt în plin faliment moral, meritându-se unu pe alţii.

Un extraordinar roman despre terorism din acea perioadă este semnat de la K. Chesterton, *The Man Who Was Thursday* (1907), o poveste absurdă petrecută la Londra. Acest roman e cu un pas înaintea celor ale lui James şi Conrad, prin faptul că anarhoteroriştii şi agenţii guvernamentah nu sunt simple imagini în ogbndă – ei simt, de fapt, identici! Unul după unul, fiecare membru al tenebrosului Consiliu Central al Anarhiştilor este deconspirat ca fiind agent secret recrutat de Scotland Yard. Ca şi în *The Secret Agent*, pericolul terorist este mic. Primejdia vine dinspre stat, a cărui logică încâlcită îl face să conspire împotriva propriilor interese şi a cetăţenilor săi.

În toate aceste trei romane se poate spune că adevăratul făptaş este progresul sau modernitatea în sine. Terorismul este considerat în primul rând un simptom sau detonator, un mijloc convenabil pentru a ilustra situaţia dilematică. Toţi cei trei scriitori văd un paradox în miezul epocii moderne. Pe de o parte, dezvoltarea Occidentului a ridicat individul într-o poziţie de preeminenţă nemaivăzută vreodată în istorie. Iluminismul – şi apoi în secolul al XIX-lea capitalismul, democraţia şi pozitivismul ştiinţific – punea accentul pe valoarea indivizilor, în special pe „inalienabilele lor drepturi" şi pe capacitatea de a modela istoria cu ajutorul gândirii raţionale. Chiar şi romantismul, deseori descris ca un reacţie faţă de Iluminism şi obiectivitate, idealiza eroii iconoclaşti şi descoperea „adevăratul" înţeles în subiectivism şi în felul în care înţelegea acesta lumea. Pe de altă parte, naţionalismul şi dezvoltarea tehnologiei au produs state birocratizate excesiv, cu o putere coercitivă mai mare ca oricând înainte. Guvernele încep să preia tot mai mult din rolul familiei, bisericii şi comunităţii locale ca păstrători ai arhivelor, ca educatori şi protectori. Statul naţional a devenit nu doar principiul organizator fundamental al societăţii occidentale, ci şi formatorul esenţial al identităţii indivizilor. Hiperindividualismul şi hiperetatismul au creat o dilemă de nerezolvat, în care indivizii *se simt* investiţi cu puteri speciale, dar se descoperă în realitate sufocaţi şi legaţi de mâini şi de picioare. Conform acestor scriitori, terorismul rezultă din acest conflict ca act suprem al protestului individual nu doar împotriva statului, ci şi a condiţiei umane moderne.

Declinul anarhoterorismului

Cum am putea explica declinul general al anarhoterorismului care s-a produs în anii 1910? Cu siguranţă paternalismul liberal al multor guverne

europene a avut un rol, după ce mulţi radicali au ajuns la concluzia că, la urma urmei, eforturile legale, parlamentare ar putea da roade. Paternalismul liberal a contribuit, de asemenea, la naţionalismul crescând – aceasta era, cu siguranţă, intenţia –, cetăţenii ajungând să considere statul drept binefăcătorul lor, iar identitatea naţională ca pe o alternativă naturală. Anarhiştii şi ura lor faţă de statul naţional pinşi simplu nu mai aveau sens pentru mulţi europeni şi americani, fie ei muncitori, fermieri sau alţi indivizi despre care se presupunea că sunt oprimaţi de guvernele lor. Tensiunile internaţionale tot mai mari care au declanşat războiul în vara lui 1914 au contribuit imens şi ele la această situaţie.

Iar în Italia, Spania şi Franţa mulţi anarhişti şi socialişti radicali şi-au luat diploma de sindicalişti, convinşi că accentul pus de sindicalism pe greva generală orchestrată de centralele sindicale este pârghia potrivită pentru schimbări eficiente. Acest fapt nu a determinat, cu certitudine, renunţarea la violenţă – grevele la scară largă erau aproape mereu punctate de ciocniri dintre muncitori şi poliţie, armată sau mercenarii angajaţi de proprietarii de fabrici –, însă a însemnat respingerea unanimă a terorismului individual, considerat neproductiv, ba chiar contraproductiv.

La urma urmei, acea *reprise individuelie* putea nu doar atrage, ci şi respinge. În Franţa, im bun exemplu a fost cel al Bandei lui Bonnot, care a jefuit bănci şi locuinţe în 1911 şi anul următor, omorând în timpul acţiunilor persoane pentru a nu lăsa martori. Ei se prezentau drept anarhişti, însă executau tâlhăriile sub steagul „ilegalismului”, un tip de terorism economic predispus la acte simbolice şi care pretindea să descindă din infamul Ravachol. Se deosebea de practica „exproprierilor revoluţionare” din Rusia prin faptul că „ilegaliştii” nu au

avut nicio tentativă să-şi prezinte banditismul ca metodă de a finanţa revoluţia. Actul hoţiei era considerat în sine revoluţionar. Anarhiştii de aproape toate culorile au renunţat la această interpretare a doctrinei lor, simţind, pe bună dreptate, că o asemenea criminalitate nu va câştiga nici susţinerea burgheziei, nici pe cea a muncitorilor.

Cu mult înainte de Banda lui Bonnot, mulţi anarhişti de frunte începuseră să se teamă că violenţa nediscriminatorie făcută în numele anarhismului îi va alunga pe susţinători. Anarhosindicalistul francez Fernand Pelloutier a afirmat în 1895 că mulţi muncitori care ar fi sprijinit în alte condiţii anarhismul acum îl respingeau, de vreme ce „presupunea pur şi simplu utilizarea individualistă a unei bombe”. Rezultatul a fost că anarhiştii s-au distanţat tot mai mult de doctrina propagandei prin fapte. Pelloutier susţinea că anarhiştii puteau reuşi din plin fără serviciile unui „artificier individual” 21.

La sfârşitul anilor 1890, însuşi Kropotkin a început, îngrijorat, să-şi nuanţeze susţinerea pe care o acorda violentei propagande prin fapte, ajungând să creadă că actele individuale de terorism – asasinatele, de pildă – erau în mare măsură inutile. Repudiind glorificarea propagandei prin fapte pe care o făcuse cu două decenii înainte, el susţinea că „o structură clădită pe secole de istorie nu poate fi distrusă cu câteva kilograme de explozibil” 22. Violenţa deliberată, afirma el, era de obicei colectivă, spontană şi temporară. Cu alte cuvinte, era violenţa insurecţională şi nu cea a asasinului individual sau a terorismului de stat iacobin. În ultimele decenii de viaţă, Kropotkin şi-a investit speranţele în sindicalism. În mod similar, discipolul lui Kropotkin, Vladimir Zabrejnev, denunţa atât violenţa anarhoteroriştilor ruşi din perioada 1905 – 1907, cât şi pe cea a anarhoteroriştilor francezi de la începutul anilor 1890, considerându-le „o furie şi o

indignare” imorale care nu au schimbat nimic23.

Probabil că violenţa anarhistă nu a schimbat nimic, însă a scos în evidenţă multe. La cumpăna secolelor, europenii şi nord-americani credeau că se află pe cele mai înalte culmi ale civilizaţiei, destinaţi altor victorii şi mai mari – totul graţie democraţiei, capitalismului şi metodei ştiinţifice. Dar scrierile lui Nietzsche, Freud şi Einstein au subminat certitudinile acestei epoci de aur. Afacerea Dreyfus a scos în evidenţă puterea corozivă, învrăjbitoare a naţionalismului. Revendicările sufragetelor ameninţau valorile Europei victoriene. Terorismul anarhist a fost în sine un alt simptom al crizei modernităţii de la început de nou veac. Cu certitudine, cărturarii şi criticii sociali, cum ar fi Lombroso şi Conrad, l-au interpretat în acest fel. Se aşteptau cu toţii la imposibile libertăţi politice, economice şi sociale, iar tensiunile care au urmat au produs un nou tip de violenţă: individualist, ideologic şi teatral. Cu alte cuvinte, statele moderne şi democratice au produs o violenţă modernă şi democratică, într-o epocă tulbure, definită prin accentul pus pe individ, dar şi pe prezenţa forţei copleşitoare a statului, violenţa teroristă era, probabil, inevitabilă.

Bibliografie

Cele două lucrări indispensabile despre anarhism şi anarhoterorism sunt cea scrisă de James Joii, *The Anarchists*, ed. II (Harvard University Press, 1980), şi cea scrisă de Richard Bach Jensen, *The Battle against Anarchist Terrorism, 1878 – 1934*: *An International History* (Cambridge University Press, 2014). Altă lucrare bună – cu personalităţi şi poveşti fascinante – este cartea lui Alex Butterworth, *The World That Never Was*: *A True Story of Dreamers, Schemers, Anarchists and Secret Agents* (Pantheon, 2010). O colecţie valoroasă a fost editată de Wolfgang J. Mommsen şi Gerhard Hirschfeld: *Social*

Protest, Violence and Terror în Nineteenthand Twentieth-Century Europe (St. Martin's, 1982), care include capitoledespre propaganda prin fapte şi anarhoterorismul din Germania şi Spania.

Pentru anarhismul francez, cea mai importantă lucrare în engleză este a lui John Merriman, *The Dynamite Club*: *How a Bombing în Fin-de-Siecle Paris Ignited the Age of Modern Terror* (*Houghton Mifflin Harcourt, 2009*). În cazul celor două cărţi în franceză scrise de Jean Maitron, lucrări pe care m-am sprijinit din plin, vezi citatele din notele finale. Cel mai bun studiu despre anarhismul italian este al lui Nunzio Pernicone, *Italian Anarchism, 1864 – 1892* (Princeton University Press, 1993). Despre violenţa anarhistă în Spania, vezi George Richard

Esenwein, *Anarchist Ideology and the Working-Class Movement în Spain, 1868 – 1898* (University of California Press, 1989), şi studiul lui J. Romero Maura, „Terorismul în Barcelona şi impactul său asupra politicii spaniole 1904 – 1909" (*Terrorism în Barcelona and Its Impact on Spanish Politics 1904 – 1909*) în *Past and Present* nr. 41 (decembrie, 1968), pp.130 – 183.

O valoroasă biografie a unui semnificativ anarhist de dincolo de Atlantic este cea semnată de Frederic Trautmann, *The Voice of Terror*: *A Biography of Johann Most* (Greenwood, 1980). Pentru eseuri despre unul dintre cei mai influenţi anarhişti, citiţi Emma Goldman, *Anarchism and Other Essays* (Dover, 1969 [1910]).

Dacă doriţi să aflaţi mai multe despre reprezentările literare ale terorismului, citiţi Barbara Melchiori, *Terrorism in the Late Victorian Novel* (Croom Helm, 1985); articolul lui Lynn Patyk, „Epoca terorismului în epoca literaturii" (*The Age of Terrorism in the Age of Literature*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, pp. 470 – 483,

şi Margaret Scanlan, *Plotting Terror*: *Novelists and Terrorists* în *Contemporary Fiction* (University of Virginia Press, 2001) – ultima aducând analiza până în ajunul atentatelor de la 11 septembrie 2001.

Capitolul 7

Muncă, anarhie şi teroare în America

Terorismul modern a apărut pentru prima dată în Europa şi Rusia, însă şi-a făcut, de asemenea, simţită prezenţa – ca ameninţare reală sau imaginară – şi în Statele Unite ale Americii către sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul următorului. În epoca Reconstrucţiei de după Războiul civil, cei care se opuneau ocupaţiei nordiştilor şi noilor drepturi câştigate de foştii sclavi au declanşat o teribilă campanie teroristă care va fi subiectul următorului capitol. Aproape toate episoadele de terorism din Statele Unite ale Americii au fost rezultatul tensiunilor economice şi sociale create de industrializarea rapidă, pe care se va concentra acest capitol. Un factor semnificativ era extraordinarul influx de imigranţi europeni care veneau să muncească în minerit, la construcţia căilor ferate şi în fabricile Lumii Noi. Aceştia aduceau cu ei două elemente distincte care au avut o importanţă decisivă asupra dezvoltării terorismului pe pământ american: tribalismul vechii Europe şi mişcările radicale, în special anarhismul, noii Europe.

Cazul Molly Maguires

O adevărată explozie de violenţă şi acte teroriste asociate cu mişcarea muncitorească de dinainte de anii 1880 a fost faimosul caz Molly Maguires. Totul s-a petrecut în zona de exploatare a antracitului din estul Pennsylvaniei, unde munceau mii de imigranţi irlandezi. Condiţiile erau îngrozitoare – un incendiu din 1869, de exemplu, a ucis 110 mineri –, salariile erau mici, iar autoritatea şefilor exploatărilor şi a lacheilor acestora era

aproape absolută. O sursă suplimentară de conflict era faptul că proprietarii minelor, şefii de echipă şi muncitorii calificaţi erau în cea mai mare parte englezi sau galezi, reproducând astfel antagonismul economic, etnic şi religios care în Irlanda natală a declanşat actele de teroare ale organizaţiei Whiteboys şi zvonuri despre o nouă societate secretă asemănătoare numită Molly Maguires. Când protestele împotriva recrutărilor şi tulburările muncitoreşti au produs moartea a 16 directori de mină din regiunea carboniferă a Pennsylvaniei la începutul anilor 1860, funcţionarii locali au presupus, deşi nu aveau nicio probă, că la mijloc era mâna unei organizaţii Molly Maguires importată din Lumea Veche.

În 1868, minerii au organizat un sindicat la care au aderat, foarte repede, 85% dintre minerii din regiune. În scurtă vreme, s-au înregistrat tot mai multe conflicte de muncă şi violenţe. Cel mai influent proprietar de mine şi căi ferate, Franklin B. Gowen – care de asemenea se întâmpla să fie procurorul de district – s-a jurat că va distruge sindicatul în care, pretindea el, cei din Molly erau majoritari. Pentru a demonstra acest lucru, l-a angajat ulterior pe James McParlan de la faimoasa agenţie de detectivi Pinkerton să se infiltreze în această societate secretă. Timp de doi ani şi jumătate, McParlan a trăit sub acoperire, croindu-şi drum către ceea ce el descria a fi sanctuarul central al organizaţiei Molly Maguires. După ce Gowen a provocat sindicatul minerilor să declanşeze o autodistructivă grevă în 1875, au avut loc într-adevăr câteva violenţe împotriva autorităţilor miniere, efectuate probabil de indivizi sau de grupuri puse pe picioare la repezeală. Dar, conform mărturiei neconfirmate a lui McParlan şi a celor câţiva trădători plătiţi gras, violenţele era o campanie teroristă orchestrată de Molly Maguires. În zilele noastre, mai toţi istoricii se îndoiesc chiar că grupul

ar fi existat

Fără să dea doi bani pe adevăr, Gowen s-a asigurat că ziarele sunt pline de relatări despre presupusele atrocităţi ale organizaţiei. Conform ziarului *Philadelphia Ledger*, ţelul celor din Molly „era terorist şi revanşard”, iar metodele lor erau „bătăile brutale, incendierile şi asasinatele”, relatări care i-au întors pe oameni şi pe judecători împotriva sindicatului minerilor1. Aceste crime au stârnit atenţia la nivel naţional, la fel şi procesele orchestrate de Gowen însuşi, care era şi acuzator. Din 1876 până în 1879, 20 de oameni au fost executaţi, de cele mai multe ori pe baza unor probe inconsistente sau cu martori cumpăraţi. Chiar dacă sindicatul minerilor a condamnat „maguireismul”, violenţele şi activismul muncitorilor au devenit sinonime în conştiinţa publică. Rezultatul a fost că sindicatele au încetat să mai fie un factor semnificativ în zonele de exploatare minieră din Pennsylvania vreme de o generaţie.

Violenţa şi organizaţiile muncitoreşti

Liderii muncitorilor americani au înţeles că grevele, încetarea lucrului şi celelalte ciocniri cu administraţia pot duce lesne la vărsări de sânge. De aceea, nu existau sindicate sau organizaţii muncitoreşti importante care să fi adoptat violenţa ca parte a politicii lor, cel puţin pentru că erau extrem de conştiente de necesitatea de a atrage de partea lor opinia publică. Pe de altă parte, proprietarii se sprijineau îndeobşte pe poliţie sau pe miliţiile statului ori îşi angajau propriile găşti de mardeiaşi pentru a sparge grevele sau a proteja fabricile închise. Atenţi şi ei la opinia publică, industriaşii încercau deseori să portretizeze sindicatele muncitoreşti şi pe activiştii individuali drept nişte organizaţii tenebroase care-şi propuseseră să cultive violenţa, să se pună în calea progresului industrial şi să distrugă proprietatea privată – acuze pe care proprietarii

şi reprezentanţii clasei de mijloc le considerau în mare măsură adevărate.

Comportamentul Cavalerilor muncii, una dintre primele grupări muncitoreşti din Statele Unite ale Americii, dădea consistenţă fără să vrea acestei caracterizări. Primii activiştii şi-au dat seama că organizaţiile deschise şi conduse de la centru, cum ar fi Sindicatul Unit Muncitoresc, fondat în 1866, erau expuse în mare măsură infiltrărilor şi sinucigaşelor neînţelegeri interne, cum erau cele pe motive rasiale. Ca răspuns, organizaţia Cavalerilor muncii, fondată trei ani mai târziu, a păstrat secrete acţiunile şi detaliile organizatorice. Considerându-se mai degrabă o frăţie decât un sindicat deschis, organizaţia a împrumutat considerabil din ritualul masonic pentru iniţierea novicilor şi alte practici. De aceea, cel mai important responsabil cu munca din guvernul SUA spunea despre Cavaleri că sunt „o organizaţie în mod clar şi profund secretă”, o acuzaţie care-i lega pe aceştia în mintea multor americani de lunga istorie a mişcărilor subversive dedicate, credeau ei, distrugerii civilizaţiei.

Anarhia în Statele Unite ale Americii în anii 1870, anarhia era reprezentată, în America, de socialism şi de anarhismul radical, ai căror aderenţi formaseră mici, dar zgomotoase „cluburi revoluţionare” în fiecare oraş cu o populaţie mai consistentă de muncitori. Anarhosocialismul, în special, înflorea în comunităţile de imigranţi, care nu aveau doar amintiri proaspete ale revoluţiilor din 1848 şi ale

Comunei din Paris din 1871, ci şi lecturi amănunţite din scrierile lui Marx, Bakunin şi Most şi experienţa practică pe care o căpătaseră în cadrul Asociaţiei Internaţionale a Muncitorilor şi la congresele anarhiştilor.

Sosirea lui Most în Statele Unite ale Americii în 1882

a contribuit direct la răspândirea anarhismului şi a doctrinei „propagandei prin fapte”, pentru că el a făcut un turneu naţional care a avut drept rezultat apariţia multor cluburi revoluţionare. Discursul pe care l-a ţinut în Chicago a atras 6.000 de oameni, care i-au aclamat frenetic talentele actoriceşti. Nu după mult timp, ziarului lui Most în limba germană *Die Freiheit* i se alăturau alte periodice revoluţionare care expuneau propaganda prin fapte în franceză, italiană, idiş, spaniolă şi engleză. Multe publicaţii îşi concentrau eforturile pe agitaţia şi propaganda în sindicate, care a întărit în imaginaţia multor americani credinţa că organizaţiile muncitoreşti de toate tipurile adăposteau anarhişti înclinaţi către distrugerea guvernului SUA şi a proprietăţilor burgheziei.

Alt factor care a alimentat frica şi ura faţă de organizatorii sindicatelor şi de activiştii revoluţionari era valul tot mai mare de nativism antimigraţionist care „inundase” ţara. În mintea celor mai mulţi americani, anarhismul – cel mai adesea susţinut într-o limbă străină – încetase să mai fie o filosofie politică legitimă; el evoca mai degrabă imaginea unor străini cu perciuni, nespălaţi, cu nume de nepronunţat şi cu buzunarele pline de bombe. Anarhiştii nu au fost niciodată mai mult decât o mică minoritate a forţei de muncă sau a activiştilor muncitori – la momentul de apogeu al mişcării, în 1875, erau probabil 7.000 de anarhişti activi –, dar ei au contribuit semnificativ la concepţia americanilor despre muncă şi stânga politică. Şi, cu toate că anarhiştii nu erau vinovaţi decât de puţine acte teroriste, reputaţia lor era de aşa natură că toate atentatele cu bombă sau atacurile cu arme asociate de conflictele de muncă erau puse în cârca imigranţilor anarhişti.

Aceasta în mare măsură pentru că retorica anarhiştilor era una instigatoare. În 1885, Most şi-a

publicat manualul *Ştiinţa războiului revoluţionar*, care cuprinde îndemnul: „Proletari din toate ţările, înarmaţi-vă! … Ora bătăliei este aproape”. Amprentele lui Heinzen, Neceaev şi Most se găsesc în toate celelalte tirade. Un colaborator al unei publicaţii anarhiste din Chicago scria: „Un om înarmat cu o bombă cu dinamită este egal cu un regiment de miliţie, atunci când o foloseşte în momentul şi locul potrivit”. Un altul strigăt vesel: „Dinamită!… Provoacă teroare şi frica printre tâlhari… Juma de kil de marfa d-asta prima bate o urnă cu voturi *fără*. valoare – şi nici n-o uiţi!” 2.

Masacrul din Haymarket

Asemenea afirmaţii incendiare, însoţite de tensiunile muncitoreşti, frica de imigranţi şi pretinsa prezenţă a anarhiştilor în toate sindicatele constituiau în SUA fundalul primei Panici Roşii. Singurul lucru care mai trebuia era un chibrit să aprindă fitilul. Acesta a fost aprins de mai multe atentate cu bombă în timpul conflictelor de muncă din 1885. Adevărata explozie a avut loc la 3 mai 1886 la Chicago, unde escaladarea tensiunilor dintre conducere şi muncitorii care făceau grevă la întreprinderea de Maşini Agricole McCormick a determinat poliţia să împuşte mortal doi protestatari care pichetau clădirea. Liderii muncitorilor şi anarhiştii au convocat pentru ziua următoare o demonstraţie în Haymarket Square pentru a protesta faţă de violenţa poliţiei. Conform probelor prezentate la procesul care a urmat, câţiva anarhişti pregătiseră bombe pentru a declanşa „o revoluţie” – la acest protest sau la altul, nu a fost clar3. La adunare, August Spies, liderul anarhiştilor şi al muncitorilor din Chicago, şi-a condimentat discursul cu obişnuitul vitriol, dar şi-a avertizat publicul că vremea violenţei „nu venise încă”. Părea că demonstraţia se va sfârşi de la sine, însă pe măsură ce manifestanţii s-au potolit, discursurile au

început să se inflameze. Alarmată de ultimul vorbitor, care le cerea ascultătorilor săi „să strângă legea de gât”, poliţia a intrat în forţă în manifestanţi pentru a risipi mulţimea care mai rămăsese, în vreme ce oamenii se duceau paşnic la casele lor, cineva, nu s-a aflat nici până azi cine, a aruncat o bombă care a explodat în mijlocul poliţiştilor, omorând unul şi rănind mortal alţi patru. S-a declanşat o salvă de gloanţe; este neclar dacă primul glonţ a fost tras de poliţie sau de muncitori. În debandada care a urmat au murit trei civili şi trei alţi ofiţeri de poliţie, iar alte zeci de persoane de ambele părţi au fost rănite4.

Panica a cuprins naţiunea atunci când informaţiile despre aşa-numita răzmeriţă din Haymarket s-au răspândit. Mai toţi cetăţenii şi autorităţile credeau deopotrivă că masacrul era o chemare la declanşarea „revoluţiei sociale” de multă vreme invocată de radicali. Rezultatul a fost o vânătoare de vrăjitoare, poliţia arestându-i la repezeală pe anarhiştii, radicalii şi liderii sindicali din toată ţara.

La Chicago domnea, *de facto*, legea marţială. Oraşul îngrozit şi poliţia furioasă îşi alimentau reciproc mentalitatea de asediaţi. Atât de mare era isteria că roşul, culoarea socialismului şi a revoluţiei, a fost interzis în anunţurile publicitare. Un mare juriu din Chicago a acuzat zece anarhişti, inclusiv pe Spies, de uciderea poliţistului din Haymarket. Incapabil să demonstreze că bomba a fost aruncată de unul dintre ei, strategia procurorului se baza pe afirmaţia că acuzaţii l-ar fi incitat pe necunoscutul atentator să acţioneze. Opt au fost găsiţi vinovaţi de crimă (un acuzat a fugit din ţară, iar altul a contestat acuzaţia). Spies şi alţi trei au fost executaţi prin spânzurare, în vreme ce un al cincilea acuzat s-a sinucis în închisoare înainte să fie executat. Ultimii trei au primit pedepse cu închisoarea. Mai toţi americanii şi ziarele pe care le citeau

au aprobat sentinţa. Şi pentru că anticipata replică anarhistă nu a mai avut loc, isteria s-a diminuat, iar sentimentul că autorităţile au reacţionat excesiv a început să se răspândească în rândul opiniei publice. În 1893, guvernatorul statului Illinois i-a iertat pe toţi cei opt acuzaţi şi i-a eliberat pe cei trei care se mai aflau încă în închisoare, anunţând că procesul fusese o grosolană eroare judiciară. Cu toate acestea, poliţia şi reprezentanţii clasei de mijloc continuau să arate către probele care trădau fără tăgadă credinţa acuzaţilor în ideea violenţei şi către posibilitatea ca unul dintre ei să fi aruncat bomba.

Mulţi americani au continuat să pună semnul egalităţii între anarhism şi terorism şi să le lege pe amândouă de sindicate. Samuel Gompers, fondatorul Federaţiei Americane a Muncii, se lamenta că masacrul din Haymarket risipise simpatia clasei de mijloc pentru organizaţiile muncitoreşti şi că distrusese temporar „mişcarea pentru ziua de lucru de opt ore”. Sindicatele au încercat să se distanţeze şi ele de anarhism şi violenţă. Filiala din Chicago a Cavalerilor muncii, de pildă, îi denunţa pe anarhişti spunând despre ei că sunt „criminali laşi, tăietori de capete şi tâlhari… asasini de la miez de noapte… [şi] monstruozităţi umane” 5. Cu toate acestea, în întreaga ţară numărul de membri ai Cavalerilor a scăzut rapid de la aproximativ 725.000 la circa 100.000.

În mod practic, anarhismul era mort ca mişcare politică, ucis de arestarea liderilor săi şi de reacţia muncitorimii la masacrul din Haymarket. Marea ironie era, ca în Europa, că în vreme ce influenţa politică a anarhismul se stingea, teama societăţii faţă de anarhism era tot mai mare.

Pe de o parte, acest lucru se petrecea pentru că tot mai diminuata mişcare anarhistă îi atrăgea pe radicalii înverşunaţi şi disperaţi care glorificau şi practicau

propaganda prin fapte. Făceau asta pentru a păstra viu mesajul revoluţiei, chiar dacă perspectivele revoluţiei erau confuze. Pe de altă parte, demonizarea anarhismului începuse să fie tot mai mult folosită ca tactică politică împotriva stângii, muncitorimii şi imigranţilor.

De la distanţă, această simbioză între agenţii revoluţiei şi reacţiune este cu totul uimitoare. Teroriştii şi autorităţile se bazau pe retorica şi acţiunile celorlalţi pentru a-şi justifica şi defini propria existenţă.

Răspândirea anarhoterorismului

Incidentele din Haymarket creaseră cu siguranţă simboluri – Martirii din Chicago, cum le spuneau adepţii lor –, sub stindardul cărora activiştii şi radicalii muncitorimii îşi puteau uni forţele. Răzmeriţa îi făcuse chiar pe unii, cum ar fi imigranţii Emma Goldman şi Alexander Berkman, să se convertească la anarhism. Goldman (1869 – 1940), care a devenit unul dintre cei mai importanţi lideri anarhişti din prima jumătate a secolului al XX-lea, a petrecut un an în închisoare în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea pentru „incitare la revoltă”. Berkman, care era mult mai ataşat teoriei necesităţii violenţei, a pus la cale un faimos act de propagandă prin fapte în 1892, când a încercat să-l ucidă pe Henry Clay Frick, preşedintele consiliului de administraţie de la Carnegie Corporation, ca răzbunare pentru violenţa cu care compania acestuia acţionase în confruntările cu muncitorii siderurgişti din Homestead, Pennsylvania.

Practica asasinatului anarhist a atins apogeul la pragul dintre secole. Anarhiştii italieni care au pus la cale atacul pe când locuiau în Paterson, New Jersey, l-au asasinat pe regele italian Umberto în 1900. Un anarhist americano-polonez, Leon Czolgosz, s-a simţit atât de inspirat de acţiunea teroriştilor italieni că l-a împuşcat pe preşedintele Statelor Unite ale Americii William McKinley

la Expoziţia panamericană de la Buffalo, New York, în septembrie 1901. McKinley a murit opt zile mai târziu. Deşi dezaproba violenţa, Goldman a plecat într-un turneu de conferinţe pentru a-i încuraja pe oameni să dea dovadă de toleranţă faţă de Czolgosz. A fost acuzată, desigur, că face apologia crimei şi a fost, de fapt, arestată şi acuzată că ar fi conspirat pentru asasinarea preşedintelui. După o scurtă perioadă în care a stat la puşcărie, a fost eliberată când a devenit evident că nu avea nimic de-a face cu asasinatul în afară de faptul că îl inspirase parţial pe asasin, căruia ea îi sugerase cu inocenţă diverse lucrări despre anarhism când se întâlniseră cu trei săptămâni mai înainte. Publicul a fost cuprins de o panică aproape egală cu cea care a urmat masacrului din Haymarket. Congresul a reacţionat rapid şi a adoptat o lege care interzicea imigrarea anarhiştilor şi a altor radicali, în pofida faptului că Czolgosz nu ar fi putut fi subiectul interzicerii şi nici al deportării de vreme ce se născuse, de fapt, în Statele Unite ale Americii.

Luigi Galleani şi galleaniştii

Anarhişti ocazionali continuau să vină în Statele Unite ale Americii. Cel mai cunoscut era Luigi Galleani, un anarhist italian care a devenit Johann Most al generaţiei sale. Buletinul său informativ, *Cronaca Sovversiva* („Cronică subversivă”), pe care l-a lansat imediat după sosirea sa din Italia în 1901, promova propaganda prin fapte şi lăuda acţiunile unor anarhoterorişti ca Ravachol. Ziarul lui Galleani a devenit imediat cel mai popular periodic anarhist din America, cu un tiraj de aproximativ 5.000 de exemplare6. În 1905, Galleani a publicat o broşură în care cuprinde detalii explicite despre confecţionarea unei bombe – completate cu o eroare fatală în formula nitroglicerinei, corectată în paginile publicaţiei sale trei ani mai târziu.

Galleani a devenit, de asemenea, personajul central al unui important grup de anarhoterorişti, adepţi ai cultului dinamitei. Adepţii săi au efectuat primul atac în iulie 1914, când trei galleanişti care aveau legături cu Alexander Berkman au plănuit să-l asasineze pe John D. Rockefeller, jr., ca pedeapsă pentru modul brutal în care înăbuşise grevele minerilor din Colorado. Bomba pe care intenţionau să o folosească a explodat prematur – probabil că nu citiseră erata lui Galleani referitoare la confecţionarea bombei – în apartamentul lor din Harlem, omorându-i pe cei trei şi pe un vecin inocent. În toamna aceea, în New York au fost plantate mai multe bombe, multe dezamorsate înainte de a exploda, iar cele care au explodat nu au produs decât daune minore.

Muncă, terorism şi imigraţie

Se găseau însă şi terorişti mai eficienţi. Unii erau activişti sindicali, mânaţi de disperarea produsă de noile succese înregistrate de proprietari în distrugerea sau controlul sindicatelor. Atacatorii cu bombe de la International Association of Bridge and Structural Iron Workers, de exemplu, au detonat bombe în cel puţin 100 de incidente separate. Obiectivul acestor atentate erau proprietăţile, nu oamenii. A fost valabil până în octombrie 1910, când o bombă a avariat serios sediul cotidianului *Los Angeles Times*, aflat într-o epuizantă dispută cu sindicatul său. Explozia a ucis 21 de angajaţi care nu făceau parte din sindicat. Ulterior, au fost arestaţi doi lideri sindicali, care şi-au recunoscut vinovăţia, cu toate că au făcut-o în circumstanţe dubioase.

Asocierea pe care o făcea publicul între terorism şi stânga radicală era o armă de temut în mâinile celor care se pregătiseră să folosească tactici subversive în lupta împotriva sindicatelor. Este ceea ce s-a întâmplat în iulie 1916, când a explodat o bombă în mijlocul unei parade din

San Francisco organizată de oamenii de afaceri locali în sprijinul creşterii cheltuielilor de război. Au murit zece persoane şi alte peste 40 au fost rănite. Autorităţile au arestat un lider sindical local care fusese multă vreme un ghimpe în coasta comunităţii economice. El şi un muncitor au fost găsiţi vinovaţi, dar în urma unor proceduri atât de controversate, încât secretarul pentru muncă din guvernul SUA le-a pledat cauza cu succes, evitând execuţia. După decenii de închisoare, au fost graţiaţi şi se consideră acum că autorităţile locale sunt cele care le-ar fi înscenat atentatul. Adevăraţii atentatori nu au fost prinşi.

Tulburările continue provocate de elementele străine şi radicale au dus la adoptarea Legii imigrării în 1917, care crea posibilitatea deportării străinilor rezidenţi care promovau asasinatele şi distrugerea proprietăţii. Multe state americane au adoptat, de asemenea, legi care îi incriminau pe susţinătorii ideii că violenţa este o metodă de promovare a schimbării sociale. Peste 200 de activişti asociaţi cu organizaţia Industrial Workers of the World (IWW, mai cunoscută ca *Wobblies*) au fost încarceraţi ca urmare a acestor legi pentru să sprijineau utilizarea „acţiunilor directe" nonviolente împotriva corporaţiilor şi a conducerii acestora. După ce SUA au intrat în Primul

Război Mondial, Congresul a adoptat în 1918 Legea protestului, care a mers şi mai departe, interzicând orice punct de vedere antiguvernamental. Această lege draconică a fost folosită, în primul rând, împotriva anarhiştilor, socialiştilor şi a altor anticapitalişti, ca de pildă Wobblies.

Panica teroristă din 1919 – 1920

Revoluţia bolşevică din octombrie 1917 a accentuat şi mai mult frica generală, pentru că se petrecuse acum ceva inimaginabil: socialiştii aveau, în fine, propriul stat şi juraseră să răspândească revoluţia în toată Europa şi

oriunde în lume. În Statele Unite ale Americii, toţi oamenii de stânga – nu conta că erau socialişti, comunişti, anarhişti sau, pur şi simplu, activişti sindicali – fuseseră îngrămădiţi în aceeaşi categorie: bolşevici (*Bolshies*), al căror ţel era să aducă revoluţia pe pământ american. Amestecul de frică şi dezgust a eclipsat sărbătorirea încheierii Marelui Război şi a aruncat SUA în braţele celei de-a doua Panici Roşii.

După ce autorităţile din Statele Unite ale Americii au început să aplice legile imigraţiei şi protestului pentru a-l deporta pe Galleani, în New England a început să circule un fluturaş ameninţător: „Deportaţi-ne! Vă vom pune bombe” 7. În aprilie 1919, terorişti necunoscuţi au trimis 30 de bombe prin poşta americană pe adresele unor agenţi federali, industriaşi proeminenţi şi congresmeni, mulţi implicaţi îndeaproape în crearea sau adoptarea Legii protestului. Nu a murit nimeni, dar o persoană, menajera unui senator, a fost grav rănită. De fapt, multe pachete nici nu au fost detonate: un funcţionar de la poştă a blocat transportul a jumătate din bombe pentru că nu aveau suficient de multe timbre poştale, iar celelalte au fost, în cea mai mare măsură, interceptate înainte de a fi deschise8.

O lună şi jumătate mai târziu, teroriştii au lovit din nou, detonând bombe în faţa caselor a opt funcţionari, cu toţii asociaţi legislaţiei antiproteste. Investigatorii au descoperit în jurul fiecărei case atacate pamflete anarhiste în care se susţinea: „Vor trebui să moară oameni: vom omorî, pentru că trebuie; va trebui să distrugem; vă vom distruge pentru a scăpa lumea de instituţiile voastre tiranice” Pamfletul era semnat „Luptătorii anarhişti” 9. Bombele au ucis trei persoane: un paznic, un trecător şi pe unul dintre atacatori. Corpul ultimului, sfârtecat şi de nerecunoscut, a fost descoperit pe peluza din faţa casei devastate a procurorului general al SUA, A. Mitchell

Palmer. Detectivii au găsit o fâşie de scalp însângerată pe un acoperiş din apropiere şi au reuşit – cu ajutorul unui frizer local! – să-l identifice pe atacator în persoana lui Carlo Valdinoci, un camarad al lui Galleani10.

Oficialităţile şi ziarele au denunţat bombele din aprilie şi iunie 1919 ca probe ale unei conspiraţii revoluţionare de amploare, dar cel mai probabil atentatele au fost puse la cale de o mână de galleanişti, probabil 50 sau 60 cel mult. Congresul a cerut să se ia măsuri imediate şi pe scară largă, iar procurorul general, încă tremurând, s-a grăbit să execute ordinul. Susţinând că Statele Unite ale Americii sunt sub asaltul „anarhiştilor străini" şi al socialiştilor care puseseră la cale distrugerea ţării, Palmer a cerut şi i s-au dat bani pentru a întări Biroul de Investigaţii, predecesorul FBI. în toată isteria fuseseră ignorate două fapte: (1) anarhiştii internaţionali şi comuniştii de tip sovietic se dispreţuiau reciproc şi erau incapabili să coopereze şi (2) în orice caz, numărul persoanelor din ambele tabere care credeau în utilizarea violenţei era de câteva (puţine) mii. Însă la acea vreme aşa-numitele „razii Palmer", în timpul cărora un tânăr, J. Edgar Hoover, se făcea pentru prima dată remarcat, nu s-au concentrat cu adevărat pe descoperirea atacatorilor cu bombe. Ţelul lor era distrugerea stângii. Pentru aceasta, agenţii au arestat 10.000 de oameni, din care 4.000 într-o singură noapte din ianuarie 1920. Cei vizaţi au fost anarhiştii, o grupare muncitorească rusă, Wobblies şi alţi radicali. Sute dintre aceştia au fost deportaţi, inclusiv Emma Goldman, Alexander Berkman, Luigi Galleani şi opt adepţi ai ultimului. Palmer şi Hoover au adunat informaţii cu ajutorul interceptărilor fără mandat, prin confiscări, interogatorii dure, informatori şi mărturii obţinute cu forţa făcute fără ca arestaţii să aibă dreptul la un avocat. Când partizanii libertăţii civile şi alţi funcţionari guvernamentali

au protestat, Palmer i-a învinuit că sunt „prietenii anarhiştilor” 11. Presa şi cea mai mare parte a americanilor îi aprobau represiunea. Zelul lui Palmer provenea şi din convingerea că poate obţine, ajutat de rolul de justiţiar pe care şi-l asumase, nominalizarea Partidului Democrat pentru alegerile prezidenţiale din 1920. Totuşi, în vara acelui an, reculul faptelor sale l-a lovit în plin. Comentatorul H.L. Mencken scria că Palmer era „probabil cel mai reprezentativ exponent în viaţă al cruzimii, necinstei şi nedreptăţii”, un punct de vedere împărtăşit de suficient de mulţi oameni, ceea ce i-a torpilat candidatura12.

Legea imigraţiei şi raziile lui Palmer s-au îngrijit de mulţi galleanişti, însă au rămas suficienţi în libertate pentru a pune la cale un spectaculos act de răzbunare împotriva sistemului. La 16 septembrie 1920, o bombă transportată de o trăsură cu cai a explodat în faţa băncii lui J.P. Morgan de pe Wall Street, la New York. Explozia, cel mai distructiv act terorist pe pământ american până la atentatul de la Oklahom City din 1995, a ucis 38 de persoane, a rănit alte 200 şi a produs pagube materiale de mai bine de 2 milioane de dolari13.

Unul dintre puţinele indicii a fost o notă de la Luptătorii anarhişti americani, probabil aceeaşi grupare de anarhişti responsabilă pentru atacurile din anul precedent. Biletul, pus într-o cutie poştală din apropiere şi descoperit după explozie, părea să se refere la cei arestaţi în lunile anterioare: „Să ţineţi minte că nu vom mai tolera aşa ceva. Eliberaţi prizonierii politici sau vă vom omorî pe toţi” 14. Bănuiala a căzut, desigur, pe adepţii lui Galleani. În ciuda unei vânători intense, atacatorul de pe Wall Street nu a fost prins niciodată. Istoricii şi cei care au făcut investigaţii mai târziu au stabilit că, după toate probabilităţile, făptaşul a fost Mario Buda, un camarad al lui Galleani şi

Valdinoci. Merită să consemnăm că furia galleaniştilor s-a răsfrânt în mod ironic asupra tovarăşilor muncitori, de vreme ce aproape toate victimele atacurilor cu bombă au fost muncitori sau funcţionari mărunţi. Niciunul dintre bancherii de pe Wall Street nu a fost rănit serios în acest atac cu bombă. Dar era un rezultat pe care atentatorii ar fi putut să-l anticipeze. Probabil, era mai important simbolismul actului decât vinovăţia sau inocenţa posibilelor victime.

Excesul de teroare al anarhiştilor şi reacţiile iraţionale pe care le-a provocat au contribuit în mare măsură la xenofobia din acea perioadă. Zelul împotriva străinilor s-a exprimat în mare măsură în două felini. În primul rând, Legea imigraţiei din 1924 a extins interdicţia asupra imigranţilor din Asia şi a impus cote care au scăzut dramatic imigraţia din sudul şi estul Europei, zone considerate locuri de obârşie al plăgii teroriste. În al doilea rând, reacţia tot mai agresivă împotriva imigranţilor s-a manifestat în erori judiciare semnificative. Celebru este procesul lui Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti pentru două crime şi o tâlhărie în Massachusetts în 1920. Cei doi imigranţi italieni aveau vechi legături cu Galleani şi se poate să fi fost implicaţi în atentatele teroriste din 1919, însă cei mai mulţi istorici pun la îndoială faptul că ei ar fi fost responsabili de crimele pentru care au fost acuzaţi şi găsiţi vinovaţi. Înainte şi după execuţia lor în 1927, persoane necunoscute au atacat cu bombe persoane implicate în proces, însă nimeni nu a fost ucis. A fost ultima suflare a mişcării anarhiste de anvergură, sufocată de represalii, deportări şi fragmentare interioară.

Bibliografie

Cele mai bune cărţi despre Molly Maguires, subiect despre care circulă mai mult speculaţii decât informaţii credibile, simt cea scrisă de Kevin Kenny, *Making Sense of*

the Molly Maguires (Oxford, 1998) şi a lui Wayne G. Broehl, Jr., *The Molly Maguires* (Harvard University Press, 1965).

Studiul clasic despre masacrul din Haymarket aparţine unui bine-cunoscut expert în terorism, Paul Avrich, *The Haymarket Tragedy* (Princeton, 1984). Pentru o relatare revizionistă, care corectează mai multe erori din ceea ce ştiam despre „răzmeriţă" bazându-se pe înregistrările tribunalului şi dovezile legiştilor, vezi Timothy Messer-Kruse, *The Trial of the Haymarket Anarchists*: *Terrorism and Justice in the Gilded Age* (Palgrave Macmillan, 2011). Cea mai bună lucrare despre terorismul din Statele Unite ale Americii în secolul al XIX-lea este semnată de Michael Fellman, *In the Name of God and Country*: *Reconsidering Terrorism în American History* (Yale University Press, 2010); cea mai mare parte a cărţii se referă la terorismul rasial de la John Brown la Reconstrucţie, dar există de asemenea şi un capitol despre Haymarket.

Despre atacul cu bombă de la *Los Angeles Times* şi violenţa organizaţiilor muncitoreşti din acea perioadă, vezi Howard Blum.

American Lightning: Terror, Mystery, the Birth of Hollywood, and the Crime of the Century (Crown, 2008).

A doua „Panică Roşie" din anii 1910 şi deceniul următor este tratată în mai multe cărţi. Cea mai bună este semnată de Beverly Gage, *The Day Wall Street Exploded*: *A Story of America în Its First Age of Terror* (Oxford University Press, 2009). Vezi, de asemenea, şi Paul Avrich, *Sacco and Vanzetti*: *The Anarchist Background* (Princeton University Press, 1991), Ted Morgan, *Reds*: *McCarthy-ism* în *Twentieth-Century America* (Random House, 2003), William Preston jr., *Aliens and Dissenters*: *Federal Suppression of Radicals, 1903 – 1923* (University of Illinois

Press, 1994 [1964]), şi Moshik Temkin, *The Sacco-Vanzetti Affair*: *America on Trial* (Yale University Press, 2009). Terorismul din această perioadă a fost pe scurt tratat şi în analize cu o tematică mai amplă: Mike Davis, *Buda's Wagon*: *A Brief History of the Car Bomb* (Verso, 2007); Joseph T. McCann, *Terrorism on* American *Soil* (Sentient, 2006) şi Jeffrey D. Simon, *The Terrorist Trap*: *America's Experience with Terrorism* (Indiana University Press, 1994).

Capitolul 8

Supremaţia albilor şi terorismul rasist american

Chiar în vremea în care Statele Unite ale Americii treceau prin şocul primelor violenţe muncitoreşti, adică în anii 1860, o şi mai mare sursă de teroare – supremaţia albilor – răsărea din cenuşa Războiului civil american. Ce a urmat a fost un val fără precedent de terorism american intern de care, în primul rând s-a făcut de vină organizaţia Ku Klux Klan (KKK), care l-a îndreptat împotriva foştilor sclavi şi a aliaţilor acestora. În vreme ce narodnicii ruşi pot pretinde că au fost primii care au explicat extensiv justificarea, viziunea strategică şi metodele conspirative ale terorismului modern, rasiştii albi americani au fost primii care au întreprins o masivă – chiar dacă descentralizată şi rareori conştientă – campanie de violenţă teroristă.

Kansasul însângerat şi John Brown

S-ar putea spune că sclavia a adus cu sine ceva din primele manifestări teroriste în America. Deşi nu era chiar terorism – a deţine oameni în proprietate nu era, de fapt, violenţă simbolică, iar audienţa şi ţinta erau în mare măsură una şi aceeaşi – sclavia ca sistem implica cu siguranţă violenţa rituală efectuată pentru a intimida populaţia. Bătăile, violurile şi uciderea sclavilor care încălcau reguli mai mari sau mai mici însemnau în egală

măsură să pedepseşti făptuitori individuali, dar şi să-i ţii pe ceilalţi sclavi la respect. Cu alte cuvinte, puteau fi pedepsiţi câţiva pentru a-i ţine în frâu pe mulţi alţii. La urma urmei, în unele regiuni, cum ar fi în câmpiile din Carolina de Sud, numărul sclavilor îl depăşea pe cel al albilor, iar perspectiva îngrozitoare a unei revolte a sclavilor a fost o obsesie pentru stăpânii acestora. De aceea, când revoltele chiar s-au declanşat, riposta albilor a fost în mare măsură disproporţionată. Aşa s-a întâmplat după rebeliunea de pe râul Stono din 1739 şi, în special, cu ocazia răscoalei lui Nat Turner în 1831: după ce au fost înăbuşite, de pildă, rebelii au fost decapitaţi şi capetele lor au fost înfipte în vârful parilor1.

Între timp, sclavia a devenit problema care-i învrăjbea cel mai tare în prima jumătate a secolului al XIX-lea pe albii din Statele Unite ale Americii. În Sud, sclavia a produs una dintre cele mai mari concentrări de bogăţie şi chiar dacă erau, de fapt, puţini stăpâni de sclavi, ideologia supremaţiei albilor îmbrăţişată de proprietarii de sclavi a fost elementul de bază al vieţii sudiştilor. În Nord, aboliţioniştii condamnau sclavia, invocând principii morale, în vreme ce capitaliştii se temeau de competiţia muncii forţate şi gratuite din Sud. Înţelegerile negociate cu mare atenţie, cum ar fi Compromisul Missouri din 1820, menţineau echilibrul între statele aboliţioniste şi cele sclavagiste pe măsură ce Statele Unite ale Americii se extindeau, nefăcând însă decât să amâne răfuiala finală.

A grăbit-o Legea Kansas-Nebraska din 1854, care decreta că votul popular va determina dacă teritoriile respective vor intra în Uniune ca state antisclavagiste sau sclavagiste. Un document care a declanşat o goană nebună, căci partizanii fiecărei părţi s-au grăbit să se stabilească în Kansas pentru a contrabalansa votul. Între cele două tabere au început să se producă fricţiuni care au

produs ceea ce a ajuns să fie numit „Kansasul însângerat”. Grupările luptătorilor de gherilă – inclusiv *jayhawkers* din statele antisclavagiste şi *border ruffians* din statele sclavagiste – se luptau unele cu altele, dar şi mai des supuneau populaţia civilă la atrocităţi fără precedent.

Acest conflict antebelic a dus la apariţia celui mai îngrozitor terorist al Americii, aboliţionistul John Brown, născut în Connecticut în 1800. În anii 1850, calvinismul său înflăcărat şi ura faţă de sclavie l-au făcut să adopte viziunea emancipării negrilor prin violenţă. Kansasul însângerat i-a oferit prima platformă. În mai 1856, grupările *jayhawkers* şi *border ruffians* s-au atacat reciproc când membrii miliţiei care susţineau sclavia au incendiat mare parte din gospodăriile locuitorilor din Lawrence, localitate antisclavagistă. A fost incidentul care a declanşat primul act de violenţă al lui Brown. Acesta a masacrat cinci colonişti prosclavie de lângă Pottawatomie Creek. Când unul dintre oamenii lui Brown s-au împotrivit uciderii civililor, acesta le spus că a venit timpul în care „să bage frica în cei care susţin sclavia” 2.

Atacurile şi ripostele armate au continuat în Kansas după Masacrul de la Pottawatomie, dar Brown a revenit în est. Acolo, apetitul lui pentru violenţă a crescut, combinat în cele din urmă cu un plan de a organiza o armată a rebelilor negri şi de a declanşa un război rasial în Sud. Pentru aceasta, Brown şi o grupare formată din 18 răzvrătiţi negri şi albi au cucerit arsenalul federal de la Harpers Ferry, Virginia, în octombrie 1859. Miliţiile locale şi un detaşament de puşcaşi marini sub comanda viitorului general confederat Robert E. Lee i-au înfrânt cu uşurinţă pe oamenii lui Brown, iar mult sperata revoltă a sclavilor nu a mai avut loc.

În timpul procesului desfăşurat la repezeală după capturarea lui, Brown a susţinut fără tăgadă că şi-a

imaginat că atacul de la Harpers Feriy va fi considerat un act de ceea ce mai târziu va fi numit terorism revoluţionar, unul pentru resurse, de acord, dar, la fel de important, pentru a transmite mesajul eliberării sclavilor negri. El a pozat în martir gata de moarte pentru a ispăşi păcatul sclaviei. În timp ce se apropia data execuţiei, el scria familiei sale că se confruntă cu „ora execuţiei publice cu multă pace sufletească şi voioşie; simţind foarte sigur că nu aş fi putut în niciun alt fel lupta mai bine pentru cauza lui Dumnezeu şi a umanităţii… Nu am nicio îndoială că aparentul nostru dezastru va duce în cele din urmă la cel mai extraordinar succes” 3.

În nord, aboliţionişti l-au adoptat de îndată pe Brown, considerându-l o combinaţie de patriot american, Hristos pe cruce şi Moise eliberator de sclavi. În Sud, editorii de ziare şi liderii politici vedeau în Brown un agent al agresiunii nordiste şi al distrugerii Sudului cu ajutorul revoltei sclavilor. Atacul lui Brown devenise cu certitudine ceva mult mai mare ca o cruciadă personală; felul în care era interpretat de partizanii ambelor tabere nu a mai lăsat teren de negociere şi a anulat posibilitatea unui compromis naţional în privinţa sclaviei. Chemările la acţiuni radicale de ambele părţi – inclusiv autoapărarea Sudului şi chiar secesiunea – au devenit şi mai imperioase. Astfel, în vreme ce mulţi s-au implicat în Războiul civil care se apropia, John Brown deţine calitatea specială de instigator al conflagraţiei care urma.

Reconstrucţia şi supremaţia albilor în Războiul civil au murit mai mulţi americani decât în oricare alt război: 625.000 de oameni. Deşi capitularea armatei confederate conduse de Lee la 9 aprilie 1865 a însemnat finalul celor mai multe lupte, conflictul era departe de a se fi încheiat. Preşedintele Abraham Lincoln, împuşcat doar cinci zile mai târziu de actorul şi simpatizantul sudist John Wilkes

Booth, este numit, uneori, ultima victimă a războiului. Lincoln putea fi considerat cu uşurinţă prima victimă a eşuatei păci postbelice. Booth l-a ucis pe Lincoln pentru a-l distruge pe tiranul care făcuse ravagii în Sud. După ce l-a împuşcat, se spune că ar fi strigat *Sic semper tyrannis*, mottoul statului Virginia şi cuvintele pe care le-ar fi spus Brutus când îl asasina pe Caesar – şi pe când se ascundea, după asasinat, el îşi deplângea soarta „pentru că a făcut o faptă pentru care Brutus a fost onorat". Se mai ştie, de asemenea, că îi venera pe Charlotte Corday şi Felice Orsini4. Dar asasinarea lui Lincoln de către Booth era, de asemenea, parte a unei conspiraţii mai mari, care intenţiona să arunce Nordul în haos. Astfel că asasinatul poate fi considerat în egală măsură un act de tiranicid şi de terorism. Este clar că, în ochii multor nordişti, Lincoln a murit ca un martir şi că moartea lui a complicat eforturile de a vindeca Uniunea.

Ce a urmat a ajuns să fie cunoscut sub numele de Reconstrucţie, perioada dintre 1865 şi 1877, în timpul căreia republicanii nordişti, mânaţi de furia produsă de asasinarea lui Lincoln şi de necesitatea de a da o semnificaţie sacrificiilor de război, au încercat să „reconstruiască" Sudul înfrânt, să-l transforme într-o societate egalitaristă. Istoricii de acum văd în această perioadă nimic mai puţin decât o revoluţie. Prin urmare, violenţa Ku Klux Klanului şi a altor grupări rasiste era, în fapt, o contrarevoluţie, unul dintre cele mai bune exemple istorice de terorism folosit pentru o cauză în mod fundamental „conservatoare", propunându-şi adică să pună capăt schimbărilor radicale. Mult mai îngrijorător, terorismul din epoca Reconstrucţiei a făcut mai uşoară victoria celor care-l înfăptuiau.

Continua afirmare a terorismului rasist a apărut din circumstanţele speciale care afectau regiunea: Sudul era o

regiune devastată emoţional, economic şi fizic ca urmare a Războiului civil şi extinsul rasism care-i contaminase pe cei mai mulţi sudişti albi i-a făcut să fie nepregătiţi cultural şi intelectual să se confrunte cu emanciparea negrilor. Ceea ce a dus, din nefericire, la credinţa larg răspândită că terorismul rasist al albilor era pur şi simplu un act de autoapărare împotriva corupţiei, agresiunii şi relaţiilor rasiale „nenaturale”. Deşi puţini sudişti s-au implicat direct în actele de terorism, aceştia au atras simpatia largă şi neutralitatea binevoitoare a celei mai mari părţi a opiniei publice sudiste.

Imediat după sfârşitul războiului, statele din Sud au adoptat aşa-numitele Coduri Negre, de fapt vechea legislaţie sclavagistă sub altă înfăţişare. De parcă ar fi vrut să facă şi mai clare intenţiile, multe state din Sud s-au decis cu mare greutate să ratifice Al treisprezecelea amendament, care abolea sclavia, şi au refuzat cu totul să sprijine Al paisprezecelea amendament, care le dădea drepturi cetăţeneşti depline foştilor sclavi. Nicăieri în Sud nu au fost adoptate legi care să le dea negrilor drept de vot.

În aceşti ani – 1865 şi 1866 – violenţa rasială a albilor împotriva negrilor era în mare măsură expresia furiei albilor şi a noilor tensiuni sociale, culturale şi economice care se răspândeau în Sudul distrus de război. Negrii erau adesea atacaţi de bande de *ruffians* sau de foşti soldaţi confederaţi, care îi băteau, îi biciuiau (o reluare a violenţelor din epoca sclaviei) şi uneori îi ucideau pe foştii sclavi. Nu există evidenţe statistice ale victimelor din rândul negrilor pentru această perioadă, dar amintirile păstrate sunt cutremurătoare. Albii au incendiat un sat de negri de lângă Pine Bluff, Arkansas, în 1866, de exemplu, şi au linşat 24 de bărbaţi, femei şi copii5. Dar, cu toate că dezgustătoare şi extinse, aceste violenţe nu erau

organizate.

Reconstrucţia radicală şi rezistenţa albă sudistă

Violenţa de acest fel şi rezistenţa sudistă la amendamentele 13 şi 14 au condus la o rezistenţă covârşitoare a nordiştilor, care se autodenumeau „radicali” republicani în alegerile pentru congres din 1866. În anul următor, ei au adoptat trei legi ale Reconstrucţiei prin care impuneau legea marţială cam în tot Sudul şi trimiteau acolo un mare număr de soldaţi federali. Pretextul era impunerea unei ordini politice şi sociale egalitariste, dar Reconstrucţia radicală avea, de asemenea şi izul inconfundabil al răzbunării împotriva unui Sud trădător şi impenitent. Guvernele sudiste au fost dizolvate şi în toamna lui 1867 au fost convocate noi congrese constituţionale şi alegeri. Foştii confederaţi erau privaţi de drepturi, în vreme ce negrii puteau vota. Ca rezultat, au câştigat tot ce se poate în regiune la toate nivelurile guvernamentale. Unii funcţionari ai statului erau negri, însă cei mai mulţi erau albi. Republicanilor din Nord li se spunea în derâdere *carpetbaggers*[12], iar cei din Sud au început să fie numiţi *scalawags*[13]. Recent înfiinţatul Birou al sclavilor eliberaţi a creat spitale şi şcoli pentru negri. Pentru mulţi dintre cei care făceau parte din establishmentul sudist aceasta era într-adevăr o revoluţie – una înclinată, nici mai mult nici mai puţin, să le dea negrilor puteri crescute faţă de albi.

Adoptarea Legilor Reconstrucţiei a transformat violenţa rasială din Sud şi a dus la apariţia unei lupte

12 Carpetbagger, literalmente „cel cu o traistă în spinare”, termen peiorativ pentru un individ originar din Nord venit să se instaleze în Sud în epoca Reconstrucţiei; profitor (n.tr.).

13 Scalawag (sinonim cu „vagabond” în argoul englez) desemna în America un animal de calitate inferioară, de pildă o vită fără mare valoare. Ulterior a ajuns să se refere la un alb născut în Sud care susţinea politica republicanilor din Nord (n.tr.).

politice făţişe şi la o campanie teroristă de o ferocitate fără rival. Albii conservatori au recurs la grupurile de forţă pentru a fi ajutaţi să reziste în faţa impunerii unei noi ordini în Sud de o coaliţie de negri sudişti şi republicani albi. Problema era expusă fără ocolişuri, deşi cu înfloriturii romantice, într-un manifest din 1870 al rasiştilor albi din Carolina de Sud: „Înfrânţi pe câmpul de bătălie, escrocaţi la urna de vot, nu avem decât un leac – pumnalul devenit ilustru în mâinile lui Brutus” 6. Grupul cel mai asociat cu mişcarea de rezistenţă era Ku Klux Klan, deşi acesta apăruse cu mai mult de un an înainte de adoptarea Legilor Reconstrucţiei.

Ku Klux Klan

Klanul a fost fondat în Pulaski, Tennessee, spre sfârşitul lui 1865 sau la începutul lui 1866 de şase veterani confederaţi care, se spune, şi-au luat numele de la grecescul *kuklos*, care înseamnă cerc, în vreme ce cuvântul „clan” modificat era o idealizare a originii lor scoţiano-irlandeze7. Organizaţia, folosind căutate şi intenţionat teatrale ceremonii de iniţiere, jurăminte, ritualuri şi practici, a fost concepută iniţial, probabil, ca o frăţie secretă pentru foştii soldaţi plictisiţi şi nemulţumiţi. La început, Ku Klux Klanul părea predispus către farse, deşi chiar şi atunci erau făcute de obicei în contul recent emancipaţilor negri. În scurtă vreme, Klanul a început să recurgă la violenţă, fondând filiale cunoscute ca „viziuni” în Tennessee, Mississippi şi Alabama. Dar cu greu putea fi considerat un model de organizare: membrii Klanului acţionau sub alte nume şi alte grupări de călăreţi nocturni preluau numele Klanului când le venea la socoteală. Pentru a menţine controlul asupra organizaţiei, liderii Klanului din Tennessee au organizat o adunare naţională în aprilie 1867, unde au impus aşa-numitului imperiu invizibil o structură ierarhică şi l-au ales pe Nathan Bedford Forrest –

un fost negustor de sclavi, ofiţer de cavalerie al Confederaţiei şi cel care a înfăptuit cel mai îngrozitor masacru al soldaţilor negri care se predaseră în timpul Războiului civil – în funcţia de Mare Vrăjitor. Klanul însemna multe pentru membrii săi, dar în primul şi-n primul rând erau devotaţi „menţinerii supremaţiei rasei albe în această republică” 8. Momentul reorganizării Klanului era important. Congresul SUA tocmai adoptase Legile Reconstrucţiei, împrejurare care oferea Klanului o misiune şi un mandat.

În tot anul 1867, membrii Klanului şi conservatorii albi sudişti au recurs deseori la presiunea economică: votează şi vei fi concediat. Însă această ameninţare nu era o pârghie prea eficientă, de vreme ce munca ieftină a negrilor era esenţială pentru economia Sudului. De asemenea, Klanul organiza marşuri şi parade, o cale prin care membrii săi îşi exercitau înclinaţia către ritual şi melodramă, dar, deopotrivă o modalitate de a-i intimida pe negri şi republicani prin efectivele impunătoare şi potenţială lor violenţă.

Doar către finalul lui 1867, când se pregătea terenul pentru alegerile la care negrii aveau să participe pentru prima dată, s-au produs primele manifestări ale ceea ce urma să devină o largă campanie teroristă. Călăreţi mascaţi atacau noaptea după bunul plac. Cu efective care făceau aproape mereu sigur rezultatul atacurilor, oamenii Klanului băteau şi biciuiau, violau, incendiau case şi şcoli, împuşcau, ardeau şi linşau sute de oameni. Ţintele lor erau republicanii albi şi negri. Uneori membrii Klanului îi luau la bătaie pur şi simplu pe cei care le ieşeau în cale, în alte situaţii victimele erau alese cu multă strădanie. Un om al Klanului din Mississippi afirma: „când un negru mai important devenea în mod special insuportabil… şi era considerat periculos, era luat şi dat ca exemplu” 9.

Libertatea, ca şi febra, era considerată infecţioasă. Foştii confederaţi înţeleseseră că felul lor de viaţă nu putea fi conservat decât dacă negrii aleg să nu-şi asume drepturile sau să recurgă la importantele lor efective, mai ales în Sudul profund. De aceea erau vizaţi negrii care se înregistrau sau votau, care cumpărau pământ, care predau sau mergeau la şcoală, care se înarmau sau formau miliţii locale pentru autoapărare. Orice adunare a negrilor – chiar şi grupurile de rugăciune – puteau deveni ţinte ale terorismului Klanului. Republicanii albi erau şi ei atacaţi când acţionau de comun acord cu negrii sau îi susţineau ca profesori, parteneri de afaceri, perceptori, agenţi electorali, şerifi sau politicieni. În 1868, nou alesul guvernator al statului Louisiana, republicanul nordist Henry Clay, a primit cu poşta următorul avertisment tipic: „Fii atent, ticălosule. Condamnarea ta a fost hotărâtă. *Moartea* te aşteaptă acum. Bufniţa de la miezul nopţii strigă: Răzbunare! Răzbunare!! Răzbunare!!! *Ku Klux Klan*" 10.

Klanul şi-a atins probabil punctul maxim atât ca număr de membri, cât şi ca nivel de organizare, în primăvara şi vara lui 1868. În august acel an, Forrest susţinea că simt peste o jumătate de milion de membri ai Klanului în tot Sudu111. Pe de altă parte, este imposibil să ştim câte victime a făcut terorismul rasist al albilor la sfârşitul anilor 1860. Nu s-a ţinut evidenţa violenţelor de acest fel pentru simplul motiv că nu erau considerate fapte criminale de multe autorităţi şi multe victime ale violenţei Klanului refuzau să depună plângeri oficiale de teama răzbunării. Informaţiile pe care le avem sunt fragmentare, în mare măsură anecdotice şi deseori greu de verificat. Dar ce rezultă din datele confuze de care dispunem este un tablou cu adevărat înfricoşător. De exemplu, doar între iunie şi octombrie 1867, au fost raportate 25 de crime şi

115 atacuri împotriva unor „inocenţi” în Tennessee12. În Arkansas au avut loc 200 de asasinate între iulie şi octombrie 186813. Autorităţile locale fie susţineau Klanul, fie erau prea terifiate pentru a acţiona împotriva lui. Oficialităţile republicane s-au plâns în mod repetat comandanţilor militari că era nevoie de soldaţi pentru a combate terorismul Klanului; dar nu au fost trimise trupe semnificative.

Formele şi funcţiile terorismului rasist >

Cum Klanul şi alţi rasişti albi au ajuns să recurgă tot mai explicit la violenţă, fficile şi obiceiurile de dinaintea războiului exercitau o puternică influenţă. Confruntaţi cu coşmarul de dinainte de război al unei revolte a negrilor, acum devenit foarte real, şi de asemenea de spectrul negrilor care nu mai puteau fi controlaţi, oamenii Klanului au reluat practic obiceiurile de dinainte de război organizând patrule de noapte, grupuri de cetăţeni autorizaţi legal care cercetau zona rurală pentru a descoperi sclavi fugari.

Rasiştii albi s-au sprijinit şi pe lunga istorie a justiţiei de frontieră sau autojustiţie (a aşa-numiţilor *vigilantes*) care fusese parte a expansiunii spre vest a Statelor Unite ale Americii şi a rămas o caracteristică esenţială a vieţii sudiştilor. Şefii locali ai orăşenilor sau bande de la sine organizate au reprezentat multă vreme legea şi ordinea în comunităţile lor, chiar şi când acest fapt se bătea cap în cap cu standardele legale impuse de constituţie. Disputele publice erau rezolvate frecvent pe căi private – şi violente.

Aceste precedente ne ajută să ne explicăm de ce îndeobşte violenţa rasială de după Războiul civil era portretizată ca fiind în primul rând o reacţie de autoapărare. Un ziar din Louisiana comentează astfel asasinarea a doi republicani 1868:

Regretabil, e-adevărat, că orice membru al oricărei

comunităţi ajunge să fie constrâns să recurgă la sângeroase mijloace de violenţă ca să scape de tiranii nelegiuiţi şi de răufăcătorii din mijlocul lor. Dar cine e de învinuit?… Cu siguranţă nu noi, poporul Sudului, care suferim nedreptăţi mai presus de fire. Radicalismul şi negroismul, care în Sud simt unul şi acelaşi lucru, sunt singure de blamat… Ne poate fi milă de cineva silit să se folosească de metode atât de aspre, dar nu avem curajul să-i învinuim14.

O astfel de gimnastică intelectuală şi retorică este des întâlnită. Este, de fapt, o veche şi comună tactică a grupărilor teroriste. Această justificare era chiar utilă, căci servea la amplificarea furiei şi sporea dorinţa de a utiliza violenţa pentru că prin această tactică persoana percepută ca autor al crimelor este responsabilă pentru umilirea şi degradarea victimei.

O acuză frecventă şi devastatoare la adresa negrilor era violarea femeilor albe. Contactul sexual dintre bărbaţii negri şi femeile albe era cel mai important tabu pentru sudişti, iar albii considerau în mare măsură că emanciparea va dezlănţui foamea sexuală animalică a omului negru anterior ţinută cu mare greutate sub control. Deşi acuzaţia era aproape mereu falsă, chiar şi cel mai mic zvon despre viol era deseori suficient pentru a declanşa violenţa Klanului. Pedeapsa aplicată bărbaţilor negri acuzaţi de viol sau de contact sexual era extraordinar de brutală. Bătăile şi linşajul erau adesea însoţite de castrare sau de mutilarea organelor genitale – o aluzie înfricoşătoare a naturii profund simbolice a terorismului. Terorismul sexualizat, de fapt, era un instrument folosit de regulă împotriva negrilor, indiferent care era motivul presupus al violenţei, iar oamenii Klanului considerau că în special în cazul populaţiei afroamericane avea un efect profund. Cu vorbele cotidianului

Independent Monitor din Tuscaloosa (Alabama): „Tăierea [castrarea adică]” a unui negru de-allocului „în prezenţa tovarăşilor săi negri a avut o influenţă salutară asupra tuturor negrilor de pe-aici. Şi-au simţit acum inferioritatea, în toate amănuntele, faţă de omul alb” 15. Probabil la fel de frecvent era violul – numit eufemistic „răvăşit” sau „răzbicit” în relatările contemporane – înfăptuit de bărbaţii albi asupra femeilor negre ca metodă sugestivă de manifestare a supremaţiei albilor.

O altă acuzaţie obişnuită cu care era torpilată Reconstrucţia de sudiştii albi conservatori era că funcţionarii guvernamentali republicani erau corupţi şi/sau incompetenţi. De fapt, funcţionărimea era, probabil, deficitară cam în aceeaşi măsură ca şi „verişoara” ei democrată. Oricum, opiniei publice sudiste nu i-a trebuit mult să se inflameze pe marginea altor şicane republicane. Ziarele şi oratorii publici au umflat nişte incidente izolate, ridicându-le la nivelul unei mişcări largi, conspirative, care-şi propunea subjugarea rasei caucaziene de către republicani, în special de către republicanii negri: o justificare deseori auzită a caracterului justiţiar şi a terorismului rasist.

Membru într-o organizaţie rasistă

Cine putea deveni terorist rasist? De vreme ce Klanul era o societate secretă, nu cunoaştem identitatea celor mai mulţi membri. Dar ştim suficient pentru a ne face o idee. O sursă constantă de membri erau veteranii confederaţi, dintre care mulţi se reîntorseseră în comunităţile lor după război pentru a descoperi că nu mai au de lucru sau că nu găsesc să lucreze decât ca necalificaţi. Umilinţa şi plictiseala îi determinau deseori să-şi tragă pe cap cagula Ku Klux Klanului. Acesta atrăgea deopotrivă membri din fiecare strat al societăţii sudiştilor albi, inclusiv oameni bogaţi, persoane educate, meseriaşi, politicieni şi oameni

ai legii. La urma urmei, era de la sine înţeles că toată lumea era interesată „să ţină Negrul cu botul pe labe”. Atunci când KKK devenea prea violent, elita evita, de regulă, participarea directă la terorismul rasist, deşi continua să-l susţină pasiv sau să-l ignore cu seninătate. Prin urmare, cei mai violenţi adepţi ai supremaţiei albilor proveneau din rândul populaţiei mai sărace din Sud, care se sprijinea pe reprimarea negrilor pentru a conserva poziţia albilor săraci puţin mai sus de ultima treaptă a scării socioeconomice rasiale. O trăsătură împărtăşită de aproape toţi membrii Klanului şi de rasişti era afilierea de neclintit, oficială sau neoficială, la Partidul Democrat. De fapt, istoricii numesc în mod obişnuit Ku Klux Klanul „aripa teroristă” a partidului.

Terorismul Klanului a devenit modalitatea de a continua Războiul civil prin alte mijloace, dar, asemenea altor grupări teroriste, era şi paravanul criminalilor şi sadicilor care înfăptuiau violenţe de tot soiul de motive personale. Prezenţa lor a fost încurajată de anonimatul pe care-l dădeau incursiunile nocturne (robele albe au apărut mai târziu) şi de gradul în care filialele locale şi bandele alcătuite ad-hoc operau independent de organizaţia naţională. Multe grupuri autonome aveau legături cu Klanul doar în sensul că-i împrumutau jargonul – ca în cazul Cavalerilor Cameliei Albe (*Knights of the White Camelia*) şi al Cavalerilor Soarelui-Răsare (*Knights of the Rising Sun*). Căpeteniile Klanului, inclusiv Forrest, au cerut tare şi repetat adepţilor să înceteze violenţele, pretinzând că o asemenea brutalitate grotescă pătează onoarea Cauzei Pierdute. Vorbea cu surzii, în parte pentru că membrii Klanului înţelegeau cu siguranţă cât de ipocrite erau protestele lui. Ulterior Forrest a ripostat desfiinţând oficial Klanul, în 1869, decizie considerată de apologeţii lui drept o probă că el nu a sprijinit nicio clipă

violenţa şi criminalitatea Klanului. Este mai probabil însă ca el să fi pierdut controlul asupra organizaţiei secrete şi să fi sperat să scape de acuzaţiile federale că ar ajuta terorismul Klanului. Deloc surprinzător, acţiunea „oficială" a lui Forrest nu a făcut nimic pentru a opri violenţele Klanului; mai degrabă, acestea au crescut în următorii ani, atingând apogeul în jurul alegerilor generale din 1870. Guvernatorul militar al Texasului raporta, de pildă, că uciderea negrilor era „atât de banală încât făcea imposibilă ţinerea unei evidenţe exacte a acestor incidente" 16.

Replica federală

Cererile tot mai disperate ale republicanilor către guvernul federal să-i ajute în lupta împotriva Klanului au avut rezultate neglijabile. În cele din urmă, în 1871, Congresul a convocat audieri pe tema violenţelor rasiştilor albi din Sud. Unul dintre momentele culminante ale acestora a fost cutremurătoarea mărturisire a lui James E. Boyd, un fost om al KKK, care le-a spus membrilor Congresului ceea ce mulţi deja ştiau: terorismul Klanului ajunsese să fie o formă de continuare a Războiului civil, iar scopul lui era să-i readucă pe negri practic la stadiul de sclavie. Într-o scrisoare primită de la negrii terifiaţi din Frankfort, Kentucky, acest fapt era expus fără ocoliş: „Întrebăm cât de mult va mai dura această stare de lucruri? Facem apel la voi ca la cetăţeni supuşi legilor *să adoptaţi niscaiva legi care să ne protejeze*" *17*. Congresul era cu totul îngrozit şi, în 1871, a adoptat Legea Ku Klux Klan, care atribuia tribunalelor federale autoritatea judecării cazurilor de omor, atac şi a altor crime comise ca parte a unei conspiraţii în vederea privării unor categorii de cetăţeni de drepturile lor civile. Legea autoriza, de asemenea, declararea legii marţiale chiar acolo unde existau guverne republicane deplin constituite. Procurorul

general al preşedintelui

Ulysses S. Grant de la acea vreme se dedicase întăririi drepturilor civile ale negrilor şi era gata să se folosească de prevederile noii legi pentru aceasta. Eforturi cu adevărat notabile s-au înregistrat în York County, Carolina de Sud, unde unităţile Batalionului 7 cavalerie conduse de maiorul Lewis Merrill au fost trimise în 1871 să îngenuncheze Klanul. Indiferent la început faţă de importanţa misiunii sale, Merrill spunea la patru luni după ce a ajuns în post: „Nu mi-am putut imagina că o asemenea stare de neorânduială socială poate fi posibilă într-o comunitate civilizată aşa cum am găsit aici”. După cum a aflat Merril curând, Klanul omorâse cel puţin 11 oameni şi atacase 600 în zece luni din 1870 şi anul următor, în York County. Se credea că din grupare făceau parte între 1 800 şi 2 300 de adulţi albi din ţinut. Preşedintele Grant a fost convins de rezultatele lui Merrill să suspende temporar habeas corpus. Au fost arestaţi sute de membri ai Klanului şi alte sute au fugit, punând pe butuci organizaţia din întregul stat. Oricum, Congresul a alocat Departamentului de Justiţie atât de puţini bani pentru a-i judeca pe membrii Klanului că au fost condamnaţi la puşcărie 60 dintre aceştia, ceilalţi fiind pur şi simplu eliberaţi18.

Dar banditismul şi criminalitatea sălbatică a Klanului nu puteau fi ignorate, iar ameninţarea că intervenţia federală se va intensifica i-a convins pe mulţi sudişti să renunţe la Klan, măcar pentru a evita prezenţa detestabilă a militarilor nordişti. În următorii câţiva ani, repetatele eşecuri ale Congresului de a finanţa procesele referitoare la respectarea drepturilor civile au tăiat tendoanele legilor naţionale împotriva Ku Klux Klan, făcându-le inofensive. În cele din urmă, un alt procuror general a anunţat că doar câţiva dintre cei mai sângeroşi făptaşi vor fi condamnaţi, în speranţa că sudiştii albi ar putea fi convinşi să impună

domnia legii singuri. Începeau să se profileze contururile unei înţelegeri implicite, una care voia să oblojească rănile naţiunii în contul libertăţii negrilor.

Sfârşitul Reconstrucţiei radicale

Sfârşitul Reconstrucţiei era tot mai aproape cu fiecare an care trecea. Terorismul rasist blocase calea republicanilor negri şi albi la cabinetele de vot suficient de mult pentru ca, în 1871, patru state sudiste să se reîntoarcă sub controlul democraţilor. Modelul transferului controlului din mâinile republicanilor în cele ale democraţilor a fost stabilit în Mississippi. Sfârşitul guvernării republicane a fost prevestit în alegerile locale din Vicksburg în 1874, când grupările armate cunoscute ca Frontul alb (*White Lines*), au blocat accesul la urne şi, câteva luni mai târziu, o mică şi insuficient înarmată demonstraţie a negrilor a fost masacrată de albi, care au omorât aproape 30 de afroamericani în oraş şi până la 300 în zonele suburbane 19. În 1875, pe măsură ce se apropiau alegerile la nivelul statului, ziarele şi politicienii democraţi au plăsmuit cu pricepere spectrul activităţii miliţiilor negre şi al intervenţiei federale; între timp, „cluburile de puşcaşi” ale albilor băgau groaza în adunările republicanilor şi spuneau de-a dreptul că negrii vor fi bătuţi sau omorâţi dacă vor fi văzuţi în apropierea centrelor de votare. Votul albilor *scalawags* aproape că a dispărut şi au fost împiedicaţi suficienţi negri să voteze, astfel că legislativul statului a ajuns în mâinile democraţilor. Aşa-numitul Plan Mississippi a devenit modelul eforturilor concertate din tot restului Sudului de a folosi propaganda, forţa şi terorismul pentru a câştiga ceea ce ajunsese să fie numit cu familiaritate Mântuirea albă, adică mântuirea de perfidiile „domniei cioroilor” şi de Reconstrucţie. În 1876, alte patru state au fost câştigate de democraţi.

După cum se spune, contestatele alegeri prezidenţiale din acel an au dus la un acord în urma căruia democraţii sudişti au dat suficiente voturi în Colegiul electoral pentru a fi ales candidatul republican în schimbul promisiunii că Reconstrucţia va lua sfârşit oficial. La mai puţin de două luni după ce a depus jurământul ca preşedinte, Rutherford B. Hayes a ordonat evacuarea trupelor federale care protejau legislativele din Louisiana şi Carolina de Sud – ultimele din Sud care mai erau controlate timid de republicani. Un fost sclav sintetiza astfel situaţia: „Întregul Sud – toate statele din Sud – ajunsese pe mâinile celor care ne ţinuseră pe noi în sclavie” 20.

Jim Crow şi instituţionalizarea terorismului

Trăsăturile de bază ale Mântuirii albe sudiste au ieşit la lumină după ce Reconstrucţia a luat sfârşit în 1877. Finanţarea şcolilor unde erau majoritari negrii a fost redusă drastic şi au fost impuse legi referitoare la angajări, vagabondaj şi infracţionalitatea măruntă ca să se constituie o vastă gloată de muncitori negri penali. În oraşele din Sud, deseori negrii o duceau mai bine, dar au devenit tot mai mult captivii unor locuri de muncă umile şi ai ghetourilor. În anii 1890, situaţia affoamericanilor s-a înrăutăţit dramatic atunci când statele din Sud au răspuns la campaniile populiste de mobilizare a negrilor şi albilor săraci prin lipsirea sistematică de drepturi a tuturor negrilor şi albilor săraci prin diferite trucuri, cum ar fi impozitul pe cap de locuitor şi testele de alfabetizare. Şi dând undă verde segregării tuturor aspectelor vieţii publice şi private prin dezonorantul caz judecat la Curtea Supremă *Plessy vs. Ferguson* (care a făcut faimoasă ipocrita expresie „separaţi, dar egali”), statele din Sud au pus pe picioare ceea ce nu poate fi numit altfel decât apartheidul american. Botezat cu numele simbolic de Jim

Crow[14], acest pachet de legi a asigurat conservarea unei stricte ierarhii rasiale.

Klanul, după cum sugerează sau spun de-a dreptul unii istorici, ar fi fost suprimat în anii 1870 sau cumva ar fi fost pus în genunchi, însă o explicaţie mai exactă ar fi că s-a topit încet (cu rare excepţii, cum ar fi în Yorkville, Carolina de Sud). Odată Reconstrucţia încheiată, emanciparea negrilor a intrat în impas, iar rasismul s-a acoperit cu legi, intrând în rutina cotidiană. Klanul şi alte organizaţii teroriste similare nu mai aveau nicio raţiune de existenţă. Pe scurt, Klanul (şi supremaţia albilor) a triumfat.

Terorismul rasiştilor albi din perioada Reconstrucţiei era legitimat – emancipat şi oficializat de un sistem abia disimulat de terorism de stat. Teroarea apartheidului sudist şi a legilor Jim Crow a fost în mare măsură nesângeroasă pentru că a supravieţuit ajutată de forme legale, instituţionale. Teroarea a fost internalizată şi acceptată în mare măsură de negrii din Sud, care au înţeles prea bine că se confruntă cu un sistem coordonat de opresiune care nu tolerează nicio opoziţie.

Linşajul

Linşajul era modalitatea de a evoca făţiş existenţa puterii albe, ameninţarea implicită devenind explicită şi sângeroasă. Negrii au înţeles bine mesajul. Cunoscutul scriitor american Richard Wright scria în autobiografia sa *Black Boy*:

Lucrurile care au influenţat comportamentul meu ca negru nu mi s-au întâmplat mie direct; nu trebuia decât să

---

14 Crow în engl. înseamnă „cioară”. Jump Jim Crow era un număr de dans şi muzică prin care, în anii 1830, actorul alb Thomas D. Rice îi caricaturiza pe afroamericani, satirizând totodată politica populistă a preşedintelui Andrew Jackson. Jim Crow a fost, după aceea, apelativul peiorativ care-i desemna pe afroamericani (n.tr.).

aud de ele pentru a le simţi deplin efectul în straturile cele mai profunde ale conştiinţei mele. Adevărul e că brutalitatea albă pe care nu am văzut-o mi-a controlat mai eficient comportamentul decât cea la care am fost martor21.

Linşajul este definit pe larg de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) şi de Institutul Tuskegee, două dintre cele mai importante instituţii care au catalogat aceste incidente drept un omor ilegal efectuat de mulţime (definită ca un grup de trei sau mai mulţi oameni) care acţionează „sub pretextul actului de justiţiei sau al tradiţiei” 22. Conform celor mai documentate statistici, în sudul Statelor Unite ale Americii, între 1877 şi 1950, gloata a linşat aproape 4.000 de oameni, aproape toţi oameni de culoare23. O importantă deosebire între terorismul rasiştilor albi în timpul Reconstrucţiei şi linşajul ca teroare de stat care l-a înlocuit era că în vreme ce făptuitorii primului doreau să rămână anonimi, acţionau frecvent noaptea şi ucideau într-o atmosferă de ilegalitate, linşajul era realizat în general de găşti de indivizi fără măşti care îşi imaginau, altminteri, că lumea lor era una a păcii şi ordinii. În vreme ce Klanul şi alţi terorişti profitau de haosul pe care-l provocau pentru a acţiona la marginea respectabilităţii, cei care practicau linşajul acţionau pe faţă, ca membri respectabili ai societăţii, şi nu erau mai niciodată pedepsiţi de stat. Zguduitoare relicve ale acestei epoci sunt fotografiile făcute în amintirea unor astfel de crime. Deseori aceste fotografii erau transformate în cărţi poştale şi trimise cu mândrie prietenilor şi rudelor. Una dintre aceste fotografii este a corpului carbonizat al lui William Stanley, linşat în Temple, Texas, în august 1915. Mulţimea înconjoară stâlpul de care atârnă cadavrul acestuia; un privitor era marcat cu un semn acum pe jumătate şters. Pe spatele

vederii scria: „Acesta este grătarul pe care l-am pregătit noaptea trecută, eu sunt în stânga imaginii, cu un X deasupra fiul tău Joe” 24.

Renaşterea Ku Klux Klanului

Rasismul adânc înrădăcinat şi violenţa rasială constituie contextul în care interesul pentru Klan a început să renască. Avântul venea în mare măsură din viziunea romantică a Reconstrucţiei aşa cum o imaginase Thomas Dixon în romanul său *The Clansman* (1905). În 1915, D.W. Griffith, un deschizător de drum în regia de film, a turnat *The Birth of a Nation* („Naşterea unei naţiuni”), versiunea cinematografică a romanului. Este unul dintre primele filme artistice americane de lungmetraj şi deopotrivă o înfiorătoare apologie a terorismului. Filmul a avut un succes fulminant, a fost văzut de probabil 5 până la 10 milioane de cinefili în primii doi ani de la premieră25. Una dintre scenele-cheie ale filmului înfăţişează Klanul linşând un negru[15] care, încercând să violeze o femeie albă, a împins-o la moarte. În momentul culminant al filmului, realizat cu multă măiestrie regizorală, oamenii Klanului, îmbrăcaţi în robele lor tradiţionale, călăresc pentru a salva o femeie albă aflată într-o cabană îndepărtată, unde era asediată de nişte negri stăpâniţi de pofte.

În acel an, preotul metodist William Simmons a resuscitat Klanul, marcând începutul noii vieţi printr-o electrizantă ceremonie pe vârful muntelui Stone, Georgia. Jurământul depus de noua generaţie de membri ai Klanului a fost însoţit de una dintre primele cruci incendiate de care avem ştiinţă, atât de uriaşă că se spune că a putut fi văzută din Atlanta, la depărtare de 25 de kilometri. Klanul

15 Scena apare în a doua parte a filmului, Reconstrucţia. Gus este un negru eliberat ajuns căpitan şi care, prin avansurile sale insistente, o determină pe Flora să se arunce într-o prăpastie (n.tr.).

lui Simmons nu se mărginea să-i urască pe negri, ci îşi exprima pe faţă dorinţa să-i zdrobească pe cei care ameninţau prosperitatea europenilor nordici albi din America. Se referea la catolici, evrei, organizatori ai muncitorilor, comunişti şi imigranţi, mai ales din China şi din sud-estul Europei. Noul Klan se prezenta drept o organizaţie patriotică drapată în hlamida neprihănirii morale şi, în scurtă vreme, grupul a înflorit sub forma unei organizaţii politice de masă. Numărul celor care se înscriau în Klan a atins apogeul în 1925, când organizaţia avea între 3 şi 6 milioane de membri. În acel an, 30.000 de membri ai Klanului au organizat im marş pe Pennsylvania Avenue[16] în Washington, DC26. Efectivele Klânului au depăşit linia Mason-Dixon[17], dovedind că rasismul, nativismul şi ura nu erau restrânse la o singură regiune a ţării. Cinci senatori şi patru guvernatori erau membri ai Klanului, iar funcţionărimea din Indiana era dominată de Klan de câţiva ani.

Klanul a început să piardă teren de îndată ce publicul larg a început să afle de declinul moral al propriilor lideri sensibili la bani, sex şi alcool. La fel de importantă era tendinţa grupului de a abuza de violenţă împotriva albilor care se abăteau de la principiile morale, tendinţă care strica imaginea Klanului ca simplă organizaţie patriotică frăţească. În 1930, Klanul a redevenit irelevant în multe regiuni ale ţării, ajutat şi de faptul că linşajele şi legile Jim Crow limitau în mod satisfăcător provocările cu care se confrunta guvernarea albilor în Sud. Numărul de membri a

16 Bulevardul care leagă Casa Albă de clădirea Capitoliului, sediul Congresului american (n.tr.).

17 Graniţă între Maryland, Pennsylvania şi Delaware ca urmare a unei dispute teritoriale între britanicii din Lumea Nouă, dispută care s-a încheiat în 1767, când s-a fixat frontiera. Este graniţa simbolică (politică, socială, culturală) între Nordul şi Sudul american (n.tr.).

scăzut dramatic şi a urmat o dispută cu Fiscul

(IRS) în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care a dus la desfiinţarea sa naţională, însă nu complet şi pe plan local.

Klanul în perioada postbelică şi Mişcarea pentru drepturi civile

Rasiştii au anticipat faptul că negrii care se vor înrola în armată în al Doilea Război Mondial îşi vor cere în mod natural drepturile de cetăţeni, o teamă care a alimentat a doua revenire a Klanului. Membrii Klanului şi grupuri alcătuite spontan din albi rasişti, în special în Alabama, au bătut şi au pus bombe, sperând să-i oprească pe negri să voteze la alegerile locale şi naţionale sau să se alăture nou-constituitelor sindicate. Autorităţile pedepseau rareori violenţa pentru că presiunea publică era insignifiantă, iar în poliţie se aflau o mulţime de membri şi simpatizanţi ai Klanului.

Erupţia de violenţă şi suprimarea drepturilor negrilor au atras atenţia publică cu ajutorul presei naţionale şi au provocat teama că guvernul era gata să impună legi referitoare la drepturile civile dacă statele sudiste vor refuza să facă asta ele însele. Ameninţarea implicită a atras repede atenţia politicienilor, oamenilor de afaceri şi editorilor de ziare din Alabama şi din Sud. Acest fapt a dus la ceea ce un istoric numea o campanie de „opoziţie de catifea” faţă de supremaţia albilor, o mişcare motivată mai degrabă de atenţia naţională şi de intruziunea federală decât de repulsia faţă de violenţele Klanului27. Au urmat o mulţime de legi împotriva Klanului, astfel că ameninţarea cu intervenţia federală a trecut. Însă puţini membri ai KKK au fost judecaţi după noile legi şi aproape niciunul nu a făcut închisoare. Klanul a supravieţuit, încurajat de „opoziţia de catifea” venită în special din sprijinul public pasiv acordat terorismului rasist.

Prin decizia crucială dată în 1954 în dosarul *Brown* v. *the Board of Education* (Brown împotriva Consiliului profesoral din Topeka, Kansas), Curtea Supremă încheia cele aproape şase decenii de doctrină „separat, dar egal". Mare parte din societatea albă sudistă în general şi rasiştii în particular îşi dădeau seama că apartheidul american era luat cu asalt şi se temeau de asta. Denunţată de unii ca o a doua Reconstrucţie, Mişcarea pentru drepturile civile a dus la revitalizarea Klanului. În anii 1950 şi în deceniul următor, numărul de membri ai organizaţiilor naţionale şi al filialelor locale independente era se pare ceva mai mare de 35.000 – 40.000 de persoane, cu mult mai puţin decât către sfârşitul anilor 1860 sau în anii 1920. Cifrele erau înşelătoare însă, pentru că mare parte din terorismul rasist din perioada Mişcării pentru drepturile civile era comis de rasişti neafiliaţi28.

S-au înregistrat diverse tipuri de violenţă în timpul Mişcării pentru drepturi civile. Autobuzele care-i transportau pe călătorii libertăţii (*Freedom Riders*) pentru a testa decizia Curţii Supreme de a permite integrarea negrilor în transportul între state au fost atacate de două ori în 1961 de rasişti în Alabama. Aceştia s-au înţeles cu poliţia, care a fost de acord să nu fie de faţă. În 1963 şi 1964, activiştii pentru drepturile chile implicaţi în înregistrarea tuturor celor îndreptăţiţi să voteze şi în alte activităţi au fost bătuţi şi asasinaţi în Mississippi; vreme de decenii asasinii lor nu au fost învinuiţi de crimă, juriile locale refuzând să-i condamne. Chiar dacă opinia publică din Sud a început să se împotrivească terorismului rasist, mulţi albi continuă să se teamă de răzbunarea Klanului şi refuză să coopereze cu funcţionarii federali şi locali care vor să suprime cu totul Klanul. Mult mai mulţi au fost copleşiţi de fatalism şi au preferat să rămână pe margine, o atitudine care, considerau rasiştii, era o formă de

aprobare şi astfel un cec în alb pentru a fi şi mai violenţi.

Birmingham, Alabama, era unul dintre centrele importante ale Mişcării pentru drepturile civile şi, prin urmare, un centru al violenţelor albilor rasişti. Din 1945 până în 1963, zeci de case ale afroamericanilor au fost aruncate în aer în încercarea de a-i intimida pe activişti şi a-i descuraja pe negri să se mute în cartierele albilor; unui cartier i se spunea „Dynamite Hill" în oraşul cunoscut peste tot în Statele Unite ale Americii drept Bombingham. Violenţele din oraş s-au intensificat în 1963, când membrii Klanului au dinamitat Biserica baptistă de pe Sixteenth Street, un centru al activismului pentru drepturile civile, ucigând patru fete de culoare. Fotografiile carnajului au ocupat prima pagină a tuturor ziarelor americane, făcându-i pe americani să se ridice împotriva segregării, determinând deopotrivă intervenţia guvernului federal, care a adoptat legi cruciale pentru drepturi civile în 1964 şi 1965. Un alt factor esenţial în succesul Mişcării pentru drepturile civile au fost protestele nonviolente conduse de lideri negri, cum ar fi reverendul Martin Luther King jr, Ralph David Abernathy şi Fred Shuttlesworth. Nonviolenţa a pus şi mai mult în evidenţă violenţa teroristă a Klanului şi a teroriştilor rasişti, atrăgând simpatia generală pentru drepturile civile.

În secolul al XX-lea, soarta Klanului şi altor grupări rasiste a fluctuat în funcţie de câţiva factori evidenţi. Activitatea lor s-a intensificat atunci când albii, la nivel fie regional, fie naţional, s-au simţit ameninţaţi de negri şi de alte grupări „periculoase", dar şi când şi-au pierdut încrederea că instituţiile obişnuite ar putea să protejeze ierarhiile „tradiţionale" rasiale şi socioeconomice. De fiecare dată când s-a întâmplat aşa ceva, fanaticii din aceste grupări au recurs la terorism şi la violenţa sistematică, lucru care le-a adus mult dorita publicitate,

dar a şi avut repercusiuni mai târziu. De fiecare dată când au atras atenţia organelor de ordine, presei şi publicului larg au înregistrat un declin de popularitate, iar cauza lor, compromisă de brutalitate, a pierdut din legitimitate.

Bibliografie

Aşa cum am menţionat în capitolul precedent, cea mai bună lucrare dedicată terorismului din Statele Unite ale America în secolul al XIX-lea este cea semnată de Michael Fellman, *In the Name of God and Country*: *Reconsidering Terrorism în American History*. În mai mare parte, cartea analizează terorismul rasial.

Despre Kansasul însângerat şi războiul/terorismul de gherilă în Războiul civil, vezi Nicole Etcheson, *Bleeding Kansas*: *Contested Liberty in the Civil War Era* (University Press of Kansas, 2004) şi Michael Fellman, *Inside War*. *The Guerrilla Conflict în Missouri during the American Civil War* (Oxford University Press, 1989).

John Brown este subiectul multor cărţi. Capitolul cu pricina din Fellman, *In the Name of God and Country*, este un bun loc de pornire. Printre alte lucrări importante se află Tony Horwitz, *Midnight Rising*: *John Brown and the Raid That Sparked the Civil War* (Holt, 2011) şi R. Blakeslee Gilpin, *John Brown Still Lives*! *America's Long Reckoning with Violence*, *Equality*, *and Change* (University of North Carolina Press, 2011).

Mai multe despre omul responsabil de asasinatul care a reprezentat celălalt final al Războiului civil, vezi Terry Alford, *Fortune's Fool*: *The Life of John Wilkes Booth* (Oxford University Press, 2015). Despre asasinat în sine, vezi Edward Steers jr.

Blood on the Moon: The Assassination of Abraham Lincoln (University Press of Kentucky, 2001).

Multe cercetări despre Ku Klux Klan plasează senzaţionalul deasupra istoriei adevărate. Lucrarea editată

de Sara Bullard, *The Ku Klux Klan*: *A History of Racism and Violence*, ed. IV (Klanwatch, 1991), este cea mai bună în domeniu, însă este destul de sumară. O altă carte documentată este cea semnată de Wyn Craig Wade, *The Fiery Cross*: *The Ku Klux Klan în America* (Oxford University Press, 1998 [1987]). Enumăr mai jos lucrările mai bune despre anumite perioade din activitatea Klanului. Un studiu util care se referă la istoria timpurie a Klanului şi-l plasează în contextul istoric mai larg este cel semnat de Betty A. Dobratz şi Stephanie L. Shanks-Meile, *The White Separatist Movement in the United States* (*John's Hopkins University Press*, *2000* [1997]).

Eric Foner a scris două cărţi excepţionale despre Reconstrucţie: *Reconstruction*: *America's Unfinished Revolution*, *1863 – 1877* (Harper & Row, 1988) şi *Forever Free*: *The Story of Emancipation and Reconstruction* (Knopf, 2006). Cele mai bune studii despre Klan şi violenţele rasiste sunt cel scris de George C. Rable, *But There Was No Peace*: *The Role of Violence in the Politics of Reconstruction* (University of Georgia Press, 1984) şi cel scris de Allen W. Trelease, *White Terror*: *The Ku Klux Klan Conspiracy and Southern Reconstruction* (Louisiana State University Press, 1995 [1971]). Alte lucrări utile despre terorism şi violenţă în timpul Reconstrucţiei sunt studiul Lisei Cardyn, „Teroare sexuală în Reconstrucţia din sud" (*Sexual Terror in the Reconstruc*tion *South*), în volumul editat de Catherine Clinton şi Nina Silber, *Battle Scars*: *Gender and Sexuality in the American Civil War* (Oxford University Press, 2006); cartea lui Nicholas Lemann, *Redemption*: *The Last*

Battle of the Civil War (Farrar, Straus and Giroux, 2007 [2006]) şi lucrarea lui J. Michael Martinez, *Carpetbaggers*, *Cavalry*, *and the Ku Klux Klan*: *Exposing the Invisible Empire during Reconstruction* (Rowman &

Littlefield, 2007). O valoroasă relatare a unui martor ocular este Albion Winegar Tourgee, *The Invisible Empire* (Louisiana State University Press, 1989 [1880]). Pentru mai multe informaţii despre al doilea Klan, vezi Rory McVeigh, *The rise of the Ku Klux Klan*: *Right-Wing Movements and National Politics* (University of Minnesota Press, 2009).

Există mai multe cărţi excelente despre linşaj. Două dintre cele mai bune simt cea semnată de Philip Dray, *At the Hands of Persons Unknown*: *The Lynching of Black America* (Random House, 2002) şi cartea lui Christopher Waldrep, *The Many Faces of Judge Lynch*: *Extralegal Violence and Punishment în America* (Palgrave Macmillan, 2002). O cuprinzătoare listă de cazuri de linşaje teroriste rasiale a fost alcătuită de Equal Justice Iniţiative şi publicată în *Lynching în America*: *Confronting the Legacy of Racial Terror*. Un rezumat al acesteia poate fi găsit la http://www.*eji.org/files/EJI%20Lynching%20 in%20 America%20SUMMARY.pdf*. Două relatări contemporane, una constând în principal din ilustraţii, iar cealaltă din cuvinte, sunt extrem de tulburătoare, dar lămuritoare: una editată de James Allen, *Without Sanctuary*: *Lynching Photography în America* (Twin Palms, 2000), cealaltă editată de Jacqueline Jones Royster, *Southern Horrors and Other Writings*: *The Anti-Lynching Campaign of Ida B. Wells, 1892 – 1900* (Bedford/ St. Martin's, 1997). Informaţii utile despre Klan în perioada imediat următoare celui de-al Doilea Război Mondial furnizează Glenn Feldman în *Politics, Society, and the Klan în Alabama, 1915 – 1949* (University of Alabama Press, 1999). Printre cărţile dedicate Mişcării pentru drepturile civile se găsesc o mulţime despre violenţa din acea epocă: Taylor Branch, *Parting the Waters*: *America in the King Years, 1954 – 1963* (Touchstone, 1988). Despre atentatul cu bombă din

Biserica baptistă de pe Sixteenth Street, vezi T.K. Thome, *Last Chance for Justice*: *How Relentless Investigators Un covered New Evidence Convicting the Birmingham Church Bombers* (Hill, 2013).

Capitolul 9

Zorii terorismului etnonaţionalist

Sicarii din Iudeea secolului I sunt răspunzători pentru multe premiere şi, nu în ultimul rând, de utilizarea terorismului pentru împlinirea visului de independenţă etnică sau naţională. Dar abia odată cu Revoluţia Franceză ideile de naţiune şi teroare au început să fie asociate îndeaproape. Chiar şi atunci, pentru mare parte din secolul care a urmat, preocupările ideologice, cum ar fi liberalismului şi socialismul, au pus în umbră impulsurile etnonaţionaliste. Abia către sfârşitul secolului al XIX-lea terorismul a început să fie utilizat pe scară largă în campaniile de eliberare naţională, uneori ca răspuns la imperialismul european.

Imperialismul şi teroarea de stat

Cei care erau la curent cu evenimentele nu ar fi trebuit să fie surprinşi că strădania activiştilor de a se elibera de dominaţia colonialistă sau străină se putea transforma în terorism. La urma urmei, imperialismul ca sistem se sprijinea frecvent pe utilizarea terorii împotriva supuşilor. Scriitoarea irlandeză Dorothy Macardle afirma imediat după Războiul de independenţă declanşat de poporal ei în urma Rebeliunii de Paşti: colonizarea sau, în termenii ei, „un război de cucerire, cum este războiul Angliei împotriva Irlandei, se transformă inevitabil într-o campanie de terorism împotriva poporului” 1. În vreme ce englezii, în cea mai mare măsură, ar fi fost reticenţi la ideea de a-şi califica prezenţa în Irlanda ca imperialism, pentru mulţi republicani irlandezi, cum vom arăta în cele ce urmează, acest fapt sărea în ochi de la sine.

Violenţa teroristă era elementul esenţial al imperialismului, ingredient prezent într-o mai mică sau mai mare măsură în mai toate activităţile statelor europene în Asia sau Africa, în secolul al XIX-lea. Apoteoza terorismului imperialist are loc către sfârşitul secolului de-a lungul fluviului Congo, unde exploratorii şi soldaţii regelui belgian Leopold al II-lea au creat un fief personal care aducea beneficii de miliarde de dolari pe socoteala celor circa 8 milioane de africani. Băştinaşii erau exploataţi în principal ca mineri în condiţii de sclavie aproape totală, fiind obligaţi să muncească prin tot soiul de metode înfiorătoare. În mod frecvent, agenţii regelui violau femeile, luau ostatici soţiile şi copiii şi torturau, tăiau membre sau ucideau la întâmplare sau pe cei care opuneau rezistenţă – în aşa fel încât un grup relativ mic de imperialişti putea teroriza imensa populaţie indigenă pe care o subjugase2. În alte locuri, cum ar fi India britanică sau Indochina franceză, se înregistrau violenţe pe o scară mai restrânsă şi erau mai puţin brutale. Oricum, chiar dacă imperialismul era frecvent justificat ca o misiune de creştinare şi civilizare, obiectivul său principal era exploatarea economică a populaţiei autohtone şi a resurselor acestora, iar rezultatul, în cel mai bun caz, era o distribuţie în mod categoric inechitabilă a bogăţiei, terenurilor, educaţiei, locurilor de muncă şi puterii politice nu doar între colonizatori şi colonizaţi, ci chiar şi între indigeni.

Această violenţă, care îşi trăgea rădăcinile din darwinismul social, din rasism şi din mecanismele puterii de stat din secolul al XIX-lea, a rămas o parte a dominaţiei colonialiste europene în Asia şi Africa mult către mijlocul secolului al XX-lea. Imperialismul european, contraterorismul şi contrainsurgenţa, în special în cazul Kenyei şi al Algeriei, amândouă cercetate îndeaproape în

Capitolul 11 al acestei cărţi – au fost adesea echivalente cu terorismul şi cu teroarea de stat, aşa cum se va vedea în Capitolul 10.

Irlanda şi Anglia

Originile moderne ale terorismului etnonaţionalist substatal pot fi găsite în Irlanda. Locuitorii acesteia s-au confruntat cu englezii, iar dovezile acestui conflict ocupă în mare măsură istoria insulei. Papa a garantat dominaţia engleză asupra irlandezilor în secolul al XII-lea, însă abia în secolele XVI-XVII mai-marii Angliei au trimis un număr mare de colonişti în cele mai bune regiuni ale nord-estului Irlandei, cunoscute sub numele de Plantaţia Ulster. Pentru a agrava situaţia, noii colonişti erau protestanţi, în vreme ce irlandezii, care erau alungaţi de pe proprietăţile lor sau împinşi la sărăcie ca arendaşi pe acele terenuri, au rămas catolici loiali. Rezultatul a fost un labirint de duşmănie naţională, religioasă şi economică. Oricum, deosebirile etnice propriu-zise au început să dispară în secolul al XIX-lea, când coloniştii englezi şi scoţieni au început să se considere ei înşişi irlandezi neaoşi. Neînţelegerile politice s-au intensificat în 1800, când Regatul Marii Britanii (din care făcea parte şi Scoţia) a înglobat şi Irlanda, devenind Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei şi divizându-i astfel pe irlandezi în două blocuri politice. Unioniştii erau cei din nord, care considerau că unificarea cu Marea Britanie este cea mai bună garanţie a superiorităţii protestantismului şi economiei lor, în vreme ce republicanii erau catolici din sud şi din nord care tânjeau la independenţa Irlandei. Această situaţie a creat două conflicte suprapuse: unul între republicanii irlandezi şi britanici şi celălalt între unioniştii irlandezi şi republicanii irlandezi.

Violenţele împotriva proprietarilor de teren în secolele XVIII-XIX au fost una dintre formele pe care le-au

luat aceste conflicte, deşi erau de fapt o expresie a furiei stârnite mai degrabă de strămutarea economică decât de aversiunea religioasă sau etnică. S-au înregistrat de asemenea violenţe sectare deschise ale aşa-numiţilor *ribbonmen*, membri ai unei societăţi secrete a irlandezilor catolici care se opunea Ordinului de Orania. Acesta din urmă era – şi a rămas şi azi – o asociere între protestanţii irlandezi care celebrează în fiecare an victoria regelui Wilhelm al III-lea (aparţinând casei olandeze de Orania) asupra rebelilor catolici în 1690. Către sfârşitul anilor 1850 iese la suprafaţă pentru prima dată hotărârea republicanilor de a folosi violenţa pentru a câştiga independenţa naţională. Această aspiraţie a ieşit la iveală odată cu înfiinţarea a doua organizaţii strâns legate: Frăţia republicană irlandeză din Dublin şi Frăţia feniană (care va fi redenumită, nu mult după aceea, Clan na Gael) din New York, care era căminul unei largi comunităţi de imigranţi catolici irlandezi.

Terorismul etnonationalist irlandez şi asasinatul

Deşi republicanismul se bucura de o oarecare simpatie printre catolicii irlandezi, mulţi înclinau către pace şi adaptare şi nu păreau să fie atraşi de revolta făţişă, în parte şi pentru că se temeau de represaliile britanice. În această situaţie, terorismul, în special acel tip asociat cu propaganda prin fapte, a devenit arma naturală a fenianilor, aşa cum erau deseori denumiţi irlandezii republicani pe ambele mălini ale Atlanticului. Cu toate acestea, în primele decenii de existenţă, terorismul fenian s-a limitat doar la zvonurile că ar complota să răpească sau să asasineze oficialităţi britanice sau pe regina Victoria.

Aceasta a fost situaţia până în mai 1882, când un grup de feniani care-şi spuneau Irish National Invincibles (Invincibilii) au pus la cale unul dintre cele mai cunoscute atentate din secolul al XIX-lea. Ţinta lor principală era

Thomas Henry Burke, al treilea funcţionar ca rang din Irlanda şi irlandez prin naştere – ceea ce făcea din el un trădător colaboraţionist în ochii naţionaliştilor. Burke a fost ucis la Dublin în Phoenix Park împreună cu însoţitorul său, al doilea personaj în ierarhia Irlandei care abia sosise la Dublin şi care se întâmpla, de asemenea, să fie nepotul prin căsătorie al prim-ministrului britanic. Crimele au fost denunţate viguros atât de Irlanda, cât şi de Marea Britanie, însă pe de altă parte au compromis eforturile de conciliere, situaţie de care fenianii erau mulţumiţi, aceştia fiind de părere că, pe măsură ce lucrurile se înrăutăţeau pentru irlandezi, aceştia erau tot mai predispuşi la revoltă. Autorităţile de la Dublin i-au arestat mai târziu pe cei doi asasini şi alţi 24 de conspiratori. Cinci au fost spânzuraţi şi câţiva au fost condamnaţi la închisoare pe viaţă3. S-au alăturat cu toţii comunităţii de martiri irlandezi. Un alt rezultat al asasinatelor din parcul Phoenix a fost înfiinţarea Diviziei speciale irlandeze a Poliţiei Metropolitane londoneze, o forţă de elită a cărei misiune iniţială a fost contracararea fenianilor, dar care s-a extins, incluzând toate eforturile împotriva anarhismului şi terorismului.

Divizia specială irlandeză a repurtat un mare succes, în special în timpului aşa-numitei „campanii a dinamitei” la mijlocul anilor 1880. A fost primul efort coordonat al republicanilor de a folosi terorismul pe teritoriul britanic. Deşi se zvonise că aveau suficienţi explozibili cât să arunce în aer „toate casele şi străzile din Londra”, bombele pe care au reuşit să le plaseze nu au produs victime şi nici pagube semnificative. Şi din planul mai degrabă comic de a fura Piatra din Scone[18] de la Westminster Abbey s-a ales

18 Bloc de gresie roşie folosit în ritualul de încoronare a suveranilor Regatului Unit. A fost ţinut o vreme la mănăstirea Scone din Scoţia. A fost luată, în 1296, ca pradă de război de regele Eduard I şi adusă la Westminster Abbey. O legendă pretinde că piatra era folosită iniţial de

praful. Autorităţile i-au condamnat pe 25 dintre atacatorii cu bombă feniani, iar 16 au primit sentinţe de închisoare pe viaţă4.

În următoarele trei decenii, fenianii şi-au intensificat campania de asasinate şi atacuri cu bombă într-atât încât, în pofida atracţiei exercitate asupra naţionaliştilor romantici, susţinută de poveştile despre martiri şi revolte, în fapt nu au câştigat decât puţini aderenţi din rândul irlandezilor. Încurajaţi de renunţarea treptată la legile şi atitudinile anticatolice, mulţi din Irlanda sudică au început să fie asimilaţi cu încetul în orbita politică şi economică a Marii Britanii şi aşteptau cu nerăbdare să se întâmple ceea ce considerau cu toţii că este inevitabil: garantarea unei guvernări locale care să întărească autonomia Irlandei, rămânând totodată în graniţele Regatului Unit. Republicanii şi unioniştii păreau sortiţi să bântuie zona de graniţă a politicii irlandeze. Imediat după începutul Primului Război Mondial, opoziţia faţă de o guvernare locală a încetat în fine în Parlamentul britanic, iar guvernul a anunţat că autonomia va fi garantată după încheierea cu succes a războiului.

Rebeliunea de Paşti

Republicanii irlandezi au început să-şi piardă speranţele, convinşi că guvernarea locală va distruge tot restul de interes public al irlandezilor pentru independenţă. Este ceea ce a inspirat Rebeliunea de Paşti din 1916, insurecţie ai cărei lideri, ca de pildă Padraig Pearse şi James Connolly, au înţeles valoarea pe care o avea martirajul pentru a ţine în viaţă spiritul revoltei. Astfel, deşi fusese plănuită şi efectuată ca operaţie militară, Rebeliunea de Paşti a avut toate semnele exterioare ale clasicei propagande anarhiste prin fapte. Insurecţia a constat doar în câteva mii de oameni prost

regii Irlandei (n.tr.).

înarmaţi, iar britanicii au ripostat rapid şi în forţă. În total, mai puţin de 200 de soldaţi au murit de ambele părţi, însă numărul victimelor printre civilii captivi în casele lor din Dublin s-a ridicat la câteva mii, în vreme ce pagubele s-au apropiat de 2 milioane de lire. Chiar şi în aceste condiţii, opinia publică irlandeză tindea să-i blameze pe rebeli – care adoptaseră numele de Armata Republicană Irlandeză (IRA) în timpul luptelor – pentru masacru. Autorităţile britanice, înfuriate de ceea ce considerau a fi un grav act de trădare în vreme de război, au declanşat un val de represiuni care, privind retrospectiv, părea să-şi fi propus să-i radicalizeze pe nehotărâţi. Britanicii au executat 15 rebeli într-o lună. Liderul IRA Connolly, care era rănit, prea slăbit pentru a sta în picioare şi atins deja, se spune, de cangrenă, fusese legat de un scaun ca să poată fi împuşcat. 3.500 de republicani au fost arestaţi, cei mai mulţi fiind eliberaţi până la Crăciun5. Britanicii au întărit Poliţia regală irlandeză, forţa de menţinere a ordinii aproape integral protestantă, care era plină de unionişti, şi i-a sporit atribuţiile. De asemenea, Londra a trimis efective suplimentare de zeci de mii de soldaţi. Guvernarea locală a trecut pe planul doi pentru moment. Pentru ca lucrurile să se înrăutăţească şi mai mult, Marea Britanie ameninţa cu o mobilizare în masă la doar doi ani după revoltă, o decizie care a dat un nou avânt cauzei republicane. Pe scurt, Rebeliunea de Paşti şi reacţia britanică nu au creat republicanismul, conştiinţa naţională irlandeză sau violenţa republicană, dar au cristalizat devotamentul faţă de fiecare în parte cu ajutorul unor puternice simboluri şi imagini.

Michael Collins şi Războiul Black and Tan

Elementele moderate de pe ambele ţărmuri ale Mării Irlandei au rămas fidele obiectivului de guvernare locală, dar cauza republicană a ieşit din dezastruoasa Rebeliune

de Paşti şi din perioada care a urmat mai extinsă şi mai plină de vitalitate ca niciodată. Primele alegeri de după război din Marea Britanie care au avut loc în decembrie 1918 au confirmat acest fapt când partidul cel mai apropiat de IRA, Sinn Fein („Noi înşine”, în gaelică), a câştigat aproape trei sferturi din locurile Irlandei în Parlamente. Îndată după aceea, Sinn Fein a declarat independenţa întregii Irlande şi a format un guvern condus de fiamon de Valera şi Michael Collins, veterani ai Rebeliunii de Paşti. Collins, care răspundea de pregătirea militară a membrilor IRA, ştia că Armata Republicană Irlandeză era armată doar cu numele şi nu putea face faţă britanicilor în luptă deschisă. IRA era formată probabil din cel mult 15.000 de membri, dar, după estimările lui Collins, nu putea aduna ca forţă eficientă de luptă decât vreo 3.000 de oameni7. Soluţia sa a fost, în parte, să organizeze cei mai mulţi soldaţi irlandezi în „grupuri de asalt”, echipe semiautonome formate dintr-o duzină sau două de luptători care puteau folosi împotriva inamicului tactica „loveşte şi fugi”. Chiar şi-aşa, Collins a înţeles că „era nevoie de ceva mai mult decât de un război de gherilă” 8.

Astfel s-a născut strategia lui Collins, copiată după cea a Voinţei poporului şi a altor grupări de la sfârşitul secolului al XIX-lea, care presupunea să declanşeze o vastă campanie teroristă împotriva Marii Britanii, în special împotriva agenţilor de poliţie ai acesteia din Irlanda. Avea un dublu obiectiv, în primul rând, el susţinea că terorismul „va face imposibilă o guvernare normală, iar costul pentru a controla ţara ar fi atât de mare încât britanicii vor fi convinşi să se retragă” 9. Al doilea obiectiv era să-i orbească pe britanici privându-i de ochii şi urechile lor. Fără capacitatea de a colecta informaţii despre IRA, susţinea Collins, britanicii îşi vor îndrepta furia către cei care-i adăposteau pe republicani şi-i vor face pe civilii

până atunci neutri să se ridice împotriva guvernării britanice.

Rezultatul nu a fost un război tipic, ci mai degrabă o tot mai intensă campanie de asasinate în replică şi de lovituri teroriste. Violenţa a crescut rapid peste puterile Poliţiei irlandeze regale, iar britanicii au răspuns întărindu-i efectivele cu două unităţi compuse din veterani recent întorşi de pe front; cea mai mare imitate dintre acestea – care a ajuns să aibă circa 12.000 de oameni – a ajuns să fie cunoscută sub numele de Black and Tans din cauza faptului că uniformele lor fuseseră colectate în grabă şi, de aceea, nu se potriveau. Ei au dat numele conflictului care a fost cunoscut ulterior drept Războiul Black and Tan, altfel numit Războiul irlandez de independenţă.

Atuul lui Collins în această luptă era abilitatea sa uimitoare de a culege informaţii, plasându-i astfel pe luptătorii IRA mai mereu cu un pas înaintea britanicilor şi Poliţiei regale. Informaţiile erau folosite apoi de Squad (Brigada), o echipă de asasini selectată cu atenţie de Collins, popular cunoscută şi sub numele de Cei doisprezece apostoli. Iniţial i-au atacat pe poliţişti, omorând sau rănind peste 450 în 1920, deseori chiar în propriile case (s-au mai înregistrat şi peste 170 de victime în rândul militarilor). IRA a acoperit zidurile Dublinului cu mesaje spirituale de pildă: „Intră în RAF [Royal Air Force] şi vezi lumea. Intră în RIC [Royal Irish Constabulary] şi vezi tu după aia” 10. Cei doisprezece apostoli omorau şi spioni, informatori şi unionişti, dar rareori militari britanici. Pentru a le demonstra britanicilor că republicanii pot lovi când şi unde vor, Collins i-a pus pe teroriştii IRA să atace simultan 315 secţii de poliţie chiar înainte de Paşti, în 1920. Lui Collins i-a reuşit o lovitură chiar mai răsunătoare în acelaşi an, la 21 noiembrie, prima dintre

multele „duminici sângeroase” irlandeze – când membrii Brigăzii şi alţi voluntari IRA au distrus operaţiile britanice de culegere de date sub acoperire, omorând 12 ofiţeri şi doi cădeţi de poliţie în Dublin. Mai târziu în acea zi, trupele poliţieneşti, turbate de furie, au omorât 14 persoane la un meci de fotbal căutând suspecţi11.

Strategia britanicilor în acest război s-a bazat pe dăunătoarea speranţă că IRA va fi forţată să se supună dacă pentru fiecare soldat sau poliţist asasinat vor fi executaţi câte doi republicani. Nu a trecut mult până când brigăzile Black and Tan şi unităţile auxiliare, extrem de nepricepute în delicata artă a contrainsurgenţei, au căpătat obiceiul de a trece la represalii în masă împotriva civililor irlandezi, ceea ce natural i-a aruncat pe mulţi în braţele IRA. Ambele tabere declanşaseră pe faţă campanii teroriste şi se acuzau reciproc de „terorism”, cum afirma Macardle în declaraţia citată mai sus că războiul de cucerire dus de Anglia împotriva Irlandei era echivalentul „unei campanii de terorism împotriva poporului”.

Teroare şi contrateroare: britanicii şi „micile războaie”.

Adevărul era altul în acest caz. Deşi britanicii şi irlandezii ajungeau să aplice aceeaşi tactică, şi anume terorismul, ei se percepeau unii pe ceilalţi în mod cu totul diferit. Irlandezii îl foloseau conştient ca o metodă de a echilibra balanţa împotriva unui adversar superior şi ca parte a unei strategii de provocare mai largi. De partea cealaltă, britanicii s-au folosit iniţial de Poliţia regală pentru a răspunde la ceea ce ei considerau a fi o ameninţare criminală. Când poliţia a fost copleşită, britanicii au început să lupte folosind resurse militare convenţionale. În cele din urmă, din disperare, au ajuns să răspundă cu aceeaşi monedă terorii IRA.

Britanicii ar fi trebuit să aibă mai multă minte. Cu

siguranţă, avuseseră de-a face cu revolte în colonii încă din secolul al XVIII-lea. Din acestea, principala lecţie învăţată era necesitatea prezenţei unei forţe de foc copleşitoare şi a unei puternice coeziuni a trupelor. Totuşi maiorul Charles Caliwell făcuse un fel de breşă publicând lucrarea sa esenţială *Small Wars – Their Principles and Practice* („Războaiele mici – principiile şi practica lor"), în 1896. Prin „războaie mici", Caliwell înţelegea campaniile împotriva luptătorilor de gherilă, expediţiile împotriva „raselor sălbatice şi semicivilizate" şi toate războaiele împotriva unor adversari care nu foloseau trupe convenţionale în mod convenţional. Bazându-se pe experienţa sa de luptă din India, Afghanistan şi Transvaal, el afirma că succesul în micile războaie presupunea o flexibilitate mai mare, îmbunătăţirea culegerii de informaţii şi o mai mare iniţiativă. Cu toate acestea, Caliwell a ratat o observaţie critică: luptele descrise de el erau politice în primul rând, nu militare, favorizând astfel pe combatantul care reuşea să obţină legitimitate politică în ochii populaţiei. Dislocarea trupelor regulate care foloseau o putere de foc excepţională nu putea duce la această legitimitate, pentru că, luptând cu un adversar al locului care se folosea de tactici de gherilă sau de lovituri teroriste, o asemenea putere de foc îi va lovi în mare măsură pe civili, împingând populaţia în braţele rebelilor. Şi, istoric vorbind, sprijinul civililor – sub formă de noi recruţi, bani, provizii, informaţii, case conspirative, rezistenţă pasivă sau, pur şi simplu, prin indiferenţa benignă – a fost cel care a permis continuarea operaţiilor de gherilă sau teroriste, ducând astfel la erodarea treptată a voinţei oponenţilor de a lupta. În cazul Războiului Black and Tan, puternica susţinere a civililor pentru IRA a fost factorul decisiv. Astfel că, deşi viziunea lui Caliwell începuse să aibă efecte asupra conducerii armatei, militarii

britanici erau în continuare neinstruiţi şi nepregătiţi pentru războaiele mici. Doar în anii 1950, în luptele cu insurgenţii comunişti din Malaysia, britanicii au ajuns să înţeleagă că obiectivul optim era să-şi găsească legitimitate în ochii populaţiei autohtone, o strategie care a devenit cunoscută drept „câştigarea inimii şi a minţii”. În timpul Războiului Black and Tan, britanicii nu au câştigat niciuna.

Este meritul prim-ministrului britanic David Lloyd George şi al cabinetului său că au înţeles zădărnicia acţiunilor lor. În vreme ce numărul victimelor în rândul britanicilor a crescut – în prima jumătate a lui 1912, aproape 1.000 de poliţişti şi militari au fost omorâţi sau răniţi de IRA –, autorităţile au ajuns să considere că nu i-ar putea înfrânge pe republicanii irlandezi decât dacă ar mări efectivele la circa 150.000 de soldaţi şi ar folosi lagăre de concentrare după modelul celor folosite în timpul Războiului cu burii12. Nu erau pregătiţi pentru aşa ceva. Mai important chiar, ştiau că electoratul britanic nu i-ar fi susţinut.

În vara lui 1921, britanicii au început să negocieze încheierea luptelor. Rezultatul acestora a fost fondarea Statului Liber Irlandez – un stat autoguvernat în interiorul Commonwealthului britanic –, dar numai în sud. Ulsterul, care era în mare măsură protestant şi unionist, a rămas parte a Regatului Unit. Collins şi grosul Armatei Republicane Irlandeze erau gata să accepte acest rezultat drept o victorie provizorie, în vreme ce de Valera şi adepţii săi refuzau să-şi dea acordul pentru ceva mai puţin decât independenţa întregii insule. S-a declanşat astfel un război civil între facţiunile pro şi cele antitratat, iar Irlanda a retrăit un scurt episod al brutalelor campanii teroriste din timpul Războiului Black and Tan – de data aceasta republicanii irlandezii asasinându-se între ei. O faimoasă

victimă a războiului civil a fost Michael Collins, asasinat într-o ambuscadă în august 1922, probabil din ordinul fostului său tovarăş de arme, de Valera. În scurtă vreme, irlandezii au acceptat divizarea *de facto* a insulei lor, iar violenţele s-au potolit, cel puţin până când o IRA renăscută va începe o nouă campanie teroristă în Irlanda de Nord în anii 1950, lansând o nouă eră de „tulburări". Însă despre această istorie vom vorbi ceva mai târziu.

„Metoda rusească".

Dacă ne referim la utilizarea terorismului, lupta IRA pentru independenţa Irlandei a devenit, pentru istorici şi revoluţionari deopotrivă, prototipul mişcărilor etnonaţionaliste din secolul al XX-lea. Pentru irlandezi şi pentru alte mişcări de eliberare naţională, exemplul rusesc s-a dovedit cel mai influent. De fapt, terorismul revoluţionar a devenit cunoscut, în termeni colocviali, ca „metoda rusească" în mai toată lumea. Informaţii despre aceasta au răspândit exilaţii ruşi, relatările favorabile din ziare şi cărţi. Cu excepţia Europei Occidentale, unde teroriştii erau motivaţi de anarhism sau socialism, mulţi din cei care au recurs la „metoda rusească" au adoptat-o în numele independenţei naţionale. Motivul era cam acelaşi mereu: prezenţa unui grup profund angajat căruia îi lipseau de altminteri militarii, resursele şi sprijinul popular pentru a avea vreo speranţă de succes împotriva forţelor de ocupaţie în luptă deschisă. Obiectivele declarate erau surprinzător de asemănătoare: să ţină viu spiritul rezistenţei, să inspire masele la revoltă şi să dea un avertisment puterii la guvernare că deţinea puterea pe timp limitat. Cuvintele lui Nikolai Morozov (din organizaţia Voinţa poporului) ar fi putut fi repetate întruna – terorismul „ar trebui să facă lupta populară, istorică şi grandioasă".

Terorismul etnonaţionalist în India

Creat în 1885, Congresul Naţional Indian era organizaţia principală prin care indienii moderni, occidentalizaţi, reprezentând clasa de mijloc, încercau să obţină mai multă autonomie de la Marea Britanie, care stăpânea India din secolul al XVIII-lea. Însă mai erau şi alţii care se inspiraseră din „metoda rusească”. Aceşti naţionalişti mai agresivi – numiţi Extremişti de contemporanii lor după ce au părăsit în mod oficial Congresul – erau susţinătorii „acţiunii directe” împotriva britanicilor. După câteva starturi ratate, primele eforturi serioase în această direcţie au fost făcute în Bengal, regiune din India britanică răsăriteană, unde extremiştii s-au reunit în cluburi de tineri cărora li s-au administrat porţii zdravene de misticism hindus, ură faţă de britanici şi intense exerciţii fizice, în 1905, britanicii au împărţit Bengalul, un act interpretat de Extremişti drept un efort de a da mai mult teritoriu hindus pe mâna minorităţii musulmane din regiune. „Zilele de proteste şi rugăciuni au trecut”, scria Bal Gangadhar Tilak (1856 – 1920), un activist omagiat ca „Tatăl revoltei indiene”. „Luaţi aminte la exemplele Irlandei, Japoniei şi Rusiei şi folosiţi metodele lor”. 13 Contemporanii lui Tilak, care i-au înţeles spusele ca pe o susţinere a violenţei, s-au îndreptat către cluburile de tineri pentru a forma societăţi secrete dedicate utilizării terorismului pentru a radicaliza masele, a apăra hinduismul, a face propagandă în favoarea independenţei naţionale şi a se răzbuna pe opresori. Purtătorul lor de cuvânt era cotidianul *Jugantar* („Noua epocă”). Un editorial predica: „Forţei trebuie să i te împotriveşti cu forţa, minciunii cu minciuna” 14. Grupările conspirative inspirate de *Jugantar* au înfăptuit mai multe tentative de asasinat în 1906 şi în 1907. Atentatele au eşuat, dar, în schimb, au stimulat formarea altor grupări teroriste, similare în retorică şi ţeluri, peste tot în India. Câţiva

indieni au călătorit chiar la Paris să înveţe de la revoluţionarii ruşi cum se fac bombele. Acasă, în India, raziile poliţiei au scos la iveală o cantitate enormă de cărţi revoluţionare şi manuale ruseşti pentru confecţionarea bombelor15.

În fine, în aprilie 1908, doi discipoli ai *Jugantar* au făcut să curgă sânge în oraşul Muzzafarpur din Bengal. Victimele lor au fost o britanică şi fiica ei. Trăsura lor a fost confundată cu cea a unui judecător britanic din oraş, bine-cunoscut pentru asprimea pedepselor date indienilor implicaţi în mişcarea pentru independenţă. Unul dintre cei doi terorişti indieni s-a sinucis imediat ce şi-a dat seama de greşeala făcută. Celălalt a fost arestat, judecat şi executat. Pe parcursul investigaţiei, autorităţile britanice au descoperit casa conspirativă unde se confecţionau bombele şi legături cu *Jugantar* şi cu alte societăţi secrete. Conspiraţia cu bombă din Alipore, cum a fost numită, a atras ca un magnet atenţia presei şi i-a făcut pe britanici, care-şi pierduseră sângele rece proverbial, să adopte o serie de decrete excepţionale menite să distrugă din faşă terorismul indian. Tilak şi alţi activişti – niciunul în directă legătură cu atacul din Muzzafarpur – au fost arestaţi şi găsiţi vinovaţi de răzvrătire. Tilak s-a disociat de atentat, dar i-a făcut responsabili pe britanici de violenţe, pentru că i-au lăsat pe indieni fără speranţa vreunei înţelegeri prin mijloace paşnice.

Rezultatul acestei strategii, poveştile despre bravura atacatorilor şi reacţia exagerată a britanicilor pe tot cuprinsul Indiei nu au făcut decât să expună cauza independenţei Indiei mai mult decât reuşiseră s-o facă ani de agitaţie propagandistică paşnică. De fapt, imediat după atentat, un alt extremist cunoscut declara că terorismul era „o cale de a pregăti poporul să se confrunte cu moartea şi să facă orice de dragul ţării lui” 16. Un înalt

funcţionar britanic (secretarul de stat pentru India) a recunoscut acest fapt, chiar în lunile de dinaintea Conspiraţiei cu bombă din Alipore. Într-o scrisoare adresată viceregelui şi guvernatorului general din India, el avertiza: „Trebuie să păstrăm ordinea, dar severitatea excesivă nu este o cale către ordine. Dimpotrivă, este calea care duce la bombe” 17.

Acest avertisment s-a dovedit profetic. Britanicii i-au reprimat cu asprime pe Extremişti şi agitaţia lor politică, dar intensitatea violenţelor a crescut. Între 1909 şi 1914, asasinii au efectuat 22 de crime politice, ţintele fiind în cea mai mare parte „colaboratori” indieni. Mişcarea pentru independenţă a fost redusă la tăcere în timpul Primului Război Mondial, când mii de indieni s-au înrolat ca voluntari în armata britanică, dar a revenit la viaţă odată cu pacea, în 1918. În aprilie 1919, miile de indieni care demonstrau paşnic au fost mitraliaţi în Masacrul de la Jallianwala Bagh. Acest incident a fost catalizatorul unor mişcări contradictorii, dar care se susţineau reciproc. Prima a fost Mişcarea de necooperare (de rezistenţă pasivă) a lui Mahatma Gandhi, care cerea independenţă totală, dar propovăduia nonviolenţa. În 1921, Gandhi a devenit preşedintele executiv al Partidului Congresului.

Între timp, unul dintre discipolii săi, care nu mai voia să audă de apelul la nonviolenţă, a fondat Asociaţia Socialistă Republicană din Hindustan (HSRA). Aceasta era, la vedere, o organizaţie marxistă, însă adevăratul ei obiectiv era să câştige independenţa Indiei cu ajutorul terorismului. În 1929, teroriştii HSRA au atacat Adunarea legislativă din Delhi aflată în şedinţă şi au încercat să arunce în aer un tren în care se aflau viceregele britanic şi alte oficialităţi. HSRA şi alte grupări indiene teroriste aparţineau extremei politice indiene, dar impactul lor a fost semnificativ. Un colaborator la ziarul de limbă engleză

al Extremiştilor descria situaţia succint: „Metodele paşnice pot reuşi doar atunci când acestea implică îngrozitoarea alternativă a unor metode mai neplăcute şi mai de temut, la care se recurge inevitabil în cazul eşecului acţiunilor paşnice”. Deşi a curmat puţine vieţi, terorismul indian şi-a făcut simţită prezenţa suficient pentru a sugera posibilitatea unei „alternative îngrozitoare”. Chiar şi o personalitate ca Gandhi în persoană înţelegea aceasta perfect. Vorbind cu oficialităţile britanice în 1931, el afirma: „Dacă veţi coopera deplin cu Congresul, măcar veţi spune adio terorismului, căci indienii nu vor mai avea nevoie de terorism” 18. Gandhi avea dreptate să spună că terorismul naţionalist indian îi oferea fără îndoială o oarecare influenţă morală şi politică. În ceea ce priveşte afirmaţia sa că nu ar mai fi fost nevoie de terorism odată ce Congresul va căpăta putere, el greşea, din nefericire, după cum a dovedit asasinarea sa în 1948 de către un naţionalist hindus nemulţumit de presupusele concesii făcute Pakistanului.

Europa, Balcanii şi iminenţa Marelui Război

Revenind în Europa, utilizarea „metodei ruseşti” producea rezultate şi mai dramatice. Conducătorii şi armatele Europei stăteau cu degetul pe trăgaci în vara lui 1914. Factorii de instabilitate erau mulţi, la loc de frunte situându-se cursa înarmării, tensiunile crescânde referitoare la situaţia internaţională şi a posesiunilor imperiilor coloniale şi recrudescenţa naţionalismului. Mai mult, doi factori puteau creşte probabilitatea ca şi o criză minoră să arunce Europa în război. Primul era împărţirea continentului european în două alianţe rivale, ceea ce presupunea că un conflict care ar fi implicat la început doar două puteri le-ar fi atras şi pe celelalte. Al doilea factor era necesitatea ca fiecare stat să-şi mobilizeze armata înainte de a o trimite în acţiune, un proces complex

care odată declanşat nu mai putea fi oprit cu uşurinţă şi care, practic, cerea acţiuni reciproce ale celorlalte state.

Vizionarii au înţeles că Balcanii erau o sursă de pericol pentru pacea agitată a Europei. În centrul acestei regiuni instabile se afla Serbia, un mic şi recent eliberat regat ai cărui locuitori slavi şi creştin-ortodocşi dezvoltaseră un intens sentiment de identitate naţională în faţa vecinilor săi mult mai impunători, Imperiul Austro-ungar şi Imperiul Otoman. Mulţi sârbi se aflau în afara graniţelor ţării la începutul secolului al XX-lea, în special în provincia habsburgică Bosnia şi Herţegovina. Conducătorii şi cetăţenii sârbi visau la întemeierea Serbiei Mari, deplin conştienţi că aşa ceva nu s-ar putea întâmpla decât în detrimentul Austro-Ungariei. Asemenea ambiţii ameninţau relaţiile dintre marile puteri, pentru că ruşii se considerau ei înşişi protectorii fraţilor slavi ortodocşi.

Serbia şi asasinarea lui Franz Ferdinand

Mai multe societăţi secrete se devotaseră cauzei iredentismului sârb şi se bucurau de sprijinul masiv al ofiţerilor sârbi din armată. Astfel că, deşi erau, din punct de vedere tehnic, nişte organizaţii ilegale, rareori le supăra cineva. Una dintre cele mai active societăţi secrete opera folosind nu unul, ci două nume evocatoare: Uniunea morţii, aşa cum era cunoscută de susţinătorii ei, sau Mâna Neagră, nume pe care i-l atribuiseră adversarii ei. Regulile, sigiliul – care cuprindea şi steagul pirateresc cu craniul şi oasele încrucişate, un pumnal, o bombă şi o sticlă cu otravă – şi ritualul de iniţiere o făceau să semene mult cu una dintre cele mai cunoscute societăţi secrete, cea a carbonarilor. Mâna Neagră a efectuat mai multe lovituri teroriste împotriva unor ţinte austro-ungare de-a lungul frontierei, inclusiv câteva atentate asupra guvernatorilor de provincii, iar membrii societăţii făceau frecvent agitaţie împotriva tiraniei Habsburgilor. Grupul a

atacat, de asemenea, ţinte în propria ţară pentru că era nemulţumit de eforturile ineficiente ale prim-ministrului sârb Nikola Pašić de a unifica Serbia. Şocant, unul dintre liderii Mâinii Negre era colonelul Dragutin Dimitrijevic (cunoscut sub numele de cod Apis), şeful serviciului de spionaj al armatei sârbe. Probabil că Dimitrijevic a fost cel care a hotărât că Mâna Neagră trebuie să-l asasineze pe Franz Ferdinand, moştenitorul tronului habsburgic. După toate aparenţele, motivul era că Franz Ferdinand sprijinea o creştere a autonomiei pentru minorităţile slave din Imperiul Austro-ungar, ameninţând astfel să reducă puterea de atracţie a panslavismului.

Între timp, în primăvara lui 1914, Tânăra Bosnie, o societate secretă bosniacă, clocea şi ea propriile planuri. Grupul avea ca obiectiv principal distrugerea Imperiului Habsburgic şi eliberarea slavilor sudici, dar nu neapărat sub stindardul iredentismului sârb. Când unii membri au aflat că posibilul moştenitor al tronului şi soţia sa, arhiducesa Sofia, urmau să viziteze capitala bosniacă, Sarajevo, în vară, s-au decis să-l asasineze. Motivele lor simt neclare. Se pare că nu erau foarte interesaţi de punctele lui politice de vedere, ci mai degrabă îl acuzau că face parte din acea dinastie care le subjugase poporul. Unul dintre cei care îşi propuseseră să-l asasineze pe Franz Ferdinand a spus mult mai târziu: „Toată lumea credea că atentatele erau cea mai rapidă metodă de a-i revolta pe oameni” 19. În fapt, Tânăra Bosnie era impregnată de retorica tiranicidului, o tradiţie care îşi avea originile, considerau membrii, în bătălia de la Kosovopolje din 1389, când după ce turcii otomani i-au înfrânt zdrobitor pe sârbi, aceştia şi-au revenit până la urmă, după ce un erou sârb l-a asasinat pe sultanul otoman. Bătălia este considerată un moment de referinţă în definirea identităţii naţionale sârbe şi a slavilor sudici.

Şi chiar în acea zi, 28 iunie, avea loc vizita arhiducelui la Sarajevo. Pentru tiranicizii Tinerei Bosnii, planetele se aliniaseră. Nu mai aveau nevoie decât de resurse pentru a pune la cale asasinatul.

Cele două comploturi se intersectează în persoana unui agent din Mâna Neagră, Vojislav Tankosic, care ţinea legătura cu Tânăra Bosnie. Când a aflat ce plănuia organizaţia bosniacă, a decis să instruiască trei terorişti, să le furnizeze armament şi bombe de mână. Asasinii, al căror număr se va ridica în cele din urmă la şapte – au aflat itinerarul lui Franz Ferdinand după ce acesta a fost publicat din ziar. Mai mult ca sigur că membrii guvernului sârb ştiau de planul Mâinii Negre de a asasina un cunoscut membru al familiei de Habsburg. S-ar putea chiar să fi încercat să anuleze în ultima clipă, cum a făcut Apis-Dimitrijevic, după ce şi-a dat seama de posibilele efecte ale asasinării susţinute parţial de stat a moştenitorului tronului austro-ungar20. Însă operaţia fusese de mult timp încredinţată unor agenţi independenţi, care nu erau controlaţi de conducerea Mâinii Negre. Roţile fuseseră puse în mişcare şi nu mai puteau fi oprite cu uşurinţă.

La 28 iunie 1914, şapte sârbi bosniaci s-au plasat de-a lungul drumului pe care urma să-l parcurgă Franz Ferdinand. Când maşina arhiducelui a trecut pe lângă el, unul dintre conspiratori a aruncat o bombă care a rănit doi ofiţeri din garda cuplului imperial. Prins imediat şi interogat de poliţie, el le-a spus: „Sunt un erou sârb” 21. În mod surprinzător, Franz Ferdinand şi-a continuat drumul, cu o mică schimbare: o vizită la spitalul unde erau îngrijiţi ofiţerii răniţi, evitându-i astfel pe ceilalţi asasini. Aflat într-o cafenea, Gavrilo Princip, un tânăr de 19 ani, a văzut maşina arhiducelui care intrase din greşeală pe o străduţă. Când şoferul a oprit pentru a da cu spatele, Princip a tras de două ori spre maşină, ucigându-i pe Franz Ferdinand şi

pe Sophie. Princip a fost prins imediat, la fel şi majoritatea conspiratorilor.

Investigaţia iniţială a asasinatului a conchis în grabă că guvernul Serbiei nu era implicat în conspiraţie, însă Austro-Ungaria, întărâtată de Germania, principalul ei aliat, a publicat în cele din urmă un ultimatum în zece puncte în care acuza Serbia că a permis cetăţenilor ei să „incite… la ură faţă de monarhia habsburgică" şi a pus la cale un complot pentru a-i asasina moştenitoru122. Ultimatumul impunea restrângeri drastice ale suveranităţii Serbiei. Pe bună dreptate preocupată de consecinţele unui război cu mult mai marele şi puternicul ei vecin, Serbia a acceptat toate cele zece puncte, cu câteva obiecţii minore. Însă impulsul Habsburgilor de a pedepsi Serbia era puternic. Ulterioara declaraţie de război a Austro-Ungariei a implicat şi Rusia, Germania, Franţa şi Marea Britanie. Un membru al cabinetului prim-ministrului britanic mărturisea fără ocolişuri în jurnalul său ceea ce nimeni nu voia să recunoască public: „De ce patru mari puteri ar fi trebuit să se lupte pentru Serbia nimeni nu poate pricepe" 23. Dar s-au luptat, provocând astfel cel mai distructiv război al epocii moderne până în acel moment.

Ar trebui să spunem ceva referitor la convingerea deseori exprimată că asasinarea arhiducelui a declanşat Marele Război sau, cu o comună întorsătură de frază, a fost chibritul care a aprins fitilul. Ce i-a intrigat mereu pe istorici – şi le-a dat speranţe contemporanilor – a fost pauza de aproape o lună între asasinat şi ultimatumul habsburgic. Era clar că în culise austro-ungarii şi germanii deopotrivă căutau o justificare pentru a încorda muşchii Habsburgilor în regiune reafirmându-şi statutul de mare putere. Astfel, nu asasinarea lui Franz Ferdinand a declanşat războiul, ci obiectivele politice ale crimei au fost cele care au împins Europa în prăpastie. Cu toate acestea,

ne putem imagina cu uşurinţă alte acte de provocare mai revoltătoare şi care ar fi îndeplinit cerinţele de *cassus belii*. Cu toate că războiul nu era garantat, asasinatul din Sarajevo îşi ocupă locul în analele terorismul ca, probabil, cea mai costisitoare crimă din toate timpurile.

Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană

Balcanii au dat naştere altei organizaţii teroriste – Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană (ORIM) – cu o istorie care merită atenţia din multe motive. Predecesoarea ORIM a fost înfiinţată prin 1893 de un învăţător, Gotse Delcev. Obiectivul acestuia era să obţină independenţa Macedoniei, o naţiune slavă creştin-ortodoxă al cărei teritoriu era revendicat de Bulgaria, Serbia şi Grecia, fiind controlată în principal pe atunci de Imperiul Otoman, ale cărui forţe slăbeau văzând cu ochii. Micul grup al inteligheţiei macedonene a considerat multă vreme Bulgaria drept aliatul natural al ţării sale, iar conducerea ORIM se baza pe ajutorul Bulgariei, care să îi acorde protecţia şi sprijinul, deşi revendica în continuare independenţă deplină, nu pur şi simplu unificarea cu Bulgaria. Aripa paramilitară a ORIM a ajuns în scurtă vreme să domine organizaţia-mamă şi interesele acesteia pentru educaţie, propagandă şi agitaţie pacifistă.

Căpeteniile militare ale ORIM credeau că puterile europene ar interveni pentru a apăra un popor creştin în faţa turcilor numai dacă acestea ar deveni conştiente de problemele macedonenilor. Este motivul pentru care celulele ORIM au pus la cale atacuri teroriste împotriva unor obiective europene din regiune. Două dintre cele mai cunoscute incidente au fost capturarea unui misionar american şi scufundarea unui vas francez în portul Salonic. Pentru că acestea nu au stârnit interesul european scontat, ORIM a adoptat o nouă strategie. Poate că terorismul împotriva ţintelor otomane va provoca violenţe împotriva

populaţiei macedonene, ceea ce, în final, va determina intervenţia europeană. ORIM a înregistrat succes doar pe jumătate: otomanii au declanşat riposte sângeroase, care au dus la moartea a mii de macedoneni, însă Europa creştină nu s-a sinchisit, în parte, pentru că Rusia şi Austro-Ungaria conveniseră de curând neoficial să păstreze situaţia existentă în Balcani, de teamă să nu se declanşeze un conflict incontrolabil. Între timp, ORIM se lupta cu un grup disident, Organizaţia Revoluţionară Externă Macedoneană, care se folosea de terorism pentru a obţine unificarea cu Bulgaria, care sprijinea cu cinism ambele grupări. Terorismul revoluţionar rus exercitase o considerabilă influenţă asupra ORIM şi a variatelor sale facţiuni, ai căror membri citiseră operele lui Cernîşevski şi Stepniak-Kravciński şi învăţaseră să facă bombe cu teroriști armeni instruiţi de ruşi.

În urma dezmembrării imperiilor otoman şi habsburgic după Primul Război Mondial, Macedonia însăşi a fost sfâşiată între Grecia şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (cunoscut ca Iugoslavia după anul 1929). ORIM nu a ezitat nicio clipă şi şi-a trimis celulele teroriste împotriva acelor state. La drept vorbind, violenţa a escaladat câteva trepte, dar pentru o vreme s-a transformat practic într-o luptă de gherilă împotriva forţelor de securitate greceşti şi iugoslave. În anii 1920, ORIM era susţinută de trei state cu interese divergente. Bulgaria, o monarhie constituţională, pierduse cea mai mare parte a teritoriului macedonean în favoarea Iugoslaviei, astfel că susţinea ORIM cu adăpost şi bani. Italia fascistă a lui Mussolini şi-a oferit şi ea protecţia, sperând să se folosească de ORIM pentru a destabiliza Iugoslavia, ceea i-ar fi putut crea posibilitatea de a câştiga teritoriu de-a lungul coastei dalmate. De asemenea, ORIM a stabilit relaţii strânse cu Uniunea Sovietică, Kremlinul

sperând să se folosească de grup pentru a câştiga influenţă şi a propaga revoluţia peste tot în Balcani. Luptele pentru conducere şi neînţelegerile pe tema tacticii grupului – război de gherilă *versus* terorism şi asasinateau dus la crime de genul „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte” în facţiunile ORIM şi la distrugerea aproape totală a organizaţiei. A fost ţinută totuşi la suprafaţă de patronii ei, fiecare făcându-şi socoteala că se poate folosi de ORIM pentru a controla din umbră politica externă. ORIM a reacţionat la această stare de lucruri pierzând tot mai mult din vedere originile sale patriotice şi recurgând la demersuri criminale, care-şi aveau rădăcinile în perioada „exproprierilor revoluţionare” din Rusia. Îngrijorător a fost că ORIM s-a transformat, practic, într-o organizaţie mercenară care-şi oferea serviciile celui care plătea mai mult, de regulă guvernul bulgar. În anii 1930, ORIM s-a implicat de asemenea, în extorcări şi în traficul de stupefiante.

Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană ilustra atât puternica atracţie, cât şi rezultatele de regulă sărace obţinute prin utilizarea organizaţiilor teroriste independente ca agenţi acoperiţi ai politicii externe. Implicarea ORIM în atacurile din Bulgaria dovedeau cum grupările teroriste erau dispuse să muşte chiar mâna care le hrănea, iar implicarea indirectă a guvernului sârb în asasinarea lui Franz Ferdinand ilustrează cum poate terorismul sponsorizat de stat să producă rezultate sinucigaşe. Totuşi, terorismul susţinut de stat a rămas un instrument îndrăgit de agresivele state autoritare şi uneori chiar şi de naţiunile care cochetau cu democraţia.

O altă trăsătură a terorismului demonstrată cu asupră de măsură de istoria ORIM este tendinţa către autodistrugere. Prin însăşi natura lor, revoluţionarii tind să se devoteze unor programe maximaliste în virtutea cărora

compromisul este o erezie (observaţi frecventa utilizare a sloganului „libertate sau moarte” în propaganda unor asemenea grupări). Astfel de tendinţe sunt de regulă accentuate de utilizarea violenţei – al cărei scop este eliminarea opoziţiei – şi de viaţa în grupări conspirative care practic îi îndepărtează pe revoluţionari de contactul cu moderaţii de orice fel. Viaţa în clandestinitate accentuează deseori sentimentul asediului, induce paranoia şi concentrează treptat atenţia asupra luptei de apărare împotriva spionilor şi provocatorilor. Rezultatele frecvente sunt rupturi năucitoare şi violente conflicte interne. ORIM a reprezentat o stranie deviaţie de la tendinţa străveche a angajamentului revoluţionar de a regresa într-o nihilistă violenţă de dragul violenţei când agenţii ei au devenit terorişti mercenari. Oricum, această bizară întorsătură pe care au căpătat-o evenimentele nu este unică în istorie. În anii 1970 şi în deceniul următor, etnonaţionaliştii şi teroriştii revoluţionari de stânga din

Orientul Mijlociu şi Japonia s-a transformat în terorişti mercenari disponibili pentru cel care licitează mai mult.

Avantajele terorismului etnonaţionalist

Una dintre trăsăturile definitorii ale secolului al XX-lea a fost prevalenţa mişcărilor entonaţionaliste de independenţă, iar Rebeliunea de Paşti şi Războiul irlandez de independenţă au fost primele exemple, imitate mai apoi pe scară largă. Conducătorii mişcărilor de mai târziu au acţionat rareori pentru obţinerea unor victorii militare complete; mai degrabă au gândit în termenii utilizării simbolice a violenţei şi a impactului acesteia asupra diverşilor observatori. Cele mai importante trei tipuri de spectatori au fost de regulă nucleul naţionaliştilor devotaţi, cărora trebuia să li se amintească la intervale regulate că mişcarea trăieşte şi că victoria este aproape, apoi publicul

larg, neangajat, care putea fi radicalizat de zelul naţionaliştilor sau de brutalitatea puterii imperiale, şi a treia categorie, publicul şi guvernul imperial, care ar putea ajunge, cu timpul, să considere că victoria a fost prea costisitoare. Conform acestui nou şi înfricoşător calcul, înfrângerea militară ar putea duce la o victorie politică. Acestea simt, în esenţă, forma şi funcţia terorismului modern, chiar şi când mişcările, cum ar fi acelea care au culminat cu Rebeliunea de Paşti, nu-i preiau conţinutul specific, cum ar fi asasinatele, atacarea civililor şi bombardarea clădirilor şi a altor ţinte concrete. Deloc surprinzător, mişcările etnonaţionaliste au recurs deseori până la urmă la exact aceste tactici, fiind nişte forţe pregătite să opereze împotriva unor inamici superiori numeric şi tehnologic, într-o eră saturată mediatic.

În epoca războaielor mondiale incidenţa terorismului etnonaţionalist a scăzut, la fel ca toate celelalte formele de terorism acţionând de jos. Au fost adesea înlocuite cu terorismul de stat acţionând de sus. Al. Doilea Război Mondial a dat o lovitură formidabilă puterii şi prestigiului marilor puteri europene şi a slăbit controlul pe care-l exercitau acestea asupra propriilor colonii. Nu a durat mult până când mişcările naţionaliste din Lumea a Treia au transformat terorismul substatal în una dintre cele mai importante căi de a se elibera de stăpânii europeni şi de terorismul de stat al imperialismului. În lupta lor se întrevedeau cu limpezime exemplele irlandezilor, indienilor, bosniacilor, macedonenilor şi ale altor mişcări etnonaţionaliste timpurii.

Bibliografie

Literatura despre IRA şi republicanismului irlandez este vastă şi polemică. Trei excelente studii simt cel semnat de J. Bowyer Bell, *The Secret Army*: *The IRA*, ed. III revizuită (Transaction, 2003 [1997]), cartea lui Tim Pat

Coogan, *The IRA*, ed. revizuită (Palgrave, 2002), şi studiul lui Richard English, *Armed Struggle*: *The History of the IRA* (Oxford, 2003). Două bune lucrări despre preistoria IRA sunt a lui Tom Corfe, *The Phoenix Park Murders*: *Conflict*, *Compromise and Tragedy* în *Ireland*, *1879 – 1882* (Hodder and Stoughton, 1968), şi Mali Whelehan, *The Dynamiters*: *Irish Nationalism and Political Violence in the Wider World*, *1867 – 1900* (Cambridge University Press, 2012).

Pentru Rebeliunea de Paşti, Războiul Black and Tan şi istoria de început a IRA, vezi Tim Pat Coogan, *Michael Collins*: *A Biography* (Hutchinson, 1990), T. Ryle Dwyer, *The Squad and the Intelligence Operations of Michael Collins* (Mercier, 2005), Michael Foy and Brian Barton, *The eastre Rising* (Sutton, 2000 [1999]); şi cartea lui Peter Hart, *The I.R.A. at War 1916 – 1923* (Oxford University Press, 2005).

Cea mai bună carte despre extremism şi terorism în India de dinainte de independenţă este cea scrisă de J.N. Vajpeyi, *The eextremist Movement în India* (Chugh, 1974). Printre alte cărţi utile sunt şi Peter Heehs, *The Bomb în Bengal*: *The rise of Revolutionary Terrorism* în *India*, *1900 – 1910* (Oxford University Press, 1993), David M. Laushey, *Bengal Terrorism and the Marxist Left*: *Aspects of Regional Nationalism în India*, *1905 – 1942* (Mukhopadhyay, 1975), şi Stanley A. Wolpert, *Tilak and Gokhale*: *Revolution and Reform in the Making of Modern India* (University of California Press, 1962). Pentru influenţa Rusiei şi a „metodei ruseşti” asupra mişcării revoluţionare indiene vezi P.B. Sinha, *Indian National Liberation Movement and Russia* (*1905 – 1917*) (Sterling, 1975).

Lucrarea lui Charles Caliwell poate fi găsită cu uşurinţă: *Small Wars – Their Principles and Practice*

(University of Nebraska Press, 1996 [1896]).

Sunt o mulţime de cărţi despre asasinarea lui Franz Ferdinand şi începutul Primului Război Mondial. Cea mai bună lucrare despre asasinate este a lui Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (Simon and Schuster, 1966). Alte două lucrări valoroase simt Roberta Strauss Feuerlicht, *The Desperate Act*: *The Assassination of Franz Ferdinand* at *Sarajevo* (McGraw-Hill, 1968), şi Henri Pozzi, *Black Hand over Europe* (Francis Mott, 1935).

Despre ORIM, vezi Duncan M. Perry, The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements 1893 – 1903 (Duke University Press, 1988).

Capitolul 10

Epoca terorismului de stat

Judecând după standardele de astăzi, terorismul individual şi în grupuri restrânse din Rusia, Europa, Statele Unite ale Americii, Irlanda, India şi de aiurea părea să fi ajuns, la pragul dintre secole, la proporţii enorme. Dar, după 1914, cele două războaie mondiale, genocidul nazist şi crearea regimurilor totalitare le-au reamintit europenilor că statele încă mai erau sursele primare de teroare organizată, violenţă şi moarte. Doar în Uniunea Sovietică, probabil 50 de milioane de oameni au fost victimele unor „morţi nenaturale” din cauza foametei, epurărilor politice şi războiului1. Teroarea dezlănţuită în acei ani a lăsat cicatrice durabile pe hărţile şi psihicul europenilor, cicatrice care au şi astăzi o mare influenţă.

Din punctul de vedere al istoriei terorismului, două învăţăminte importante sunt de tras: că acţiunile grupărilor subversive sunt o comoară de strategii şi tactici la fel de ucigător de utile şi pentru regimurile represive şi că acuzele unui guvern la adresa oponenţilor săi pot fi, de asemenea, utile pentru a produce sprijinul şi consensul.

Revoluţiile din Rusia în pofida asasinatelor înfăptuite

de Organizaţia de luptă şi de haoticele atentate cu bombă ale anarhiştilor, nu terorismul a pus la pământ Imperiul Rus. Acesta a fost răsturnat în februarie 1917 de protestatarii înfometaţi din Sankt Petersburg demonstrând împotriva unui guvern incompetent care continua un război fără speranţă şi de soldaţii şi poliţia care au refuzat să tragă în ei. A lor a fost o revoluţie populară. Nu este valabil şi pentru lovitura de stat militară dată de bolşevici opt luni mai târziu împotriva guvernului provizoriu, care a dus la ieşirea Rusiei din război, la rapida constituire a dictaturii unui singur partid şi la aplicarea unui radical program socialist.

Partidul lui Lenin respinsese în teorie terorismul substatal, urmând linia prerevoluţionară adoptată de Lev Troţki, care denunţase asasinatele şi „teroarea individuală”, spunând că sunt inutile şi lipsite de perspectivă istorică. Şi, cu toate acestea, bolşevicii erau croiţi după chipul şi asemănarea predecesorilor: practicau banditismul şi terorismul economic, cărora le spuneau „exproprieri revoluţionare”; îşi menţinuseră mişcarea clandestină graţie metodelor conspirative iniţiate de Voinţa poporului şi de alte grupuri şi călcau pe urmele lui Neceaev, care plănuise o revoluţie nu *înfăptuită de popor*, ci *în numele acestuia*. În sfârşit, fratele mai mare al lui Lenin fusese executat pentru rolul său în atentatul eşuat împotriva lui Alexandru al III-lea în 1887, o pierdere personală care a produs o impresie profundă asupra tânărului Vladimir.

În ultimă instanţă Lenin nu s-a îndoit o clipă de utilitatea terorii în sprijinul dictaturii proletariatului, *după* preluarea puterii. În această privinţă, el şi bolşevicii aveau ca model Revoluţia Franceză, unde găseau inspiraţie şi justificare. În vreme ce iacobinii au adoptat cu încetul o politică a terorii în parte ca răspuns la necesităţi la care nu

se gândiseră înainte, Lenin şi-a imaginat-o ca pe o cheie de boltă a noii ordini. În

1908, de exemplu, el îşi nota că eşecul Comunei din Paris în 1871 s-a datorat „generozităţii sale excesive – ar fi trebuit să-şi extermine inamicii” 2.

Din acest motiv, bolşevicii au organizat de îndată o organizaţie poliţienească – Comisia extraordinară, cunoscută prin acronimul rusesc CEKA[19] – al cărei obiectiv era să apere revoluţia prin forţă. I-a fost conferită o autoritate deplină pentru a investiga, aresta, judeca şi executa inamicii noului stat socialist. Conducătorul Comisiei era Felix Dzerjinski[20], un revoluţionar polonez care-şi petrecuse jumătate din viaţă în închisorile ţariste şi-şi câştigase pe bună dreptate porecla de „Felix cel de Fier”. La început, CEKA, destul de prost organizată, se concentra mai ales pe combaterea falsificatorilor de bani, speculanţilor şi bandelor anarhiste. Lenin a încurajat teroarea de masă cu sloganul „Să-i jefuim pe jefuitori”, pretinzând că fiecare oraş ar trebui să-şi pună la punct propriile mijloace pentru a declanşa „un război pe viaţă şi pe moarte împotriva bogătaşilor, puturoşilor şi paraziţilor” 3. Bolşevicii îndemnau, de asemenea, la crearea unor „tribunale revoluţionare” spontane după modelul omonimelor instituţii din timpul Revoluţiei Franceze care puteau împărţi dreptatea la faţa locului. Violenţa era foarte răspândită şi brutală, dar mai deloc sistematică.

---

19 Cerezvîchainaia komisia (Comisia extraordinară sau Comisia extraordinară pe întreaga Rusie pentru combaterea contrarevoluţiei şi sabotajului), prima organizaţie a poliţiei secrete sovietice, a fost înfiinţată în decembrie 1917 (n.tr.).

20 Felix Dzerjinski (1877-1926), unul dintre conducătorii Rusiei sovietice, provenea dintr-o familie de nobili polonezi. După moarte a fost considerat un erou naţional. Statuia care-1 reprezenta din Piaţa Lubi- anka, unde se afla cartierul general al serviciilor secrete (CEKA, NKVD, KGB), a fost îndepărtată în 1991 (n.tr.).

Războiul civil şi Teroarea Roşie

Starea de lucruri s-a schimbat dramatic în vara lui 1918, când adversarii politici ai bolşevicilor – un grup dezorganizat de „albgardişti” monarhişti, socialişti moderaţi, democraţi, anarhişti şi separatişti naţionali – au început să desfăşoare trupele armate. Astfel a început Războiul civil rus.

La fel de rea a fost şi noua campanie teroristă a socialiştilor revoluţionari. Prima oficialitate sovietică a fost ucisă la 20 iunie 1918[21]. Două săptămâni mai târziu, socialiştii revoluţionari de stânga – socialiştii revoluţionari radicali care i-au susţinut pentru o scurtă perioadă pe bolşevici – l-au asasinat pe contele Mirbach, ambasadorul german în Rusia sovietică, în speranţa că vor declanşa o revoltă populară şi că vor înfuria Germania într-atât încât s-o determine să reînceapă ofensiva. Complotul socialiştilor revoluţionari de stânga a eşuat pe ambele planuri. Bolşevicii, în schimb, au început lichidarea aliaţilor de odinioară, creând o adevărată dictatură a unui singur partid. Echipele teroriste nou formate ale socialiştilor revoluţionari continuau să-i hărţuiască pe liderii bolşevici. Un atentat l-a ratat la mustaţă pe Troţki, acum capul Armatei Roşii şi mâna dreaptă a lui Lenin, când acesta schimba pe neaşteptate trenurile. La 30 august, un socialist revoluţionar l-a asasinat pe Moisei Uritki, un ofiţer de rang înalt din CEKA, şi alt socialist revoluţionar l-a împuşcat pe Lenin pe când acesta ţinea un discurs. Acesta a supravieţuit la limită, dar glonţul a rămas înfipt în gâtul său, contribuind, probabil, la moartea sa prematură, nici şase ani mai târziu.

Bolşevicii erau convinşi că sunt înconjuraţi de

21 Este vorba despre revoluţionarul V. Volodarski, şeful Diviziei de presă în Comitetul executiv al Uniunii comunelor din nord, un fel de şef al cenzurii (n.tr.).

inamici, că revoluţia este în pericol. Şi pentru că înţeleseseră că Marx a afirmat că socialismul şi capitalismul nu pot conviețui, ei au considerat aceste atacuri teroriste ca lovitura de început a unei campanii duse de contrarevoluţionarii interni finanţaţi şi organizaţi de imperialiştii străini dornici să distrugă primul stat socialist. Înfricoşaţi, bolşevicii au ripostat dezlănţuind o campanie coordonată împotriva tuturor inamicilor statului, începând oficial Teroarea Roşie la 5 septembrie 1918, cu un decret care autoriza împuşcarea albgardiştilor şi a adversarilor contrarevoluţionari. „Pentru sângele lui Lenin şi Uritki”, anunţa un oficios guvernamental, „să curgă şuvoaie de sânge de burghez – cu cât mai mult sânge, cu atât mai bine”. 4

Termenul de „contrarevoluţie” nu a fost niciodată definit limpede, aşa că aproape toţi puteau fi arestaţi sau executaţi pe baza acelui articol. Bolşevicii s-au folosit de CEKA pentru a distruge personalităţile în jurul cărora se putea coagula rezistenţa, în special familia Romanov, care a fost executată în iulie 1918. Ofiţerii CEKA îi executau în masă pe cei care se opuneau activ statului sau erau suspectaţi că susţineau trupele albgardiştilor. Bolşevicii au luat mii de „ostatici burghezi”, eliberându-i pe unii după plata unei răscumpărări şi ucigându-i pe alţii. Ca în timpul regimului iacobin al Terorii, oamenii erau arestaţi pentru că vorbeau sau purtau haine îngrijite ca privilegiaţii de dinainte. O vorbă nesăbuită despre bolşevici putea arunca pe cineva în închisoare, dar multe arestări şi execuţii s-au făcut pur şi simplu la întâmplare. Deloc surprinzător, CEKA se folosea de tehnici învăţate deopotrivă de la revoluţionarii secolului al XIX-lea, dar şi de la temnicerii acestora, însă adesea cu o cruzime mult mai mare.

Adevărul e că violenţele teroriste comise de socialiştii revoluţionari stângişti şi de alţii păleau în comparaţie cu

violenţa Războiului civil şi cu acţiunile CEKA. Mare parte din violenţa cekistă era proactivă, în sensul că oamenii erau arestaţi pentru potenţială lor opoziţie faţă de puterea sovietică. Troţki însuşi a admis în 1920 că teroarea era esenţială pentru supravieţuirea noului stat într-o lume ostilă: „Teroarea poate fi foarte eficientă împotriva unei clase reacţionare care nu vrea să părăsească scena… [Revoluţia, ca şi războiul, omoară indivizi şi intimidează mii de oameni” 5. Violenţa era astfel şi ţintită către un obiectiv, dar şi simbolică, menită să distrugă inamici activi şi să îngenuncheze întreaga populaţie. Isaac Steinberg, socialist revoluţionar stângist care a deţinut pentru scurtă vreme poziţia de comisar pentru justiţie după revoluţie, aprecia cu justeţe construcţia bolşevică. El scria în 1920: „Teroarea este un *sistem*… un plan legal al regimului în scopul intimidării în masă, al constrângerii în masă şi al exterminării în masă”. Succesorul bolşevic al lui Steinberg a înţeles şi el despre ce e vorba şi-şi sfătuia colegii: „Nu trebuie să-i executăm doar pe vinovaţi. Executarea nevinovaţilor va impresiona masele şi mai mult” 6. Din acest punct de vedere, sovieticii au mers dincolo de practica iacobină din timpul regimului francez al Terorii. Ceea ce făceau ei era mai degrabă propagandă prin fapte în numele statului decât împotriva lui. CEKA a rămas o putere în sine, practic un stat în stat, primind ordine de la o mână de bolşevici înfocaţi de la vârful puterii. Specialiştii estimează că bolşevicii, în principal CEKA, au executat între 50.000 şi 200.000 de oameni de când a fost declanşată Teroarea Roşie până la începutul anilor 19207.

Victoria bolşevicilor asupra albgardiştilor în 1920 a diminuat teroarea, însă nu i-a pus capăt. Actele de violenţă ţintită şi teroarea au rămas instrumente indispensabile pentru stat şi partid. La fel de important, teroarea anilor de război civil a lăsat o urmă de neşters asupra liderilor

Rusiei sovietice: violenţa a abrutizat societatea şi s-a eternizat în mintea celor devotaţi partidului ca moaşă necesară a oricărui „mare salt înainte” către comunism. Această situaţie a continuat chiar şi în perioada de relativă pace socială şi politică din anii 1920, când s-a declarat un armistiţiu – sub stindardul Noii politici economice[22] – între statul sovietic tot mai degradat şi întreprinzătorii şi experţii săi, în încercarea de a reclădi economia după şase ani de război, revoluţie şi conflict civil.

Stalin şi stalinismul între timp, primul atac cerebral al lui Lenin, în 1922, şi moartea sa au declanşat o luptă înverşunată pentru succesiune. Troţki – cel care orchestrase preluarea puterii în octombrie şi devenise mai apoi arhitectul victoriei în timpul Războiului civil – părea cel mai potrivit candidat. Însă principalii săi rivali l-au alungat din partid şi l-au forţat să ia calea exilului, ajungând, în cele din urmă, în Ciudad de México. Deşi Iosif Vissarionovici Stalin nu a fost niciodată mai mult decât un actor secundar în aceste conflicte, a ajuns repede în fruntea Partidului Comunist. El a început să-şi pună amprenta asupra Uniunii Sovietice în 1929, când a iniţiat o serie de măsuri prin care-şi propunea să transforme URSS într-o ţară modernă în doar câţiva ani. Pentru a-i obliga pe oameni să se supună, Stalin şi clica lui au pus pe picioare teroarea de stat, în mod ironic, plănuind şi exagerând o ameninţare teroristă *împotriva* statului. La 1 decembrie 1934, Leonid Nikolaev, un comunist nemulţumit, l-a asasinat pe Serghei Kirov, şeful atât de popular al filialei

22 Novaia Ekonomiceskaia Politika (NEP), politică economică propusă de Lenin. Era în primul rând o nouă politică agrară permiţând proprietatea privată asupra terenului. Scotea economia din zona centralizării şi planificării, acordându-i o oarecare independenţă. Deşi economia revenise la situaţia anterioară războiului, după moartea lui Lenin, în 1928, Stalin a introdus planul cincinal şi a început colectivizarea (n.tr.).

de partid din Leningrad. După decenii de dezbateri, istoricii sunt acum destul de siguri că Nikolaev a acţionat de unul singur, dar dincolo de orice îndoială este gradul până la care a capitalizat Stalin moartea lui Kirov. Imediat după asasinat, dictatorul a ordonat poliţiei şi tribunalelor să-i vâneze pe cei implicaţi în „acte teroriste” 8. Făptaşii urmau să fie investigaţi, arestaţi, „judecaţi” de un complet de trei judecători şi executaţi în câteva zile, totul fără acces la avocat sau posibilitatea recursului. Astfel de „justiţie” fusese aplicată cu certitudine şi în timpul Războiului civil şi periodic de atunci înainte, însă de regulă doar împotriva necomuniştilor. Din 1935 noile „investigaţii” îi vizau, în primul rând, pe membrii partidului.

La câteva săptămâni după moartea lui Kirov, 14 comunişti de rang inferior au fost judecaţi şi executaţi pentru că au participat la o „conspiraţie teroristă” pentru asasinarea acestuia. Toţi cei 14, acuzaţi prin probe falsificate şi prin declaraţii smulse prin tortură de tenebroase forţe externe, fuseseră cândva susţinători ai adversarilor lui Stalin. Într-un an şi jumătate, toţi principalii oponenţi ai lui Stalin din anii 1920 au fost asociaţi cu duşmanul poporului Troţki şi judecaţi pentru că au pus la cale asasinarea lui Kirov şi o campanie teroristă pentru uciderea altor bolşevici de frunte, inclusiv a lui Stalin. Acuzaţiile de terorism erau nişte minciuni de-a dreptul absurde, însă cei acuzaţi îşi recunoşteau vina în procese-spectacol atent regizate, care erau menite să le demonstreze cetăţenilor sovietici şi lumii întregi proporţiile ameninţării cu care se confruntă

Uniunea Sovietică. Unul după altul, rivalii lui Stalin erau găsiţi vinovaţi şi executaţi.

Terorismul a devenit un pericol deosebit de util în jurul căruia se puteau construi acuzaţii false pentru că

acestea mobilizau publicul. Rezultatul a fost o spirală tot mai largă a denunţurilor. Din 1936 până în 1938, numărul arestărilor a crescut de la mii la milioane, fiecare victimă fiind legată printr-un şir de prieteni, rude sau tovarăşi de muncă de conspiraţia asasinării lui Kirov şi a lui Stalin sau de sabotarea economiei. Teroarea stalinistă înflorea din paranoia, din credinţa că şi cel mai apropiat coleg sau persoana iubită poate fi un terorist camuflat, aşteptând să fie activat de un mesaj secret de la diavolul în persoană, Troţki. Fiecare nouă demascare intensifica panica şi întărea şi mai mult impresia că ţara era asediată de un duşman ascuns. Atât de mare devenise nevoia de victime că Stalin şi şeful poliţiei începuseră să impună cote pentru arestări şi execuţii, pe baza numelor furnizate de agenţii de poliţie de pe teren. Pentru campania care a început pe 31 iulie 1937, de exemplu, cota era de 268 950 arestaţi, dintre care 75 950 urmau să fie împuşcaţi9.

Ca şi în Franţa anilor 1790, teroarea era un sistem care-şi propunea să fragmenteze societatea şi s-o remodeleze conform noilor obiective şi standarde. Teroarea însemna violenţă simbolică şi, deopotrivă, fizică şi era menită să educe populaţia în legătură cu necesitatea vigilenţei, a obedienţei şi a sacrificiului de sine. Însă teroarea avea şi multe utilizări practice. Ea oferea o motivaţie într-un sistem care abolise proprietatea privată şi profitul. Ea îi îndepărta până la ultimul pe directorii şi experţii tehnici educaţi înainte de revoluţie, făcând loc unei noi generaţii loiale partidului şi lui Stalin. Ea i-a anihilat pe indestructibilii funcţionari locali şi regionali ai partidului ale căror reţele de interese subminau deciziile de la centru. Teroarea a umplut gulagul, care a devenit o sursă valoroasă de muncă în regim de sclavie. Acuzaţiile de terorism şi sabotaj au furnizat, de asemenea, un ţap ispăşitor pentru infinitele probleme create în graba

industrializării şi colectivizării.

Când promisa utopie socialistă nu s-a materializat, oamenii au putut fi făcuţi să creadă că „diversioniştii, sabotorii, trădătorii cu două feţe şi teroriştii” conspirau cu duşmanii internaţionali ai Uniunii Sovietice pentru a-i tăia aripile. Prin aceste metode, construcţia retorică a terorismului de sus era consolidată, chiar amplificată de jos, de vreme ce termenul de „terorism” era golit de orice conţinut aparţinând lumii reale şi îmbibat cu mesaje avantajoase din punct de vedere social şi politic.

Marea Teroare, cum a ajuns să fie cunoscută, s-a mai domolit în toamna lui 1938, însă Stalin a mai orchestrat noi valuri de teroare, completate cu noi acuzaţii de terorism şi colaborare cu forţe externe de câteva ori după al Doilea Război Mondial. Conform informaţiilor păstrate în arhivele sovietice, statul a executat 786 098 de oameni pentru crime contrarevoluţionare din 1934 până în 1953. Dintre acestea, 681 692 de persoane au fost executate în cea mai cruntă perioadă de violenţă, anii 1937 şi 1938. Alţii estimează că numărul victimelor a fost mult mai mare. În ceea ce priveşte numărul celor arestaţi şi trimişi în gulag pentru diferite perioade de timp, statisticile simt chiar mai neclare. Nikita Hruşciov, liderul sovietic care i-a succedat lui Stalin, estima că 17 milioane de oameni au trecut prin sistemul penitenciar din 1937 până în 1953. Este posibil ca 2 milioane de persoane să fi fost arestate şi judecate în anii 1934 – 1938. Un recent cercetător occidental al gulagului s-a folosit de lucrările istoricilor şi statisticienilor din perioada post-sovietică şi a făcut o estimare mai înfricoşătoare, dar totodată mai rezonabilă de 28, 7 milioane de „sclavi” care au prestat muncă silnică în URSS din anii 1920 până în anii 195010.

Germania după Primul Război Mondial

Deşi o stăpâneau la perfecţie, liderii Uniunii

Sovietice nu erau singurii care utilizau teroarea pentru a-i supune pe cetăţenii ţării lor. Oricum, singurii lor adevăraţi rivali în ceea ce priveşte proporţia şi brutalitatea absolută erau naziştii, care s-au folosit de terorism chiar mai explicit în timpul ascensiunii lor la putere decât au făcut-o bolşevicii. Odată ajunşi la putere, teroarea de stat a devenit piatra de boltă a regimului nazist, transformându-se în genocid, în al Doilea Război Mondial.

Germania a plătit scump, atât în oameni, cât şi material, în timpul Primului Război Mondial, dar acele pierderi erau doar începutul suferinţelor ţării. Când autoritatea militară şi civilă s-a prăbuşit în noiembrie 1918, Partidul Socialist din Germania (SPD) a ocupat golul şi a proclamat republica. Pentru a se apăra de duşmanii din stânga şi din dreapta eşichierului politic, guvernul dominat de SPD a încurajat formarea Freikorps (trupe paramilitare), miliţii locale provenite din rândul veteranilor de război recent lăsaţi la vatră.

Aceste miliţii s-au dovedit a fi un teren fertil pentru noi şi periculoase mişcări. Multor veterani le-a venit greu să se readapteze social în vremuri de pace şi căutau cu disperare camaraderia şi entuziasmul de *fronterlebnis* (viaţă de front, în germ.) trăite în tranşee. Aceşti veterani erau, de asemenea, sensibili la propaganda de extremă dreapta care-i blama pe civilii „neputincioşi” – în special pe socialişti, comunişti şi evrei – pentru înfrângerea Germaniei în război. Astfel s-a născut mitul că Germania a fost „înjunghiată pe la spate” de trădători. Pentru ca lucrurile să fie şi mai grave, prima sarcină a guvernului de la Weimar – numit astfel după oraşul în care a fost pusă pe hârtie Constituţia fondatoare – a fost să semneze Tratatul de la Versailles care punea capăt Primului Război Mondial. Acest document smulgea ţării teritorii importante, reducea dramatic dimensiunile armatei oficiale, împovărând statul

cu plata unor paralizante daune de război către abaţi şi obliga Germania să-şi asume în întregime responsabilitatea declanşării războiului. Nu peste multă vreme, au luat naştere o mulţime de grupări de extremă dreapta, revărsând valuri de ură împotriva democraţiei, hberalismului, sociabsmului şi monopolului capitalist. Membrii acestor grupări tânjeau după vremurile de odinioară, pe când agricultura şi micul negoţ erau în floare, o lume neatinsă de neînţelegeri electorale, supraconsum şi supermarketuri, marxism şi sindicahsm. Ei nu sperau doar la o renaştere naţională; ei erau în căutarea unei istorii alternative – şi imaginare – în care naţiunea era unită ca un tot organic. Nostalgia lor *pentru fronterlebnis* era generalizată. În acest amestec s-a strecurat, de asemenea, şi mult antisemitism.

Unii veterani reacţionari din Freikorps gravitau în mod natural către violenţele şi asasinatele pobtice. În primii ani de după întemeierea Republicii de la Weimar, comandourile ucigaşe de extremă dreapta legate de Freikorps i-au asasinat pe liderul sociabst Hugo Haase, pe Matthias Erzberger, reprezentant al Partidului Catobe de Centru în guvernul de la Weimar, şi pe Walther Rathenau, ministrul moderat (şi evreu) al afacerilor externe. Multe alte figuri pobtice mai puţin importante din centrul sau stânga scenei pobtice au căzut victime ale acestor plutoane ale morţii. În martie 1920, guvernul a dizolvat oficial Freikorps, un act care împins mulţi veterani către grupările paramibtare ilegale, care erau numite colectiv *Schwarze Reichswehr* („Armata neagră a Reichului”, în germ.)

Violenţele politice nu se petreceau doar în culise, pentru că aproape fiecare partid politic îşi organizase un grup paramilitar asociat. Naţionaliştii fondaseră reţeaua *Kampfbund* (Liga luptătorilor). Partidul Comunist German

înfiinţase *Roter Frontkampferbund* (Liga luptătorilor din Frontul roşu). Chiar şi relativ moderatul SPD întemeiase *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold* (Drapelul Reichului negru-roşu-auriu, numit după culorile steagului Republicii de la Weimar). Aceste grupări se ocupau cu securitatea la manifestaţiile partidelor, organizau marşuri pentru a-i convinge de forţa lor pe cei neînregimentaţi politic şi se încăierau pe stradă cu rivalii lor. Cu cât era mai aproape de extremă partidul sau ideologia politică din spatele organizaţiei paramilitare, cu atât mai probabilă era angajarea acesteia în violenţe sub acoperire, inclusiv terorism şi asasinate.

O diferenţă reală între violenţele de extremă dreapta şi extrema stângă din Republica de la Weimar era atitudinea publică faţă de ele. Cei aflaţi în dreapta, centru şi stânga moderată erau îngroziţi la gândul unei revoluţii de tip sovietic şi de aceea considerau că grupările de extremă stânga, în special KPD, reprezintă un pericol de moarte la adresa statului şi naţiunii. Voci altminteri discordante din legislativ, sistemul funcţionăresc, armată, justiţie şi poliţie erau de acord în această privinţă, astfel că s-au asigurat ca violenţa extremei stânga să nu fie tolerată. Violenţa de extremă dreapta, pe de altă parte, se bucura de sprijinul ascuns sau de neutralitatea binevoitoare a acestor grupuri. Autorităţile au condamnat violenţa organizaţiei *Schwarze Reichswehr* într-un limbaj surprinzător de moderat şi au dat sentinţe corespunzătoare. În cazul asasinării lui Rathenau, de exemplu, Curtea l-a condamnat pe făptuitorul crimei la cinci ani de închisoare, pentru a-l elibera înainte de termen. În acele situaţii în care asasinii şi teroriştii de extremă dreapta primeau pedepse severe, dosarele lor deveneau *causes célèbres* pentru dreapta politică.

Desigur, cea mai cunoscută beneficiară a simpatiei şi

indiferenţei publice a fost organizaţia lui Adolf Hitler, Partidul Naţional-Socialist al Muncitorilor din Germania (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, pe scurt Partidul Nazist sau prescurtat NSDAP). Partidul Nazist, fondat în 1920, nu se făcea defel remarcat prin naţionalismul său extrem, destul de banal în acea perioadă. Ce îl deosebea era, în primul rând, înflăcăratul său rasism şi antisemitism arian şi, în al doilea rând, o credinţă nezdruncinată în necesitatea unui dictator atotputernic – aşa-numitul *Führerprinzip* – pe care naziştii îl preluaseră, în parte, de la Benito Mussolini şi de la fasciştii italieni. Naziştii urmăreau renaşterea Germaniei, însă programul lor era bazat în mare măsură pe ura faţă de democraţia Republicii de la Weimar, comunism, „criminalii din noiembrie”[23] şi Versailles. Pentru Hitler, ceea ce lega toate aceste elemente disparate era „iudeo-bolşevismul”, presupusul complot al evreilor pentru a controla Germania şi a submina civilizaţia occidentală cu ajutorul comunismului sovietic.

Fascismul italian

Deşi italienii luptaseră de partea învingătorilor în Marele Război, Italia postbelică semăna izbitor cu înfrânta Germanie. Aliaţii i-au promis mult Italiei, care a câştigat însă puţin prin Tratatul de la Versailles. Rezultatul a fost un profund sentiment de umilinţă naţională printre naţionalişti şi veterani, dintre care unii formaseră trupe paramilitare asemănătoare cu

Freikorps. Ca şi în Germania, socialismul era o forţă puternică şi polarizantă care atrăgea mulţi muncitori şi-i îngrozea pe italienii din clasele de mijloc sau superioare. În 1919 şi 1920, o cascadă de greve şi răspunsul anemic al guvernului la acestea au crescut spectrul unei posibile

23 Novemberverbrecher, aşa erau numiţi politicienii care negociaseră şi semnaseră armistiţiul pe 11 noiembrie 1918. (n.tr.)

revolte socialiste şi au devenit fundalul rapidei ascensiuni la putere a lui Benito Mussolini. În 1919, Mussolini a constituit *Fascio Italiani di Combattimento* şi a apelat la grupările veteranilor să formeze plutoane militare, ai căror membri erau numiţi *squadrişti* sau *Camicie Nere* (Cămăşile negre), după uniforma lor. *Squadrişti* nu susţineau o poziţie politică neapărat, ci mai degrabă un sistem moral în care violenţa şi teroarea fuseseră ridicate la rangul de mod de viaţă. În orice caz, farmecul violenţei, entuziasmului şi al camaraderiei atrăgeau cu mult mai mulţi *squadrişti* decât ideologia fascistă.

Squadrişti îi terorizau pe cei din stânga politică prin incendii, răpiri, bătăi şi chiar crime. Socialiştii au ripostat organizându-şi propriile grupări paramilitare, care se luptau frecvent în stradă cu fasciştii. Punctul de vedere al lui Mussolini era cinic şi extrem de manipulator: chiar în zilele în care Cămăşile negre erau implicate într-o campanie de o violenţă aproape neegalată, susţinea sus şi tare că este cel mai bun candidat pentru a restaura legea şi ordinea în Italia. Când sindicaliştii şi stângiştii au declanşat o grevă generală în august 1922, Mussolini şi-a trimis *squadrişti* ca spărgători de grevă.

Acest acces terorist al Cămăşilor negre a fost sprijinit cu entuziasm de burghezie, care se temea de socialism şi sindicate la fel de mult pe cât li se păreau fasciştii şi *squadrişti* lui Mussolini de legitimi. Guvernul italian a fost de acord: pentru doi fascişti arestaţi pentru un act de violenţă poliţia înşfăca şapte socialişti11.

În octombrie 1922, fasciştii italieni au organizat Marşul asupra Romei, în care 30.000 de Cămăşi negre au făcut în capitală o demonstraţie de forţă mai mult teatrală decât militară12. Deşi ulterior a fost descrisă drept un *coup d'état*, chiar un război civil, victoria lui Mussolini a fost, de fapt, rezultatul faptului că regelui Victor Emanuel

al III-lea îi era teamă de instabilitate. Regele i-a cerut lui Mussolini să devină prim-ministru pentru că îşi imagina că fasciştii vor controla cu mai multă uşurinţă guvernul; mai mult, fasciştii arătaseră că sunt suficient de duri pentru a se ocupa de inamicii interni ai Italiei. În istoria terorismului, a fost un eveniment semnificativ. În vreme ce teroriştii revoluţionari atacau statul, teroriştii fascişti atacau cu ferocitate politicienii rivali şi grupurile sociale adverse. De fapt, fasciştii italieni căutau să colaboreze cu statul mai degrabă decât să-l răstoarne.

Cămăşile brune ale lui Hitler

Calea urmată de Hitler şi de nazişti a fost una asemănătoare. În cea mai mare parte a anilor 1920, au fost un mic partid plasat la periferia politicii germane. Discursurile pline de ură pe care le rostea Hitler în faţa unei mici şi vrăjite audienţe i-au făcut pe mulţi germani să-i considere pe nazişti nişte caricaturi şi pe Hitler un dement ridicol. Însă aceştia erau extrem de serioşi, în special *Sturmabteilung*, detaşamentele de atac, trupe paramilitare ale Partidului Nazist. *Sturmabteilung* – SA sau Cămăşile brune (*Braunhemden*) datorită uniformei membrilor – a devenit un refugiu pentru mulţi soldaţi şi naţionalişti din fostele Freikorps germane. Stimulaţi de mentalitatea *fronterlebnis*, membrii SA nu au ocolit nicio ocazie de luptă, deseori fatală, cu membrii grupării *Reichsbanner* a SPD sau cu *Roter Frontkampferbund* (Frontul roşu) a KPD.

Cămăşile brune voiau să dea senzaţia că simt victime atât ale guvernului, cât şi ale stângiştilor. Un membru al Cămăşilor brune scria: „Nu există noapte în care oamenii SA să nu zacă pe stradă, victime ale terorii comuniste” 13. Această percepţie se reflecta în înfricoşătorul slogan al Cămăşilor brune: „Teroarea trebuie stăvilită prin teroare”. Membrii grupării fuseseră făcuţi să creadă că a fi urâţi şi

temuţi de guvern şi inamici reprezintă un destin cu adevărat înălţător.

Hitler şi naziştii au continuat să vocifereze împotriva Tratatului de la Versailles, a evreilor şi a ameninţării comuniste, însă aceste teme le-au adus puţini adepţi. De fapt, catastrofa economică produsă de Marea Criză care a început în 1929 şi percepţia asociată acesteia că democraţia eşuase i-au făcut pe mulţi germani să-şi pună speranţele în nazişti. În 1932, randamentul economiei a scăzut cu 40% faţă de 1929 şi circa o treime din muncitori nu aveau de lucru14. Reichstagul era paralizat, incapabil sau lipsit de dorinţa de a opri propria alunecare în irelevanţă. Şi pe străzi, Cămăşile brune erau în ofensivă, provocând confruntări pe care le botezaseră „coliziuni”. Un nume mai potrivit ar fi fost terorism sau chiar război civil. În timpul primelor trei săptămâni ale lunii iunie 1932, poliţia a înregistrat – fără a reuşi să le pună capăt – numai în statul Prusia 461 de ciocniri între Frontul roşu şi Cămăşile brune. Numărul de victime este terifiant: 82 de morţi şi 400 de răniţi, în timpul lunii următoare, 38 de nazişti, 30 de comunişti şi alte 18 persoane au fost victimele unor atacuri motivate politic. În luptele de stradă care au avut loc pe 17 iulie în Altona, o suburbie a Hamburgului, au murit 17 persoane15.

Terorismul din stradă a slujit mai multor obiective, însă cel mai important a fost să provoace reacţia de autoapărare a membrilor organizaţiei Frontul roşu a KPD. Liderul Partidului

Comunist le spunea în 1931: „Nu vom mai răbda niciun act terorist al criminalilor nazişti fără ca muncitorii de pretutindeni să dea riposta printr-o agresivă luptă de masă” 16. Terorismul nazist îşi propunea, de asemenea, să-i stârnească pe comunişti să se confrunte cu poliţia şi guvernul. Liderii nazişti ştiau că va fi uşor; la urma urmei,

comuniştii erau la fel de sătui până peste cap de democraţia burgheză ca şi fasciştii. Cum era de aşteptat, violenţele KPD au escaladat rapid în timpul verii lui 1931, când luptele de stradă ale comuniştilor cu autorităţile au provocat moartea a patru ofiţeri de poliţie. Violenţele au atins punctul culminant în august, odată cu asasinarea a doi căpitani de poliţie17. De asemenea, strategii naziştilor cunoşteau suficient de bine mentalitatea populară pentru a şti ce gândesc cei mai mulţi oameni care treceau cu vederea provocările extremei drepte şi-i făceau pe comunişti responsabili de valul de acte teroriste şi fărădelegi din Germania. Naziştii au estimat corect impactul pe care-l va avea asupra conştiinţei publice spectrul unei revoluţii de stânga, care a prins contur în imaginaţia publică concomitent cu intensificarea retoricii şi violenţelor beligerante ale KPD.

Cu toate acestea, terorismul şi violenţele de stradă ale Cămăşilor brune serveau şi altor obiective. Marşurile, uniformele, sângele şi gloria – pe scurt, evocarea conştientă *afronterlebnis* – au întărit identitatea colectivă a trupelor paramilitare, deşi în 1933 veteranii Marelui Război nu mai reprezentau decât un sfert din efectivele acestora18. Atât era de puternică această imagine romantică. O imagine care-i atrăgea şi pe muncitorii neimplicaţi politic, care ar fi gravitat altminteri în jurul KPD. în fine, terorismul nazist îşi propunea să determine guvernul să submineze chiar democraţia prin adoptarea unor măsuri dure, autoritare, care ar fi schilodit Reichstagul şi Constituţia de la Weimar. Era teatru de stradă la cel mai manipulator şi cuprinzător nivel, pentru că naziştii aveau în gând cel puţin patru tipuri de audienţă: extrema stângă, publicul larg, muncitorii neafiliaţi şi autorităţile guvernamentale.

Strategia nazistă nu trebuia să fie adoptată şi nici

măcar cunoscută de liderii Cămăşilor brune sau ai trupelor paramilitare pentru a fi eficientă. Ca şi în cazul terorismului anarhist din Rusia şi Europa la pragul dintre veacuri, ura şi violenţa deveniseră metodele şi obiectivele concepţiei SA despre lume. Aceasta însemna că SA era, în mod special, la dispoziţia lui Hitler, care, în pofida retoricii sale, voia mai presus de orice să pună mâna pe putere.

Dintr-un relevant punct de vedere, liderii naziştilor şi criminalii din Cămăşile brune împărtăşeau credinţa că orice incident care submina normalitatea democratică era unul pozitiv. Terorismul din stradă declanşat de nazişti – şi inevitabila ripostă comunistă – nu făceau altceva! Către sfârşitul lui 1930, îngrozit, SDP a acceptat un şir de cancelari conservatori care promiteau să restabilească legea şi ordinea. În decembrie 1930, cancelarul Heinrich Brüning a emis primul din seria de decrete care marcau drumul neabătut către o guvernare autoritară. Sprijinul socialist – aşa lipsit de vlagă cum era – nu a fost răsplătit cu aceeaşi monedă. După luptele de stradă din iulie 1932, care au produs un număr uriaş de victime, cancelarul Fritz von Papen a dizolvat cu de la sine putere guvernul statului prusac condus de SDP şi a arestat membrii cabinetului, acuzându-i că sunt simpatizanţi comunişti care nu doresc să pună capăt violenţelor. În timpul loviturii de stat a lui Papen, cancelarul – un conservator adversar al naziştilor – a reuşit deopotrivă să submineze constituţionalismul decis la Weimar şi a validat pretenţiile naziştilor că sunt cei care apără „adevărata”.

Germanie. Într-o încercare disperată de a-şi asigura sprijinul consistent al naziştilor şi a-l anihila pe Hitler, făcând din el parte a sistemului, von Papen şi alţi politicieni conservatori l-au convins pe preşedintele Republicii de la Weimar Paul von

Hindenburg să-l numească pe Hitler cancelar în

ianuarie 1933.

Peste noapte, bandele Cămăşilor brune au dat deoparte orice aparenţă de cumpătare şi au început să atace adunările, sediile şi casele asociate cu SPD, KPD şi cu sindicatele. La 5 februa

*

de un nazist l-a asasinat pe primarul SPD din Stassfurt. Două săptămâni mai târziu, Cămăşile brune au fost declarate poliţie auxiliară în Prusia şi puteau acţiona, fără a fi pedepsite. Valul de teroare care a urmat a fost cel mai bun indicator al tipului de stat pe care voiau naziştii să-l fondeze.

Statul nazist

Cu toate acestea, victoria iniţială a lui Hitler nu era nici pe departe convingătoare. Mare parte din miniştrii cabinetului său proveneau din alte partide, iar naziştii nu deţineau majoritatea în Reichstag. Hitler avea nevoie de un eveniment dramatic pentru a-şi mobiliza susţinătorii, a-i îngrozi pe oponenţii săi şi a-i arunca pe cei aflaţi la mijlocul scenei politice în braţele sale. Acest eveniment a fost oferit de Marinus van der Lubbe, un tânăr imigrant olandez care respinsese revoluţia comunistă în favoarea propagandei prin fapte anarhosindicaliste. Nemulţumit de recentul succes al naţionaliştilor, van der Lubbe a incendiat Reichstagul la 27 februarie 1933. A fost capturat de poliţie, care a stabilit cu uşurinţă că a acţionat de unul singur.

Naziştii au reacţionat de parcă lucrurile ar fi stat cu totul altfel. Hermann Göring, care a devenit ulterior al doilea după Hitler la comandă, clama isteric că acesta era începutul unei campanii teroriste a comuniştilor care voiau să distrugă clădiri şi centrale electrice, „să pună otravă în mâncarea din cantinele publice” şi să ia ostatici 19. Chiar şi Hitler striga: „Este un semn de la Dumnezeu...! Dacă

acest incendiu, aşa cum cred, este opera comuniştilor, atunci trebuie să zdrobim această ciumă ucigaşă cu un pumn de fier!” 20 A doua zi, Hitler a promulgat un decret – Constituţia de la Weimar îi dădea această autoritate – prin care suspenda toate libertăţile civile şi acorda o mai mare putere poliţiei. Autorităţile au arestat de îndată mii de comunişti, socialişti şi activişti sindicali şi mulţi dintre aceştia au dispărut în celulele de tortură ale Cămăşilor brune. Decretul şi teama de terorism i-au ajutat pe nazişti să ajungă aproape de câştigarea majorităţii la alegerile parlamentare din martie. Sfârşitul Republicii de la Weimar şi începutul dictaturii lui Hitler s-au petrecut mai târziu, către sfârşitul lunii, când Reichstagul, intimidat, domesticit de înlăturarea tuturor deputaţilor KPD după incendierea Reichstagului, a predat în întregime autoritatea legislativă în mâinile cancelarului prin aşa-numita Lege de împuternicire. Pretenţia naziştilor că naţiunea era ameninţată de terorism i-a anihilat pentru o vreme pe cei care i se opuneau lui Hitler şi i-a oferit acestuia cheile ţării. Ultimele piedici în calea instaurării dictaturii lui Hitler au fost înlăturate în scurtă vreme. În iunie 1934, în ceea ce a fost denumit mai târziu „Noaptea cuţitelor lungi”, Hitler a arestat şi a executat la repezeală zeci de adversari politici, inclusiv lideri ai Cămăşilor brune, care-i ameninţau autoritatea în partid.

Numărul de membri ai Cămăşilor brune a început să scadă, dar mulţi dintre cei care se pricepeau mai bine la actele teroriste şi-au găsit de lucru în organizaţiile de securitate naziste, în special în Gestapo, care folosea acum teroarea împotriva inamicilor nazişti ca strategie a politicii de stat. Teroriştii deveniseră acum executanţii terorii de stat.

Dogma nazistă a devenit în scurtă vreme consfinţită de lege. Partidele de opoziţie, în primul rând cele de

stânga, au fost dizolvate şi membrii lor au fost declaraţi criminali. Mulţi au fost arestaţi şi trimişi în lagăre de concentrare. Dachau, primul dintre acestea, a fost înfiinţat la nici două luni după ce Hitler a devenit cancelar. Pas cu pas, legile i-au privat pe evrei şi pe alţi „inamici rasiali" de cetăţenie, drepturi civile şi posibilitatea de a se angaja. Gestapo şi *Sicherheitsdienst* (serviciul de securitate, SD) au recrutat mii de informatori pentru a culege informaţii despre inamicii Reichului. Germanilor a început, în scurtă vreme, să le fie groază de bătăile la uşă de la miezul nopţii, cum le era groază şi sovieticilor, adversarii lor ideologici.

Terorismul din stradă a fost înlocuit în mare măsură de terorismul judiciar şi poliţienesc, deşi naziştii încă mai lăsau loc de manifestare şi primului. Cea mai sângeroasă şi cunoscută ocazie a fost Noaptea de cristal (*Kristallnacht*) din noiembrie 1938, un pogrom susţinut de stat şi executat de Cămăşile brune, poliţie şi bande de civili împotriva evreilor şi proprietăţilor acestora. Sute de oameni au fost ucişi – probabil mai mult de 1.000 – şi cel puţin 30.000 au fost trimişi în lagărele de concentrare. Au fost distruse circa 7.500 de magazine şi probabil mai mult de 1.000 de sinagogi. Pretextul acestei nebunii a fost asasinarea lui Ernst vom Rath, un funcţionar de la ambasada Germaniei la Paris, de către un evreu germano-polonez a cărui familie fusese deportată forţat din Hanovra. Deşi Rath nu era nazist, moartea lui le-a fost utilă naziştilor, care au afirmat că asasinarea lui este o parte dintr-o imensă conspiraţie evreiască împotriva poporului german. *Kristallnacht* a fost, fără îndoială, o materializare a urii ideologice a lui Hitler, care avea, în parte, legătură cu utilizarea politică a ţapilor ispăşitori şi a diversiunilor. Însă teroarea declanşată de nazişti împotriva evreilor şi a altor „indezirabili" servea altor scopuri. Când evreii germani au fost obligaţi să emigreze din cauza terorii de stat – era vorba, în 1939, de

cel puţin 200.000 de oameni – ei şi-au vândut proprietăţile vecinilor la preţuri cu mult mai mici decât valoarea de piaţă, au plătit sume exorbitante pentru documentele de emigrare şi au lăsat loc liber pentru competitorii în afaceri, care au fost fericiţi să le acorde tot sprijinul naziştilor21.

Al. Doilea Război Mondial a schimbat totul, oferind pretextul şi acoperirea pentru o politică mult mai violentă. Când germanii invadau Uniunea Sovietică, în iunie 1941, programul terorismului de stat al naziştilor împotriva evreilor şi comuniştilor depăşise cu mult simbolismul şi violenţa valului de teroare din anii 1930. El devenise un genocid pe scară largă. Ca şi foametea ucraineană din 1932 – 1933, care a ucis între 3 şi 4 milioane de oameni, obiectivul Holocaustului – care a luat viaţa a aproape 6 milioane de evrei şi a altor 5 milioane de inamici ai nazismuluinu a fost defel un exerciţiu simbolic al terorii. El viza eradicarea completă a unor întregi categorii de populaţie. A fost un lucru pe care nu şi l-ar fi imaginat niciodată iacobinii, presupuşii părinţi spirituali ai totalitarismului din secolul al XX-lea.

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial nu i-a făcut pe germani să renunţe să mai folosească termenul de „terorist” pentru a justifica tratamentul dur aplicat necombatanţilor. De exemplu, în iunie 1942, serviciul de securitate nazist (SD) a publicat o directivă care autoriza utilizarea metodelor „de gradul trei” – adică tortura – împotriva „comuniştilor, marxiştilor, Martorilor lui Iehova, sabotorilor, teroriştilor, membrilor mişcării de rezistenţă, agenţilor paraşutaţi, elementelor antisociale şi haimanalelor şi târfelor poloneze sau sovietice” 22. În particular, naziştii îi etichetau în mod frecvent drept „terorişti” pe membrii Rezistenţei franceze.

Un alt exemplu edificator al nivelului până la care termenul de „terorism” a fost înzestrat cu sensuri dincolo

de definiţiile recunoscute în mod normal ne vine din partea Tribunalului de la Nürnberg. Aliaţii aveau două obiective în timpul procesului: să-i facă răspunzători pe cei mai importanţi membri ai regimului nazist capturaţi şi să documenteze pentru posteritate proporţiile crimelor de război şi ale crimelor împotriva umanităţii înfăptuite de aceştia. „Terorismul” figurează pe primele locuri în lista acestor crime. Naziştii erau acuzaţi, destul de exact, că ar fi conspirat „pentru subminarea şi răsturnarea guvernului german prin forme «legale» susţinute de terorism”. Această descriere se potriveşte cu „teroarea din stradă” a Cămăşilor brune şi cu terorismul nazist ca strategie a partidului de a prelua puterea. Cu toate acestea, peste tot în rechizitoriu şi în actul de condamnare cuvântul „terorism” era interşanjabil cu conceptul înrudit, dar distinct, de „teroare de stat”. Lagărele de concentrare, de pildă, sunt descrise „ca o invariantă a politicii teroriste şi a metodelor conspiratorilor”. În altă parte, „terorism” devine pur şi simplu un sinonim pentru violenţă şi brutalitate, ca de pildă în descrierea făcută de Aliaţi ordinelor date de comandanţii Wehrmachtului conform cărora „militarii trebuie să se folosească de terorism” împotriva „civililor suspectaţi de ofense aduse militarilor”. Judecătorii de la Nürnberg i-au găsit pe liderii naziști vinovaţi că s-au folosit de „terorism” împotriva civililor din Danemarca, Polonia, Boemia şi Moravia şi din Olanda. Şi, cel puţin din punctul de vedere al judecătorului sovietic, întregul „regim hitlerist” fusese „terorist” 23. Aceasta este, de fapt, impresia creată de arhiva procesului în întreg, atât de des şi de general este folosit termenul de „terorism”. În opinia judecătorilor şi martorilor, „terorismul” a fost o trăsătură fundamentală a ideologiei, practicii şi strategiei naziste din anii 1920 până la răsturnarea celui de-al Treilea Reich în 1945.

Bibliografie

O lucrare echilibrată şi cuprinzătoare despre Revoluţia şi Războiul civil din Rusia este cea scrisă de Orlando Figes, *A People's Tragedy*: *The Russian Revolution*: *1891 – 1924* (Viking, 1997). Un excelent volum despre poliţia secretă sovietică şi rolul ei în teroarea politică este cartea lui George Leggett, *The Cheka*: *Lenin's Political Police* (Clarendon, 1981). Despre marele dictator în persoană, vezi Robert Service, *Stalin*: *A Biography* (Harvard University Press, 2004). Matthew E. Lenoe – *The Kirov Murder and Soviet History* (Yale University Press, 2010) – a scris cartea care va deveni, probabil, lucrarea definitivă a acelui eveniment crucial. Două cărţi valoroase şi contradictorii despre epurări sunt cea a lui Robert Conquest, *The Great Terror*: *A Reassessment* (Oxford University Press, 2007), şi lucrarea editată de J. Arch Getty şi Oleg V. Naumov, *The Road to Terror*: *Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks*, *1932 – 1939* (Yale University Press, 1999). Despre o relatare uluitoare a impactului avut de teroarea sovietică, vezi Orlando Figes, *The Whisperers* (Picador, 2007). Pentru o istorie accesibilă şi cuprinzătoare a lagărelor de muncă sovietice, vezi Anne Applebaum, *Gulag*: *A History* (Doubleday, 2003).

Despre Mussolini şi fasciştii italieni, vezi Denis Mack Smith, *Mussolini* (Vintage, 1983 [1982]), şi articolul lui Jens Petersen, „Violenţa în timpul fascismului italian, 1919 – 1925" (*Violence în Italian Fascism*, *1919 – 1925*), în Mommsen and Hirschfeld, *Social Protest*, *Violence and Terror în Nineteenthand Twentieth-Century Europe*.

Despre puţine lucruri s-a scris mai mult decât despre Hitler şi Germania nazistă. Cele mai bune dintr-o bibliotecă tot mai mare dedicată domeniului sunt trilogia lui Richard J. Evans, *The Corning of the Third Reich*, *The Third Reich în Power* şi *The Third Reich at War* (Penguin,

2003, 2005, 2009); şi cartea lui Ian Kershaw, *Hitler*, 2 vol. (Norton, 1998, 2000). Valoroase, de asemenea, sunt şi lucrările lui William Sheridan Allen, *The Nazi Scizure of Power*: *The experience of a Single German Town*, *1922 – 1945*, ediţie nouă, revizuită (Watts, 1984), şi Eric A. Johnson, *Nazi Terror*: *The Gestapo*, *Jews and Ordinary Germans* (Basic Books, 2000).

Volumul *Social Protest* editat de Mommsen şi Hirschfeld conţine trei excelente capitole despre violenţa şi terorismul politic în Germania de după Weimar: Peter H. Merkl, „Abordări ale violenţei politice: SA 1925 – 1933" (*Approaches to Political Violence*: *The Stormtroopers*, *1925 – 1933*); Eve Rosenhaft, „KPD în Republica de la Weimar şi problema terorii în timpul celei de-a treia perioade, 1929 – 1933 (*The KPD in the Weimar Republic and the Problem of Terror during the Third Period*, *1929 – 1933*) şi studiul lui David B. Southern, „Teroarea antidemocratică din Republica de la Weimar" (*Anti-Democratic Terror in the Weimar Republic*).

Capitolul 11

Decolonizarea şi terorismul etnonaţionalist din anii 1930 până la începutul anilor 1960

Terorismul substatal a devenit tot mai rar către mijlocul anilor 1930. Adevărul este că europenii – aflaţi în plină criză, confruntaţi cu marile epurări, Holocaustul şi al Doilea Război Mondial şi cuprinşi de veneraţie în faţa puterii marilor state din acea perioadă – puteau fi iertaţi că socoteau că terorismul de mici proporţii aparţinea trecutului. În Statele Unite ale Americii, terorismul stângist şi a doua Panică Roşie asociată acestuia începuseră să dispară, înghiţite de timp şi uitare. Marea Criză a pus în mişcare masiva intervenţie a statului şi înfiinţarea organizaţiilor muncitoreşti de mari dimensiuni, evenimente care păreau un semnal de bun-rămas la adresa

individualismului extremist asociat cu terorismul. Universitarii împărtăşeau acest punct de vedere. Într-un articol despre terorism apărut în ediţia din 1933 a *Enciclopediei de ştiinţe sociale*, Jacob Hardman susţinea că terorismul a devenit „depăşit ca metodă revoluţionară”, ceva „irelevant şi inutil” 1.

Desigur, se va dovedi că nu aşa stăteau lucrurile; oricum o schimbare avea loc, fără îndoială. Mai bine de un secol, terorismul fusese în cea mai mare măsură asociat cu cauzele ideologice revoluţionare, cum ar fi democraţia, anarhismul şi socialismul. La sfârşitul secolului al XIX-lea, terorismul substatal începuse să fie adoptat ocazional de grupările etnonaţionaliste care urmăreau întemeierea unor state naţionale independente. Până în anii 1930, această situaţie marginală a devenit o tendinţă dominantă şi era sortită să dureze pe tot parcursul deceniilor de la mijlocul secolului al XX-lea.

Terorismul etnonaţionalist şi tipurile sale

Organizaţiile care se folosesc de terorism pentru a urmări obiective etnonaţionaliste diferă substanţial de grupurile a căror motivaţie este, înainte de toate, religioasă sau ideologică, în vreme ce atracţia pe care o exercită pare să fie mai redusă, depinzând de dimensiunile grupului etnic, au de regulă mai multe ocazii să câştige susţinerea conservatorilor înverşunaţi. Acesta este unul dintre motivele pentru care asemenea campanii tind să dureze mai mult decât cele motivate altminteri – depune mărturie longevitatea luptelor din Palestina, Irlanda de Nord, regiunea tamilă din Sri Lanka şi Ţara Bascilor din Spania. O altă diferenţă este scopul care se află în spatele actelor de violenţă. În vreme ce etnonaţionalismul îşi păstrează caracterul simbolic, mesajul său este cumva diferit, pentru că fiecare atac este parţial conceput să comunice existenţa şi esenţa identităţii etnice. Provocarea

rămâne un obiectiv, de asemenea, însă publicul este deseori diferit: etnonaţionaliştii, ca şi teroriştii care au obiective ideologice sau politice, caută să polarizeze reacţii de la guvern, dar simt mult mai interesaţi de regulă să provoace reacţii violente din partea altor comunităţi etnice. O astfel de violenţă tinde să distrugă posibilitatea unei înţelegeri negociate, de vreme ce serveşte să-i discrediteze pe moderaţi, pe care-i acuză de temporizare şi lipsa voinţei de schimbare reală, forţând pe de altă parte un clivaj complet între grupurile etnice cu care se suprapune sau învecinează. La toate nivelurile unui asemenea clivaj etnic, violenţa produce temeri care exacerbează xenofobia, identitatea etnică şi angajamentele radicale.

Deşi există o mare varietate de susţinători ai terorismului etnonaţionalist, ei se pot împărţi în două categorii. Prima este cea a grupărilor care luptă pentru a pune capăt statutului de colonie. Un bun exemplu este lupta pentru alungarea francezilor din Algeria. În aceste cazuri, violenţa teroristă se petrece deseori paralel cu un mai larg război de gherilă – caracterizat, de regulă, drept revoluţie de cei care îşi vor independenţa şi drept insurgenţă de cei care încearcă s-o reprime –, dar violenţa este de obicei limitată „acolo”, doar la teritoriul colonial. Un factor agravant este mereu prezenţa coloniştilor care ajung să considere teritoriul drept ţara lor de baştină şi dreptul lor căpătat prin naştere. Cu toate acestea, luptele anticolonialiste simt deseori soluţionate când ţara-mamă ajunge la concluzia că prezenţa sa continuă nu mai merită preţul plătit. A doua categorie include acele organizaţii care se luptă pentru independenţă sau autonomie între frontierele unui stat mai mare, aşa cum e cazul bascilor din Spania sau al palestinienilor din Israel şi Iordania. Uneori luptele pot să atingă dimensiunile unui adevărat

război civil sau ale unui război separatist, dar deseori terorismul rămâne cel mai hotărâtor mijloc de a purta lupta. Sunt cele mai dificile crize teroriste de vreme ce independenţa nu este considerată de regulă o opţiune posibilă de către ţara mai mare. Tulburările din Irlanda de Nord, s-ar putea spune, combină cele mai grave aspecte ale ambelor tipuri de conflict etnonaţionalist.

Dezvoltarea terorismului etnonaţionalist

Două evenimente au stimulat activitatea mondială anticolonialistă şi mişcările pentru independenţă din Lumea a Treia, tendinţe însoţite de multe acţiuni teroriste etnonaţionaliste. Primul a fost succesul obţinut de Japonia în al Doilea Război Mondial împotriva Marii Britanii, Olandei, Franţei şi Statelor Unite ale Americii în Asia de Sud-Est şi în Pacific. Victoriile covârşitoare ale armatei japoneze – chiar dacă au fost doar temporare – au distrus percepţia de invincibilitate a Occidentului imperialist. Al doilea factor a fost denunţarea tot mai vehementă a construcţiei imperiale europene de către Statele Unite ale Americii. În timpul Primului Război Mondial, preşedintele Woodrow Wilson a cerut autodeterminarea naţională în *Cele 14 puncte*, declaraţia sa de principii, o cerere căreia preşedintele Franklin Delano Roosevelt i s-a făcut ecou în Carta Atlanticului din 1940. Carta ONU din 1945 s-a pronunţat chiar şi mai categoric în favoarea cultivării unei comunităţi internaţionale a egalilor. Până la urmă, aceste declaraţii nu pot decât să pună în lumină ipocrizia statelor occidentale care, în ciuda propriei credinţe în drepturile civile, în cele ale omului şi în domnia legii, se dedicaseră în continuare visului imperial şi aveau o atitudine strigătoare la cer de rasistă în faţa lumii neoccidentale.

Oricum, după al Doilea Război Mondial, principalele puteri coloniale, Marea Britanie şi Franţa, nu mai erau capabile să-şi apere posesiunile din Africa şi Asia împotriva

unei opoziţii hotărâte. Ambele ţări erau profund îndatorate şi se confruntau cu copleşitoarea sarcină a refacerii postbelice. În Marea Britanie, victoria Partidului Laburist şi planurile acestuia de reconstrucţie a unui stat al bunăstării puneau accentul mai degrabă pe reconstrucţia internă decât pe păstrarea coloniilor. Liderii francezi erau mai puţin înclinaţi să abandoneze conceptul de Franţă imperială, însă au acceptat cel puţin să redistribuie resursele – stau mărturie destinderea şi absenţa protestelor atunci când Franţa a acordat fără întârziere independenţa Marocului şi Tunisiei la mijlocul anilor 1950, dar nu înainte de a purta un lung război pentru a-şi păstra influenţa în Indochina şi a primi şocul escaladării Războiului algerian de independenţă (vezi mai jos).

Palestina: arabă, evreiască şi britanică

Primele semne ale luptei anticolonialiste au început pe vremea când marile puteri nu aveau nici cea mai mică intenţie de a renunţa la imperiile lor. Istoria consemnează exemple izolate de terorism împotriva britanicilor şi colaboratorilor locali ai acestora în Egiptul anilor 1910 şi în deceniul următor. Primii terorişti etnonaţionalişti organizaţi din regiune nu au fost arabii, ci evreii mobilizaţi de sionism, mişcare naţionalistă la baza căreia se afla ideea că Israelul era pământul făgăduinţei, patria promisă de Dumnezeu în care evreii pot fi majoritari şi îşi pot organiza astfel propriul stat şi propriul sistem de apărare. Sionismul era răspunsul natural la valul tot mai ridicat al naţionalismului promovat de stat la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar era, de asemenea, şi o reacţie la antisemitismul şi pogromurile instituţionalizate împotriva cărora evreii păreau de-a dreptul neajutoraţi ca minoritari.

Dezmembrarea Imperiului Otoman după Primul Război Mondial şi Declaraţia Balfour prin care guvernul britanic sprijinea crearea unei patrii a evreilor a declanşat

un nou val de emigraţie sionistă în Palestina. Atunci când Palestina a început să fie administrată direct de Imperiul Britanic în 1923, cel puţin 15% din populaţia locală era evreiască2. Înfuriaţi de întârzierea nedefinită a propriei independenţe, arabii au găsit în mica, dar în creştere comunitate evreiască o ţintă convenabilă pentru mânia lor. Atacurile arabe au devenit tot mai dese şi mai feroce, impulsionând punerea pe picioare în 1920 a organizaţiei Haganah („Apărarea", în ebraică), o miliţie pentru autoapărare care îşi propunea să-i apere pe evreii imigranţi de declanşarea ocazională a violenţei arabilor. Sperând să prevină escaladarea violenţei, Haganah a evitat represaliile împotriva civililor arabi. Însă tensiunile au continuat să crească şi peste 130 de evrei au fost masacraţi de arabi în august 19293.

Irgun şi LEHI

Au fost mai mulţi factori care au provocat schimbări dramatice către sfârşitul anilor 1930. Rapida creştere a numărului de evrei, în parte produsă de intensificarea persecuţiilor în Europa, a dus la intensificarea caracterului militant al sionismului şi la agravarea fricţiunilor între populaţiile din Palestina. Stimulaţi de izbucnirea Revoltei arabe în 1936 şi de creşterea violenţei antisemite, militantul Zeev Jabotiński şi adepţii săi au fondat *Irgun Zvai Le unii* (Organizaţia Militară Naţională), cunoscută îndeobşte ca Irgun. Membrii nu se puseseră de acord care era adevăratul inamic al grupului, britanicii sau arabii. Un lider Irgun afirma că „trebuie să creăm o situaţie în care asasinarea unui arab să fie ca uciderea unui şobolan, în care arabii să fie mizeria şi să dovedim astfel că noi şi nu ei suntem cei puternici cu care trebuie să tratezi" 4. Deloc surprinzător, Irgun, care reprezenta o infimă minoritate de opinie în sânul evreilor din Palestina, a trecut la represalii împotriva civililor arabi pentru atacurile împotriva evreilor.

Această situaţie a escaladat rapid într-o campanie de terorism pe scară largă, culminând în iulie 1938 cu atentate cu bombă în pieţe şi locuinţe care au omorât 76 de civili arabi şi au rănit mai mult de 1705. Cotidianul *Palestine Post* comenta profetic: „Ce cale mai sigură pentru a răspândi seminţele războiului interrasial decât să-i faci pe toţi arabii să considere că toţi evreii sunt adversarii lor” 6. Aceasta era, de fapt, strategia organizaţiei Irgun. Dacă vor fi determinaţi suficienţi arabi să reacţioneze la terorismul sionist, credeau liderii organizaţiei, era posibil ca întreaga populaţie evreiască să fie îmboldită să pornească eroica luptă de autoapărare şi să obţină victoria sionistă.

Dornică să-şi păstreze una dintre fortăreţele sale într-un Orient Mijlociu bogat în petrol, Marea Britanie a încercat să potolească ambele părţi. Privind retrospectiv, să mergi pe sârmă între duşmani ostili era o politică sortită probabil eşecului. În mod cert, cei care conduceau Irgun au ajuns să creadă că britanicii erau cea mai mare piedică în calea formării unui stat evreiesc, în special după ce britanicii au decis în mai 1939 limitarea drastică a imigraţiei evreieşti în Palestina pe o perioadă de cinci ani, iar în 1944 au interzis-o în întregime. Efortul inoportun al britanicilor de a-i flata pe arabi şi de a pedepsi terorismul Irgun se petrecea chiar pe când evreii europeni aveau mai mare nevoie de un adăpost sigur împotriva violenţei crescânde a naziştilor. Implicată încă în atacuri împotriva arabilor, organizaţia Irgun a început operaţii teroriste împotriva infrastructurii britanice într-un efort de a-i determina să anuleze noile cote de imigrare. La declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial în septembrie 1939, şefii Irgun au declarat un armistiţiu faţă de britanici, suspendare a focului care, spuneau ei, va dura câtă vreme naziştii vor constitui un pericol.

Membrii disidenţi ai Irgun care refuzaseră să pună capăt luptei împotriva Marii Britanii au format un grup separat, numit LEHI (de la acronimul ebraic pentru Luptătorii pentru Libertatea Israelului). Charismaticul lider al LEHI era Avraham Stern, de aceea britanicii au numit această grupare Banda lui Stern. Stern vedea în lupta organizaţiei sale o continuare directă a celei duse de sicari cu aproape 2000 de ani în urmă – şi era atât de convins de aceasta că a adoptat numele de Yair după cel al mesianicului lider al sicarilor. LEHI a organizat atacuri împotriva soldaţilor, poliţiei şi infrastructurii britanice, dar, ca şi în cazul sicarilor, cele mai multe victime ale LEHI au fost evreii moderaţi sau colaboratorii (grupul a ucis cel puţin 40 de britanici, arabi şi evrei între 1939 şi 1944) 7. Deşi tacticile sale semănau deseori cu ceea ce în mod normal numim războiul de gherilă, liderul LEHI Vitzhak Shamir, viitor prim-ministru al Israelului, a adoptat în mod public termenul de terorism. „Nici etica evreiască şi nici tradiţia evreilor nu exclud terorismul ca metodă de luptă", declara el în 1943. „Terorismul este pentru noi o parte a luptei politice aşa cum poate fi înfăptuită, date fiind actualele circumstanţe, şi are un important rol de jucat: vorbind clar întregii lumi şi nefericiţilor noştri fraţi din afara fruntariilor acestui pământ, anunţă declanşarea războiului nostru împotriva celor care ne ocupă". 8 Shamir spunea că a fost influenţat în mod special de Michael Collins, liderul militar al IRA în timpul Războiului Black and Tan.

LEHI şi-a continuat operaţiile împotriva britanicilor în timpul întregului război şi a luptat apoi alături de Irgun, când grupul din urmă a pus capăt armistiţiului, la începutul lui 1944. Au fost multe motivele pentru care Irgun a luat această decizie. Probabilitatea unei victorii a Aliaţilor devenise clară, deplina monstruozitate a

Holocaustului începuse să iasă la iveală şi fereastra de cinci ani deschisă de britanici imigraţiei evreieşti era pe punctul de a se închide. Mulţi evrei au fost împotriva deciziei de a relua terorismul antibritanic. Elementele moderate din Haganah şi guvernul semiautonom evreiesc, Agenţia evreiască au denunţat în mod repetat terorismul sionist, considerându-l contraproductiv. După ce doi agenţi LEHI l-au asasinat pe lordul Moyne, reprezentantul oficial al Marii Britanii la Cairo, în noiembrie 1944, Agenţia evreiască a cooperat chiar cu autorităţile britanice vreme de şase luni, pentru a neutraliza efectivele de luptă ale Irgun şi LEH19. În vara lui 1945, operaţiile Irgun căpătaseră un nou suflu de energie sub conducerea lui Menachem Begin, alt viitor prim-ministru al Israelului. De fapt, Haganah şi Agenţia evreiască jucau un joc dublu pentru că, ocazional, organizau la rândul lor atacuri împotriva britanicilor şi, pentru o vreme, chiar au cooperat cu Irgun şi LEHI, în parte pentru ca militanţii lor să nu dezerteze în favoarea grupărilor care adoptaseră în mod deschis terorismul.

Strategia din spatele terorismului sionist

Irgun a fost mereu forţa motrice a terorismului sionist. Grupul avea cel mult 4.000 – 5.000 de membri, însă amplifica impactul operaţiilor sale printr-o abilă utilizare a violenţei, pricepere deprinsă de Begin după ce a studiat cu atenţie istoria mişcării revoluţionare ruse şi a IRA10. Prin intermediul primilor terorişti, Irgun a exercitat o influenţă uriaşă asupra generaţiilor de luptători pentru libertate etnonaţionalişti de mai târziu, devenind modelul teroriştilor din Asia de Sud-Est şi din Orientul Mijlociu – inclusiv, ce ironie!, modelul Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei – până la luptele de mai târziu din Irlanda de Nord. Memoriul în care Begin dă detalii despre participarea sa la Irgun a fost studiat chiar şi de al-

Qaida11.

Begin recunoştea că britanicii au mai mulţi soldaţi, arme şi bani şi s-a decis să profite de domeniile în care Irgun era superior: hotărâre, cunoaşterea terenului local şi o uriaşă rezervă de frustrare şi furie acumulată de civili. Obiectivul nu era înfrângerea militară a britanicilor, ci distrugerea capacităţii lor de a guverna eficient Palestina. Begin a scris mai târziu în memoriul său despre Irgun: „Istoria şi experienţa ne-au învăţat că, dacă suntem capabili să distrugem prestigiul britanicilor pe pământul lui Israel, prăbuşirea guvernării lor va urma de la sine” 12. Conducătorii Irgun au înţeles că simpla supravieţuire a grupului reprezintă un pericol pentru britanici, pentru că submina imaginea de omnipotenţă britanică şi-i forţa pe britanici să fie percepuţi tot mai mult ca nişte ocupanţi. Atacurile urmăreau să-i oblige pe britanici să adopte tactici defensive, devenind astfel imposibilă exercitarea funcţiilor de bază ale guvernării în spatele plutoanelor de soldaţi şi a sârmei ghimpate. ŞI LEHI opera pe baza aceluiaşi principiu. În 1944, oficiosul său le transmite inamicilor: „Acesta este felul în care voi, britanicii, veţi merge pe străzile Sionului de acum înainte: înarmaţi până în dinţi, pregătiţi pentru orice şi cu frica în ochi, frică de orice colţişor întunecos, de orice cotitură de drum, de orice sunet din noapte, frică de orice băieţel evreu, frică de zi şi de noapte pentru că tineretul a devenit dinamita în această ţară” 13. Teroriştii evrei se străduiau să abată asupra Marii Britanii propria putere, pentru că înţelegeau că o democraţie liberală bazată pe domnia legii va găsi măsurile draconice necesare în lupta împotriva terorismului tot mai insuportabile.

La succesul strategiei folosite de Irgun şi LEHI au contribuit doi factori care au dat în mod repetat speranţe acelor mişcări din lume pe care le-au influenţat. Primul

factor a fost dezvoltarea armelor portabile şi foarte distrugătoare şi accesul uşor la ele în timpul şi după al Doilea Război Mondial. De o însemnătate specială era dezvoltarea pistolului-mitralieră, o armă uşoară de rază mică de acţiune, capabilă de foc automat folosind muniţie de pistol. Două erau cele mai de temut arme de acest tip: pistolul american „Tommy" – atât de îndrăgit de gangsteri – şi Stenul britanic. Chiar şi pentru teroriştii şi luptătorii de gherilă prost antrenaţi, pistoalele-mitralieră puteau efectua o perdea devastatoare de foc, în special în medii închise, urbane. Nu de puţine ori, revolta Irgunului a fost resuscitată de transporturile de pistoale, puşti, pistoale-mitralieră şi explozibili ieftini din Europa.

Al doilea factor a fost fondarea Organizaţiei Naţiunilor Unite. La fel de importantă ca mandatul ei, descris mai sus, era prezenţa ei ca nou forum internaţional în care orice ţară putea avea acces. Spre deosebire de Liga Naţiunilor, care avea tendinţa să funcţioneze ca un club internaţional de camarazi, acest nou forum era deschis şi naţiunilor mari şi celor mici, dezvoltate sau în curs de dezvoltare. Mai mult, grupările etnonaţionaliste substatale şi-au dat seama repede că Organizaţia Naţiunilor Unite poate funcţiona ca un uriaş megafon dacă ajungi la urechea ei. Pentru Irgun – şi pentru nenumăratele grupări care-i călcau pe urme – violenţa a devenit cea mai importantă şi directă cale de a face asta. Nu era nimic nou. ORIM, de pildă, îşi pusese speranţele cu multe decenii înainte, că va reuşi să atragă atenţia întregii Europe asupra luptelor sale. Ce era diferit în anii 1940 şi după aceea: apariţia multor agenţii de ştiri internaţionale şi, de asemenea, apariţia noilor tehnologii de înregistrare şi distribuire de sunete şi imagini către oamenii de stat şi civilii din toată lumea. „Ştiam, scria Begin, că [pământul lui Israel], ca urmare a revoltei, semăna cu o casă de

sticlă. Lumea se uita în interiorul ei cu un interes tot mai mare şi putea vedea mare parte din ceea ce se întâmpla înăuntru”. 14 Şi lumea a reacţionat.

Congresul SUA a adoptat o rezoluţie care condamna comportamentul Marii Britanii şi nou-înfiinţata Organizaţie a Naţiunilor Unite a început să ia în considerare posibilitatea autoguvernării pentru Palestina. Membrii departamentului ONU însărcinat cu investigaţiile în regiune s-au întâlnit de două ori cu Begin. Şi chiar dacă Irgun se folosea de terorism pentru a-i convinge pe britanici de costul ridicat al ocupării Palestinei în continuare, liderii săi considerau terorismul ca o modalitate de a le transmite evreilor spiritul rezistenţei. „Sunt vremuri, scria Begin, când în tine strigă totul: respectul de sine ca fiinţă umană constă în rezistenţa ta la rău. *Luptăm, aşadar existămH5*

De aceea în mod constant Irgun a acţionat având în minte patru tipuri de public: evreii palestinieni, administraţia colonială britanică, opinia publică britanică şi opinia publică internaţională.

Impactul terorii sioniste

Din 1945 în 1948, luptătorii Irgun au atacat poliţia şi avanposturile militare, au asasinat funcţionari britanici, au distrus infrastructura şi simbolurile prezenţei britanice, inclusiv extrem de detestatele registrele de imigraţie şi de cadastru şi birourile fiscului. Atacul împotriva unui aeroport a distrus 22 de avioane ale Royal Air Force, în vreme ce o serie de alte operaţii coordonate au dus la uciderea sau rănirea a circa 80 de soldaţi britanici pe parcursul unei singure zile16. Oficialităţile britanice trăiau în teroare şi toate activităţile administraţiei din Palestina aflată sub mandat britanic au trecut pe planul doi, mai puţin lupta împotriva Irgun şi LEHI. Eforturile Marii Britanii au devenit tot mai disperate. În ianuarie 1946, de

exemplu, noile legi ale stării de urgenţă în Palestina prevedeau pedeapsa cu moartea pentru cei care făceau parte dintr-o grupare teroristă. Acest comportament i-a împins pe unii evrei palestinieni neînregimentaţi în braţele lui Shamir şi Begin, dar, cu o evoluţie care amintea de relaţia dintre Gandhi şi extremiştii indieni, a impus în primul rând imaginea Agenţiei evreieşti ca alternativă politică mai puţin violentă decât terorismul sionist şi ocupaţia britanică.

Apogeul violenţelor a fost în iulie 1946, când agenţii Irgun au adus opt bidoane de lapte pline cu explozibili în subsolul Hotelului King David, cartierul general al britanicilor din Palestina. Explozia care a urmat a ucis 91 de persoane şi a rănit aproape 70, cea mai sângeroasă lovitură teroristă până în anii 1980. Printre victime se aflau soldaţi şi poliţişti britanici, dar cei mai mulţi erau civili – britanici şi, deopotrivă, evrei şi arabi. Un agent Irgun transmisese telefonic un avertisment, fapt care a fost folosit multă vreme de apologeţi pentru a transfera responsabilitatea în contul victimelor, însă este probabil ca avertismentul să nu fi fost luat în seamă din cauza haosului produs de o bombă declanşată ca diversiune de Irgun şi, de asemenea, de victimele produse în momentul în care au fost introduse bidoanele în subsolul hotelului17. Ca şi în Irlanda, în urmă cu 30 de ani, britanicii au pierdut ocazia de a câştiga bunăvoinţa angajându-se în operaţii stângace prin care pedepseau întreaga populaţie în timpul ofensivei lansate împotriva unei minorităţi infime. În această situaţie, britanicii au lansat noi razii şi au amplasat cordoane poliţieneşti foarte strânse, arestând mii de oameni, dar nu au prins decât un singur terorist, pe Shamir. Un atac Irgun la ambasada britanică din Roma a alimentat zvonurile despre atentate pentru asasinarea funcţionarilor şi politicienilor de la Londra, inclusiv a prim-

ministrului. Între timp, Irgun şi LEHI atacau susţinut poliţia britanică şi echipamentele militare. În ianuarie 1947, LEHI a folosit pentru prima dată în istorie un camion-capcană, lovind un avanpost al poliţiei britanice, ucigând patru oameni şi rănind 14018.

Succesul sionist

Costul, rămânerii în Palestina a început să le pară tot mai puţin rezonabil britanicilor civili, ale căror produse încă mai erau raţionalizate ca în timpul războiului. Şi mai ales ideea de a declanşa un război împotriva populaţiei civile a Palestinei la atât de puţin timp după Holocaust li s-a părut multora respingătoare. Winston Churchill, care era acum lider al opoziţiei, se plângea în ianuarie 1947:

Acesta este un conflict cu teroriştii şi nicio ţară din lume nu este mai puţin făcută pentru un conflict cu teroriştii ca Marea Britanie. Asta nu din cauza slăbiciunii sau a laşităţii; este din cauza moderaţiei şi virtuţilor sale şi a modului în care ne-am trăit viaţa atâta vreme pe această insulă protejată… [Ne-ar fi] imposibil să imităm metodele de exterminare în masă ale germanilor 19.

Însă o parte din autorităţile britanice nu agreau utilizarea cuvântului terorism, pentru că sugera că armata britanică ar fi „terorizată” de nişte grupări de răzvrătiţi zdrenţăroşi. Guvernul a încercat, de fapt, să interzică administraţiei locale să mai utilizeze cuvântul terorism în 1947, însă n-a avut succes.

În iulie 1947, britanicii au spânzurat trei puşcaşi Irgun capturaţi în timp ce atacau închisoarea din Acra pentru a favoriza evadarea camarazilor lor. Irgun a ripostat de îndată răpind şi spânzurând doi sergenţi din armata britanică. Ziarele britanice au publicat fotografiile soldaţilor morţi şi au denunţat crimele făcute de Irgun ca barbare, ba chiar un comentator a mers şi mai departe, comparându-le cu atrocităţile naziste. S-au declanşat

manifestaţii antisemite în câteva localităţi britanice. În Palestina, frustrarea şi furia poliţiei şi armatei britanice au dat în foc: cinci evrei au fost ucişi şi 15 răniţi când maşinile blindate au deschis focul împotriva civililor din Tel Aviv. În ceea ce-i priveşte pe evrei, se alesese praful de respectul şi înţelegerea lor pentru britanici. Cotidianul *Manchester Guardian* a publicat un editorial care anunţa explicit: „E vremea să plecăm” 20. Dat fiind impasul bugetar postbelic în care se afla

Marea Britanie, costul menţinerii unei prezenţe britanice în Palestina părea acum greu de justificat. Până la sfârşitul verii, britanicii au adoptat planul ONU de a încheia mandatul şi se pregăteau să lase acel teritoriu în voia sorţii.

Întemeierea Statului Israel

Evreii din Palestina au acceptat planul ONU de împărţire care prevedea crearea a doua noi state, unul evreiesc şi altul arab, în vreme ce comunitatea cealaltă l-a respins. Pe măsură ce devenea clar că va fi război, Irgun şi LEHI au efectuat pe faţă şi într-un ritm tot mai intens operaţii paramilitare şi represalii împotriva arabilor, care la rândul lor porniseră o ofensivă tot mai înverşunată împotriva civililor şi soldaţilor evrei. Rezultatul a fost o spirală a terorii şi contraterorii. În acelaşi timp, britanicii se pregăteau de retragerea din Palestina, care a avut loc în mai 1948, fără să înfiinţeze nicio instituţie oficială guvernamentală locală. Comunitatea evreiască a declarat crearea Statului Israel, iar vecinii arabi ai Palestinei – Egiptul, Iordania, Siria, Irakul şi Libanul – l-au invadat imediat. Pentru o vreme, Irgun şi LEHI au continuat să opereze ca unităţi independente, dar în cele din urmă s-au integrat în armata noului stat, Forţele de Apărare a Israelului (*Tzahal*). Războiul dintre Israel şi statele arabe vecine s-a încheiat cu o victorie clară a Israelului, însă fără

înţelegeri de pace, doar printr-un armistiţiu obosit.

Arabii au numit înfrângerea lor de către Israel şi mulţimea de refugiaţi care i-a urmat *Nakba* (în arabă „Dezastrul") – şi pe bună dreptate, de vreme ce 700.000 de palestinieni, adică mai bine de jumătate din populaţia arabă a Palestinei de dinainte de război, s-a refugiat în ţările arabe vecine, în special în Iordania21. Politicienii şi istoricii israelieni au susţinut până de curând că această criză a rezultat din eforturile deliberate ale arabilor de a părăsi câmpul de luptă, în vreme ce arabii au contraargumentat că aceasta a fost o consecinţă a terorismului sionist şi a evacuărilor forţate făcute de armata israeliană. Cel mai probabil răspuns este că fuga palestinienilor a fost produsă de un număr de factori, inclusiv haosul războiului, unele evacuări forţate şi ineficientului efort militar arab. Indiferent care este adevărul, victimizarea palestiniană şi perfidia israeliană au devenit axele principale ale propagandei propalestiniene, aceasta fiind eterna justificare a terorismului palestinian împotriva Israelului şi a acelor state arabe al căror ajutor este considerat ineficient. De fapt, povestea martiriului palestinian a devenit atât de utilă în violentele rivalităţi dintre statele arabe că a rămas un impediment în sine pentru soluţionarea conflictului israeliano-arab. De asemenea, israelienii s-au folosit mult timp de violenţa arabilor şi de ameninţarea cu violenţa. În 1955, Moshe Dayan, legendarul comandant al Marelui stat-major, le-a spus diplomaţilor israelieni: „Trebuie să ne plângem că Negevul este în pericol, pentru ca tinerii să meargă acolo" 22.

Războiul Rece, marxismul şi mişcările etnonaţionaliste

Anticolonialismul din perioada de după război, ca toate celelalte aspecte ale vieţii, a fost profund marcat de

Războiul Rece, care a modelat toate relaţiile internaţionale în a doua jumătate a secolului al XX-lea. În timpul Războiului Rece, cea mai mare parte a lumii dezvoltate era divizată în taberele militare din jurul Statelor Unite ale Americii, pe de o parte, şi Uniunii Sovietice şi Chinei (ele însele la început într-o alianţă instabilă şi ulterior adversare), de partea cealaltă. Terorismul a ajuns să joace un rol important, chiar dacă secundar, în timpul Războiului Rece. Generaţiile anterioare de terorişti adoptaseră adesea programe socialiste, dar nou era că mulţi, sperând să obţină independenţa faţă de stăpânii lor coloniali, au aderat la marxism. La suprafaţă, aceasta era o asociere bizară, de vreme ce marxismul denunţa în mod tipic naţionalismul ca unealtă a burgheziei folosită pentru a distrage muncitorii de la adevăratele lor interese economice. Oricum, în timpul Războiului Rece, atât sovieticii, cât şi chinezii predicau marxismul ca doctrină a eliberării naţionale. Nikita Hruşciov, liderul sovietic din 1953 până în 1964, accentua din idealism legăturile retorice între eliberarea naţională şi cea economică, dar şi pentru a câştiga aliaţi din ţările nealiniate ale Lumii a Treia.

Mao Zedong, liderul Partidului Comunist Chinez din anii 1930 până la moartea sa, în 1976, a realizat o legătură cu practica. El a creat un model în trei trepte pentru preluarea puterii după traiectoria revoluţionară a propriului partid în anii 1930 şi următorul deceniu, un model potrivit populaţiei chineze, în mare măsură agrară. Cu o metaforă deseori citată, Mao aseamănă oamenii cu apa şi luptătorii de gherilă cu peştele care înoată în apă. Conform descrierii sale, mai întâi mici bande de luptători rurali poartă un război de gherilă împotriva armatei inamice în încercarea de a înfrânge opoziţia şi a găsi prozeliţi în rândul ţărănimii. În al doilea rând, trupe de

gherilă mai mari îşi creează cartiere generale şi eliberează zone mai largi, coordonându-şi mult mai strâns atacurile împotriva trupelor guvernamentale. În fine, luptătorii de gherilă fuzionează cu armata convenţională, înfrâng trupele inamice şi cuceresc oraşe, împlinind astfel revoluţia23. Această strategie a fost adoptată peste tot, inclusiv în Cuba şi în America Latină de cunoscutul revoluţionar Che Guevara. Chiar dacă nici Mao, nici Che nu au cerut explicit utilizarea terorismului, mulţi i-au înţeles oportunitatea din prima etapă de stabilire a legitimităţii cauzei, atrăgând astfel aderenţi şi intimidând opoziţia. Chiar şi acolo unde sovieticii sau chinezii nu susţineau în mod direct insurgenţa comunistă, atmosfera încărcată ideologic a acelei perioade, precum şi perceperea tot mai clară a Statelor Unite ale Americii şi a aliaţilor acestora ca primele şi cele mai avansate puteri economice, i-au determinat pe mulţi insurgenţi etnonaţionalişti să adopte comunismul, în special maoismul, considerat cadrul natural al luptei pentru independenţă.

Malaysia şi comunismul terorist

Aceasta a fost situaţia în colonia Malaysia din Asia de Sud-Est, unde o insurgenţă comunistă declanşată în 1947 a devenit semnificativă din două motive. Primul, conflictul demonstra cum terorismului poate deveni coloana vertebrală a unei insurgenţe etnonaţionaliste – chiar mai mult decât în Palestina – şi, al doilea motiv, a dus la dezvoltarea unor strategii extrem de eficiente pentru combaterea insurgenţei şi a terorismului.

Malaysia, colonie britanică din secolul al XVII-lea, era una dintre cele mai profitabile posesiuni ale Regatului Unit datorită vastelor sale resurse de cositor şi de cauciuc. Cucerirea celui mai important oraş al ei, Singapore, de către japonezi în 1942 a fost lovitura fatală dată iluziei

invincibilităţii puterilor coloniale europene. Începând din 1943, britanicii au înrolat Partidul Comunist din Malaysia (PCM) – care fusese întemeiat cu mult înainte de război – în lupta împotriva japonezilor, mergând până la a-i furniza arme, bani, antrenament şi sprijinul a zeci de ofiţeri britanici24. Liderul PCM era Chin Peng, chinez ca etnie, considerat o achiziţie atât de valoroasă de britanici că a fost decorat cu Ordinul Imperiului Britanic. În orice caz, când britanicii s-au reîntors la finalul războiului, PCM s-a dedicat constituirii unei Malaysii independente şi comuniste.

De fapt, PCM era malaysian doar cu numele, de vreme ce făcea agitaţie aproape exclusiv pe teritoriul populat de o comunitate chineză consistentă, ai cărei membri erau de regulă mai săraci, mai puţin educaţi, deţinând pământ mai puţin decât majoritatea etnică malaysiană.

Chin a decis să folosească strategia lui Mao în trei etape, înlocuind însă campania tradiţională de lupte de gherilă cu terorismul. Distincţia era dublă în acest caz: în primul rând, PCM viza civilii şi infrastructura mult mai des decât pe soldaţi şi chiar poliţie; în al doilea rând, violenţa servea unor obiective simbolice destinate să influenţeze mai multe tipuri de public, în această privinţă, eforturile PCM erau mai asemănătoare cu cele ale Irgun decât cu cele ale Partidului Comunist Chinez. PCM spera să submineze baza economică a colonialismului britanic prin teroare şi să câştige sprijinul populaţiei sărace chinezeşti din Malaysia, pregătind astfel o revoltă populară la nivelul întregii colonii.

Violenţele PCM erau comise de trei organizaţii diferite. Armata malaysiană de eliberare naţională număra, probabil, 3.000 de luptători care-şi aveau taberele în junglă, dar efectivele erau mărite de o grupare

paramilitară formată din ţărani (Min Yuen – „Mişcarea maselor”) şi de bandele dezorganizate ale tâlharilor din oraşe25. Insurgenţii rurali şi teroriştii urbani ai lui Chin sabotau utilajele folosite în prelucrarea cositorului şi cauciucului, îi terorizau pe europenii care administrau plantaţiile şi minele şi asasinau oficialităţile malaysiene şi ofiţerii de poliţie. Celulele paramilitare, aflate în localităţile din toată Malaysia, furnizau PCM informaţii, recruţi şi alimente şi efectuau propriile atacuri teroriste pe timp de noapte, în primul rând împotriva localnicilor care cooperau cu autorităţile, în 1948, primul an dedicat în întregime insurecţiei, PCM a ucis 315 civili, mulţi dintre ei chinezi, 89 de poliţişti şi 60 de soldaţi, mulţi dintre ei britanici26.

Starea de urgenţă în Malaysia şi Planul Briggs

Violenţa tot mai mare a determinat autorităţile britanice să declare în 1948 „starea de urgenţă”, care se va întinde pe următorii 12 ani. Noile legi le permiteau britanicilor şi aliaţilor malaysieni să percheziţioneze suspecţii fără mandat, să-i aresteze pe termen nedefinit, să impună interdicţii de circulaţie şi să dea sentinţe aspre împotriva celor bănuiţi că-i ajută pe răzvrătiţi. Strategia iniţială a britanicilor pentru a combate insurgenţa punea accentul pe riposta militară. Ca rezultat, Marea Britanie şi-a mărit dramatic prezenţa militară, care depăşea 55.000 de militari britanici şi din Commonwealth. Paralizaţi de încrederea doctrinară în tacticile convenţionale care au dus la victoria împotriva japonezilor şi germanilor în al Doilea Război Mondial, britanicii au trimis unităţi de dimensiunea unui batalion în junglă să cerceteze mari suprafeţe de teren sau să asedieze taberele luptătorilor de gherilă. Şi pentru că britanicii primeau puţine informaţii sau deloc, aceste operaţii aproape că n-au avut niciun rezultat. De asemenea, avioanele britanice au aruncat o

ploaie de bombe asupra ţintelor din junglă, dar pagubele produse bazelor şi trupelor militare extrem de mobile ale PCM au fost nesemnificative. În acelaşi timp, Chin a intensificat campania teroristă a PCM, care a produs peste 700 de victime în 1949. Pe tot parcursul anului 1950 şi al următorului, masacrul a devenit tot mai sângeros, de vreme ce „teroriştii comunişti", cum îi numeau britanicii, omorau în medie 100 de poliţişti şi 90 de civili pe lună şi produceau pagube care atingeau zeci de milioane de dolari27. Deşi autorităţile britanice şi malaysiene ucideau insurgenţi pe bandă rulantă, PCM atrăgea mult mai mulţi recruţi în fiecare lună. Insurgenţa ameninţa să distrugă orice urmă de încredere în capacitatea guvernului de a menţine ordinea.

Dar campania teroristă a PCM nu provocase încă o revoltă în masă, iar britanicii nu abandonaseră colonia, chiar dacă profitul adus de aceasta a scăzut abrupt. Şi mai important, strategia contrainsurgenţei britanice suferea o schimbare dramatică. Persoanele responsabile de această schimbare au fost cei care au condus succesiv operaţiile din Malaysia, generalul sir Henry Briggs (care a sosit acolo în 1950) şi generalul sir Gerald Templer (în 1952). Briggs a înţeles obiectivele strategice ale insurgenţei maoiste şi a direcţionat resursele britanice în aşa fel încât să creeze o falie între răzvrătiţi şi restul populaţiei. Obiectivul său era să izoleze PCM de sursele sale de recruţi, informaţii, adăpost, alimente şi bani – resurse fără de care, cum spunea un comentator contemporan care cunoştea faimosul dicton al lui Mao: „luptătorul de gherilă, ca un peşte scos din apă, îşi pierde neajutorat respiraţia până moare" 28.

Generalii britanici au înţeles că lupta era, în principal, una pentru încrederea civililor din Malaysia, nu pentru teritoriul acesteia. „Răspunsul, scria Templer în

1952, inventând ceea ce va deveni o frază foarte utilizată în următoarea jumătate de secol, stă nu în a trimite puhoaie de militari în junglă, ci în inima şi mintea oamenilor”. 29 Era o luptă pentru a fi percepuţi ca legitimi, în centrul a ceea ce a ajuns să fie cunoscut sub numele de Planul Briggs se afla strămutarea a mai bine de 400.000 de locuitori rurali, în mare parte chinezi fără pământ, în „noi localităţi” 30. Aceste amplasamente puteau fi apărate mai eficient şi, mai important, îi făceau pe localnici să fie interesaţi de supravieţuirea guvernului britanic şi malaysian.

Alte prevederi ale Planului Briggs presupuneau păstrarea şi întărirea legitimităţii guvernului prin îmbunătăţirea capacităţii autorităţilor de a-i anihila pe insurgenţi producând pagube minimale în rândul populaţiei civile. Astfel, era prevăzută trecerea la utilizarea unor tactici pentru unităţi mici în locul greoaielor şi ineficientelor operaţii pentru formaţiuni mari de luptă – mai degrabă ambuscade decât largi desfăşurări de trupe, de pildă. Planul cerea, de asemenea, o coordonare mult mai strânsă a activităţii poliţiei, armatei şi administraţiei civile. Astfel au fost obţinute informaţii mult mai utile şi extrem de necesare, de vreme ce informaţiile vitale unor operaţii militare de succes proveneau din activitatea poliţiei sau din contactele administraţiei civile cu populaţia. Mai mult, în vreme ce autorităţile britanice şi malaysiene au utilizat ordonanţele de urgenţă şi au refuzat, în mare măsură, să cedeze tentaţiei de a acţiona în afara legii în efortul lor de a combate terorismul, tribunalele civile ale coloniei au continuat să funcţioneze pe tot timpul luptei împotriva PCM, menţinând astfel încrederea civililor în legitimitatea guvernului.

O consecinţă naturală a acestei cooperări dintre

autorităţile imperiale şi cele locale a fost decizia de mai târziu a britanicilor – pe linia noilor priorităţi postbelice al Regatului Unit – să acorde independenţa Malaysiei în 1957 (ulterior se vor adăuga noi teritorii, ceea ce va duce la întemeierea Federaţiei Malaysia, denumirea ţării în zilele noastre). Chin Peng şi ceea ce era atunci doar un grup mic de adepţi au fugit în Thailanda şi, după aceea, în China. În 1960, guvernul malaysian, care coopera încă strâns cu britanicii, a pus capăt stării de urgenţă. Chin a încercat mai târziu să resusciteze revolta, însă a găsit puţini doritori să i se alăture.

Ce a dus la succesul britanicilor şi malaysienilor în lupta împotriva terorismului şi insurgenţei în anii 1950? Cu siguranţă, a contat adoptarea unei noi strategii contrateroriste/contrainsurgenţă, care a redefinit victoria împotriva terorismului din termeni exclusiv militari în termeni în primul rând civili.

Victoriile esenţiale nu au fost câştigate pe câmpul de luptă sau prin numărul de morţi, ci prin schimbarea percepţiei populaţiei malaysiene, în special a minorităţii chineze. Britanicii şi malaysienii au fost nevoiţi să înveţe să aibă mereu în minte tabloul general şi să se ţină de planul lor, chiar şi când se părea că progresul lor e nesemnificativ. De pildă, atacurile insurgente au crescut dramatic în 1951. Ceea ce ar fi putut fi considerat o demonstraţie de forţă a PCM a fost interpretat de fapt drept ceea ce era: un val de acte teroriste alimentat de disperare, căci se declanşase imediat după primele eforturi de strămutare a chinezilor malaysieni în „noile localităţi”. Britanicii şi malaysienii au câştigat pentru că nu au urmărit eliminarea sau capitularea PCM. Ei au înţeles, mai degrabă, că ţelul era de a reduce violenţa şi teroarea la un nivel rezonabil, care le-ar putea permite reîntoarcerea la o guvernare civilă „normală”. Un factor important a fost

legătura aproape exclusivă dintre PCM şi minoritatea chineză din Malaysia, o populaţie fără pământ care a fost câştigată de partea existentelor autorităţi ale statului. Etnicii malaysieni, care constituiau majoritatea clară a ţării, au rezistat aspiraţiilor chinezeşti şi ale PCM în tot timpul conflictului, Regatul Unit având astfel la dispoziţie o populaţie indigenă în mare măsură loială.

Ţinând cont de aceste nuanţe, devine clar că, deşi oferea observaţii valoroase, Planul Briggs nu putea fi considerat un scenariu uşor de aplicat pentru combaterea terorismului etnonaţionalist şi a insurgenţei din alte regiuni.

Kenya

Imediat după declanşarea revoltei în Malaysia, britanicii s-au confruntat cu altă provocare la adresa imperiului lor, de data aceasta în Kenya, colonia din estul Africii. Povestea colonizării britanice a Kenyei seamănă cu toate acele situaţii în care europenii au decis să creeze şi colonii, nu doar structuri organizatorice pentru exploatarea resurselor. Britanicii au ajuns acolo către sfârşitul secolului al XIX-lea, au pus mâna pe cea mai mare parte a pământului fertil al ţării, fie folosind forţa brută, fie metode semilegale, şi au forţat populaţia indigenă să se mute în mici „rezervaţii” înfiinţate pe vastele sale pământuri ancestrale. Cei mai mulţi africani erau exploataţi ca nişte sclavi într-un sistem în care 30.000 de europeni guvernau de fapt asupra a 5 milioane de negri kenyeni31. Administratorii britanici aflaţi la mare depărtare, la Londra, au încercat ocazional să tempereze oribilele excese ale opresiunii coloniale, însă au fost împiedicaţi de coloniştii albi din Kenya, dornici să conserve ierarhia existentă. Mulţi colonişti albi insistau că ei se aflau acolo pentru a-i civiliza pe băştinaşi, care erau consideraţi îndeobşte nişte sălbatici, naivi, dar în mod

fundamental primitivi, care se lăsau cu uşurinţă pradă violenţei. Unii negri kenyeni acceptaseră modul de viaţă occidental şi dominaţia occidentală, fiind generos recompensaţi cu pământ, avere şi influenţă. Ca o consecinţă, „căpeteniile" numite de britanici şi slugile lor au fost profund devotate guvernării britanice şi cooperării cu coloniştii albi.

Dintre multele triburi indigene din Kenya, Kikuyu era cel mai mare şi cel mai aprig lovit de sistemul „rezervaţiilor", în anii 1940, moderaţii Kikuyu au format Uniunea Africană Kenyană, care a evoluat, devenind o organizaţie de masă şi stabilind celule clandestine care puteau fi folosite la declanşarea unei campanii de nesupunere civilă. Liderul ei cel mai important era Jomo Kenyatta, un funcţionar educat în sistemul britanic de învăţământ, jurnalist care flirtase cu comunismul până într-atât că făcuse chiar o vizită în Uniunea Sovietică la începutul anilor 1930. Uniunea se folosea în mod generos de jurăminte elaborate, care erau de multă vreme o importantă practică Kikuyu; acestea închegau comunităţi şi-i treceau pe băieţi şi pe fete pragul către viaţa de adult. Mai toţi membrii Kikuyu erau convinşi că aceia care încălcau sau trădau jurămintele – chiar şi cei care, deşi neîncrezători, fuseseră forţaţi să depună jurământul – erau sortiţi unei morţi premature, o credinţă exploatată de organizatorii Uniunii. Comportamentul misterios al Uniunii şi jurămintele ei războinice, antieuropene i-au îngrijorat profund pe coloniştii albi care credeau fără nicio urmă de îndoială că Uniunea plănuia acţiuni violente.

Deşi probabil că nu era cazul, alte grupuri o făceau, mai ales în capitala Nairobi, unde prin 1950 asociaţiile radicale şi sindicatele erau tot mai dispuse să mobilizeze bande de Kikuyu săraci care erau puşi să depună noi şi mult mai înfricoşătoare jurăminte. Circulau chiar poveşti

fanteziste despre utilizarea sângelui uman şi animal, despre orgii şi chiar bestialitate rituală. La început, conducătorii acestei revolte incipiente a membrilor Kikuyu încurajau în principal violenţa împotriva africanilor negri care colaborau sau tolerau guvernarea britanică, dar, în 1952, bandele au început să execute atacuri necoordonate împotriva coloniştilor albi. Autorităţile au declarat stare de necesitate şi i-au arestat pe Kenyatta şi pe alţi lideri ai Uniunii, în ciuda faptului că aceştia condamnaseră violenţele. Departe de a-i pune capăt, arestările nu au reuşit decât s-o intensifice, căci nu au făcut decât să dea conducerea întregii opoziţii antibritanice pe mâna radicalilor Kikuyu, care erau tot mai predispuşi la violenţe. Britanicii au răspuns dispersându-şi puţinii soldaţi în colonie şi organizând la repezeală, cu ajutorul indigenilor loialişti, Garda Locală Kikuyu pentru apărarea oraşelor. Coloniştii albi s-au alăturat trupelor de rezervă ale poliţiei kenyene, un corp auxiliar care se va face, mai târziu, responsabil de teribile atrocităţi împotriva africanilor.

Insurecţia Mau Mau >

Pentru câţiva ani, au circulat zvonuri despre un grup care opera sub numele de Mau Mau, o societate secretă care-şi asigura loialitatea membrilor prin jurăminte de sânge, magie neagră şi ameninţarea că-i va supune pe colonişti la violenţe înfricoşătoare. În realitate, aproape că nu s-au înregistrat violenţe şi, de fapt, nu este deloc sigur că gruparea Mau Mau a existat vreodată ca organizaţie oficială. Oricum, când violenţele Kikuyu s-au intensificat, ajungând la nivelul unei insurgenţe generale în 1953, autorităţile britanice, presa şi publicul format din colonişti albi au început să folosească numele de Mau Mau pentru a se referi la ceea ce ei presupuneau a fi o conspiraţie extinsă şi bine coordonată care-şi propunea măcelărirea albilor. Adevărata intenţie a rebelilor a fost, se pare, să

constituie o mişcare mai mare de rezistenţă formată din triburile kenyene, probabil cu scopul de a-i convinge în cele din urmă pe britanici de inutilitatea unei ocupaţii continue a ţării. Mişcarea – cunoscută şi azi ca Mau Mau, deşi membrii ei nu au utilizat niciodată această denumire – şi-a extras vitalitatea, în principal, din trei tipuri de populaţie, toate aparţinând tribului Kikuyu: în primul rând arendaşii săraci (cărora li se spunea *squatters*) – cei care lucrau pământurile coloniştilor albi; apoi negrii africani captivi ai rezervaţiilor suprapopulate şi supraexploatate agricol şi, în fine, sărăcimea urbană. Întinsele păduri kenyene adăposteau bazele răzvrătiţilor, ale căror bande înarmate atacau fermele albilor şi aşezările negrilor din rezervaţii, în căutarea proviziilor şi a victimelor. Satele Kikuyu au suferit greul violenţelor, fiind atacate de teroriştii care-i acuzau pe locuitori că susţin regimul colonial britanic. Din cei aproximativ 1 850 de civili ucişi în timpul revoltei, doar 32 erau colonişti (la care se adaugă circa 600 de soldaţi britanici) 32. Din acest motiv, un istoric prefera să considere că această insurecţie a fost un război civil, unul purtat în principal între rebelii Kikuyu şi loialiştii aceluiaşi trib33.

Însă ce a atras atenţia lumii a fost violenţa împotriva albilor. O întâmplare şocantă s-a petrecut în ianuarie 1953, când militanţii i-au măcuit pe cei din familia Ruck, familie de colonişti albi, inclusiv pe băiatul lor de şase ani, Michael. Fotografiile trupului său însângerat, ale aşternutului de pe pătuţ şi ursuleţului, şi el acoperit cu sânge, au fost publicate de ziarele din toată lumea şi au pus pe jar guvernul britanic. Pe tot timpul stării de urgenţă, de fapt, coloniştii albi au menţinut cu succes istoriile despre brutalitatea împotriva coloniştilor, îngrozitoare chiar dacă izolată, foarte sus în conştiinţa Marii Britanii şi a lumii. Scriitorii şi jurnaliştii au contribuit

la această percepţie, punând pe hârtie mai multe romane de senzaţie despre Mau Mau – cele mai cunoscute fiind al lui Elspeth Huxley, *A Thing to Love*, şi al lui Robert Ruark, *Something of Value* – care datorează mai mult imaginaţiei înflăcărate şi rasismului decât bunei cunoaşteri a subiectului insurgenţei. Oficialităţile de la Londra acceptau cu dragă inimă aceste descrieri ale sălbaticilor africani. De fapt, pe la începutul revoltei, britanicii au adunat o echipă de aşa-zişi experţi în limba şi cultura Kikuyu, care au conchis că Mau Mau era o formă de nebunie. O idee care se făcea ecoul sentimentelor unui lider al mişcării coloniştilor albi care descria fără menajamente Mau Mau ca „o boală care distruge mintea” 34. Oliver Lyttelton, secretarul de stat britanic pentru colonii, descria situaţia într-o formulare poetică şi totodată sinistră. „Atunci când scriam rapoartele sau instrucţiunile [despre starea de urgenţă], îşi amintea el mai târziu, am văzut o umbră căzând peste pagină – era umbra încornorată a Diavolului în persoană”. 35 Cei mai mulţi britanici din guvern sau din afara acestuia au acceptat pur şi simplu că revolta Kikuyu era satanică sau iraţională – şi absolut fără legătură cu condiţiile asociate imperalismului britanic.

Comandantul militar al Kenyei a convins Londra să trimită mai mulţi militari, care au fost masaţi şi folosiţi în cercetarea amănunţită a pădurilor în căutarea rebelilor. Chiar şi vechile avioane americane de antrenament erau folosite la bombardarea terenurilor împădurite. Cu toate acestea, au fost capturaţi doar câţiva rebeli în lunile ofensivei militare care ameninţa, pe de altă parte, să înghită toţi soldaţii pe care era dispusă Marea Britanie să-i trimită în regiune. Cel mai periculos terorist Kikuyu, Dedan Kimathi, era în libertate şi reputaţia căpătată pentru violenţele înfricoşătoare de care era în stare crescuse la dimensiuni epice printre coloniştii albi.

Contrainsurgenţa britanică din Kenya

Comandanţii britanici, conştienţi de succesul operaţiilor pentru „câştigarea inimii şi a minţii” oamenilor din Malaysia, au încercat să aplice propria versiune în situaţia dată. În general, eforturile britanice în Kenya erau mai pline de cruzime, mai violente şi mai agresive, în mare parte pentru că tonul războinic al campaniei a fost stabilit de coloniştii albi prin publicitatea anti-Mau Mau şi prin participarea lor la trupele de rezervă ale poliţiei din Kenya. Începând cu 1954, britanicii au aplicat un program de strămutare, dar unul care avea doar o vagă asemănare cu acela prevăzut de Planul Briggs. Răzvrătiţii capturaţi, dar şi suspecţi sau susţinători ai acestora – adică vreo 80.000 de Kikuyu, conform statisticilor oficiale, şi probabil până la 320.000, cum afirmă toate celelalte surse – au fost ţinuţi în zeci de lagăre de detenţie, unde epidemiile de holeră şi de alte boli au secerat mii de vieţi. Cam un milion de Kikuyu suspecţi, adică mai mult de jumătate din populaţia de dinainte de insurecţie, au fost mutaţi în „satele urgenţei” 36. Concepute, cum se spunea, după modelul celor din Malaysia, aceste sate erau, de fapt, nişte lagăre de detenţie, transformând astfel politica britanică din Kenya în terorism de stat. Deţinuţii erau înconjuraţi de garduri ghimpate şi păziţi de membrii loiali ai gărzii naţionale Kikuyu. Munca forţată, violul şi tortura erau la ordinea zilei, iar raidurile insurgenţilor au dus la represalii sub forma execuţiilor publice. Când Biserica Anglicană a protestat şi Camera Comunelor a iniţiat investigaţii, autorităţile coloniale au replicat cu detaliate descrieri ale sălbăticiei Mau Mau – uneori reale, deseori imaginare – şi cu pretextul că ei făceau ceea ce puteau cu resursele limitate de care dispuneau împotriva unui duşman însetat de sânge. De ce provoca un lucru atât de insignifiant proteste publice imediate? Părea că publicul britanic era

de ajuns de îngrozit de nesfârşitul şir de istorii oribile despre măcelurile Mau Mau, despre ritualurile canibabec şi orgiastice de depunere a jurământului şi despre civilizaţia în pericol.

„Satele urgenţei" au produs efectul scontat, îndepărtându-i pe rebeb, adică pe teroriştii „Mau Mau", de provizii şi recruţi, între timp, în Kenya operaţiile de colectare de informaţii şi cele ale poliţiei britanice au devenit tot mai sofisticate. Ca şi în Malaysia, autorităţile au descoperit că detaşamentele mici cu militari bine instruiţi erau cu mult mai eficiente decât manevrele militare la scară mare. O altă inovaţie a fost utilizarea contra rebelilor a pseudobandelor compuse din loialişti Kikuyu, care se prefăceau că sunt terorişti. Aceste false bande colectau informaţii şi puneau la cale incursiuni extrem de distructive, în octombrie 1956, britanicii şi garda locală au câştigat premiul cel mare când l-au prins pe Kimathi, creierul terorismului Mau Mau. Personalitatea sa feroce a ajutat la păstrarea unităţii revoltei – în mare măsură prin teroare –, iar capturarea sa a dus la scăderea abruptă a numărului atacurilor. Puţin după aceea, ultimul militar britanic a plecat. În 1959, starea de urgenţă a fost suspendată.

Deşi starea de urgenţă încetase, lăsase o impresie durabilă asupra autorităţilor britanice. Mulţi, inclusiv prim-ministrul conservator Harold Macmillan, acceptaseră că perioada de aur a colonialismului trecuse, coloniile britanice din Africa putând fi păstrate doar dacă imperiul era dispus să poarte război cu întreaga populaţie. Costurile unei asemenea politici în Algeria franceză (după cum vom vedea mai departe, în aceste pagini) puteau fi observate de toţi. Mai mult, comportamentul coloniştilor albi din Kenya i-a îngrozit pe mulţi.

Macmillan şi consilierii săi erau de părere că, odată

înfrântă revolta Mau Mau, era momentul să scape de Kenya. Şi, mai important, au decis că trebuia dată pe mâna unor negri africani „responsabili”. Dar cui? Pe vremuri *ia bête noire* a Marii Britanii, Jomo Kenyatta a fost eliberat din închisoare în 1961 şi reabilitat public. A reuşit chiar să convingă cea mai mare parte a coloniştilor albi că era cel mai bun garant al prosperităţii şi siguranţei lor pe mai departe. În 1963, Kenya şi-a căpătat independenţa, iar Kenyatta a devenit primul ei preşedinte.

Trei factori principali au dus la eşecul revoltei Mau Mau şi la restabilirea păcii. Primul a fost brutalitatea mişcării Mau Mau, a cărei percepţie datora mai multe rasismului şi imaginaţiei occidentale decât dimensiunii reale a violenţelor Mau Mau. Totuşi, teroriştii înclinaţi să stârnească interes pentru cauza lor trebuiau să meargă pe o linie foarte subţire: suficientă violenţă cât să atragă ochii tuturor către ei, dar nu atât de multă încât să-i facă să-şi întoarcă privirea. De la început, violenţa Mau Mau a îndepărtat opinia publică internaţională care ar fi putut altminteri simpatiza cu situaţia disperată a tribului Kikuyu. De fapt, percepţia violenţelor Mau Mau era atât de intensă că publicul britanic a acceptat necesitatea unor strategii de contrainsurgenţă extrem de dure, în timp ce rebelii Mau Mau nu au reuşit să capitalizeze ocaziile prilejuite de brutalitatea britanică. Acest fapt este extensia unui al doilea factor, lipsa unor obiective realiste şi incapacitatea de a crea o legătură între violenţă şi rezultate politice clare. Mau Mau şi cei care vorbeau în numele lor au dat glas unei furii autentice, dar erau incapabili să convingă pe tiranizaţii membri ai celor din afara tribului Kikuyu că Mau Mau oferea o soluţie pentru nenorocirile lor. Britanicii, pe de altă parte, au reuşit să izoleze Kikuyu şi să limiteze accesul Mau Mau la un public mai larg. Violenţele Mau Mau au ajuns să fie văzute ca un scop în sine, o evoluţie

care rareori produce rezultate sociopolitice pozitive. Al treilea factor era decizia britanică finală de a sprijini opoziţia moderată, pe Kenyatta, şi să scape imperiul de această colonie.

Cipru şi EOKA

Cam în acelaşi timp când Marea Britanie făcea faţă cu succes terorismului etnonaţionalist în Malaysia şi Kenya, apăreau tensiuni într-o a treia posesiune britanică, în Cipru. Pe această insulă est-mediteraneeană aflată la aproximativ 70 de kilometri de coasta Turciei, lecţiile campaniilor Irgun şi LEHI aveau efecte devastatoare. De fapt, situaţia din Cipru nu diferea prea mult de cea din Palestina: grecii şi turcii care erau la cuţite se aflau, împreună, sub conducerea unei puteri imperiale. Grecii ciprioţi (adică circa 80% din populaţie) au găsit în generalul Gheorghios Grivas un lider hotărât, veteran al rezistenţei antinaziste şi al luptelor anticomuniste din timpul Războiului civil din Grecia. Speranţa sa, împărtăşită de mulţi greci ciprioţi, era unificarea (*enosis*) cu patria de pe continent. Grivas a făcut o evaluare a forţei comunităţii grecilor ciprioţi şi nu i-a trebuit mult să-şi dea seama că nu aveau suficiente arme ori luptători instruiţi nici măcar pentru un război de gherilă limitat cu britanicii. El a identificat două avantaje: primul era sprijinul larg al grecilor ciprioţi, care puteau adăposti şi susţine o mişcare teroristă; al doilea era că avea legături la Radio Atena, un post dispus să-i ofere lui Grivas atenţia internaţională care, credea el, ar putea duce la *enosis*.

Grivas şi-a organizat puţinii luptători pe care-i avea – la început probabil că doar 80 – în Organizaţia Naţională a Luptătorilor Ciprioţi (cunoscută ca EOKA, din acronimul grecesc) care şi-a început operaţiile în aprilie 195537. Grivas a limitat cu stricteţe atacurile EOKA – el le numea „execuţii” sau „sabotaje” – la poliţiştii, soldaţii britanici şi

infrastructura urbană a acestora, o strategie care a păstrat sprijinul public şi a generat maximum de vizibilitate. Trupele EOKA operau după bunul plac, dejucând încercările britanicilor de a guverna eficient. Cel mai rău era că britanicii au reacţionat ca în Irlanda de Nord şi în Palestina, recurgând la pedepse colective împotriva civililor, hărţuindu-i, impunând starea de alarmă, făcând arestări în masă, dând amenzi exorbitante, bătând şi împuşcând la întâmplare. „«Forţele de securitate», consemna Grivas mai târziu, şi-au făcut treaba de parcă ar fi vrut în mod deliberat să arunce populaţia în braţele noastre”. 38 EOKA era interesată în mod special de tacticile care-i determinau pe britanici să adopte împotriva civililor măsuri dăunătoare propriilor interese. Un incident notoriu a fost detonarea unei bombe de mari dimensiuni pe un teren de fotbal folosit de soldaţii care nu erau la datorie. Explozia a ucis doi oameni şi a rănit cinci. Regimentul britanic a fost într-atât de afectat că „s-a năpustit pe străzile localităţii, bătând şi lovind pe toţi pe care-i întâlnea în cale, spărgând ferestre şi prădând magazinele de orice merita să fie furat” 39. Pentru a agrava şi mai mult situaţia, britanicii l-au exilat pe relativ moderatul lider al grecilor ciprioţi, arhiepiscopul Makarios al III-lea, eliminând astfel un posibil partener de negocieri şi nelăsându-le grecilor altă posibilitate decât să revină la strategia radicală a lui Grivas.

În acelaşi timp, după cum nota Grivas: „Răspunsul britanicilor la metodele noastre a fost să inunde insula cu soldaţi. Era răspunsul greşit. Numerele nu înseamnă mare lucru în războiul de gherilă” 40. În 1956, 30.000 de soldaţi şi poliţişti britanici hăituiau circa 275 de luptători EOKA şi 750 de săteni insurgenţi41. Această proporţie absurdă le-a dat celor din EOKA o mulţime de ţinte, întărind opinia populaţiei că britanicii sunt ocupanţi străini şi mărind

preţul eşecului lor. Pe măsură ce EOKA a lansat tot mai multe atacuri, reputaţia britanicilor s-a prăbuşit la un nivel inimaginabil până atunci. În acel moment, *enosis*, ţelul suprem al EOKA, părea foarte aproape. Britanicii erau istoviţi de implicarea în Cipru, ajungând s-o considere o costisitoare sursă de umilinţe care, în schimb, nici nu avea o prea mare valoare strategică. Dar câteva evenimente au împiedicat unirea cu Grecia. Tentativele britanicilor de a negocia o soluţie cu Grecia au inflamat în mod repetat naţionalismul turcilor, cum o făceau şi atacurile EOKA, împotriva acelor poliţişti şi civili turci ciprioţi care cooperau cu britanicii. Şi cu toate că EOKA a câştigat atenţia internaţională după care tânjea, implicarea

Organizaţiei Naţiunilor Unite însemna că o decizie unilaterală luată de britanici nu mai era posibilă. *Enosis* ieşind din discuţie, Grivas şi alţi lideri greci ciprioţi s-au înţeles pentru independenţă şi împărţirea de facto a insulei în 1960.

Grivas şi junta militară din Grecia au susţinut mai târziu renaşterea EOKA – cunoscută ca EOKA B – care a resuscitat lupta pentru *enosis*. Ea îi viza pe liderii şi cetăţenii greci ciprioţi consideraţi insuficient de patrioţi, în special pe cei de stânga, dar şi pe turcii ciprioţi civili. În vreme ce majoritatea grecilor ciprioţi îi considerau pe cei din EOKA luptători pentru libertate, EOKA B a fost denunţată de mulţi ca organizaţie teroristă, pentru că folosea la întâmplare violenţa împotriva civililor. De asemenea EOKA B a provocat în mod repetat intervenţiile militare ale Greciei şi Turciei, menţinând astfel tensiunea la cote ridicate şi împiedicând soluţionarea situaţiei. ONU a trimis în 1964 o misiune de menţinere a păcii, a treia operaţie de acest tip ca durată. Rezultatul: învăţăminte amestecate pentru violenţa politică cipriotă. Terorismul a jucat un rol şi mai determinant pentru câştigarea

independenţei Ciprului decât a jucat în crearea Statului Israel, însă rezultatele au fost mai puţin concludente. Exemplul terorismului cipriot evidenţiază două lecţii demonstrate în mod repetat de istoria terorismului. Prima, rareori teroriştii sunt cei care culeg roadele victoriei finale, indiferent care este aceea, şi a doua, teroriştii se dovedesc mai eficienţi în destabilizarea unui stat decât în edificarea unei noi ordini durabile şi paşnice.

Imperiul şi contraterorismul

Nicio ţară nu a avut de-a face cu terorismul în secolul al XX-lea la fel de mult şi pe atât de multe fronturi ca Regatul Unit. În anii 1940 şi 1950, Marea Britanie s-a confruntat cu ameninţări teroriste în nu mai puţin de patru colţuri ale imperiului ei global: Palestina, Malaysia, Kenya şi Cipru. Experienţa britanică de 12 ani de contrainsurgenţă în Malaysia a demonstrat că soluţiile rezolvării acestei probleme erau înţelegerea caracteristicilor care individualizează grupările teroriste, adoptarea unei flexibilităţi organizaţionale şi o conducere fermă, dar creativă pe teren. O probă copleşitoare pentru aceste concluzii este că, deşi britanicii au schimbat mersul evenimentelor împotriva insurgenţilor malaysieni, tot ei aproape că au compromis lupta împotriva unui duşman mai puţin important în Kenya şi au ratat mizerabil împotriva unui adversar neînsemnat, dar decis, în Cipru. În cazul brutalei revolte Mau Mau din Kenya, rasismul imperial şi temerile atât de protejatei populaţii de colonişti albi exagerau pericolul, direcţionând, aproape fatal, contrainsurgenţă britanicilor către o reacţie exagerată şi contraproductivă. Competenţii conducători civili şi militari au înfrânt în cele din urmă inamicul, însă nu fără cicatrice durabile. Nicăieri nu au fost adaptate la condiţiile locale lecţiile deprinse în Malaysia. De ce? Motivul probabil era că Regatul Unit nu a fost niciodată în poziţia de a acorda

acestor crize atenţia pe care o meritau. Marea Britanie conducea un imens imperiu şi încă era în convalescenţă după daunele şi traumele produse de al Doilea Război Mondial. Mai mult, opinia publică era extrem de preocupată de Războiul Rece şi de ameninţarea sovietică. Astfel, ca să spunem aşa, mişcările anticolonialiste din colţurile îndepărtate ale încă vastului Imperiul Britanic erau doar nişte pişcături inofensive şi nu primeau decât puţină atenţie şi resurse pe potrivă. Gestionarea acestor crize cădea în sarcina conducerii locale. În Malaysia, liderii civili şi militari au aplicat strategii contrainsurgente efective, în vreme ce în Cipru, comandanţii civili şi militari nu au evaluat defel natura ameninţării insurgente şi, deloc surprinzător, nici liderii de la distanţă ai vastului imperiu nu au făcut-o. Deşi s-a petrecut la cea mai mare distanţă de Marea Britanie, stării de urgenţă din Malaysia i s-au alocat mai multe resurse din pricina importanţei economice a coloniei şi a ameninţării comuniste. Nici Kenya, nici Cipru nu se plasau la loc de frunte în marile ecuaţii ale epocii.

Franţa şi Algeria

Alături de „războiul american" din Vietnam, în Algeria s-a dus cea mai sângeroasă luptă anticolonialistă din secolul al XX-lea. De asemenea, a dat naştere strategiei teroriste caracteristice secolului: utilizarea actelor simbolice de violenţă pentru a provoca inamicul să aplice o brutalitate contraproductivă, care-i submina obiectivele şi mobiliza masele. În această direcţie, lecţia importantă a conflictului algerian a fost că, pentru grupările etnonaţionaliste care doresc independenţa, opinia publică de acasă şi cea de peste hotare pot deveni bunuri mai de preţ decât triumfurile militare.

Algeria semăna cu Kenya: era o colonie cu o veche populaţie europeană care obstrucţionase în mod repetat

eforturile ţării-mamă de a reduce inegalităţile politice, economice şi sociale. Însă era diferită de Kenya din mai multe puncte de vedere. De pildă, populaţia europeană, din care circa o jumătate era franceză, era mult mai numeroasă decât în Kenya. La începutul războiului, în 1954, populaţia europeană – cunoscută ca *pieds noirs*, în vreme ce conducătorii lor le spuneau *colons* – era de circa un milion de oameni, în vreme ce populaţia musulmană indigenă berberă şi arabă era de mai mult de 8 milioane42. Francezii se aflau în Algeria din 1830, aşadar, în timpul războiului, mulţi francezi algerieni puteau pretinde că familiile lor erau acolo de cel puţin patru generaţii. Altă diferenţă crucială era că Algeria fusese încorporată direct în Franţa în 1851, deşi puţini algerieni au primit cetăţenie franceză. Ca şi în Kenya, francezii i-au deposedat sistematic pe algerieni de proprietăţile lor, le-au limitat accesul la educaţie şi i-au înrobit economic, excepţie făcând o minoritate infimă de algerieni occidentalizaţi, vorbitori de franceză. Mulţi algerieni se convinseseră că era inutil să opună rezistenţă guvernării franceze, însă o minoritate decisă s-a devotat cauzei independenţei, între timp, succesul campaniei duse de naţionaliştii vietnamezi pentru alungarea francezilor din Indochina a determinat autorităţile franceze să fie şi mai decise să rămână în Algeria.

În 1954, Frontul de Eliberare Naţională – cunoscut ca FLN conform acronimului francez – a plănuit şi a declanşat operaţii militare împotriva francezilor. Deşi practic întreaga conducere şi componenţă a FLN era formată din musulmani, ţelul principal al grupului era întemeierea unui Algerii independente conduse de un guvern secular. În primele etape ale războiului, FLN a sperat să câştige independenţa atrăgând atenţia internaţională prin succesele de pe câmpul de luptă ale aripii sale militare,

Armata de Eliberare Naţională. Luptele au fost restrânse în mare măsură la interiorul arid al ţării, unde soldaţii FLN deţineau avantajul că îşi cunoşteau teritoriului şi puteau trăi cu ajutorul populaţiei rurale musulmane. FLN a supravieţuit, însă succesele militare împotriva francezilor au fost nesemnificative. Colac peste pupăză, mare parte din populaţia autohtonă a rămas indiferentă la aceste obiective sau a fost îndepărtată constant de tendinţa FLN de a teroriza populaţia indigenă algeriană. Reprezentanţii FLN făceau razii repetate în casele localnicilor pentru a le lua banii şi îi omorau pe cei care opuneau rezistenţă sau care erau suspectaţi de colaborare cu francezii.

Bătălia pentru Alger

Comandanţii FLN aveau nevoie de o nouă strategie pentru a atrage atenţia opiniei publice internaţionale care până atunci îi ignorase. Răspunsul lor a fost să creeze o organizaţie teroristă autonomă în capitala Algeriei în vara lui 1956. Bătălia pentru Alger, care a urmat, nu s-a deosebit prea mult de tacticile FLN, întrucât acesta folosise deja terorismul pentru a-i îndepărta pe algerieni de europeni în încercarea de a submina programul prin care guvernul spera să obţină deplina „asimilare” a Algeriei în Franţa. În acest scop, luptătorii FLN vizau coloniştii albi şi musulmanii loialişti, uneori omorându-şi victimele cu toporul sau maceta şi mutilând cadavrele ca răzbunare rituală. Femeile erau uneori violate.

Ce a propus liderul FLN Ramdane Abane în 1956 a fost o dramatică escaladare, ca proporţii şi vizibilitate, a violenţei simbolice. El ar fi vrut să se folosească de terorism pentru a da o formă nouă, aceea de competiţie psihologică, războiului de eliberare, definit înainte vreme doar ca luptă militară. Terorismul, credea el, ar trebui să realizeze câteva obiective clare. Primul, i-ar fi adus FNL atenţia internaţională la care tânjea cu atâta disperare.

„Cum ar fi mai bine pentru cauza noastră, întreba Abane retoric, să omorâm zece inamici în albia secată a unui râu, departe de oraş, unde nimeni nu va vorbi despre asta, sau un singur om în Alger, despre care va scrie a doua zi presa americană?” 43 Altă dată nota chiar şi mai sentenţios că „un cadavru în haină [civilă] valorează mereu mai mult decât 20 în uniformă” 44. Abane credea, de asemenea, că atacurile împotriva civililor vor pune capăt discuţiilor despre negocierea unui acord între musulmani şi europeni, vor încuraja exodul coloniştilor europeni şi îi vor convinge pe francezi că efortul de a ocupa în continuare Algeria este prea costisitor. În acest sens, FLN spera să calce pe urmele Irgun, LEH ŞI EOKA. în fine, Abane şi FLN sperau că terorismul va face şi mai convingătoare poziţia FLN de reprezentant armat al poporului, singura organizaţie capabilă de răzbunare împotriva francezilor, în această privinţă, FLN spera să câştige aderenţii de care avea nevoie pentru a declanşa o revoltă de masă împotriva Franţei. Terorismul era astfel o metodă pentru a câştiga credibilitate în rândul populaţiei musulmane. Avem, de asemenea, dovezi că Abane spera că terorismul va determina autorităţile franceze să devină tot mai dependente de violenţă, radicalizând astfel şi mai mult populaţia musulmană.

Campania de terorism urban dusă de FLN a început ca represalii după ce francezii au executat doi soldaţi FLN în iunie 1956. Adjunctul militar al lui Abane, Saadi Yacef, a dezlănţuit o orgie sângeroasă, împuşcând mortal 49 de civili în patru zile. Terorismul FLN cerea un răspuns în forţă din partea francezilor. Cei care au făcut-o nu erau, cu toate acestea, armata sau poliţia, ci mai degrabă *ultras*, coloniştii extremişti, o a doua forţă teroristă, una decisă să menţină Algeria în Franţa. În august, *ultras* terorişti au plasat o bombă de mari dimensiuni în faţa unei case

despre care se spunea că e locuită de suspecţi teroriştiFLN. Au fost distruse, de asemenea, alte trei case din vecinătate, şi 70 de musulmani nevinovaţi au murit în atac, inclusiv mulţi copii. Represaliile au continuat cu primul atentat cu bombă al teroriştilor, cel mai cunoscut eveniment din tot acest război sângeros, recreat până în cele mai mici detalii de *Battaglia di Algieri* („Bătălia pentru Alger") filmul semidocumentar regizat de Gillo Pontecorvo în 1966. Yacef a recrutat trei tinere femei din Casbah, cartierul musulman al Algerului, care au fost machiate şi îmbrăcate ca nişte europene pentru a putea trece mai uşor de punctele de control ale francezilor. Fiecare era înarmată cu o mică bombă, iar acestea urmau să explodeze aproape simultan. Prima a explodat într-un lactobar frecventat de mame şi copii; a doua într-o cafenea de lângă universitate, în vreme ce a treia, care nu a explodat, a fost plantată în terminalul Air France de pe aeroportul din Alger. Bombele au omorât trei oameni şi au rănit alţi 50, inclusiv mulţi copii. Yacef a continuat să-şi extindă reţeaua de celule, adunând în cele din urmă, numai în Alger, o armată de 1 400 de teroriști. În noiembrie, teroriştii FLN au atacat o staţie de autobuz, un magazin universal, o gară şi alte ţinte din centrul Algerului, ucigând zeci de oameni. În acel decembrie, Abane şi cel mai important terorist din Alger al lui Yacef, Ali la Pointe, fost găinar şi codoş, l-au asasinat pe cunoscutul primar *ultra* al unui oraş din vecinătatea Algerului45.

Contraterorismul francez

Asaltat de înfuriaţii, terifiaţii *pieds noirs* şi, în mod evident, incapabil să menţină ordinea fără ajutorul poliţiei, guvernatorul-general al Algeriei a dat armatei mână liberă să lupte cu FLN în Alger în ianuarie 1957. Comandantul militar al Algeriei a încredinţat această misiune generalului Jacques Massu şi Diviziei 10 paraşutişti. Mulţi

dintre aceşti soldaţi erau veterani din Indochina, erau, aşadar, călţi în bătălie, extrem de loiali şi foarte pricepuţi în luptele de contrainsurgenţă. De fapt, mulţi participaseră la rezistenţa antinazistă şi erau astfel familiarizaţi cu tacticile insurgenţilor.

Cel mai important aghiotant al lui Massu era colonelul Roger Trinquier, care luptase în Indochina şi contribuise la coagularea unei doctrine de contrainsurgenţă despre care spunea că e „revoluţionară" şi o formă de „război modern" Pe scurt, Trinquier insista asupra faptului că statele şi armatele trebuie să imite tacticile şi strategiile insurgenţilor. El susţinea că acestea erau, în principal, de natură politică şi psihologică. Bazându-se pe cunoaşterea amănunţită a mai multor mişcări insurgente, Trinquier susţinea că teroristul era un nou tip de combatant, nemaiîntâlnit până acum în istoria războiului. El nu este un criminal, afirma Trinquier, de vreme ce „luptă în cadrul organizaţiei sale, fără interese personale, pentru o cauză pe care o consideră nobilă şi pentru un ideal respectabil, la fel ca soldaţii din armatele care i se opun". Şi, totuşi, el nu este un soldat, de vreme ce nu luptă în uniformă, vizează civili şi se ascunde în mijlocul acestora. De aceea, doctrina lui Trinquier despre războiul revoluţionar punea accent pe patru măsuri: aplicarea unor reforme sociale care să diminueze atractivitatea insurgenţei; utilizarea unor mici unităţi care puteau să înfrângă militar inamicul; pacificarea şi/sau mutarea populaţiei pentru ca rebelii să nu mai aibă acces la resursele acesteia şi culegerea de informaţii prin toate mijloacele posibile. Deşi evita să utilizeze termenul, Trinquier sprijinea utilizarea torturii, dar cu câteva restricţii care ne-ar putea părea azi stranii. „Specialiştii" în „interogatorii" îşi puteau folosi „tehnicile", dar doar pentru a obţine informaţii pe care suspecţii capturaţi ar fi putut în

mod rezonabil să le deţină, după aceea teroriştii captivi urmând să fie trataţi ca nişte prizonieri de război normali46. Totul era pregătit pentru aplicarea pe scară largă a acestei doctrine, până la cele mai dezgustătoare aspecte ale ei.

Imediat Massu şi asistenţii săi au trecut la treabă. Francezii au înconjurat Casbahul cu garduri de sârmă ghimpată şi puncte de control, transformându-l efectiv într-un lagăr de concentrare, fiecare algerian autohton fiind tratat ca suspect. Considerând că sunt angajaţi esenţialmente într-o acţiune detectivistică, *paras* (paraşutiştii) au cernut cu atenţie fiecare document de poliţie şi au făcut o lungă listă de suspecţi. Au pregătit, de asemenea, o reţea extinsă de informatori şi de spioni. Odată cu suspendarea tuturor subtilităţilor judiciare, cum ar fi mandatele de arestare şi habeas corpus, Massu a săltat mii de musulmani după extinsele razii întreprinse în Casbah. Un jurnalist extrem de respectat estima că au arestat între 30% şi 40% din populaţia masculină a Casbahului în timpul Bătăliei pentru Alger. Massu şi ofiţerii săi de informaţii au înţeles că FLN din Alger era organizat în celule mici, iar conducătorul fiecăreia în parte nu-l cunoştea decât pe cel care-l recrutase. Obiectivul francezilor era să conecteze celulele adăugând nume – foloseau o tablă imensă la cartierul general al diviziei – pentru a pune în evidenţă structura mai mare, permiţând astfel autorităţilor să-i vâneze pe organizatorii campaniei. Pentru că, după cum nota unul dintre locotenenţii lui Massu, „omul care aruncă bomba nu este decât un braţ care mâine va fi înlocuit de alt braţ” 47.

Având de-a face cu suspecţi sau, pur şi simplu, cu cei arestaţi în urma raziilor, Massu şi ofiţerii săi au înţeles că timpul este esenţial. Dacă FLN îşi dădea seama că membrii săi erau prinşi, casele conspirative, parolele şi toate

celelalte erau schimbate imediat, uneori în doar câteva ore. Informaţiile obţinute în urma procesului de la tribunal şi a acţiunilor juridice, interogatoriile îndelungate sau încercarea de a câştiga bunăvoinţa suspecţilor nu se desfăşurau suficient de repede pentru a oferi „informaţii de competenţă judecătorească”, cum considerau autorităţile franceze. Şi erau supuşi unor presiuni maxime să pună capăt domniei terorii impuse de FLN. Coloniştii demonstrau; *ultras* declanşau misiuni de pedeapsă, uneori linşând musulmani inocenţi în siajul violenţelor FLN; iar Parisul cerea rezultate. Mai mult, odată ce autorităţile au dat armatei libertate completă de acţiune în Alger, Franţa nu putea bate în retragere. Singurele rezultate posibile erau încetarea actelor de terorism sau plecarea francezilor din Alger.

Francezii foloseau metode nonviolente de coerciţie, însă, în acord cu susţinerea acordată doctrinei lui Trinquier despre războiul revoluţionar, se recurgea la tortură în mod obişnuit, în tehnica numită simularea înecului, anchetatorii vărsau apă peste faţa unui suspect căruia îi acoperiseră nasul şi gura cu o pânză, pentru a da impresia de înec. Uneori pompau apă prin tuburi în gura sau rectul victimelor. Metodei favorite a francezilor i se spunea *gegene*. Anchetatorii ataşau electrozi de urechile sau organele genitale ale unui suspect, pe care-l electrocutau apoi cu ajutorul unui telefon de campanie. Francezii nu s-au străduit foarte mult să ascundă faţă de publicul algerian că utilizau astfel de metode; de fapt, se bazau pe răspândirea relatărilor despre utilizarea torturii. De vreme ce musulmanii capturaţi de FLN se aşteptau să fie torturaţi, deseori anchetatorii nu aveau nimic mai mult de făcut decât să înceapă să pună întrebări sau să facă un semn către echipamentul de tortură pentru a-i face să verse şuvoaie de informaţii. La început, tortura era o

chestiune de oportunitate şi eficienţă; în timp, utilizarea ei s-a instituţionalizat.

Alături de tortură, execuţiile sumare au devenit practica standard. Conform lui Paul Aussaresses, care, aşa cum s-a aflat mai târziu, conducea un serviciu secret supervizat de Trinquier, responsabil în mare măsură pentru cazurile de tortură din Algeria:

Sistemul de justiţie ar fi fost paralizat dacă nu era iniţiativa noastră… Execuţiile sumare erau tocmai de aceea o parte inseparabilă de operaţiile asociate cu aplicarea strictă a legii… Era atât de evident încât nici nu mai era nevoie să dai asemenea ordine la vreun nivel. Nimeni nu m-a întrebat vreodată deschis dacă să execute pe unul sau pe altul. Era de la sine înţeles48.

Oamenii lui Aussaresses au executat şi îngropat suspecţii în gropi comune din afara Algerului sau i-au aruncat din elicopter în Marea Mediterană. După aceea, secretarul general al poliţiei din Alger, Paul Teitgen, semna un ordin care scutea suspectul de procedurile judiciare. Teitgen a admis ulterior că a semnat 24.000 de ordine de acest fel înainte să-şi dea demisia, în octombrie 1957; dintre aceste cazuri, 3 024 de suspecţi „au dispărut”. Cei mai mulţi au fost cu siguranţă executaţi, înainte de a fi torturaţi probabi149.

Succesul francezilor în Bătălia pentru Alger şi după aceea

Pentru o scurtă perioadă de timp după sosirea lui Massu, celulele lui Yacef au continuat să terorizeze Algerul, curând însă tactica generalului a început să dea roade. Atacatorii cu bombe erau prinşi de extinsele cordoane de poliţie, francezii capturându-l chiar pe omul lui Yacef care se ocupa de transportul bombelor şi pe şeful politic al FLN din Alger. Deşi multe informaţii obţinute sub tortură erau de nefolosit, inexacte sau complet născocite,

francezii au umplut rapid diagrama lor de pe tabla din sediul central cu structura celulelor FLN din Alger. Până la sfârşitul lui martie 1957, Algerul se liniştise. La timp, de vreme ce primele relatări despre utilizarea pe scară largă a torturii ajunseseră în fine în Franţa metropolitană. După mai puţin de trei luni de activitate nestânjenită, trupele *paras* au fost retrase din Alger şi trimise în restul ţării să continue operaţiile de contrainsurgenţă acolo.

Însă celulele teroriste ale lui Yacef nu fuseseră distruse cu totul. În iunie, echipe conduse de Ali la Pointe au pus bombe în stâlpii de iluminat de lângă staţiile de tramvai şi au aruncat în aer un local; au murit 17 persoane şi aproape 200 au fost rănite. Coloniştii din oraş au explodat de furie. Gloata s-a dezlănţuit într-o piaţă musulmană, prădând şi distrugând magazine şi ucigând cinci comercianţi şi clienţi. Poliţia şi armata regulată prezente la faţa locului au asistat pasive, fără să intervină, îngroziţi de terorismul FLN şi preocupaţi că oraşul ar putea să fie cuprins de anarhie, Massu şi guvernatorul-general al Algerul au acceptat ca paraşutiştii să fie chemaţi din nou pentru a anihila FLN din Alger. Toate resursele au fost direcţionate împotriva lui Yacef, care a fost capturat în iulie 1957. (Condamnat mai târziu la moarte, Yacef a fost în cele din urmă graţiat. După obţinerea independenţei Algeriei, a intrat în politică, ajungând senator. Memoriile sale sunt sursa principală a filmului lui Pontecorvo *Battaglia di Algeri*; el chiar şi-a jucat propriul rol în film.) Casa din Casbah în care se ascundea Ali la Pointe a fost încercuită în octombrie şi aruncată în aer. Explozia i-a ucis pe el, pe alţi doi camarazi şi încă 17 musulmani inocenţi50. Bătălia pentru Alger se încheiase, chiar dacă luni după aceea paraşutiştii au mai făcut raiduri şi i-au torturat pe suspecţi. Pe termen scurt, Bătălia pentru Alger a însemnat un succes zdrobitor

pentru francezi şi o înfrângere dezastruoasă pentru FLN. Acesta şi-a pierdut aproape toată puterea în Alger, inclusiv câţiva lideri importanţi, ca şi susţinerea unei mari părţi din populaţia oraşului pentru că se folosise de terorism atât împotriva francezilor, cât şi a musulmanilor. Organizaţia Naţiunilor Unite s-a ţinut departe de criza algeriană, sensibilă la pretenţiile

Franţei, care susţinea că este vorba despre o problemă internă. FLN s-a adaptat noilor circumstanţe, mutându-şi conducerea şi mai toată forţa militară în Tunisia vecină şi în zona rurală, unde luptătorii FLN organizau atacuri fulgerătoare împotriva militarilor francezi şi a ţintelor civile. FLN aspira să stabilească „zone eliberate”, dar de regulă le organizau pentru a lua taxe şi provizii de la populaţie. Deseori, FLN aplica propriul regim terorist colaboratorilor şi ţăranilor. Chiar dacă mai toţi coloniştii spuneau că violenţa algeriană era îndreptată doar împotriva lor, multe dintre victimele FLN au fost din rândurile musulmanilor, omorâţi cu metode considerate la fel de respingătoare şi de musulmani, şi de europeni.

Succesul francezilor în Bătălia pentru Alger a cimentat alianţa dintre colonişti şi establishmentul militar din Algeria. Comandanţii militari din Algeria aveau obiceiul de a adopta viziunea coloniştilor, centrată pe ireductibilul caracter franţuzesc al Algeriei, pe primitivismul şi sălbăticia musulmanilor şi pe completa ilegitimitate a cauzei naţionaliste algeriene. Instabilitatea politică din Franţa metropolitană a apropiat cele două tabere şi mai mult. Şi coloniştii, şi armata îi bănuiau pe „blânzii” birocraţi defetişti din Paris că vor „renunţa” la Algeria aşa cum considerau că s-a petrecut în Indochina. Astfel, coloniştii şi reprezentanţii armatei laolaltă au făcut presiuni să fie adoptat un program mai radical pentru ca Algeria să rămână a francezilor şi dominată de *colons*.

Puternicul lobby parizian al coloniştilor a menţinut un flux constant de militari şi de provizii pentru război.

Rezultatul acestor presiuni a fost Planul Challe, clădit pe anterioarele succese ale luptei împotriva insurgenţei, cea care a adus Franţa mai aproape decât va fi vreodată de o strălucită victorie militară. Conform planului, Franţa a desfăşurat trupe însemnate pe tot teritoriul Algeriei pentru a-i apăra pe colonişti şi a început să folosească elicoptere cu trupe mobile pentru a da lovitura de graţie în cazul unui contact cu soldaţii FLN. în 1959, trupele FLN fugeau sau se izolaseră în câteva avanposturi din munţi. Iar până în 1962, nu mai rămăseseră decât câteva mii de luptători prost înarmaţi.

Un alt avantaj al francezilor a fost prezenţa unor ofiţeri capabili, plini de imaginaţie şi versaţi în doctrina contrainsurgenţei. Renumit era David Galula, care a scris mai târziu câteva volume clasice despre doctrina contrainsurgenţei. Galula a înţeles că FLN s-a implicat în terorismul urban şi în gherila rurală pentru a-şi face cunoscută cauza şi a provoca autorităţile franceze şi evaluase potenţialul succes al acestei strategii. El a înţeles de asemenea că teroriştii şi alţi insurgenţi nu pot fi distruşi cu costul alienării comunităţii la care au priză. Este ce a exprimat în a sa „primă lege" a luptei de contrainsurgenţă: „Obiectivul este populaţia. Populaţia este, în acelaşi timp, adevăratul teren pe care are loc războiul" 51.

Francezii câştigă bătălia, dar pierd războiul

Oricum, spre paguba cauzei francezilor, ideile lui Galula şi ale altora că el nu au fost niciodată adoptate pe scară mare, în parte din pricina atitudinii profund înrădăcinate în mentalitatea francezilor că musulmanii algerieni erau o populaţie care trebuia mai degrabă controlată decât curtată. Şi o asemenea credinţă a fost încurajată în permanenţă de FLN, care a devenit maestrul

manipulării perceperii publice a luptei. Multă vreme după Bătălia pentru Alger, FLN a continuat să pună la cale acţiuni teroriste provocatoare pentru a-i înfuria pe coloniştii francezi şi pe militari. Astfel, chiar şi când francezii înregistrau succese militare aplicând Planul Challe, autorităţile s-au angajat într-un program de strămutare masivă – mutarea a peste 2 milioane de musulmani (aproape un sfert din populaţia de dinainte de război) în adevărate lagăre de concentrare52. De asemenea, francezii au intensificat represaliile împotriva localităţilor musulmane care nu cooperau cu ei şi au continuat să se folosească sistematic de tortură şi de execuţii ilegale, tactici care s-au dovedit atât de eficiente în Bătălia pentru Alger.

În războiul împotriva celor care cereau independenţa Algeriei, aceste eforturi s-au dovedit contraproductive, pentru că măsurile aplicate de francezi au îndepărtat treptat guvernul şi populaţia Franţei metropolitane. Zvonurile despre utilizarea torturii au atras atenţia în timpul Bătăliei pentru Alger în primăvara lui 1957, dar în special relatările despre francezii din Algeria care intrau în conflict cu *paras* au mobilizat publicul francez împotriva războiului. Un caz a fost cel al comunistului Henri Alleg, care a supravieţuit detenţiei; el a fost torturat în mod repetat de francezi şi a scris o carte în care denunţat practicile francezilor în 1958. Din acel moment, stânga politică, inclusiv cei mai cunoscuţi membri, ca de pildă Jean-Paul Sartre şi Simone de Beauvoir, au fost fără ezitare împotriva războiului.

Un martor incomod al brutalităţii paraşutiştilor a fost generalul Jacques de Bollardiere, care a avertizat că noi „pierdem din vedere, sub pretextul mincinos al celerităţii, propriile valori morale” 53. Bollardiere a recunoscut, de asemenea, efectul devastator al torturii asupra

profesionalismului şi moralei militarilor, fapt probat de mulţi soldaţi întorşi din Algeria. Şi relatările au continuat să apară. În 1960, cititorii din Franţa şi din toată lumea au fost îngroziţi de povestea lui Djamila Boupacha, un terorist FLN care a fost capturat după ce a aruncat o bombă, apoi ar fi fost torturat şi violat cu o sticlă de soldaţii francezi54. Cei care denunţau tortura din Algeria comparau frecvent comportamentul francezilor cu cel al Gestapoului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În sine, revelaţiile despre tortură şi execuţii nu ar fi făcut opinia publică din Franţa metropolitană să ezite. Însă, dacă adăugăm la acestea costul tot mai mare al războiului şi lipsa de popularitate a mobilizării, asemenea poveşti au ajutat la stimularea opoziţiei la război.

Aşa cum metodele franceze de contraterorism în Alger i-au făcut pe mulţi din Franţa metropolitană să nu mai susţină continuarea ocupaţiei franceze din Algeria, la fel i-au împins pe mulţi musulmani direct în braţele FLN. De fapt, aşa cum a evoluat, strategia FLN din Alger a ajuns să depindă de reacţia brutală a Franţei la terorism. Aceasta însemna că FLN a acceptat ca necesară nu doar torturarea şi moartea activiştilor săi, dar de asemenea faptul că francezii arestează, torturează şi omoară algerieni nevinovaţi. Nu era prima dată când o mişcare revoluţionară îşi dorea ca asupra propriei populaţii să se abată nenorocirile ca parte a unei strategii de ansamblu. Calculele de felul acesta făcute cu sânge rece erau esenţiale în strategia teroriştilor revoluţionari ruşi în secolul al XIX-lea, de pildă. Dar niciodată înainte o asemenea strategie nu fusese aplicată atât de pe faţă şi cu atâta succes. Strategia FLN era *neceaevism* ridicat la nivelul unei arte îngrozitor de rafinate. Era periculos, dar până la urmă, merita preţul. Nu mai târziu de 1958, începutul apogeului succesului francez în Algeria, o

majoritate covârşitoare de musulmani a votat în sprijinul unui referendum care promitea reforme considerabile pentru musulmani, dar menţinea Algeria franceză. Sub asaltul torturilor, execuţiilor sumare şi recolonizării practicate de francezi, tot mai mulţi musulmani algerieni îşi pierdeau speranţele de împăcare cu Franţa şi îmbrăţişau pe faţă cauza naţionalistă. FLN era beneficiarul unui asemenea sentiment, după ce-şi neutralizase rivalii moderaţi prin propriile campanii de asasinate şi intimidare. În 1960, în timpul unei faze critice a negocierilor dintre Franţa şi FLN, mii de musulmani au ieşit în stradă organizând demonstraţii publice pentru independenţă, o scenă care ar fi fost inimaginabilă cu cinci ani înainte. Terorismul FLN şi reacţia Franţei reuşiseră să producă un lucru pe care FLN îl sperase de multă vreme: o ruptură decisivă între europeni şi populaţia musulmană din Algeria, aceasta din urmă ajungând, în fine, să susţină cererea de independenţă, în final, metodele franceze de contraterorism, în special cele aplicate în campania contrainsurgenţă – s-au dovedit contraproductive, iar francezii au demonstrat, odată în plus, o lege fundamentală: operaţiile militare de succes sunt inutile dacă nu sunt însoţite de eforturi reuşite de a întemeia legitimitatea printr-un parteneriat rodnic cu populaţia indigenă.

De fapt, violenţa Războiului algerian de independenţă oferă unul dintre cele mai grăitoare exemple de contestare publică a legitimităţii în vreme de război sau teroare. Aceasta începe cu recunoaşterea faptului că activitatea francezilor în Algeria cuprinde ambele sensuri inerente termenului ambiguu de „contraterorism”: autorităţile franceze încercau să suprime terorismul FLN şi în acelaşi timp erau angajate în propria campanie de terorizare a FLN şi a susţinătorilor acestuia. Rareori a fost mai

problematică afirmaţia unui guvern că violenţa susţinută de stat este din punct de vedere legal şi moral mai legitimă decât cea a rivalilor substatali. Deşi algerienii considerau că FLN nu a acţionat mereu în interesul lor, a fost considerat în cele din urmă preferabil francezilor. Pe cât erau algerienii tipici şi francezii continentali deopotrivă de dezgustaţi de atacurile cu bombă şi cu arme ale FLN – şi erau aproape sigur dezgustaţi – erau mult mai supăraţi şi dezgustaţi de cruzimea francezilor. Violenţa FLN a ajuns să fie considerată necesară, în vreme ce violenţa francezilor depăşise orice limită. Violenţa FLN era considerată justă, defensivă şi plină de semnificaţie, în vreme ce violenţa francezilor era imorală, provocatoare şi arbitrară. În final, francezii au fost cei denunţaţi fără menajamente ca agenţi ai terorii şi, astfel, etichetaţi îndeobşte ca terorişti. Liderul FLN Abane a sintetizat convingător toate acestea după atacurile cu bombă din septembrie 1956, când, provocat de terifiatul simpatizant FLN care-l adăpostea, ar fi spus memorabilele vorbe: „Nu prea văd nicio diferenţă între o fată care pune o bombă într-un lactobar şi aviatorul francez care bombardează un sat sau aruncă napalm într-o zonă interzisă” 55. Când au fost de acord cu el semnificativ de mulţi algerieni şi francezi, războiul s-a terminat. Până la urmă, francezilor le-a fost imposibil să mai continue războiul împotriva unui duşman mai puternic în Algeria şi fără sprijinul celor de acasă.

O dramă similară se încheia, de asemenea, pe scena internaţională. În 1958, Organizaţia Naţiunilor Unite se străduise să ia în dezbatere problema algeriană, devenind ţinta intenselor eforturi propagandistice venite atât din partea franceză, cât şi dinspre FLN. în vreme, argumentele şi imaginile contradictorii au căpătat o oarece asemănare, parcă în oglindă – ambele părţi terorizau, torturau şi

omorau, dar susţineau că sunt motivate de cauze legitime şi morale. În octombrie 1957, reţeaua de televiziune CBS a transmis o ediţie specială dedicată Algeriei în care poziţiile francezilor şi cele ale localnicilor erau prezentate în paralel, atribuindu-le o echivalenţă morală. Terorismul adusese cauza algeriană în atenţia unui public internaţional, dar, spre marea amărăciune a francezilor, prezenţa terorismului şi a violenţei nu mai oferea un caz *prima fade*, clar de la prima vedere, care să anuleze cazul FLN. După o vreme, mulţi oameni din afara Franţei – şi mai apoi din interiorul ei, de asemenea – au ajuns să sprijine cauza celor opresaţi, chiar dacă rareori au mers într-atât de departe încât să considere violenţa francezilor în Algeria ca o formă de terorism de stat.

Ceea ce a făcut, în cele din urmă, posibilă victoria algeriană a fost sănătatea politică şubredă a Franţei metropolitane şi reîntoarcerea la putere, în 1958, a lui Charles de Gaulle, charismaticul şi realistul lider al Forţelor Franceze Libere în al Doilea Război Mondial. Coloniştii (*colons*) erau siguri că nu va abandona Algeria, însă de Gaulle era tot mai convins că FLN nu va înceta lupta. După ce de Gaulle a început să vorbească despre „autodeterminare” pentru algerienii musulmani, coloniştii au început să caute ajutorul armatei, care, în crizele din 1956 – 1957, ajunsese conducătorul virtual al Algeriei. Coloniştii au făcut primul pas către o opoziţie militară deschisă împotriva statului francez când au pus la cale o revoltă, în ianuarie 1960, şi au cerut sprijinul armatei. Doar un apel direct al lui de Gaulle a salvat situaţia. Un an mai târziu, alegătorii francezi au sprijinit la referendum punctul de vedere al lui de Gaulle referitor la „autodeterminarea” Algeriei.

Terorismul francez şi OAS

Cam în acea perioadă, o parte dintre ofiţerii armatei

din Algeria, nemulţumiţi, au pus bazele Organizaţiei Armata Secretă (OAS), care voia cu orice preţ ca Franţa să păstreze Algeria. OAS, alcătuită în principal din soldaţi dezertori şi colonişti *ultras*, a atras de asemenea şi mulţi *paras*, eroii Bătăliei pentru Alger. OAS a înfiinţat echipe de „comando" urban modelate după structura FLN din Alger, iar acestea s-au dezlănţuit, în ianuarie 1961, într-o campanie feroce împotriva musulmanilor – civili, intelectuali sau lideri FLN. OAS a asasinat, de asemenea şi francezi – poliţişti, funcţionari, ofiţeri sub acoperire şi simpatizanţi FLN. A pus chiar la cale zeci de atentate eşuate împotriva marelui trădător în persoană, de Gaulle. La apogeul său, OAS număra mai puţin de 1.000 de militanţi, dar a câştigat un sprijin semnificativ din partea populaţiei *pieds noirs* din Algeria56. Tocmai de aceea, a reuşit să conducă practic Algerul şi Oranul în zilele sale de glorie. Dar obiectivele OAS le erau neclare chiar şi membrilor săi. Se pare că sperau ca terorismul să ducă la declanşarea unui război civil deschis între comunităţile europeană şi musulmană şi apoi la o revoltă în masă a *pieds noirs*. Oricum, foarte posibil, mulţi membri ai OAS erau motivaţi de rudimentarul lor ataşament emoţional faţă de *Algérie française* şi de frica separării sale iminente. Nemulţumiţi şi mai mult de continuarea negocierilor secrete dintre de Gaulle şi FLN, OAS a pus la cale, în aprilie 1961, o lovitură militară de stat eşuată, în fruntea acesteia s-au aflat foşti comandanţi militari din Algeria şi doi alţi generali în retragere. De Gaulle a făcut, din nou, un apel direct la naţiune şi la armată să pună capăt ameninţării. Trădarea OAS şi stridenţa tot mai mare a coloniştilor îl forţau acum să susţină şi mai explicit independenţa algeriană.

În toată această perioadă, FLN a continuat să atace ţinte franceze şi pe loialiştii musulmani pentru a întinde

nervii coloniştilor la maximum şi a-l împiedica pe de Gaulle să ceară părerea poporului algerian prin referendum sau să negocieze cu alte organizaţii. Presiunea FLN a fost eficientă întrucât în primăvara lui 1962, guvernul a negociat armistiţiul şi a semnat Acordurile de la Evian cu FLN, acordând Algeriei independenţa. OAS şi-a intensificat campania de atentate cu bombă şi asasinate, încercând să atragă FLN într-o spirală de violenţă compensatorie care ar fi împiedicat aplicarea Acordurilor de la

Evian. Un membru OAS afirma: „Începusem prin atacarea funcţionarilor musulmani de nivel inferior – cei care, foarte probabil, făceau parte din FLN… Se dădeau ordine să-i vizăm pe toţi musulmanii cu cravată din staţiile de autobuz. îi omoram. Ziua următoare mergeam după angajaţii musulmani din farmacii… Băieţii erau foarte eficienţi… [Obiectivul era să] golim cartierele europene de musulmani” 57. În mai, OAS a asasinat 230 de musulmani, omorând cu o singură bombă peste 60 de docheri musulmani din docurile Algerului58.

Cu toate acestea, liderii francezi şi algerieni au convenit asupra armistiţiului în 1962 şi pentru independenţa deplină a Algeriei, o decizie susţinută de o majoritate covârşitoare în referendumurile organizate atât în Franţa, cât şi în Algeria. În pofida unui val final de activităţi teroriste ale OAS, Algeria a devenit independentă în iulie 1962, pe fondul exodului panicat al europenilor; până în toamna acelui an nu mai rămăsese în Algeria decât un procent din populaţia europeană de dinaintea războiului. Francezii au câştigat Bătălia pentru Alger, dar au pierdut războiul pentru Algeria, la cinci ani după distrugerea celulelor teroriste ale FLN. Preţul războiului a fost incredibil de mare, probabil peste 300.000 de morţi, dintre care mulţi musulmani algerieni. Terorismul algerian a curmat viaţa a aproape 2 800 de civili francezi şi mai

mult de 7.500 de persoane au fost rănite. La fel de semnificativă, dar slab documentată este moartea a mai bine de 16.000 de musulmani algerieni asasinaţi de FLN sau de asociaţiile rivale, la care se adaugă încă 18.000 dispăruţi şi, de presupus, executaţi. În ceea ce priveşte terorismul OAS, o statistică parţială alcătuită de francezi dovedeşte că organizaţia a omorât peste 1 600 de oameni, în mare parte algerieni, în vreme ce un activist FLN declara că OAS asasinase 12.000 de algerieni59. Numărul exact probabil că nu-l vom şti niciodată. Era însă clar că infrastructura fizică şi administrativă algeriană – cele mai importante realizări ale colonialismului francez – erau distruse. Iar perspectivele viitorului succes naţional algerian erau, după cum se părea, în mare măsură compromise. FLN, care ieşise din război ca singurul partid algerian guvernamental posibil, învăţase cum să guverneze în timp ce purta o campanie teroristă extrem de brutală. Înăsprit de violenţă, fărâmiţat de facţiuni, hrănit cu extremism, adversar al conceptelor de toleranţă, compromis şi domnie a legii, acesta era profilul noului guvern algerian. Adevărul este că utilizarea terorismului nu te pregăteşte mai deloc pentru o guvernare eficientă, democratică.

Frantz Fanon şi violenţa anticolonialistă

Violenţa războiului din Algeria a aruncat o umbră lungă asupra restului secolului al XX-lea şi a luptelor anticolonialiste de după aceea. Alte mişcări etnonaţionaliste şi anticolonialiste au înţeles cât este de important terorismul pentru a provoca coloniştii şi conducerea armatei franceze în (până la urmă) contraproductiva luptă pentru menţinerea guvernării franceze în Algeria. Negrii din Africa de Sud, palestinienii, Tigrii Tamili, republicanii irlandezi şi alţii au mărturisit că strategia FLN le-a influenţat lupta pentru independenţă.

Însă multe organizaţii din ţările în curs de dezvoltare au ajuns să aprecieze m şi mai mare măsură impactul violenţei asupra populaţiei indigene. În această privinţă, unul dintre profeţii acestei strategii este exemplar atât prin profunzimea analizei sale, cât şi prin rolul pe care l-a avut în răspândirea evangheliei violenţei şi, indirect, a terorismului. Numele său este Frantz Fanon.

Fanon s-a născut în 1925, într-o familie mixtă, în insula Martinica din Caraibe aparţinând Franţei. În copilăriei, ca şi ulterior, pe când făcea parte din Forţele Franceze Libere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau în timp ce urma cursurile unei şcoli medicale în Lyon, Franţa, Fanon a simţit pe pielea lui ce înseamnă rasismul francez. Din 1953 până în 1956, a lucrat ca psihiatru în spitalele din Algeria. Acolo trata victimele de război, inclusiv pe mulţi dintre cei care fuseseră torturaţi de militarii francezi. Fanon a devenit faimos graţie cărţilor sale despre colonialism şi consecinţele acestuia. În *Peau noire, masques blanes* („Piele neagră, măşti albe", 1952) Fanon susţinea că guvernarea colonială este perpetuată în mare măsură pentru că populaţiei indigene i se induce un sentiment de dependenţă, de pasivitate, de abandon. Cultura lor fiind considerată primitivă, violentă şi necivilizată, mulţi „autohtoni", în special cei din mediul urban, al intelectualităţii din clasa mijlocie, adoptă cultura puterii coloniale, ajutând astfel la perpetuarea stăpânirii coloniale.

În *Les damnés de la terre* („Blestemaţii pământului", 1961) Fanon continua să descrie acest tip de relaţii, analizând în profunzime impactul violenţei de război şi coloniale asupra populaţiei indigene. Bazându-se pe calificarea pe care o avea în psihiatrie şi pe experienţa personală căpătată în timp ce trata pacienţii din Algeria, Fanon a explorat trauma mintală asociată colonialismului,

considerându-l în fapt un factor declanşator al bolii mintale. Cea mai cunoscută parte a cărţii, oricum, se ocupa de rolul violenţei în contracararea pasivităţii şi în eliminarea guvernării coloniale. „La nivelul indivizilor, violenţa este o forţă purificatoare”, susţinea Fanon. „Ea eliberează indigenul de complexul său de inferioritate, ca şi de disperare şi lipsa de acţiune; îl face neînfricat şi-l face să recapete respectul de sine”. Mai târziu, dă proporţii şi mai mari mesajului său: „Singură violenţa, violenţa comisă de popor, violenţa organizată şi educată de conducătorii săi face posibil ca masele să înţeleagă adevărurile sociale şi oferă cheia acestora” 60. Deşi nu vorbeşte nicăieri pe faţă despre terorism, se poate presupune că Fanon înţelegea prin violenţă indigenă ceva ce ar lua cel mai probabil forma acestuia. El a fost martor la utilizarea terorismului în Algeria şi a apreciat mijloacele limitate pe care le aveau autohtonii pentru a purta „războiul” cu puterea colonială. Dacă terorismul înseamnă violenţa comisă spre beneficiul diverselor „audienţe”, atunci pentru Fanon cea mai importantă audienţă este, în cea mai mare măsură, populaţia căreia îi aparţin teroriştii, nu colonizatorii. Un cercetător a numit chiar această varietate a terorismului „egoistă” de vreme ce aproape că nu ia în considerare impactul violenţei asupra ţintelor în sine61. Un alt neajuns al textului este tratamentul mai degrabă superficial al pagubelor pe care violenţa şi terorismul le provoacă în cele din urmă asupra sănătăţii morale, emoţionale şi sociale a unei populaţii indigene care se eliberează de statutul colonial. Mulţi susţinători ai independenţei algeriene, oricum, au acceptat violenţa, considerând-o nu doar necesară, ci şi benefică. Conform filosofului Jean-Paul Sartre, care a scris o prefaţă la Les *damnés de la terre*, „violenţa, ca şi lancea lui Ahile, poate vindeca rănile pe care le-a provocat” 62.

Recomandările lui Fanon au fost citite şi aplicate pe scară largă. De fapt, raţionamentul său pe marginea violenţei a figurat la loc de frunte în doctrina celor mai multe mişcări teroriste ale ultimilor 50 de ani. Poziţia lui Fanon era revoluţionară doar pentru cei nefamiliarizaţi cu istoria terorismului, pentru că era pur şi simplu cea mai citită şi clară formulare a unei concepţii care apăruse de aproape 200 de ani în istoria terorismului. Primul care a evocat rolul educaţional al terorii şi violenţei a fost Robespierre în timpul Terorii din Franţa. El a pomenit teroarea, cu toate că într-un fel eliptic, vorbind doar despre versiunea sa aplicată de stat. Aceasta, susţinea el, îndeplinea două obiective: să scape organismul politic de inamicii săi şi să-i înveţe pe cetăţeni despre obligaţiile şi atitudinea lor potrivită ca membri ai naţiunii. Teroriştii revoluţionari ruşi de tipul lui Morozov, Tihomirov şi Kravciński scriau limpede despre utilitatea terorismului de a oferi eroi ai mişcării, mai degrabă decât despre efectele pe care le-ar avea asupra inamicului. Propaganda prin fapte al cărei profet era Kropotkin este predecesoarea directă a violenţei terapeutice a lui Fanon, de vreme ce prima accentua asupra capacităţii „acţiunii directe” de a trezi populaţia din pasivitate, de a-i comunica posibilitatea schimbării şi de a demonta mitul invincibilităţii inamicului. Violenţele sioniste din Palestina în anii 1930 şi în următorul deceniu au un ton asemănător, de vreme ce primele grupări de autoapărare celebrau despărţirea de stereotipurile trecutului referitoare la evreii care suferă în tăcere. Dar ideea că terorismul este o forţă purificatoare, eliberatoare a câştigat o audienţă imensă doar după ce a fost rostită de Fanon.

Bibliografie

O bună introducere în subiectul terorismului etnonaţionalist este studiul lui Daniel Byman, „Logica

terorismului etnic" (*The Logic of Ethnic Terrorism*), în *Studies în Conflict and Terrorism* 21, nr. 2 (1998), pp. 149 – 169. Trei excelente studii despre Marea Britanie şi multele campanii contrateroriste şi contrainsurgenţă din această perioadă sunt Susan L. Carruthers, *Wining Hearts and Minds*: *British Governments*, *the Media and Colonial Counter-Insurgency*, *1944 – 1960* (Leicester University

Press, 1995), David French, *The British Way în Counter-Insurgency*, *1945 – 1967* (Oxford University Press, 2012), şi Benjamin Grob-Fitzgibbon, *Imperial Endgame*: *Britain's Dirty Wars and the end of Empire* (Palgrave Macmillan, 2011). Un studiu extrem de cuprinzător este cel scris de Robert B. Asprey, *War in the Shadows*: *The Guerrilla în History*, *2* volume (Doubleday, 1975). Robert Taber, *The War of the Flea* (Potomac, 2002 [1965]), este deopotrivă un bun studiu, dar şi un document valoros despre cum era privită problema în anii 1960.

Sunt multe cărţi excelente despre istoria conflictului din Orientul Mijlociu, inclusiv a terorismului. Un studiu de o valoare aparte este J. Bowyer Bell, *Murders on the Nile*, *The World Trade Center and Global Terror* (Encounter, 2002). Printre alte cărţi utile simt Ian Bickerton şi Carla Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, ed. VI (Prentice Hall, 2010); William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, ed. II (Westriew, 2000), şi studiul lui Ian S. Lustick, „Terorismul în conflictul arabo-israelian: Ţinte şi public" (*Terrorism in the Arab-Israeli Conflict*: *Targets and Audiences*), apărut în Crenshaw, *Terrorism în Context*.

Pentru campania Irgun şi LEHI împotriva britanicilor, cea mai cuprinzătoare lucrare este cea semnată de J. Bowyer Bell, Terror *Out of Zion*: *The Fight for Israeli Independence* (Transaction, 1996 [1977]). Printre alte lucrări utile se află şi Joseph Heller, *The Stern Gang*:

Ideology, *Politics and Terror*, *1940 – 1949* (Routledge, 1995); Bruce Hoffman, *Anonymous Soldiers*: *The Struggle for Israel*, *1917 – 1947* (Knopf, 2015), şi *The Failure of British Military Strategy within Palestine*, *1939 – 1947* (Bar-Ilan University Press, 1983); Danny Levine, *The Birth of the Irgun Zvai Leumi*: *The Jewish Resistance Movement* (Gefen, 1991), şi

Saul Zadka, *Blood în Zion*: *How the Jewish Guerrillas Drove the British Out of Palestine* (Brassey's UK, 2003 [1995]). Două cărţi scrise de participanţi la lupta Irgun sunt cea a lui Menachem Begin (viitor prim-ministru), *The Revolt* (Nash, 1977 [1948]), şi Samuel [Shmuel] Katz (istoric), *Days of Fire* (Doubleday, 1968).

Trei studii excelente despre starea de urgenţă în Malaysia sunt cea a lui Noel Barber, *War of the Running Dogs*: *Malaya*, *1948 – 1960* (Cassell, 2004 [1971]), cartea lui Kumar Ramakrishna, *Emergency Propaganda*: *The Wining of Malayan Hearts and Minds*, *1948 – 1958* (Taylor and Francis, 2002), şi lucrarea lui Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya*, *1948 – 1960* (Müller, 1977 [1975]). Multe studii asociază conflictele din Malaysia cu acelea din Vietnam. Cele mai bune studii în această direcţie simt John A. Nagl, *Learning to Eat Soup with a Knife*: *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam* (University of Chicago Press, 2005 [2002]), şi cartea lui Sam C. Sarkesian, *Un convenţional Conflicts în a New Security Era*: *Lessons from Malaya and Vietnam* (Greenwood, 1993). Pentru o viziune din interiorul conflictului din Malaysia, vezi Brigadier Richard L. Clutterbuck, *The Long*, *Long War*: *Counterinsurgency în Malaya and Vietnam* (Praeger, 1966). Despre revolta Mau Mau din Kenya, vezi David Anderson, *Histories of the Hanged*: *The Dirty War în Kenya and the end of Empire* (Norton, 2005); Daniel Branch, *Defeating Mau Mau*,

Creating Kenya: *Counterinsurgency, Civil War, and Decolonization* (Cambridge University Press, 2009), şi Caroline Elkins, *Imperial Reckoning*: *The Untold Story of Britain's Gulag în Kenya* (Holt, 2005).

Un studiu excelent despre campania EOKA împotriva britanicilor din Cipru este cel scris de Charles Foley şi W.I. Scobie.

The Struggle for Cyprus (Hoover Institution Press, 1975). Două cărţi scrise de George Grivas, şeful EOKA, simt *Guerrilla Warfare and EOKAS Struggle*: *A Politico-Military Study* (Longmans, 1964 [1962]) şi *The Memoirs of General Grivas*, ed. Charles Foley (Praeger, 1965 [1964]).

Bibliografia Războiului algerian de independenţă este imensă. Studiul clasic este cel al lui Alistair Horne, *A Savage War of Peace*: *Algeria 1954 – 1962* (NYRB, 2006 [1977]). Cartea lui Martin Evans, *Algeria*: *France's Undeclared War* (Oxford University Press, 2012) stabileşte noi standarde. Un rezumat excelent ne dă Martin C. Thomas, în studiul „Violenţa în Războiul algerian de independenţă" (*Violence in the Algerian War of Independence*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*. Altă lucrare excelentă este semnată de Martha Crenshaw [Hutchinson], *Revolutionary Terrorism*: *The FLN în Algeria, 1954 – 1962* (Hoover Institution Press, 1978). Printre alte studii folositoare se află Matthew Connelly, *A Diplomatic Revolution*: *Algeria's Fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era* (Oxford University Press, 2002); Martin Evans, *The Memory of Resistance*: *French Opposition to the Algerian War (1954 – 1962)* (Berg, 1997), şi Alexander Harrison, *Challenging de Gaulle*: *The O.A.S. and the Counterrevolution in Algeria, 1954 – 1962* (Praeger, 1989). Un bun studiu comparativ este cel al lui Gil Merom, *How Democracies Lose Small Wars*: *State, Society, and the*

Failures of France în Algeria, Israel în Lebanon, and the United States în Vietnam (Cambridge University Press, 2003).

Printre lucrările edificatoare scrise de participanţi şi contemporani se află Henri Alleg, *The Question* (Bison, 2006); Paul Aussaresses, *The Battle of the Casbah*: *Terrorism and*

Counterterrorism în Algeria 1955 – 1957 (Enigma, 2002); Frantz Fanon, *The Wretched of the earth* (Grove, 2005 [publicată prima dată în franceză în 1961]); Mouloud Feraoun, *Journal, 1955 – 1962*: *Reflections on the French-Algerian War* (University of Nebraska Press, 2000); David Galula, *Pacification in Algeria, 1956 – 1958* (RAND, 2006); Ted Morgan, *My Battle of Algiers*: *A Memoir* (Collins, 2006 [1963]), şi Roger Trinquier, *Modern Warfare*: *A French View of Counterinsurgency* (Praeger, 1964).

Capitolul 12

Decolonizarea şi terorismul etnonationalist y >

de la sfârşitul anilor 1960 până în prezent

Nenumăratele lupte etnonaţionaliste au înmulţit campaniile teroriste pe parcursul jumătăţii de secol care s-a scurs de la Bătălia pentru Alger. De fapt, două astfel de conflicte au produs grupări care s-au identificat practic total (înainte de atentatele de la 11 septembrie 2001) cu terorismul în imaginaţia modernă: Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei şi Armata Republicană Irlandeză. Aceste grupări, la rândul lor, au inspirat un nou val de terorism etnonationalist în ultimele câteva decenii.

Palestinienii, cauza palestiniană şi rivalităţile dintre arabi

După Războiul arabo-israelian din 1948, mulţi palestinieni au ajuns în lagăre de refugiaţi murdare şi suprapopulate, în special pe o fâşie îngustă de pământ de pe ţărmul Mării Mediterane cunoscută sub numele de

Fâşia Gaza (pe atunci deţinută de Egipt) şi între noua frontieră israeliană şi râul Iordan, aşa-numita Cisiordania (West Bank, regiune cucerită de noul regat haşemit al Iordaniei) şi, de asemenea, în sudul Libanului şi în sud-vestul Siriei. În general, refugiaţii credeau că statele arabe vor ataca în scurtă vreme Israelul, făcând posibilă întoarcerea lor acasă, o convingerea întărită şi de proclamaţiile răsunătoare şi ameninţătoare ale statelor arabe împotriva evreilor. Cu toate acestea, înfrângerea arabilor a fost atât de devastatoare, că lunile de exil s-au transformat în ani. Între timp, refugiaţii palestinieni deveniseră o povară economică tot mai mare pentru gazdele lor, care impuneau şi ele limite manifestărilor turbulente ale naţionalismului palestinian.

Cele mai multe state arabe îi susţineau zgomotos pe palestinieni, dar nu o făceau, de fapt, din altruism şi nici pentru că erau indignate. Această susţinere publică pentru nefericiţii palestinieni – şi, în consecinţă, oarba lor furie antiisraeliană – era şi continuă să fie mai degrabă o metodă eficientă de a abate atenţia populaţiei statelor arabe de la propriile revendicări pentru reforme politice şi economice. De fapt, cauza palestiniană le-a devenit atât de utilă guvernelor arabe pentru a-şi menţine statul autoritar, încât politicienii arabi şi-au dat seama, în cele din urmă, că suferinţa palestinienilor era mai folositoare decât victoria lor.

Primul protector al palestinienilor a fost Gamal Abdel Nasser, care a venit la putere în Egipt la scurtă vreme după ce, în 1952, o lovitură de stat militară a înlăturat de la conducere omul de paie al britanicilor. Nasser era un politician laic care voia să facă din Egipt un stat modern, autonom. Era, de asemenea, un apostol al naţionalismului panarab, agendă pe care a onorat-o încurajându-i pe primii terorişti palestinieni de după 1948. Militanţii palestinieni

cunoscuţi sub numele defedayeen – termen folosit cu opt secole mai înainte de Asasini – începuseră deja o campanie de atacuri transfrontalière prin surprindere din Iordania şi Egipt, ucigând şi rănind sute de civili israelieni, până să înceapă Egiptul să-i susţină direct, în jurul anului 19551. Aceste atacuri au accelerat invazia israeliană în timpul Crizei Suezului, în 1956, după care trupele israeliene au ocupat pentru puţin timp Peninsula Sinai şi au distrus taberele de instruire din Egipt alefedayeen, punând astfel capăt efectiv pentru o vreme sprijinului egiptean pentru terorismul palestinian.

În 1964, statele arabe au sponsorizat înfiinţarea Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OEP), o organizaţie umbrelă pentru multe grupuri care-i reprezentau pe refugiaţi. Forţele motrice din spatele întemeierii OEP erau Egiptul lui Nasser, care spera să se folosească de grup pentru a restrânge acel tip de combativitate care dusese la invazia israeliană, şi regele Hussein al Iordaniei, care spera să-i domolească pe palestinienii aflaţi în frontierele regatului şi să dea consistenţă pretenţiilor pe care le avea asupra Cisiordaniei, teritoriu cucerit de Iordania în 1948. OEP a fost un instrument de propagandă pentru arabi vreme de câţiva ani, limitându-se să mitralieze Israelul mai mult cu vorbe şi mai puţin cu gloanţe.

Fatah şi Yasser Arafat

Lucrurile ar fi rămas multă vreme neschimbate, dacă nu s-ar fi adăugat trei ingrediente: un nou luptător palestinian, un nou motiv pentru exploatarea cauzei palestiniene şi o nouă umilinţă arabă. Luptătorul era Yasser Arafat, un tânăr palestinian care a studiat la Cairo ingineria civilă. În 1959, Arafat şi unul dintre colegii săi apropiaţi au înfiinţat Fatah, organizaţie al cărei obiectiv era distrugerea Israelului, eliberarea Palestinei şi apariţia

unei conduceri palestiniene independente de controlul statelor arabe. (Numele de Fatah este acronimul citit invers al Harakat al-Tahrir al-Filastini, care înseamnă „Mişcarea de eliberare naţională palestiniană”. În vorbirea colocvială, *fatah* înseamnă, în arabă, „cucerire” şi este folosit, de asemenea, cu referinţă la perioada de expansiune arabă din primele secole după fondarea islamului.) Fatah s-a ferit să formuleze un program politic sau social; şi-a îndreptat, mai degrabă, eforturile – reale şi retorice, deopotrivă – către „lupta armată”. Conform acestei doctrine, luptătorii de gherilă palestinieni vor aduna mulţimea şi vor provoca un război între Israel şi vecinii acestuia, conflict care va duce la victoria armatelor arabe. Dar mişcarea Fatah era stânjenită de lipsa recruţilor, a armelor şi fondurilor, şi, în primii câţiva ani, a existat doar cu numele.

Al doilea ingredient a fost ajutorul din partea Siriei, ai cărei lideri extrem de nepopulari au ajuns la putere după o lovitură de stat, în 1966, şi şi-au dat seama curând că simpatia pentru palestinieni şi ura pentru Israel erau probabil singurele teme pe care le puteau folosi pentru a-i atrage pe oameni de partea lor. Arafat şi Fatah au acceptat fără tragere de inimă armele şi banii sirieni, care le permiteau să intensifice operaţiile *fedayeen* împotriva Israelului.

Însă printre palestinieni o asemenea combativitate nu era foarte populară şi nu se găseau prea mulţi dispuşi să i se alăture – lucrurile au stat astfel până când s-a declanşat un nou război între Israel şi vecinii arabi în vara lui 1967. Victoria devastatoare a Israelului în Războiul de Şase Zile a schimbat totul. Israel a cucerit Peninsula Sinai şi Fâşia Gaza, Cisiordania, inclusiv întregul Ierusalim şi înălţimile Golan, de la Egipt, Iordania şi Siria. Astfel, israelienii stăpâneau un teritoriu cândva străin unde

locuiau un milion de refugiaţi palestinieni2. Peste furia, frustrarea şi umilinţa înfrângerii din 1948(*Nakba*) s-a adăugat experienţa zilnicei confruntări faţă în faţă cu ocupaţia israeliană. Situaţia a devenit şi mai gravă după apariţia aşezărilor evreieşti din teritoriile ocupate, ridicate cu sau fără aprobare oficială de cei care-şi doreau ca teritoriile să devină pentru totdeauna parte a Statului Israel.

Arafat şi terorismul

Drept urmare, Yasser Arafat şi ai săi *fedayeen* au devenit practic liderii arabilor palestinieni, pentru că păreau să fie singurii care doreau să se opună Israelului. Arafat devenea tot mai mult singura opţiune, de vreme ce israelienii îi expulzau sau suprimau metodic pe liderii palestinieni indigeni care s-ar fi putut dovedi parteneri de negocieri ceva mai moderaţi. Rezistenţa armată din interiorul şi din exteriorul teritoriilor ocupate – oricât de nefuncţional se dovedise a fi principiul de bază al „luptei armate” – a devenit astfel fundaţia construirii identităţii naţionale palestiniene, situaţie bine descrisă în nuvela *Returning to Haifa* („Reîntoarcerea la Haifa”) a importantului scriitor palestinian Ghassan Kanafani. În zilele care au urmat Războiului de Şase Zile, Said şi soţia sa vizitează Haifa, oraşul din care fuseseră obligaţi să fugă în timpul *Nakba*. Au descoperit că vechea lor casă era ocupată de o evreică. Aceasta le adoptase băiatul care se pierduse în haosul fugii. Părăsind fosta lor casă, Said se roagă cu fervoare ca alt fiu al lor, căruia Said îi interzisese să se alăture *fedayeen*, să o fi făcut în absenţa lor. Kanafani sugerează, ca şi Frantz Fanon înaintea lui, că numai violenţa poate contracara cei 20 de ani de pasivitate, umilinţă şi victimizare.

Arafat a studiat strategia folosită de FLN în Algeria şi s-a convins că terorismul ar putea fi la fel de eficient şi în

cazul palestinienilor pe cât a fost în al algerienilor. Însă primele eforturi ale mişcării Fatah de a pune la cale atacuri teroriste împotriva civililor israelieni după Războiul de Şase Zile şi-au pierdut repede vigoarea când mulţi terorişti fără experienţă din Fatah au fost arestaţi după ce i-au depistat grupurile de apărare civilă. Riposta lui Arafat a fost să accelereze organizarea bazelor centrale ale grupului, dincolo de frontiera cu Iordania. Forţele de Apărare a Israelului au lansat un atac împotriva cartierului general Fatah din lagărul de refugiaţi de la Karameh în martie 1968, dar au fost forţate să se retragă de luptătorii Fatah sprijiniţi de artileria iordaniană – una dintre puţine ocazii în care arabii i-au respins pe israelieni. Impulsionat de victoria sa psihologică, Arafat a ajuns în scurtă vreme în fruntea unui ministat pe teritoriul lagărelor de refugiaţi din Iordania – ceea ce prim-ministrul israelian Golda Meir numea *Fatahland* –, confiscând practic OEP de la începutul lui 1969 (a fost preşedintele OEP până la moartea sa, în 2004). Statutul OEP a fost modificat pentru a prevedea că luptătoriifedayeen ai lui Arafat din Fatah erau nucleul luptei armate împotriva Israelului. Noul statut al OEP sublinia că obiectivele sunt în primul rând distrugerea Statului Israel şi întemeierea unui stat palestinian care să cuprindă toate teritoriile palestiniene de dinainte de 1948.

Facţiunile OEP şi terorismul internaţional în orice caz, OEP era o coaliţie nedisciplinată, organizaţiile care o constituiau nefiind de acord în probleme de conducere personală, ideologie, susţinerea arabilor rivali şi acceptarea soluţiei de două state. Ultima, propusă pentru prima dată de Organizaţia Naţiunilor Unite în 1947, ar fi însemnat ca palestinienii să primească un teritoriu statal alături de statul evreilor, a cărui existenţă să fie considerată legitimă. Fatah, cea mai mare şi influentă organizaţie a OEP, ocupa centrul, menţinând o delicată,

dar eficientă balanţă între preocupările ideologice rivale şi diverşii susţinători arabi din regiune. A doua grupare ca mărime din OEP era Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei (PFLP), un grup doctrinar marxist, condus de creştinul palestinian George Habash şi ataşat de ideea unui stat modern, secular. Mai erau, de asemenea, multe grupuscule, unele organizaţii de faţadă ale altor ţări arabe. Ceea ce dădea o imitate minimală OEP la sfârşitul anilor 1960 şi i-a permis lui Arafat să pretindă că se află la cârma unui front imit palestinian a fost acordul în privinţa luptei armate împotriva Israelului.

Dar scindarea OEP contrazicea orice noţiune de front unit. Alţi lideri erau nemulţumiţi de poziţia lui Arafat la conducerea OEP şi sperau că l-ar putea întrece punând la cale acte de violenţă şi mai spectaculoase. Multe facţiuni OEP – în 1969 erau 14 cu totul – doreau de asemenea ca lupta împotriva Israelului să aibă un orizont mai larg, să lovească israelienii şi interesele acestora oriunde era posibi13. După 1967, teroriştii palestinieni au început să efectueze atacuri în afara Orientului Mijlociu împotriva unor ţinte care abia de aveau vreo legătură cu Israelul, evreii sau sionismul, dând naştere fenomenului cunoscut sub numele de „terorism internaţional”. Noua strategie nu prea avea sens din punct de vedere militar, însă permitea grupărilor mici să se angajeze pe un „câmp de luptă” mult mai extins; mai mult, s-a dovedit a fi un mijloc incredibil de eficient pentru a face cunoscută cauza palestiniană, cu mult mai mult decât oricare altă metodă de publicitate folosită înainte vreme de Arafat sau Fatah. Campionul acestei noi abordări era şeful Frontului Popular, George Habash, a cărui metodă favorită era deturnarea avioanelor. Habash şi-a apărat noua tactică repetând deliberat vorbele celui care s-a aflat în spatele operaţiilor teroriste ale FLN, Ramdane Abane, care spunea fără menajamente:

„Deturnarea unui avion are un efect mai mare decât dacă am omorî o sută de israelieni în luptă. Vreme de decenii, opinia publică mondială nu a fost nici pentru, nici împotriva palestinienilor. Pur şi simplu ne-a ignorat. Cel puţin lumea vorbeşte acum despre noi" 4.

Prima încercare de „terorism publicitar" a Frontului Popular a fost împotriva companiei naţionale aeriene israeliene El Al, în iulie 1968, când un avion Roma-Tel Aviv a fost deturnat către Alger. Nu a fost rănit niciun pasager, conform instrucţiunilor stricte ale lui Habash, şi au fost eliberaţi cu toţii după ce Israelul a eliberat 16 luptători capturaţi. Nu a durat mult până când zelul tinerilor care deturnau avioanele a început să fie mai puternic decât preocuparea lui Habash în legătură cu pericolele publicităţii negative. Câteva luni mai târziu, teroriştii Frontului Popular au atacat un avion El Al aflat la sol în Atena, strigând: „Vrem să omorâm evreii!" O persoană a fost omorâtă şi alte două rănite. În replică, Israelul a atacat Aeroportul internaţional din Beirut, distrugând 13 avioane de călători care aparţineau companiilor aeriene arabe. Această acţiune contrateroristă nu a făcut decât să atragă şi mai mult atenţia asupra cauzei palestiniene5.

De asemenea, a încurajat şi mai multe deturnări. În august 1969, un comando al Frontului Popular, în rândurile căruia se afla şi frumoasa şi charismatica teroristă Leila Khaled, a deturnat un avion TWA care părăsea Roma şi l-a îndreptat către Damasc, unde avionul a fost evacuat şi aruncat în aer pe pistă. Atacul a atras atenţia, chiar dacă nu s-au înregistrat victime. Palestinienii au câştigat, de asemenea, prima celebritate internaţională în persoana lui Khaled, care a devenit în scurtă vreme favorita revoluţionarilor de pretutindeni. Stângiştii din jurul lumii şi-au pavoazat pereţii cu afişe reprezentând-o zâmbind pe Khaled, care poartă pe cap un batic albastru şi strânge în

mâini un AK-47, imagine iconică întrecută doar de cea a lui Che Guevara.

Asasinarea lui Iulius Caesar, tablou de Vincenzo Camuccini, 1804.

Moartea lui Marat, tablou de Jacques-Louis David, 1793. Marat, deputat în Convenția națională, a fost asasinat de

© Roger Viollet/Getty Images

Restaurantul Véry după explozia provocată de bomba pusă de Meunier pentru a-l răzbuna pe Ravachol, 1892. Ilustrație dintr-un ziar francez contemporan.

© Epic/The Kobal Collection

Câțiva membri Ku Klux Klan se pregătesc să-și lințeze victima, scenă din filmul *Naşterea unei naţiuni*, realizat de D.W. Griffith în 1915.

Clădirea Dublin Bread Company distrusă în timpul Rebeliunii de Paşti

Hotelul King David din Ierusalim, după atacul cu bombă pus la cale de Irgun, iulie 1946.

Războiul din Algeria. Soldați francezi din regimentul condus de colonelul Pierre Buchoud și doi prizonieri algerieni, membri ai

© Bettmann/Corbis

Leila Khaled, membră a Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei, fotografiată după deturnarea avionului care efectua cursa Roma–Tel Aviv în august 1969.

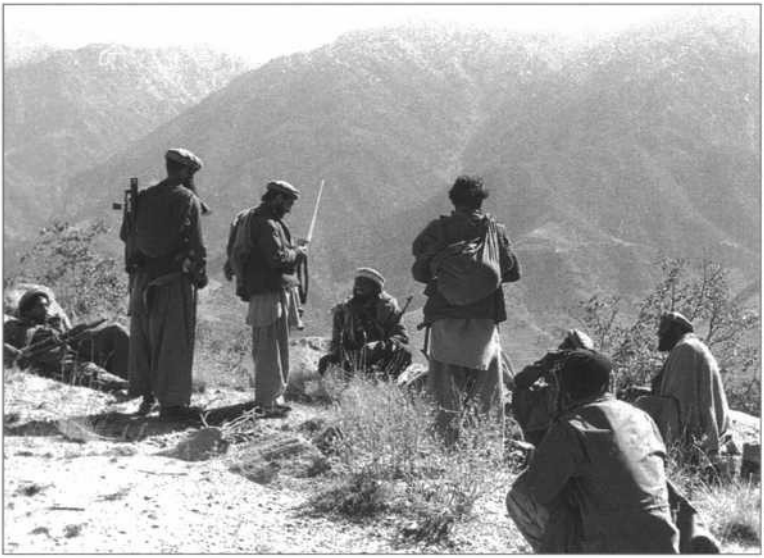

© Erwin Franzen

© Tokyo Shimbun/Corbis Sygma

Autoritățile japoneze în costume de protecție intervin în atacul cu gaz sarin de la metroul din Tokyo în martie 1995.

Baza US Air Force de la Ramstein, Germania de Vest, a fost atacată la 31 august 1981 de un comando al Rote Armee Fraktion. Mai mulți militari

© STR/Reuters/Corbis

11 septembrie 2001, World Trade Center, New York. Avionul 175 United Airlines se îndreaptă către turnul de sud; din turnul de nord, lovit cu 17 minute mai devreme, se ridică fumul.

© Reuter/Corbis

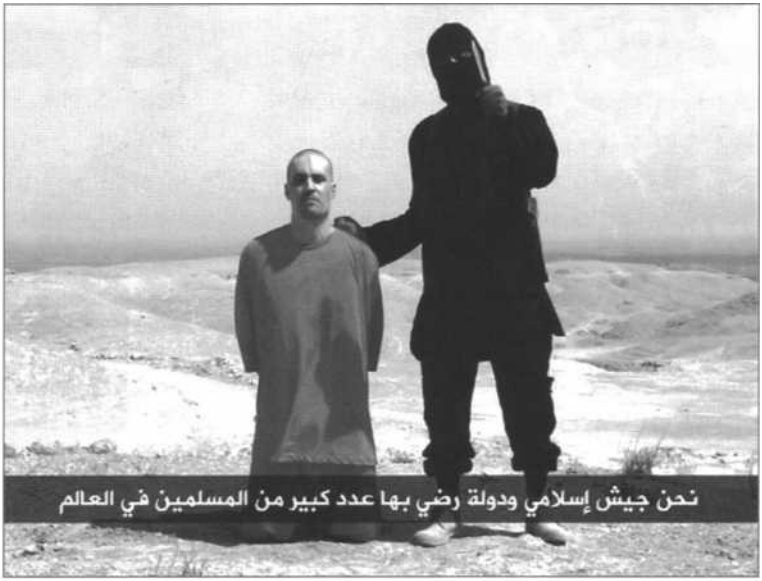

Jurnalistul James Foley a fost primul cetățean american ucis de ISIS. Imagine din filmul cu execuția acestuia, august 2014.

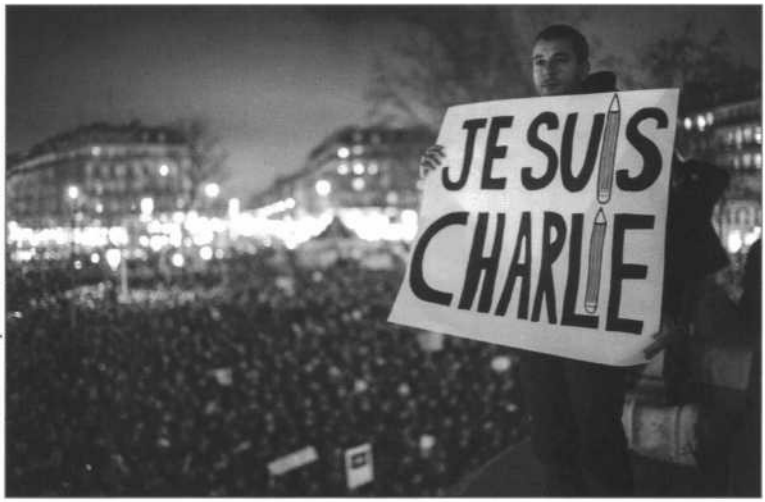

© VOISIN/PHANIE/phanie/Phanie Sarl/ Corbis

După atacul de la 7 ianuarie 2015, soldat cu 12 morți și 11 răniți, oamenii din toată lumea și-au exprimat solidaritatea cu publicația pariziană *Charlie Hebdo*, purtând sloganul *Je suis Charlie*.

Însă asemenea „succese” au declanşat şi mai aprig competiţia internă din OEP; aşa cum Frontul Popular al lui Habash se folosea de deturnarea avioanelor pentru a depăşi Fatahul lui Arafat, alte facţiuni încercau să aibă un avans faţă de Frontul Popular. Într-o operaţie şocantă, o grupare disidentă a Frontului Popular s-a folosit de o bombă cu declanşator barometric în februarie 1970, aruncând în aer cursa Swissair 330 de la Zürich către Israel, omorându-i pe toţi cei 47 de pasageri şi membri ai echipajului aflaţi la bord6.

Reacţia lui Habash a fost nu să depăşească numărul victimelor, ci să pună la cale acţiuni la o scară şi mai mare. La 6 septembrie 1970 – zi numită de atunci Skyjet Sunday („Duminica deturnărilor”) – Frontul Popular a deturnat simultan patru avioane în Europa. Când o deturnare a luat-o razna, ducând la capturarea lui Khaled, a fost deturnat un al cincilea avion ca monedă de schimb. Trei avioane au aterizat la Dawsons Field, o pistă izolată din deşertul iordanian. Până la urmă, Khaled a fost eliberată şi Frontul Popular a aruncat în aer trei avioane – o explozie de 30 de milioane de dolari7. Faptul că guvernele nu erau pregătite să se confrunte cu aceste acţiuni a amplificat impactul deturnărilor, dând greutate spuselor teroriştilor că statele erau la mila lor. Odată în plus, detonările au câştigat atenţia lumii. „Marea detonare a reuşit. Autorii detonărilor au reuşit să introducă «palestinian» în vocabularul internaţional” 8 – comenta *The economist*.

Septembrie Negru, din Iordania la München şi mai departe

Utilizarea ostentativă a Fatahland ca bază autonomă pentru atacarea intereselor israeliene, precum şi utilizarea pistei de aterizare Dawson’s Field din deşertul iordanian l-au umilit şi înfuriat pe regele Hussein al Iordaniei, situaţie agravată şi de repetatele încercări ale Frontului Popular de

a-l asasina. Regele a ripostat în cele din urmă în septembrie 1970, când armata iordaniană a atacat taberele OEP, omorând cel puţin 3.000 de luptători şi susţinători ai acestora9. Ultimele vestigii ale prezenţei OEP în Iordania au dispărut în scurtă vreme, Arafat, Fatah şi mai toţi ceilalţi membri ai OEP refugiindu-se în noile tabere din sudul Libanului.

Conform unor relatări, Arafat se împotrivise utilizării „armei teroriste", cum o numeau el şi asociaţii săi cei mai apropiaţi, în afara Israelului. Umilit de distrugerea ministatului Fatah şi eclipsat de Habash şi de acţiunile Frontului Popular care atrăgeau atâta atenţie, avea de-a face acum cu o umilinţă pe care nu o putuse suferi niciodată: irelevanţa. Tocmai de aceea a adoptat cu disperare „arma teroristă" pentru a-şi impune din nou autoritatea în Fatah şi în OEP. Rezultatul a fost susţinerea grupării Septembrie Negru, o nouă organizaţie teroristă care şi-a luat numele de la luna în care Hussein anihilase operaţiile OEP din Iordania. Primul ei atac, suficient de adecvat, a fost asasinarea prim-ministrului iordanian. Alte echipe teroriste ale Fatah au lovit în afara Orientului Mijlociu obiective evreieşti sau ale altora, atacuri calculate să le aducă publicitate. Pentru a nu rămâne în urmă, Habash şi Frontul Popular au pus la cale masacrul călătorilor din aeroportul Lod[24], în Israel. În doar câteva minute, au murit 24 de oameni şi 78 au fost răniţi, mulţi dintre ei pelerini portoricani. Se spune că Arafat era îngrozit, conştient de posibila reacţie împotriva cauzei palestiniene, dar se vedea constrâns să ţină ritmul cu Frontul Popular10.

Rezultatul a fost îngrozitorul atentat efectuat de Septembrie Negru, probabil cel mai cunoscut din istoria

---

24 Azi Aeroportul Internaţional Ben Gurion. Este situat la 19 km SV de Tel Aviv. (n.tr.)

terorismului de dinainte de 11 septembrie 2001. Obiectivul a fost vizibilitatea maximă pentru cauza palestiniană, de aceea atentatul a avut ca fundal decorul cel mai generos imaginabil: Jocurile Olimpice de vară din 1972 desfăşurate în München, Germania Federală. Unul dintre organizatorii atacului descria motivele acestuia fără menajamente: „Atacurile cu bombă asupra El Al nu servesc cauza noastră. Trebuie să le ucidem cei mai importanţi şi faimoşi oameni. De vreme ce nu putem ajunge în apropierea politicienilor lor, trebuie să le omorâm artiştii şi sportivii” 11. Septembrie Negru a profitat de securitatea laxă vest-germană pentru a pătrunde în Satul olimpic în dimineaţa zilei de 5 septembrie. Au ucis pe loc doi membri ai echipei olimpice israeliene şi au luat nouă ostatici. Când oficialităţile olimpice au suspendat toate competiţiile din acea zi, Septembrie Negru, Arafat şi OEP au obţinut ceea ce ar fi părut imposibil înainte vreme: aproximativ 900 de milioane de telespectatori ascultau cu atenţie cererile palestinienilor. Comentatorii de televiziune, inclusiv Jim McKay de la ABC Sports, au relatat dramaticele evenimente pe tot parcursul zilei, în vreme ce camerele de luat vederi au transmis în toată lumea de acum clasicele imagini ale teroriştilor din gruparea Septembrie Negru cu faţa acoperită de cagule, purtând pistoale-mitralieră AK-47 şi apărând în ferestre sau pe balcoane.

Deşi scopul lor adevărat era expunerea internaţională, teroriştii şi-au prezentat în cele din urmă cererile: liberă trecere şi eliberarea a 236 de palestinieni deţinuţi de israelieni şi a altor câţiva membri ai organizaţiilor revoluţionare cu care aveau legături frăţeşti. Israelienii au repetat de acum bine-cunoscutul refuz de a negocia cu teroriştii. Oficialităţile vest-germane, îngrozite la gândul că evreii ar putea fi masacraţi pe pământ german, la doar 30 de ani de la Holocaust – s-au simţit

obligate să negocieze cu Septembrie Negru. Vest-germanii s-au prefăcut că sunt de acord, acceptând să transporte teroriştii şi pe ostatici cu elicopterul la baza aeriană militară de la Fürstenfeldbruck, de unde s-ar fi îndreptat către Cairo, unde urma să fie făcut schimbul de prizonieri. La aeroportul militar, vest-germanii au ratat improvizata lor tentativă de salvare. Pe lista finală a victimelor se află toţi cei nouă ostatici, cinci din opt terorişti şi un poliţist. Vest-germanü au capturat trei terorişti, eliberaţi după mai puţin de două luni, după deturnarea unui avion Lufthansa. Membrii grupării Septembrie Negru erau glorificaţi ca martiri sau eroi de radicalii arabi pentru că se angajaseră în lupta cu inamicul într-o ţară îndepărtată. Aproape toţi ceilalţi erau revoltaţi.

Pe de o parte, atacul de la München reprezenta un succes extraordinar, pentru că Septembrie Negru atrăsese atenţia internaţională către cauza palestiniană la o scară nicicând atinsă înainte de organizaţiile teroriste etnonaţionaliste. Pe de altă parte, un lider Fatah la nivel înalt recunoscuse că atacul de la München fusese un dezastru pentru că rezultatul sângeros a dus la escaladarea violentă a răzbunărilor succesive dintre Israel şi OEP12. Israelul a reacţionat pe două planuri. Forţele de Apărare a Israelului au declanşat de îndată o serie de lovituri aeriene şi incursiuni de pedeapsă împotriva poziţiilor ocupate de OEP în sudul Libanului. Această operaţie a fost începutul aplicării vreme de decenii a unei tactici care a presupus lansarea unor atacuri limitate, dar devastatoare împotriva comunităţilor palestiniene şi a bazelor presupuse ale OEP ca represalii la atacurile teroriste. Rezultatul era tot mai previzibil: pentru OEP a fost tot mai greu să efectueze atacuri împotriva Israelului, însă numărul consistent al victimelor civile palestiniene – se înregistraseră câteva sute în toamna lui 1972 – a dus la

erodarea în tot mai mare măsură a legitimităţii israeliene în ochii vecinilor şi le-a dat apă la moară celor care spuneau că Israelul este o adevărată organizaţie de tip terorist.

Israelul a întreprins de asemenea o operaţie mult mai concentrată pe urmele agenţilor Septembrie Negru care plănuiseră operaţia din München, dar şi pentru anihilarea membrilor CE şi Fatah implicaţi în terorism. În următorii şapte ani, operaţia Mania lui Dumnezeu (*Mivizah Zaam Ha ei*) a urmărit şi asasinat mai bine de o duzină de palestinieni, inclusiv pe Ali Hassan Salameh, despre care se crede că a fost creierul operaţiei din München, şi pe doi dintre membru Septembrie Negru care au luat ostatici şi care au supravieţuit schimbului de focuri de la Fürstenfeldbruck. Comandourile israeliene foloseau arme de mână, maşini-capcană, mine de teren şi explozibili plasaţi în telefoane. Primăvara tinerilor (*Mivca Aviv neurim*), o operaţie separată, folosea o echipă paramilitară israeliană pentru a asasina membrii OEP din Liban. Aceste operaţii israeliene au rezolvat la fel de multe probleme pe cât de multe au creat, cum a fost, în special, aceea a uciderii din greşeală a unui chelner de origine marocană în Lillehammer, Norvegia13.

Arafat: terorist sau politician?

În cele din urmă, Arafat a acceptat că terorismul internaţional atrage atenţia într-un fel în care războaiele, coşmarul umanitar din lagărele de refugiaţi şi insurgenţa clasică nu o puteau face. El a profitat de această atenţie în anii de după München, în 1974, Arafat a fost invitat să se adreseze Adunării Generale a ONU. El s-a prezentat ca revoluţionar însetat de dreptate, susţinând: „Azi am venit purtând o ramură de măslin şi arma unui luptător pentru libertate pe umăr. Nu lăsaţi ca ramura de măslin să-mi cadă din mână” 14. ONU i-a recunoscut pe Arafat şi OEP

ca singurii reprezentanţi ai poporului palestinian. Arafat, OEP şi eşecul statelor arabe de a se împotrivi militar Israelului au transformat, în fapt, conflictul israeliano-arab într-unul israeliano-palestinian; nu era posibilă nicio decizie în cazul primului fără o decizie referitoare la ultimul şi, probabil, cel dintâi.

Arafat şi-a încercat mâna abordând conflictul israelian-palestinian ca un politician, la doi ani după masacrul de la München. El a propus un plan pentru o „autoritate naţională" palestiniană în teritoriile ocupate, plan întâmpinat cu entuziasm de mulţi palestinieni care vedeau în el un pas înaintea normalizării vieţii de zi cu zi. Însă un asemenea plan presupunea, de asemenea, că Arafat dorea să renunţe la dreptul palestinienilor de a se întoarce pe pământul cucerit de israelieni în Războiul din 1948 şi, de asemenea, că recunoştea dreptul Israelului de a exista între graniţele din 1948.

Rejecţionismul: Abu Nidal şi Carlos Şacalul în acest moment, tensiunile interne din OEP au explodat. Arafat a reuşit cu greu să evite o tentativă de a fi înlăturat de la conducere pusă la cale de câţiva lideri Fatah, iar câteva grupuri mai inflexibile, inclusiv Frontul Popular şi câteva facţiuni desprinse din acesta, au dezertat din OEP, promiţând că se vor împotrivi oricărei reconcilieri cu Israelul. Aşa-numitul Front Rejecţionist era susţinut de conducătorii Irakului, Siriei şi Libiei, care se temeau de impactul pe care l-ar putea avea decizia referitoare la lupta israeliano-palestiniană asupra capacităţii lor de a-şi controla propriii conaţionali. Siria a continuat să finanţeze facţiunile Frontului Popular ostile, o bună indicaţie a cinismului liderilor arabi şi a utilităţii politice pe care o avea cauza palestiniană.

Un remarcabil produs al scindării OEP în 1974 a fost impunerea a doi teroriști notorii – unii ar spune psihopaţi –

care s-au evidenţiat în primul rând ca naţionalişti palestinieni şi, mai apoi, ca mercenari. Primul a fost Sabri Khalil al-Banna, care adoptase ca *nom de guerre* Abu Nidal („părintele luptei”, în arabă). Ca lider al Consiliului Revoluţionar Fatah sau, simplu, grupul Abu Nidal, se opunea în mod absolut negocierilor cu Israelul şi tuturor palestinienilor implicaţi în acestea. Între 1978 şi 1984, grupul Abu Nidal a asasinat în Europa şi în Orientul Mijlociu mai mult de o duzină de diplomaţi arabi şi de reprezentanţi ai OEP/Fatah implicaţi în stabilirea contactului cu oficialităţile Israelului şi ale Mossadului15. Fatah a încercat să-l asasineze pe Abu Nidal în mai multe ocazii, însă a eşuat pentru că acesta era protejat de guvernului irakian. Ca agent irakian, Abu Nidal s-a străduit să contracareze influenţa siriană asupra mişcării palestiniene, fiind mai apoi foarte implicat în Războiul civil libanez. Siria l-a scos ulterior din Irak, momindu-l cu promisiunea că i se vor da bani şi adăpost sigur; a asasinat în numele Damascului mai multe oficialităţi iordaniene. Apoi, pentru o lungă perioadă de timp în anii 1980, Abu Nidal a lucrat pentru Libia, organizând terorismul ca politică externă secretă pentru Muammar al-Gaddafi.

Celălalt avocat palestinian devenit mercenar terorist era revoluţionarul de origine venezueleană Ilich Ramirez Sánchez, cunoscut sub porecla de Carlos Şacalul, pe care o născociseră jurnaliştii. În decembrie 1975, Carlos a condus echipa

Frontului Popular care a atacat summitul de la Viena al Organizaţiei Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), luând 60 de ostatici, care mai apoi au fost eliberaţi cu toţii. Obiectivul a fost de a intimida acele puteri arabe care se gândeau să negocieze cu Israelul sau să sprijine eforturile lui Arafat şi ale OEP de a face acest lucru. Către sfârşitul anilor 1970, Carlos a fondat Organizaţia de Luptă Armată

Arabă, care a efectuat în anii 1980 asasinate şi atacuri teroriste în numele Cubei, al unor ţări-satelit ale URSS din estul Europei şi al unor state arabe, inclusiv Siria, Irak şi Libia. Ne este imposibil să punem cap la cap o listă definitivă a atacurilor teroriste de care este responsabil Carlos, de vreme ce el şi-a asumat în mod repetat atacuri în care aproape sigur nu fusese implicat, atât de dependent devenise de atenţia pe care le-o acorda teroriştilor presa internaţională. „Cu cât se vorbeşte mai mult despre mine, i-a spus Carlos unuia dintre camarazii săi, cu atât par mai periculos. Cu atât mai bine pentru mine”. 16

Începând cu mijlocul anilor 1970, Arafat a devenit în tot mai mare măsură prizonierul terorismului, instrument folosit de el pentru a declanşa conflictul israeliano-palestinian. Voia să fie considerat politician şi părinte al patriei, dar devenise dependent de terorism ca primă sursă de finanţare, influenţă, legitimitate şi respect. A recurs în mod repetat la terorism, pentru a-şi impune controlul în conducerea OEP, pentru a-şi depăşi rivalii din OEP şi statele arabe şi pentru a restabili moralul după repetate dezamăgiri, ca dezastrul iordanian. Arafat a ordonat, de pildă, un atac în 1974 asupra oraşului Naharyia din nordul Israelului în primul rând pentru a păstra buna-credinţă a Fatah, zdruncinată de recentele atacuri ale grupărilor rejecţioniste care uciseseră şi răniseră zeci de adulţi şi elevi17. Când venea vorba despre utilizarea terorismului împotriva Israelului, Arafat şi Fatah considerau că nimic nu era mai periculos decât să fie întrecuţi de rivalii lor.

OEP în Liban şi contraterorismul israelian

Mutarea în sudul Libanului, în 1970, l-a încorsetat şi mai mult pe Arafat, care, neînvăţând nimic din lecţia iordaniană, a început să construiască un alt ministat Fatah. În Liban, era mult mai tentant s-o facă graţie războiului

civil care a izbucnit în 1975, un război produs în parte de prezenţa destabilizatoare a miliţiilor OEP. Haosul produs de Războiul civil libanez i-a oferit diverse ocazii de afirmare lui Arafat, dar nu a reuşit să producă progresul concret al cauzei independenţei palestiniene sau să uşureze viaţa nenumăraţilor refugiaţi palestinieni. Dezagregarea virtuală a autorităţii centrale libaneze a produs un vacuum, umplut de noua generaţie de miliţii şi organizaţii teroriste. A intensificat, de asemenea, susţinerea externă a terorismului şi intervenţia puterilor străine, în special a Siriei, care nutrea speranţe că va avea o influenţă regională mai mare sau chiar că-şi va extinde teritoriul în Liban şi Iordania. În această perioadă, fisurile din OEP păreau să se extindă de la o zi la alta. În timp ce încerca să pună pe picioare un nou Fatahland, Arafat şi-a continuat atacurile împotriva Israelului, folosind combinaţii sofisticate, care-i permiteau să susţină în faţa celor din cercul său că încă mai lupta cu inamicul sionist şi, deopotrivă, să poată nega implicarea fără să tresară în faţa Israelului şi aliaţilor acestuia. Un asemenea atac a avut loc în martie 1978, când un schimb de focuri cu militarii israelieni lângă Haifa s-a încheiat cu masacrarea a cel puţin 35 de civili de către Fatah. Acest atac a declanşat un şir de incursiuni israeliene în sudul Libanului18.

Castelul din cărţi de joc ridicat de Arafat s-a prăbuşit peste el în 1982, când Israelul a lansat o invazie de proporţii în Liban.

Ariei Sharon, ministrul israelian al apărării şi principalul arhitect al planului, spera să distrugă OEP şi să întărească graniţa nordică a Israelului împotriva insurgenţilor şi teroriştilor palestinieni. Invazia a declanşat un lanţ de evenimente care au adâncit facţionalismul libanez şi au crescut rolul Siriei, ceea ce a produs şi mai multă violenţă şi haos la frontiera nordică a Israelului, în

special după ce Israelul s-a retras din centrul şi estul Libanului în 1985. Invazia israeliană nu a reuşit să-i elimine pe Arafat şi OEP. La începutul invaziei, trupele israeliene i-au înconjurat şi pe luptătorii Fatah în Beirutul de vest[25], însă luptele de stradă şi bombardamentele intense au ucis mii de civili fără să-i distrugă pefedayeen. Când Arafat nu a mai putut rezista, s-a pregătit să fugă. Susţinerea sa internaţională era atât de mare că a ieşit din Liban, ajungând mai întâi la Tripoli, în nordul oraşului, apoi în Tunisia, al treilea loc unde a stat în exil, sub escorta infanteriştilor marini americani. Înfuriat de fuga lui Arafat şi convins că încă mai putea să distrugă „cuiburile teroriste" ale OEP, Sharon a permis miliţiilor creştine aliate cu Israelul să intre în taberele de refugiaţi palestinieni de la Sabra şi Shatila, care erau încercuite de trupele israeliene. Miliţiile creştine au făcut prăpăd, ucigând cel puţin 800 – posibil chiar câteva mii – de civili musulmani palestinieni şi libanezi, în vreme ce soldaţii israelieni luminau taberele cu rachete de semnalizare şi-i împiedicau pe oameni să fugă 19. Masacrul a amplificat ura funciară a palestinienilor faţă de Statul Israel şi dubiile referitoare la capacitatea lui Arafat de a face ca interesele palestinienilor să înregistreze succese concrete. De asemenea, opinia publică israeliană era tot mai ostilă invaziei.

Sharon fiind forţat în scurtă vreme să-şi dea demisia. Războiul civil libanez şi invazia israeliană au fost la fel de contraproductive şi pe alt front, producând intervenţia marinei americane şi apariţia unor noi miliţii şi organizaţii finanţate din exterior, ca Jihadul islamic şi Hezbollah, care erau hotărâte să pedepsească Occidentul şi să aducă

25 Partea musulmană a oraşului, în timpul războiului. în estul Beirutului locuiau creştinii. între cele două zone se afla fosta zonă comercială a oraşului, Zona Verde, devenită no man's land (n.tr.).

războiul în Israel. Acesta a fost un moment important pentru evoluţia islamismului şi transformarea americanilor în ţinte, un subiect asupra căruia vom reveni în Capitolul 14.

Rezultatul intervenţiei israeliene în Războiul civil libanez a evidenţiat dificultăţile inerente ale eforturilor Israelului de a se confrunta cu Arafat, OEP şi terorismul. În mod ironic, câteva decenii de reuşite militare israeliene i-au forţat pe palestinieni să considere că terorismul este singura cale prin care pot continua lupta împotriva statului evreu. Israelul a rămas blocat într-un şir de violenţe vindicative cu elementele cele mai militante ale cauzei palestiniene, un proces care i-a împins pe margine pe moderaţii ambelor părţi, creând o logică autonomă a confruntării. Fiecare parte îşi justifica politica extremă, comparând-o cu violenţa extremă a inamicilor, ajungând, în esenţă, să depindă de ciclurile de teroare şi asasinate. Şi, fără îndoială, nenumăratele agenţii militare şi de spionaj israeliene au devenit experte în contraterorism (în ambele sensuri ale cuvântului), nu doar cu ajutorul agenţilor infiltraţi, colectării unor informaţii eficiente şi al asasinării unor ţinte dinainte stabilite, dar de asemenea folosindu-se de pedepsele colective. În cazul Libanului, decizia Israelului de a menţine o prezenţă militară în sud, o linie de apărare împotriva Hezbollah şi altor miliţii a ajutat grupările palestiniene şi libaneze în efortul lor de a colecta bani şi a strânge noi recruţi în lupta lor pentru eliberare naţională. Trupele israeliene nu s-au retras cu totul mai înainte de anul 2000 din sudul Libanului.

Pentru a complica lucrurile şi mai mult, Israelul a folosit multă vreme un dublu standard în ceea ce priveşte identificarea terorismului din propria istorie. Aşa cum spuneam în Capitolul 1 al acestei cărţi, până de curând, noii recruţi erau primiţi în unităţile israeliene de blindate

în mod teatral după ce depuneau un spectaculos jurământ noaptea, pe Masada, ritual care-i amintea pe sicari ca pe nişte luptători pentru libertate, nu ca pe nişte terorişti şi bandiţi, cum fuseseră de fapt20. Şi, cum susţineam în capitolul precedent, doi terorişti profesionişti în timpul şi după al Doilea Război Mondial, Vitzhak Shamir şi Menachem Begin, au devenit prim-miniştri ai Israelului. Mai mult, până în zilele noastre, oraşele israeliene sunt pline de străzi denumite după membri sau unităţi ale Irgun şi LEHI. De asemenea, au fost emise timbre şi medalii în onoarea lor. La drept vorbind, comemorarea Irgun ş.a. s-a intensificat după ce Begin a devenit prim-ministru în 1977, inaugurând astfel o nouă eră de respect şi importanţă pentru vechea rânduială sionistă/israeliană.

Arafat în Tunisia, terorismul rejecţionist şi Gaddafi, preşedintele Libiei

Arafat era captiv în mare măsură unei concepţii centrate pe ciclurile de terorism şi contraterorism. Pus din nou la respect şi cu efectivele mai fragmentate ca oricând, el a ripostat într-un mod care i-a devenit caracteristic. Pe de o parte, politicianul Arafat studia o iniţiativă de pace propusă de preşedintele american Ronald Reagan, care ar fi dus la crearea unei entităţi palestiniene „autoguvernate", dar nu independente, în Cisiordania, care să fie administrată împreună cu Iordania. Pe de altă parte, teroristul Arafat se lupta să preia iniţiativa în faţa rivalilor săi rejecţionişti. Pentru a-şi păstra mâinile de politician cinate, Arafat continua să opereze în spatele unei mulţimi de alte organizaţii. Cel mai evident exemplu din această perioadă a fost deturnarea vasului italian de croazieră *Achilie Lauro* în octombrie 1985 de către o mică facţiune OEP susţinută de Irak, dar condusă de un membru al Fatah. Operaţia nu a reuşit şi teroriştii au abandonat vasul după ce l-au omorât pe Leon Klinghoffer, un evreu

american imobilizat într-un scaun cu rotile21.

Atât de mare era notorietatea OEP în acel moment, încât chiar şi atacurile teroriste cu o singură victimă serveau consolidării imaginii lui Arafat şi a acoliţilor acestora drept cei mai sângeroşi reprezentanţi ai violenţei teroriste. Din acest punct de vedere, se poate spune că OEP a devenit victima propriului succes.

Arafat, care pretinsese mereu că este singurul lider al diasporei palestiniene, a cules în scurtă vreme roadele furtunii pe care o semănase, israelienii învinovăţindu-l pentru fiecare atrocitate teroristă înfăptuită de grupările palestiniene rejecţioniste. Grupările respective erau conştiente de aceasta şi efectuau unele operaţii teroriste pentru a-l discredita sau chiar pentru a-l prinde în capcană pe Arafat şi a boicota negocierile israeliano-iordaniene.

Dictatorii din regiune, care continuau să se menţină la putere în parte denunţând Israelul şi exploatând furia provocată de nenorocirile palestinienilor, finanţau de asemenea terorismul de acest fel. În scenă intră Muammar al-Gaddafi, conducătorul secular şi panarab al Libiei de la lovitura de stat dată în 1969. Gaddafi a devenit principalul angajator al grupării lui Abu Nidal, care, se presupune, la ordinele liderului libian (deşi au fost şi sirienii implicaţi), a înfăptuit atacuri simultane asupra caselor de bilete ale companiei El Al din Viena şi Roma în 1985, omorând 19 civili şi rănind 120. Arafat a denunţat imediat masacrele, dându-şi seama că nu prea mai avea nimic de câştigat de pe urma unor astfel de atacuri. După ce preşedintele Reagan l-a acuzat pe Gaddafi, spunând despre el că este „câinele turbat din Orientul Mijlociu” din cauza sprijinului dat de acesta terorismului internaţional, Statele Unite ale Americii au început o campanie de intimidare şi constrângere a Libiei, în special limitând controlul libian al apelor teritoriale din Marea Mediterană. În replică,

Gaddafi s-a folosit de Abu Nidal pentru a purta sub acoperire o campanie de răzbunare împotriva Statelor Unite ale Americii. În 1986, un atac cu bombă într-un club de noapte din Berlin a ucis doi soldaţi americani şi un civil şi a rănit peste 200 de persoane. Statele Unite ale Americii au luat urma atacurilor, ajungând la Gaddafi ca susţinător al lui Abu Nidal şi, mai târziu în acel an, au bombardat ca represalii cartierul general al lui Gaddafi din Tripoli, ucigând zeci de ofiţeri, funcţionari guvernamentali şi civili, inclusiv pe fata adoptivă a lui Gaddafi. Conflictul a escaladat când libanezii, acţionând se pare la ordinele lui Gaddafi, au plantat o bombă la bordul avionului 103 Pan Am în decembrie 1988. Avionul a explodat deasupra localităţii Lockerbie, Scoţia, ucigând 270 de oameni, inclusiv 11 la s0122.

Prima Intifadă în teritoriile ocupate, palestinienii, simţindu-se trădaţi de israelieni şi de OEP deopotrivă, au luat problema în propriile mâini în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de prima Intifadă („răscoală”, „insurecţie”) în decembrie 1987. Civilii din Gaza şi din Cisiordania au organizat demonstraţii de amploare, au opus o rezistenţă pasivă, au declanşat greve şi au atacat cu pietre posturile de control israeliene, coloniştii, militarii şi tancurile. Armata israeliană, obişnuită să aibă de-a face cu teroriști şi luptători de gherilă, le-a răspuns tinerilor care aruncau pietre cu o forţă ucigătoare. Până la mijlocul anilor 1990, peste 800 de palestinieni au murit în timpul violenţelor, cel puţin un sfert din aceştia fiind băieţi şi fete sub 16 ani23. Nicicând opinia publică nu a fost mai mult de partea palestinienilor ca atunci.

Arafat a fost prins cu garda jos de revoltă, dar, după un an, a reuşit să-şi impună controlul în mare măsură asupra Intifadei. În acelaşi timp, o nouă organizaţie începuse să-şi exercite influenţa, mai ales în Fâşia Gaza.

Aceasta era Hamas, o ramură armată a Frăţiei Musulmane sunnite egiptene. Recent, au ieşit la iveală probe că autorităţile israeliene furnizau informaţii şi fonduri către Hamas în efortul de a obţine o contragreutate pentru Arafat şi OEP, operaţie care a devenit unul dintre cele mai cunoscute reculuri din secolul al XX-lea24. Hamas şi evoluţia sa ca parte a mişcării islamiste moderne sunt teme pe care le vom dezvolta în Capitolul 14.

Loviturile şi rateurile lui Arafat între timp, Arafat a simţit că mare parte din opinia publică internaţională era de partea palestinienilor şi că acum era momentul în care putea face o mişcare îndrăzneaţă. Către sfârşitul lui 1988, el şi OEP au declarat formarea unui stat independent palestinian, recunoscând indirect dreptul Israelului la existenţă, condamnând deopotrivă utilizarea terorismului (inclusiv „terorismul de stat" al – se subînţelegea – Israelului). În timpul unei conferinţe de presă din 14 decembrie 1988, Arafat a anunţat că renunţă să se mai folosească de terorism ca armă politică, afirmând: „E de ajuns. E de ajuns. E de ajuns" 25. El a încurajat, în acelaşi timp, organizarea mai multor proteste, care, ştia prea bine, ar fi dus la represalii israeliene şi la moartea tinerilor palestinieni – morţi utile pentru mobilizarea unei părţi semnificative a societăţii israeliene împotriva guvernului Shamir, a abuzurilor armatei israeliene şi a noilor aşezări evreieşti. Dar, în vreme ce OEP era pe punctul să câştige o victorie crucială, Arafat a comis o eroare potenţial fatală atunci când a refuzat să-l condamne pe Saddam Hussein şi invadarea Kuwaitului de către Irak, în august 1990. Pe când militarii americani se adunau în Arabia Saudită, Arafat le-a cerut tuturor arabilor să se opună Occidentului. Nicicând nu a fost mai adevărată faimoasa frază atribuită diplomatului şi istoricului israelian Abba Eban că, sub Arafat, „palestinienii nu au ratat nicio ocazie să piardă

ocazia”.

Compromiterea unităţii panarabe în urma Războiului din Golf din 1991 i-a afectat serios pe Arafat şi restul OEP. Statele arabe mai generoase cu finanţarea lui Arafat şi a activităţilor OEP, Arabia Saudită şi Kuwaitul, de pildă, au redus substanţial fluxul financiar, începând să dea bani doar cu ţârâita. În teritoriile ocupate, Hamas a profitat de problemele OEP pentru a-şi impune tot mai mult influenţa asupra Intifadei. În sudul Libanului, Hezbollah a devenit o forţă regională care trebuia luată în considerare şi un adversar fără compromisuri al Israelului. Este important să subliniem că sprijinul popular palestinian şi libanez pentru Hamas şi Hezbollah se datorează probabil mai mult cinstei lor şi accentului pus de cele două organizaţii pe serviciile sociale, decât pe utilizarea terorii şi combativităţii lor, concluzie care aruncă o lumină nouă asupra luptei OEP de patru decenii pentru legitimitate.

Arafat politicianul

Arafat părea copleşit şi OEP depăşit din toate punctele de vedere. E posibil ca pierderea controlului mişcării palestiniene să-l fi făcut pe Arafat să-şi schimbe viziunea, dar este la fel de posibil ca renunţarea la terorism – pe care israelienii au considerat-o mereu o scenetă pentru naivi – să fi fost, de fapt, autentică.

Oricum, Arafat şi-a gestionat aceste momente de slăbiciune cu totul altfel decât o făcuse după expulzarea din Iordania sau Liban. De astă dată emisarii săi au iniţiat negocieri secrete cu israelienii. Circumstanţele, în special succesul Intifadei şi ascensiunea mişcărilor Hamas şi Hezbollah, i-au distribuit în fine pe Arafat, mişcarea Fatah şi OEP în rolul de palestinieni moderaţi, în ciuda carnajului înfăptuit de OEP. Israelul şi OEP s-au acceptat reciproc în mod oficial în 1993, prin Acordurile de la Oslo, şi au promis să se angajeze în negocieri direct pentru crearea

unei entităţi palestiniene autonome – dar nu încă independente – în Gaza şi în Cisiordania. Vara următoare, tranziţia lui Arafat către maturitatea politică a fost completă atunci când a fost ales preşedinte al Autorităţii Palestiniene, reîntorcându-se triumfal în Gaza la noul-înfiinţatul cartier general. Însă triumful său era parţial, pentru că acum trebuia să se confrunte cu Hamas, care se considera tot mai mult vocea legitimă a poporului palestinian. În vreme ce negocierile dintre CE şi Israel trenau, prinse într-un hăţiş de probleme spinoase, Hamas juca rolul noului front rejecţionist cu o pace ispititor de aproape, dar cu majoritatea palestinienilor trăind încă în condiţii deplorabile, în septembrie 2000 a izbucnit o a doua Intifadă, cu Hamas (refugiat în Gaza) şi Fatah (în Cisiordania) luptându-se pentru controlul mişcării. Unele facţiuni seculare ale OEP au continuat să folosească terorismul împotriva Israelului, dar în anii din urmă autorii celor mai multe atacuri teroriste au fost membrii Hamas şi Hezbollah. Pe scurt, în primele luni ale lui 2016, pacea, fie ea în forma unei soluţii de două state sau, acum, de trei state, pare la fel de îndepărtată.

Armata Republicană Irlandeză

Istoria Armatei Republicane Irlandeze (IRA) şi a predecesorilor săi este esenţială pentru cunoaşterea terorismului etnonaţionalist de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul următorului, dar cea care i-a fascinat şi îngrozit mai mult pe observatori a fost IRA din ultima treime a secolului al XX-lea. De fapt, IRA este imediat pe locul doi după OEP în topul organizaţiilor teroriste emblematice de dinainte de atentatele de la 11 septembrie 2001. Apariţia ei ca atare a urmat căi labirintice, IRA fiind nu o dată aproape aruncată în anonimat. A adoptat socialismul în anii 1930 şi a început să susţină lupta de clasă, considerând-o la fel de importantă ca lupta

naţională. Flirtul cu naziştii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – ca inamici comuni ai Marii Britanii – a distrus aproape integral ce mai rămăsese din statutul de portdrapel al republicanismului irlandez. Irelevanţa IRA a fost accentuată de angajamentul ei abstenţionist, vechea politică de a refuza ocuparea fotoliilor din parlamentul delegat (*devolved*) al Irlandei de Nord, nici chiar când suportul pentru republicanism adusese suficiente voturi pentru asta. În încercarea de a-şi reafirma importanţa, IRA a început o campanie teroristă şi de gherilă în Irlanda de Nord în 1956, care, în cele din urmă, a dus la moartea a şase poliţişti din Royal Ulster Constabulary (RUC), poliţia regală, dar i-a îndepărtat pe mulţi republicani26. Nemaiavând sprijin public nici în nord, nici în sud, IRA şi-a suspendat campania teroristă în 1962, dar nu şi-a demobilizat structura militară. IRA aştepta momentul potrivit.

Irlanda de Nord în flăcări între timp, în Irlanda de Nord, o mişcare catolică pentru drepturile omului (sub influenţa campaniei americane conduse de reverendul Martin Luther King jr.) lansase o campanie de propagandă paşnică pentru îmbunătăţirea educaţiei şi a condiţiilor de viaţă şi pentru reducerea numărului de şomeri. În vreme ce populaţia catolică susţinea în mare măsură mişcarea pentru noi drepturi civile, considerând-o mai solidă din punct de vedere politic şi mai puţin problematică din punct de vedere moral decât violenţele IRA, romantismul luptei armate rezona în adâncul sufletului multor catolici care se simţeau abandonaţi şi aveau nevoie de protecţie. Chiar şi protestanţii moderaţi îşi considerau poziţia extrem de fragilă şi bănuiau că mişcarea pentru drepturile civile era pur şi simplu o acoperire nu doar pentru naţionalismul irlandez – o mişcare venită, în general, din clasa de mijloc dedicată schimbării prin metode paşnice şi constituţionale

–, dar, de asemenea, şi pentru violentul republicanism IRA. Aceste temeri au încurajat elita unionistă protestantă la guvernare în Irlanda de Nord să-şi menţină cu fermitate monopolul aproape absolut asupra puterii politice şi a instituţiilor de forţă, în special cu ajutorul poliţiei, controlate integral de unionişti, bine înarmata şi instruită RUC, şi pe forţa de rezervă a acesteia, aşa numita B-Specials, ea însăşi o miliţie civilă foarte sectară şi slab antrenată.

Situaţia a fost înrăutăţită de comportamentul loialiştilor – extremişti hotărâţi să se folosească de violenţă pentru a menţine unirea cu Marea Britania. Cea mai cunoscută – şi infamă – organizaţie loialistă era Forţa Voluntarilor din Ulster (Ulster Volunteer Force, UVF), o organizaţie teroristă care-i ataca pe catolici ca să provoace reacţii violente pentru a întări rândurile partizanilor şi a-i determina pe observatori să nu mai facă deosebirea între mişcarea catolică pentru drepturile civile şi republicanismul militant. Speranţa acestei organizaţii era să grăbească războiul civil dintre curentul principal al unioniştilor şi naţionalişti, pe care aceştia, credea UVF, îl puneau la cale de ani. Cunoscutele crime din Malvern Street ale grupului, înfăptuite în vara lui 1966, aproape că au provocat o explozie generală de violenţă, o evoluţie pe care nu prevenit-o decât rapida intervenţie a autorităţilor, care i-au pus de îndată sub acuzare pe ucigaşii din UVF. Dar situaţia continua să se deterioreze: s-au format mai multe grupări paramilitare încurajate de intransigentul politician protestant Ian Paisley, iar afişele IRA şi retorica republicană s-au răspândit ameninţător în toate cartierele catolice.

Lucrurile au atins punctul culminant – iar UVF şi-a văzut visul cu ochii – în august 1969, când RU ŞI B-Specials au bătut, au dispersat cu gaze lacrimogene şi au

terorizat un marş paşnic pentru drepturile omului de la Londonderry la Belfast, urmărind apoi fără să intervină revolta bandelor unioniste aparţinând societăţii protestante Apprentice Boys. Un reporter care a fost martor când RUC a mitraliat un cartier catolic a rezumat astfel scena: „Toţi cei care se aflau acolo în acea noapte de august în Belfast... au înţeles cum de a devenit posibilă renaşterea IRA şi de ce Poliţia Regală din Ulster a pierdut pentru totdeauna încrederea Irlandei catolice” 27. Cu Belfastul în flăcări, cu cel puţin şapte oameni morţi şi sute răniţi de gloanţe, Londra a trimis 6.000 de militari britanici să restabilească ordinea, iar acest număr a crescut, până în 1972, la 27 00028.

Atât catolicii, cât şi protestanţii au primit cu braţele deschise armata britanică, însă din motive diferite. Catolicii, chiar şi mulţi republicani, sperau ca britanicii să fie garanţi ai păcii şi ai echităţii, în vreme ce protestanţii vedeau în armata britanică un aliat de nădejde. Din nefericire, soldaţii britanici trimişi din Germania în Irlanda de Nord fuseseră instruiţi să înfrunte o invazie sovietică, astfel că, deloc surprinzător, au tratat demonstranţii şi agitatorii ca pe un inamic înarmat şi au răspuns ameninţării agenţilor din umbră amestecaţi în mijlocul civililor cu o violenţă neselectivă.

Militariibritanici au ajuns, în scurtă vreme, să coopereze cu RU ŞI B-Specials, instaurând carantina în cartierele catolice, bătând demonstranţii, luând urma activiştilor IRA şi înstrăinându-şi opinia publică. Într-o profeţie care s-a îndeplinit de la sine, dar nu fără ajutorul UVF, al protestanţilor intransigenţi şi al armatei britanice, populaţia catolică – avidă de protecţie, lideri şi respect – s-a întors către IRA, care a profitat de ocazie pentru a-şi pretinde rolul de reprezentantă a catolicilor şi pentru a canaliza toată nemulţumirea către republicani.

Creşterea legitimităţii şi sprijinului acordat IRA i-a făcut pe protestanţii din Irlanda de Nord să fie şi mai preocupaţi de propria siguranţă, temere care a dus la înfiinţarea a tot mai multe organizaţii paramilitare loialiste. Când armata britanică, în sfârşit conştientă de fiara pe care a dezlănţuit-o, a început să ia măsuri împotriva activităţii paramilitare, soldaţii britanicii au devenit ţinta violenţelor teroriste din ambele părţi, participanţi fără voie la un război tribal. Evenimentele din Irlanda de Nord se făceau ecoul celor care avuseseră loc cu un deceniu înainte în Algeria, unde armata franceză a fost atrasă într-un război fără vrerea sa, tot mai legată de coloniştii care au suspectat mereu că Parisul era pe punctul să facă concesii inacceptabile populaţiei indigene. Britanicii au făcut ca situaţia să fie şi mai incomodă pentru ei tolerând prezenţa legală a multor grupări paramilitare loialiste, ca de pildă Ulster Defence Association şi UVF, care au pus la cale asasinate şi atacuri teroriste şi care i-au aruncat deseori pe britanici în mijlocul schimbului de focuri prin paradele şi demonstraţiile lor provocatoare organizate în cartierele catolice. Ca şi grupările paramilitare ale coloniştilor algerieni şi trădarea făţişă de mai târziu a OAS, mare parte din terorismul loialist nu-şi propunea decât răzbunarea.

Armata Republicană Irlandeză Provizorie în urma revenirii la lupta deschisă în 1969, tensiunile care existau de multă vreme în IRA au ieşit la suprafaţă. Membrilor

IRA cei mai devotaţi socialismului nu le cădea bine revenirea la militantismul deschis, preferând în schimb să creeze o mişcare de masă care să cuprindă întreaga insulă. Disidenţii concentraţi în nord susţineau că lupta republicană, concentrată acum în mod special pe apărarea populaţiei catolice, trebuie să fie mai presus de orice altceva. În scurtă vreme s-au desprins din organizaţia-

mamă, luând numele de IRA Provizorie (PIRA). Pentru aşa-numiţii *provos*, lupta armată era de primă importanţă şi orice discuţie despre găsirea unui compromis politic era im semn de trădare. Republicanii rămaşi s-au transformat în IRA oficială. Deşi angajată scurtă vreme în violenţe, această ramură a organizaţiei a declarat armistiţiu în 1972 şi a repudiat violenţa revoluţionară. A rămas câmpul deschis pentru *provos* – care şi-au adjudecat în scurtă vreme numele de IRA – şi pentru inevitabilele grupări disidente pe care le-a generat. Obiectivele PIRA erau cu foarte puţin mai rezonabile ca ale loialiştilor, de vreme ce pretenţiile PIRA pentru unificarea cu restul insulei erau fanteziste din cel puţin trei motive. În primul rând, britanicii au susţinut sus şi tare tot timpul că statutul Irlandei de Nord se poate schimba doar prin decizia majorităţii, iar unionişti protestanţi erau în mod clar majoritari. În al doilea rând, părea greu de crezut că unionişti ar fi putut fi determinaţi să plece în Anglia, de vreme ce identitatea lor era legată inextricabil de Irlanda de Nord, care era patria lor. Şi, în al treilea rând, Republica Irlanda nu era capabilă să absoarbă Ulsterul, dat fiind faptul că populaţia acestuia devenise dependentă de extrem de costisitorului nivel de trai britanic. Din nefericire, de decenii, chiar şi negocierea unei baze comune de discuţii a fost o fantezie lipsită de speranţe, având în vedere atitudinea încrâncenată adoptată de cele două părţi, preocupate de autoapărare şi supravieţuire.

Pentru primii doi ani de noi lupte armate, violenţa PIRA se manifesta doar împotriva loialiştilor şi catolicilor irlandezi despre care se credea că sunt spioni, informatori sau rebeli. *Provos* au ucis primul soldat britanic în 1971, după ce Marea Britanie a adoptat procedura de arestare fără proces şi a intensificat operaţiile pentru capturarea armamentului IRA şi a suspecţilor29. O tactică era de a

folosit starea de asediu pentru a goli străzile şi a efectua după aceea razii din casă în casă cu sprijinul elicopterelor şi vehiculelor blindate. Între 1971 şi 1976, armata a făcut 250.000 de astfel de percheziţii30. Din punctul de vedere al catolicilor, armata britanică devenise o forţă de ocupaţie. Decizia luată la Londra în 1972 de a dizolva parlamentul Irlandei de Nord i-a oferit IRA o importantă victorie propagandistică, de vreme ce putea pretinde acum că Ulsterul era, teoretic şi practic, o colonie britanică.

Nu după multă vreme s-au înregistrat noi culmi ale violenţei PIRA, astfel că în 1972 oficialităţile britanice au început să spună că Tulburările (*Troubles*) [26] s-au transformat într-un „război cu IRA” 31. Astfel de afirmaţii au alimentat tot mai mult percepţia catolicilor că IRA era o armată legitimă, punct de vedere care a fost întărit şi mai mult de faptul că britanicii au tolerat organizarea prizonierilor IRA de-a lungul aliniamentelor militare. Afişele şi graffiti-urile care parodiau propaganda de apărare civilă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial au început să domine spaţiile publice în cartierele catolice. Toate acestea serveau erodării reţinerilor persistente ale catolicilor de a folosi violenţa şi terorismul politic. Pasul final către abis s-a petrecut la 30 ianuarie 1972, când trupele britanice au ucis 14 civili neînarmaţi în timpul înăbuşirii violente a unei demonstraţii care scăpase de sub control32. Incidentul, botezat „Duminica sângeroasă”, a făcut ca un val de „voluntari”, cum li se spunea, să se îndrepte către IRA şi ca populaţia catolică să susţină pasiv pe scară largă operaţiile IRA. în timpul Tulburărilor, voluntarii au spus deseori că intraseră în IRA după ce ei

---

26 Na Triobldidty în irlandeză, nume generic dat conflictului etnonaţionalist din Irlanda de Nord în ultimele decenii ale secolului al XX-lea. A început la sfârşitul anilor 1960 şi se spune că s-a încheiat cu Acordul de la Belfast din 1998 (n.tr.).

sau vreun membru al familiei lor fuseseră persecutaţi de britanici sau de trupele paramilitare loialiste. Mitralierea soldaţilor britanici sau atacurile-surpriză ale IRA au dat conflictului nu după multă vreme aerul unui război de gherilă. Totodată atacurile IRA împotriva civililor au dat limpede de înţeles că era, de asemenea, şi un război terorist. La 21 iulie 1972 – ziua pe care unioniştii o vor numi după aceea „Vinerea sângeroasă" – IRA a detonat 22 de bombe în centrul Belfastului, omorând şapte civili şi doi soldaţi şi rănind peste 100 de persoane. Zece zile mai târziu, trei maşini-capcană IRA au ucis nouă civili lângă Derry. Mare parte din aceste bombe erau fabricate dintr-un amestec de azotat de amoniu şi un ulei mineral combustibil (ANFO), ingrediente ieftine şi uşor de găsit, dar capabile să producă un dezastru de mari proporţii faţă de cantitatea în care erau folosite. Din acest motiv, bombele ANFO au devenit materia primă a campaniei teroriste IRA, dar şi a nenumăraţi terorişti din toată lumea33.

IRA vs. UVF vs. Marea Britanie

La mijlocul anilor 1970, IRA şi-a vărsat în mare măsură energia şi nemulţumirea asupra unităţilor armate ale inamicului. Cele mai multe victime ale IRA erau soldaţi britanici, poliţişti din RUC şi membrii ai grupărilor armate paramilitare loialiste, dacă lăsăm deoparte ocazionalele explozii de violenţă împotriva civililor cum a fost cea din iulie 1972. Pe de altă parte, de vreme ce grupările paramilitare loialiste nu se pricepeau mai bine ca armata britanică să extragă puşcaşii IRA din rândul populaţiei, violenţa şi terorismul loialist erau direcţionate într-o copleşitoare măsură împotriva populaţiei catolice. Gusty Spence, comandantul UVF, spunea: „Dacă nu s-a putut să ajungem la IRA, atunci unii s-au gândit: «Vom ajunge la cei care le oferă adăpost, care îi ajută, care-i alină şi-i susţin»"

34. Deloc surprinzător, cele mai multe victime ale violenţelor loialiştilor erau civili catolici. Uneori, loialiştii loveau la sudul graniţei, ca în 1974, când au detonat două maşini-capcană în Dublin şi Monaghan, ucigând 34 de civili, un atentat care a compromis negocierile asupra unui acord care presupunea împărţirea puterii între Republica Irlanda şi Regatul Unit35. Pentru că protestanţii, spre deosebire de catolici, puteau să se înroleze pe faţă în armată sau poliţie, cei care luptau împotriva IRA în cadrul organizaţiilor paramilitare tindeau să facă aceasta pentru că aveau un cazier încărcat cu tâlhării şi acte criminale care făcuse imposibilă intrarea în armată. Drept urmare, terorismul loialist tindea să fie mai ostentativ, mai provocator şi mai brutal; de asemenea presupunea mai des şi tortura, practicată în aşa-numitele „romper rooms”[27] în casele conspirative ale loialiştilor.

În 1974, britanicii au început să abandoneze acel tip de atitudine vădit belicoasă care irita de regulă opinia publică şi intensifica sprijinul catolic pentru IRA. Regatul Unit şi-a îndreptat eforturile în două direcţii nu întru totul reconciliabile. Prima era să încerce să reconsidere Tulburările din punct de vedere penal. S-a pus accentul mai apăsat pe tribunale, considerate a fi cele mai bune instrumente pentru întărirea siguranţei în Irlanda de Nord. Britanicii au înregistrat ceva succes în această privinţă, însă strategia s-a dovedit deopotrivă contraproductivă pentru că autorităţile au cedat tentaţiei de a considera „terorism” o largă varietate de fapte – inclusiv propaganda, procurarea de armament, colectarea de fonduri şi operaţiile de gherilă – pe care mulţi catolici le considerau parte a unei lupte legitime, armate sau nu.

A doua – şi mult mai controversată – manieră în care

---

27 Romper Room (1953-1994), serial american TV pentru copii. Sensul este de spaţiu de joacă şi şotii nebuneşti (n.tr.).

britanicii au redirecţionat conflictul presupunea utilizarea tot mai intensă a operaţiilor sub acoperire, care combinau adunarea de informaţii, războiul psihologic şi tactici de contraterorism. Britanicii foloseau comandouri formate atât din agenţi Special Air Service (SAS), cât şi din agenţii altor organizaţii nou-create pentru a urmări, captura şi/sau ucide voluntarii IRA. Criticii pretindeau că agenţii britanici implicaţi în aceste operaţii apelau când şi când la asasinate şi tortură, că erau implicaţi în reţele criminale şi că operau mână-n mână cu loialiştii. Aceste alegaţii, e drept, au rămas în mare măsură nedemonstrate, dar bănuielile despre operaţiile comandourilor britanice au generat larg răspândită opinie că Londra purta „un război murdar" împotriva republicanismilor din Irlanda de Nord. Oricum era clar că rezultatul ambelor eforturi – tot mai marea importanţă acordată tribunalelor şi operaţiile sub acoperire – au erodat şi mai mult legitimitatea britanică în Irlanda de Nord. După cum observa Karl Heinzen cu mai bine de un secol înainte, utilizarea unor metode aparent legale ca acoperire pentru scopuri percepute în mare măsură ca imorale şi legale tindea să pervertească legea mai degrabă decât să promoveze acele scopuri. Totuşi, britanicii au reuşit să limiteze comportamentul militar ostentativ al IRA şi să reducă la probabil 500 până la 700 de voluntari ceea ce părea o mişcare de masă.

„Războiul cel lung" al PIRA

Succesul le-a creat în sine probleme britanicilor, pentru că IRA, disperată, a revenit la acţiuni teroriste tradiţionale, cum ar fi asasinarea oficialităţilor şi mult mai dese atacuri împotriva civililor. De asemenea, succesul britanic a forţat IRA să se organizeze în celule mici, mult mai bine protejate împotriva infiltrărilor, dar şi mai predispuse la acte violente efectuate fără autorizaţia liderilor. Insistenţa britanicilor de a caracteriza toate

acţiunile IRA prin termenul de „terorist” s-a dovedit o nouă profeţie care a influenţat comportamentul pe viitor al acestei grupări.

IRA câştigase suficient de multă credibilitate în rândul populaţiei catolice din Irlanda de Nord în perioada de început a Tulburărilor încât şi-a putut susţine acţiunile – în pofida faptului că a recurs la terorism mult mai evident ca până atunci – şi în anii 1990. IRA îşi denumise noua strategie „Războiul cel lung”, care combina elementele gherilei clasice cu cele ale terorismului. *The Green Book* („Cartea verde”), manualul distribuit tuturor voluntarilor, susţinea în ediţia din 1977 că IRA ducea „un război de uzură împotriva reprezentanţilor inamicului, război care îşi propunea să cauzeze cât mai multe daune şi morţi în aşa fel încât să determine opinia publică de la ei să ceară retragerea”. Manualul cerea de asemenea şi „o campanie de atentate cu bombe pentru a face ca inamicul să-şi piardă interesul financiar” „şi să facă guvernabile Cele Şase ţinuturi[28]... doar printr-o conducere militară colonială” 36.

IRA a fost mereu conştientă că stângăciile britanicilor i-au impulsionat eficient popularitatea şi legitimitatea. Organizaţia a mutat de câteva ori lupta în Anglia, sperând să determine armata britanică să adopte un comportament mai autodistructiv ca de obicei. În toamna lui 1974, IRA a detonat bombe în cinci baruri din Anglia, omorând 28 de persoane şi rănind alte peste 200. Aceste atacuri au produs oroare chiar şi în Irlanda de Nord, însă efectele au fost reduse, ba chiar inversate după ce britanicii au aruncat în închisoare nişte nevinovaţi (aşa-numiţii Guildford Four şi Birmingham Six) pentru mai mult de 15 ani. Acesta nu a fost nici pe departe sfârşitul

28 Comitatele Irlandei de Nord (Antrim, Armagh, Down, Fermanagh, Londonderry şi Tyrone) între 1921 şi 1972 (n.tr.).

violenţelor din afara Irlandei de Nord. În 1979, o echipă IRA a efectuat probabil cel mai spectaculos atac, asasinându-l pe lordul Louis Mountbatten (79 de ani) – erou de război, ultimul vicerege al Indiei britanice şi văr al reginei Elizabeta – pe iahtul său aflat pe mare, în nord-vestul coastei Republicii Irlanda. În explozie au mai murit alte trei persoane37. Gerry Adams, care va deveni în scurtă vreme liderul Sinn Fein, aripa politică a IRA, declara: „După opinia mea, IRA şi-a atins obiectivul: oamenii au început să fie atenţi la ce se întâmpla în Irlanda" 38. Cinci ani mai târziu, impertinenţa IRA a atins noi cote atunci când agenţii ei au pus bombe în Grand Hotel din Brighton, Anglia, în timpul conferinţei Partidului Conservator din 1984. Cinci persoane au murit şi Margaret Thatcher, prim-ministrul britanic, a scăpat ca prin urechile acului.

Strategia teroristă a IRA s-a născut din neputinţă, însă a făcut ca britanicii să aibă mari dificultăţi în negocierea cu Irlanda de Nord. În vreme ce IRA a rămas fixată pe o listă de obiective pe termen lung – potrivit părerii generale, nerezonabile – atenţia britanicilor era abătută de la punerea la punct a unui plan de acţiune la mult mai urgentele probleme de securitate. Rezultatul a fost o politică improvizată care a agravat situaţia de fapt pentru că i-a îndepărtat pe toţi, nu a satisfăcut pe nimeni, a oferit puţină siguranţă şi nu a îndreptatnimic. Chiar şi când armata britanică s-a adaptat condiţiilor specifice ale conflictului din Irlanda de Nord, a rămas o forţă inadecvată obiectivelor primare, mai precis investigaţiei poliţieneşti şi consobdării legitimităţii. Nu a fost nevoie decât de o breşă în disciplina militară britanică pentru a fi creată o nouă generaţie de martiri în slujba republicanismului irlandez şi a agresivităţii IRA.

IRA din afara graniţei însă martirii şi recruţii nu erau

suficienţi pentru a ţine IRA pe val în timpul lungii sale campanii, organizaţia bazându-se pe banii şi armele venite din străinătate. Cea mai mare sursă de finanţare a IRA era consistenta comunitate irlandeză din SUA, al cărei sprijin se vlăguise când, la mijlocul secolului, organizaţia alunecase către marxism. Odată cu începutul Tulburărilor în 1969 şi apariţia IRA Provizorie, cauza luptelor a revenit actuală, demnă de sprijinul irlandezo-american. Un grup, Comitetul de ajutor din Irlanda de Nord (Irish Northern Aici Committee), a colectat aproape de 3 milioane de dolari în baruri şi la dineuri în anii 197039. Aceste fonduri erau, la vedere, pentru ajutorarea prizonierilor şi îngrijirea victimelor, însă cei mai mulţi bani erau folosiţi pentru a cumpăra arme. Unii irlandezi americani nu s-au încurcat în subtilităţi: se spune că un contrabandist a furnizat IRA aproximativ 2.500 de arme şi muniţie de 1 milion de gloanţe în anii 197040.

În afara Americii de Nord, IRA se prezenta drept o organizaţie cumva diferită, în funcţie de audienţă. În Europa, IRA a întărit legături cu grupările marxiste revoluţionare, ca de pildă Fracţiunea Armatei Roşii din Germania de Vest şi

Brigăzile Roşii din Italia, faţă de care a scos în evidenţă propria moştenire revoluţionară şi socialistă. Aceste grupări nu au furnizat IRA doar armament şi instrucţie, ci şi informaţii şi ajutor pentru organizare. IRA a legat cele mai apropiate şi productive relaţii cu alte organizaţii etnonaţionaliste care se considerau şi ele, cum se considerau şi *provos*, în luptă cu un ocupant. IRA şi organizaţia separatistă bască ETA făceau schimburi de armament şi echipament, iar voluntarii IRA se instruiau în campusurile OEP din Orientul Mijlociu şi în Africa de Nord în 1968 şi la finalul anilor 1970.

Gerry Adams şi PIRA au studiat, de asemenea, textele

şi campaniile clasice din istoria terorismului şi războiului de gherilă. Conducerea IRA a fost puternic influenţată de lucrările lui Fanon despre anticolonialism şi de relatările referitoare la lupta grecilor ciprioţi împotriva britanicilor. De un interes particular era studiul dedicat mişcărilor de gherilă scris de Robert Taber în 1965, *The War of the Flea*, în care el relata cum Irgun, EOKA şi alte organizaţii au studiat opera şi scrierile lui Michael Collins, liderul de la începuturile IRA. Pentru o grupare atât de înrădăcinată în istorie, era straniu că IRA trebuia să-şi redescopere propriul trecut. Însă devine de înţeles dacă ne amintim că versiunea IRA despre propria istorie era intens mitologizată, iar contribuţia lui Collins fusese minimalizată dată fiind dorinţa sa de a accepta separarea în 1921.

Alternative la terorism

Ajutorul irlandezilor din America, al Fracţiunii Armatei Roşii şi al OEP nu a dus la victoria IRA; mai degrabă au ţinut-o la suprafaţă. Impasul confruntării dintre IRA şi autorităţile britanice a fost probabil cel mai bine ilustrat în 1980 – 1981, când 33 de voluntari IRA, deţinuţi în bine-cunoscuta închisoare denumită Labirintul (*The Maze*), au intrat în greva foamei. Cerând să fie consideraţi deţinuţi politici, ei au refuzat mâncarea, întâmpinând martirajul cu braţele deschise şi atrăgând astfel o atenţie internaţională fără precedent pentru cauza IRA. Eroul principal al dramei era Bobby Sands, un tânăr de 26 de ani care fusese arestat pentru o infracţiune nonviolentă. Conştienţi de impactul pe care-l avea greva foamei pentru relaţiile publice, celorlalţi voluntari condamnaţi pentru crime violente li se interzisese să se alăture protestului. În pragul morţii, Sands a fost chiar ales în Parlamentul Irlandei de Nord (primul dintre patru grevişti ai foamei). Când a murit, se apreciază că 100.000 de oameni au participat la funeraliile sale din Belfast. Cu

totul, zece greviști ai foamei au murit înainte ca IRA să ceară încetarea protestului41. Incapabilă să câștige pe câmpul de luptă sau cu ajutorul terorismului, IRA și-a afirmat odată în plus importanța dintre zidurile închisorii.

Apoi s-a ivit ocazia favorabilă. Primele semne de progres au fost vizibile în 1985, când guvernul britanic și cel irlandez – susținute de liderii moderați nord-irlandezi – au căzut de acord asupra Acordului anglo-irlandez. Acordul le oferea celor două state o structură pentru discutarea politicii în Irlanda de Nord și după multe decenii a determinat primele îmbunătățiri evidente în problema locuințelor pentru catolici și a eliminării șomajului. La fel de important a fost că Thatcher i-a exclus pe unioniști de la masa negocierilor, un semn că răbdarea britanică față de coloniștii din Ulster era pe sfârșite.

Negocieri și terorism

Spectrul compromisului i-a împins pe cei mai fermi republicani și loialiști la și mai multă violență. Loialiștii erau tot mai îngrijorați de perspectiva trădării britanicilor, iar IRA

trebuia să demonstreze că și-a păstrat încă autenticitatea revoluționară. Însă toleranța catolică față de violență IRA începuse să se ofilească. Motive erau destule. Catolicii simțeau că provocările IRA puneau în pericol posibilitatea unor negocieri suplimentare și astfel a îmbunătățirii standardului de viață al catolicilor. Apărând noi posibilități de rezolvare a unor probleme atât de vechi, oamenii nu se mai simțeau înghesuiți în colț, dependenți de violența IRA ca singura formă de autoapărare și respect de sine. Implicarea guvernului irlandez în Nord a presupus, de asemenea, că IRA nu mai era singura apărătoare a națiunii, o convingere care a încurajat mereu retorica iresponsabilă a IRA. Și mai important, pe catolici îi obosiseră funeraliile și frica. Atunci când IRA a ucis civili –

cum a făcut-o în 1987, cu ocazia atentatelor de Remembrance Day[29] din Enniskillen, când a omorât 11 protestanţi, atacul cu mină de teren din 1992, care a ucis opt oameni, şi atentatul eşuat din 1993, care urmărea să ucidă conducerea unei grupări loialiste şi a omorât nouă oameni – revolta catolicilor din toată Irlanda de Nord a devenit evidentă42. Din nefericire, speranţele catolicilor însemnau intensificarea temerilor grupărilor loialiste paramilitare din Ulster care atacaseră deseori IRA. Când nu-i găseau pe voluntarii IRA, erau buni şi civilii catolici. Luptătorii pentru Libertate din Ulster (Ulster Freedom Fighters) şi alte grupări au ucis zeci de civili la sfârşitul anilor 1980 şi începutul următorului deceniu, mai ales după atacurile IRA.

Se petreceau însă schimbări atât în Irlanda de Nord, cât şi în conducerea IRA. La începutul anilor 1990, Adams şi adjunctul său Martin McGuinness erau tot mai excedaţi de escaladarea crimelor care ameninţa mereu să declanşeze un război sectar pe scară largă; şi mai important, începuseră să-şi dea seama că lupta armată nu reuşise să-şi atingă măreţele obiective. Grevele foamei şi succesele electorale asociate lor la începutul anilor 1980 dovediseră că Sinn Fein poate devenit o adevărată forţă pe scena politică din Irlanda de Nord, obţinând prin vot cel puţin o parte din ceea ce părea tot mai puţin realizabil cu ajutorul violenţelor. Acum, violenţele IRA, în special masacrul din Remembrance Day din Enniskillen, ameninţau succesul electoral, îndepărtându-i pe catolici care erau tot mai dezgustaţi de aceste crime fără sens. Adams era în mod special sensibil la starea de spirit a publicului şi s-a dovedit flexibil chiar rezonabil. Era un

29 I se mai spune şi Poppy Day. Se comemorează pe 11 noiembrie. A fost instituită după Primul Război Mondial ca zi de comemorare a militarilor morţi în luptă. (n.tr.)

lider charismatic şi, ca unul dintre cei mai înflăcăraţi susţinători ai luptei armate, era imunizat împotriva acuzaţiilor de laşitate sau trădare.

Motivată, până la urmă, de ceva mai realist decât visele fanteziste de naţionalism insular şi de ceva mult mai substanţial decât răzbunarea şi autoapărarea catolicilor nord-irlandezi, IRA a început să desfăşoare o nouă campanie teroristă în Anglia, la începutul anilor 1990. Primul indiciu referitor la acesta a ieşit la iveală în februarie 1991, când a atacat cu lansatorul de rachete reşedinţa din Londra a prim-ministrului. Atacul i-a şocat pe britanici, dar, în mod intenţionat sau printr-un accident neprevăzut, nu a produs nicio victimă. Oricum, atacul prefigurează o schimbare crucială în viziunea IRA, care intenţiona tot mai mult să producă indignare, să atragă atenţia internaţională şi să convingă guvernul că organizaţia nu putea fi învinsă, provocând, pe de altă parte, un număr minim de victime şi păstrând astfel aproape intactă voinţa britanicilor de a se angaja în negocieri. Era o formă de terorism care intenţiona mai degrabă să forţeze inamicul să se aşeze la masa de negocieri, decât să atingă mult mai obişnuitul obiectiv de a marca diferenţele şi a polariza centrul neutru. În noua campanie britanică a IRA, telefoanele de ameninţare, atacurile cu bombă în afara orelor de program şi distrugerea masivă a proprietăţilor au devenit norma. În aprilie 1992, IRA a detonat o bombă în centrul financiar londonez Baltic Exchange, omorând trei civili şi producând pagube de sute de milioane de lire – s-a estimat iniţial că produsese mai multe daune financiare decât pricinuiseră peste 20 de ani de violenţe IRA. în aprilie 1993, o maşină-capcană a explodat în zona financiară londoneză de la Bishopsgate în orele de după program, ucigând o singură persoană, un fotograf nesăbuit care s-a dus la locul unde

IRA avertizase că va exploda o bombă. Din nou, IRA a produs însemnate pagube economiceestimarea iniţială, redusă mai apoi, era de circa un miliard de lire43.

Autorităţile britanice au condamnat în mod repetat atacurile şi au promis că nu vor negocia cu făptaşii, dar crimele i-au făcut să înţeleagă pe britanici că deşi IRA nu poate obţine o victorie militară, nu poate nici fi eliminată. Cel mai rezonabil partener de negocieri al Irlandei de Nord era John Hume, liderul Partidului Social Democrat al Muncii (SOLP), care fusese implicat şi în Acordul anglo-irlandez din 1985; el a fost cel la care au apelat britanicii pentru negocieri directe. Imediat după aceea, Hume a făcut pasul decisiv de a-i contacta pe Adams şi Sinn Fein pentru negocieri care au condus, în fapt, la formarea unui front unit naţionalist în 1993.

A fost, de asemenea, esenţială intima implicare a lui Albert Reynolds, prim-ministrul Irlandei, pe care Sinn Fein îl considera un negociator înţelegător şi cinstit. Reynolds i-a ajutat, în schimb, să câştige susţinerea oficialităţilor americane şi, în cele din urmă, a recent alesului preşedinte Bill Clinton. Oficialităţilor Sinn Fein le-au fost acordate multă vreme interzisele vize americane, inclusiv lui Gerry Adams şi bine-cunoscutului terorist Joe Cahill, în ianuarie 1994. Faptul că republicanii au primit în fine recunoaşterea i-a convins şi mai mult că negocierea şi compromisul ar putea fi cu adevărat mai fructuoase decât lupta armată. În acel august, IRA a anunţat „încetarea completă a operaţiilor militare”, la care au răspuns la fel în scurtă vreme şi grupările paramilitare loiahste – un cu totul alt fel de relaţie cauzală decât cele cu care a fost obişnuită Irlanda de Nord atâta vreme44.

Spasmele finale ale violenţei

Negocierile directe dintre Marea Britanie, Irlanda, SOLP şi cel mai mare partid protestant, Partidul Unionist

din Ulster (UUP) se desfăşurau cu încetineală. Un impediment major în calea progresului erau cererile britanicilor şi UUP ca Sinn Fein să fie admis la tratative doar după ce IRA îşi va preda armele, în 1996, IRA renunţase la armistiţiu, în parte pentru a-i împăca pe radicali, şi se reîntorsese la acţiunile violente, dintre care una de amploare a fost atentatul cu bombe din februarie de la Canary Wharf în Docklands, zona docurilor londoneze. O continuare, în fapt, a campaniei teroriste a IRA de la începutul anilor 1990, bomba a produs relativ puţine pierderi de vieţi omeneşti (doi morţi şi peste 100 de răniţi), dar a produs enorme pagube economice. Recomandarea aproape simultană venită din partea fostului senator american George Mitchell de a include Sinn Fein în negocieri fără angajamentul IRA de a se dezarma a oferit prim-ministrului britanic John Major acoperirea pentru a relua negocierile cu Sinn Fein la masă. În 1997, IRA a declarat o nouă încetare a ostilităţilor. Alegerea lui Tony Blair, tranziţia la guvernarea Partidului Laburist în Marea Britanie şi continua implicare a lui Mitchell au dus la noi negocieri dominate de SOLP şi de UUP. în Vinerea Mare, la 10 aprilie 1998, liderii Marii Britanii şi Irlandei au anunţat formarea unui nou guvern autonom în Irlanda de Nord căruia i se adăuga un complicat, dar echilibrat acord de partaj al puterii. Printre prevederile importante ale acordului se aflau reforma RUC pentru a-i include şi pe catolici şi garantarea de drepturi civile depline şi egale pentru toţi cetăţenii. Votanţii din Irlanda de Nord au sprijinit printr-un plebiscit acordul pe care Sinn Fein l-a semnat de asemenea, însă fără tragere de inimă.

Cum era de prevăzut, extremiştii IRA au format grupări disidente, cum ar fi Continuity IR şi Real IRA. în august, ultimul grup a detonat o maşină-capcană în oraşul

Omagh din Ulster. Rezultatul a fost moartea a 29 de civili, unul dintre cele mai sângeroase atentate din perioada Tulburărilor. Printre morţi s-au aflat o femeie însărcinată, elevi spanioli veniţi în vacanţă şi deopotrivă catolici şi protestanţi45. Tragedia de la Omagh a cristalizat sprijinul pentru reînnoirea angajamentelor pentru negocieri de pace, iar atacul a fost condamnat din toate părţile. Într-o uimitoare întorsătură de situaţie, Gerry Adams a condamnat atacul pe un ton de o vehemenţă nemaiauzită până atunci, iar în 2000 a urmat angajamentul de a „scoate din uz" vastul arsenal IRA. Acceptul pe care l-a dat Sinn Fein pentru procesul de pace a fost răsplătit pe măsură în 2001, când a depăşit pentru prima dată SOLP, devenind cel mai mare beneficiar al voturilor catolicilor din Irlanda de Nord.

Negocierile s-au întrerupt de câteva ori, însă în 2005 IRA a renunţat la utilizarea violenţei şi a terorismului şi s-a angajat să apeleze „exclusiv la mijloace paşnice" pentru a-şi atinge obiectivele45. Un an mai târziu a anunţat că toate armele au fost dezafectate, o pretenţie pe care unii au contestat-o. Din mai 2007 până în iunie 2008, noul guvern al Adunării Irlandei de Nord a fost condus de Ian Paisley de la Partidul Democrat Unionist şi de Martin McGuinness de la Sinn Fein – cel mai neverosimil cuplu guvernamental din istoria recentă.

Este greu de stabilit numărul victimelor asociate Tulburărilor. S-a estimat (pentru anii 1969 – 2001) că principalele facţiuni ale IRA au ucis mai mult de 1 800 de persoane. Alte grupări republicane au ucis şi ele cel puţin 200 de persoane. Grupările paramilitare loialiste au omorât mai mult de 1.000, în vreme ce trupele britanice şi RUC au ucis mai mult de 350 de oameni, dintre care aproape 200 de civili47.

Sri Lanka şi Tigrii Tamili în afara Palestinei şi

Irlandei de Nord, epicentrele a doua dintre cele mai mari campanii teroriste etnonaţionaliste de la sfârşitul anilor 1960, s-au mai înregistrat şi alte campanii remarcabile. Abominabilă şi sângeroasă a fost încercarea etnicilor tamili de a-şi întemeia o patrie în Sri Lanka, o insulă mare, situată la circa 35 de kilometri sud-est de subcontinentul indian, printr-un război civil care a durat mai mult de 25 de ani şi care s-a folosit pe scară largă de terorism. Populaţia insulei este alcătuită în proporţie de circa 74% din singhalezi (dintre care mulţi sunt budişti), 18% sunt tamili (dintre care mulţi sunt hinduşi, concentraţi în nordul şi estul insulei), iar restul musulmani. Lupta, oricum, a fost în mare măsură purtată pentru identitatea etnică şi nu pentru cea religioasă. De fapt, la misiunile teroriste au participat atât hinduşii, cât şi tamilii creştini. Rădăcinile conflictului etnic se află în tacticile *divide et impera* ale coloniştilor portughezi, olandezi şi britanici din Ceylon (cum era cunoscută insula înainte de 1972). Tensiunile au devenit mult mai mari după ce Sri Lanka şi-a căpătat independenţa faţă de Marea Britanie în 1948 – un an după independenţa Indiei –, iar majoritatea singhaleză a început să limiteze utilizarea limbii tamile şi influenţa culturii tamile, chiar şi în nordul insulei. Majoritatea singhaleză a refuzat să acorde cetăţenia unor tamili, i-a persecutat sistematic pe alţii, a impus cote stricte de înscriere în universităţile tamile şi de angajare în serviciul civil, repatriind forţat pe unii tamili în India.

Rebelii tamili au purtat o sporadică şi fără prea mare efect campanie de terorism şi asasinate împotriva guvernului controlat de singhalezi, declanşată la scurtă vreme după declararea independenţei. Tigrii pentru Eliberarea Tamil Eelam (LTTE), sau Tigrii Tamili, au devenit cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai combativităţii şi terorismului tamil la mijlocul anilor 1970, eclipsând încet-

încet celelalte grupări naţionaliste prin violenţă şi intimidare. Cel care a ajuns în cele din urmă liderul Tigrilor Tamili, Velupillai Prabhakaran, se distinsese înainte vreme prin asasinarea moderatului primar naţionalist tamil din Jaffiia, cel mai mare oraş din regiunea majoritar tamilă a insulei Sri Lanka.

Tigrii Tamili sunt semnificativi în istoria terorismului din trei motive: (1) ilustrează bine fluiditatea tipologică existentă între terorism, războiul de gherilă şi luptele convenţionale (2) au introdus noi tactici, în special atentatori sinucigaşi şi pirateria şi (3) în pofida anilor de succes, au fost înfrânţi în mod decisiv de guvernul din Sri Lanka în 2009.

Tigrii Tamili: terorism, război de gherilă şi luptă convenţională

Vreme de mai bine de trei decenii, obiectivul Tigrilor Tamili a fost independenţa; mijloacele prin care sperau s-o obţină erau mişcările de masă susţinute de populaţie care să înfrunte o armată convenţională. Tigrii de la început şi cei care i-au precedat au fost marxişti; oricum tot ce a mai rămas la finalul anilor 1970 a fost un tip de milenarism şi traiectoria revoluţionară propusă de Mao. Tigrii au reprezentat mereu componenta extremă a mişcării naţionaliste tamile şi de aceea le-a fost dificil să obţină de bunăvoie un sprijin din partea minorităţii tamile. Au pus la cale acte de terorism împotriva tamililor moderaţi şi împotriva propriei populaţii pentru a face rost de bani şi a le cere supunere, după cum au făcut-o împotriva guvernului dominat de singhalezi şi populaţiei pentru a câştiga dreptul la o ţară. Tigrii foloseau atât asasinatele şi atacurile împotriva avanposturilor militare şi de poliţie, cât şi atacurile armate şi cu bombă asupra ţintelor civile, cum ar fi centrele comerciale, avioanele de pasageri şi autobuzele, moscheile şi templele (inclusiv templul budist

de la Kandy, cel mai venerat loc din ţară) şi străzile din oraşe şi sate. O singură maşină-capcană care a explodat într-o piaţă din capitala ţării Colombo în aprilie 1987 a omorât 113 şi a rănit peste 200 de persoane; o alta în ianuarie 1996 a distrus centrul financiar al oraşului, omorând 86 de oameni şi rănind alţi 1 400. Totalul victimelor produse de asemenea atacuri este de mii de persoane, iar numărul total al morţilor în conflict depăşeşte 70.00048.

Ce i-a făcut pe Tigrii Tamili în special să devină o forţă puternică şi mortală a fost suportul financiar consistent primit de la numeroasa populaţie tamilă din sud-estul Indiei şi relativ înstăritele comunităţi de expatriaţi din Europa Occidentală, America de Nord şi Australasia. Pentru o vreme, în anii 1980, Tigrii Tamili au fost chiar beneficiarii ajutorului informativ şi material primit din partea unor elemente din serviciile secrete indiene care se opuneau guvernului din Sri Lanka. De asemenea, pentru a aduna bani, Tigrii Tamili s-au bazat, când şi când, pe furturile din bănci şi pe alte infracţiuni mărunte. În ultimul deceniu de existenţă, Tigrii Tamili s-au extins în operaţii mult mai lucrative, cum ar fi afaceri legale, camătă, extorcare, contrabandă cu arme şi droguri, precum şi taxarea forţată a tamililor, mai ales atunci când eforturile de a limita finanţarea internaţională a activităţilor a avut tot mai mult succes, după atentatele de la 11 septembrie.

Sprijinul internaţional şi strâmtorile înguste care despart Sri Lanka de continent le-au permis Tigrilor Tamili, până aproape de finalul conflictului, să efectueze operaţii chiar şi când reuşitele eforturi singhaleze de contrainsurgenţă şi sprijinul tot mai anemic venit din partea tamililor din Sri Lanka ar fi dus la neutralizarea mişcării. În aceste condiţii, Tigrii Tamili au ajuns aproape

total dependenţi de tacticile teroriste pentru a-şi menţine lupta vie.

Când au primit mai mult sprijin, insurgenţa Tigrilor Tamili s-a extins, incluzând şi operaţii mai ample de gherilă împotriva armatei stilankeze, folosindu-se în particular de unităţi formate doar din femei sau din copii-soldaţi. În 1988 şi în 1994 – 1995, Tigrii Tamili au reuşit să susţină unităţi militare mici convenţionale de teren, creând esenţialmente un ministat tamil. Chiar şi când erau în defensivă, în 1996, Tigrii s-au angajat în operaţii militare pe o scară relativ largă care angajau câteva mii de luptători.

Un factor constant a fost prezenţa unei virulente forme de naţionalism care a înlocuit cu totul timpuriul interes pentru marxism. O sursă de inspiraţie a fost naţionalismul hindus din India de la începutul secolului al XX-lea. Oriunde era posibil, Tigrii Tamili înfiinţau şcoli în taberele de bază din Sri Lanka şi peste graniţă destinate îndoctrinării tinerilor tamili cu o mixtură ameţitoare de naţionalism, misticism hindus, ascetism şi sacrificiu de sine. Când nu reuşea să recruteze, gruparea răpea pur şi simplu copii.

Un alt aspect al rebeliunii Tigrilor Tamili era repetată implicare a Indiei în conflict. Din 1987 până în 1990, trupele indiene de menţinere a păcii au încercat să impună un armistiţiu, în principal pentru ca lupta Tigrilor să nu se extindă pe continent. În cele din urmă, s-au declanşat lupte directe între Tigri şi trupele indiene, iar guvernul stilankez deja obosit de prezenţa militară străină, le-a dat Tigrilor arme să le folosească împotriva armatei indiene49. Mai mult, în pofida eforturilor Indiei, Tigrii Tamili au reuşit să transfere lupta pe continent, asasinându-l pe Rajiv Gandhi, prim-ministrul Indiei, în 1991.

Tigrii Tamili şi terorismul sinucigaş

O caracteristică de reţinut a campaniei Tigrilor Tamili a fost introducerea a noi metode potrivite circumstanţelor particulare ale insurgenţei lor. Destul de şocantă era utilizarea aşa-numiţilor atacatori sinucigaşi – terorişti care duceau şi detonau bombe în proximitatea ţintei lor. Tactica are un succes alarmant de mare în penetrarea sistemelor de apărare antiteroristă şi în producerea unui număr mare de victime sau în distrugerea unor ţinte anume. Atacatorii sinucigaşi pot reacţiona la circumstanţele care se ivesc şi pot ajunge mult mai aproape de ţintele lor, nemaifiind preocupate de necesitatea de a scăpa. Hezbollah a fost prima grupare în istoria recentă care a folosit tactica începând cu atacurile din 1983 împotriva trupelor Statelor Unite ale Americii şi Franţei din Liban, evenimente care au produs o impresie puternică asupra liderului Tigrilor Tamili, Prabhakaran. Tigrii au început să folosească această tactică în 1987, devenind rapid, până nu demult, cei mai prolifici agenţi ai misiunilor teroriste suicidare. Din 1987 până în 2001, Tigrii au efectuat mai multe atacuri sinucigaşe decât toate celelalte grupări care foloseau tactica împreună – nu mai puţine de două sute50. (în anii din urmă, membrii grupărilor palestiniene, irakiene şi jihadiste au devenit cei mai înfocaţi susţinători ai atacurilor sinucigaşe.) Tigrii Tamili, ca şi alţii înaintea lor şi după ei, au folosit atacatori sinucigaşi pentru că grupul îşi dorea cu disperare să recâştige iniţiativa şi avea o singură resursă din abundenţă: luptători tineri, devotaţi până la fanatism. Rezumând, Prabhakaran afirma într-un discurs din 1998: „În termeni de efective, putere de foc şi resurse, inamicul era puternic şi balanţa puterii militare înclina în favoarea lui. Cu toate acestea, aveam o armă extraordinară care nu era în arsenalul inamicului. Curajul şi dăruirea luptătorilor noştri au fost cea mai puternică armă a noastră în bătălie”

51. Atât de mare a devenit dependenţa Tigrilor Tamili de această tactică încât a creat două ramuri ale organizaţiei destinate special atacurilor sinucigaşe, Tigrii Negri pentru bărbaţi şi Păsările Libertăţii pentru femei.

Tigrii foloseau misiunile sinucigaşe atât împotriva rivalilor naţionalişti moderaţi, cât şi împotriva guvernului. Din 1991 în 1994, Tigrii s-au angajat într-o distrugătoare campanie de violenţă, eliminând cu ajutorul atentatorilor sinucigaşi cea mai mare parte a unuia dintre principalele partide din Sri Lanka, Partidul Naţional Unit, inclusiv pe candidatul său prezidenţial şi mai mult de 50 de membri52. Misiunile sinucigaşe puse la cale de Tigrii Tamili erau, de asemenea, o tactică eficientă pentru diminuarea victoriilor armatei stilankeze. În 1994, Tigrii Negri, atacând pe apă, au distrus al doilea vapor ca importanţă al flotei din Sri Lanka. Patru ani mai târziu, echipele Tigrilor Negri au asasinat un general stilankez şi au efectuat atacuri împotriva coloanelor armatei şi poliţiei.

Cine-şi dorea o asemenea soartă? Tigrii Tamili primeau un flux constant de voluntari, în mare parte ca urmare a politicii grupului de a răpi şi educa copii într-un mediu virulent şi de înflăcărat naţionalism. Fotografiile încoronate cu flori ale tinerilor martiri decorau zidurile taberelor de instruire ale Tigrilor Tamili şi din oraşele controlate de aceştia, iar în publicaţiile tamile erau mereu evocaţi. Oraşele tamile sunt pline de monumente dedicate Tigrilor Negri martiri. Alt motiv este că atacatorilor le era garantat privilegiul de a mânca ultima lor masă alături de charismaticul lider al grupului, Prabhakaran. Pe de altă parte, părinţii tinerilor martiri erau răsplătiţi uneori material sau erau forţaţi prin intimidare să renunţe la propriii copii. Chiar şi pentru acei Tigri Tamili ale căror misiuni nu urmau neapărat să se încheie prin propria moarte, aureola martiriului şi mângâierea morţii exercitau

o atracţie puternică. Atât luptătorii de gherilă, cât şi teroriştii Tigrilor Tamili trebuiau să aibă asupra lor fiole cu cianură pe care să le folosească în eventualitatea iminenţei capturării. „Suntem căsătoriţi cu cianura noastră. Ne face să avem mintea limpede şi hotărâtă” 53, spunea unul dintre ei

Astfel, mai mult de 600 de Tigri Tamili s-au sinucis54.

Sfârşitul Tigrilor Tamili în 2005, Tigrii Tamili deţineau aproape un sfert de ţară, dar s-au petrecut mai apoi schimbări rapide care au adus victoria totală a guvernului stilankez în mai 2009, când trupele guvernamentale au cucerit ultima fortăreaţă a Tigrilor Tamili şi l-au ucis pe Prabhakaran, care încerca să fugă.

Mare parte din merit pentru această victoria a fost atribuit preşedintelui Mahinda Rajapaksa, care fusese ales în 2005. Rajapaksa a impus o nouă voinţă de a-i înfrânge cu totul pe Tigrii Tamili şi a militarizat conflictul în câteva modalităţi importante: în primul rând, refuzând să negocieze cu Tigrii şi, în al doilea rând, transferând aproape toate operaţiile armate de la poliţie sau de la trupele paramilitare către armata regulată. Dar mulţi tamili şi critici străini susţin că victoria finală a lui Rajapaksa a fost făcută posibilă în mare măsură de brutalitatea armatei. Unii au susţinut că armata a folosit arme chimice împotriva unităţilor Tigrilor. Alţii au acuzat guvernul de extinsele crime de război, inclusiv prin răpiri şi violuri, utilizate pentru terorizarea populaţiei civile.

Chiar dacă este posibil ca guvernul din Sri Lanka să fi comis crime de război care au contribuit la triumful statului, au mai fost alţi câţiva factori care au condus la această victorie decisivă. În primul rând, populaţia nu i-a sprijinit niciodată pe Tigrii Tamili de bunăvoie, în parte pentru că ei înşişi se bizuiau pe brutalitate şi pe ceea ce cu siguranţă s-ar califica drept crime de război. Când a

devenit clar că Tigrii pierdeau lupta militară, puţini civili le-au susţinut cauza. Până în 2009, cei mai mulţi tamili voiau pur şi simplu să scape de violenţele ambelor tabere.

În al doilea rând, guvernul din Sri Lanka devenise mult mai priceput în a conduce folosind şi recompensa, nu numai pedeapsa. Chiar dacă Rajapaksa a adoptat o poziţie inflexibilă faţă de Tigrii Tamili, el şi guvernul său şi-au moderat în mod spectaculos poziţia faţă de cererile lingvistice, culturale şi politice ale populaţiei. De pildă, s-a hotărât că tamila este o limbă oficială în Sri Lanka şi mulţi etnici tamili au început să fie angajaţi în guvernul stilankez.

În al treilea rând, faptul că Statele Unite ale Americii şi aliaţii acestora au redus finanţarea internaţională a terorismului după 11 septembrie a făcut ca Tigrilor Tamili să le fie greu să colecteze bani. Mai mult, Statele Unite ale Americii au furnizat guvernului din Sri Lanka informaţii obţinute prin interceptarea semnalelor electronice (*signal intelligence*).

Şi, în al patrulea rând, armata din Sri Lanka a adoptat tactici folosite cu succes de trupele britanice şi malaysiene în anii 1950. În particular, a intensificat utilizarea informaţiilor despre amplasarea şi înzestrarea inamicului, a evitat luptele de amploare şi a folosit unităţi care se puteau deplasa rapid şi precis. Cu alte cuvinte, armata stilankeză a adoptat multe din tacticile de gherilă ale Tigrilor Tamili.

ETA: Ţara Bascilor şi Libertate

Una dintre cele mai îndelungate lupte etnonaţionaliste nesoluţionate este cea a organizaţiei Ţara Bascilor şi Libertate (cunoscută ca ETA, acronim după numele său basc), care luptă de decenii pentru independenţă naţională, deseori cu ajutorul actelor teroriste. Bascii trăiesc în Pirinei, în nordul Spaniei şi, cu

toate că nu au un stat independent de mai bine de un mileniu, limba, cultura şi identitatea bască au rămas distincte. În anii 1950, ultranaţionalistul Francisco Franco, dictatorul fascist spaniol, a încercat să suprime cu forţa separatismul basc şi să-i asimileze pe basci în Spania. Naţionaliştii basci i s-au opus lui Franco, dar fără mari rezultate. Cei mai radicali au fondat ETA şi au declanşat lupta armată pentru independenţă împotriva Spaniei, imitând cu bună ştiinţă alte lupte naţionale din Lumea a Treia împotriva puterilor coloniale. În 1965, liderii

ETA au adoptat „teoria spiralei", acţiune-represiune-acţiune, o strategie pentru utilizarea terorismului care se baza pe experienţa altor grupări etnonaţionaliste, în special a FLN în Algeria. „Teoria spiralei" admitea că, deşi nu exista o mişcare largă revoluţionară, aceasta putea fi creată sau, mai degrabă, făcută să acţioneze. Strategia era familiară de acum, deşi niciodată atât de limpede exprimată: unităţile teroriste sau „de comando" vor organiza atacuri împotriva guvernului, poliţiei şi armatei spaniole; incapabile să-i vizeze doar pe terorişti, acestea vor reprima populaţia care i-ar putea adăposti, alienându-şi astfel masele, inflamând şi mai mult separatismul basc şi creând o largă mişcare revoluţionară care putea determina Spania să le dea bascilor libertatea. Acest plan seamănă îndeaproape ideilor pe care le aplica tot atunci Carlos Marighella în Brazilia (vezi Capitolul 13 pentru mai multe despre Marighella şi grupările latinoamericane pe care le-a inspirat).

În 1968, ETA – şi, deopotrivă, mulţimea de alte grupări care efectuau în mod obişnuit atentate în numele ETA – a început să lanseze lovituri teroriste conform „teoriei spiralei". Agenţii ETA răpeau şi asasinau atât funcţionari guvernamentali sau din poliţie, cât şi persoane basce cunoscute care se opuneau independenţei sau

utilizării violenţei. De asemenea, ETA dădea spargeri la bănci şi îi extorca pe comercianţi (impunându-le o „taxă revoluţionară”, cum o denumise) pentru a-şi finanţa activităţile care, în afara terorismului, includeau şi un substanţial efort propagandistic. Deşi mulţi basci se puteau considera naţionalişti şi susţineau independenţa sau, cel puţin, autonomia în tot acest timp, relativ puţini au susţinut ETA.

Probabil că ETA a atins cea mai înaltă cotă de popularitate printre basci în 1970, când 16 militanţi ETA s-au folosit de un proces care se judeca în oraşul Burgos pentru a vorbi despre cauza lor în public. Şase acuzaţi au fost condamnaţi la moarte, însă sentinţele au fost reduse în urma uriaşelor manifestaţii care îi prezentau pe acuzaţii din Burgos ca pe nişte martiri55. Strategia „teoriei spiralei” părea să aibă succes. Sprijinul pentru ETA a crescut, în mare măsură din partea grupărilor de opoziţie spaniole, cum ar fi socialiştii şi comuniştii, care vedeau în ETA în primul rând dimensiunea antiautoritară, mai degrabă decât cea probască, o reputaţie întărită după ce ETA l-a asasinat în 1973 pe Luis Carrero Blanco, prim-ministrul lui Franco şi posibilul său succesor.

În mod ironic, succesul ETA pe termen scurt i-a precipitat declinul pe termen lung, pentru că moartea lui Carrero Blanco a grăbit căderea fascismului după moartea lui Franco în 1975. Întoarcerea la democraţia constituţională a subminat mult nivelul de sprijin şi perspectivele pentru victorie ale ETA pentru că dispărea astfel inamicul care a definit existenţa grupării şi i-a garantat susţinerea publică în toată Spania. În fapt, mulţi basci au pus la îndoială necesitatea unei revoluţii dată fiind posibilitatea liberei exprimări şi autonomiei în cadrul unui stat democrat. Însă campania teroristă a ETA a continuat, ba chiar s-a intensificat. Ameţiţi de violenţă şi

dornici până la disperare să atragă atenţia şi să-şi folosească puterea, teroriştii ETA au început să vizeze civilii din teritoriile basce şi din toată Spania la finalul anilor 1970, cea mai sângeroasă perioadă din campania ETA veche de patru decenii. ETA şi simpatizanţii săi au susţinut multă vreme că au căutat să reducă numărul de victime, atacând în schimb obiective cu un grad ridicat de simbolism, toate acestea evitând, în general, uciderea inocenţilor. Când bombele ETA au omorât, de fapt, civili, purtătorii de cuvânt au încercat să transfere responsabilitatea în sarcina autorităţilor, pe care le acuzau că au ignorat avertismentele telefonice primite, cum a fost cazul bombei detonate în 1987 în supermarketul Hipercor din Barcelona, când au murit 21 de civili, inclusiv câţiva copii56. Oricum, lucrurile simt clare: ETA a ucis mai mult de 800 de persoane din anii 1960 şi peste o treime dintre cei ucişi au fost civili57.

În cea mai mare parte a existenţei sale, ETA a fost puternic înrădăcinată în identitatea muncitorească a celor mai mulţi membri ai săi. De la sfârşitul anilor 1960, de fapt, ETA şi câteva grupuri disidente au fost marxiste pe faţă în ideologia şi obiectivele lor, alegere legată de strânsa identificare a ETA cu mişcările de eliberare din Lumea a Treia. În anii 1980, guvernul spaniol a început să profite de aceasta, sperând să îndepărteze clasa mijlocie moderată bască, acordându-le egalitate culturală şi lingvistică şi practic autonomia politică a regiunii. Eficienţa ETA a fost, de asemenea, diminuată de creşterea profesionalismului poliţiei şi de tot mai marea disponibilitate a Franţei de a-i extrăda pe teroriştii şi activiştii ETA care se ascundeau în Pirineii francezi. La mijlocul anilor 1980, deşi câştiga teren în lupta contra ETA, guvernul spaniol a început să fie într-atât de îngrijorat de terorismul ETA că şefii agenţiilor de

securitate au pornit un adevărat „război murdar”: plutoanele secrete de execuţie ale guvernului – denumite Grupurile antiteroriste de eliberare sau GAL – răpeau, torturau şi ucideau membrii ETA sau civilii nevinovaţi care le cădeau întâmplător în plasă. În cei patru ani de existenţă, GAL a ucis cel puţin 27 de oameni, inclusiv nouă care nu au avut nicio legătură cu ETA. Relatările şi zvonurile despre brutalitatea dincolo de lege a GAL nu au dus la realizarea „teoriei spiralei” pe care se baza ETA – mai precis, crearea unei mişcări populare separatiste basce care să forţeze Spania să acorde independenţa Ţării Bascilor – dar au insuflat o nouă viaţă organizaţiei, dând consistenţă pretenţiilor ETA că luptă împotriva unui stat autoritar. Întrebat cum a reuşit ETA să găsească suficient sprijin pentru a continua să opereze în anii 1980, un deceniu al declinului, un fost membru ETA a răspuns simplu: „Războiul murdar al GAL” era responsabil de popularitatea ETA58. Dată fiind violenţa GAL, mulţi spanioli au pus sub semnul întrebării progresul Spaniei pe drumul creării unui stat liberal democratic după moartea lui Franco. În viziunea multor spanioli, basci şi observatori internaţionali, pata „războiului murdar” al GAL a fost parţial înlăturată în anii 1990 de judecarea şi condamnarea multor contraterorişti GAL, inclusiv a ministrului de interne, a şeftdui Securităţii Statului şi a numeroşi înalţi funcţionari regionali.

Acordând autonomie efectivă bascilor, în special dreptul la autoguvernare, obiectivele separatiştilor basci au fost îndeplinite, chiar dacă nerecunoscute oficial. N-au mai rămas mulţi cei care mai vor să continue campania militară/teroristă pentru independenţă. În consecinţă, ETA s-a restrâns la un mic nucleu de membri radicali, obligaţi în mare măsură să plece peste graniţă în exil. Cu încheierea campaniei contrateroriste a GAL şi cu

încrederea în posibilitatea eradicării complete a violenţei ETA, terorismul a revenit la cote care pot fi considerate suportabile. ETA încă mai pune la cale acte teroriste, însă la un nivel mult redus. Este în continuare ceva mai mult decât o simplă bătaie de cap, însă cu certitudine nu mai reprezintă un pericol pentru stat sau pentru ordinea socială. Astfel că, în 2010, a anunţat armistiţiul şi „permanenta" suspendare a activităţii armate în anii următori. Acest anunţ a dat noi speranţa că violenţele ETA s-au încheiat, deşi ameninţarea cu vărsarea de sânge din partea grupărilor disidente rămâne.

Doi factori au fost esenţiali pentru declinul a ceea ce era deja o susţinere periferică a terorismului ETA. Primul, în 1997, a fost reacţia populară la răpirea şi asasinarea lui Miguel Ángel Blanco, politician conservator basc. 100.000 de basci au manifestat în semn de protest faţă de asasinarea acestuia şi alte câteva milioane de oameni în restul Spaniei59. Partizanii ETA au intrat în defensivă, hărţuiţi în mod obişnuit de comunităţi despre care ei credeau că sunt „ale lor". Celălalt eveniment care a contribuit la declinul popularităţii şi eficienţei ETA a fost momentul 11 septembrie, un atac terorist atât de amplu şi sângeros că a compromis justificările organizaţiei pentru actele teroriste atât în Spania, cât şi în mare parte din Occident.

Bibliografie

Pentru lucrări despre conflictul arabo-israelian, vezi bibliografia de la finalul precedentului capitol. Printre cele mai utile cărţi despre Arafat, Fatah şi OEP se află Jillian Becker, *The PLO*: *The rise and Fall of the Palestine Liberation Organization* (St. Martin's, 1984); Alan Hart, *Arafat*: *A Political* Biography, ed. IV (Indiana University Press, 1989 [1984]); Barry Rubin, *Revolution Until Victory*? *The Politics and History of the PLO* (Harvard University

Press, 1994); Barry Rubin şi Judith Colp Rubin, *Yasir Arafat*: *A Political Biography* (Oxford University Press, 2003); şi Janet Wallach şi John Wallach, *Arafat*: *In the eyes of the Beholder*, ed. revizuită (Birch Lane Press, 1997). Pentru un punct de vedere clar propalestinian, dar anti-Arafat, vezi Said Aburish, *Arafat*: *From Defender to Dictator*, ediţie revăzută şi adăugită (Bloomsbury, 2004). Despre masacrul de la München vezi cartea lui Simon Reeve, *One Day în September*. *The Full Story of the 1972 Münich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"* (Arcade, 2000). Despre Abu Nidal, vezi lucrarea lui Patrick Seale, *Abu Nidal*: *A Gun for Hire* (Random House, 1992).

Cele mai bune trei cercetări despre IR şi Troubles sunt cele citate la finalul Capitolului 9: Bell, *The Secret Army*, Coogan, *The IRA*; şi English, *Armed Struggle*. Deosebit de valoroase pentru perioada acoperită de acest capitol sunt cărţi precum cea a lui Martin Dillon, *The Dirty War* (Routledge, 1999), şi cea scrisă de Ian Geldard şi Keith Craig, *IRA*, *INLA*: *Foreign Support and International Connections* (Institute for the Study of Terrorism, 1988). Marc Mulholland oferă o utilă panoramă a istoriei Irlandei de Nord în *Northern Ireland – A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2003 [2002]). Aşa-numita Carte verde (*Green Book*) a IRA poate fi găsit şi ea sub titlul *Handbookfor Volunteers of the Irish Republican Army* (Paladin, 1985). O carte lămuritoare scrisă de o contemporană a acelei perioade este Maria McGuire, *Take Arms*: *A Year in the Provisional IRA* (Quartet, 1973).

Trei lucrări excelente despre îndelungatul război civil din Sri Lanka simt Asoka Bandarage, *The Separatist Conflict în Sri Lanka*: *Terrorism*, *Ethnicity*, *Political Economy* (Routledge, 2009); John Richardson, *Paradise Poisoned*: *Learning About Conflict*, *Terrorism and*

Development from Sri Lanka's Civil Wars (International Centre for Ethnic Studies, 2005), şi cea al cărei editor este Robert Rotberg, *Creating Peace în Sri Lanka* (Brookings Institution, 1999). Despre Tigrii Tamili şi terorismul sinucigaş vezi Mia Bloom, *Dying to Kill*: *The Allure of Suicide Terrorism* (Columbia University Press, 2005), şi Robert A. Pape, *Dying to Win*: *The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (Random House, 2006). Amândouă simt de asemenea surse excelente în legătură cu terorismul sinucigaş al Hamas şi Hezbollah.

O relatare cuprinzătoare despre lupta bascilor este cea scrisă de Ludger Mees, *Nationalism*, *Violence*, *and Democracy*: *The*

Basque Clash of Identities (Palgrave Macmillan, 2003). Un bun studiu despre ETA (deşi acum în parte depăşit) este cel scris de John Sullivan, *ETA and Basque Nationalism*: *The Fight for Euskadi*, *1890 – 1986* (Routledge, 1988). O analiză mai recentă, dar mai scurtă este cea a lui Goldie Shabad şi Francisco José Liera Ramo, „Violenţa politică într-un stat democratic: terorismul basc în Spania", în lucrarea editată de Crenshaw, *Terrorism în Context*. Un excelent studiu despre „războiul murdar" de la mijlocul anilor 1980 este cel semnat de Paddy Woodworth, *Dirty War*, *Clean Hands*: *ETA*, *the GAL*, *and Spanish Democracy* (Cork University Press, 2001). O fascinantă analiză poststructuralistă a terorismului basc este cea scrisă de Joseba Zulaika, *Basque Violence*: *Metaphor and Sacrament* (University of Nevada Press, 1988).

Capitolul 13

Epoca terorismului de stânga şi internaţional

Terorismul revoluţionar inspirat de mişcările de stânga a trecut pe plan secund între anii 1920 şi 1950, eclipsat la început de terorismul de stat şi apoi de cel

etnonaţionalist. Cu toate acestea, în anii 1960 şi 1970, terorismul de stânga a revenit în forţă, stârnind în cele din urmă temerea că asistăm la o nouă conspiraţie internaţională teroristă de stânga.

Reîntoarcerea terorismului revoluţionar începutul recrudescenţei terorismului revoluţionar poate fi identificat la confluenţa mai multor factori din anii 1960. Primul a fost sentimentul de speranţă şi furie creat de rapida extindere a mişcării anticolonialiste, care dusese deja la independenţa mai multor ţări din Africa şi Asia. Eforturile de cele mai multe ori brutale ale lumii occidentale de a se împotrivi acestor mişcări, cum s-a întâmplat în Algeria şi Vietnam, se potriveau definiţiei marxiste a imperialismului, mai ales în mediul ideologic „fierbinte” întreţinut de Războiul Rece. Mao Zedong şi Nikita Hruşciov au contribuit la aceasta vânzând peste tot marxismul ca o strategie a războaielor anticolonialiste de independenţă. În acele ţări unde ocupantul străin nu putea fi considerat inamic, marxiştii direcţionau ura împotriva elitei aflate la guvernare, caracterizând adesea guvernarea lor locală – fie că era vorba despre o democraţie din lumea dezvoltată, fie de o dictatură din Lumea a Treia – drept o marionetă a celei mai mari puteri militare şi comerciale a perioadei, Statele Unite ale Americii.

Noua generaţie de terorişti a căutat să dea o semnificaţie marxismului în această stare de fapt şi a găsit un public amator, mai ales în marea masă de studenţi creată de extinderea educaţiei postliceale şi în tot mai consistenta clasă mijlocie. Decalajele tot mai mari de avere asociate adesea cu conservatorismul generaţiilor mai în vârstă i-au împins pe tineri către interpretarea extrem de ideologizată a evenimentelor la care participau. Aceste premise au ajutat la modelarea uneia dintre caracteristicile centrale ale noii tradiţii revoluţionare

teroriste: grupuri de studenţi bogaţi şi educaţi sperând să facă revoluţii în numele celor despre care-şi imaginau că simt masele sărace (şi ignorante).

Mişcările revoluţionare din America Latină

Cel mai influent personaj în noua tradiţie revoluţionară în devenire era argentinianul Ernesto „Che" Guevara. Alături de Fidel Castro, el a condus o insurecţie care a înlăturat regimul cubanez al lui Batista susţinut de americani în ziua de Anul Nou 1959. Nu mult după aceea, Guevara a scris *La Guerra de Guerrillas* („Războiul de gherilă", 1961), un ghid practic pentru înfăptuirea revoluţiilor. Guevara pretindea că în America Latină trupele „avangardei" luminate trebuie să creeze situaţii revoluţionare în zonele împovărate de sărăcie, iar aceste situaţii pot fi exploatate prin metode mai degrabă militare decât politice.

Cu toate că Guevara abia dacă menţionează terorismul, descriindu-l ca fiind un adaos urban al unui mai larg proces care se petrece în zona rurală, revoluţionarii de mai târziu au început să promoveze terorismul considerându-l o metodă esenţială pentru a pune mâna pe putere. Primele acţiuni de terorism revoluţionar din America Latină a anilor 1960 s-au petrecut în Venezuela, unde Forţele Armate de Eliberare Naţională au executat atacuri împotriva companiilor străine şi au asasinat ofiţeri de poliţie, şi în Guatemala, unde rebelii înarmaţi au răpit şi asasinat înalţi funcţionari guatemalezi şi străini, inclusiv pe ambasadorul Statelor Unite ale Americii, care a fost asasinat în 1968. Cele două campanii nu au realizat mare lucru şi ambele au dispărut în scurtă vreme.

Uruguay şi Tupamaros

O mişcare revoluţionară mult mai distructivă şi influentă a apărut însă în Uruguay. Ţara, aflată între Brazilia şi Argentina, pe coasta Atlanticului de sud, nu

părea să se potrivească unei revoluţii de tipul celor descrise de Guevara, pentru că se lăuda cu o populaţie preponderent urbană, cu o economie în plin avânt şi un surprinzător de stabil guvern democratic. Oricum, până către sfârşitul anilor 1950, economia orientată către export a început să dea rateuri. Nivelul de trai s-a deteriorat rapid atât pentru săraci, tot mai mulţi dintre ei protejaţi tot mai puţin de plasa de siguranţă a politicii sociale de stat, cât şi pentru tinerii adulţi bine educaţi, care începuseră să nu-şi mai găsească locul în structurile economice. Fără vechi tradiţii democratice, statul a început instinctiv să apeleze tot mai mult la armată, poliţie, tribunale şi la presa controlată de guvern pentru a-i neutraliza pe nemulţumiţi. Râul Sendic, un tânăr student la drept din Montevideo, capitala ţării, a încercat să-i organizeze pe muncitorii uruguayeni care lucrau pe plantaţiile de trestie de zahăr, însă mişcarea a fost suprimată de armată, care era mână în mână cu marii latifundiari. Sendic s-a hotărât să provoace statul cu ajutorul violenţei. Mai mult, el a decis ca sediul central al mişcării să fie în Montevideo – unde trăia jumătate din populaţia ţării – pentru că acolo micul său număr de adepţi era mult mai capabil să atragă atenţia muncitorilor pauperizaţi. În 1962 sau 1963, el a întemeiat Mişcarea de eliberare naţională, mai cunoscută ca Tupamaros, în onoarea liderului incaş Túpac Amaru al II-lea, care a condus o revoluţie împotriva spaniolilor la sfârşitul secolului al XVIII-lea. În esenţă partid marxist, acesta şi-a stabilit ca obiective majore distrugerea capitalismului şi a democraţiei de faţadă, masiva redistribuire a bogăţiei şi crearea unui stat socialist descentralizat.

În primii cinci ani, Tupamaros au adunat arme, şi-au asigurat finanţarea şi au încercat să pună pe picioare rudimentele a ceea ce ei numeau „puterea dual㔝. Ei şi-o

imaginau ca pe un pseudoguvern paralel care să satisfacă adevăratele nevoi ale oamenilor şi să submineze credinţa în guvernul oficial uruguayan. Pentru aceasta, Tupamaros au spart bănci şi depozite şi au deturnat camioane care transportau alimente, distribuind prada către săraci, ca nişte Robin Hood moderni. Grupul în sine şi-a păstrat micile dimensiuni, limitându-se în mare măsură la locuitori urbani tineri, bine educaţi, aparţinând clasei medii sau superioare dintre care o treime erau studenţi.

Marighella şi gherila urbană

Sendic şi Tupamaros adunaseră suficiente arme, bani şi sprijin popular până în 1968 pentru a putea adopta noua strategie susţinută de Carlos Marighella, un legiuitor brazilian devenit revoluţionar comunist şi ucis într-un schimb de focuri cu poliţia în 1969. Marighella a scris multe mici studii despre războiul revoluţionar, însă cartea lui cea mai cunoscută era *Minimanual de Guerrilheiro Urbano* („Mic manual de gherilă urbană", publicată cu doar câteva luni înainte de moarte). Scrierile lui Marighella rămân dintre cele mai influente – probabil *cele* mai influentedin istoria modernă a terorismului, datorându-şi succesul modalităţii în care sintetizează un larg spectru de surse într-o expunere coerentă şi şocantă despre tacticile, strategia şi obiectivele finale ale violenţei.

Marighella considera că revoluţionarilor le este refuzată susţinerea populară din cauza succesului pe care-l are statul în convingerea maselor că trăiesc într-o societate suficient de dreapta şi generoasă. Strategia sa era să copleşească guvernul pe toate fronturile cu violenţe haotice în aşa fel încât statul să fie „obligat să transforme situaţia politică într-una militară" 1. Brutalitatea poliţiei şi măsurile, drastice luate de armată vor arăta, credea el, ce este cu adevărat statul, o entitate opresivă, fascistă, în serviciul capitalului internaţional. Astfel masele, scăpate

de vălul de pe ochi, se vor înrola inexorabil într-o armată de gherilă condusă de avangarda revoluţionară în număr suficient de mare pentru a putea răsturna statul.

Poate că elementul cel mai important al strategiei lui Marighella era afirmaţia că, de vreme ce scopul violenţei revoluţionare era să provoace statul, ţinta specifică, forma şi numărul de victime ale violenţei sunt cu toate irelevante, câtă vreme rezultatul este haosul. Pentru revoluţionari ţinte potrivite se găsesc peste tot: „bănci, complexe industriale, fabrici de armament, cazărmi, închisori, clădiri publice, sedii de radio şi de televiziune, firme nord-americane, rezervoare de benzină, rafinării, vapoare, avioane, porturi, aeroporturi, spitale, centre de sănătate, bănci de sânge, depozite, garaje, ambasade, reşedinţele membrilor de nivel înalt ai regimului, cum ar fi miniştri şi generali, secţii de poliţie, organizaţii oficiale etc”. 2. Lista de tactici pe care o face este şi ea extrem de cuprinzătoare: atacuri, jefuirea băncilor, greve şi încetarea lucrului, dezertări, confiscări de arme, eliberarea prizonierilor, execuţii, răpiri şi sabotaje. Şi, după el, toate acestea duc la terorism, de vreme ce scopul expres este provocarea cu ajutorul violenţei simbolice.

De vreme ce campania de violenţă revoluţionară a lui Marighella nu presupunea practic nicio coordonare, ci doar masacru împins la extrem, el susţinea că mijlocul ideal de organizare a gherilei urbane era acela al celulelor izolate sau al „echipelor de trăgători” formate din patru sau cinci membri3. Frontul de Eliberare Naţională din Algeria a iniţiat structuri de acest fel, fiecare celulă fiind conectată cu o alta doar prin liderul celulei. Asemenea structuri descentralizate garantează că, dacă un revoluţionar este prins, el are puţine informaţii de divulgat despre restul organizaţiei.

Cu o singură trăsătură de condei, Marighella aducea

alături aproape toate tipurile de inovaţie concepute de teoreticieni şi practicanţi de-a lungul unui veac din istoria terorismului. Ce mai rămânea era un ordin uşor de respectat: seamănă haos şi aşteaptă căderea guvernului. Dacă e să-i facem dreptate, descrierea făcută de Marighella acestei strategii este ceva mai complexă de atât, dar, de fapt, complexitatea ei a fost subminată de seducătoarea sa simplitate. Abordarea sa a devenit atât de răspândită că mulţi dintre cei care au adoptat-o în ultima jumătate de secol nici nu ştiu, probabil, numele celui care o concepuse.

Tupamaros şi terorismul

Altfel stăteau lucrurile în cazul lui Sendic şi al Tupamaros din Uruguay, care devoraseră scrierile lui Marighella. Tupamaros şi-au păstrat convingerea că mica avangardă concepută după modelul lui Guevara putea declanşa necesara criză politică, dar considerau că aceasta nu va fi exploatată de o insurecţie militară de tip cubanez, ci de o revoluţie populară declanşată de prigoana guvernamentală. Terorismul era, în fapt, alfa şi omega în planurile militare ale Tupamaros pe care aceştia au început să le pună în aplicare în 1968. Furturile din bănci şi din depozitele de alimente au început să capete proporţii, iar posibilitatea ca ele să implice împuşcarea mortală a poliţiştilor ba chiar şi a trecătorilor nevinovaţi era şi ea tot mai mare. Eforturile Tupamaros de a umili guvernul i-a determinat, de asemenea, să fure registrele contabile ale Financiera Monty, companie de împrumuturi bancare implicată în mită şi în tranzacţionarea valutei ilegale. Tupamaros au dat registrele unui procuror al statului, ceea ce a dus la câteva condamnări şi la demisiile unor politicieni4. „Echipele de trăgători” Tupamaros au asasinat membri ai poliţiei şi au atacat cu bombe mai multe clădiri guvernamentale. Ce i-a făcut pe Tupamaros şi

mai cunoscuţi a fost tactica lor de a răpi funcţionari guvernamentali, demnitari străini (inclusiv consulul brazilian şi ambasadorul britanic) şi oameni de afaceri. Victimele – 14 între 1968 şi 1972 – erau închise în casele conspirative numite „închisoarea poporului" până când guvernul elibera prizonierii sau cineva plătea exorbitantele răscumpărări5.

La început, terorismul urban al Tupamaros a avut efectele pe care şi le propusese. Atacurile simbolice bine concepute, publicitatea în presă şi operaţiile de binefacere au atras un sprijin public semnificativ. Conform unui sondaj de opinie, 59% dintre uruguayeni erau de acord că Tupamaros erau motivaţi de „dorinţa de justiţie socială", ceea ce a făcut ca numărul membrilor să crească, în momentele de glorie, la probabil 1 800 de membri6. Şi, într-adevăr, după ce situaţia a început să devină tot mai disperată, statul a recurs la tipul de tactici la care se aşteptaseră Marighella şi Sendic. Guvernul a permis poliţiei să se folosească de măsuri de urgenţă, să suspende libertăţile civile, să intensifice cenzura, să-i aresteze pe susţinătorii şi pe liderii sindicatelor şi să-i arunce ilegal în detenţie pe suspecţii de terorism, supunându-i torturii.

Până în 1971, Tupamaros deveniseră foarte încrezători, convinşi că populaţia era pe punctul de a trece cu totul în tabăra lor. Prin urmare, au supralicitat spectaculos, optând pentru alăturarea la o coaliţie care participa la alegerile prezidenţiale şi parlamentare la sfârşitul acelui an. Cu toate acestea, publicul se plictisise de scamatoriile violente ale Tupamaros, mai ales după răpirea şi asasinarea lui Dan Mitrione, care lucra la Agenţia Statelor Unite ale Americii pentru Dezvoltare Internaţională şi era, pare-se, agent CIA, în august, 1970, şi asasinarea câtorva poliţişti uruguayeni în 19711. Contrar predicţiilor lui Marighella, violenţele i-au

dezgustat pe uruguayeni şi i-au convins că erau ei înşişi ţintele terorismului. Civilii au salutat reprimarea grupării Tupamaros de către guvern, chiar şi decizia de a atribui toate operaţiile antiteroriste armatei. La alegerile din 1971, uruguayenii au votat decişi împotriva grupărilor de stânga şi în favoarea unei liste de candidaţi intransigenţi de dreapta, care au recurs tot mai des la măsuri de urgenţă pentru a combate terorismul. Ajutată mai mult de cooperarea publicului şi de propriii agenţi sub acoperire, de razii extinse, arestări nediscriminatorii şi tortură, armata a obţinut victoria în lupta cu Tupamaros. În 1972, a omorât peste 20 de membri Tupamaros în schimburile de focuri şi a capturat 1.000 de suspecţi, de asemenea, a închis alţi 4.000 care nu erau Tupamaros8. Grupul rebelilor a fost efectiv spulberat, dar răul fusese făcut în ordinea constituţională a Uruguayului. Armata s-a obişnuit cu noile sale puteri fiind dezgustată de corupţia şi ineficienţa democraţiei. În 1973, preşedintele Juan Maria Bordaberry a dizolvat Congresul şi a condus ca dictator susţinut de armată până când armata l-a înlăturat de la putere în 1976, exercitând control direct asupra statului până în 1985. În această perioadă de 12 ani, armata a încălcat pe scară largă drepturile omului.

Tupamaros speraseră să demaşte guvernul uruguayan ca o entitate fascistă, represivă aşa cum consideraseră ei că a fost dintotdeauna. Sendic şi adepţii săi, pe de altă parte, pur şi simplu încurajau – chiar facilitau – ascensiunea unei mişcări de extremă dreaptă în structura armatei şi aparatului de securitate. Ei sperau că teroarea şi violenţa vor atrage sprijinul popular. Însă terorismul a înstrăinat, în cele din urmă, populaţia. Când Tupamaros şi-au înţeles greşeala era prea târziu pentru ei şi pentru democraţia din Uruguay. Cea mai banală eroare a celor care urmau *Micul manual* al lui Carlos Marighella –

greşeală, putem spune, a celor mai mulţi terorişti de azi, fie că îşi dau seama de ea fie că nu – este că supraestimează potenţialul revoluţionar al maselor şi subestimează forţa de represiune a statului. Mai mult, chiar şi în cele mai favorabile circumstanţe, strategia presupune o cantitate şi o calitate de violenţă cu atenţie calibrată care să inflameze publicul, nu să-l respingă. Cum a fost foarte des cazul – mai evident în Imperiul Rus, Cipru şi, recent, în Palestina, Irak şi Pakistan –, este mult mai probabil ca teroriştii să destabilizeze o ţară decât să realizeze ceva care să semene măcar pe departe obiectivelor propuse. Terorismul este, aşadar, o tactică uşor de adoptat – în special în timpuri disperate de către cei care propovăduiesc acţiunea –, dar pe care cu mare greutate o poţi transforma în victorie.

Scenarii similare s-au petrecut în cea mai mare parte din America Latină. În Argentina, de pildă, două grupări – Armata revoluţionară a poporului şi *Montoneros* – se angajaseră în lupte de gherilă urbană care au produs, conform guvernului, 700 de victime. În felul acesta s-a ajuns la represalii care au inclus lovituri militare şi crearea Alianţei anticomuniste din Argentina (Triplu-A), detaşamente de extremă dreaptă susţinute de stat, responsabile până la urmă de asasinarea a 2000 de oameni. Una peste alta, Triplu-A şi statul au omorât sau „au făcut să dispară” circa 22.000 de oameni la începutul anilor 1980 – poate chiar mai mulţi9. Ca şi în Uruguay, puciul armatei argentiniene din 1976 era justificat de necesitatea de a combate terorismul, deşi Montoneros şi Armata revoluţionară a poporului fuseseră suprimate. Liderul juntei militare, generalul Jorge Videla, a demonstrat că foloasele politice ale antiterorismului erau de departe mai importante decât definirea riguroasă a acestuia atunci când descria un terorist ca fiind „nu doar

cineva cu o armă sau cu o bombă, ci şi persoana care răspândeşte idei contrare Occidentului şi civilizaţiei creştine" 10.

Forţele Armate Revoluţionare din Columbia şi narcoterorismul

Nu toate grupările revoluţionare latinoamericane au adoptat strategia de gherilă urbană. De fapt, grupul care a avut cea mai lungă carieră în regiune, Forţele Armate Revoluţionare din Columbia (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejercito del Pueblo*, FARC), au rămas cumva fidele modelului cubanez. Întemeiate în 1964 ca braţ armat al Partidului Comunist Columbian, FARC şi-au atras de la început mare parte din sprijin şi recruţi din zona rurală a ţării. FARC au rămas captive în faza a doua a revoluţiei maoiste sau guevariste având o puternică armată de gherilă formată din nu mai puţin de 20.000 de oameni. Această armată este folosită să creeze consistente „zone eliberate". Dar FARC au fost incapabile să cucerească oraşe sau să îngenuncheze guvernu111. Ca şi Tigrii Tamili din Sri Lanka, FARC recurg fără ezitare la comportamentul violent, angrenându-se în terorism, lupte de gherilă şi război convenţional atunci când le-o permit capacitatea de luptă şi ocaziile. Printre activităţile teroriste ale FARC se află asasinatele, răpirile, atentatele cu bombă şi alte atacuri împotriva ţintelor militare şi civile. Ca şi Tupamaros, FARC nu au ezitat să se folosească de răpiri. Printre victime s-au aflat politicieni (inclusiv miniştri ai cabinetului, membri ai Congresului şi candidaţi prezidenţiali), agenţi de securitate, latifundiari bogaţi, oameni de afaceri străini sau nu şi turişti. Conform unei statistici, FARC au răpit 7.000 de oameni din 1997 până în 2007, în vreme ce altă grupare revoluţionară de stânga, Armata de Eliberare Naţională, a răpit peste 5 00012. Ceea ce a început probabil ca o metodă de propagandă a

devenit o importantă sursă de venituri, FARC (şi organizaţiile rivale) adunând milioane de dolari din răscumpărări. Din anii 1980, FARC s-a implicat în traficul de droguri, în special asigurând securitatea crescătorilor de coca şi a celor care făceau transporturile de stupefiante. De asemenea, FARC câştigă bani din extorcări, din protecţie şi din aplicarea unor „taxe” şi alte plăţi în zonele lor eliberate. În vreme ce FARC susţin că sunt, în continuare, o organizaţie revoluţionară, sunt în fapt mai degrabă o grupare criminală sau, în zonele pe care le controlează, o structură cvasiguvernamentală. Mulţi recruţi i se alătură pentru că FARC reprezintă, practic, singura ocazie de angajare în zonele rurale sărace ale Columbiei.

Cărarea Luminoasă

Nu încape nicio îndoială că organizaţia teroristă cea mai violentă şi turbulentă din America Latină a fost *Sendero Luminoso* („Cărarea Luminoasă”) din Perú. Grupul a fost, în mare măsură, creaţia lui Abimael Guzmán (n. 1934), cândva profesor de filosofie la o universitate provincială din zona centrală a Anzilor şi membru al facţiunii maoiste a Partidului Comunist Peruvian. În 1970, charismaticul Guzmán şi-a pus pe picioare propria creaţie, Cărarea Luminoasă, al cărei scop era întemeierea unui stat comunist agrar cu caracteristici esenţialmente precoloniale. Guzmán a fondat o mişcare aproape religioasă printre studenţi şi colegii profesori, folosindu-se de programul educaţional al universităţii pentru a trimite recruţi în zonele montane din împrejurimi, unde au înfiinţat „şcoli populare” pentru a-i îndoctrina pe ţărani. Deşi atât Guzmán, cât şi adepţii săi cei mai apropiaţi erau intelectuali occidentalizaţi, aparţinând clasei de mijloc, programul organizaţiei, în special accentul pus pe mitologia incasă şi pe retorica împotriva albilor, era menit

să atragă sărăcită şi defavorizata populaţie indigenă peruviană.

Guzmán a profitat de relativa absenţă a statului în zonele montane şi a fondat o organizaţie disciplinată şi extrem de centralizată în timpul anilor 1970. După zece ani de pregătiri, Cărarea Luminoasă a început „Războiul poporului" în 1980 – în mod ironic, în aproape acelaşi moment în care Perú revenea la guvernarea civilă după ce fusese condus vreme de 12 ani de o juntă militară. Când guvernul a ripostat, declarând starea de necesitate în mai multe zone, *Sendero Luminoso* s-a dispersat în Anzi şi a început o campanie teroristă clasică. Deşi statul putea pretinde pe bună dreptate că a învins militar gruparea la mijlocul anilor 1980, nucleul de conducere al organizaţiei a rămas neatins. Cinica alianţă a Cărării Luminoase cu lorzii peruvieni ai drogurilor a însemnat de asemenea că grupul se scălda în bani – se spune că până la 100 de milioane de dolari anual13. Aceste fonduri au fost folosite pentru a mitui funcţionari, a cumpăra arme şi a finanţa servicii sociale pentru comunităţile indigene din munţii Perú-ului, cărora altminteri organizaţia le pricinuia multe neajunsuri. Faptul că guvernul încălca tot mai des drepturile omului – şi din pricina faptului că transfera tot mai multă putere către autorităţile militare care nu dădeau socoteală nimănui – i-a împins de asemenea pe mulţi în braţele grupării Cărarea Luminoasă. Rezultatul evident a fost că Guzmán atrăgea recruţi mai repede decât putea armata să-i captureze sau să-i omoare.

Violenţa organizaţiei Cărarea Luminoasă a căpătat multe forme, însă cel mai mult a îngrozit amploarea campaniei de asasinate. Grupul ţintea organizaţiile rivale socialiste, sindicale şi obşteşti, dar şi-a păstrat grosul furiei pentru establishmentul politic. Până în 1988, *Sendero Luminoso* asasinase mai mult de 250 de

oficialităţi, pentru ca mai apoi să accelereze ritmul, omorând 160 de oficialităţi numai în 198914. Per total, circa 30.000 de oameni au murit între 1980 şi 2000 ca rezultat al violenţelor grupării Cărarea Luminoasă, conform Comisiei pentru Adevăr şi Reconciliere din Peru15. Grupul a efectuat, de asemenea, şi o campanie extinsă de atentate cu bombă, atacând aproximativ 3 700 de ţinte din 1980 până în 198816. O ţintă favorită a fost infrastructura electrică a Perú-ului, într-atât de mult că întreruperea furnizării energiei electrice în capitala ţării Lima devenise banală. În timpul penelor de curent, Cărarea Luminoasă aprindea o enormă efigie a Partidului Comunist, secera şi ciocanul, pe înălţimile din apropierea oraşului, pentru a le reaminti locuitorilor din Lima ce soartă îi aşteaptă.

Contraterorismul şi contrainsurgenţa peruviană în replică, armata şi trupele de securitate peruviene au declanşat o barbară campanie de „dispariţii" şi execuţii juridice, atacând frecvent localităţile bănuite că îi adăpostesc pe cei din

Sendero Luminoso. Un comandant de armată spunea: „Pentru ca forţele de securitate să aibă succes, trebuie să înceapă să ucidă atât *senderistas* [membri ai *Sendero Luminoso*], cât şi *non-senderistas*... Vor ucide 60 de oameni şi, în cel mai bun caz, trei vor fi *senderistas*, însă ei vor spune că toţi cei 60 au fost *senderistas*" *17*. Populaţia a fost prinsă între terorismul Cărării Luminoase şi contraterorismul guvernamental şi aproximativ 20.000 de civili peruvieni au fost ucişi de trupele statului18.

În 1992, cu ajutorul supravegherii şi metodelor de modă veche ale poliţiei, autorităţile l-au prins pe Guzmán pe când se afla într-una din casele sale conspirative din Lima. Poliţia nu l-a prins doar pe creierul organizaţiei teroriste, ci a reuşit să pună mâna pe un computer şi o

întreagă arhivă care au dat în vileag organizaţia. Până în toamna lui 1994, statul a prins 7.000 de *senderistas 19*. Era un ritm căruia, în fine, recrutările nu-i puteau face faţă. Mai mult, gruparea se concentrase într-atât pe cultul personalităţii lui Guzmán că, după ce au tăiat capul, aproape că au ucis bestia. Până la urmă, Guzmán a fost acuzat pentru mai multe crime legate de terorism şi a fost condamnat la închisoare pe viaţă. În absenţa sa, au apărut câţiva lideri care au încercat să ducă organizaţia mai departe, reluând ocazional actele teroriste, dar operaţiile sunt departe de amploarea pe care o avea organizaţia în anii 1980 şi la începutul deceniului următor.

Statele Unite ale Americii, Noua Stângă şi Meteorologul

Şi în Statele Unite ale Americii, mişcările studenţeşti şi tulburările sociale au dus la violenţe, dar grupările radicale au avut un impact direct cu mult mai mic, în vreme ce reacţiile populare şi ale organizaţiilor statului au fost, în mod clar, mai puţin violente şi mai puţin antidemocratice. Dar întrebarea rămâne: Până la urmă, de ce recurg organizaţiile radicale la violenţă într-o societate democratică, bogată şi bine educată? Mai mult, de ce se aflau în fruntea violenţelor copii privilegiaţi, proveniţi din familii aparţinând clasei mijlocii sau superioare?

Era o epocă a tranziţiei, iar fermenţii ei culturali, sociali şi politici au cristalizat în ceea ce se va numi ulterior Noua Stângă (*New Left*). Această mişcare se deosebeşte de stânga tradiţională pentru că se concentrează nu pe muncă sau economie, ci pe probleme care ţin de libertatea personală şi justiţie cum ar fi drepturile civile şi drepturile femeilor. Generaţia *baby boom*[30] umplea colegiile şi universităţile până la refuz

30 Grup demografic născut în SUA în perioada postbelică (între 1946 şi 1964). Baby boomers simt asociaţi cu respingerea sau redefinirea

(populaţia studenţească a crescut de patru ori în Statele Unite ale Americii din 1946 până în 1970), iar studenţii erau în primele rânduri ale Mişcării pentru drepturi civile, ale revoluţiei sexuale şi ale efervescentei lumi contraculturale a drogurilor, muzicii şi stilurilor de viaţă alternative20. Însă campusurile universitare erau electrizate în special de un subiect: mânia în legătură cu războiul presupus imperialist din Vietnam şi extrem de nepopularele recrutări presupuse de acesta.

Legătura dintre Noua Stângă, tulburările studenţeşti, contracultură şi opoziţia faţă de Războiul din Vietnam era organizaţia Studenţi pentru o Societate Democratică (SDS). Organizaţia a fost întemeiată în 1960, iar ţelul ei era nimic mai puţin decât transformarea politicii şi culturii americane în mare măsură sub controlul Partidului Democrat. În momentele sale de glorie, grupul a avut 100.000 de membri, fiind o forţă de care trebuia să se ţină seama. Până la finalul deceniului, tensiunile legate de identitatea şi misiunea grupului l-au adus în pragul destrămării.

Analiza marxistă a jucat un rol important pentru cei aflaţi la marginea radicală a Noii Stângi de la început, dând astfel sens comportamentului militar, politic şi economic pe care-l observau în Statele Unite ale Americii şi peste graniţă. Până la sfârşitul anilor 1960, radicalii cei mai marxişti ai SDS s-au întors pentru inspiraţie către liderii Lumii a Treia, cum ar fi Guevara şi Marighella şi, de asemenea, Ho Shi Min din Vietnam. Aceşti radicali formau o facţiune în SDS cunoscută ca Meteorologul (*Weatherman*), nume preluat din cântecul lui Bob Dylan, *Subterranean Homesick Blues*. Meteorologul credea că drumul către revoluţie nu stă în crearea unei mişcări de masă prin fabricile şi universităţile americane, ci mai

---

valorilor tradiţionale (n.tr.).

degrabă printr-o alianţă de gherilă cu albii ultraradicali, activiştii *black power*[31] şi rebelii Lumii a Treia. Pentru a distruge ceea ce ei percepeau drept un stat poliţienesc, Meteorologul susţinea necesitatea „aducerii Războiului din Vietnam acasă în Amerikkka" – denumirea dată de ei în deriziune, sugerând caracterul fundamental rasist al Statelor Unite ale Americii. În iunie 1969, grupul – compus probabil din 500 până la 600 de membri – a pus stăpânire pe SDS, excluzându-i pe socialiştii şi pe progresiştii mai tradiţionali cu ajutorul unor aranjamente şi trucuri procedurale care l-ar fi impresionat chiar şi pe Lenin21.

În perspectiva trecerii timpului, alunecarea rapidă a grupării Meteorologul către violenţă şi o proastă reputaţie este relativ uşor de explicat. În vreme ce radicalii mişcării păreau tot mai departe de curentele centrale din Noua Stângă şi de sprijinul populaţiei, ei au recurs la soluţii şi mai radicale. Prima tentativă a grupării Meteorologul de a declanşa violenţele s-a petrecut în aşa-numitele „zile ale furiei" în octombrie 1969, când bătăuşii de stradă radicali au incendiat maşini, au spart vitrinele magazinelor şi au hărţuit poliţia în centrul oraşului Chicago. „Urăşti porcii atât de mult că vrei să-i omori", le-a spus ulterior poliţiştilor un student protestatar. „Putem pierde din punct de vedere militar, dar dacă pocnim porcii câştigăm în ochii muncitorilor". 22 „Zilele furiei" au stârnit dezgustul multor americani care au observat absurdul luptei revoluţionare dintre studenţii privilegiaţi ai clasei de mijloc şi poliţia aparţinând clasei muncitoare.

Weather Underground

Imediat după aceea, Meteorologul a lansat o

---

31 Nume (şi slogan) al diferitelor organizaţii din SUA care luptau împotriva segregării rasiale. Puternice în anii 1960 şi 1970, puneau accentul pe mândria rasială şi crearea unor instituţii politice şi culturale reprezentantive pentru populaţia americană de culoare (n.tr.).

campanie de terorism – sau, cu vorbele lor, „haos armat strategic” care-şi propunea să declanşeze „acţiuni publice de masă” împotriva capitalismului şi democraţiei burgheze23. Din acest punct de vedere, ei şi-l luaseră ca mentor pe Marighella şi-i imitau pe Tupamaros. În teorie, rebelii americani se organizaseră în celule mici, descentralizate, copiind structura grupului uruguayan. Dar acest fapt era cu totul irelevant; cu doar ceva mai mult de zece oameni decişi să treacă la violenţe, Meteorologul era incapabil ca efective, să formeze mai mult de câteva echipe de luptă. În consonanţă cu statutul lor de militanţi amatori din clasa de mijloc, campania teroristă a grupului a început dezastruos. În martie 1970, trei membri ai grupului au murit într-o casă din Greenwich Village când bomba pe care o construiau a explodat. Mai târziu în acel an, membrii grupării au atacat cu bombe cartierul general al poliţiei din New York, sediul central al Gărzii Naţionale din Washington, DC, fortul militar Presidio din San Francisco şi un centru de cercetări al armatei de la Universitatea din Wisconsin în Madison. Singura victimă a fost un student de la Universitatea din Wisconsin. La sfârşitul lui 1970, grupul şi-a schimbat numele în *Weather Underground*, anteriorul apelativ, Meteorologul, fiind considerat sexist. În următorii şapte ani, Weather Underground a pus la cale mai multe atentate cu bombă, de notat fiind atentatul din aripa Senatului din Capitoliul SUA şi cel din aripa Air Force de la Pentagon. Dându-şi aere cu presupusele conexiuni pe care le-ar fi avut cu mişcarea revoluţionară internaţională, Weather Underground a organizat atacuri pentru a sărbători revoluţia cubaneză, ca răspuns la escaladarea Războiului din Vietnam, la răsturnarea de la putere a preşedintelui chilian Salvador Allende şi împotriva operaţiilor din Angola ale companiei Gulf Oii. Cu câteva excepţii, bombele

organizaţiei Weather Underground nu au produs victime, ci doar însemnate pagube materiale. Măcinat de certuri şi dezertări, grupul s-a dizolvat practic în 1977, dar unii membri au gravitat către alte organizaţii. Ultima operaţie majoră armată a acestei epoci – efectuată de foşti activişti din Weather Underground şi de alte două grupări revoluţionare ale negrilor – a fost în 1981, atacarea unei maşini blindate Brink, în care au omorât un paznic şi doi poliţişti24.

Gruparea Weather Underground a eşuat cu totul în misiunea sa de a radicaliza publicul american şi grăbi declanşarea unei revoluţii. Cu toate acestea, grupul a fost considerat o serioasă ameninţare la adresa siguranţei naţionale de către guvernul SUA. FBI, suspectând că Meteorologul era cu adevărat – nu doar retoric – aliat cu comuniştii străini, a declanşat o investigaţie de mari proporţii prin COINTELPRO, programul său de contrainformaţii folosit pentru a supraveghea şi a distruge organizaţiile disidente atât legale, cât şi ilegale, chiar înainte ca membrii grupării să-şi fi pus uniformele de terorişti şi să fi început să pună bombe. Ancheta a dus la arestări, multe dintre acestea inutile, de vreme ce probele incriminante erau colectate de obicei prin mijloace ilegale. Din acest motiv, câţiva dintre cei mai proeminenţi membri ai grupării Weather Underground – cum ar fi echipa formată din Bill Ayers şi Bernardine Dohrn, soţ şi soţie – nu au făcut deloc puşcărie. Într-un interviu din 2001, un sfidător şi fără regrete Ayers susţinea: „Nu am fost terorişti. Motivul pentru care nu am fost terorişti este că nu am comis niciun act terorist la întâmplare împotriva populaţiei. Terorism era ceea ce făceau Statele Unite ale Americii în zona rurală a Vietnamului” 25.

Armata Simbioneză de Eliberare

O altă grupare americană de gherilă urbană, Armata

Simbioneză de Eliberare (SLA), a demonstrat că grupurile foarte mici – SLA nu a avut niciodată mai mult de 15 membri – pot atrage o atenţie disproporţionat de mare. Bizara concepţie a grupului îşi avea rădăcinile în comunalism (numele grupului este derivat din cuvântul „simbioză”), anticapitalism şi în devotamentul faţă de mişcarea revoluţionară internaţională. Activă din 1973 până în 1975, SLA este cunoscută pentru răpirea lui Patty Hearst, moştenitoarei imperiului mediatic Hearst. Patty a participat ulterior la jefuirea unei bănci pentru a provoca haos şi a finanţa operaţiile viitoare. Mama lui Hearst a pretins ulterior că fiica ei fusese „spălată pe creier”. Oricum Hearst a fost declarată vinovată, dar a fost amnistiată şi eliberată mai repede. Mulţi membri SLA, inclusiv histrionicul lor lider Donald DeFreeze, au murit când ascunzătoarea lor a luat foc în timpul unui schimb de focuri cu poliţia. Membrii supravieţuitori – la care s-a adăugat o mână de recruţi – au plasat mai târziu bombe sub maşinile poliţiei din Los Angeles şi au mai jefuit o bancă, de astă dată ucigând un client26.

Pentru activiştii şi studenţii din clasa de mijloc (de regulă, foşti studenţi, de vreme ce activităţile revoluţionare făceau continuarea studiilor aproape imposibilă) din Weather Underground, Armata Simbioneză de Eliberare şi alte grupări similare, stilul de viaţă revoluţionar era probabil mai important decât participarea la violenţele revoluţionare. Membrii acestor grupări au căzut în toate capcanele contraculturii din epocă: respingeau proprietatea privată, trăiau în comune, schimbau între ei partenerii sexuali şi consumau droguri puternice. Profilul lor prosper, educat face comportamentul lor criminal, uneori sadic, cu atât mai inexplicabil – Bernardine Dohrn din gruparea Weather Underground, de exemplu, se arăta entuziasmată de

îngrozitoarele crime înfăptuite de Manson Family27.

Atitudinea lor ultraradicală şi dispreţul faţă de problemele cotidiene în asociere cu progresismul[32] şi socialismul lor au făcut aproape imposibil ca ei să atragă mai mult de o parte insignifiantă de populaţie, deşi, după cum criticii lor de stânga au subliniat nu o dată, violenţa şi comportamentul lor sălbatic i-au întărâtat pe moderaţi şi conservatori – cei numiţi de Richard Nixon „majoritatea tăcută" – împotriva Noii Stângi şi a cauzelor de stânga, în general. Decişi să distrugă capitalismul şi democraţia burgheză, singurul lucru pe care l-au distrus luptătorii de gherilă urbani americani a fost SDS. în loc să provoace o revoltă populară, Weather Underground şi SLA au făcut ca populaţia să-şi acorde sprijinul larg pentru represaliile poliţieneşti limitate ale COINTELPRO şi pentru şmecheriile prezidenţiale ale lui Nixon.

Aceste grupări scot în evidenţă una dintre cele mai demne de interestendinţe ale terorismului din anii 1960: creşterea dramatică a actelor teroriste îndreptate împotriva statelor democrate liberale. Este adevărat atât pentru grupările revoluţionare de stânga (inclusiv pentru Tupamaros, în măsura în care Uruguayul avea un guvern democratic), cât şi pentru grupările etnonaţionaliste (ca de exemplu, IRA, ETA în Spania de după Franco şi gruparea separatistă canadiană Frontul de Eliberare Québec). Doi factori principali explică această situaţie. În societăţile democrate Uberale, libertăţile civile protejate prin constituţie – cum ar fi garantarea unui proces conform normelor juridice ori libertatea presei şi cea de asociere – au oferit grupărilor teroriste o acoperire mai eficientă pentru a organiza şi lansa atacuri. De partea cealaltă,

32 Filosofie cu rădăcini iluministe bazată pe voinţa de a provoca progresul social prin adoptarea reformelor în opoziţie cu conservatorismul (n.tr.).

statele autoritate şi organele lor de securitate care acţionează aproape autonom tind să se descurce mai bine cu scoaterea la lumină şi lichidarea grupărilor subversive. În al doilea rând, societăţile democratice Uberale şi presa lor mai Uberă şi mai dezvoltată oferă grupărilor teroriste mijloacele prin care-şi pot face publice doleanţele prin procese, manifeste şi violenţă. În statele autoritare, mass-media controlată de guvern poate bloca, în mare măsură, accesul la pubbe al grupărilor de opoziţie, inclusiv în cazul celor care recurg la terorism. În consecinţă, grupările subversive sunt mai înclinate de regulă către forme mai puţin simbobec de violenţă, cum ar fi luptele de gherilă. O excepţie remarcabilă a fost campania de violenţă a teroriştilor anti-Castro împotriva Cubei şi ţărilor prietene din Caraibe, marcată în octombrie 1976 de atentatul cu bombă de la bordul unui avion cubanez care a omorât 73 de pasageri şi personalul de la bord28.

Stânga în Europa

Dilemele cu care se confruntau societăţile democrate în lupta cu terorismul revoluţionar de extremă stânga erau mai vizibile în Europa decât în Statele Unite ale Americii. Europa a fost gazda a zeci de asemenea grupări de la sfârşitul anilor 1960 până în 1980. Aproape toate aveau afinităţi cu revoltele propovăduite de Guevara şi cu lupta de „gherilă urbană" a lui Marighella şi luaseră ca model mişcarea Tupamaro. În Franţa, *Action Directe* (Acţiunea Directă) a efectuat zeci de atacuri asupra clădirilor guvernamentale, a sediilor unor importante firme şi a infrastructurii industriei de armament. În Marea Britania aşa-numita *Angry Brigade* (Brigada furioasă) a pus bombe şi a jefuit bănci. Ambele sperau ca prin acţiunile lor să creeze crize revoluţionare care să scoată din funcţiune societatea burgheză şi să provoace revolte populare. Când publicul răspundea negativ, dacă se putea vorbi despre aşa

ceva, Action Directe şi Angry Brigade au regresat până la acte criminale, violenţă de dragul violenţei şi uitare. Cele mai violente grupuri – Fracţiunea Armatei Roşii din Germania de Vest şi Brigăzile Roşii din Italia – au avut mai mult succes din multe puncte de vedere. Deşi nu au declanşat revoluţia la care sperau, ambele mişcări au beneficiat de o nelinişitoare cotă de simpatie publică şi şi-au împins ţările pe marginea crizei politice.

În Europa existau prin aceleaşi circumstanţe care au dat naştere mişcărilor revoluţionare de stânga din Statele Unite ale Americii. Un factor suplimentar a fost opoziţia înverşunată la ceea ce grupările respective considerau a fi sprijinul acordat de guvernele şi comunităţile ţărilor respective imperialismului american. În Germania de Vest şi în Italia, se adăuga ca element particular mânia faţă de generaţia mai vârstnică şi faţă de contribuţia acesteia la aducerea la putere a nazismului şi fascismului, la declanşarea războiului mondial şi la genocid. Deşi democraţia liberală avea temelii solide în ambele ţări, foştii nazişti şi fascişti erau încă figuri proeminente în guvern, afaceri şi în viaţa publică, un factor care ne face să înţelegem de ce niciuna dintre aceste ţări nu s-a confruntat eficient cu îngrozitorul trecut recent.

Grupul Baader-Meinhof / Fracţiunea Armatei Roşii

Fondatorii celui mai cunoscut grup terorist din Germania anilor 1970 aveau câteva lucruri în comun: educaţia primită ca reprezentanţi ai clasei de mijloc, dorinţa de a respinge convenţiile sociale în favoarea celor contraculturale şi o nevoie profundă de o justiţie socială radicală. Nonconformistul şi infractorul mărunt Andreas Baader, iubita lui, Gudrun Ensslin, şi jurnalistul radical Ulrike Meinhof s-au întâlnit în cadrul cercurilor radicale de studenţi din Frankfurt şi din Berlinul occidental şi-au început colaborarea în nenumăratele lupte de stradă cu

poliţia ale anului 1968. Într-un moment de acalmie în confruntarea cu poliţia, Meinhof a făcut o declaraţie în care spunea: „Acest stat fascist vrea să ne ucidă pe toţi! Trebuie să organizăm rezistenţa. Singurul mod de a răspunde violenţei este violenţa. Aceasta este generaţia Auschwitz şi nu te poţi înţelege cu ei!” 29.

Grupul punea bombe de capacitate mică în supermarketuri pentru a protesta împotriva decadenţei burgheze. Dar a început în scurtă vreme să viseze la declanşarea unei campanii de gherilă urbană prin care voia să smulgă masca de pe chipul a ceea ce considera o Germanie de Vest iremediabil fascistă. Însă erau nişte tineri răsfăţaţi care nu aveau o experienţă directă cu armele, bombele şi violenţa. Pentru a se pregăti, Baader şi adepţii săi au plecat în Iordania în vara lui 1970 pentru a se instrui într-o tabără subordonată OEP. Starea de irealitate în care trăia grupul este ilustrată grăitor de una dintre certurile pe care le-au avut cu gazdele lor. Când membrii OEP, oripilaţi, au protestat pentru că nemţoaicele se prăjeau la soare cu totul dezbrăcate, Baader le-a ţinut o lecţie: „Lupta antiimperialistă şi emanciparea sexuală merg mână în mână. Să ţi-o tragi şi să tragi cu puşca sunt acelaşi lucru!” 30. La puţină vreme după întoarcerea în Germania, Baader şi mica lui bandă a început să jefuiască bănci ca să strângă bani pentru războiul lor împotriva establishmentului socioeconomic, căpătând în scurtă vreme notorietate ca Grupul Baader-Meinhof. Aplecarea lui Baader către exproprierile revoluţionare în stil mare au făcut ca grupul să devină favoritul intelectualilor şi studenţilor de stânga din Germania Federală. Pentru că fugeau adesea cu maşini de lux furate după ce acţionau, una dintre glumele populare din epocă era că BMW este prescurtarea de la Baader-Meinhof Wagon. Schimburile de focuri cu poliţia au produs victime şi de o parte şi de alta şi

le-au permis celor din grupul Baader-Meinhof să se prezinte în mod absurd drept victimele unui stat fascist. În vreme ce mulţi vest-germani considerau asta o exagerare, un sondaj a pus în evidenţă faptul că 20% din populaţie avea „o simpatie indiscutabilă” pentru grup31. Organizaţia, rebotezată Fracţiunea Armatei Roşii (*Rote Armee Fraktion*, RAF), cu o plecăciune respectuoasă către Armata Roşie Japoneză de orientare marxistă, a început atacurile cu bombe în primăvara lui 1972 împotriva prezenţei militare a Statelor Unite ale Americii în Germania apuseană. Patru soldaţi americani au murit şi zeci au fost răniţi32. În câteva luni, Baader, Ensslin, Meinhof şi alţi şefi mai mici, inclusiv Jan-Carl Raspe, au fost arestaţi şi închişi de urgenţă într-o unitate special construită pentru ei la închisoarea Stammheim. Se părea că RAF îşi trăise ultimele clipe.

Toamna germană din 1977

De fapt, nici nu ajunsese la punctul culminant. Membrii RAF din închisoare au intrat în greva foamei – unul dintre ei a şi murit –, ceea ce le-a atras şi mai multă simpatie publică, aşa cum a făcut-o şi dubioasa sinucidere a lui Meinhof. Între timp, RAF se refăcuse aproape complet, avea acum noi lideri şi noi membri care au pornit la acţiune în 1977, în timpul mult amânatului proces pentru omucidere al lui Baader, Ensslin şi Raspe. Teroriştii RAF au ucis un procuror federal şi pe directorul Dresdner Bank şi au organizat un atac cu rachetă dejucat la limită asupra unei clădiri guvernamentale. Violenţa şi tensiunea au ajuns la culme în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „Toamna germană” din 1977, când membrii generaţiei a doua a Fracţiunii Armata Roşie l-au răpit pe Hanns-Martin Schleyer şi au cerut eliberarea deţinuţilor RAF de la Stammheim. Schleyer, fost nazist din SS, era membru al consiliului de directori de la Daimler-Benz şi

şeful unei influente organizaţii de industriaşi. În vreme ce publicul era speriat de teroarea provocată de RAF, iar guvernul refuza să negocieze cu cei care-l capturaseră pe Schleyer, prietenii din OEP au deturnat un avion Lufthansa şi au cerut eliberarea deţinuţilor RAF în schimbul avionului de pasageri. Până la urmă, cei care au deturnat avionul l-au ucis pe pilot şi au dus avionul în Mogadiscio, Somalia, unde a fost luat cu asalt de grupul antiterorist GSG9 (care fusese înfiinţat după masacrul de la München). Când a devenit clar că nu vor fi eliberaţi din închisoare, Baader, Ensslin şi Raspe s-au sinucis în celulele lor, regizându-şi moartea în aşa fel încât să pară că ar fi fost omorâţi de gardieni. Mulţi oameni de stânga chiar au crezut. După moartea liderilor RAF din închisoare, Schleyer a fost asasinat şi abandonat în portbagajul unei maşini în Alsacia33.

Toamna germană din 1977 nu a reuşit să producă o revoltă revoluţionară şi nici căderea guvernului, însă a declanşat o dezbatere de proporţii legată de trecutul nazist al ţării. Artişti, scriitori şi regizori începuseră să reacţioneze la duelul dintre RAF şi organele de securitate vest-germane cu o explozie de creativitate care avertiza asupra revenirii la autoritarism, în romanul său *Onoarea pierdută a Katharinei Blum*, apărut în 1974, de pildă, unul dintre cei mai populari autori ai Germaniei postbelice, Heinrich Böll, descrie cum este distrusă de presă şi de poliţie viaţa unei femei, după o aventură de o noapte cu un bărbat care se dovedeşte mai târziu a fi terorist. O fascinantă descriere a turbulenţilor ani 1970 germani a fost documentarul cu o regie colectivă *Deutschland im Herbst* („Germania toamna”, 1978). Filmul prezintă o populaţie profund divizată, începând cu mai vârstnicii vest-germani conservatori şi terminând cu tinerii vest-germani care plângeau pe mormintele lui Baader, însslin şi Raspe.

La un an după asasinarea lui Schleyer, cei mai mulţi terorişti din a doua generaţie a RAF fuseseră arestaţi. Însă RAF şi-a refăcut din nou rândurile. Este un scenariu care se va tot repeta în anii 1990, când RAF a fost dezmembrată şi reconstituită de câteva ori. Acum, grupul nu prea mai semăna deloc cu versiunea originară, excepţie făcând dorinţa de haos şi răzbunare. Deşi nu a mai putut egala impactul politic avut de grupare la începuturile sale, RAF şi-a continuat campania de asasinate politice. Celebră a fost atacarea unei baze aeriene a Statelor Unite ale Americii, când au ucis cu o bombă doi soldaţi şi un civi134. Fracţiunea Armatei Roşii a mai fost acuzată şi de asasinarea directorilor de la Deutsche Bank, Siemens şi ai firmei de inginerie MTU. RAF şi-a anunţat în cele din urmă desfiinţarea într-un comunicat din 1998, lăsând ca moştenire amintirea măcelului, a brutalităţii şi a idealismului său fără speranţă de prostesc.

Italia – stânga *versus* dreapta în Italia, terorismul din deceniile şapte, opt şi nouă ale secolului trecut a fost o afacere mai complicată şi mai violentă decât oriunde în Europa, producând masacrarea sângeroasă a sute de inşi din grupările de stânga sau de dreapta. Conform unei statistici, s-au înregistrat peste 14.500 de atacuri motivate politic între 1969 şi 1994, provocând peste 1 800 de victime35. Spre deosebire de Germania Federală a anilor 1970, când teroriştii aveau vise deşarte să creeze o criză revoluţionară, s-ar putea spune că Italia din aceeaşi perioadă era mai aproape de împlinirea unui asemenea vis. Oameni aparţinând întregului spectru politic erau tot mai dezamăgiţi de democraţia liberală italiană şi de renumita ei predispoziţie pentru corupţie şi pentru instabile coaliţii guvernamentale. Partidele socialist şi comunist atrăgeau un sprijin considerabil, ceea ce a stimulat, pe de altă parte, apariţia unei mulţimi de grupări neofasciste. În scene care

aminteau de Italia şi Germania anilor 1920, bandele de extremă stânga şi extremă dreapta purtau sălbatice lupte de stradă pentru a-şi dovedi abnegaţia, pentru a atrage sprijin şi pentru a se pregăti pentru confruntarea finală.

Violenţele de stradă ale neofasciştilor s-au intensificat prin atacurile teroriste plănuite cu grijă întreprinse de grupări ca *Ordine Nuovo* (Noua Ordine) şi *Avanguardia Nazionale* (Avangarda Naţională). Fapte cumplite s-au petrecut la 12 decembrie 1969, când neofasciştii au detonat o bombă în Piazza Fontana din Milano. Spre deosebire de alte câteva atacuri anterioare, care îşi propuneau în primul rând să intimideze şi să le transmită mesajul, acest atentat a fost plănuit şi pentru a ucide. Şi a ucis: bomba a omorât 17 oameni, rănind alţi 88. Stânga a ajuns la convingerea că statul – în special instituţiile sale militare şi de securitate – era mână în mână cu neofasciştii în cadrul unei operaţii numite „strategia tensiunii”: o campanie de violenţă şi terorism care putea fi pusă, în mod convenabil, pe seama socialiştilor, comuniştilor şi anarhiştilor pentru a discredita stânga, pentru a justifica măsuri mai represive şi, în ultimă instanţă, pentru a deschide calea unei lovituri de stat militare. Chiar dacă probele unei asemenea strategii conspirative sunt fragmentare, modul în care acţiona guvernul dădea credibilitate acestui scenariu. În cazul atentatului cu bombă din Piazza Fontana, statul a arestat doi anarhişti, dintre care unul a fost până la urmă achitat în 198736.

Brigăzile Roşii

Acest sentiment de cetate asediată a contribuit la decizia luată în 1969 de unii extremişti de stânga să formeze un grup marxist-leninist, Brigăzile Roşii, care-şi propusese să utilizeze violenţa revoluţionară. Compoziţia socială a Brigăzilor Roşii diferea cumva de cea a grupărilor

revoluţionare de stânga contemporane din alte ţări pentru că membrii nu proveneau doar din studenţimea radicală italiană, ci şi din clasa muncitoare care avea legături cu Partidul Comunist. Planurile Brigăzilor Roşii de a folosi teroarea erau şi ele puţin diferite. Influenţate, e drept, de Marighella şi de gruparea Tupamaros, Brigăzile Roşii şi-au imaginat un conflict mult mai lung în urma căruia oraşele să devină neguvernabile, creând astfel circumstanţele ideale pentru dezvoltarea unei proletariat conştient şi bine echipat politic, care să-şi înţeleagă rolul în istoria mondială. Pentru realizarea acestui plan, Brigăzile Roşii se organizaseră teritorial, agenţii din fiecare oraş operând ca o celulă sau o coloană în mare măsură independentă care-şi putea alege propria structură. Acţiunile erau coordonate de două organisme centrale care păstra compartimentarea coloanelor de luptă făcându-le aproape imposibil de infiltrat37.

În prima jumătate a anilor 1970, Brigăzile Roşii aproape că nu au fost observate de autorităţi, date fiind dimensiunile extinse ale violenţelor neofasciste şi ale nebuneştilor şi dezordonatelor atacuri teroriste înfăptuite de nenumăratele grupări de stânga. Între timp, Brigăzile Roşii s-au organizat şi au strâns arme, bani şi recruţi. Când executau operaţii, era vorba în general de răpiri în care victima era ţinută pentru puţin timp şi apoi eliberată nevătămată. Cu toate acestea, în 1978, Brigăzile Roşii au început o campanie violentă care urma să le transforme în cel mai cunoscut grup terorist de pe continent. Pentru început, au asasinat în februarie un judecător, apoi nu multă vreme după aceea l-au răpit şi asasinat pe Aldo Moro. Moro fusese prim-ministru al Italiei de cinci ori şi era liderul Partidului Democrat Creştin. Nu cu mult timp înainte, reuşise să-i împace pe creştin-democraţi cu Partidul Comunist, alianţă care era pe punctul să-l aleagă

prim-ministru din nou, de astă dată ca şef al unei coaliţii de centru-stânga. Brigăzile Roşii l-au vizat pe Moro nu doar pentru că era cel mai cunoscut politician al Italiei, dar şi ca avertisment pentru comunişti, pe care Brigăzile Roşii îi considerau acum trădători ai adevăratei revoluţii. În 1980, Brigăzile Roşii au asasinat zeci de poliţişti, funcţionari la nivel naţional, regional şi din poliţie, judecători şi oameni de afaceri. În 1981, o celulă a Brigăzilor Roşii l-a răpit pe generalul american James Dozier, din cadrul NATO. După ce l-au deţinut o lună, în timpul căreia Brigăzile Roşii au încercat să-l folosească pentru eliberarea camarazilor din puşcărie, generalul a fost eliberat din captivitate de o nouă unitate antiteroristă special instruită. În acelaşi timp, alte grupări de extremă stânga şi neofasciste au continuat să execute propriile crime teroriste, ucigând doar în 1978 şi anul următor aproape 80 de persoane38. Şi mai sinistru, organizaţiile de extremă dreapta au început să adopte strategia stângii de luptă armată descentralizată şi pe termen lung. Cel mai cunoscut grup de acest tip era *Nuclei Armaţi Rivoluzionari* (Nucleele Armate Revoluţionare), care a executat atacuri împotriva politicienilor de stânga, a liderilor sindicali, a magistraţilor şi funcţionarilor guvernului implicaţi în vânătoarea teroriştilor neofascişti. Cu toate acestea, mare parte din violenţa organizaţiei îşi propunea pur şi simplu să tulbure viaţa de zi cu zi şi să submineze funcţionarea normală a statului şi a societăţii. Aceasta este singura explicaţie posibilă pentru cel mai îngrozitor atac terorist din acele zile efectuat de Nuclei în august 1980. O bombă în sala de aşteptare a gării centrale din Bologna a ucis 85 de persoane şi a rănit peste 200. Condamnarea a doi membri din Nuclei a durat opt ani, plus alţi şapte pierduţi la apeluri, o întârziere parţial produsă de sofisticatele eforturi întreprinse de membrii aparatului de securitate

italian să confecţioneze probe pentru a dovedi implicarea unor terorişti străini. Aceste abuzuri au făcut ca ferma convingere a stângii într-o „strategie neofascistă a tensiunii” să pară credibilă39.

Terorismul Brigăzilor Roşii a scăzut spectaculos după 1981. Eforturile mai eficiente ale politicienilor de centru şi de stânga de a soluţiona unele dintre problemele clasei muncitoare şi extenuarea generală produsă de campania teroristă au dus la o scădere masivă a sprijinului pasiv de care se bucurau Brigăzile Roşii. De asemenea, un rol important l-a avut o eroare tactică a grupării: în 1979, teroriştii au ucis un membru al Partidului Comunist care dăduse informaţii poliţiei despre operaţiile Brigăzilor Roşii.

În cazul Brigăzilor Roşii, ca şi în cel al Fracţiunii Armata Roşie, Weather Underground şi al grupării Tupamaros, terorismul revoluţionar a apărut în state democratice în circumstanţe neobişnuite şi specifice. În fiecare dintre aceste cazuri, întreaga scenă socială trăia extraordinare seisme care au produs grupări radicale cu programe maximaliste de transformare socială şi culturală. Când aceste grupări şi-au dat seama că au prea puţină susţinere populară pentru a-şi îndeplini paşnic obiectivele cu ajutorul proceselor democrate, au recurs la violenţă. Dar, pentru că aceste grupări se născuseră din mişcări radicale de mai mare amploare, ele începuseră să creadă că o criză revoluţionară era la doar câteva explozii distanţă. În niciunul dintre aceste cazuri, terorismul nu a creat mult visata revoluţie. Nu putem spune, totuşi, că terorismul nu a avut efect. În Uruguay a contribuit la instaurarea unei dictaturi de dreapta, în vreme ce în Germania a provocat un amplu proces de conştiinţă în legătură cu raportul dintre societatea contemporană şi trecutul ei nazist, în Statele Unite ale Americii, Italia, Franţa şi Marea Britanie, terorismul de extremă stânga a

discreditat mişcările de stânga mai ample şi mai moderate.

Ascensiunea terorismului internaţional

La concurenţă cu ascensiunea terorismului revoluţionar de stânga erau apariţia şi răspândirea fenomenului cunoscut ca terorism internaţional. Este vorba despre acele organizaţii teroriste care acţionau dincolo de frontierele ţării lor, unde-şi stabileau bazele şi adăposturile, colectau fonduri şi lansau atacuri. Acest lucru însemna uneori să pună la cale lovituri împotriva unor cetăţeni din ţări neimplicate în luptele teroriştilor. Cei mai cunoscuţi practicanţi a acestui tip de terorism, cum am văzut în capitolul precedent, erau membrii OEP, în special Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei al lui George Habash, organizaţie căreia îi plăcea mai ales să deturneze avioane pentru a atrage atenţia asupra cauzei palestiniene. Mai târziu, Septembrie Negru a executat masacrul de la Jocurile Olimpice din München, folosindu-se de o scenă plasată departe de Palestina pentru a ataca interesele israeliene. Adevărul este că terorismul internaţional pare să domine ştirile de primă pagină în toată lumea de la sfârşitul anilor 1960 şi până la mijlocul anilor 1980. În lumea occidentală, mai toţi erau de părere că aceasta devenise o frecventă formă de terorism. Acest fapt era reflectat de tot mai multele filme hollywoodiene care înfăţişează sosirea terorismului pe ţărmurile americane. Primul a fost, în 1977, *Black Sunday*[33], despre un complot palestinian pentru prăbuşirea unui balon publicitar Goodyear în timpul Super Bowl[34] ca represalü pentru sprijinul acordat de americani Israelului.

---

33 Regizat de John Frankenheimer, cu Robert Shaw, Bruce Dern şi Marthe Keller (n.tr.).

34 Finala campionatului organizat de National Football League (NFL), liga de fotbal american (n.tr.).

Ceea ce făcea ca acest tip de violenţă să fie într-atât de înfricoşător era sentimentul tot mai apăsător că oricine era oriunde o potenţială ţintă. La mijlocul anilor 1970, organizaţiile care se ocupau de securitate au început să contabilizeze incidentele de terorism internaţional. Criteriile pentru contabilizarea acestor acte au fost mereu deschise unor largi interpretări, ajungându-se astfel la rezultate extrem de diferite. De pildă, când CIA a catalogat 2 698 de atacuri internaţionale teroriste în perioada 1968 – 1977, mult mai prudenta corporaţie RÂND abia dacă a înregistrat 1.000 (subliniind că în majoritatea acestora nu s-au înregistrat victime) 40. Indiferent de cifre – cu toate că li se păreau mari guvernelor şi societăţii deopotrivă ele sugerau că terorismul internaţional era monolitic şi, astfel, o expresie a unei conspiraţii mondiale.

Instituţiile de securitate ale Statelor Unite ale Americii şi ale celorlalte ţări occidentale începuseră, fără să-şi dea seama, să amestece fenomenele, suprapuse, dar diferite, ale terorismului internaţional şi revoluţionar. În practică, aceasta însemna tendinţa de a nu observa ce motivează cu adevărat organizaţiile care recurg la terorism. Existau, desigur, grupări revoluţionare, precum Tupamaros, Weather Underground, Fracţiunea Armata Roşie şi Brigăzile Roşii, care erau marxiste şi astfel internaţionaliste prin definiţie. Aceste grupuri vorbeau adesea despre alianţe revoluţionare, însă adevărul era că, de regulă, acestea reflectau simpatiile generale şi mai puţin legături ferme, puse în practică. Ceea ce încurca şi mai mult lucrurile era că unele dintre cele mai influente şi active grupări teroriste din acea perioadă – de pildă Frontul Popular al lui Habash – îşi înveşmântau uneori preocupările fundamental etnonaţionaliste în limbaj socialist sau marxist. Nu conta cât de călduros îşi exprima Habash solidaritatea cu Fracţiunea Armatei Roşii, singurul

său obiectiv real era o patrie palestiniană. Mulţi lideri politici şi experţi în probleme de securitate nu au reuşit să-şi dea seama că deseori participarea la terorismul internaţional nu are componente ideologice motivate internaţional. Acesta a fost mai ales cazul IRA Provizorie, ale cărei acte de violenţă au fost deseori categorisite ca terorism internaţional din pricina finanţării nord-americane şi a atacurilor dincolo de frontiera Republicii Irlanda. Cu toate acestea, legăturile PIRA cu socialismul revoluţionar erau, în cel mai bun caz, minime.

Statele Unite ale Americii: terorismul internaţional şi conspiraţia comunistă

Pentru Statele Unite ale Americii, tot mai marea confuzie între terorismul revoluţionar şi cel internaţional a avut consecinţe dezastruoase pentru că a distorsionat modul în care liderii înţelegeau şi ierarhizau ameninţările la adresa securităţii naţionale a Americii. Este o istorie ale cărei consecinţe continuă să se facă simţite şi azi. Pe scurt, înalţii funcţionari americani aflaţi în funcţii-cheie au tras două concluzii extrem de eronate în legătură cu terorismul: în primul rând, că acesta era o atitudine ideologică, mai degrabă decât o decizie tactică şi strategică, şi, în al doilea rând, că grupările teroriste de orice tip nu şi-ar putea efectua operaţiile decât cu ajutorul statelor. Istoria terorismului oferă puţine lecţii clare, dar una limpede şi clară este că, de-a lungul secolelor, terorismul a luat multe forme şi a servit multor obiective. Totuşi, americani cu influenţă din domeniul securităţii naţionale au sfidat dovezile istorice şi au îndrumat Statele Unite ale Americii către o politică bazată pe presupunerea că terorismul nu poate exista decât în anumite ipostaze. În consecinţă, ameninţările venite din alte zone, adică dinspre grupările religioase transnaţionale sau etnonaţionaliste, erau minimalizate sau nebăgate în

seamă.

În mare măsură, explicaţia pentru aceste decizii dezastruoase stă în faptul că viziunea americană despre securitatea naţională în anii 1970 şi 1980 era dominată de Războiul Rece, aşa cum era încă de la sfârşitul anilor 1940. Mulţi comentatori vedeau în retorica antiimperialistă a agresivelor grupări de stânga din anii 1970 şi firavele legături dintre ele o probă a existenţei unei conspiraţii teroriste internaţionale. Jurnalistul şi scriitorul de romane fantastice Ovid Demaris avertiza, de exemplu, asupra hotărârii acestor grupări „de a înlocui cele câteva societăţi democratice rămase în lume cu guverne totalitare” 41. Avertismentele care au produs senzaţie veneau dinspre Claire Sterling, o jurnalistă şi scriitoare conservatoare. Cartea ei *The Terror NetWork*, apărută în 1981, susţinea că Uniunea Sovietică, nedorind să parieze totul pe un război, recurgea la terorism pentru a destabiliza Occidentul. Cu toate acestea, studiul ei era bazat pe probe sumare, cum ar fi relatări din presa europeană şi de la contactele ei guvernamentale; mai mult, studiului ei îi lipsea orice evaluare a contextelor politice şi istorice în care se petreceau campaniile teroriste pe care ea pretindea că le analizează. O şi mai mare importanţă avea faptul că liderii Statelor Unite ale Americii au ajuns să presupună existenţa bipolarităţii geopolitice şi să conceapă politica internaţională ca pe un joc cu sumă nulă între Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică. La începutul anilor 1980, unii funcţionari de nivel înalt din securitatea naţională americană au început să conceapă terorismul în aceiaşi termeni. Cel mai vocal era Alexander Haig, general de armată şi primul secretar de stat al lui Ronald Reagan. Credinţa lui Haig că Uniunea Sovietică era răspunzătoare pentru tot terorismul internaţional era rezultatul parţial al unei duşmănii personale: pe când era

comandant NATO fusese ţinta unei tentative nereuşite de asasinat puse la cale de Facţiunea Armatei Roşii în 1979. În particular, Haig tuna şi fulgera împotriva planului sovietic. Şeful Diviziei de informaţii a Departamentului de Stat îşi amintea mai târziu: „Credea că Moscova controla structura de comandă a terorismului. La început am crezut că glumeşte” 42. Dar în 1981, cu ocazia primei sale conferinţe de presă în calitate de secretar de stat, Haig declara că Moscova „instruia, finanţa şi echipa terorişti” şi că „terorismul internaţional va lua locul drepturilor omului în atenţia noastră” 43. Era o schimbare spectaculoasă de direcţie şi un salt intelectual uluitor: Statele Unite ale Americii adunaseră toate ameninţările la adresa lor în una singură, învelind terorismul în ambalajul Războiului Rece.

William Casey, şeful CIA, era un alt membru influent al Casei Albe în mandatul Reagan care credea că sovieticii erau în spatele mai tuturor acţiunilor teroriste. Sursa pe care-şi baza dovezile – dincolo de instinctul care-i spunea că într-o lume în alb şi negru Uniunea Sovietică era susţinătorul natural al terorismului – nu era alta decât „cercetarea” Clairei Sterling. Analistul CIA pe probleme sovietice de la acea vreme afirma: „Casey le-a spus dispreţuitor analiştilor CIA că a învăţat mai multe de la Sterbng decât de la ei”. Cu toate acestea, analiştii CIA ştiau că „mare parte [din cartea lui Sterling] se baza pe «propaganda neagră» a CIA, alegaţii anticomuniste plantate în presa europeană” 44. Cu alte cuvinte, campania de dezinformare a CIA fusese atât de încununată de succes, încât Casa Albă ajunsese să creadă propaganda.

CIA a aflat în scurtă vreme că ar putea avea ceva câştig de cauză dacă ar accepta această fantezie. Casa Albă trăsese sforile cu succes pentru a creşte finanţarea CIA, degrevând-o de mare parte din apăsătoarele restricţii referitoare la colectarea de informaţii care-i fuseseră

impuse în epoca Watergate. Dacă CIA a respins în cele din urmă ficţiunea că Uniunea Sovietică era forţa motrice principală a terorismului, a ajuns să accepte presupunerea implicită că terorismul era, în primul rând, o maşinărie finanţată de state pentru a-şi promova pe ascuns programul lor de politică externă. Este adevărat că acesta era cazul cu unele grupări şi sponsori din Orientul Mijlociu, în special când vorbim de Siria, Irak şi cele mai obscure facţiuni ale OEP, însă o asemenea afirmaţie cu greu putea justifica activitatea celor mai sângeroase şi turbulente grupări din acea perioadă

(IRA Provizorie, Fatah, Cărarea Luminoasă, ETA, Tigrii Tamili etc.). Cu toate acestea, consilierii politici americani s-au convins tot mai mult că ajutorul de stat era forma primară de terorism în anii 1980, o convingere întărită de experienţa americană din Liban în 1982 şi 1983 (vezi următorul capitol pentru mai multe informaţii pe acest subiect). O asemenea convingere a fost deopotrivă cauză şi consecinţă a conflictului dintre Statele Unite ale Americii şi Libia condusă de colonelul Gaddafi. Aceste afirmaţii nefondate legate de caracterul fundamental al terorismului au făcut ca EI şi Statele Unite ale Americii, în general, să nu ia în considerare posibilitatea unor terorişti internaţionali de un tip mai degrabă diferit, ale căror preocupări transnaţionale să fie religioase şi conservatoare, nu seculare şi marxiste. În acelaşi timp, oficialităţile Statelor Unite ale Americii minimalizau asemănările retorice şi funcţionale dintre terorism şi terorismul susţinut de stat, pe de o parte, şi teroarea de stat, pe de altă parte – asta, desigur, într-o vreme în care Statele Unite ale Americii susţineau direct un număr de guverne radicale de dreapta şi anticomuniste, în special în America Latină, care foloseau plutoane ale morţii, tortura, „dispariţiile” şi suprimarea sistematică a democraţiei şi a

libertăţilor civile, pentru a teroriza şi controla propria populaţie. Sprijinul Statelor Unite ale Americii era, în primul rând, financiar, dar presupunea, de asemenea instruirea directă a personalului militar în cadrul School of the Americas[35] la Fort Benning, în Georgia. În 1996, Pentagonul a făcut publice şapte manuale de antrenament ale şcolii din anii 1980 care ofereau instrucţiuni explicite pentru tortură, răpiri, asasinate şi suprimarea libertăţilor civile45. În acea perioadă, guvernul SUA a negat afirmaţiile referitoare la astfel de antrenamente şi la aplicarea unor asemenea tehnici în „războaiele murdare" latinoamericane şi a susţinut hotărât că aceste guverne sunt legitime. Jeane Kirkpatrick, unul dintre cei mai influenţi guru pe probleme de securitate naţională ai preşedintelui Reagan, a oferit justificarea pentru un astfel de sprijin în doctrina care-i poartă numele: statele totalitare, cum ar fi Uniunea Sovietică şi cele în care îşi găsesc adăpostul revoluţionarii de stânga simt mai distructive decât regimurile autoritare. Astfel, într-o imperfectă lume bipolară, Statele Unite ale Americii nu prea aveau de ales decât să ajute statele autoritare.

Terorism şi securitate

O consecinţă cumva diferită a obsesiei pentru terorismul internaţional a fost încăpăţânarea cu care guvernele de peste tot s-au concentrat pe securizarea curselor aeriene internaţionale şi, mai târziu, a celor interne. Oricum, teroriştii sunt ca torenţii curgând la vale – caută terenul care le opune o minimă rezistenţă, ocolind obstacolele pentru a găsi căile cele mai puţin dificile. De aceea, simpla apărare antiteroristă – securizarea unei

35 US Army School of the Americas sau Escuela de las Americas a fost înfiinţată în 1946, iar din 1961 obiectivul ei era să antreneze în „contrainsurgenţa anticomunistă". Pe acolo au trecut şi câţiva dintre dictatorii Americii Latine (n.tr.).

zone, amplasarea mai multor trupe de securitate etc. – este incredibil de scumpă şi are efecte infime. Când teroriştii descoperă că e prea dificil să atace într-un fel, vor ataca în alt fel. În anii 1970, autorităţile din toată lumea au ajuns să creadă că deturnarea era principalul pericol la care erau supuse avioanele din partea teroriştilor; principala măsură de apărare era folosirea excesivă a detectoarelor de metale pentru a identifica armamentul de mână. Călătoria cu avionul a devenit mult mai sigură până în anii 1980, când mai toţi teroriştii au renunţat la deturnări preferând să arunce în aer avioanele. Noua tactică era o armă mai insensibilă întrucât nu le mai dădea teroriştilor posibilitatea să vorbească direct publicului, ameninţând, de fapt, să-l îngrozească de-a dreptul. Dar era un mijloc eficient de a atrage atenţia. Presupunerile autorităţilor au fost anulate a doua oară când teroriştii au trecut de la strecurarea bombelor la bordul avioanelor în bagaje la transportul bombelor pe propriul corp. Responsabilii cu securitatea nu au luat niciodată în calcul posibilitatea ca unii terorişti să-şi dorească moartea ca să-şi ducă misiunea până la capăt. Între timp, s-a făcut mult mai puţin pentru a securiza alte forme de transport, cum ar fi cele efectuate pe calea ferată ori pe mare sau pentru a apăra ţinte extrem de semnificative, cum ar fi terenurile de sport sau sălile de spectacol, infrastructura de energie, clădirile mari de birouri şi chiar cele guvernamentale.

Această evoluţie ilustrează şi ea importanţa relaţiei dintre obiectivele, ţintele, publicul, armele teroriştilor şi dimensiunea uzuală a violenţelor acestora. Teroriştii motivaţi ideologic şi politic care au programe şi obiective interne sunt, de regulă, mult mai interesaţi să-şi comunice valorile, să-i mobilizeze pe cei neimplicaţi şi să cucerească simpatia celorlalţi; de aceea e mult mai probabil ca ei să fie sensibili la opinia publică şi astfel să pună mai presus

de numărul victimelor spectacolul şi vizibilitatea. Pe de altă parte, teroriştii etnonaţionalişti care caută o despărţire completă de o ţară ocupantă sunt mult mai interesaţi să distrugă posibilitatea compromisului, cel mai probabil provocând reacţia brutală a guvernului sau un război civil; astfel, acest tip de terorist este preocupat ca numărul victimelor să fie cât mai mare. Acei terorişti, inclusiv cei al căror motiv este în primul rând religios, care nu au niciun interes să câştige segmente din populaţia „inamică", sunt cei mai predispuşi să folosească violenţa pe scară mare, deşi chiar şi aşa, până nu demult, teroriştii de acest tip erau adesea constrânşi de faptul că violenţa lor terifiantă i-ar putea îndepărta pe propriii oameni prin umanizarea adversarului.

Bibliografie

Se găsesc câteva volume bune despre terorismul de stânga din anii 1960 până în anii 1980. Foarte documentate simt cel scris de Michael Freeman, *Freedom or Security*: *The Consequences for Democracies Using Emergency Powers to Fight Terror* (Praeger, 2003) şi cel al lui Jeremy Varon, *Bringing the War Home*: *The Weather Underground, the Red Army Faction, and Revolutionary Violence in the Sixties and Seventies* (University of California Press, 2004). Cartea *Guns, Death, Terror*: *1960 s and 1970 s Revoluţionaries, Urban Guerrillas and Terrorists* (Creation Books, 2003) editată de Jack Sargeant, furnizează câteva detalii şi rezumate utile. O erudită analiză contemporană este cea scrisă de Robert Moss, *The War for the Cities* (Coward, McCann, & Geoghegan, 1972).

Singura istorie completă a Tupamaros este cea scrisă de Pablo Brum, *The Robin Hood Guerrillas*: *The epic Journey of Uruguay's Tupamaros* (Create Space, 2014), deşi există multe relatări contemporante, cum ar fi cea scrisă de Maria Esther Gilio, *The Tupamaro Guerrillas*

(Saturday Review Press, 1972), şi cea semnată de Alain Labrousse, *Tupamaros* (Pelican, 1973). Pentru relatarea unui membru al grupului, vezi Carlos Wilson, *The Tupamaros*: *The Unmentionables* (Branden, 1974). Influenta broşură a lui Marighella poate fi şi ea citită: Carlos Marighella, *Mini-Manual of the Urban Guerrilla* (Abraham Guillen Press, 2002 [1969]).

De istoria Cărării Luminoase din Perú se ocupă două excelente culegeri de studii. Primul, editat de David Scott Palmer: *The Shining Path of Perú*, ed. II (St. Martin's, 1994), şi cel editat de Steve Stern, *Shining and Other Paths*: *War and Society în Perú, 1980 – 1995* (Duke University Press, 1998). Cartea lui Gustavo Gorriti, *The Shining Path*: *A History of the Millenarian War în Perú* (University of North Carolina Press, 1999) acoperă anii de început, 1980 – 1982, ai campaniei teroriste declanşate de Cărarea Luminoasă. Este util de asemenea şi capitolul referitor la acest subiect din cartea semnată de Michael P. Arena şi Bruce A. Arrigo, *The Terrorist Identity*: *Explaining the Terrorist Threat* (New York University Press, 2006). Această lucrare are de asemenea capitole valoroase despre IRA Provizorie, Hamas şi Tigrii Tamili.

Despre Weather Underground, vezi Varon, citat mai sus, de asemenea Bryan Burrough, Days of Rage: America's Radical Underground, the FBI, and the Forgotten Age of Revolutionary Violence (Penguin, 2015); şi Ron Jacobs, The Way the Wind Blew: A History of the Weather Underground (Verso, 1997).

Pentru perspectiva unui participant care nu regretă nimic, vezi Bill Ayers, *Fugitive Days*: *A Memoir* (Beacon, 2001).

Pentru o relatare cumva polemică a terorismului anti-Castro vezi Keith Bolender, *Voices from The Other Side*: *An Oral History of Terrorism against Cuba* (Pluto, 2010).

Cel mai bun volum despre Fracţiunea Armata Roşie/Grupul Baader-Meinhof este cel scris de Stefan Aust, *Baader-Meinhof*: *The Inside Story of the R.A.F.* (Oxford University Press, 2009). Printre alte cărţi valoroase se află şi cea scrisă de Jillian Becker, *Hitler's Children*: *The Story of the Baader-Meinhof Terrorist Gang* (Lippincott, 1977); Peter H. Merkl, „Terorismul de extremă stânga vest-german" (*West German Left-Wing Terrorism*), în cartea editată de Crenshaw, *Terrorism în Context*; Tom Vague, *Televisionaries*: *The Red Army Faction Story*, *1963 – 1993* (AK, 1994); şi Varon, citat mai sus. Pentru o comoară de surse legate de RAF, vezi cartea editată de J. Smith şi André Moncourt, *The Red Army Faction*: *A Documentary History*, două volume (PM, 2009, 2013).

Despre Brigăzile Roşii, vezi articolul scris de Donatella Della Porta, „Terorismul de extremă stânga în Italia" (*Left-Wing Terrorism in Italy*), în lucrarea editată de Crenshaw, *Terrorism în Context* –, Richard Drake, *The Aldo Moro Murder Case* (Harvard University Press, 1995); şi Robert C. Meade, *The Red Brigades*: *The Story of Italian Terrorism* (St. Martin's, 1989). Pentru relatarea unui pretins participant, vezi Giorgio, *Memoirs of an Italian Terrorist* (Carroll & Graf, 2003 [1981]).

Pentru cărţi despre Statele Unite ale Americii şi reacţia acestora la terorismul internaţional, vezi David C. Martin şi John Walcott, *Best Laid Plâns*: *The Inside Story of America's War Against Terrorism* (Harper 8 c Row, 1988); Robert Parry, *Secrecy and Privilege*: *Râse of the Bush Dynasty from Watergate to Iraq* (The Media Consortium, 2004); Jeffrey D. Simon, *The Terrorist Trap*: *America's Experience with Terrorism* (Indiana University Press, 1994), şi David C. Wills, *The First War on Terrorism*: *Counter-Terrorism Policy during the Reagan Administration* (Rowman 8 c Littlefield, 2003). Pentru

denunţarea inteligentă, dar polemică a eforturilor guvernului SUA în anii 1980 pentru a modela percepţia publică a terorismului şi terorii de stat, vezi Edward Herman, *The Real Terror Network* (South End, 1983 [1982]), şi Herman şi Gerry O'Sullivan, *The „Terrorism" Industry* (Pantheon, 1989).

Relatarea contemporană „clasică" a conspiraţiei internaţionale teroriste este scrisă de Claire Sterling, *The Terror Network*: *The Secret War of International Terrorism* (Holt, Rinehart, 8 c Winston, 1981). Printre alte avertismente despre o conspiraţie internaţional teroristă se află cartea lui Ovid Demaris, *Brothers în Blood* (Scribner, 1977), şi cea scrisă de L.R. Beres, *Apocalypse* (University of Chicago Press, 1980).

Capitolul 14

Ascensiunea terorismului jihadist

La 11 septembrie 2001, 19 arabi au deturnat trei avioane, pe care le-au zdrobit de clădirea Pentagonului şi de cele două turnuri centrale ale World Trade Center. Un al patrulea avion s-a prăbuşit pe un câmp în Pennsylvania atunci când pasagerii au fost pe punctul de a-i înfrânge pe atacatori. Atentatele au dus la moartea a 3.000 de oameni – dintre care cel puţin 10% nu erau americani –, au produs pagube de miliarde de dolari pentru economia Statelor Unite ale Americii şi au grăbit invadarea Afghanistanului şi a Irakului ca parte a ceea ce administraţia Bush a numit „Război împotriva terorismului" Grupul din spatele atentatului de la 11 septembrie a fost al-Qaida, o morganatică organizaţie transnaţională formată prin anii 1980 de extremistul arab musuman Osama bin Laden pentru a lupta împotriva prezenţei sovieticilor în Afghanistan. Doctrina lui bin Laden şi a organizaţiei al-Qaida este cunoscută sub multe nume, cel mai des ca jihadism. Indiferent cum îi spunem, jihadismul a înlocuit

atât etnonaţionalismul, cât şi stângismul revoluţionar ca forţa preeminentă din spatele terorismului de azi.

Jihadismul

Aşa cum spuneam în Capitolul 2, dogma centrală a islamului este *tawhid*, unicitatea lui Dumnezeu. Aceasta nu doar că le impune un monoteism strict musulmanilor, însă înseamnă şi că Dumnezeu singur este sursa întregii autorităţi. Strict vorbind, fiecare musulman trebuie să-şi călăuzească viaţa doar după preceptele *shariei*, omniprezenta vrere a lui Allah pentru umanitate, aşa cum este exprimată în Coran şi în *ḥadīth* (spusele şi faptele Profetului). Astfel că idealul „politic" al musulmanilor a fost mereu imperiul timpuriu islamic, în care o singură persoană deţinea şi autoritatea politică, şi pe cea spirituală. Însă abia la o generaţie după moartea lui Mahomed, în anul 632, califii rivali („succesorii" Profetului) au început să-şi dispute moştenirea lui politică şi spirituală. După căderea Imperiului Otoman, în anii 1920, islamul şi-a pierdut califatul, în care conducerea politică şi spirituală era teoretic unică. Dar cu mult înainte de aceste evenimente, fiecare dintre cele mai importante şcoli ale islamului sunnit a dezvoltat propriul sistem pentru aplicarea Coranului şi a *ḥadīth-ului* într-o lume în care sensul loialităţii era atât de diferit.

De-a lungul istoriei de 14 veacuri a islamului, mulţi lideri spirituali au căutat să revigoreze ideea califatului şi să se reîntoarcă la mitica puritate şi existenţa ideală a *Salafi* sau „predecesorii" – primii musulmani ai secolului al VII-lea. Unul dintre cei dintâi a fost Ahmad ibn Taymiyya, un cărturar din secolul al XIV-lea, care propovăduia că islamul a căutat mereu să întemeieze o putere de stat astfel ca musulmanii să-şi ducă viaţa sub conducători care trăiesc în deplină concordanţă cu învăţăturile Profetului. Spre împlinirea acestui ţel, ibn Taymiyya afirma că jihadul

este o componentă esenţială a credinţei. Jihadul a avut dintotdeauna două înţelesuri: aşa-numitul mare jihad este lupta interioară pentru a trăi conform *shariei*, în vreme *ce* micul jihad este războiul dus pentru ca toţi musulmanii să poată trăi sub conducători musulmani care se supun *shariei*.

Oricum, ibn Taymiyya a mers mai departe, afirmând că acei musulmani, mai ales conducători, care nu acceptă *sharia* întru totul pot fi declaraţi *tahfir* (adică excomunicaţi) şi ucişi ca inamici ai islamului. Mult mai târziu, Muhammad ibn Abd al-Wahhab, un cărturar arab din secolul al XVIII-lea, îi critica vehement atât pe şiiţi şi idolatria lor, cât şi pe sunniţii care îi urmau orbeşte pe clerici şi tradiţiile care făcuseră atâtea concesii lumii contemporane. Viziunea puristă a lui ibn Taymiyya şi a lui al-Wahhab asupra islamului sunnit a atras puţini aderenţi în zilele lor.

Ceva despre terminologie: doctrina care începe cu ibn Taymiyya şi-şi găseşte expresia în violenţele teroriste ale al-Qaida, Hamas, Hezbollah, ISIS şi ale altor organizaţii similare este cunoscută sub mai multe nume. Jihadismul se concentrează pe jihadul mic, mai violent, în vreme ce termenii islamism şi islam politic pun accentul pe voinţa de a aplica *sharia* ca substitut total al ideologiilor seculare. Termenul salafism se referă la acele mişcări islamiste fundamentaliste sau literaliste[36] care acceptă doar Coranul şi *ḥadīth* drept călăuze ale comportamentului, în vreme ce termenul takfirism pune accentul pe dorinţa de a purifica islamul prin eliminarea musulmanilor şi liderilor eretici, în special cei vinovaţi de secularism.

Islamul şi Europa

Furia atât de des întâlnită în multe societăţi musulmane de azi nu poate fi înţeleasă dacă nu acceptăm

36 Care acceptă sensul literal ale scrierilor sacre (n.tr.).

că, mare parte a istoriei lor, imperiile islamice din Orientul Mijlociu nu au fost doar puteri militare, ci şi mult mai sofisticate din punct de vedere intelectual şi cultural decât imperiile contemporane europene. Oricum, începând cu ultima parte a secolului al XVIII-lea, multe teritorii islamice importante încep să cedeze în faţa ofensivei marilor puteri europene, al căror progres tehnologic şi de organizare le făcea să aibă armate mai puternice. Până în anii 1920, mai rămăseseră independente doar câteva state cu populaţie musulmană. În mare parte, Orientul Mijlociu modern a fost transformat în teritorii ale Ligii Naţiunilor aflate sub mandat britanic şi francez – de fapt, colonii. Între timp, Egiptul era condus de o marionetă a britanicilor a cărei autonomie era îngăduită câtă vreme nu încălca interesele militare şi economice britanice. În lumea islamică, rezultatul a fost crearea unei mici elite occidentalizate care accepta, în general, că singurul drum înainte era să urmeze calea occidentală a secularizării, industrializării şi a birocratizării.

Unii lideri s-au întors către islam în speranţa că vor găsi o cale pentru a contracara dominaţia politică străină şi eroziunea culturală. Unul dintre ei a fost Rashid Rida (1865 – 1935), adept al modernizării care fusese adus la disperare de faptul că regiunea era practic înrobită Occidentului. Rida a descoperit soluţia în scrierile lui ibn Taymiyya: reîntoarcerea la valorile şi practicile virtuoşilor predecesori. Rida este cel care a preluat termenul coranic *jahiliyyah*, care se referă la ignoranţa spirituală a Arabiei preislamice, şi l-a aplicat Orientului Mijlociu contemporan, declarând că tovarăşii săi musulmani alunecau în apostazie şi îşi vindeau civilizaţia Occidentului.

Egiptul şi Frăţia Musulmană

Omul care a transformat aceste cuvinte în faptă a fost Hasan al-Banna, un învăţător egiptean care a fondat în

1928 Frăţia Musulmană, al cărei ţel era să creeze o societate întremată spiritual. „Sarcina noastră, scria al-Banna, este să stăm în calea torentului de civilizaţie modernistă care se revarsă din mlaştina poftelor materialiste şi păcătoase”. 1 El credea că lumea occidentală se descompunea din interior şi era astfel pe marginea prăpastiei; tot ce trebuia era un impuls din partea celor care acţionau în numele lui Allah. Crezul grupului sintetiza perfect viziunea sa asupra lumii: „Dumnezeu este obiectivul nostru; Coranul este constituţia noastră; Profetul este conducătorul nostru; lupta este calea noastră şi moartea în numele lui Dumnezeu este cea mai mare dintre năzuinţele noastre” Frăţia Musulmană a publicat materiale de propagandă, a predicat şi s-a angajat în activitatea de misionariat, şi a întemeiat şcoli religioase, spitale, societăţi de binefacere şi cluburi sociale. Până în anii 1930, avea deja 300 de filiale2.

Frăţia Musulmană a reuşit, de asemenea, să se infiltreze cu succes în armată şi să creeze un grup armat – Organizaţia secretă – pregătit să lupte, dacă i se va ivi ocazia. Asasinarea lordului britanic Moyne la Cairo, în 1944, de către organizaţia teroristă sionistă LEHI – aşa cum spuneam în Capitolul 11-a exercitat o puternică influenţă asupra Frăţiei Musulmane, la fel şi rolul jucat de Irgun şi LEHI în alungarea britanicilor din Palestina în 1948. În acel an, încercând să grăbească plecarea britanicilor din Egipt, Frăţia a atacat magazinele evreieşti şi britanice şi a asasinat un judecător şi alţi funcţionari guvernamentali. Rezultatul a fost că prim-ministrul egiptean a scos Frăţia Musulmană în afara legii. La mai puţin de trei săptămâni după aceea, unul dintre membrii Frăţiei l-a asasinat pe prim-ministru. Când al-Banna a fost ucis în februarie 1949, toţi au presupus că a făcut-o poliţia egipteană. Frăţia Musulmană, care ajunsese atunci la

75.000 de membri şi mult mai mulţi susţinători, s-a refugiat departe de ochii publicului, pentru a pune la cale complotul care urma să distrugă Egiptul secularizat3. Regele Farouk, susţinut de britanici, a fost înlăturat de la putere în 1952, iar cei care au făcut-o erau Ofiţerii liberi, membri ai armatei care militau pentru modernizare şi în fruntea cărora se aflau Gamal Abdel Nasser şi al său *protégé* Anwar Sadat. Nasser a curtat o scurtă perioadă Frăţia Musulmană ridicând interdicţia impusă grupării, însă naţionalismul secular al Ofiţerilor liberi era, până la urmă, ireconciliabil cu viziunea islamiştilor pentru Egipt. Astfel că ciocnirea violentă a celor două grupări a devenit inevitabilă.

Sayyid Quth în centrul acestui conflict se afla Sayyid Quth, în tinereţe inspector şcolar şi adept al modernizării, care a ajuns ulterior un proeminent ideolog islamist al secolului al XX-lea. Quth părea destinat să-şi ducă viaţa în rândul elitei politice occidentalizate a Egiptului, însă pe parcurs a devenit tot mai dezamăgit de Occident şi de influenţa acestuia asupra Egiptului. Ruptura finală s-a petrecut în timpul şederii sale în Statele Unite ale Americii din 1948 până în 1950, trimis acolo la studii de guvernul egiptean. Dezgustul lui Quth faţă de cultura americană şi influenţa acesteia era total. Pretutindeni era şocat de materialism şi de ceea ce el considera a fi laxa moralitate sexuală a americanilor. Nu mult după ce a revenit în Egipt, el a părăsit Ministerul Educaţiei şi s-a alăturat Frăţiei Musulmane.

După ce un membru al organizaţiei a eşuat în tentativa de a-l asasina pe Nasser în 1954, Quth a fost prins de valul de arestări care a urmat. Autorităţile l-au condamnat la 15 ani de închisoare şi acolo el a scris cele opt volume ale exegezei sale *în umbra Coranului*, care a fost prescurtată ulterior sub forma lucrării care i-a adus

renumele, *Pietre de hotar*. Cu greu am putea exagera influenţa acestei cărţi, pentru că în ea Quth a împletit laolaltă diferitele tulpini alte gândirii islamiste într-o viziune completă şi îngrijorătoare, care va deveni în mare măsură o călăuză pentru milioane de oameni. Conceptul de *tawhid*, scria Quth, pretinde nu doar supunere în faţa lui Allah, ci şi angajamentul de a trăi într-o comunitate care urmează *sharia* în întregul ei, respingând orice altceva ca fiind păcătos şi idolatru. El a însoţit această afirmaţie cu aplicarea mai extinsă a termenului lui Rida *de jahiliyyah*, combinând întreaga istorie în aşa fel încât conducătorii apostaţi ai lumii arabe deveniseră „noii faraoni", iar Israelul nu era altceva decât un recent stat „cruciat" întemeiat în Orientul Mijlociu. Şi, peste tot, Quth vedea mâna Statelor Unite ale Americii, care încurajau răspândirea senzualităţii carnale, a materialismului şi a adulării idolatre a legilor omeneşti, putând aduce cu toate moartea spirituală dacă nu erau oprite.

Era necesară, pretindea Quth, „o revoltă deplină împotriva conducerii omeneşti în toate chipurile şi formele, sistemele şi rânduielile... Aceasta înseamnă distrugerea regatului omului pentru a întemeia regatul cerului pe pământ" 4. Deşi nu prevedea vreun program specific, el nu lăsa nicio îndoială că o asemenea campanie de jihad violent trebuia să înceapă de acasă pentru a scăpa lumea arabă de acei tirani care respinseseră islamul. Conform criteriilor lui Quth, era vorba practic despre toţi conducătorii din Orientul Mijlociu, inclusiv naţionaliştii arabi din Egipt, liberalii occidentali din Liban, socialiştii din Partidul Baas din Siria şi Irak şi idolatrii şiiţi din Iran.

Quth pleda cu insistenţă pentru impunerea unei noi generaţii de lideri musulmani al căror devotament faţă de *sharia* să le permită să conducă prin exemplul personal *şifatwa*, adică prin explicarea modului în care se aplică

ḥadīth-xd şi Coranul la problemele contemporane. Ce au înţeles adepţii săi a fost că pietatea personală este mai importantă decât căile educative normale pentru a deveni lider spiritual.

După aproape un deceniu în închisoare, Quth a fost eliberat în 1964 ca gest de bunăvoinţă al lui Nasser, care credea că Frăţia Musulmană fusese anihilată după anii de persecuţie. La mai puţin de un an după aceea, Nasser a anunţat că a descoperit o nouă conspiraţie islamistă. Quth a fost arestat din nou, a fost acuzat de trădare şi condamnat la moarte. Nasser îi întinsese o ramură de măsbn lui Quth, care, cu simţul datoriei, a respins-o. „Cuvintele mele vor fi mai puternice dacă mă omoară” 5, profeţea el. A fost spânzurat în august 1966.

Islamismul îşi găseşte publicul

Viziunea lui Quth nu ar fi avut o audienţă prea mare dacă nu i-ar fi venit în ajutor mai mulţi factori apăruţi la sfârşitul anilor 1960 şi în deceniul următor. Primul a fost eşecul lui Nasser de a-şi respecta pompoasele promisiuni de prosperitate cu ajutorul economiei planificate şi al renaşterii naţionale prin panarabism. După moartea lui Nasser în 1970, succesorul său, Anwar Sadat, a încercat o altă cale, încurajând dezvoltarea capitalistă şi întărind legăturile cu Occidentul. Nicio strategie nu a dus la progresul economic. Popularitatea lui Sadat era subminată în special de dependenţa regimului de poliţie, care suprima disidenţa, şi de incapacitatea liberalizării economice de a oferi suficiente slujbe satisfăcătoare miilor de absolvenţi produşi anual de înfloritorul sistem educaţional al ţării. În felul acesta, programul de modernizare a împovărat ţara cu o generaţie bine educată, ambiţioasă, dar în cele din urmă frustrată, care îşi căuta tot mai des inspiraţia privind dincolo de aparent obositele şi dezamăgitoarele „isme” ale Occidentului.

Al doilea factor a fost faptul că *ulema*, cărturarii islamici responsabili de interpretarea şi aplicarea *shariei*, s-au retras pe parcursul secolului al XX-lea într-un conservatorism posac, o situaţie exacerbată de eforturile guvernelor din regiune, adepte ale modernizării, de a diminua influenţa *ulema* asupra educaţiei secundare şi universitare. Rezultatele au fost dramatice: se ridica o nouă generaţie al cărei respect pentru autorităţile tradiţionale islamice era aproape nul, avea cunoştinţe insuficiente despre interpretarea dată Coranului de şcolile tradiţionale şi nu prea avea încredere în capacitatea islamului, aşa cum era învăţat atunci, de a răspunde chestiunilor presante ale zilei. În această situaţie, pledoaria lui Quth pentru o nouă generaţie de conducători islamici care să fie descătuşaţi de secole de interpretări savante a fost bine primită. Mesajul auzit de mulţi a fost că pietatea şi Coranul sunt suficiente.

Între timp, Sadat se angajase în negocierile cu Israelul, mediate de Statele Unite ale Americii, care s-au încheiat cu un tratat în toată regula cu statul evreu în 1979 şi cu o substanţială infuzie de ajutor militar şi financiar din partea Statelor Unite ale Americii. Costul unor legături mai strânse cu America şi al compromisului cu Israelul era enorm, desigur, pentru că l-a expus pe Sadat acuzaţiilor că devine un „nou faraon" care lasă uşa deschisă unei şi mai mari extinderi a *jahiliyyah* în Egipt. Sadat a mai adăugat o blasfemie peste insultă atunci când guvernul său le-a dat femeilor dreptul de a divorţa şi le-a interzis să poarte în universităţi versiunea egipteană a veşmintelor austere musulmane.

Consecinţele neaşteptate ale zăcămintelor petrolifere recent descoperite în Orientul Mijlociu, mai ales după ce embargoul din 1973 asupra petrolului a determinat explozia preţurilor, reprezintă al patrulea factor care a

mărit audienţa lui Quth. Din nefericire, dată fiind absenţa democraţiei, de aceşti bani a profitat în mod disproporţionat elita regiunii. Nicio ţară nu a ajuns mai bogată şi nici mai plină de contradicţii ca Arabia Saudită, locul unde se găseşte un sfert din rezervele de petrol mondiale, dar şi locurile sacre ale islamului, moscheile din Meca şi Medina. Încă din secolul al XVIII-lea casa de Saud a încheiat o alianţă cu clericii puritani wahhabiţi care susţineau dinastia ca protectori ai islamului. Petrolul saudit a împins regimul şi mai aproape de clerul wahhabit, pe care-l finanţa şi căruia îi permitea, în fapt, să dicteze principiile morale publice. Această bogăţie le-a permis, de asemenea, clericilor wahhabiţi din regat să-şi extindă influenţa peste graniţe, deschizând şcoli, formând lideri religioşi, punând pe picioare servicii sociale şi diseminând literatură, inclusiv scrierile jihadistului ibn Taymiyya. În mod ironic, doi factori au dus la răspândirea neînţelegerii dintre islamiştii radicali din Arabia Saudită. Primul a fost chiar natura acordului implicit dintre liderii religioşi wahhabiţi şi familia domnitoare sâudită: pentru că erau pe statul de plată al guvernului şi aveau un control extins asupra moralităţii publice, clericii din Arabia Saudită renunţaseră în fapt la orice pretenţie oficială la autoritate politică. Al doilea a fost comportamentul multor prinţi din familia regală, care dispreţuiau cererile wahhabite pentru un comportament ultrapios şi duceau o viaţă de risipă şi destrăbălare.

În Egipt, preşedintele Sadat a renunţat la interzicerea Frăţiei Musulmane şi i-a tolerat extinderea într-o încercare lipsită de simţul realului de a cumpăra loialitatea tot mai alienaţilor islamişti din ţară. La rându-i, Frăţia Musulmană a renunţat la violenţe intrând într-o încurcată coexistenţă cu statul. Cu toate acestea, organizaţia a continuat să predice despre prezenţa

jahiliyyah, despre relele secularizării şi despre pura viziune morală

Salafi. Dacă Frăţia Musulmană nu mai era predispusă – cel puţin la vedere – să propovăduiască violenţa pentru a rezolva situaţia, alţii cu siguranţă erau. Faptul că Frăţia Musulmană s-a extins din nou a dat naştere unei noi culturi de activişti şi de organizaţii secrete ca răspuns la pledoaria lui Quth pentru apariţia de noi lideri ale căror obiective să fie întemeierea unui stat islamic, eliminarea influenţelor occidentale şi aplicarea *shariei*.

Jihadiştii egipteni se organizează

Cei mai importanţi lideri egipteni erau clericul orb Omar Ahmad Abdel Rahman (născut în 1938) – cunoscut ca şeicul Omar – şi Ayman al-Zawahiri (născut în 1951), discipoli ai lui Quth care au părăsit Frăţia Musulmană pentru a predica violenţa şi a o pune la cale. Rahman, profesor de teologie la o universitate egipteană, a devenit cunoscut drept unul dintre cei mai vocali oponenţi ai lui Sadat. În particular, Rahman s-a apropiat foarte mult de o organizaţie radicală jihadistă cunoscută ca al-Jamaah al-Islamiyah (Grupul islamic), cu celule în aproape toate universităţile egiptene. Pentru a-şi finanţa activităţile, Grupul islamic îi tâlhărea pe creştini. Discret, Rahman emitea *fatwa* – justificări coranice – pentru aceste activităţi în numele revoluţiei islamice.

De partea cealaltă, Al-Zawahiri a ales calea disimulării. În aparenţă, era un chirurg respectat, membru al unei familii foarte cunoscute din clasa de mijloc care dăduse ţării generaţii de cărturari şi specialişti. În particular, formase o celulă revoluţionară care, la mijlocul anilor 1970, a fuzionat cu alte grupări din zona oraşului Cairo. Această organizaţie umbrelă era cunoscută sub numele de Jamaat al-Jihad (Grupul Jihadului) – denumită adesea pur şi simplu al-Jihad. Nu după multă vreme, al-

Zawahiri ajunsese unul dintre cei mai influenţi membri ai organizaţiei. Ca şi Rahman, a denunţat *jahiliyyah* şi a adoptat jihadul, însă al-Zawahiri nu se încredea defel în mase, pe care le considera incapabile de puritatea necesară a vorbelor şi a faptelor. Credeau amândoi în violenţele conspirative, însă al-Zawahiri a fost cel care a făcut din ele esenţa operei sale de-o viaţă.

Revoluţia iraniană şi criza ostaticilor în timpul tumultuoşilor ani 1979 – 1983, jihadismul şi islamismul radical au început să cutremure fundaţiile Orientului Mijlociu, devenind, de fapt, un fenomen transnaţional care se întindea din Algeria până în Afghanistan. Dar visele la un jihad transnaţional au fost mereu ameninţate de diferenţele sectare, etnice şi culturale. Singura speranţă pentru unificarea unei mişcări atât de vaste era să-i justifici motivele şi obiectivele în termeni care depăşeau diferenţele regionale şi să cauţi în afara Orientului Mijlociu sursa fundamentală *a jahiliyyah* şi o ţintă care putea să-i strângă laolaltă pe jihadişti.

Anul 1979 a început cu cel mai mare succes de până atunci al mişcării islamiste, Revoluţia iraniană. Deşi se petrecea într-o societate şiită, i-a inspirat pe jihadiştii sunniţi şi pe islamiştii radicali, ca al-Zawahiri, din toată lumea musulmană. Conducătorul Iranului, şahul Mohammad Reza Pahlavi, era întruparea *jahiliyyah* pentru islamişti, pentru că folosea banii primiţi pe petrol pentru dezvoltarea unui stat modern, industrializat – dar şi pentru a-şi umple adâncile buzunare şi pe ale elitei occidentalizate a ţării. Anticomunist feroce, era un aliat apropiat al Statelor Unite ale Americii, care l-au ajutat să recapete puterea printr-o lovitură de stat susţinută de CIA împotriva politicianului socialist reformator Mohammad Mossadegh în 1953. Mai rău ca orice era că şahul îi zdrobea fără milă pe nemulţumiţi folosindu-se de

sălbaticele sale trape de securitate SAVAK. în 1978, a izbucnit o revoltă populară la care au participat ca demonstranţi milioane de iranieni. Fusese declanşată din străinătate de un imam exilat, ayatollahul Ruhollah Khomeini, care şi-a adaptat vagile declaraţii islamiste pentru a colecta în ele toată nemulţumirea publică. În ianuarie 1979, şahul a fugit şi Khomeini a revenit în ţară întâmpinat cu entuziasm. Trei luni mai târziu, iranienii au adoptat prin referendum decizia de a proclama o republică islamică în care *sharia* să fie aplicată de reprezentanţii clerului şi astfel să se întemeieze un adevărat stat islamic. A fost în mare măsură considerată de islamişti o victorie asupra forţelor întunericului, în special asupra Statelor Unite ale Americii, numite de Khomeini „Marele Satan”. Ceea ce a rezultat nu a putut înlătura cu totul elementele seculare, dar încă îi mai face pe alţi jihadişti să spere şi să viseze să obţină rezultate asemănătoare în propriile ţări.

Revoluţia iraniană a mai stabilit un precedent: utilizarea terorismului ca metodă de a da lovituri – chiar dacă în mare măsură simbolice – „Marelui Satan”. Mai presus de toate, ce a adus cu adevărat revoluţia iraniană în atenţia celor mai mulţi americani a fost criza ostaticilor din Teheran. În noiembrie 1979, tinerii radicali au atacat ambasada americană şi au luat 63 de ostatici. Deşi ayatollahul nu le dăduse ordine directe să facă acest lucru, militanţii au fost încurajaţi cu siguranţă de retorica lui fanatică, antiamericană. 11 ostatici au fost eliberaţi în scurtă vreme, însă ceilalţi 52 au fost ţinuţi în captivitate 444 de zile îngrozitoare. Recentele interviuri cu aceia care i-au luat ostatici au demonstrat că motivul nu era pur şi simplu antiamericanismul lor, ci teama că diplomaţii americani şi elementele moderate din Iran se străduiesc să ajungă la o înţelegere după fuga şahului6. Criza ostaticilor a făcut efectiv să eşueze orice asemenea posibilitate.

Prestigiul american a suferit amarnic, mai ales după eşecul operaţiei de salvare din aprilie 1980. Criza ostaticilor a contribuit cu siguranţă la înfrângerea decisivă a preşedintelui Jimmy Carter în alegerile din 1980, întrecut de Ronald Reagan, ale cărui recomandări conservatoare şi retorică dură au atras un electorat stânjenit şi nesigur. Ca efect imediat, ocuparea ambasadei a întărit controlul militanţilor islamişti asupra Iranului şi a energizat o generaţie de jihadişti care şi-au dat seama că o mică avangardă de revoluţionari dornici să acţioneze decisiv poate atrage atenţia internaţională, poate umili Statele Unite ale Americii şi chiar compromite o preşedinţie cu ajutorul terorismului.

Altă consecinţă a revoluţiei a fost încurajarea unei trăsături deja importante a islamului şiit: căutarea şi celebrarea martiriului. De secole, o vizibilă manifestare a acestuia erau sângeroasele automutilări din timpul sărbătorilor în amintirea martiriului imamului Hussein din 680. După 1979, acest ritual a devenit o componentă importantă a simbolisticii naţionale ira niene, încurajată de autorităţi ca mijloc de coagulare a societăţii, depăşind deosebirile interne şi deturnând revendicări politice altminteri potenţial destabilizatoare.

Asasinarea lui Sadat

Evenimentele din 1979 i-au şocat şi consternat pe egipteni. Pacea dintre Egipt şi Israel i-a îngrozit pe islamişti, în vreme ce Revoluţia iraniană i-a oripilat pe Sadat şi pe membrii elitei progresiste a ţării. Liniile frontului erau mai evidente ca niciodată şi baia de sânge nu va întârzia prea mult. În octombrie 1981, o celulă al-Jihad din armata egipteană l-a asasinat pe preşedintele Sadat în timpul unei festivităţi publice, pe când acesta făcea o trecere în revistă a trupelor. „L-am omorât pe faraon şi nu mi-e frică de moarte!” a strigat şeful echipei

de asasini înainte să fie rănit şi capturat de garda preşedintelui asasinat. Deşi puţini au plâns la moartea lui Sadat, nu a avut loc nicio revoltă populară, în schimb, succesorul lui Sadat, Mohammed Hosni Moubarak, a coordonat rapida şi vasta arestare a mii de islamişti. Atât al-Zawahiri, liderul al-Jihad implicat într-o lovitură de stat care îşi propunea să profite de asasinat, cât şi Rahman, consilierul religios al Grupului islamic, care se întâmpla să nu fi fost implicat în crimă, au fost prinşi în capcană. Suspecţii erau ţinuţi în imensa fortăreaţă din secolul al XII-lea din Cairo cunoscută sub numele de Citadela. Mulţi dintre ei, inclusiv al-Zawahiri, au fost torturaţi timp de mai multe luni, în vreme ce statul pregătea o judecată publică, crezând că astfel va distruge jihadismul. Atât Rahman, cât şi al-Zawahiri s-au folosit de judecată pentru a-şi face cunoscute principiile publicului larg. „Îi datorăm supunere lui Dumnezeu, dar nu-i datorăm supunere [preşedintelui republicii] care nu se supune lui Dumnezeu”, declară Rahman, care a scăpat necondamnat. În special al-Zawahiri a fost eficient în a evidenţia palmaresul autoritar al statului, la un moment dat enumerând numele suspecţilor care muriseră din cauza torturii. „Aşa că unde e democraţia? striga el. Unde e libertatea? Unde simt drepturile omului? Unde e dreptatea? Unde e dreptatea? Nu vom uita niciodată! Nu vom uita!” 7 Condamnat în cele din urmă pentru posesie ilegală de arme, al-Zawahiri a fost închis pentru o perioadă relativ scurtă, trei ani, şi eliberat din închisoare în 1985.

Condiţiile păreau tot mai neprielnice jihadului în Egipt Moubarak şi organele de securitate egiptene dăduseră câteva lovituri serioase organizaţiei al-Jihad, Grupului islamic şi puzderiei de alte mici grupări jihadiste care complotau împotriva statului încă de la mijlocul anilor 1970. Deşi jihadiştii îl asasinaseră pe Sadat, faraonul, nu a

avut loc nicio insurecţie populară islamistă. Pe parcursul anilor 1980, Moubarak a reuşit să-i împace pe islamiştii moderaţi, inclusiv pe cei din Frăţia Musulmană, făcându-le diverse concesii. Era încurajată pietatea exprimată public, adică barba pentru bărbaţi şi vălul pentru femei. Autoritatea conservatoarei şi ortodoxei *ulema* a crescut. Între timp, noile investiţii de stat în educaţie, locuinţe şi infrastructură au mai diminuat ceva din furia clasei de jos. Cu toate acestea autoritatea poliţiei nu a fost redusă, iar radicalii, Rahman şi al-Zawahiri, de pildă, erau monitorizaţi cu atenţie. Ce putea face un jihadist în condiţiile acestea?

Jihadiştii în Arabia Saudită şi Siria în Arabia Saudită, jihadiştii şi-au adunat forţele pentru a da o lovitură împotriva *jahiliyyah* şi a unui regim care a ajutat răspândirea wahhabismului, dar ai cărui prinţi duceau o viaţă strălucitoare şi promiscuă, punându-se în calea ambiţiilor politice ale islamiştilor şi încercând să se dea bine pe lângă Statele Unite ale Americii. Furia jihadistă a căpătat forme şocante în noiembrie 1979, când 400 – 500 de rebeli – inspiraţi în parte de militanţii iranieni care ocupaseră ambasada SUA din Teheran – au cucerit Marea Moschee din Meca în ultima zi a pelerinajului anual. Căpetenia grupului era Juhayman al-Utaybi, un fanatic predicator fundamentalist care-şi recrutase adepţii din filiala Frăţiei Musulmane de la Universitatea islamică din Medina. În rugăciunile lui amplificate de megafoanele moscheii, al-Utaybi înşiruia mulţimea păcatelor care vor deveni ideile fixe ale edictelor lui Osama bin Laden, două decenii mai târziu: relaţia strânsă a Arabiei Saudite cu Statele Unite ale Americii, presupusa tolerare a Israelului, prezenţa a mii de consilieri militari şi tehnici occidentali în regat, atât de aproape de locuri sacre ale islamului, viaţa decadentă a conducătorilor, corupţia şi pasivitatea

clericilor musulmani ai ţării. Se părea că al-Utaybi şi adepţii săi sperau să declanşeze o revoltă care ar fi putut izgoni familia al-Saud şi pe toţi străinii, pentru a fi fondat un stat teocratic. După mai multe încercări stângace şi sângeroase de a recuceri moscheea de la rebeli, autorităţile saudite au reuşit în fine să ocupe locul sfânt şi să-i prindă pe al-Utaybi şi pe zdrenţăroşii săi partizani. Câteva săptămâni mai târziu, al-Utaybi şi 62 dintre adepţii săi au fost executaţi prin decapitare8.

Rezultatele strădaniilor jihadiste din Siria au fost la fel de dezamăgitoare. Începând cu 1979, Frăţia Musulmană a efectuat mai multe atacuri de gherilă şi lovituri teroriste împotriva regimului dictatorial al preşedintelui sirian Hafez al-Assad, inclusiv asaltul asupra unei şcoli militare care a dus la moartea a 70 de cădeţi, o serie de atentate cu maşini-capcană în Damasc provocând moartea a sute de civili şi o insurecţie în oraşul Hama. Reacţia brutală a lui Assad a eliminat aproape integral Frăţia Musulmană, dar a şi ucis pe parcurs zeci de mii de civili. Dacă islamiştii sirieni trebuiau să poarte jihadul împotriva relelor lumii moderne, acest lucru nu avea să se petreacă în Siria9.

Hezbollah şi Iran

Invadarea Libanului în 1982 de către Israel care voia să distrugă OEP (vezi Capitolul 12) a agravat o situaţie şi aşa periculoasă. Deşi Arafat şi membrii OEP fuseseră obligaţi să fugă, prezenţa israelienilor a creat noi inamici. Era, în special, cazul şiiţilor săraci şi marginalizaţi din sudul şi estul Libanului care începuseră să se organizeze pe la mijlocul anilor 1970, deseori în jurul unor clerici, abandonând statul în favoarea unei transformări sociale bazate pe comunitate. Radical era ayatollahul

Mohammad Hussein Fadiauah, care întemeiase mai multe şcoli şi alte servicii sociale în sudul Libanului. După

1979, Fadiallah predica zgomotos necesitatea unei revoluţii de tip iranian în Liban, mesaj care a strâns o groază de adepţi după invazia israeliană, numărul acestora crescând şi mai mult după ce trupele de menţinere a păcii americane, franceze şi italiene au ajuns la Beirut imediat după aceea. Deloc surprinzător, musulmanii arabi de toate genurile erau nemulţumiţi de prezenţa occidentală, în care ajunseseră să vadă, pe drept sau pe nedrept, doar o forţă care-şi propunea să susţină preşedinţia maronită (comunitate creştină din Liban şi Siria) şi mibţiile creştine abate Israelului.

În 1982, Iranul a început să asigure resursele pentru a declanşa jihadul împotriva Israelului şi Occidentului, furnizând bani, arme şi consilieri pentru grupul lui Fadiauah, care a ajuns în scurtă vreme să fie cunoscut ca Hezbouah („Partidul lui Dumnezeu"). Iranul spera să declanşeze o revoluţie şiită în Liban, dar era, de asemenea, dornic să-şi exporte propriii extremişti radicali, care începuseră să fie dezamăgiţi de situaţia din ţară. Noul grup şi-a asumat mai multe roluri. Primul era să ofere servicii sociale în zona cu populaţie şiită, sarcină acum posibilă la o scară mult mai mare graţie infuziei de fonduri iraniene. Al doilea rol a fost crearea unei mibţb care să protejeze comunităţile şiite şi să coopereze uneori laolaltă cu sirienb, care controlau estul Libanului. Rezultatul a fost practic un stat în stat, posibil din pricina haosului şi hpsurilor produse de războiul civil.

Hezbollah şi terorismul

7

Oricum rolul Hezbouah ca organizaţie teroristă a atras cel mai mult atenţia peste graniţă. Creierul din spatele operaţiilor teroriste ale Hezbouah era şiitul libanez Imad Mughniyeh, care a făcut parte, vreme de mulţi ani, din garda personală a lui Arafat, în vreme ce OEP opera în

afara Libanului. Mughniyeh a rămas pe loc atunci când OEP a fugit, devenind şeful securităţii Hezbollah, şi a fost instruit militar de membrii Gărzii Revoluţionare iraniene. Mughniyeh a fost principalul punct de contact între Iran şi Hezbollah până la moartea sa în februarie 2008, într-un atentat cu maşină-capcană pus la cale, se zice, de israelieni.

Mughniyeh a făcut populare două tactici în conflictul jihadist cu Occidentul: răpirile şi atentatorii sinucigaşi. Probabil că primul atentat sinucigaş din regiune a fost distrugerea ambasadei Irakului din Liban în decembrie 1981. În atentat au murit 61 de persoane. E încă neclar cine s-a aflat în spatele atacului, însă printre grupările suspecte se număra şi al-Dawa, o organizaţie şiită irakiană. Influenţat, probabil, de eficienţa acestui atac, Mughniyeh şi vărul său, Mustafa Badreddin, expert în explozibili, au organizat o serie de atacuri, începând din a doua parte a lui 1982, în numele Jihadului islamic, care era mai degrabă o acoperire fantezistă pentru primele operaţii ale Hezbollah. În noiembrie 1982, un atac sinucigaş la cartierul general al armatei israeliene din Tir a omorât 75 de israelieni şi mai mulţi prizonieri libanezi şi palestinieni. În aprilie 1983, un atentator sinucigaş a lovit ambasada SUA din Beirut, ucigând 63 de oameni, dintre care aproape jumătate erau libanezi. Printre victimele americane s-au numărat aproape toţi membrii echipei CIA din Orientul Mijlociu. La 23 octombrie, Hezbollah a lovit din nou, atacând simultan cu maşini-capcană cazărmile din Beirut unde erau cantonate trupele pentru menţinerea păcii ale Statelor Unite ale Americii şi ale Franţei. Dintre cele 241 de victime americane, cele mai multe au fost din rândul puşcaşilor marini care au înregistrat astfel cea mai mare pierdere de vieţi într-o zi de la Bătălia de la Iwo Jima din al Doilea Război Mondial. De asemenea, au murit şi 58 de

paraşutişti francezi, cea mai mare pierdere militară suferită de Franţa de la Războiul din Algeria10. Hezbollah a negat implicarea, însă i-a acoperit cu laude excesive pe „martirii” care se ridicaseră împotriva trupelor Statelor Unite ale Americii. Deşi iniţial preşedintele Reagan promisese că Statele Unite ale Americii nu vor abandona operaţiile de menţinere a păcii, pierderea uriaşă de vieţi omeneşti a demonstrat cât de vulnerabile erau trupele americane. Existând posibilitatea altor victime în această misiune al cărei final nu se întrevedea, sprijinul popular din Statele Unite ale Americii s-a evaporat. În mai puţin de patru luni, puşcaşii marini plecau, Libanul alunecând cu totul în sfera de influenţă a Siriei. Hezbollah a forţat Statele Unite ale Americii şi pe aliaţii acestora să plece din Liban, la câţiva ani după umilinţa şi blocajul din timpul crizei ostaticilor din Teheran. Jihadiştii din regiune nu au ratat aceste lecţii.

Între timp, Mughniyeh a declanşat atacuri în afara Libanului ca parte a unei campanii de culise a Iranului împotriva adversarilor săi. Rivalii Iranului au înţeles, în scurtă vreme, că orice încercare de a aduce vreun prejudiciu intereselor iraniene va fi urmată de acte teroriste. Astfel că în decembrie 1983, în vreme ce America şi Franţa încă meditau la politica lor din Liban, Mughniyeh şi un alt grup şiit susţinut de Iran au pus la cale simultan şase atentate sinucigaşe cu bombe în Kuwait, inclusiv la ambasadele SU şi Franţei. În aprilie 1984, un atac al Hezbollah într-un restaurant din Spania a ucis 18 militari americani. Copiind parcă o pagină din scenariile palestiniene din deceniile anterioare, echipele Hezbollah au deturnat avioane, în două situaţii omorând americani. După ce Badreddin a fost arestat şi condamnat la moarte în Kuwait pentru atacurile din decembrie 1983, Mughniyeh a început să răpească americani în Beirut, ameninţând că-i

va ucide în cazul în care complicele lui nu era eliberat. Una peste alta, Hezbollah a luat 30 de occidentali ostatici, inclusiv pe şeful biroului CIA din Beirut, câţiva jurnalişti americani, doi activişti ai organizaţiilor caritabile creştine şi câţiva administratori şi profesori ai Universităţii Americane din Beirut11. Americanii şi kuwaitienii au refuzat să-l elibereze pe Badreddin şi pe alţi 16 inşi arestaţi în legătură cu atentatele cu bombă. Mughniyeh şi Jihadul islamic au ucis patru ostatici americani.

În ciuda angajamentului foarte ferm şi foarte public făcut de Reagan că nu va negocia cu teroriştii, oficialităţile americane încercau, tatonând în culise, să găsească modalităţi prin care să asigure eliberarea ostaticilor. În cele din urmă, oficialităţile Statelor Unite ale Americii le-au vândut iranienilor atât de râvnitele rachete antitanc şi alte sisteme de armament (aceasta în vreme ce Statele Unite ale Americii înarmau Irakul, adversar al Iranului în războiul dintre 1980 şi 1988) prin intermediari israelieni în schimbul forţării lui Mughniyeh şi Hezbollahului să-i elibereze pe ostaticii americani. Banii rezultaţi din vânzarea armelor au fost direcţionaţi, în pofida deciziei clare a Congresului SUA, pentru finanţarea Contras, o grupare rebelă care se lupta cu regimul sandinist prosovietic din Nicaragua. Reagan îşi justifica tertipul pretinzând „Nu am considerat operaţia un târg «arme pentru ostatici»”; dar, desigur, asta era12. În orice caz, Mughniyeh a eliberat trei ostatici, însă a luat imediat alţi trei americani ostatici, confirmând credinţa multor oficialităţi americane şi israeliene că negocierile cu teroriştii nu duc decât la şi mai multe acte teroriste. Ceilalţi ostatici au fost, în cele din urmă, eliberaţi, din ordinele Iranului, unii după aproape şapte ani de captivitate13.

Mughniyeh a fost activ multă vreme şi în anii 1990,

operând nu doar împotriva inamicilor Hezbollah, ci şi a celor ai Iranului. Deşi retorica grupului era încă dominată de frazeologia islamistă, în termeni practici, comportamentul său era motivat în mare măsură de interese etnonaţionaliste şi de existenţa sa ca extensie finanţată de iranieni a politicii externe făcute la Teheran. În 1992, ca răspuns la asasinarea unui lider Hezbollah de către israelieni, Mughniyeh a pus la cale un atentat cu maşină-capcană la ambasada israeliană din Buenos Aires, Argentina, ucigând 29 de oameni. Doi ani mai târziu, un atac similar a distrus un centru evreiesc din Buenos Aires, ucigând 85 de persoane. De asemenea, anchetatorii saudiţi bănuiau că Mughniyeh şi Hezbollah erau responsabili pentru devastatorul atentat cu maşină-capcană din iunie 1996 care a distrus Khobar Towers, un imens complex care găzduia militarii americani implicaţi în operaţiile de interzicere a survolării Irakului, în explozie au murit 19 soldaţi şi piloţi americani.

Mujahedinii afghani în vreme ce politica Statelor Unite ale Americii în Orientul Mijlociu era în derivă, schimbându-şi direcţia în funcţie de interese concurente la sfârşitul anilor 1970 şi începutul următorului deceniu, la graniţele regiunii s-a creat o ocazie în avantajul americanilor care, cum credeau serviciile secrete şi funcţionarii din politica externă a Statelor Unite ale Americii, nu impunea prea mari riscuri. Retrospectiv privind, era, de fapt, o evoluţie semnificativă în apariţia jihadismului ca forţă internaţională. Acel eveniment a fost invadarea sovietică a Afghanistanului în decembrie 1979, un efort al Kremlinului de a-i susţine pe comuniştii afghani care veniseră la putere cu un an înainte, printr-o lovitură de stat sângeroasă. Programul radical marxist-leninist al afghanilor era unul greu de materializat, de vreme ce încercau să-l pună în aplicare într-o ţară izolată şi

neospitalieră care aproape că nu avea infrastructură industrială sau clasă muncitoare şi cu greu ceva care să semene a identitate naţională. Căpeteniile tribale afghane, care acceptau un guvern central doar pentru că nu-şi făcea aproape deloc simţită prezenţa, au ridicat imediat armele împotriva noului regim comunist. Rebelii care luptau cu guvernul central au început să fie cunoscuţi sub numele de mujahedini, cuvânt care înseamnă „cei care poartă jihadul", sau, literalmente, „cei care luptă". La început, mujahedinii abia de semănau „luptătorilor sfinţi" care au devenit mai târziu. În primii ani ai rezistenţei lor, ei luptau nu să impună *sharia* sau ca parte a vreunei dorinţe sacre de a-i distruge pe infideli, ci mai degrabă pentru a restabili *status quo ante* al dominaţiei etnotribale.

Statele Unite ale Americii s-au folosit de această ocazie pentru a-şi hărţui şi umili inamicii din Războiul Rece. Consilierul preşedintelui Carter pe probleme de securitate naţională, înverşunatul anticomunist Zbigniew Brzezinski, a propus o intervenţie indirectă prin intermediul Pakistanului, un aliat apropiat al americanilor şi vecin cu Afghanistanul. După ce nota că Statele Unite ale Americii trebuie să evite orice confruntare directă cu sovieticii, care ar duce la un război între superputeri, Brzezinski îl informa pe Carter că „este esenţial ca rezistenţa Afghanistanului să continue. Asta însemna mai mulţi bani, dar şi transporturi de arme pentru rebeli şi ceva consiliere tehnică" 14. Că dictatorul militar pakistanez Muhammad Zia-ul-Haq era şi el un fervent islamist nu-l deranja pe Brzezinski şi nici faptul că grupul de mujahedini cel mai mare era asociat de departe cu Frăţia Musulmană.

În mai puţin de un an armele, banii şi consilierii Statelor Unite ale Americii se îndreptau către Pakistan, ca şi armele aliatelor SUA, Egipt şi Arabia Saudită. Nu a

durat mult şi Israelul, Franţa, Marea Britanie, ba chiar şi Republica Populară Chineză contribuiau cu fonduri în efortul de a lovi în interesele sovieticilor. Mare parte din eforturile americane de a-i sprijini pe mujahedini – care şi-au organizat rapid o surprinzătoare reţea formată din cel puţin şapte tabere militare majore – erau distribuite cu ajutorul principalului serviciu secret al Pakistanului, Direcţia generală de informaţii interservicii (Inter-Services Intelligence, ÎŞI), ai cărei ofiţeri erau instruiţi de consilieri americani în Statele Unite ale Americii şi în Pakistan. Membrii ÎŞI în schimb, le transmiteau mujahedinilor ceea ce învăţau, cum să folosească arme mici şi armament greu, puştile cu lunetă, camuflajul, explozibilele şi maşinile-capcană. La fel de important, ei îi învăţau pe mujahedini comportament şi tactici conspirative pentru a avea succes în luptele de gherilă.

În primul an de finanţare, Congresul SUA a alocat în secret circa 30 de milioane de dolari pentru mujahedini. Până în 1987, alocaţiile anuale americane au atins 630 de milioane de dolari, încurajate frenetic de cel mai mare susţinător al mujahedinilor din Congres: Charlie Wilson, un înflăcărat democrat texan, alcoolic, mare amator de distracţii care călătorea frecvent în Pakistan, pentru a-şi satisface dorinţa romantică de aventură şi atenţie15. În 1986, Statele Unite ale Americii au început să le aducă mujahedinilor unele dintre cele mai noi şi mai sofisticate arme: lansatoarele portabile de rachete antiaeriene Stinger. Priceperea cu care s-au folosit mujahedinii de lansatoarele Stinger i-a forţat pe sovietici să limiteze misiunile elicopterelor şi a răsturnat dramatic sorţii luptei în favoarea forţelor anticomuniste afghane.

Egiptul şi Arabia Saudită erau amândouă dornice să pună piciorul în Pakistan şi Afghanistan, independent de Statele Unite ale Americii. Aceasta însemna nu doar

canalizarea banilor către mujahedini prin intermediul numeroaselor agenţii religioase şi sociale, dar şi recrutarea unor mici contingente de oameni pentru a lupta alături de ei. Nu era nevoie de multe încurajări oficiale. Încă din 1979, clericii islamişti din tot Orientul Mijlociu îşi informau adepţii despre eforturile depuse de fraţii lor musulmani pentru a-i alunga pe necredincioşii sovietici. Nu a trecut mult şi clericii au început să propovăduiască necesitatea susţinerii jihadului anticomunist prin contribuţii financiare şi implicare personală. Pentru mulţi islamişti hotărâţi, călătoria către Pakistan pentru a participa la jihadul împotriva sovieticilor a început să fie un substitut acceptabil pentru transformările sociale de acasă, care păreau să fie mai departe ca oricând de materializare (cu excepţia Iranului).

Efortul colectiv de a-i ajuta pe mujahedini a întărit legăturile Statelor Unite ale Americii cu Egiptul şi Arabia Saudită, amândouă mari amatoare să-şi consolideze propriile armate cu ajutorul armelor şi instructorilor americani, contracarându-i astfel pe sirienii susţinuţi de sovietici şi alunecarea către comunism a unora dintre propriii intelectuali. Nu a trecut mult şi consilierii americani instruiau ofiţeri egipteni şi saudiţi, iar aceştia transmiteau mai departe aceste cunoştinţe tinerilor recrutaţi să se alăture luptei împotriva sovieticilor din Afghanistan.

Osama bin Laden şi Afghanistanul

Omul care a avut cel mai mare succes în adunarea fondurilor şi recrutarea trupelor pentru luptele din Afghanistan a fost un tânăr milionar, pios şi sentimental, Osama bin

Laden. Tatăl său era yemenit, însă era proprietarul celei mai mari întreprinderi de construcţii din Arabia Saudită şi astfel asociat apropiat al regelui Faisal. Născut

în 1957, bin Laden a urmat cursurile Universităţii din Jedda, unde a avut ca profesori doi islamişti influenţi: Muhammad Quth, fratele mai mic al martirului islamist egiptean, şi Abdullah Azzam, un învăţat islamic radical din Palestina. Azzam mergea frecvent în Afghanistan să se întâlnească cu mujahedinii. Revenind în Jedda, era foarte priceput în recrutarea luptătorilor pentru jihadul anticomunist. „*Trebuie* să faceţi asta!" le cerea Azzam ascultătorilor săi „Este datoria voastră! Trebuie să lăsaţi totul şi să plecaţi!" 16 Importanţa martiriului a crescut tot mai mult în discursurile sale înflăcărate până a ajuns să ocupe locul central. Aşa-numiţii arabi afghani care mergeau să lupte cu sovieticii şi marionetele lor afghane tânjeau după o moarte virtuoasă în luptă. Pentru aceşti arabi care ajunseseră să considere că viaţa nu mai merita trăită în propriile ţări, o moarte glorioasă şi răsplata paradiziacă imediată deveniseră cea mai bună alternativă.

Bin Laden era captivat. De-a lungul timpului, el devine cel mai mare finanţator privat al jihadului, aducând milioane de dolari pentru a susţine lupta şi pentru a-i ajuta pe refugiaţii strămutaţi. În 1984 el a vizitat Afghanistanul. Doi ani mai târziu, bin Laden şi-a adus familia în Pakistan. În acel an, el şi Azzam au întemeiat Biroul de servicii pentru a colecta bani, a recruta luptători şi a administra o tabără de instrucţie lângă Peshawar, la frontiera afghano-pakistaneză. La început, bin Laden s-a ocupat doar de colectarea de fonduri şi de recrutări, însă prin 1987 a început să se aventureze în Afghanistan cu mici bande de luptători de gherilă. După un schimb de focuri în 1987, el a capturat un AK-47, trofeu care poate fi zărit pe umărul lui în comunicatele video de la sfârşitul anilor 1990 şi în următorul deceniu.

Azzam a fost unul dintre cei doi oameni care au avut o decisivă influenţă intelectuală asupra lui bin Laden în

perioada şederii sale în Afghanistan, convingându-l pe tânăr de necesitatea creării unei organizaţii capabile să iniţieze şi să conducă jihadul internaţional împotriva celor care nu erau musulmani. A doua persoană care a avut o influenţă decisivă asupra lui bin Laden a fost al-Zawahiri, liderul egiptean al grupării al-Jihad, care a ajuns prima dată în Pakistan în 1980 pentru a lucra la un spital pentru refugiaţi. Ce a văzut acolo l-a convins că Pakistanul şi Afghanistanul ofereau ocazii mult mai bune pentru organizarea jihadului decât Egiptul. Speranţa sa era să pună pe picioare un grup conspirativ, călit în lupte, pe care să-l poată duce în Egipt, unde putea da rezultate altfel imposibile sub tiranul Sadat. Însă în 1981 al-Zawahiri a fost arestat după asasinarea lui Sadat. S-a reîntors în Afghanistan imediat ce a fost eliberat din închisoare în 1985 şi în scurtă vreme a adoptat doctrina *takfâr* (excomunicarea şi chiar asasinarea musulmanilor eretici) 17.

În sinea sa mereu conspirator, al-Zawahiri putea să adopte acum pe de-a-ntregul aroganţa caracteristică unor personaje ca Neceaev şi Lenin: el va fi cel care va decide cine este şi cine nu un musulman adevărat şi va face justiţie în consecinţă.

Azzam şi al-Zawahiri s-au luptat pe accesul la bin Laden şi la averea acestuia. În final, bin Laden a făcut ca lumile lor să fuzioneze, dedicându-se jihadului global împotriva nemusulmanilor şi musulmanilor rebeli dincolo de graniţele Afghanistanului după ce războiul împotriva sovieticilor a luat sfârşit. Dar unde şi împotriva cui? Asta rămânea de văzut. Între timp, bin Laden începuse în 1988 să pună pe picioare infrastructura pentru instruirea şi susţinerea unei bande de luptători de elită neînfricaţi – o armată privată dedicată jihadului, pe care bin Laden o susţinea cu averea sa personală şi cu priceperea sa

dovedită de a aduna fonduri. Numele acestui corp de armată era al-Qaida – „baza”, de la numele taberei de instrucţie unde erau antrenaţi mujahedinii. În afara lui bin Laden, cei mai mulţi lideri al-Qaida erau egipteni, inclusiv al-Zawahiri.

Estimările referitoare la numărul arabilor veniţi în Afghanistan diferă în mare măsură, de la 15.000 la 35 00018. Din punct de vedere militar, influenţa lor a fost minoră şi au fost deseori marginalizaţi de afghani, care considerau că dorinţa lor jihadistă de moarte era stranie – şi cu totul neislamică. Deşi au participat, în general, la mai puţine lupte decât camarazii lor afghani, arabii s-au lăsat atraşi de cultura jihadului anticomunist şi au căpătat mijloacele să-l poarte. Americanii nu controlau mai deloc unde ajung armele, banii şi antrenamentul, de vreme ce ei lăsau totul pe mâna serviciilor secrete pakistaneze. Parte din problemă era că americanilor nu prea le păsa cine foloseşte armele, atâta vreme cât erau folosite împotriva sovieticilor şi aliaţilor afghani ai acestora. Brzezinski spunea mai târziu: „Ce a fost mai important la nivel istoric? Talibanii [care i-au succedat pe mujahedini] sau căderea imperiului sovietic? câţiva islamişti surescitaţi sau eliberarea Europei Centrale şi sfârşitul Războiului Rece?” 19. În orice caz, CIA se putea considera norocoasă dacă jumătate din armele trimise în Pakistan au ajuns la aliaţii oficiali. În ceea ce priveşte restul, unele au fost furate sau vândute pe piaţa neagră în Afghanistan, de unde puteau fi cumpărate de oricine, inclusiv de arabii afghani.

Ca şi americanii în timpul Războiului din Vietnam, sovieticii nu agreau prea mult interminabilul război din Afghanistan, care producea tot mai multe victime, fără a înregistra vreun progres notabil (în război au murit circa 15.000 de soldaţi sovietici). În 1988, noul conducător al Uniunii Sovietice, Mihail Gorbaciov, căuta o ieşire din

această situaţie; în mai puţin de un an ultimii soldaţi sovietici părăseau Afghanistanul. Când a devenit clar că regimul comunist din Afghanistan nu poate rezista de unul singur, animozităţile aproape de necontrolat dintre diverşii şefi de trib afghani şi luptătorii arabi s-au declanşat într-un luptă amarnică pentru supremaţia postcomunistă. Una dintre primele victime ale acestui război civil a fost Abdullah Azzam, cel mai important mentor al lui bin Laden, ucis în noiembrie 1989 de o mină plantată pe şosea. Nimeni nu şi-a asumat responsabilitatea pentru asasinat, însă mare parte din suspiciune s-a îndreptat către al-Zawahiri, pe care asasinatul l-a scăpat de competiţia pentru sprijinul lui bin Laden.

Doar câteva luni mai devreme, bin Laden se întorsese în Arabia Saudită, îmbătat de victoria împotriva sovieticilor şi foarte respectat ca arhitect-şef al armatei arabilor din Afghanistan. A fost însă deziluzionat de rapida dezintegrare a ceea ce nu fusese niciodată un front arab unit. Bin Laden se gândea ce poate face cu al-Qaida, mica, dar bine înarmata şi instruită să armată privată de luptători sacri. După o scurtă implicare în războiul civil dintre naţionaliştii şi marxiştii din Yemen (în vecinătatea sudică a Arabiei Saudite), el a început să aţâţe spiritele împotriva dictatorului laic şi pseudosocialist al Irakului, Saddam Hussein. Când Hussein a invadat Kuwait în august 1990, ameninţând astfel întreaga regiune, saudiţii înclinau să se adreseze Statelor Unite ale Americii pentru ajutor. Bin Laden i-a implorat pe saudiţi să-l lase pe el să organizeze apărarea regatului, întrebat cum l-ar putea apăra de tancuri, arme chimice şi de o armată de un milion de oameni, el a răspuns: „Îi vom înfrânge cu credinţa”. Declaraţia l-a lăsat rece pe regele saudit, care a implorat Statele Unite ale Americii: „Veniţi cu tot ce puteţi” 20.

Bin Laden îşi îndreaptă atenţia spre Statele Unite ale

Americii

Cândva, între exilul sovietic şi căderea Kabulului în mâinile şefilor militari afghani în 1992, cei mai mulţi mujahedini străini încercau să revină în ţările lor de baştină. În multe cazuri, guvernele lor le-au refuzat revenirea, dându-şi seama de pericolul potenţial pe care-l prezentau aceşti arabi afghani înarmaţi şi instruiţi. Unii au devenit luptători apatrizi, trecând de la un conflict la altul. Mulţi au bătut drumul până în Sudan, unde, în vara lui 1989, o lovitură de stat inspirată de islamistul radical Hasan al-Turabi a răsturnat de la putere guvernul civil. alturabi a deschis graniţele Sudanului pentru islamiştii radicali şi pentru radicalii de toate speţele, sperând să creeze un nou centru internaţional pentru jihad. Unul dintre primii sosiţi a fost bin Laden, care s-a stabilit acolo, unde, ironia sorţii, a abandonat jihadul pentru o vreme.

Trei factori l-au făcut să revină din această retragere timpurie şi să-l transforme din insurgent anticomunist în terorist internaţional. Primul a fost faptul că soldaţii americani continuau să staţioneze în Arabia Saudită. Era acum 1992, la mai bine de un an după ce Războiul din Golf îl scosese pe Saddam Hussein din Kuwait, iar Statele Unite ale Americii păreau să nu fie dispuse să plece. Pentru ca lucrurile să stea şi mai prost, soldaţii americani veniseră şi în Somalia vecină în decembrie cu mandat ONU pentru a pune capăt războiului civil din ţară. Bin Laden era oripilat de intruziunea Statelor Unite ale Americii în lumea islamică, ajutate de state conduse de musulmani, cum ar fi Egiptul şi Arabia Saudită, sau de Statul Israel, un adevărat regat cruciat de secol XX în Orientul Mijlociu. Ca şi Sayyid Quth, impunătoarea personalitate a islamismului modern, bin Laden vedea tot mai mult influenţa exercitată de Statele Unite ale Americii asupra tuturor manifestărilor de *jahiliyyah* şi în toate situaţiile de neputinţă arabă sau

musulmană. Şi, ca şi Quth, bin Laden credea că Statele Unite ale Americii sunt vulnerabile. Nu au fost alungaţi puşcaşii marini din Beirut de câţiva atentatori sinucigaşi? încrederea lui Bin Laden în faptul că SUA nu doreau să înregistreze victime i-a fost confirmată şi mai mult atunci când Bill Clinton a retras de îndată militarii Statelor Unite ale Americii din Somalia în octombrie 1993 după moartea a 18 soldaţi într-o ambuscadă.

Al doilea factor în transformarea lui bin Laden în jihadist internaţional convins a fost faptul că s-a întâlnit la Karthoum cu liderii grupărilor islamiste şi jihadiste din toate colţurile lumii musulmane. Contactele cu reprezentanţii al-Jihad, ai Grupului islamic, ai Hamas, ai organizaţiei Abu Nidal, cu Carlos Şacalul şi chiar cu gruparea şiită Hezbollah l-au convins că existau resursele şi voinţa pentru un jihad internaţional autentic şi că ar fi fost posibilă chiar şi o alianţă sunnită-şiită pentru a atinge acest obiectiv. S-a presupus, de asemenea, că o întâlnire între bin Laden şi creierul operaţiilor teroriste ale Hezbollah, Mughniyeh, l-a convins pe primul că atentatele sinucigaşe sunt cele mai utile şi eficiente metode de a lovi un adversar superior din punct de vedere numeric, financiar şi tehnologic21.

Al treilea factor a fost un nou ciclu de aprofundare a Coranului şi a istoriei islamice, bin Laden descoperind astfel învăţăturile lui ibn Taymiyya. Amestecând elemente ale secolelor al XIII-lea şi al XX-lea – ceva ce bin Laden şi salafiştii erau mereu dornici să facă – scrierile lui ibn Taymiyya ofereau, se pare, tot sprijinul coranic necesar pentru o campanie de violenţă purificatoare împotriva tuturor adversarilor adevăratului islam. Bin Laden a mers chiar mai departe, trăgând concluzia că acele *fatwa* dau permisiunea de a ucide trecători inocenţi dacă moartea lor făcea posibilă distrugerea necredincioşilor.

Dar cum să declanşezi jihadul? Eficienţa atacurilor împotriva conducătorilor musulmani şi a ţărilor acestora era limitată, de vreme ce acestea erau, în ansamblu, state puternice şi autoritare, care dispuneau de vaste forţe poliţieneşti. La urma urmei, „faraonul” executat Sadat fusese pur şi simplu înlocuit de Moubarak, care i-a continuat mare parte din politică. Ce susţineau aceste state, credea bin Laden, era atotputernicul dolar american, pe care-l primeau atât ca ajutor străin, cât şi ca plată pentru a drena imensa bogăţie de petrol a regiunii. Doar alungând Statele Unite ale Americii din Orientul Mijlociu s-ar fi putut regenera cu adevărat islamul.

Decizia lui bin Laden să-şi verse veninul asupra Statelor Unite ale Americii era, de asemenea, justificată de nevoia lui de a găsi o ţintă unificatoare pentru elementele disparate ale dezorganizatului jihad internaţional, care, cum bine ştia el însuşi, se sfâşiau între ele, în Afghanistan. Nu era decât una dintre multele situaţii de acest fel pe care bin Laden le văzuse peste tot în Orientul Mijlociu. Furia, gelozia şi suspiciunea îi împiedicau de multă vreme pe egipteni, saudiţi, sirieni şi irakieni să coopereze, chiar şi împotriva israelienilor, un inamic pe care îl urau cu toţii. Bin Laden însuşi, până de curând, îi considerase pe şiiţi nişte eretici. El s-a convins că doar o campanie teroristă împotriva Statelor Unite ale Americii va oferi ţintele şi simbolurile care ar fi putut şterge barierele sectare, culturale şi etnonaţionaliste care sfâşiau mişcarea jihadistă internaţională şi-i asmuţeau aripile una împotriva celeilalte. Bin Laden considera că poate valorifica istoria victimizării Orientului Mijlociu de către cruciaţi şi imperialişti numai dacă Statele Unite ale Americii ar putea să se dovedească a fi moştenitoarele moderne ale acelor tradiţii. În fine, şi-a centrat planurile pe speranţa că Statele Unite ale Americii pot fi determinate să răspundă

la terorism cu lovituri sau, şi mai bine, cu invadarea unei ţări islamice. Atunci proiectul dezvoltat în lupta mujahedinilor împotriva sovieticilor putea fi aplicat singurei supraputeri rămase, întrucât URSS dispăruse în 199122.

Ramzi Yousef şi primul atentat la World Trade Center

Prima conspiraţie jihadistă pentru efectuarea unui atac pe sol american nu a fost urzit de al-Qaida. Aceasta a fost atacul din 1993 împotriva World Trade Center, care a fost înfăptuite de o mică bandă, fără nume, condusă de Ramzi Yousef, kuwaitian prin naştere, dar jumătate pakistanez, jumătate palestinian. Ramzi Yousef era un tânăr de 24 de ani care voia să pedepsească Statele Unite ale Americii pentru că ajuta Israelul. Deşi se organizaseră singuri, Yousef şi colegii săi erau profund implicaţi în extrem de dinamica mişcare jihadistă internaţională. Yousef fusese influenţat de învăţăturile lui Abdullah Azzam, care predicase o vreme în Kuwait, şi s-a înfuriat peste măsură când a văzut prima Intifadă la televizor. Mai mult, doi unchi ai săi fuseseră ucişi în luptele alături de mujahedinii din Afghanistan. Rămas pe drumuri după ce Saddam a invadat Kuwaitul în august 1990, Yousef a plecat în Pakistan, unde s-a antrenat ca luptător de gherilă şi în fabricarea bombelor cu echipamentul trimis de CIA. Se prea poate ca pe atunci să-l fi întâlnit pe bin Laden. În septembrie 1992, a sosit la New York pentru a cerceta viitoarele ţinte ale atentatului.

Acolo a frecventat una dintre cele două moschei ale şeicului Omar Rahman, unul dintre liderii egipteni ai Grupului islamic. Rahman, tot mai nemulţumit de perspectiva de a purta jihadul împotriva Egiptului, venise la New York în 1990 pentru a-şi predica doctrina urii şi a obţine sprijin pentru a porni războiul contra adevăratului duşman, Statele Unite ale Americii. Din casa lui aflată în

Jersey City, despărţit prin fluviul Hudson de New York, a *emis fatwa* prin care legitima asasinarea evreilor şi i-a chemat pe musulmani să atace Occidentul, să distrugă „sistemul de transport din aceste ţări, să-l fărâme, să le distrugă economia, să le incendieze companiile, să le elimine investiţiile, să le scufunde navele, să le doboare avioanele, să-i omoare pe mare, în aer, pe uscat” 23.

Yousef nu avea nevoie de prea multă încurajare, însă pare-se că insistenţele lui Rahman l-au făcut să-şi accelereze planul. Obiectivul său era să pună o bombă imensă în parcarea subterană de la World Trade Center, suficient de mare să prăbuşească un turn peste celălalt. Spera să omoare un sfert de milion de oameni – cam câtă durere le pricinuise Israelul, susţinut de Statele Unite ale Americii, palestinienilor, după cum considera el. Bomba construită de el era o versiune îmbunătăţită a amestecului de azotat de amoniu cu un ulei mineral combustibil care fusese materia primă folosită pentru maşinile-capcană de câteva decenii. Bomba, ascunsă într-o dubă Ryder, era uriaşă. Când a fost detonată în 26 februarie 1993, explozia a săpat un crater adânc cât şapte etaje, omorând şase persoane în garaj şi rănind alte peste 1.000 care au inhalat fumul toxic degajat în turnuri. Cu toate acestea, nu a fost suficient de mare ca să dărâme World Trade Center. Oricum, bomba, care a costat cel mult câteva mii de dolari, a produs până la urmă pagube de peste jumătate de miliard de dolari24.

Yousef a părăsit de îndată ţara, însă ceilalţi conspiratori au fost capturaţi rapid, în mare măsură din pricina neglijenţei lor. Unul dintre ei închiriase dubiţa pe numele lui şi după explozie a dat telefon să reclame furtul maşinii ca să poată lua înapoi garanţia depusă! Convinse că au de-a face cu nişte amatori de rând, autorităţile au respins cu aroganţă, considerându-le neimportante,

nenumăratele probe care îi legau pe terorişti de o uriaşă mişcare internaţională secretă. La peste un an de la atentatul de la World Trade Center, cei patru complici principali ai lui Yousef au fost găsiţi vinovaţi şi au primit multiple condamnări la închisoare pe viaţă.

Între timp, Joint Terrorism Task Force, divizie condusă de FBI, a infiltrat un informator într-o celulă jihadistă din Brooklyn asociată cu una dintre moscheile lui Rahman. Autorităţile au fost aşadar deplin informate de complotul pus la cale de această celulă de a-l asasina pe preşedintele Egiptului Hosni Moubarak şi, simultan, de a ataca cu bombe cinci locuri emblematice din New York, inclusiv clădirea Organizaţiei Naţiunilor Unite. În vara lui 1993, conspiratorii au fost arestaţi. La fel şi Rahman. Şeicul a fost condamnat pe viaţă pentru că a inspirat conspiraţia, iar ceilalţi complotişti au primit pedepse de cel puţin 25 de ani de puşcărie.

După ce a părăsit Statele Unite ale Americii, Yousef s-a dus în Filipine, unde a luat legătura cu asociaţii săi din zilele petrecute în Afghanistan, acum operând sub numele de gruparea Abu Sayyaf. Organizaţia wahhabistă acţiona în insulele izolate din sudul Filipinelor, unde se foloseau de instruirea primită de la CIA/ÎŞI pentru a-i teroriza şi ucide pe cei care se opuneau întemeierii unui stat islamic. Yousef a instruit câţiva membri ai grupării Abu Sayyaf în fabricarea bombelor, dar şi-a concentrat eforturile pe proiectarea unor bombe ale căror componente pot fi transportate clandestin la bordul avioanelor, asamblate în toaletă şi lăsate să explodeze după ce atacatorul părăsea avionul. Într-un test efectuat în decembrie 1994, Yousef a plantat o bombă care a ucis un pasager japonez în timpul unui zbor de la Manila la Tokyo fără a reuşit să doboare însă avionul. Yousef a făcut ajustările trebuincioase şi şi-a urmat planurile de a detona bombe la bordul a 12 avioane

care se îndreptau aproape în acelaşi timp către Statele Unite ale Americii peste Oceanul Pacific. Cu toate acestea, în ajunul aplicării acestui plan, a declanşat accidental un incendiu pe când lucra la bombe într-un apartament din Manila. A fugit, însă a fost prins o lună mai târziu de poliţia pakistaneză în Peshawar. A fost predat oficialităţilor americane şi a revenit în Statele Unite ale Americii, unde a fost judecat şi găsit vinovat atât pentru atentatul de la World Trade Center, cât şi pentru noua sa conspiraţie.

Jihadul în Egipt între timp, jihadiştii egipteni, în special arabii afghani reveniţi din război, au pornit din nou ofensiva după ani de pasivitate. Din 1992 până în 1997, teroriştii jihadişti au ucis mai mult de 1 200 de oameni, inclusiv pe preşedintele parlamentului, un ministru şi pe şeful unităţii contrateroriste egiptene. Principalele organizaţii implicate în aceste violenţe au fost Grupul islamic, care îi dădea ascultate în continuare lui Omar Rahman, în pofida exilului autoimpus şi, mai apoi, a faptului că a fost închis în Statele Unite ale Americii, şi gruparea lui Ayman al-Zawahiri, al-Jihad. Grupul islamic era, de departe, cel mai activ dintre cele două, asasinând intelectuali, jurnalişti, creştini şi funcţionari guvernamentali. Turiştii străini erau şi ei în mod deliberat vizaţi, ceea ce a dus la o scădere masivă a banilor proveniţi din turism. Cu toate acestea, al-Jihad era grupul care inova, devenind prima organizaţie teroristă sunnită care a folosit atacatori sinucigaşi, o tactică utilizată anterior doar de şiiţi25.

Al-Jihad a fost distrus aproape integral la începutul anilor 1990, când poliţia egipteană l-a capturat pe directorul organizaţiei, la care au găsit şi lista cu membri. Oricum, publicul era tot mai scârbit de violenţa islamistă făcută la întâmplare, o atitudine care s-a cristalizat în 1993, când o fetiţă a fost omorâtă accidental în timpul unui

atentat eşuat la viaţa prim-ministrului egiptean pus la cale de al-Jihad. Cetăţenii au ieşit în stradă pentru a denunţa violenţele făcute în numele islamului; cei care au venit la funeraliile fetiţei s-o plângă strigau: „Terorismul este duşmanul lui Dumnezeu!” 26. Dată fiind situaţia, nu a protestat nimeni când, printr-o operaţie forte, guvernul a nimicit organizaţia lui al-Zawahiri din Egipt.

Grupul islamic s-a fărâmiţat şi el în războiul cu forţele de securitate – în aşa măsură că, în 1997, adepţii lui Rahman au negociat un armistiţiu cu guvernul, la care s-au alăturat şi mulţi membri ai al-Jihad. Al-Zawahiri, care se întorsese atunci în Afghanistan, era furios şi i-a adunat pe cei mai crânceni nemulţumiţi pe care i-a găsit. Atacul pe care l-au plănuit era un act disperat, în stilul lui Marighella şi al grupării Tupamaros, pentru a provoca o reacţie a autorităţilor care să radicalizeze masele şi să le redea jihadiştilor iniţiativa. În noiembrie, o echipă de comando a măcelărit 58 de turişti şi patru egipteni lângă templul reginei Hatshepsut, lângă Luxor. Asasinatele au fost înfiorătoare, chiar şi după standardele jihadiste. Un supravieţuitor a văzut cum un terorist i-a decapitat tatăl, altul a îndesat un pamflet islamist în trupul eviscerat al unui turist. Toţi cei şase terorişti s-au sinucis imediat, la mică distanţă de templu. Atât de mare au fost repulsia şi furia egiptenilor încât toate grupările jihadiste au negat că ar fi fost implicate. Privată de finanţare şi de recruţi, nemaiputând profita de adăposturi şi de case conspirative, jidiştii pur şi simplu s-au evaporat. „Credeam că nu vom mai auzi de ei vreodată”, spunea un activist egiptean pentru drepturile omului27.

Talibanii şi bin Laden y

Al-Qaida era o organizaţie, antrenase luptători de gherilă, distribuise bani şi urzise comploturi, dar nu întreprinsese încă nicio operaţie. În 1996, dictatorul

islamist sudanez Hasan al-Turabi s-a săturat, în fine, până peste cap de comportamentul dificil al lui bin Laden şi a ordonat expulzarea lui. Devenit un paria fără ţară, bin Laden a decis să se întoarcă pe scena marilor sale succese, pentru că în Afghanistan avea loc o surprinzătoare întorsătură de situaţie. După ce mujahedinii l-au răsturnat de la putere pe liderul comunist Mohammad Najibullah în 1992, sângerosul război civil declanşat între căpeteniile de triburi rivale a avut un învingător neaşteptat. Liderul talibanilor, discretul mulah Muhammad Omar, propovăduia o versiune austeră a islamului, care făcea ca versiunea wahhabiţilor din Arabia Saudită să pară îngăduitoare. Dar talibanii şi strictul lor program lege-şi-ordine a atras susţinerea în masă din partea unei populaţii afghane obosite de cele aproape două decenii de război. În 1996, talibanii au cucerit Kabulul şi au început să impună un regim puritan care interzicea prezenţa femeilor în mai toate sectoarele vieţii publice şi chiar dicta mărimea bărbilor pe care le purtau bărbaţii. O inscripţie de pe zidul poliţiei religioase a talibanilor le sintetiza viziunea: „Daţi raţiunea la căţei. Miroase a corupţie” 28.

În Afghanistan, bin Laden a început să pună temelia campaniei de violenţă care va face din el, peste doar cinci ani, cel mai căutat terorist. Însă plecarea grăbită din Sudan aproape că-l adusese la sapă de lemn, iar organizaţia sa era risipită. Oricum, unul dintre primele sale acte în Afghanistan a fost faimoasa lui „Declaraţie de război” împotriva Statelor Unite ale Americii, emisă în august 1996. Principală grijă a lui bin Laden erau trupele militare prezente în continuare în Arabia Saudită, cărora le-a transmis: „A vă teroriza, acum când purtaţi arme pe pământul nostru, este o datorie morală şi legitimă”. Bin Laden a insistat de asemenea pe devotamentul oamenilor săi: „Aceşti tineri [membrii al-Qaida] sunt diferiţi de

soldaţii voştri… Tinerii noştri iubesc moartea aşa cum iubiţi voi viaţa… Nu vor nimic altceva decât să meargă în paradis ucigându-vă pe voi” 29. Nu a declanşat nicio operaţie pentru a împlini aceste ameninţări. În 1997, Peter Arnett de la CNN i-a luat un interviu lui bin Laden în care liderul al-Qaida afirma că întreaga familie saudită este eretică. Când Arnett l-a întrebat ce tip de societate dorea bin Laden în ţara sa de adopţie, el i-a spus doar generalităţi despre aplicarea legii *sharia*. Ca mai toate organizaţiile radicale care recurg la terorism, al-Qaida nu prea avea planuri despre ce se va întâmpla după „revoluţie”. Adevărul e că pentru acela care îşi asumă programe maximaliste, revoluţia *este* răspunsul la toate întrebările.

Înnebunit să rămână o forţă relevantă în cercurile islamiste, al-Zawahiri, care locuia acum şi în Afghanistan, a contopit mare parte din organizaţia al-Jihad în cu mult mai bogata al-Qaida şi şi-a pus autoritatea sa intelectuală în serviciul lui bin Laden. Una dintre primele acţiuni ale lui al-Zawahiri în această privinţă a fost să emită *ofatwa* în care declara că „a-i ucide pe americani şi pe aliaţii lor – civili şi militari – este o obligaţie individuală a fiecărui musulman, care o poate îndeplini în orice ţară”. Declaraţia enunţa cele trei abuzuri clare – continuarea prezenţei militarilor Statelor Unite ale Americii în Arabia Saudită, suferinţele civililor irakieni sub povara boicotului economic anti-Saddam şi sprijinul acordat Israelului de Statele Unite ale Americii – şi cerea declanşarea jihadului „până când moscheea Aqsa [din Ierusalim] şi Sfânta Moschee [din Meca] sunt eliberate din ghearele lor şi până când armatele lor se vor retrage de pe toate pământurile islamului” 30. Cele mai multe organizaţii jihadiste, inclusiv rămăşiţele al-Jihadului egiptean, au tresărit de consternare la auzul anunţului făcut de bin Laden şi al-Zawahiri de a

ataca Statele Unite ale Americii.

Însă chemarea lor a avut efect asupra jihadiştilor, care au început să roiască spre Afghanistan, unde au format celule şi s-au instruit pentru acţiuni de luptă. Din acest punct de vedere, al-Qaida a funcţionat ca o organizaţie umbrelă, nu ca un grup terorist tradiţional. Mulţi adepţi ai lui bin Laden au revenit în ţările lor de baştină, inclusiv în Cecenia şi Kashmir, să lupte în numele unei revoluţii islamice. Alţii s-au pregătit de acţiune şi, pur şi simplu, au aşteptat un semnal. În vreme ce este foarte posibil ca nucleul al-Qaida să fi fost constituit din câteva sute de membri, până la 20.000 de oameni au sosit la bazele de instrucţie din Afghanistan ale lui bin Laden între 1996, anul „Declaraţiei de război”, şi 2001, când taberele au fost distruse ca urmare a atentatelor de la 11 septembrie31. Voluntarii erau îndoctrinaţi cu viziunea al-Qaida asupra lumii şi primeau un curs scurt de utilizare a armelor mici, de construcţie de bombe şi de metode conspirative. Deşi erau de etnii şi naţiuni diferite, aceşti oameni aveau multe în comun. Mulţi aparţineau unei categorii de profesionişti educaţi, din clasa de mijloc şi îşi petrecuseră mare parte din viaţa de adult în Occident. Ca atare, se simţeau izolaţi, levitând între lumea musulmană şi cea occidentală, fără a aparţine vreuneia. Adesea moscheile din toată Europa întemeiate cu petrodolarii saudiţi şi conduse de clenci wahhabiţi le dădeau acestor oameni pentru prima dată sentimentul unei adevărate comunităţi. De vreme ce mare parte dintre ei proveneau din familii secularizate, aveau puţine cunoştinţe de istorie sau teologie musulmană, ceea ce-i făcea mai sensibili la radicabsmul spiritual. Cea mai importantă trăsătură pe care o împărtăşeau era dorinţa de martiriu.

Reacţii americane

Administraţia Clinton (1993 – 2001) a fost descurajată de mai mulţi factori să acţioneze cu mai multă putere pentru contracararea ameninţării jihadiste. Dezvăluirile referitoare la comportamentul CIA peste graniţe, în special în America Latină şi în Asia de Sud-Est, au determinat Congresul să impună Urnite în privinţa operaţiilor sub acoperire şi a colectării de informaţii externe. Pe plan intern, Watergate şi modul penal în care s-a folosit Nixon de FBI au îmboldit Congresul să adopte noi legi care au împiedicat schimbul obişnuit de informaţii între cele mai importante servicii secrete interne şi internaţionale ale ţării. Mai mult, Războiul Rece abia se terminase, fapt care i-a făcut pe mulţi americani, inclusiv pe preşedintele nou ales, să creadă că sosise, în fine, timpul să se concentreze pe probleme interne importante. În orice caz, instituţiile create să poarte Războiul Rece erau înzestrate cu bănci de date şi cu analize din surse care furnizau puţine informaţii despre celulele teroriste. Chiar dacă terorismul era considerat un pericol la adresa siguranţei naţionale, modul de a gândi al americanilor era încă dominat de credinţa din ultimii ani ai Războiului Rece că terorismul există, în principal, ca o extensie sub acoperire a politicii militare şi externe a statului inamic. Printre cei impbcaţi în securitatea naţională la începutul anilor 1990, imaginea unei vaste conspiraţii teroriste internaţionale avea gustul raţionamentelor şchioape ale lui William Casey[37] şi Alexander Haig. Altă presupunere larg împărtăşită de cei care au trecut pe la guvernare era că mare parte din terorismul global care implica deturnările de avioane îşi propunea în mare măsură să facă propagandă pentru o cauză, nu să producă victime. Şi, cu toate că e dificil să ne amintim acum, după atâta vreme,

37 William J. Casey (1913-1987) a fost un om politic american, director al CIA în perioada 1981-1987 (n.tr.).

bin Laden nu era direct legat de nicio acţiune teroristă de dinainte de 1998. Rolul său fusese înainte doar de finanţator şi propagandist.

Dar unii americanii începuseră să fie conştienţi de ameninţare, inclusiv John O'Neill de la FB şi Richard Clarke, ţarul contraterorismului din Consiliul de Securitate Naţională al Statelor Unite ale Americii. Ei au început împreună să pună la punct un fel de canale de comunicaţie între agenţii care vor deveni esenţiale în viitorul apropiat. În acel moment, oricum, cererile lor pentru mai multe resurse şi mai multe programe contrateroriste au avut rezultate relativ modeste. În ianuarie 1996, un alt individ care vedea departe, Michael Scheuer, a înfiinţat o unitate CIA cunoscută sub numele de Alee Station pentru a colecta informaţii despre bin Laden. Doar la finalul lui 1996 oficialităţile din Statele Unite ale Americii au devenit conştiente pentru prima dată de existenţa al-Qaida.

Atacurile al-Qaida

Primul atac terorist despre care se ştie că a fost plănuit şi înfăptuit de al-Qaida s-a petrecut pe 7 august 1998. În acea zi două uriaşe camioane cu explozibili au lovit ambasadele americane din Nairobi, Kenya, şi Dar es Salaam, Tanzania. Cele două explozii au omorât 224 de persoane şi au rănit mai mult de 4.000. Două amănunte i-au tulburat şi ultragiat pe toţi, inclusiv pe mulţi musulmani: ţintele nu aveau de-a face cu „atrocităţile" americane din Palestina, Irak sau Arabia Saudită şi victimele erau în mare parte africani. Zece zile după aceea, Statele Unite ale Americii au lovit trei ţinte cu rachete de crozieră. Prima era o fabrică de medicamente sudaneză despre care s-a crezut, în mod greşit, că ar fabrica arme chimice pentru bin Laden. Celelalte două erau tabere al-Qaida din Afghanistan. În urma atacurilor, bin Laden a început să spună despre sine că este un

inamic călit în luptele cu Statele Unite ale Americii, o supraputere dispusă să-şi trimită rachetele la nimereală, multe ratându-şi ţinta şi ucigând civili. Atacul cu rachete a anulat practic publicitatea negativă făcută lui bin Laden şi a adus un nou val de recruţi. Totuşi, competenţa operaţională a al-Qaida era încă destul de scăzută, aşa cum s-a văzut la sfârşitul lui 1999, când au ieşit la iveală complicate planuri de a arunca în aer ţinte din Los Angeles, Yemen şi Iordania, ceea ce a dus la multe arestări. Dar în octombrie 2000, o echipă al-Qaida a pilotat un vas de mici dimensiuni lângă distrugătorul USS *Cole* care se alimenta în portul yemenit Aden; după ce le-au făcut cu mâna membrilor echipajului, au detonat explozibilii de la bord, găurind într-o parte carena vaporului şi omorând 17 marinari americani.

Chiar pe când al-Qaida a prins contur la sfârşitul anilor 1980 şi în deceniul următor, jihadul internaţional împotriva influenţei occidentale se intensifica pe celelalte fronturi. Un numitor comun era frecventa participare a luptătorilor de gherilă care-şi câştigaseră experienţa în Afghanistan ca mujahedini. În multe situaţii, erau puţine conexiuni evidente între aceste fronturi. Oricum, erau conexiuni simbolice importante.

În particular, aceste grupări foloseau aceiaşi termeni de *jahiliyyah*, *takfir* şi *Salaft* şi se considerau parte a unui efort unitar de restaurare a adevăratului islam. În al doilea rând, îşi susţineau luptele reciproc, aşa cum făceau şi diferitele grupări de stânga şi etnonaţionaliste din anii 1970, amalgamând prin urmare – sau sperând s-o facă – toate campaniile regionale islamiste în una singură atotcuprinzătoare. Şi, în al treilea rând, se foloseau uneori de materiale de propagandă şi promoţionale, cum ar fi înregistrări video sau DVD cuprinzând execuţii sângeroase sau acte de martiriu.

Hamas

Cea mai cunoscută organizaţie islamistă din Palestina şi-a început existenţa în anii 1940 ca ramură a Frăţiei Musulmane, dar a rămas o organizaţie de mici dimensiuni până la sfârşitul anilor 1970, odată cu implicarea şeicului Ahmad Yassin, călăuza lor spirituală paraplegică. El a transformat organizaţia într-o grupare islamică de mai mari dimensiuni ale cărei obiective erau asigurarea educaţiei islamice şi a serviciilor sociale, dar şi pregătirea rezistenţei armate în faţa Israelului. Există dovezi că, de la finalul anilor 1970 până la mijlocul următorului deceniu, guvernul israelian a furnizat asistenţă grupării lui Yassin, în speranţa că va submina atracţia palestinienilor faţă de organizaţiile lui Arafat, Fatah şi OEP, în mare măsură seculare.

La începutul primei Intifade în decembrie 1987, Yassin a reformat gruparea şi a numit-o Hamas. Numele este un acronim care înseamnă „mişcarea islamică de rezistenţă”, dar şi, deopotrivă, „sârguinţă” în arabă. Învăţătorului lui Bin Laden, Abdullah Azzam, a contribuit în mod semnificativ la scrierea „legământului” sau cartei Hamas. Acel document, ca şi declaraţiile ulterioare, pune în evidenţă identitatea dublă a Hamas: pe de o parte, o organizaţie etnonaţionalistă care-şi propusese eliberarea Palestinei şi distrugerea Israelului şi, pe de alta, o grupare islamistă devotată deşteptării spirituale şi sociale şi întemeierii unui stat teocratic care să aplice *sharia*. Oricum, dacă ne referim la Hamas, cele două identităţi simt, mai degrabă, două feţe ale aceleiaşi monede, pentru că apărarea pământului islamic era datoria fiecărui musulman adevărat în mod caracteristic, Hamas evită referinţele la Statul Israel, preferând să spună că inamicul său este sionismul, pe care-l descrie care pe o ideologie rasistă şi-l aseamănă nazismului. Hamas a declarat că toţi

israelienii sunt ocupanţi şi, astfel, inamici combatanţi şi ţinte legitime32.

Încă de la început, Hamas a investit mare parte din resursele sale în programe sociale şi educaţionale, ceea ce l-a făcut foarte popular, chiar şi printre cei care erau mai puţin convinşi de moralitatea rezistenţei violente. Influenţa Hamas a crescut în salturi în 1990 şi 1991, în detrimentul mişcării Fatah a lui Arafat, care l-a susţinut pe Saddam Hussein şi Irakul, pierzând în consecinţă mare parte din ajutoarele primite de la statele arabe.

Atacuri sinucigaşe cu bombă în Palestina

Hamas a devenit un organizator esenţial al Intifadei, dar vreme de mulţi ani a înfăptuit doar câteva atacuri. Situaţia s-a schimbat când divizia paramilitară a grupării, Brigăzile al-Qassam, au început să trimită atacatori sinucigaşi împotriva Israelului. Din 1993 până în 2005, când a declarat un armistiţiu temporar cu Israelul, au murit mai mult de 400 de israelieni în astfel de atacuri. De asemenea, au mai fost şi alte organizaţii care au utilizat atacatori sinucigaşi în Israel şi Palestina, începând cu 1993. Două dintre cele mai importante au fost Jihadul islamic palestinian, care a fost iniţiat afiliat la al-Jihadul lui al-Zawahiri, şi Brigăzile de martiri al-Aqsa, braţul militar al grupării Fatah a lui Arafat, care au început operaţiile după declanşarea celei de-a doua Intifade în 2000, dar s-au desprins de Fatah în semn de protest faţă de cooperarea lui Arafat cu Israelul. împreună, cele două grupări au produs mai mult de 200 de victime33. Printre ţintele atacurilor sinucigaşe s-au aflat şi multe locuri frecventate de civili: restaurante, cafenele, centre comerciale, pieţe, malluri, autobuze, gări, hoteluri, sinagogi, săli de biliard şi discoteci.

Primul atac al Brigăzilor al-Qassam a avut loc în 1993 (în acelaşi an cu primul atentat sinucigaş pus la cale de al-

Zawahiri şi de al-Jihad). Sunt date, în general, două motive pentru decizia Hamas de a începe pe neaşteptate să se folosească de atentatorii sinucigaşi, la mai mult de cinci ani de la începutul Intifadei. Unii au speculat că atacurile sinucigaşe erau gândite mai ales pentru subminarea procesului de pace de la Oslo, al cărui început a fost anunţat public în septembrie 1993, fiind urmat de crearea Autorităţii Palestiniene şi de anunţul lui Arafat că renunţă la terorism şi că recunoaşte dreptul Israelului la existenţă. Există mai multe probe în sprijinul ideii că palestinienii au recurs la această tactică în primul rând ca o formă de represalii împotriva actelor care subliniau sentimentul lor de neajutorare. Unul cu adevărat devastator s-a petrecut în februarie 1994, când Baruch Goldstein, un american de origine israeliană, membru al unei grupări extremiste naţionaliste, a masacrat 29 de musulmani care se rugau în Moscheea Peştera Patriarhilor din Hebron, în Cisiordania. Demoralizante în egală măsură erau asasinatele israeliene vizând lideri militanţi palestinieni, ca de pildă moartea celui mai important constructor de bombe Hamas şi a liderului Brigăzilor al-Qassam. O altă situaţie care a întărit sentimentul de inutilitate pe care-l resimţeau palestienienii a fost creşterea rapidă a numărului de colonişti evrei în Cisiordania şi în Fâşia Gaza – din 1990 până în 2002, numărul lor s-a triplat de la 76.000 la 226.000. La fel de importantă era şi dezamăgirea tot mai mare a palestinienilor produsă de stagnarea procesului de pace de la Oslo şi impresia acută de corupţie şi ineficienţă pe care o dădeau Arafat, Fatah şi Autoritatea Palestiniană. Sondajele reflectă această dinamică: pe măsură ce scade încrederea în perspectiva păcii, creşte sprijinul acordat atentatorilor sinucigaşi. Cu atât de puţine debuşee politice sau sociale legitime pentru furia şi amărăciunea palestinienilor, Hamas şi alte grupări teroriste au putut

găsi recruţi din belşug. Şeicul Ahmad Yassin justifica astfel utilizarea atentatorilor sinucigaşi: „Odată ce vom avea avioane şi rachete, atunci ne vom putea gândi să ne schimbăm metodele de legitimă apărare. Însă în clipa asta, nu putem să ne descurcăm decât cu mâinile goale şi prin propriul sacrificiu” 34.

Terorismul palestinian şi contraterorismul israelian s-au întărâtat reciproc, creând o spirală a violenţelor tot mai greu de oprit. De pildă, un terorist Hamas, care se alăturase grupului după ce fratele său a fost ucis de armata israeliană, a detonat bomba pe care o avea asupra sa într-un autobuz în Tel Aviv, ucigând 22 de civili. Autorităţile israeliene au descoperit aproape imediat identitatea atacatorului folosindu-se de probele de ADN. Mai târziu în acea zi, soldaţii israelieni demolau casa familiei, după ce le-au dat o oră să-şi ia de-acolo toate bunurile35.

Chiar şi soldaţii israelieni şi-au dat seama de inutilitatea unor asemeneaacţiuni punitive. În timpul unei operaţii din 2002, un soldat israelian se plângea: „Nu avem cum să distrugem sistemul terorist din Cisiordania pentru că sistemul a intrat acum în mintea oamenilor, în a tinerilor, iar ceea ce facem noi prin această operaţie le dă şi mai multe motive pentru a construi acel sistem” 36.

Jihadul în Bosnia şi Cecenia

La începutul anilor 1990, salafiştii nu au reuşit să transforme războiul civil dintre creştinii sârbi din fosta Iugoslavie şi musulmanii bosniaci într-un jihad, în ciuda sosirii a nu mai puţin de 4.000 de veterani din războiul antisovietic37. Imaginile arabilor afghani pozând cu capetele retezate ale duşmanilor sârbi au dăunat încercărilor bosniace de a obţine sprijin occidental şi foarte puţini membri ai comunităţii extrem de secularizate bosniace au reacţionat pozitiv la retorica islamistă. În cele

din urmă, autorităţile bosniace i-au forţat pe mujahedini să plece. Speranţa jihadiştilor de a extinde războiul împotriva *jahiliyyah* în Europa a fost spulberată de preferinţa clară a musulmanilor bosniaci pentru democraţia liberală şi o mai mare apropiere de Europa şi America.

Dezmembrarea Uniunii Sovietice a reprezentat o ocazie şi mai îmbietoare de a declanşa jihadul. În 1993, o grupare islamistă luptând pentru desprinderea de nou întemeiata Republică a Georgiei s-au folosit de rachete Stinger din epoca războiului afghan, vândute acum pe piaţa neagră sau transferate de la un grup jihadist la altul, pentru a doborî trei avioane omorând 126 de persoane38.

Dar epicentrul real al violenţelor din fosta Uniune Sovietică era Cecenia, mică enclavă etnică în nordul Caucazului, cu o istorie de lupte împotriva imperialismului rus şi sovietic care începe din secolul al XIX-lea. În 1991, separatiştii din Cecenia au declarat independenţa faţă de Rusia; în 1994, între luptătorii de gherilă ceceni şi armata rusă s-a declanşat o luptă deschisă, începutul primului dintre cele două războaie care, în mai puţin de un deceniu, au ucis ori au transformat în refugiaţi jumătate din populaţia Ceceniei de circa un milion de locuitori, câţi erau înainte.

E adevărat că jumătate dintre ceceni simt musulmani, dar cei mai mulţi simt în mare măsură secularizaţi şi interpretau conflictul în termeni etnonaţionalişti. Oricum, al-Qaida a văzut o ocazie de a exploata conflictul şi a început să finanţeze o mică grupare islamistă – operând uneori sub numele de Lupii Islamului – condusă de Şamil Basaev, un bder militar cecen, şi de locotenentul său, wahhabitul de origine saudită Amir al-Hattab. Ţelul Lupilor era, după cum spunea acesta, de a crea „un tărâm pur islamic, curăţat de infideli” care ar putea servi ca trambulină pentru „noua ordine mondială

islamică” 39. În timpul primului Război ruso-cecen, Basaev şi Hattab răpeau frecvent militari şi-i executau, tactică prin care au forţat autorităţile ruse să negocieze un armistiţiu care a încheiat primul război la începutul lui 1996. Atât de mare a crescut faima lui Basaev că a fost al doilea în preferinţele la alegerea preşedintelui repubbcii doi ani mai târziu. Însă fundamentalul impas politic rămăsese nesoluţionat, iar terorismul a început să fie folosit din nou pe scară şi mai largă. Mai multe grupări au efectuat deturnări de avioane, au pus bombe şi i-au atacat atât pe ruşi, cât şi pe pobticienii ceceni pro Kremlin. Pentru ostatici se cereau sume exorbitante. Mulţi erau decapitaţi, iar moartea lor era filmată şi circula în toată lumea musulmană. Atentatorii sinucigaşi vizau spaţii publice şi asasinau oficiabtăţi. În 1999, puternicele explozii din trei blocuri de locuit moscovite au ucis 236 de persoane şi au rănit mai mult de 400. Deşi nu şi-a arogat merite pentru atentate, al-Hattab a declarat că războiul „s-a mutat în toate oraşele ruseşti şi va fi îndreptat împotriva tuturor ruşilor” 40.

Noul preşedinte al Rusiei, Vladimir Putin, a reluat războiul împotriva Ceceniei, distrugând cu această ocazie capitala republicii, Groznîi, aproape integral. Dar războiul a continuat. Obiceiul lui Putin de a refuza negocierea cu oricare moderat cecen, excepţie făcând cei desemnaţi de Kremlin să-i fie marionete în regiune, a însemnat de fapt, prin definiţie, că doar radicalii jihadişti mai aveau o reputaţie în ochii publicului, în pofida faptului că populaţia nu dorea o guvernare islamistă. Utilizând o forţă excesivă la sol şi în aer, Rusia a reuşit încet, să întoarcă sorţii războiului în favoarea sa. În 2002, luptătorii de gherilă fuseseră alungaţi din aproape toate ariile urbane în munţi.

Răspunsul lui Basaev şi Hattab a fost să exporte din nou războiul la Moscova. În octombrie, mai multe bombe

au explodat în oraş. Momentul culminant al campaniei a fost ocuparea Teatrului Dubrovka de către un comando, din care aproape jumătate erau femei cu hijab (văl). Teroriştii au luat mai mult de 750 de ostatici, au împănat teatrul cu explozibili şi au anunţat că vor executa ostaticii şi vor arunca în aer teatrul dacă nu vor fi îndeplinite cererile lor confuze. După câteva zile, autorităţile ruse au pompat în teatru un gaz misterios – despre care diverse surse spun că ar fi fost fentanil, halotan, gaz paralizant sau BZ, o armă americană din timpul Războiului din Vietnam – doborând mulţi ostatici şi terorişti deopotrivă. Trupele contrateroriste ruse au năvălit în clădire, ucigând cea mai mare parte din terorişti, însă cel puţin 130 de ostatici au murit din cauza efectelor gazului41.

Oricum, dezastrul de la Teatrul Dubrovka nu a schimbat cursul războiului din Cecenia. Acolo ruşii se îndreptau încet către o victorie militară; ce mai rămăsese din conflict erau atacuri ocazionale ale luptătorilor de gherilă şi acţiunile teroriste din Cecenia, regiunile învecinate şi din Moscova. Basaev se baza tot mai mult pe asasini sinucigaşi, în mare parte femei numite „văduvele negre”. În 2004, Basaev a pus la cale o altă operaţie de luare de ostatici, de data aceasta într-o şcoală din oraşul Beslan din Osetia de Nord. Când trupele ruse de securitate au năvălit în clădire – se spune că de teamă că teroriştii sunt pe punctul să arunce şcoala în aer – aproape o treime din cei 1 200 de ostatici au murit în schimbul de focuri din sala de sport a şcolii42.

Basaev a fost ucis în cele din urmă fie într-o operaţie sub acoperire a ruşilor, fie omorât de trupele rivale de gherilă. Între timp, investiţiile masive ale ruşilor construiseră în mare măsură centrul din Groznîi şi făcuseră funcţionale multe servicii, practic mituindu-i pe ceceni să redevină loiali Kremlinului. Insurgenţa împotriva

ruşilor a continuat, însă mult diminuată, deşi violenţele au crescut din nou înainte de Jocurile Olimpice de iarnă din 2014, organizate cu aroganţă, la doar 400 de kilometri de Cecenia, în staţiunea montană Soci. În decembrie 2013, două atentate sinucigaşe care au avut loc în oraşul rus Volgograd au omorât 34 de oameni şi au întins la maximum nervii Rusiei şi ai întregii lumi. În ciuda ameninţărilor venite de la moştenitorii lui Basaev, în timpul Olimpiadei nu au fost atacuri, descurajate probabil de nivelul fără precedent al cheltuielilor de securitate.

Jihadismul în Algeria

Islamismul şi jihadismul au exercitat cea mai mare influenţă, producând şi cele mai mari vărsări de sânge în zone unde se înregistra dinainte o instabilitate politică. De departe, cel mai sângeros exemplu pentru o astfel de situaţie este Algeria, condusă de secularul Front al Eliberării Naţionale până la sfârşitul anilor 1980, de la obţinerea independenţei în 1962. Cu toate acestea, monopartidismul a generat o opoziţie tot mai mare. Una dintre aripile acesteia era controlată de Frontul Islamic al Salvării, un partid islamist care-şi propusese să creeze un stat teocratic şi să impună legea *sharia*. În încercarea de a-şi recâştiga legitimitatea, guvernul a declanşat o parte din extrem de necesarele reforme economice şi, semnificativ, a modificat constituţia pentru a permite alegeri multipartinice. Între timp, veteranii reveniţi din Războiul afghan erau nemulţumiţi, aşteptau un conflict local în care să-şi verse furia şi dorinţa de schimbări radicale. Extremiştii Frontului Salvării tunau şi fulgerau împotriva răspândirii *jahiliyyah* şi a influenţelor occidentale. În prima rundă a alegerilor parlamentare din decembrie 1991, Frontul Salvării a câştigat cu uluitorul scor de 82% mandatele valabile, în vreme ce guvernul, sigur de iminenta invazie islamistă a parlamentului, a declarat stare

de urgenţă, a interzis Frontul Salvării şi i-a arestat liderii, declanşând alunecarea către un război total.

200.000 de oameni au murit în timpul Războiului civil algerian, purtat din 1992 până în 2000 de guvern şi câteva facţiuni armate. Una dintre aceste facţiuni a fost Grupul Islamic înarmat (GIA), ale cărui revendicări jihadiste radicale depăşea cu mult cererile anterioare al Frontului Islamic al Salvării. Bin Laden a fost unul dintre cei care au exercitat o mare influenţă asupra GIA când a trimis, în 1993, un emisar şi o mică sumă de bani. Între câteva sute şi câteva mii de algerieni care căpătaseră experienţă de luptă în Afghanistan au participat la jihadul de acasă. GIA a atras în mare măsură atenţia prin atacurile sale teroriste împotriva comunităţii străine din Algeria în 1993 şi 1994 şi pentru scurta campanie de atentate cu bombă din Franţa în 1995 (care a dus la moartea a şapte persoane), dar majoritatea absolută a victimelor GIA a fost formată tot dintr-ai lor, musulmani algerieni. Membrii GIA se considerau a fi karadjiţi de secol XX. Karadjiţii erau facţiunea de la începuturile islamului care considera că e permis să ucizi *kafiri* – adică apostaţi musulmani care, în ochii fanaticilor GIA, erau acei musulmani care încălcaseră fie şi o virgulă din *sharia*. Un comunicat GIA declara fără ocolişuri: „Nu există neutralitate în războiul pe care-l purtăm. Cu excepţia celor care simt cu noi, toţi ceilalţi sunt apostaţi şi merită să moară” 43. Teroriştii GIA au măcelărit sate întregi, omorând jurnalişti, femeile care nu aveau chipul acoperit cu văl, politicieni, lideri şi membri ai grupărilor de gherilă rivale. Pe măsură ce războiul civil câştiga teren, GIA şi-a pierdut aproape întreaga susţinere publică şi mare parte din liderii săi au murit în certuri intestine sau de mâna poliţiştilor infiltraţi în rândul grupării. În 1999, o îndrăzneaţă şi vizionară iniţiativă guvernamentală a determinat circa 85% dintre luptătorii

GIA să iasă din mişcare după promisiunea amnistiei şi a întoarcerii la normalitate. Un grup disident, numit potrivit Grupul salafist pentru rugăciune şi luptă, a continuat lupta punând la cale atentate teroriste izolate44.

Între timp, jihadul al-Qaida a ajuns pe tărâm american, subiect la care ne vom întoarce în ultimul capitol.

Bibliografie

Sunt multe cărţi bune despre istoria şi prezentul jihadismului, islamismului (sau islamului politic) şi salafismului. Cele mai bune simt cele semnate de Gilles Kepel, *Jihadt The Trail of Political Islam* (Harvard University Press, 2002), şi Lawrence Wright, *The Looming Tower*: *Al-Qaeda and the Road to 9/11* (Knopf, 2006). Alte cărţi valoroase sunt cele scrise de Charles Allen, *God's Terrorists*: *The Wahhabi Cult and the Hidden Roots of Modern Jihad* (Da Capo, 2007); Reza Aslan, *How to Win a Cosmic War* (Random House, 2009); Bell, *Murders on the Nile* (citat în Capitolul 11); Daniel Benjamin şi Steven Simon, *The Age of Sacred Terror* (Random House, 2002); Fawaz Gerges, *Journey of the Jihadist*: *Inside Muslim Militancy* (Harcourt.

2006); Mary Habeck, Knowing the enemy: Jihadist Ideology and the War on Terror (Yale University Press, 2007); Bernard Lewis, The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror (Modern Library, 2003); Brynjar Lia, The Society of the Muslim Brothers în Egypt: The rise of an Islamic Mass Movement, 1928 – 1942 (Ithaca University Press, 1998), şi cele editate de Barry Rubin, Political Islam: Critical Concepts în Islamic Studies, 3 vol., (Routledge.

2007), şi *The Muslim Brotherhood* (Palgrave Macmillan, 2010). Despre Sayyid Quth, vezi cartea editată de Albert Bergesen, *The Sayyid Quth Reader* (Routledge, 2007) şi cea scrisă de John Calvert, *Sayyid Quth and the*

Origins of Radical Islamism (Columbia University Press, 2010).

Cel mai bun studiu despre bin Laden şi al-Qaida este al lui Wright, *The Looming Tower* (citată mai sus). Alte lucrări despre bin Laden, Afghanistan şi preistoria Războiului împotriva terorismului sunt Peter Bergen, *Holy War Inc.*: *Inside the Secret World of Osama bin Laden* (Weidenfeld & Nicolson, 2001) şi *The Osama bin Laden I Know*: *An Oral History ofal Qaeda's Leader* (Free Press, 2006); Steve Coll, *Ghost Wars*: *The Secret History of the CIA*, *Afghanistan*, *and bin Laden* (Penguin, 2004); John K. Cooley, *Unholy Wars*: *Afghanistan*, *America and International Terrorism*, ed. II (Pluto, 2000), şi cartea lui Michael Scheuer, *Through Our Enemies Eyes*: *Osama bin Laden*, *Radical Islam and the Future of America*, ed. revizuită (Potomac, 2006). Pentru o colecţie cuprinzătoare a declaraţiilor lui bin Laden şi al-Qaida, vezi lucrarea editată de Raymond Ibrahim, *The* Al *Qaeda Reader* (Doubleday, 2007).

Despre evenimentele din 1979, vezi Mark Bowden, *Guests of the Ayatollah* (Grove, 2006); David W. Lesch, *1979*: *The*

Year That Shaped the Modern Middle East (Westriew, 2001), şi Yaroslav Trofimov, *The Siege of Meca* (Doubleday, 2007).

Două cărţi despre Hezbollah sunt cea lui Ahmad Nizar Hamzeh,*I n th e Path of Hizbullah* (Syracuse University Press, 2004); şi cea scrisă de Augustus Richard Norton, *Hezbollah*: *A Short History* (Princeton University Press, 2014). Cea mai bună carte despre Hamas este a lui Beverley Milton-Edwards şi Stephen Farrell, *Hamas*: *The Islamic Resistance Movement* (Polity, 2010). Sunt utile şi cartea lui Zaki Chehab, *Inside Hamas*: *The Untold Story of the Militant Islamic Movement* (Nation, 2007), şi lucrarea

lui Khaled Hroub, *Hamas*: *Political Thought and Practice* (Institute for Palestine Studies, 2000). Cartea lui Joshua L. Gleis şi Benedetta Berti, *Hezbollah and Hamas*: *A Comparative Study* (John's Hopkins University Press, 2012), examinează ambele mişcări.

Pentru interacţiunea Americii cu jihadismul, vezi cărţile citate mai sus despre bin Laden şi al-Qaida şi de asemenea lucrarea lui Richard A. Clarke, *Against All Enemies*: *Inside America's War on Terror* (Free Press, 2004); Martin and Walcott, *Best Laid Plâns* (citat în Capitolul 13); şi Michael B. Oren, *Power*, *Faith*, *and Fantasy*: *America in the Middle East*, *1776 to the Present* (Norton, 2007).

Despre Cecenia, vezi Emma Gilligan, Terror în Chechnya: Russia and the Tragedy of Civilians în War (Princeton University Press, 2010), şi Paul Murphy, The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror (Potomac, 2006 [2004]).

Pentru Războiul civil din Algeria din anii 1990, vezi James D. Le Sucur, *Algeria since 1989*: *Between Terror and Democracy* (Zed, 2010), şi cartea lui Martin Stone, *The Agony of Algeria* (Columbia University Press, 1997).

Capitolul 15

Terorismul recent nejihadist

Din ultimele decenii ale secolului trecut, terorismul a fost adoptat ca strategie de un număr de grupări şi mişcări care nu pot fi încadrate cu uşurinţă în dezvoltarea tipurilor dominante de terorism din acest secol, cum ar fi etnonaţionalismul, revoluţionarismul de stânga sau jihadismul. Aceste grupări intră în una dintre următoarele două categorii. În prima se încadrează cei care adoptă o retorică apocaliptică şi folosesc terorismul ca strategie de a purta un război privat împotriva celui considerat inamic, utilizând deopotrivă violenţa ca metodă de a-şi face publice

cauzele. Printre exemplele acestui tip de violenţă se încadrează cultele, miliţiile de extremă dreapta şi justiţiarii singuratici. În a doua categorie se încadrează grupările şi indivizii care adoptă obiective care aparţin într-o oarecare măsură curentului principal politic de gândire, dar cu un grad extrem de convingere, de exemplu, ecoteroriştii şi activiştii violenţi antiavort. Deşi aceste forme de terorism asociate cu o retorică apocaliptică sau obiectivele care aparţin de curentul central de gândire sunt responsabile pentru mare parte din terorismul de azi, ele sunt, istoric vorbind, evoluţii recente mai bine înţelese ca variaţiuni ale unor teme mai vechi.

Rezistenta fără lider

Două elemente comune multor asemenea variante de terorism sunt prezenţa unei singure teme polarizatoare şi un principiu organizatoric care a ajuns să fie cunoscut ca *rezistenţa fără lider*. Legătura dintre aceste două elemente a fost limpezită de Louis Beam, rasist, fost mare dragon al Ku Klux Klanului texan şi, probabil, cel mai influent susţinător al rezistenţei fără lider. Într-un eseu din 1983, el le cerea „indivizilor care gândesc la fel să formeze celule independente care… să comită acte de sabotaj sau terorism fără vreo coordonare de sus… reducând în acelaşi timp comunicarea cu alte celule… Toate persoanele implicate au aceeaşi viziune, sunt familiarizate cu aceeaşi filosofie şi în general reacţionează la fel la anumite situaţii” 1. În asemenea cazuri, nu ierarhiile sunt cele care asigură îndrumarea; în schimb, normele sunt prescrise de ficţiuni, manifeste extraordinare, acte individuale sau evenimente importante. Comunicarea dintre adepţii unor asemenea cauze, altminteri nelegaţi de nimic, se petrece de multe ori prin internet sau prin asocieri neoficiale. Mişcările care se angajează în rezistenţa fără lider sunt, în

general, incapabile să se metamorfozeze în sisteme politice, de vreme ce nu speră să declanşeze revoluţii, dar sunt uneori capabile să degradeze dezbaterile din curentele centrale de gândire sau să producă un dezastru formidabil.

Miliţiile americane

Din dreapta politică americană au apărut în ultimele decenii câteva specii de extremism. Prima a început cu Posse Comitatus[38] la sfârşitul anilor 1960, care se considera o parte a unei lungi tradiţii americane de agitaţie antifederalistă şi revoltă cu rădăcini în Rebeliunea whiskey-ului[39] în anii 1790. Posse Comitatus este un exemplu perfect de rezistenţă fără lider; de fapt, a fost principiul central al acestei mişcări, pentru că susţinătorii ei protestează împotriva existenţei instituţiilor guvernamentale peste cele de la nivelul local sau districtual. Celulele locale Posse Comitatus se angajau deseori în forme simbolice de rezistenţă, refuzând să plătească impozitele pe venit, să-şi ia permis de şofer sau să se supună practic vreunei reguli comerciale sau sociale. Această formă de rezistenţă antitaxe şi antifederalistă a evoluat la începutul anilor 1990, ducând la constituirea miliţiilor locale. Primele miliţii – organizaţii paramilitare devotate antifederalismului, survivalismului şi antrenamentelor cu arme – au fost organizate în 1994. În următorii câţiva ani, au fost fondate peste 400 de asemenea grupuri, cu un total de membri care se ridica ta,

38 Mişcare de extremă dreapta din SUA (posse comitatus - „puterea ţinutului”, în latină) cu mesaj antiguvernamental şi antisemitic (n.tr.).

39 Revoltă din 1791, în timpul preşedinţiei lui George Washington, împotriva taxelor pe băutură destinate reducerii datoriei naţionale. Taxa se aplica tuturor băuturilor distilate, dar whiskey-ul era dintre cele mai populare băuturi (n.tr.).

probabil, câteva zeci de mii2. Ei se considerau moştenitorii mişcării Minuteman din anii 1770, care le proteja drepturile împotriva unei interferenţe guvernamentale. Crezând, cum o fac ei, că posesia unei arme personale este dreptul cel mai important pentru protecţia libertăţii individuale, miliţiile consideră că legislaţia federală pentru controlul armelor este cea mai gravă ameninţare la adresa democraţiei. Nu există stat american în care să nu se fi format cândva, în ultimele două decenii, o grupare de acest tip.

Cercetătorii au identificat două tipuri de miliţii. În cadrul miliţiilor „negociatoare”, „oneste” sau „constituţionaliste” intră o mare parte a membrilor miliţiilor. Acestea sunt compuse, în mod tipic, din activişti împotriva controlului armelor şi luptători de duminică, tipi care, în pofida entuziastei lor ostilităţii împotriva marelui guvern, nu fac nimic mai mult decât să se împiedice alergând prin păduri şi împuşcând cutii de tinichea. De cealaltă parte, paranoia miliţiilor „în marş”, „deschise” sau „milenariste” este cu mult mai profundă. Cu toate că aceste grupări nu sunt responsabile de multe violenţe, au în rândurile lor uneori indivizi sau mici celule care urzesc comploturi mai sinistre şi mai mortale. Aceste grupări milenariste sunt convinse că războiul împotriva unui guvern pus pe confiscarea armelor sau a unui guvern mondial susţinut de Organizaţia Naţiunilor Unite va fi în scurtă vreme de neocolit; unii flirtează, de asemenea, cu ideologii despre puterea albilor. Printre zecile de astfel de grupuri care încă mai există, cele mai mari şi mai influente sunt Miliţia din Montana şi Miliţia neorganizată din Ohio. Unul dintre cele mai mari şi mai bine organizate grupuri, Trupele de miliţie din Michigan, acţionează undeva între aceste două modele3.

Supremaţia albilor, Identitatea Creştină şi Naţiunile

Ariene

Al doilea mare curent în cadrul extremei drepte este mult mai coroziv, în fapt o recrudescenţă întunecată a mişcării rasiste. Filialele locale ale Ku Klux Klan au supravieţuit, însă au fost eclipsate de organizaţii mult mai periculoase şi gălăgioase legate prin târgurile de armament, cataloage pentru comandă prin poştă şi acum prin internet. Câteva exemple notabile sunt Legământul, sabia şi braţul Domnului, Rezistenţa ariană albă, Biserica cuvântului Creatorului şi Alianţa naţională. Supremaţia albilor, antisemitismul şi ura de rasă constituie trăsăturile de bază ale acestor grupări, însă programul lor are, destul de des, şi o componentă religioasă. Deşi dorinţa multor rasişti albi este mai totdeauna să fie lăsaţi în pace – într-atât de mult că, uneori, se retrag din societate, formând comunităţi izolate –, unii gravitează în jurul violenţei şi chiar al terorismului.

În ultimele decenii, mulţi albi rasişti au adoptat un bizar amalgam de credinţe denumite în bloc Identitatea Creştină. Mişcarea îşi are rădăcinile în doctrina anglo-israelismului din secolul al XIX-lea, o credinţă nu prea neobişnuită printre membrii elitei engleze că israeliţii, şi în felul acesta şi Iisus, sunt anglo-saxoni, nu evrei. Doctrina a fost adoptată în Statele Unite ale Americii în secolul al XX-lea de fabricantul de maşini Henry Ford, care era evanghelist de ocazie, de unii membri ai Ku Klux Klanului şi de câţiva politicieni marginali. Până în anii 1970, mişcarea adoptase poziţiile pe care continuă să le susţină şi azi: că „paraziţii şi hienele” evrei intenţionează să-i înrobească pe arieni prin înstăpânirea pe sistemul bancar mondial şi pe presă şi că îşi doresc să se folosească de negri, imigranţi şi alte „corcituri” pentru a le face treaba. Statele Unite ale Americii sunt considerate ţara aleasă a

Domnului; misiunea lor este să apere şi să promoveze moştenirea şi sângele anglo-saxon.

Organizaţia Naţiunile Ariene a fost piesa centrală a difuzei şi misterioasei mişcări Identitatea Creştină încă din anii 1970, deşi grupul nu a susţinut niciodată că are mai mult de câţiva membri oficiali. Pe pagina sa de internet, gruparea susţine că violenţa este singura cale prin care pot fi create state formate doar din albi, care să-i înfrângă pe „evreii care simt ca un virus distrugător care atacă organismul nostru rasial pentru a ne distruge cultura ariană şi puritatea rasei noastre” 4. Vreme de câteva decenii, cartierul general al grupării a fost situat pe o uriaşă proprietate de lângă Coeur DAlene, Idaho, unde organizaţia Naţiunile Ariene organizează „congresele” sale anuale care-i pun la aceeaşi masă pe liderii şi membrii disparatei mişcări Identitatea Creştină. În 2000, un judecător a atribuit unei femei şi fiului ei terenul şi clădirea grupării, compensaţie pentru un atac comis împotriva lor de gărzile Naţiunii Ariene. Cel care s-a aflat în spatele acestui caz era Morris Dees, fondator şi consilier juridic al Southern Poverty Law Center, organizaţie care câştigase deja aranjamente judiciare de multe milioane de dolari împotriva altor două grupări ale Klanului şi împotriva Rezistenţei ariene albe. Deşi în faliment, organizaţia Naţiunile Ariene a continuat să aibă o prezenţă influentă pe internet.

Încă de la sfârşitul anilor 1970, standardul cultural şi documentul central al mişcării Identitatea Creştină, destul de ciudat, a fost un roman. Neonazistul şi rasistul William Pierce – care scrie sub pseudonimul Andrew MacDonald – a publicat *The Turner Diaries* în 1978. Romanul descrie, aparent retrospectiv, cum un grup tenebros cunoscut sub numele de Ordinul se foloseşte de terorism împotriva statului după ce guvernul SUA a confiscat toate armele

deţinute de particulari. Campania Ordinului presupune asasinarea evreilor şi funcţionarilor din guvern, otrăvirea rezervoarelor de apă ale oraşelor, doborârea avioanelor, sabotaje economice şi utilizarea unei maşini-capcană pentru a devasta sediul central FBI din Washington. În vreme, terorismul Ordinului declanşează un război rasial care duce la exterminarea tuturor oamenilor care nu simt albi şi duce la crearea unei utopii ariene.

Organizaţia Naţiunile Ariene s-a dezvoltat sau a influenţat multe organizaţii paramilitare, dintre care semnificativă era Frăţia Tăcută sau, pur şi simplu, Ordinul, făcând trimitere la romanul lui Pierce. Obiectivul acestei organizaţii era crearea cu ajutorul terorismului a unei ţări locuite doar de albi în

Pacificul de nord-vest, deşi grupul nu a stabilit un plan sistematic pentru a-şi împlini visul. Mulţi membri ai Ordinului proveniţi din Naţiunile Ariene nu mai aveau răbdare din cauza lipsei de acţiune a grupului. Imediat după ce s-a organizat în 1983, Ordinul a început să falsifice bani şi să pună la cale tâlhării şi jafuri. Jefuirea unei maşini blindate a firmei de securitate Brink lângă Ukiah, California, a adus grupului 3, 6 milioane de dolari. O parte din bani a fost folosită pentru a umple un depozit cu arme şi explozibili, în vreme ce restul a fost împărţit către alte grupări şi indivizi, inclusiv Naţiunile Ariene, William Pierce şi Louis Beam (Marele Dragon al KKK şi susţinător al rezistenţei fără lider). Se spune că Ordinul alcătuise o listă de ţinte pe care se aflau pizzeriile Dees, Norman Lear, producătorul evreu de televiziune, şi Alan Berg, un moderator liberal evreu de la un post de radio din Denver, cunoscut pentru spiritul lui bătăios. În iunie 1984, membrii Ordinului l-au omorât pe Berg în faţa casei lui. Mai târziu în acel an, liderul Ordinului a murit într-un schimb de focuri cu agenţii FBI şi, în câteva luni, au fost

arestaţi cei mai mulţi membri, grupul fiind desfiinţat aproape în totalitate5.

Patriotismul Creştin *versus* guvernul SUA

Câteva tendinţe manifestate la începutul anilor 1990 au radicalizat şi mai mult diferitele componente ale extremei drepte, fenomen care a provocat formarea unei mişcări de amploare, denumită deseori Patriotismul Creştin, ducând la crearea de noi simpatii şi conexiuni între grupările Identitatea Creştină şi miliţii. Destrămarea Uniunii Sovietice şi sfârşitul Războiului Rece au înlăturat ameninţarea comunismului, care era pentru mulţi dintre cei plasaţi la extrema dreaptă unica *raison detre* a guvernului SUA. Acum că Statele Unite ale Americii erau singura supraputere mondială, nu mai exista nimic, după părerea lor, să blocheze inevitabila mişcare a Statelor Unite ale Americii şi a Organizaţiei Naţiunilor Unite de a forma „un guvern mondial" care ar distruge libertăţile individuale. Cam în acelaşi timp, Congresul SUA a adoptat legi care impuneau perioade obligatorii de aşteptare pentru cumpărarea armelor şi declarau ilegală vânzarea către civili a armelor semiautomate de tip militar. În ceea ce-i priveşte pe membrii miliţiilor, aceasta era mai degrabă începutul unei campanii de incriminare a tuturor persoanelor private care deţin arme şi a capacităţii cetăţenilor de a se apăra împotriva abuzurilor unui guvern tiranic. Cea mai puternică organizaţie de dreapta care face lobby pentru posesia de arme, National Rifle Association, a aţâţat paranoia şi frica, făcând practic din retorica antiguvernamentală un curent central de opinie.

În acelaşi timp, două confruntări mortale între agenţii federali şi survivalişti i-au făcut pe cei din miliţii să creadă că reprimarea guvernamentală a tuturor formelor de disidenţă era iminentă. Prima s-a petrecut în august 1992, când poliţiştii United States Marshals Service

(agenţie de poliţie a Departamentului de Justiţie din guvernul federal american) care investigau încălcarea legislaţiei armelor de către Randy Weaver, cu legături cu Naţiunile Ariene şi Identitatea Creştină, au declanşat un schimb de focuri, asediind mai mult timp cabana familiei aflată în Ruby Ridge, Idaho. Soţia şi fiul lui Weaver au murit. La fel, un poliţist. Şase luni mai târziu, agenţii Bureau of Alcohol, Tobacco, and Firearms (Biroul de alcool, tutun şi arme, ATF) au avut un sângeros schimb de focuri cu membrii unui cult apocaliptic înarmaţi până în dinţi, pe proprietatea acestora de lângă Waco, Texas. Confruntarea cu Ramura Davidienilor (Branch Davidians) a determinat FBI să-i asedieze 51 de zile şi a sfârşit în flăcări şi cu alte împuşcături. La sfârşitul măcelului, au murit mai bine de 75 de persoane, dintre care cel puţin 20 de copii. Deşi davidienii nu erau asociaţi cu Identitatea Creştină sau rezistenţa antiguvernamentală, grupările de extremă dreapta i-au adoptat pe davidieni ca martiri6.

Atentatul cu bombă din Oklahoma City

La doi ani după apogeul confruntării cu Ramura Davidienilor – şi la 220 de ani după bătăliile de la Lexington şi Concord, care au marcat începutul Războiului revoluţionar american (19 aprilie 1775) – im veteran din Războiul din Golf, pe nume Timothy McVeigh, a executat cel mai sângeros atac terorist intern din istoria Statelor Unite ale Americii. McVeigh avea strânse legături cu Identitatea Creştină şi cu câteva miliţii. Deşi nu aparţinea de fapt niciunui grup, împărtăşea filosofia amândurora. *The Turner Diaries* era „Biblia lui", conform unor cunoştinţe. Un apropiat prieten al lui McVeigh spunea mai târziu: „Credeam amândoi că Organizaţia Naţiunilor Unite se străduia să formeze un guvern mondial, să-i dezarmeze pe americani, să ne ia armele" 7. Cu ajutorul unui alt prieten şi camarad de arme, Terry Nichols, McVeigh a

strâns material pentru ceea ce va fi o bombă de peste o tonă din azotat de amoniu şi un ulei mineral combustibil.

În ziua atacului, 19 aprilie 1995, McVeigh şi-a pus un tricou pe care era scris *Sic semper tyrannis* – „Aşa sfârşesc mereu tiranii", cuvintele strigate de John Wilkes Booth după ce l-a asasinat pe Abraham Lincoln. Pe spatele tricoului era scris un citat din Thomas Jefferson: „Pomul libertăţii trebuie înviorat din când în când cu sângele patrioţilor şi al tiranilor" 8. McVeigh a transportat bomba cu o dubiţă Ryder închiriată până în Oklahoma City, lăsând-o în faţa Alffed P. Murrah Federal

Building, unde-şi aveau sediul birourile regionale FB ŞI ATF, două agenţii considerate responsabile pentru tragedia de la Waco. Întreaga operaţie a urmat îndeaproape lovitura culminantă dată clădirii FBI aşa cum era descrisă în *The Turner Diaries*. Explozia, plănuită să se declanşeze după începerea zilei de lucru pentru a produce cât mai multe victime, a provocat prăbuşirea treimii de nord a clădirii şi a spart ferestrele a sute de clădiri din centrul Oklahoma City. Au murit în explozie 168 de persoane, inclusiv 15 copii aflaţi într-o grădiniţă din Murrah Building. McVeigh a fost arestat la mai puţin de o oră după ce a ieşit din oraş, de un poliţist rutier care l-a tras pe dreapta pentru o încălcare minoră a regulamentului de circulaţie. Două zile mai târziu, se făcea legătura dintre McVeigh şi atentat. În cele din urmă, a fost găsit vinovat de atac şi executat. Nichols a primit o pedeapsă de închisoare pe viaţă fără posibilitatea de eliberare. Multe întrebări rămân însă fără răspuns, inclusiv identitatea misteriosului „John Doe 2" care era cu McVeigh când acesta a închiriat camioneta. Unii anchetatori au descoperit probe care par să-i lege pe McVeigh şi pe Nichols de gruparea Abu Sayyaf din Filipine, parteneră al-Qaida, dar şi cu Ramzi Yousef, teroristul care a pus la cale

atentatul de la World Trade Center din 19939. Oricum, guvernul SUA consideră închis acest dosar.

Chiar înainte de atentatul din Oklahoma City, oficialităţile au deschis ochii la pericolul real al mişcării miliţiilor din Statelor Unite ale Americii şi au început să vâneze cu zel – cu prea mult zel, probabil – grupările care păreau dispuse să treacă la violenţă. Doar în 1996, FBI, ATF şi poliţia statală şi locală au descoperit cel puţin patru conspiraţii. Prima – foarte suspectă a fost arestarea a trei membri din singura celulă care forma Militia-at-Large din Georgia. Grupul construise cel puţin zece bombe artizanale (*pipe bombs*) care, conform primelor informaţii de presă, urmau să fie detonate în timpul Jocurilor Olimpice din Atlanta. Acuzaţii au susţinut că bombele erau destinate apărării în cazul unui atac guvernamental. Celelalte trei conspiraţii implicau grupări de miliţie din Arizona, statul Washington şi West Virginia. Sunt puţine probe sau niciuna că aceste grupări plănuiau, de fapt, să efectueze un atac terorist, cu toate acestea, arestările şi relatările din presă ale acestor conspiraţii sugerau altceva.

În general, miliţiile şi grupările Patriot au atins momentul maxim de înflorire la sfârşitul anilor 1990. După aceea – adică după atentatul de la Oklahoma City, represiunea guvernamentală care a urmat şi o autentică neîncredere în violenţe – au intrat în declin, devenind aproape irelevante. În 2008, Southern Poverty Law Center nu a putut identifica decât aproximativ 150 de astfel de grupări. În 2012 însă, numărul acesta a crescut din nou la peste 1 300 de grupări Patriot (inclusiv peste 300 de miliţii) 10. Experţii consemnează câţiva factori care explică acest fenomen: ascensiunea multiculturalismului, influxul de imigranţi fără acte, intensificarea globalizării şi multilateralismului guvernamental şi continuarea impactului economic al crizei economice din anii ’2008 şi

2009. Probabil, cel mai important factor a fost alegerea în 2008 (şi realegerea în 2012) a unui preşedinte cu ascendenţă multirasială, Barack Obama, eveniment care a cristalizat temerile rasiste ale multor indivizi de extremă dreapta din SUA. Obama este un politician moderat de centru-stânga care şi-a afirmat susţinerea pentru drepturile proprietarilor de arme, dar a fost caricaturizat de cei de dreapta ca un tip pus pe confiscarea armamentului, exacerbând astfel temerile miliţiilor survivaliste şi ale grupărilor Patriot. Numărul miliţiilor şi al grupărilor Patriot a scăzut din 2012, dar totalul celor rămase este mai mare decât în momentele de înflorire din anii 199011.

Violenţa extremiştilor de dreapta singuratici

Grupările Patriotismul Creştin continuă să manifeste un grad de ură greu de înţeles şi multe au vaste cunoştinţe în ceea ce priveşte armamentul, demolările şi tehnicile de supravieţuire, făcând din ele un pericol adevărat, deşi de nivel secundar, în viitorul previzibil. În ultimii ani, sursa violenţelor de extremă dreaptă a continuă să fie-ca în cazul lui McVeigh – aşa-numitele atacuri ale „lupilor singuratici" adică atacurile efectuate de indivizi sau de celule mici, fără identitate, care îşi pot extrage ideologia, inspiraţia şi programul din cele ale unor grupări existente, chiar dacă nu fac parte din ele şi nici nu acţionează sub patronajul lor. Violenţa „lupilor singuratici" poate fi mai greu de prevenit şi de scos la iveală pentru că făptaşii nu lasă, de regulă, urme atât de evidente ca acelea ale unui grup. De asemenea, sunt dificil de categorisit, ceea ce le creează adesea probleme poliţiştilor şi universitarilor. Uneori asemenea acte – chiar dacă produc, fără îndoială, victime – sunt mai uşor de încadrat la crime motivate de prejudecăţi. În aceste situaţii, făptaşii vor să rănească persoane aparţinând unei anume rase, religii, identităţi sexuale, însă

violenţele nu sunt motivate de puncte de vedere clare ideologic sau politic şi nici nu sunt concepute în primul rând ca un act simbolic menit intimidării unei populaţii mai largi. Un exemplu de acest fel este torturarea şi asasinarea lui Matthew Shepard, student la Universitatea din Wyoming, care a fost luat în vizor în 1988 din cauza homosexualităţii sale. Alt caz a fost cel al lui Marc Lépine, care a împuşcat 14 femei la École Polytechnique, o universitate tehnică din Montreal, în 1989. Lépine era un antifeminist convins şi avea probabil probleme psihice, în mod similar, alte multe situaţii de violenţe pe motive rasiale, deşi îngrozitoare, pot fi caracterizate mai degrabă ca acte criminale motivate de prejudecăţi.

Mai sunt, apoi, acele asasinate în masă extrem de mediatizate care ar trebui categorisite ca fiind în mare măsură produse de o boală mintală. Printre exemplele recente sunt masacrul de la Virginia Tech din 2007, în care un asasin singuratic a ucis 32 de persoane, împuşcăturile dintr-o băcănie din Tucson, Arizona, care au ucis în 2011 şase persoane şi au rănit-o grav pe Gabrielle Giffords, membră a Congresului SUA, şi împuşcăturile în masă din 2012 dintr-un cinematograf din Aurora, Colorado, care au omorât 12 persoane şi au rănit 70. În fiecare situaţie, unii comentatori, dar şi parte din publicul terifiat, au etichetat aceste tragedii drept terorism, o utilizare greşită a termenului, care-i reflectă natura subiectivă şi, mult mai important, gradul în care societatea noastră a devenit impregnată de invocarea neglijentă a acestuia.

Şi totuşi, multe cazuri de asasinate în masă înfăptuite de lupi singuratici sunt interpretate corect drept acte teroriste, în 2012, Wade Michael Page, neonazist şi rasist, a împuşcat mortal şase persoane într-un templu sikh dintr-o suburbie din Milwaukee. Page era veteran al muzicii rock *white-power* şi cânta într-o trupă care se numea sugestiv

End Apathy; probele sugerează că spera să-i inspire şi pe alţii cu acţiunile sale violente12. În 2014, Frazier Glenn Miller jr., rasist cunoscut la nivel naţional, a ucis trei persoane în două runde de împuşcături în zona evreiască a unei suburbii din Kansas City. Membru al Klanului, politician marginal şi propagandist al supremaţiei albilor, Miller a recurs multă vreme la violenţă şi chiar a făcut puşcărie pentru că a ameninţat cu arma şi a pus în pericol viaţa lui Morris Dees13. Probabil cel mai clar exemplu de terorism înfăptuit de un lup singuratic s-a petrecut în iunie 2015, când alt rasist, Dylann Roof, a ucis nouă enoriaşi negri ai Bisericii metodiste episcopale africane Emanuel, din Carolina de Sud, în timpul orelor dedicate studiului Bibliei. Rooi se pare că a intenţionat să terorizeze comunitatea neagră mai largă: el a lăsat în mod intenţionat în viaţă un supravieţuitor care să povestească întreaga grozăvenie şi, după ce a fost arestat, a mărturisit că a vizat în mod expres Charleston din pricina dimensiunii comunităţii afroamericane şi a bisericii, care e socotită un important simbol afroamerican şi ai drepturilor civile. Mai mult, anchetatorii au descoperit imediat un substanţial manifest rasist publicat de Roof pe internet14.

Să nu credeţi că actele de violenţă ale asasinilor singuratici sunt înfăptuite doar de inşi din dreapta radicală. În anii din urmă, diverşi jihadişti – fără a fi membri ai al-Qaida, ISIS sau ai altor grupări similare – s-au făcut răspunzători de mai multe asemenea atacuri, cum ar fi atentatul de la Maratonul din Boston şi masacrul de la Fort Hood. Vom vorbi despre ele în capitolul următor.

Violenţele individuale ale extremiştilor de dreapta nu se petrec doar în Statele Unite ale Americii (deşi aici sunt mult mai frecvente). Atacurile violente ale neonaziştilor şi ale rasiştilor s-au intensificat în ultimele două decenii, unele organizate, însă multe dintre acestea efectuate

individual. Cel mai sângeros şi cunoscut atac din ultimii ani este opera lui Anders Breivik, rasist şi naţionalist radical norvegian. În iulie 2011, el a detonat o bombă dintr-o camionetă în centrul capitalei Oslo, omorând opt persoane. Mai târziu în aceeaşi zi, a masacrat 69 de persoane, în mare parte tineri, într-o tabără a Partidului Laburist, pe o insulă de lângă capitală. În dimineaţa atacurilor, el a distribuit un manifest de 1.500 de pagini în care critica „marxismul cultural", feminismul, multiculturalismul, imigranţii şi islamul. O parte din text a fost preluată de fapt din manifestul lui Unabomber (vezi mai jos). Breivik a spus mai târziu despre sine că este fascist15.

Terorismul împotriva avortului

Avortul este unul dintre cele mai controversate subiecte în Statele Unite ale Americii încă din anii 1970. Susţinătorii ambelor părţi ale controversei au transformat-o în turnesolul confruntărilor politice, adesea atitudinea lor depăşind sfera electorală. În vreme ce mai nimeni dintre cei implicaţi în pledoarii de o parte sau de alta nici nu s-ar gândi să comită o violenţă pentru a-şi promova cauza, pasiunea şi amărăciunea stârnite de acest subiect au creat un climat în care violenţele par să fie etapa următoare a conflictului.

Un caz relevant este cel al organizaţiei Operation Rescue, fondată de Randall Terry către sfârşitul anilor 1980. Grupul a fost implicat multă vreme în acţiuni de nesupunere civilă în faţa clinicilor unde se practica avortul; în anii 1990, a început să-i hărţuiască pe medicii şi pe potenţialele beneficiare ale avorturilor, unele dând în judecată grupul pentru intimidare fizică şi pierderi financiare şi câştigând. Convinşi că acţionează pentru prevenirea asasinării copiilor nenăscuţi, membrii Operation Rescue au devenit tot mai înţelegători cu

violenţa (fără a participa efectiv la ea) împotriva celor care provocau avorturi. Succesorul lui Terry i-a susţinut public pe cei care au atacat ori au omorât medicii care provocau avorturi. Pe bună dreptate, cei care trecuseră linia utilizând violenţa credeau că se bucură de o largă susţinere publică, o situaţie care aminteşte de Rusia anilor 1870 sau de sudul Statelor Unite ale Americii în timpul Reconstrucţiei, când zone semnificative ale populaţiei educate simpatizau cu terorismul populist.

Deşi avortul era legal în Statele Unite ale Americii în anumite circumstanţe din 1973, violenta mişcare împotriva avortului s-a lansat cu adevărat în 1984, când Michael Bray, una dintre figurile proeminente ale mişcării, şi alţi doi au incendiat şapte clinici în care se făceau avorturi din regiunea Atlanticului mijlociu (una peste alta, în acel an au fost avariate sau distruse de incendiu 30 de clinici) 16. Bray este afiliat la asociaţia umbrelă cu o conducere colectivă Armata lui Dumnezeu, al cărei manifest de pe internet invocă „Justiţia de a întreprinde cu frica lui Dumnezeu orice acţiune necesară, inclusiv de a folosi forţa, pentru a apăra inocenţa vieţii umane născute sau nenăscute” 17. Deşi activismul lui Bray s-a îndreptat împotriva celor care provoacă avorturile, atitudinea sa este de opoziţie totală la societatea secularizată modernă americană. El dispreţuieşte guvernul SUA nu doar pentru tragedia de la Waco, dar şi pentru că acesta se află în fruntea unei societăţi care l-a alungat pe Dumnezeu şi tolerează depravarea (homosexualitatea, preacurvia şi avortul). Speranţa sa era ca americanii să fie scuturaţi din letargie pentru a lua armele împotriva guvernului şi a crea un stat bazat pe principiile unui creştinism fundamentalist. Paralelele cu gândirea jihadistă sunt semnificative, până la faptul că violenţa împotriva „ucigaşilor de copii” este caracterizată ca fiind esenţialmente defensivă, fiind

justificată de o selecţie de citate din Scriptură, cum ar fi afirmaţia lui Iisus: „(…) n-am venit să aduc pace, ci sabie” (Matei, 10, 34). Bray şi cei de-o teapă cu el apără interpretarea postmilenaristă a Noului Testament, ceea ce înseamnă că ei cred că Iisus va reveni pe Pământ doar după ce oamenii vor statornici domnia creştinismului pentru o mie de ani. Activismul politic şi social inspirat de religie grăbeşte astfel a doua venire a lui Hristos18.

Începând din 1993, violenţii radicali împotriva avortului – uneori autointitulându-se ironic „pro-life” – au început să vizeze oameni, omorând şapte persoane în următorii cinci ani. Cu mai mult de un an înainte de a omorî un doctor şi pe bodyguardul acestuia, Paul Hill a publicat un eseu în care compară avortul cu sclavia, susţinând că deşi ultima a fost legală multă vreme, a fost mereu imorală şi păcătoasă. Hill şi toţi ceilalţi care au omorât, între 1993 şi 1998, doctori, asistente şi paznicii cabinetelor unde se făceau avorturi au acţionat singuri, însă s-au bucurat de sprijinul organizaţiei Operation Rescue şi al altor grupuri împotriva avortului 19. Bray, de pildă, a servit ca purtător benevol de cuvânt pentru Hill. Internetul a oferit de asemenea un sprijin în mare măsură anonim, făcând publicitate cauzei şi sărbătorindu-i victoriile. Pagina de internet „The Nürnberg Files”, de pildă, promova asasinarea celor care efectuează avorturi şi făcea o listă de persoane vizate, cum ar fi doctorul Barnett Şlepian, al cărui nume a fost tăiat cu o linie în ziua în care a fost asasinat în 199820.

Deşi Armata lui Dumnezeu nu a mai dat niciun semn în ultima vreme, continuă să-i inspire pe alţi violenţi activişti antiavort. De pildă, Robert Dear, omul care a ucis trei persoane într-un atac care s-a petrecut în noiembrie 2015 la o clinică de planificare familială din Colorado Springs, se referă la membrii grupării ca la nişte „eroi” 21.

Violenţele antiavort şi Patriotismul Creştin se suprapun într-o oarecare măsură. Cel mai semnificativ exemplu este cazul lui Eric Rudolph, care a efectuat patru atacuri cu bombă din 1996 până în 1998, inclusiv unul în timpul Olimpiadei de vară de la Atlanta şi două împotriva clinicilor pentru avorturi. Au murit două persoane şi multe au fost rănite. Rudolph era veteran şi avea legătură cu un grup din Identitatea Creştină. Mai mult, trei atentate cu bombă au fost urmate de explozii secundare puse la cale cu intenţia de a produce victime printre primii medici şi poliţişti veniţi la faţa locului. În scrisorile adresate presei, el îşi expune limpede ura faţă de medicii care produc avorturi şi faţă de homosexuali22. Rudolph a fost identificat după ultimul atac, însă s-a folosit de antrenamentul său în tehnici de supravieţuire pentru a scăpa de arestare încă peste cinci ani. Autorităţile cred că a fost ajutat de persoane care susţineau atitudinea lui antiguvernamentală.

Sectele şi terorismul

Un alt tip de terorism recent este cel pus la cale de sectele religioase contemporane, aproape nebăgate în seamă în societăţile occidentale din cauza caracterului lor misterios şi a dreptului la libertatea de credinţă. Se cunosc antecedente premoderne ale acestui tip de violenţe, faimoasă fiind a sectei indiene Thuggee, activă din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea. Membrii Thuggee ucideau şi tâlhăreau călători pentru a o împăca pe zeiţa hindusă Kali[40]; ei credeau, se spune, că fiecare crimă rituală pe care o comiteau amâna vindicativa revenire a zeiţei cu încă o mie de ani. Unii specialişti susţin că principalul obiectiv al grupării Thuggee era, de fapt, tâlhăria şi că practicile lor religioase nu erau diferite de

40 Sau Kalika, zeiţa hidusă, Mamă a Universului, zeiţă a morţii, dar şi a timpului şi a fecundităţii (n.tr.).

ale discipolilor paşnici ai lui Kali. De fapt, cea mai mare parte a grupurilor care pretind – ori au pretins – că execută acte de terorism sau comit crime ca act sacru de credinţă au şi alte motive s-o facă la fel de importante. Asasinii medievali simt un bun exemplu (vezi Capitolul 2). Deşi membrii simpli ai sectei ismailiţilor ar fi putut ucide convinşi că faptele lor sfinte le asigură accesul în Paradis, alţii, în special liderii lor, înfăptuiau actele de terorism şi de violenţă în încercarea de a-şi elimina duşmanii etnici şi sectari, de a crea un stat şi de a-şi propaga credinţa – motivaţia era, probabil, religioasă, nu şi actele lor de terorism.

Este la fel de adevărat dacă ne referim la câteva acte recente de violenţă, cel mai cunoscut fiind înfăptuit de adepţii misticului indian Bhagwan Shree Rajneesh, care a întemeiat o comună religioasă lângă oraşul Dalles, Oregon. În 1984, ei au înregistrau o premieră mondială: primul act cunoscut de bioterorism. Ei au distribuit salmonella prin barurile unde se serveau salate sau prin restaurantele locale. Atacul a fost o parte a efortului de a-i împiedica pe votanţi să participe la alegerile locale pentru ca susţinătorii lui Rajneesh să câştige controlul districtului. S-au îmbolnăvit mai mult de 750 de oameni, dar nu a murit nimeni în acest incident. În timpul anchetei care a urmat, detectivii au descoperit pe teritoriul comunei o vastă bibliotecă de lucrări despre armele biologice şi explozivi şi un sofisticat laborator unde se producea salmonella23. Deşi adepţii lui Rajneesh nu au ucis pe nimeni şi nu şi-au atins obiectivul de a prelua controlul politic, aparenta uşurinţă cu care au planificat şi efectuat atacul a alarmat autorităţile, care, înainte vreme, nu ţinuseră cont de pericolul reprezentat de teroriştii care se folosesc de aşa-zisele arme NRBE – cele care folosesc materiale nucleare, radiologice, biologice sau chimice.

Aum Shinrikyo

Pericolul armelor NRBE era real şi până acum cea care l-a ilustrat cel mai bine a fost secta japoneză Aum Shinrikyo („Adevărul Suprem”)» condusă de charismaticul Shoko Asahara. Prunele trei operaţii ale grupului din 1990, două utilizând toxina botulinică şi o a treia cu antrax, nu au reuşit să producă victime. În 1994, Aum Shinrikyo a înregistrat primul succes, dispersând gaz sarin într-o zonă populată a oraşului unde locuiau trei dintre judecătorii implicaţi într-un dosar penal al grupului. Au murit şapte persoane – dar niciunul dintre judecători – în urma atacului şi cel puţin 200 au avut nevoie de asistenţă medicală.

Pe atunci, anchetatorii suspectau că autorul este unul dintre cei răniţi în atac. Adevăraţii făptaşi nu vor fi descoperiţi decât după un îngrozitor atac al sectei, în martie 1995, când membrii grupului au aruncat fiole cu gaz sarin în cinci garnituri de metrou din Tokyo dimineaţa, în orele de maximă aglomeraţie. Operaţia a fost plănuită în aşa fel încât trenurile să ajungă aproape simultan în gara centrală, unde, cum sperau ei, să elibereze un nor uriaş de gaz otrăvitor în tot centrul oraşului, la depărtare de doar câteva străzi de parlament, de palatul imperial şi de o mulţime de alte clădiri guvernamentale. Gazul a omorât 12 persoane şi mai bine de 5.500 au fost rănite24. Asahara, ajutoarele sale şi toţi cei implicaţi în producerea şi dispersarea sarinului au fost arestaţi de autorităţile japoneze, dar secta încă mai are câteva mii de membri în Japonia şi peste graniţă.

Ce ar putea determina un grup religios să comită un asemenea atac devastator? Istoria organizaţiei ne furnizează câteva (insuficiente) răspunsuri. Secta Aum Shinrikyo a fost întemeiată la mijlocul anilor 1980 de Asahara, care s-a inspirat din budism, taoism, hinduism,

creştinism şi chiar din astrologie şi din profeţiile lui Nostradamus. Până la urmă, Aum Shinrikyo nu prea are de-a face cu textele sacre sau cu tradiţiile religioase consacrate. Piesa centrală a cultului era Asahara însuşi, un mistic aproape orb, care pretindea că avusese o viziune, şi anume că Dumnezeu l-a desemnat profet al său, poate chiar Mesia planetar. Asahara profeţea că sfârşitul lumii printr-un război mondial era aproape, previziunile sale fiind că se va petrece între 1997 şi 2003; el vorbea anume despre un atac cu gaze otrăvitoare ca unul dintre posibilele semne ale venirii Armaghedonului. Asahara susţinea, de asemenea, că numai adepţii săi vor supravieţui catastrofei şi că ei singuri erau pregătiţi să reclădească lumea de după. Surprinzător, pe la mijlocul anilor 1990, Asahara avea 10.000 de discipoli în Japonia şi câteva zeci de mii în alte ţări. În Japonia, cei mai mulţi membri ai sectei Aum Shinrikyo nu proveneau dintre cei săraci şi oropsiţi, ci mai degrabă din rândul elitei extrem de educate, în special din comunităţile ştiinţifice şi tehnologice.

Unii cercetători explică acest fenomen subliniind că schimbările rapide şi accentul pus de societatea modernă japoneză pe succesul material i-au alienat pe mulţi, care sunt lăsaţi să găsească mângâierea, sentimentul de comunitate şi susţinerea spirituală pe unde pot25.

Colectând zeci de milioane de dolari din cotizaţiile de membru, din afaceri legale şi din donaţiile făcute de susţinătorii bogaţi, Aum Shinrikyo începuse să acumuleze arme pentru a apăra grupul în timpul dificilelor zile care, se aşteptau membrii sectei, urmau să vină. În arsenalul de arme convenţionale se găseau pistoale, dar şi arme de calibru mare – chiar şi un elicopter militar sovietic. Asahara era extrem de interesat de construirea unei arme nucleare, dar a fost împiedicat s-o facă. Cercetătorii sectei

Aum Shinrikyo au avut mai mult succes în producerea de arme chimice, cum ar fi gazul paralizant sarin, şi agenţi biologici, inclusiv antrax şi posibil virusul Ebola. Savanţii şi autorităţile japoneze încă nu ştiu cu certitudine de ce a decis

Asahara să-şi îndrepte armele împotriva lumii. Unii au presupus că violenţele au fost încercarea sinceră a lui Asahara de a grăbi venirea Armaghedonului. Alţii spun că a comis atacul de la metrou din cinism, pentru a-şi acredita profeţiile referitoare la sfârşitul lumii şi a păstra astfel loialitatea adepţilor săi. Alţii au presupus că aceste acte de violenţe aveau să distragă atenţia autorităţilor care începuseră să investigheze afacerile sectei Aum Shinrikyo. Prin urmare, nu este posibil să încadrezi grupul definitiv în istoria terorismului religios sau sectar. Pare să nu fi existat nicio agendă politică explicită în spatele atacurilor de la metroul din Tokyo, dar operaţiile de dinainte demonstrează că Aum Shinrikyo îşi propusese să se folosească de agenţi chimici şi biologici pentru a perturba sistemul judiciar sau pentru a se răzbuna.

Ecoterorism sau ecoapărare?

Unul dintre cele mai bune exemple de cauză aparţinând curentului central de gândire pe care radicalii extremişti au transformat-o într-o „rezistenţă fără lider" este mişcarea ecologistă. Violenţa în numele protecţiei mediului oferă de asemenea unul dintre cele mai limpezi exemple de competiţie retorică pentru legitimitate. Reprezentanţii acestui tip de violenţă îşi definesc actele ca „ecoapărare" sau „ecotaj"[41], în vreme ce criticii lor l-au denumit ecoterorism. Susţinătorii „ecotajului" răstoarnă sensurile termenul de „terorist", susţinând că se potriveşte cel mai bine indivizilor, ţărilor şi corporaţiilor care distrug mediul înconjurător. Cartea de căpătâi a mişcării este *The*

41 Contaminare lingvistică de la sabotaj.

Monkey Wrench Gang („Banda cheii franceze”), romanul lui Edward Abbey publicat în 1975, în care un grup de patru indivizi bântuie sud-estul american, sabotând buldozere şi incendiind panouri publicitare în încercarea de a opri distrugerea acelei regiuni sălbatice. Punctul culminant al romanului este momentul în care banda plănuieşte distrugerea barajului din canionul Glen de pe fluviul Colorado din Arizona. Atât de mare este influenţa acestui roman că termenul de *monkeywrenching* a fost adoptat de mişcare cu sensul de utilizare a sabotajului şi a altor forme ilegale de violenţă pentru protecţia mediului. Conform paginii de internet Earth First!, un important grup de ecoterorism/ ecoapărare, *Monkeywrenching* este un pas după nesupunerea civică… îndreptat doar către obiecte neanimate când aproape toate celelalte măsuri au eşuat” 26. Ecoapărătorii vizează, de regulă, proiecte din zonele sălbatice sau din apropierea acestora, cum ar fi dezvoltări imobiliare, construcţii, zone miniere, noi construcţii de drumuri etc. O tactică extrem de controversată – şi potenţial mortală – este înfigerea cuielor în trunchiul arborilor, măsură prin care intenţionează să descurajeze despăduririle. Probabil cel mai cunoscut grup este Frontul pentru Eliberarea Pământului (ELF), în sine doar un steag sub care defilează celule autonome, descentralizate, implicate în ecoterorism. O celulă care acţionează în numele ELF a declanşat şapte incendii într-o singură noapte în octombrie 1998, producând pagube de 12 milioane de dolari în staţiunea de schi Vai! din Colorado. Ţelul pe care şi-l propusese celula era să împiedice noua construcţie care ameninţa habitatul unei extraordinare specii de râs27.

Un fenomen asociat cu acesta este mişcarea radicală pentru drepturile animalelor, ai cărei activişti au ca ţinte o categorie extinsă de practici din industria alimentară,

creşterea animalelor pentru blană, vânătoarea şi testarea produselor şi cercetările medicale pe animale. Tacticile standard includ eliberarea din cuşcă a animalelor, hărţuirea făptaşilor, sabotajul şi incendierea. Printre cele mai cunoscute grupuri sunt Frontul pentru Eliberarea Animalelor (ALF), Bând of Mercy („Banda iertării”) şi Miliţia pentru Drepturile Animalelor.

În 2004, FBI a depus mărturie în faţa Congresului susţinând că „ALF, ELF şi alte grupări în legătură cu acestea au comis mai mult de 1 100 de acte criminale în Statele Unite ale Americii din 1976, din acestea rezultând pagube estimate la aproximativ 110 milioane de dolari” 28. Un studiu publicat de *The Oregonian* din Portland evalua pagubele aduse proprietăţilor de 35 de incidente între 1995 şi 1999 la 28 de milioane de dolari29. După incendierea unor clădiri de lux din statul Washington în martie 2008, un agent FBI a declarat că „[ecoterorismul] rămâne, probabil, cea mai mare ameninţare de terorism intern, pentru că a continuat să comită cu succes diverse tipuri de atacuri în ţară sau în jurul acesteia” 30.

Unabomber

Un alt tip de furie împotriva lumii contemporane l-a motivat pe Theodore Kaczyński, fost profesor de matematică la Berkeley, care a dus o campanie de 17 ani de violenţe. FBI, care a cheltuit milioane de dolari şi mii de ore investigându-l, l-a numit pe Kaczyński *Unabomber* din cauza faptului că viza la început persoane legate de mediul universitar şi de liniile aeriene. După ce a omorât trei persoane şi a rănit 23 cu simplele, dar eficientele sale scrisori-capcană, a trimis în 1995 prin poştă un manifest de 35.000 de cuvinte pe adresa câtorva ziare, oferindu-se „să renunţe la terorism” dacă i-l publicau. După multe deliberări, *The New York Times* şi *The Washington Post* l-au publicat integral. Incoerentul discurs filosofic, în care

Kaczyński se numea pe sine „Clubul Libertăţii”, era esenţialmente o denunţare în maniera lui Rousseau a tehnologiei şi a civilizaţiei moderne. Fratele său a recunoscut limbajul manifestului şi a contactat autorităţile care, cu promptitudine, l-au arestat, l-au judecat şi l-au condamnat pe Kaczynski31. De vreme ce acţionase singur şi cu motive atât de vagi, nu foarte diferit de unii anarhoterorişti din secolul al XIX-lea, deseori acţiunile sale nu sunt considerate a fi terorism. Cu toate acestea, violenţa sa este extrem de relevantă pentru istoria acestui subiect din două motive. În primul rând, Kaczyński a demonstrat ce pagube însemnate poate face un singur individ hotărât folosind materiale relativ primitive şi cât de multe resurse se irosesc pentru anchetarea acestuia. În al doilea rând, el a mai demonstrat că teroriştii pot fi cu uşurinţă doborâţi de chiar publicitatea pe care şi-o doresc.

Bibliografie

Cea mai bună carte despre istoria separatismului alb în SUA este cea scrisă de Dobratz şi Shanks-Meile, *The White Separatist Movement in the United States* (citată în Capitolul 8). Printre cărţile valoroase despre supremaţia/separatismul albilor şi mişcarea miliţiilor se numără şi cea scrisă de Robert H. Churchill, *To Shake Their Guns in the Tyrant's Face*: *Libertarian Political Violence and the Origins of the Miliţia Movement* (University of Michigan Press, 2009); James Coates, *Armed and Dangerous*: *The rise of the Survivalist Right* (Hill and Wang, 1995 [1987]); Morris Dees şi James Corcoran, *Gathering Storm*: *America's Miliţia Threat* (Harper Perennial, 1997 [1996]), şi cartea lui Robert L. Snow, *Terrorists Among Us*: *The Mi*liţia *Threat* (Perseus, 2002 [1999]). Cea mai bună sursă de informaţii de ultimă oră în legătură cu grupările care promovează ura faţă de minorităţi şi violenţele de toate tipurile – multe putând fi

considerate acte de terorism – este Southern Poverty Law Center, care poate fi găsit pe internet la http://www.*spicenter.org*. Un bun studiu despre principalele acte de terorism din SUA este cel scris de McCann, *Terrorism on American Soil* (citat în Capitolul 8). Despre atentatul cu bombă din Oklahoma City, vezi cartea scrisă de Lou Michel şi Dan Herbeck, *American Terrorist*: *Timothy McVeigh & the Oklahoma City Bombing* (Reganbooks, 2001). Pentru mai multe informaţii despre violenţele lupilor singuratici – inclusiv o listă a atacurilor din 2009 până în 2015 – vezi *Age of the Wolf* de pe site-ul SPLE, https://*www.spicenter.org*/*sites*/*default*/*files*/ *de legacy files*/*downloads*/*publication*/*tone wolf special report O.pdf*.

Un studiu excelent despre recenta revenire la viaţă a violenţelor religioase, inclusiv despre Patriotismul Creştin şi terorismul cultelor, cât şi despre jihadism, este cel scris de Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*: *The Global râse of Religious Violence*, ed. III (University of California Press, 2003). Două cărţi bune despre Aum Shinrikyo sunt David E. Kaplan şi Andrew Marshall, *The Cult at the end of the World* (Crown, 1996), şi Robert Jay Lifton, *Destroying the World to Save It*: *Aum Shinrikyo*, *Apocalyptic Violence*, *and the New Global Terrorism* (Holt, 2000).

Despre terorismul antiavort, vezi Eleanor J. Bader şi Patricia Baird-Windle, *Targets of Hatred*: *Anti-Abortion Terrorism* (St. Martin's, 2015); şi Jennifer Jefferis, *Armed for Life*: *The Army of God and Anti-Abortion Terror in the United States* (Praeger, 2011).

Despre ELF şi ecoterorism, vezi Donald R. Liddick, Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation

Movements (Praeger, 2006); şi Lawrence E. Likar,

Eco-Warriors, Nihilistic Terrorists, and the environment (Praeger, 2011). Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai ecotajului îşi prezintă dosarul în cartea lui Dave Foreman, *Ecodefense*: *A Field Guide to Monkeywrenching*, ed. 3 (Abbzug, 1993). Cartea de căpătâi a mişcării rămâne Edward Abbey, *The Monkey Wrench Gang* (Lippincott, 1975).

Capitolul 16

11 septembrie, Războiul împotriva terorismului şi tendinţele recente ale terorismului

Istoria terorismului este lungă, însă observatorului obişnuit îi poate fi iertat că-şi imaginează că a început cu 11 septembrie 2001. Atacurile teroriste din Statele Unite ale Americii – cele mai devastatoare atacuri puse la cale vreodată – au plasat, cu certitudine, această istorie într-o lumină nouă. Şi continuă, împreună cu invaziile lansate ca răspuns de Statele Unite ale Americii, să influenţeze ordinea mondială. Adevărul este că terorismul islamist jihadist/radical a devenit una dintre cele mai mari ameninţări la pacea şi securitatea din toată lumea. Chiar dacă au apărut elemente noi, odată cu valul uriaş de violenţe, în special în privinţa dimensiunilor şi brutalităţii, mare parte din istorie este veche – la fel de veche ca terorismul şi civilizaţia.

Plănuirea atacului de la 11 septembrie

Atentatele cu bombă comise de al-Qaida la ambasadele SUA din Kenya şi Tanzania în 1998 au dus la atacarea unor ţinte din Sudan şi Afghanistan cu rachete de croazieră americane, dar nu şi la o intervenţie militară completă în Afghanistan. În mod paradoxal, bin Laden îşi pusese speranţele în ultima pentru că doar o astfel de invazie, credea el, îi va determina pe musulmanii de pretutindeni – reluând jihadul antisovietic din anii

1980 – să abandoneze nenumăratele disensiuni şi să-

şi unească forţele într-o campanie de largi proporţii pentru a alunga trupele Statelor Unite ale Americii şi ale aliaţilor acestora în afara Orientului Mijlociu. Şi doar atunci, văduviţi de susţinerea americană, ar putea „faraonii" locali, ca preşedintele egiptean Moubarak şi regele Abdullah al Arabiei Saudite, să fie alungaţi şi întemeiate teocraţii islamice.

De aceea, în 1999, bin Laden a revenit la un plan conceput cu trei ani înainte de jihadistul Khalid Sheikh Muhammad. Muhammad este unchiul lui Ramzi Yousef, autorul primului atentat cu bombă de la World Trade Center, ale cărui grandioase planuri de a arunca în aer avioane transpacifice au stat probabil, la baza scenariului care va fi pus în practică. Muhammad i-a propus lui bin Laden planul de a lovi obiective simbolice cu avioane deturnate, nu cu mult după ce bin Laden a sosit în Afghanistan. Bin Laden a şovăit atunci, dar s-a întors la această idee cândva, după ce atentatele asupra ambasadelor nu au reuşit să provoace reacţia americană la care spera. Una dintre celulele pe care bin Laden o desemnase să aplice planul fusese formată cu câţiva ani mai devreme în Hamburg, Germania, şi era condusă de omul care va deveni şeful celor care vor deturna avioanele la 11 septembrie, Muhammad Atta. El şi alţi câţiva, care deja vorbeau fluent limba engleză şi cunoşteau modul de viaţă occidental, au ajuns în Statele Unite ale Americii în primăvara anului 2000 şi au luat câteva lecţii de zbor de la instructori particulari. Ceilalţi piraţi ai aerului care asigurau realizarea planului au sosit în primăvara şi vara lui 2001.

Eşecurile agenţiilor americane de informaţii

Operaţia pe care o plănuia al-Qaida era exponenţial mai amplă şi mai complicată decât orice întreprinsese grupul – sau orice alt grup, de fapt – în trecut Inevitabil

aproape, cei care au plănuit-o au făcut nenumărate greşeli – unele din prostie, altele din neglijenţă. Călătoriile neîntrerupte, extinsele comunicaţii şi transferul unor semnificative sume de bani au atras atenţia multor agenţii de informaţii în Statele Unite ale Americii şi pe plan internaţional. Vasta reţea de antene a Agenţiei Naţionale de Securitate a interceptat „flecăreala" telefoanelor celulare şi a altor mijloace de comunicare vorbind despre un atac major iminent care va fi „spectaculos" şi „o altă Hiroshimă". Un comandant afghan încă în luptă cu talibanii a avertizat oficialităţile din Statele Unite ale Americii că al-Qaida plănuia ceva mai distrugător decât atentatele cu bombă de la ambasadele americane din estul Africii. Iordanienii au reuşit să afle numele de cod al operaţiei, Nunta cea mare. Chiar şi un înalt funcţionar taliban a avertizat oficialităţile Statelor Unite ale Americii, atât era de înfricoşat de posibilele represalii americane pentru un atac al-Qaida plănuit pe pământ afghan. În vara lui 2001, s-au declanşat şi mai multe semnale de alarmă în birourile locale FBI, agenţii fiind tot mai preocupaţi de posibilitatea ca teroriştii jihadişti să se instruiască în pilotarea unui avion. Ulterior, şeful CIA, George Tenet, a admis în faţa comisiei federale care analiza eşecurile serviciilor de informaţii că „sistemul se înroşise" de avertismente. Avertismente care ajungeau până în informările zilnice primite de preşedintele George W. Bush. Una primită cu mai mult de o lună înaintea atacului avea ca titlu „Bin Ladin [sic] hotărât să atace în Statele Unite ale Americii" 1.

Dar CI ŞI NSA au refuzat să transmită FBI mare parte a celor mai bune informaţii, o continuare a sindromului care a paralizat agenţiile americane de informaţii în anii 1990. Chiar şi când organizaţiile împărtăşeau informaţiile, absenţa unor canale de

comunicare standard, a unei ierarhii clare şi a unui număr suficient de mare de analişti a însemnat că deseori informaţii esenţiale erau blocate în sistem până când era prea târziu pentru a mai fi utile. O altă problemă a fost că terorismul era plasat jos pe lista de priorităţi alcătuită de noua administraţie a preşedintelui Bush. De fapt, consilierul său pe probleme de securitate naţională, Condoleezza Rice, a reuşit să submineze poziţia lui Richard Clarke, coordonatorul pentru contraterorism în Consiliul de Securitate Naţională al SUA, astfel că el nu mai avea acces la conducerea celorlalte departamente.

11 septembrie 2001

În dimineaţa zilei de 11 septembrie, 19 membri al-Qaida, organizaţi în patru echipe, au deturnat patru avioane de linie, folosindu-se doar de nişte cuttere pentru asta. Se pare că nu li s-a opus prea multă rezistenţă, căci pasagerii au presupus probabil că avioanele vor fi îndreptate către un alt aeroport, unde cei care organizaseră deturnările îşi vor face publice doleanţele – la urma urmei, aşa procedau de decenii cei care deturnau avioane, însă teroriştii au intrat cu avioanele în turnurile principale ale World Trade Center şi în Pentagon. La mai puţin de două ore după ce primul avion s-a izbit de Turnul de nord, ambele turnuri s-au prăbuşit. Al patrulea avion a fost deturnat ceva mai târziu, dându-le pasagerilor şansa de a afla cu ajutorul telefoanelor portabile sau ale aeronavei ce urma să li se întâmple şi lor. Pasagerii au decis să încerce să ia cu asalt cabina pilotului avionului. Ultimele cuvinte rostite de cineva la telefon au fost „Să-i dăm drumul!” Pasagerii celui de-al patrulea avion nu au reuşit să ajungă la uşa cabinei pilotului, dar teroriştii şi-au dat seama că ar fi fost copleşiţi de forţa şi numărul lor, aşa că au prăbuşit intenţionat avionul pe un câmp din Pennsylvania. Se pare că ţinta avionului era Capitoliul SUA

sau Casa Albă. Oficialităţile americane au răspuns ca şi cum Statele Unite ale Americii ar fi fost atacate. De fapt, pentru prima dată în istoria sa, NATO a invocat articolul V din carta sa, în care se afirmă că un atac împotriva unui membru este considerat un atac împotriva tuturor membrilor, iar europenii au efectuat peste 300 de zboruri în avioane de supraveghere radar în spaţiul aerian american din octombrie 2001 până în mai 20022. Bănuielile s-au îndreptat de îndată către al-Qaida.

Numărul victimelor produse de atacurile de la 11 septembrie a fost enorm: au murit sau au dispărut 2 998 de persoane (fără cei 19 atacatori). Costul economic al atacurilor a fost, de asemenea, catastrofal. Lower Manhattan a pierdut aproape 30% din spaţiul de birouri. Valoarea fizică a bunurilor pierdute şi costul strângerii şi evacuării resturilor s-a ridicat la peste 22 de miliarde de dolari. Wall Street a oprit toată săptămâna tranzacţiile, dar după ce le-a reluat a pierdut circa 15% din valoare, adică 1, 2 miliarde de dolari. Fondul Monetar Internaţional estima că atacurile au costat economia americană 75 de miliarde de dolari din produsul intern brut până la sfârşitul anului 2001. Câteva sectoare economice au fost extrem de afectate pe termen scurt şi mediu. De exemplu, călătoriile aeriene şi turismul se prea poate să fi pierdut în primii doi ani până la 50 de miliarde de dolari. În comparaţie, întreaga operaţie a costat al-Qaida între 400.000 şi 500.000 de dolari3.

Atacurile cu antrax în săptămânile de după atacurile de la 11 septembrie, cinci agenţii americane de ştiri şi birourile a doi senatori ai Statelor Unite ale Americii au primit scrisori care conţineau spori de antrax – pentru a doua oară când armele biologice au fost folosite într-un atac terorist! Atacul a dus la închiderea temporară a Senatului şi Camerei Reprezentanţilor SUA şi a Ciuţii

Supreme, ca şi a câtorva sedii ale poştei. Cel puţin 22 de persoane au fost infectate, inclusiv câteva din oficiile poştale unde fuseseră procesate scrisorile. În final, cinci persoane au murit din pricina inhalării antraxului. În august 2008, FBI a anunţat că un cercetător angajat într-un laborator american de apărare împotriva armelor biologice, Bruce Ivins, era singurul suspect în acest caz. Informat cu o săptămână înainte de iminenta sa arestare, Ivins s-a sinucis. Din punctul de vedere al guvernului SUA, dosarul este închis, însă au rămas multe neclarităţi, de pildă care au fost motivele lui Ivins. Conform unui raport FBI, costurile atacurilor, inclusiv operaţiile de curăţenie, s-au ridicat la un miliard de dolari4.

Se pare că atacurile cu antrax nu au avut legătură cu atacurile de la 11 septembrie, dar sincronizarea acestor evenimente a amplificat sentimentul că America era asediată. Terorismul are o istorie îndelungată pe teritoriul Statelor Unite ale Americii – de la violenţele Klanului din timpul Reconstrucţiei până la atentatul din Oklahoma City din 1995 – însă americanii continuă să-l considere o problemă îndepărtată, asociată cu zone cu o lungă istorie de violenţe, cum ar fi Irlanda de Nord, America Latină şi Orientul Mijlociu. În pofida atacurilor anterioare şi a unei „Declaraţii de război" a al-Qaida, atentatele de la 11 septembrie au reprezentat o schimbare de viziune a americanilor, intrând în categoria acelor momente care au definit o epocă, aşa cum a fost atacul japonez de la Pearl Harbor şi asasinarea lui John F. Kennedy. În toată ţara reacţiile imediate au fost o revărsare de patriotism, o expresie plină de emoţie a durerii şi a unităţii şi nu puţine atacuri împotriva cetăţenilor americani de origine arabă. „Să-i dăm drumul!" a devenit un ubicuu strigăt de adunare. S-au făcut de asemenea glume, reflectând adânc înrădăcinatul, dar incorectul sentiment că obiectivul

fundamental al-Qaida ar fi să distrugă rutina americanilor: „Dacă nu-mi dai chiar acum cafeaua [mâncarea, creşterea de salariu, vacanţa etc.], înseamnă că teroriştii au câştigat!”

Războiul împotriva terorismului în perioada imediat următoare atacurilor de la 11 septembrie, americanii au făcut front comun cu preşedintele Bush, numărul celor care-i aprobau deciziile sărind temporar la 90%5. Nouă zile după tragedie, Bush a anunţat naţiunea într-un discurs ţinut în faţa celor două camere ale Congresului: „La 11 septembrie, inamicii libertăţii au comis un act de război împotriva ţării noastre” El a continuat folosind fraza generică şi măreţul obiectiv care vor defini riposta Statelor Unite ale Americii la atacuri: „Războiul nostru împotriva terorismului începe cu al-Qaida, dar nu se va termina aici. Nu se va termina până când nu vom descoperi fiecare grupare teroristă din lume, o vom împiedica să acţioneze şi o vom învinge” 6. Câteva săptămâni mai târziu, şi-a clarificat şi mai mult intenţiile: „Fie eşti alături de noi, fie eşti împotriva noastră în războiul împotriva terorismului” 7.

Chiar dacă sintagma „Război împotriva terorismului” a făcut să vibreze o coardă în sufletul publicului şi a fost adoptată de presă, ea este problematică. După cum au observat mulţi, este foarte nepotrivit să numeşti această luptă „război”. Războaiele se declanşează, în mod tradiţional, între state, simt purtate de armate organizate, în uniformă şi pe un teren bine definit. Niciunul dintre aceste criterii nu se aplică în cazul Războiului împotriva terorismului al lui Bush (se folosesc majuscule în mod obişnuit, ceea ce dovedeşte faptul că a fost acceptat ca denumire standard). Mulţi au întrebat: Cum poate fi definită victoria în acest război? Ocuparea unei bucăţi oarecare de teren? Mai mult decât atât, este al-Qaida tipul

de „armată” care să se predea când va fi înfrântă? Problemele depăşesc semantica sau filosofia. Utilizarea termenului „război” îi ridică pe teroriştii la nivelul de combatanţi legitimi – la urma urmei, nu poartă nimeni un „război” cu piraţii sau criminalii. De asemenea, im „război” cere ca Statele Unite ale Americii, semnatare ale Convenţiilor de la Geneva, să le acorde inamicilor combatanţi capturaţi statutul de „prizonieri de război”, ceea ce presupune un tratament uman şi promisiunea repatrierii la terminarea conflictului. Dar dacă aceşti inamici nu simt soldaţi, ci mai degrabă criminali, aşa cum sunt descrişi în mod obişnuit, atunci există de asemenea o metodă deja existentă de a o scoate la capăt cu ei: tribunalele penale. Administraţia Bush a refuzat cu încăpăţânare să apeleze la sistemul judiciar civil pentru a-i condamna pe suspecţii de terorism, în parte pentru că acuzaţii ar fi căpătat drepturi şi protecţie legală. (Succesorul lui, preşedintele Barack Obama, a promis să recurgă la tribunalele penale, însă Congresul SUA l-a obstrucţionat în mare măsură.) în acelaşi timp, membrii al-Qaida capturaţi de militarii Statelor Unite ale Americii au căzut în gaura neagră de la Guantánamo Bay, o închisoare specială, unde deţinuţii nu sunt încadraţi nici ca prizonieri de război, nici ca suspecţi de crime. Aceasta este una dintre cele mai mari dileme în calea unei democraţii liberale care luptă împotriva terorismului. Putem presupune că retorica declaraţie de război a lui Bush nu-şi propunea să răspundă la niciuna dintre aceste probleme, ci mai degrabă să instige americanii la „cruciadă” – cuvânt pe care Bush l-a folosit nu mult după atacurile de la 11 septembrie. (Deloc surprinzător, islamiştii au făcut mare caz de această gafa.) Pentru a evita problemele puse de utilizarea sintagmei „Război împotriva terorismului”, unii membri ai administraţiei prezidenţiale au încercat o vreme

s-o substituie printr-o expresie mai corectă şi mai concretă, e drept mai puţin eufonică, spunându-i „lupta globală împotriva extremismului islamic”. Imediat după instalarea sa la Casa Albă în 2009, administraţia Obama a început să folosească expresia „operaţii externe de urgenţă” Niciuna dintre expresii nu şi-a găsit audienţa; de bine, de rău, sintagma Război împotriva terorismului a prins la public.

Primul act al Războiului împotriva terorismului a fost ultimatumul adresat talibanilor să-i predea pe liderii al-Qaida, inclusiv pe bin Laden, care se adăpostea în Afghanistan. După ce mullahul Omar a refuzat, Statele Unite ale Americii şi Marea Britanie au trimis trupele speciale, au început bombardamentele aeriene şi au colaborat îndeaproape cu Alianţa nordică împotriva talibanilor (Frontul unit islamic şi naţional pentru salvarea Afghanistanului, pe scurt Alianţa nordică). Printr-o înregistrare – prima din multe altele –, bin Laden s-a adresat lumii musulmane, cerând declanşarea unui nou jihad care va înfrânge Statele Unite ale Americii aşa cum mujahedinii i-au învins pe sovietici cu două decenii mai devreme. Nu s-a declanşat niciun jihad – nici măcar n-a fost timp pentru asta. Kabulul a ajuns în mâinile Alianţei nordice o lună şi jumătate mai târziu, dar bin Laden şi alţi lideri importanţi ai al-Qaida au scăpat. Cu toată desfăşurarea de trupe americane, britanice şi, în cele din urmă, NATO în 2002, bin Laden a scăpat neprins, adăpostindu-se în munţii aproape inaccesibili de la graniţa dintre Afghanistan şi Pakistan, înainte să se mute cu totul în interiorul Pakistanului.

Atentatele de la 11 septembrie au dat Statelor Unite ale Americii un extraordinar capital moral în toată lumea. De pildă, cel mai influent ziar francez, *Le Monde*, publica un editorial pe prima pagină imediat după atacuri, în care

spune: „Suntem cu toţii americani” (deşi le reamintea cititorilor, nu foarte corect, că bin Laden fusese instruit de CIA şi că astfel „nu cumva America însăşi a creat acest diavol?”) 8. La fel, invadarea Afghanistanului de către americani şi britanici s-a bucurat de un larg sprijin în toată lumea. De asemenea, Statele Unite ale Americii au interacţionat cu alte ţări de pe tot globul creând legăturile necesare pentru a lupta împotriva al-Qaida şi a altor organizaţii teroriste. Acest nivel de cooperare fără precedent a condus la noi acorduri pentru susţinerea trupelor Statelor Unite ale Americii în străinătate, pentru transmiterea informaţiilor esenţiale şi pentru a tăia sursele de finanţare pentru jihadişti. O muncă lipsită de strălucire, da, însă de genul care reflectă o înţelegere fundamental corectă a operaţiilor teroriste.

Obligaţi să se ascundă, bin Laden şi principalul arhitect al planului atacurilor de la 11 septembrie, Khalid Sheikh Muhammad, au continuat să comploteze împotriva Statelor Unite ale Americii şi a aliaţilor acestora. Se spune că agenţii americani au contracarat un plan al-Qaida de a deturna avioane şi a le face să lovească ţinte de pe coasta de vest a Statelor Unite ale Americii în 2002. În 2003, Muhammad a fost capturat de agenţii CIA în Pakistan, probabil cu sprijin pakistanez9. Până atunci, se pare că două treimi dintre cei care conduceau la vârf al-Qaida în timpul atentatelor de la 11 septembrie fuseseră prinşi.

Războiul din Irak în aceste momente critice, administraţia Bush şi-a întors atenţia şi resursele către Saddam Hussein şi Irak. Mulţi critici au afirmat că preşedintele şi nucleul dur al cercului său de consilieri îşi propuseseră să-l dea jos pe dictator încă de la câştigarea alegerilor prezidenţiale şi s-au folosit la repezeală de 11 septembrie 2001 ca de o bună ocazie pentru aceasta. Richard Clarke, „ţarul” contraterorismului american în

Consiliul de Securitate Naţională, afirmă că preşedintele Bush i-a cerut la 12 septembrie „să văd dacă Saddam a fost autorul” Raportul lui Clarke a susţinut că nu exista nicio probă că o asemenea legătură exista astfel că Bush s-a decis să nu invadeze Irakul imediat10. În octombrie 2002, preşedintele a afirmat categoric într-un important discurs că Irakul „a oferit adăpost şi sprijin terorismului” şi că „Irakul şi al-Qaida au stabilit contacte la înalt nivel vechi de zece ani... Alianţa cu terorişti îi poate permite Irakului să atace America fără să lase nicio urmă” n. Aşa cum s-a văzut mai târziu, nu a fost descoperită nicio dovadă credibilă care să lege al-Qaida de Saddam Hussein. Oricum, Congresul SUA a autorizat imediat după aceea utilizarea forţei pentru a-l determina pe Hussein să renunţe la aşa-numitele sale arme de distrugere în masă. În pofida unei tot mai mari opoziţii internaţionale, Statele Unite ale Americii şi câţiva aliaţi au invadat Irakul în martie 2003. Invazia l-a alungat de la putere pe Hussein, care a fost capturat în decembrie şi a fost executat trei ani mai târziu.

Oricum, sfârşitul luptelor convenţionale în mai 2003 nu a însemnat decât începutul violenţelor. Încurajată şi împuternicită de ineptele planuri postinvazie ale guvernului SUA, în timpul verii s-a coagulat insurgenţa. În această etapă, cei mai mulţi combatanţi erau militari de elită sau foşti membri ai Partidului Baas (Partidul Socialist al Renaşterii Arabe) al lui Hussein care se foloseau de tehnici clasice de gherilă împotriva trupelor americane şi ale aliaţilor. În 2004, caracteristicile insurgenţei au început să se schimbe, celulele de partid fiind înlocuite ca principale trupe combatante de grupările sectare. Unii sunniţi au pus mâna pe arme, sperând să-şi recâştige statutul privilegiat pe care-l avuseseră sub Hussein, în vreme ce şiiţii, în special aşa-numita Armată Mahdi, luptau

pentru crearea unui stat islamist. Ambele părţi începuseră să atace tot mai mult noile forţe irakiene de securitate, unităţi de armată şi de poliţie instruite şi înarmate de Statele Unite ale Americii pentru a înlocui trupele americane.

În acea toamnă a apărut un alt grup: al-Qaida din Irak, care a fost compusă pentru început din străini care-i declaraseră fiecare în parte credinţă lui bin Laden. Deşi obiectivele pe care le anunţaseră erau alungarea militarilor Statelor Unite ale Americii şi crearea unui stat islamic (fondat oficial în 2006), grupul viza în principal civilii şiiţi, forţele de securitate şi infrastructura, folosit o largă paletă de tactici teroriste. Numai în mai 2005, au murit peste 400 de civili, în mare parte şiiţi, într-un val de atentate cu bombă sinucigaşe12. În februarie 2006, agenţi ai al-Qaida din Irak, după cum se crede, au aruncat în aer moscheea al-Askari din Samarra, un loc sacru pentru şiiţi. Obiectivul era să aţâţe patimile sectare dintre şiiţi şi sunniţi – şi exact asta s-a întâmplat! în perioada de după atacul cu bombă, numărul mediu de crime în Bagdad s-a triplat de la 11 la 33. Mulţi observatori, inclusiv de la Organizaţia Naţiunilor Unite, spuneau că Irakul a alunecat în plin război civil. Însă era un război civil marcat în mare măsură de atentate sinucigaşe cu bombă, asasinate, răpiri şi crime, un război civil în mijlocul căruia fuseseră prinse trupele Statelor Unite ale Americii şi ale tot mai puţinilor aliaţi.

Insurgenţa era alimentată de mai mulţi factori, inclusiv de haosul existent, care oferea un câmp propice teroriştilor. În general, aceştia prosperă în absenţa unor guverne centrale, puternice şi populare. Un factor esenţial suplimentar a fost comportamentul trupelor americane, slab pregătite pentru a lupta în operaţii de contrainsurgenţă. Tacticile brutale ale armatei Statelor

Unite ale Americii, inclusiv utilizarea forţei de foc excesive, razii supradimensionate pentru găsirea suspecţilor şi informaţiile despre abuzuri asupra prizonierilor (adică toate erorile comise de francezi în Algeria), au contribuit în mare măsură la impresia multor irakieni că americanii simt nişte ocupanţi ilegitimi, într-o evaluare a serviciilor naţionale de informaţii din aprilie

2006, comunitatea de informaţii a Statelor Unite ale Americii recunoştea că „jihadul irakian formează o nouă generaţie de lideri terorişti, iar… conflictul irakian a devenit *cause célèbre* pentru jihadişti” 13.

Începând să conştientizeze rolul pe care l-au avut Statele Unite în campania teroristă aproape fără precedent din Irak, liderii americani militari au fost obligaţi să reevalueze principiile de abordare a luptei. O echipă de militari şi universitari condusă de generalul David Petraeus a elaborat un complex manual de operaţii de contrainsurgenţă, bine documentat cu istoria conflictelor din Malaysia, Algeria şi Vietnam. Ofiţerii armatei Statelor Unite ale Americii au fost iniţiaţi în ideile noului manual, iar Petraeus a fost desemnat să comande toate trupele Statelor Unite ale Americii din Irak, la începutul lui

2007. Imediat după aceea, către Irak s-au îndreptat şi mai mulţi militari – aşa-numita undă de şoc (*surge*) –, care au început să aplice „Planul Petraeus” bazat pe elementele-cheie din noul manual. Şi mai important, triburile sunnite, sătule de brutalul terorism al-Qaida din Irak împotriva civililor, au abandonat în mare măsură insurgenţa. Ei s-au organizat sub stindardul mişcării Deşteptarea şi mai târziu ca Fii ai Irakului şi nu după multă vreme au început să fie finanţaţi – unii zic mituiţi – de Statele Unite ale Americii. Aceste evenimente au dus împreună la o asemenea diminuare a violenţelor că Statele Unite ale

Americii, epuizate de război, şi-au retras aproape toate trupele combatante în 2010 – 2011.

Afghanistan, Pakistan şi India între timp, în Afghanistan, talibanii, alungaţi de la putere în 2001, s-au regrupat şi au început insurgenţa. NATO a preluat în mod formal controlul operaţiilor în 2003, dar Statele Unite ale Americii au continuat să aibă în continuare cel mai mare contingent militar. Intensitatea conflictului fluctua în vreme ce talibanii comiteau asasinate, atentate cu bombă şi atacuri sinucigaşe împotriva noului guvern afghan, a lucrătorilor umanitari şi a trupelor străine. SUA şi aliaţii lor din NATO au decis să intensifice acţiunile după modelul undei de şoc din Irak şi au adoptat noi tactici de contrainsurgenţă. În pofida continuării violenţelor, americanii au început să-şi retragă militarii în 2011. În 2014, Statele Unite ale Americii, la cererea guvernului afghan, au declarat încheierea operaţiilor de luptă şi au retras cea mai mare parte a ultimilor soldaţi rămaşi acolo. Violenţele – inclusiv un număr şocant de mare de acte teroriste comise împotriva civililor afghani şi a personalului de securitate – au continuat, dar cea mai mare parte a contraterorismului/contrainsurgenţei americane este purtată cu drone şi operaţii ale forţelor speciale.

Războiul a depăşit acum mult graniţele Afghanistanului, ducând la o insurgenţă talibană în nord-vestul Pakistanului şi contribuind la valul de violenţă teroristă împotriva guvernului central, a hinduşilor şi a musulmanilor moderaţi. Aceste violenţe simt separate şi diferite de ale celeilalte organizaţii din regiune, Lashkar-e-Taiba, care a fost înfiinţată de mujahedinii antisovietici în jurul anului 1990 (Abdullah Azzam ar fi fost, se spune, unul dintre întemeietori). Lashkar-e-Taiba („Armata celor drepţi”) a fost sprijinită de îŞI agenţia de informaţii

pakistaneză, încă de la înfiinţare, în mare măsură ca metodă de a redirecţiona zelul militanţilor către un obiectiv la care ţineau de atâta vreme: ramificarea Kashmirului şi deplina sa integrare în teritoriul Pakistanului. Kashmirul este o regiune turbulentă disputată de Pakistan şi India, unde trăiesc mai mult musulmani.

Lashkar-e-Taiba a înfăptuit mai multe atacuri în India, coordonându-şi uneori operaţiile cu Jaish-e-Muhammad („Armata lui Mahomed”), un alt grup islamist radical despre care se spune că este susţinut de îşi în 2001, teroriştii au atacat legislativul regional, ucigând aproape 40 de oameni. Mai târziu în acelaşi an, militanţii au atacat Parlamentul indian din New Delhi, omorând opt poliţişti şi un grădinar. India a acuzat, cumva justificat, Pakistanul că susţine actele teroriste. Tensiunile au crescut într-atât la graniţa din Kashmir încât ciocnirile dintre cele două ţări au produs câteva mii de morţi şi teama mondială de un război pe scară la largă între cele două puteri nucleare. Pakistanul a scos în afara legii atât Lashkar-e-Taiba, cât şi Jaish-e-Muhammad, însă aceste organizaţii au continuat să opereze cu ajutorul clandestin al îşi în noiembrie 2008, zece militanţi din Lashkar-e-Taiba sau dintr-un grup disident au comis un sfidător atac terorist asupra a două hoteluri de lux, a unei gări şi a unui centru evreiesc din oraşul indian Mumbai. Masacrul a durat câteva zile, mai mult de 160 de persoane, în mare parte civili, au murit şi alte sute au fost rănite. Tensiunile au crescut din nou între cele două state, fiind într-o oarecare măsură domolite de o operaţie pakistaneză de reprimare a grupărilor radicale islamiste antiindiene14.

„Francizarea” al-Qaida

Războiul din Irak a dat cu siguranţă apă la moară campaniei jihadiste împotriva puterii şi influenţei

occidentale. Dar s-au petrecut, de asemenea, schimbări în felul în care terorismul jihadist s-a organizat şi a acţionat. Deşi al-Qaida continuă să pună la cale comploturi împotriva Occidentului, terorismul jihadist este efectuat în mare măsură de grupări din ţara respectivă, inspirate, dar nu organizate direct şi nici măcar finanţate de conducerea centrală de la frontiera afghano-pakistaneză. Unii comentatori au numit acest fenomen „francizarea" terorismului – al-Qaida oferă eticheta, dar grupările autonome sunt lăsate în mare măsură de capul lor să facă recrutări, să adune bani şi chiar să-şi aleagă ţintele şi operaţiile. Această tranziţie a început în anii de după invadarea Afghanistanului de către trupele conduse de Statele Unite ale Americii, dar a fost cumva grăbită de o evoluţie dramatică, dar în mare măsură simbolică: moartea lui Osama bin Laden. În mai 2011, agenţii CIA şi luptătorii din Navy SEAL l-au ucis pe bin Laden în locuinţa sa din Abbottabad, Pakistan, unde locuia de câţiva ani. Ayman al-Zawahiri, adjunctul său de multă vreme, şi-a asumat conducerea al-Qaida.

Din 2003, au fost înfiinţate „francize" al-Qaida în Orientul Mijlociu, în jumătatea nordică a Africii şi în Asia de Sud-Est. Una dintre primele şi, până de curând, cele mai influente şi active a apărut în Arabia Saudită, ţara unde s-au născut 13 dintre cei 19 terorişti care au deturnat avioanele la 11 septembrie. Acest fapt a dus la supravegherea internaţională a establishmentului wahhabit al ţării şi la presiunile americanilor de a întări cooperarea în problema colectării de date şi a analizei acestora. Iniţial, clericii wahhabiţi şi alte personaje conservatoare din ţară au arătat cu degetul către aceste presiuni ca probă a aroganţei şi intimidării americane – o atitudine care seamănă surprinzător de mult cu alte critici islamiste la adresa Occidentului.

Dar după aceea, imediat după invazia Statelor Unite ale Americii din Irak, jihadişti operând sub numele de al-Qaida din Peninsula Arabia (AQAP) s-au dezlănţuit într-o campanie de terorism în Arabia Saudită, care a atins punctul culminant în 2003 şi anul următor, ucigând 300 de persoane până la sfârşitul lui 2007. La început, AQAP viza în special străinii, prin răpiri, asasinate sau atacuri sinucigaşe, însă ulterior şi-a schimbat în mare măsură obiectivele, atacând personalul de securitate saudit şi infrastructura industriei petroliere a regatului. Acest val de violenţe direcţionate împotriva bunăstării economice a ţării i-a deşteptat cu totul pe cei din guvernul saudit faţă de amploarea pericolului jihadist cu care se confruntau. Clericii wahhabiţi din regat au emis mai multe *fatwa* care condamnau jihadismul şi au organizat un larg program de deradicalizare care s-a dovedit destul de eficient în recuperarea militanţilor. Din 2005, saudiţii, cu susţinere informativă din partea Statelor Unite ale Americii, au pus capăt în mare măsură violenţelor al-Qaida din regat, ajutaţi nu în mică măsură şi de faptul că ţara este condusă în continuare autoritar, cu puţine libertăţi civile, însă cu multe organe de securitate15.

Cam prin 2009 sau 2010, grupul a fuzionat cu filiala al-Qaida din Yemen şi şi-a mutat esenţialmente operaţiile acolo. AQAP a devenit un participant la războiul civil care face ravagii în Yemen, dar şi un important jucător regional şi global. Principalii săi lideri – Anwar al-Awlaki, cetăţean american născut din părinţi yemeniţi, şi Samir Khan, pakistanez prin naştere, însă educat în Statele Unite ale Americii – au publicat în engleză pe internet o revistă *glossy* numită *Inspire*, care a devenit una dintre cele mai eficiente metode la nivel mondial de recrutare a jihadiştilor. Deşi au fost ucişi amândoi de dronele americane în 2011, grupul a condus sau a inspirat atacuri

teroriste în toată lumea, rivalizând chiar cu al-Qaida ca importanţă a rezultatelor. Se spune că AQAP a înarmat şi a instruit un nigerian, Umăr Farouk Abdulmutallab, care a încercat să provoace prăbuşirea unui avion care se apropia de Detroit în ziua de Crăciun 2009, folosind explozivul plastic pe care şi-l cususe în lenjerie. În octombrie 2010, agenţii AQAP au ascuns mai multe bombe sofisticate în pachete pe care le-au trimis printr-un avion UPS şi un altul Fedex din Yemen în Statele Unite ale Americii; deşi bombele au fost descoperite şi înlăturate înainte de a exploda, AQAP a spus că operaţia a avut succes având în vedere noile motive de îngrijorare şi cheltuielile suplimentare de securitate pe care le genera deschiderea unui nou front.

Între timp, s-au constituit „francize" al-Qaida în tot mai multe ţări. În Asia de Sud-Est, cea mai importantă şi semnificativă este Grupul islamic (a nu se confunda cu grupul lui Omar Rahman care are acelaşi nume), o organizaţie militantă radicală ale cărei rădăcini se întind către anii 1970. Avea baze în principal în Malaysia şi Indonezia, iar obiectivul ei era crearea unui nou califat care să cuprindă toată Asia de Sud-Est. Unii membri au participat la lupta mujahedinilor împotriva sovieticilor în anii 1980, iar organizaţia i-a susţinut pe Ramzi Yousef şi Khalid Sheikh Muhammad în Filipine în 1993 şi 1994. Grupul islamic a început să colaboreze cu al-Qaida pe la mijlocul anilor 1990, un parteneriat care a devenit mai strâns după 11 septembrie. În octombrie 2002, la a doua aniversare a atentatului împotriva USS *Cole*, Grupul islamic a detonat două bombe în Bali, insulă turistică din arhipelagul indonezian, omorând peste 200 de oameni, inclusiv 90 de turişti australieni. De atunci, Grupul islamic a produs diverse grupări disidente şi a înfiinţat celule în toată Asia de Sud-Est, fiind activ şi la ora când scriem

aceste rânduri.

În jumătatea de nord a Africii, îndelungile războaie civile şi insurgenţele au dus la apariţia a noi grupări militante care utilizează terorismul, s-au afiliat la al-Qaida şi şi-au unit forţele. În

Somalia, o ţară care trece printr-un război civil aproape continuu din 1991, un grup disident islamist radical numit al-Shabaab („Tineretul”) a apărut în 2008 – 2009. Al-Shabaab a preluat în scurt timp conducerea rebelilor din ţară, utilizând atât atacurile teroriste, cât şi tacticile de gherilă împotriva forţelor africane de menţinere a păcii (AMISOM) care fuseseră desfăşurate în ţară pentru a putea fi înfiinţat un guvern central funcţional. Neînţelegerile dintre lideri au tras al-Shabaab în două direcţii contrare. O facţiune a rămas concentrată pe lupta pentru supremaţie în interiorul Somaliei, o posibilitate tot mai îndepărtată la ora aceasta, acţionând în mare măsură ca un grup rebel. Cealaltă facţiune şi-a anunţat solidaritatea cu al-Qaida şi speră să transforme al-Shabaab într-un important grup jihadist pe plan mondial în genul AQAP. Această facţiune s-a folosit în mare măsură de terorism, în special în afara Somaliei. Cel mai important şi mortal atac a avut loc în 2013, când şase terorişti au comis un atac de mare amploare în mallul Westgate din Nairobi, Kenya, ucigând peste 60 de persoane şi rănind peste 175.

Îndelungata insurgenţă din Algeria a dus de asemenea la naşterea unei noi forţe jihadiste. În 2007, organizaţia jihadistă algeriană cunoscută sub numele de Grupul salafist pentru rugăciune şi luptă a anunţat că din acel moment va acţiona sub numele de al-Qaida din Maghrebul islamic (AQIM). După cum sugerează numele, grupul s-a aliat cu al-Qaida, dar opera mai tot timpul independent. AQIM a luptat împotriva trupelor algeriene de securitate, însă ţinta sa principală au fost turiştii şi

consultanţii străini, pe mulţi răpindu-i şi cerând răscumpărări enorme.

Cel mai brutal – unii ar spune chiar nihilist – nou grup jihadist din nordul Africii este nigerianul Boko Haram (tradus aproximativ „Educaţia occidentală este interzisă"). Nigeria a suferit multă vreme din pricina tensiunilor sectare. Ocazional se declanşau lupte violente între musulmanii din nord şi creştinii din sud. Boko Haram a fost înfiinţat prin 2002 şi a lansat o insurgenţă islamistă în 2009, care s-a transformat doi ani mai târziu într-o campanie de atacuri sinucigaşe, de atentate cu bombă şi răpiri. Grupul viza atât civili, cât şi poliţişti, atât musulmani, cât şi creştini. Deşi grupul spune despre sine că este în mod esenţial wahhabit, comportamentul lui este departe de fundamentalismul islamic – violenţa extremă pare să fie *raison d'être* pentru Boko Haram. Un act groaznic este răpirea în masă a aproape 300 de fete dintr-o şcoală în 2014. Multe au fost vândute de atunci şi căsătorite cu forţa şi este greu de spus ce are de-a face asta cu puritatea islamică şi cu reînfiinţarea califatului. Al-Shabaab, al-Qaida din Maghrebul islamic şi Boko Haram au făgăduit în mod repetat că vor colabora pentru a da o nouă probă de bună-credinţă jihadistă, însă ele operează încă independente, ca ffancize îndepărtate ale al-Qaida.

Aşa cum am spus, mare parte din violenţele jihadiste de după atacurile al-Qaida de la 11 septembrie – în ciuda afirmaţiilor occidentalilor – au fost îndreptate către tovarăşii lor musulmani din ţări cu majoritate musulmană, un fenomen care a tot crescut după ascensiunea Statului Islamic al Irakului şi Siriei (vezi mai jos). Oricum, atacurile jihadiste împotriva Occidentului au continuat. Cu excepţia atacurilor eşuate ale AQAP împotriva Statelor Unite ale Americii în 2009 – 2010, modelul este limpede: bin Laden, succesorul său al-Zawahiri şi al-Qaida acţionau ca nişte

părinţi spirituali ai terorii, inspirând-o de la distanţă. Cele mai clare exemple ale acestui fapt vin din Europa unde clericii radicali incitând la ură au adunat mici, dar devotate comunităţi de adepţi dintre membrii nemulţumiţi ai marilor comunităţi musulmane. Conform unui model statornicit prin anii 1990, militanţii islamişti atraşi de terorism provin, de regulă, din medii destul de influente şi educate. În martie 2004, o serie de explozii coordonate în trenurile de navetişti din Madrid au ucis 191 de oameni şi au rănit peste 1 700 de persoane. Exploziile s-au produs către sfârşitul campaniei pentru alegerile parlamentare, iar sondajele de opinie plasau partidul care deţinea puterea la vremea aceea, Partidul Popular, cu câteva procente mai sus faţă de rivalii socialişti. În pofida probelor care-i contraziceau, liderii populari au anunţat că suspectează că separatiştii basci din ETA s-ar fi aflat în spatele exploziilor – evident pentru a câştiga simpatia electoratului. Un grup legat de al-Qaida şi-a asumat mai apoi responsabilitatea, afirmând că exploziile îşi propuseseră să pedepsească Spania pentru că participa la Războiul din Irak. Alegătorii spanioli i-au învinovăţit pe populari atât pentru minciună, cât şi pentru atentate; socialiştii au înregistrat o victorie la limită şi au retras cu promptitudine trupele spaniole din Irak. Ulterior, investigaţia a ajuns la concluzia că atentatele au fost comise de o ramificaţie a unui cunoscut grup jihadist marocan care acţiona în consens cu jihadiştii locali spanioli fără vreo legătură directă cu al-Qaida16. În iulie 2005, un jihadist jamaican de origine şi alţi trei născuţi în Marea Britanie au efectuat patru atentate sinucigaşe, unul într-un autobuz, alte trei în trei garnituri de metrou în Londra, omorând 52 de oameni. Investigaţia care a urmat a scos la lumină faptul că erau terorişti autohtoni inspiraţi de bin Laden, fără a avea însă vreo legătură cu acesta17. S-au

mai înregistrat câteva atacuri în Europa înfăptuite de jihadişti inspiraţi de bin Laden şi al-Qaida, cum ar fi cel din 2012 în care un jihadist independent a ucis patru civili la o şcoală evreiască şi trei soldaţi în oraşele Toulouse şi Montauban din sud-vestul Franţei.

Jihadiştii locali, care s-au radicalizat singuri şi care acţionau autonom, au comis atentate şi pe teritoriul Statelor Unite ale Americii, în special împotriva unor ţinte care aveau legătură cu armata. Abdulhakim Mujahid Muhammad, născut pe teritoriul Statelor Unite ale Americii şi cetăţean american convertit ca adult la islam, a ucis un soldat şi a rănit altul, într-un schimb de focuri la un centru militar de recrutare din Little Rock, Arkansas, în 2009. Muhammad pare să se fi radicalizat în perioada petrecută în Yemen, unde a predat engleza. Ulterior a pretins că a fost instruit şi trimis înapoi în SUA în misiune de AQAP, dar nu există nicio probă care să-i susţină afirmaţiile. În mod grăitor, cei din AQAP nu l-au revendicat ca pe unul de-ai lor. Mai târziu în acelaşi an, un cetăţean american cu părinţi palestinieni musulmani imigranţi a ucis 13 persoane şi a rănit mai mult de 30 la Fort Hood, o bază militară din Texas. Făptaşul, Nidal Malik Hasan, era psihiatru cu rang de maior în Armata SUA; pretinde că a efectuat atacul după ce s-a convins că Statele Unite ale Amercicii intraseră în război cu întregul islam. Mai târziu a ieşit la iveală că avusese o corespondenţă asiduă cu Anwar al-Awlaki, liderul AQAP, care era american prin naştere.

În aprilie 2013, două bombe confecţionate din oale sub presiune au explodat în apropierea liniei de finiş a Maratonului din Boston. Trei persoane au fost ucise şi peste 250 rănite, dintre care 17 şi-au pierdut mâinile sau picioarele. Câteva zile mai târziu, după ce fotografiile celor doi făptaşi au fost publicate de presă, cei doi fraţi au ucis un poliţist din echipa de anchetatori şi au încercat să

părăsească zona Bostonului. Unul dintre ei a murit câteva ore mai târziu în timpul unui schimb de focuri cu poliţia, celălalt a fost prins în cele din urmă după o acţiune de amploare care a dus la blocarea unei zone de 20 de străzi în Watertown, o suburbie a Bostonului, şi întreruperea circulaţiei cu metroul şi taxiul. Făptaşii erau fraţii Tamerlan şi Djohar Ţamaev, fiii unor musulmani ceceni imigranţi. Djohar, cel mai tânăr dintre cei doi, este cetăţean naturalizat, în vreme ce fratele său mai mare avea rezidenţă permanentă. Anchetatorii nu au descoperit să fi avut vreun conexiune externă. Cei doi par să se fi radicalizat cu ajutorul internetului şi pentru că erau împotriva războaielor duse de SUA în Afghanistan şi Irak. Au învăţat să fabrice bombe urmând instrucţiunile unui ghid postat pe internet de AQAP18.

Aceste atacuri erau compatibile cu modelul împământenit încă din 2001: al-Qaida şi diversele sale „francize” inspiră, dar rareori comandă direct atacuri jihadiste împotriva unor ţinte din Europa şi Statele Unite ale Americii. În 2015, grupările jihadiste cu baze în Orientul Mijlociu au început să se impbec activ în organizarea violenţelor din Europe, declanşând iar alarma asupra voinţei şi capacităţii jihadiştilor de a da lovituri departe de bazele lor (rămâne de văzut dacă aceasta va deveni noua tendinţă). Primul atac de acest fel a fost coordonat de AQAP. în ianuarie 2015, trei – posibil patru – terorişti care au petrecut o vreme în Yemen lucrând cu AQAP au comis câteva atacuri împotriva civililor din Paris, ucigând 17 persoane. Nebunia a început cu atacarea redacţiei ziarului satiric francez *Charlie Hebdo*, care fusese acuzat în mod repetat de islamiştii radicali şi de jihadişti pentru că publicase caricaturi înfăţişându-l pe profetul Mahomed. De asemenea, teroriştii au atacat şi un supermaket *kosher* evreiesc, ucigând clienţii şi luând

ostatici. Atacurile au atras o copleşitoare atenţie internaţională, spre indignarea unora care protestau spunând că, în comparaţie, masacrele mult mai sângeroase din Siria, Irak şi Nigeria (vezi mai jos) au stârnit mai puţin atenţia presei şi indignarea publică. Peste 3 milioane de francezi au organizat un marş pentru a demonstra sprijinul pentru unitatea naţională şi libertatea presei, mulţi având bannere pe care scria *Je suis Charlie* şi *Je suis juif* („Eu sunt Charlie" şi „Eu sunt evreu") 19. Din nefericire, violenţele din Franţa nu se încheiaseră încă. Însă, pentru a înţelege atentatele din noiembrie 2015 din Paris, trebuie în primul rând să vorbim despre ascensiunea unui nou grup jihadist, Statul Islamic din Irak şi Siria.

Primăvara arabă, Războiul civil sirian şi ISIS

Indiferent cât de sângeroase au fost violenţele jihadiste în Asia de Sud-Est, Peninsula Arabia şi în nordul Africii, pălesc în comparaţie cu tragedia umană care a erupt în Siria din 2011. În mod ironic, evenimentele au fost la început extrem de promiţătoare. La finalul anului 2010 s-au declanşat şi propagat proteste uriaşe în tot Orientul Mijlociu şi în Africa de Nord – denumite generic Primăvara arabă – răsturnând dictaturile din Tunisia, Egipt şi Libia. La început manifestaţiile erau în general paşnice, dar a fost nevoie de un război civil şi de intervenţia trupelor străine pentru a-l răsturna pe Gaddafi. Primăvara arabă a fost salutată de mai toată lumea, fiind considerată primul pas către adevărata democraţie în regiune, o evoluţie care, sperau mulţi, va seca fântânile urii şi ale disperării care-i făcuseră pe unii să recurgă la terorism şi la insurgenţă. Dar a devenit repede evident că speranţele de la început fuseseră prea optimiste. Democraţia pluripartinică din Egipt nu a făcut decât să creeze posibilitatea ascensiunii grupărilor islamiste moderate, determinând armata să preia controlul şi să pună capăt constituţionalismului real.

Şi mai îngrijorător, regimul Assad a reprimat violent demonstraţiile din Siria, ceea ce a dus la atacuri sinucigaşe împotriva statului şi la declanşarea unui război civil total care nu dă semne că se va încheia. Conflictul este o confruntare complexă şi sălbatică între cel puţin patru grupuri distincte: guvernul central sirian, care-l poartă în mare măsură graţiei semnificativei asistenţe a Rusiei, Iranului şi Hezbollahului; kurzii; un amestec de forţe rebele aşa-zis moderate, susţinute haotic de guvernele occidentale, inclusiv de Statele Unite ale Americii; şi o renăscută al-Qaida din Irak care acţionează acum sub provocatorul nume de Statul Islamic.

Al-Qaida din Irak era pe punctul să dispară, dar a început să fie susţinută din nou de sunniţii nemulţumiţi care fuseseră marginalizaţi şi discriminaţi de guvernul dominat de şiiţi de la Bagdad. După ce a făcut conexiunea cu jihadiştii din Siria îndată ce s-a declanşat războiul civil din acea ţară, al-Qaida din Irak şi-a schimbat numele în cel de Statul Islamic din Irak şi Siria (ISIS), Statul Islamic din Irak şi Levant (ISIL) sau Daesh (de la acronimul arab al ISIL). În primăvara lui 2013, având ca fundal haosul Războiului civil sirian, ISIS s-a extins rapid în estul Siriei. Ajutat de gesturi grandilocvente, cum ar fi proclamarea unui nou califat, obiectiv pe care şi-l propusese iniţial şi al-Qaida, abandonându-l mai apoi, de abila recrutare la nivel global pe care au făcut-o posibilă internetul şi paginile de socializare şi de campania de o extraordinară brutalitate, ISIS a devenit dintr-odată cea mai nouă *bête noire* şi singura destinaţie internaţională a jihadiştilor. Pe scurt, Siria s-a transformat în focarul şi rampa de lansare a jihadului global, după modelul Afghanistanului din anii 1980 şi al Irakului din anii 2000.

O interesantă evoluţie de astă dată este falia foarte evidentă care s-a căscat în interiorul frontului jihadist. În

Siria, liderii ISIS s-au ciocnit de cei ai Frontului al-Nusra, afiliatul „oficial” al-Qaida. A fost vorba, în parte, despre rivalitatea personală, dar şi despre supremaţia asupra jihadiştilor din regiune. Dar tactica era, de asemenea, un element care a sporit tensiunile. ISIS a devenit cunoscut pentru brutalitatea sa şocantă, marcată de decapitarea prizonierilor străini şi de măcelărirea până la prop orţia unui genocid a grupurilor musulmane nejihadiste. Un incident cu totul îngrozitor a fost executarea unui pilot iordanian care a fost ars de viu, întreaga scenă fiind filmată. Al-Qaida a protestat faţă de macabra violenţă şi masacrarea musulmanilor, deplângând prejudiciile aduse de ISIS imaginii jihadului. Al-Qaida se teme, de asemenea, că pierde din importanţa internaţională, căci o organizaţie jihadistă regională (Boko Haram din Nigeria) cel puţin ajurat credinţă faţă de ISIS.

În primăvara lui 2014, ISIS a început să avanseze rapid atât în Siria, cât şi în Irak, creându-şi în cele din urmă un ministat şi declanşând – din nou – intensificarea implicării americane în regiune. ISIS este o grupare rebelă care aspiră să fie un stat şi mare parte din activitatea sa fluctuează, după posibilităţi, între lupta de gherilă şi lupta convenţională. Deşi a fost categorisită de occidentali încă din prima clipă drept o grupare teroristă, ISIS s-a folosit foarte puţin la început de ceea ce considerăm a fi terorism, din perspectivă istorică. Cu toate acestea, eticheta avea sens. Mare parte din violenţa sa era profund simbolică, folosită pentru a şoca şi provoca. ISIS s-a folosit de mass-media, în special de internet, pentru a face recrutări cu ajutorul acelei violenţe. Este important să ne amintim ţelul grupării: întemeierea unui stat teocratic care să se întindă în toată regiunea. Acolo, utilizarea violenţei simbolice s-a adăugat violenţei luptătorilor de gherilă şi a trupelor convenţionale pentru ocuparea şi menţinerea teritoriului.

Dar către sfârşitul lui 2015, ISIS a lovit în afara regiunii, afirmându-se astfel drept cea mai nouă organizaţie teroristă internaţională. În noiembrie, nouă bărbaţi – în cea mai mare parte belgieni şi francezi ca naţionalitate – au atacat câteva zone din

Paris, ucigând 130 de persoane şi rănind peste 350. În vreme ce unii atacatori au comis atentate sinucigaşe cu explozibili, alţii au ucis civili ori s-au angajat în schimburi de focuri cu poliţia. ISIS şi-a asumat responsabilitatea, iar autorităţile au stabilit legături directe între atacatori şi grup. În zilele care au urmat violenţelor, poliţia franceză şi cea belgiană au arestat zeci de presupuşi complici şi au dejucat, se spune, multe comploturi. Guvernul francez s-a declarat oficial în război cu ISIS şi a ordonat imediat lovituri aeriene asupra poziţiilor ISIS din Siria.

Teama de atacurile transnaţionale ale ISIS a fost şi mai mult întreţinută când un soţ şi soţia sa au masacrat 14 oameni şi au rănit mai mult de 20 într-o clădire de birouri din San Bernardino, California. Ambii au fost ucişi după aceea, după un schimb de focuri cu poliţia. Soţul, Syed Rizwan Farook, era cetăţean american de origine pakistaneză, iar soţia, Tashfeen Malik, era de naţionalitate pakistaneză cu rezidenţă permanentă în Statele Unite ale Americii. ISIS le-a preamărit violenţele în comunicate şi în revista sa on-line, ajungând să-i declare pe amândoi „adepţi” ai grupării; cu toate acestea, pare greu de crezut ca ISIS să fi jucat vreun rol în instruirea lor sau în organizarea atacului. Este mai clară în schimb implicarea directă a ISIS în alt atac: în ianuarie 2016, militanţii au atacat ţinte din Jakarta, Indonezia, ucigând cel puţin şapte persoane, grupul asumându-şi de îndată responsabilitatea.

Viitorul terorismului… în lumina istoriei sale

Să concluzionăm analizând pe scurt terorismul de azi prin lentilele trecutului într-un fel care ne-ar putea

avertiza în legătură cu viitorul. Cu alte cuvinte, cum ne-ar putea ajuta cunoaşterea istoriei terorismului să descâlcim unele aspecte ale terorismului din prezent sau pe mai târziu?

Trebuie să facem câteva observaţii generale înainte să analizăm câteva teme de interes special (antiterorismul, contraterorismul şi terorismul religios). Primul lucru pe care trebuie să ni-l amintim a devenit, sperăm, extrem de evident în acest volum, deşi nu este apreciat în rândul publicului şi nici măcar printre politicieni: terorismul este o strategie – care se foloseşte de multe tactici diferite – folosită de aproape toate ideologiile sau din orice motiv adoptat de oameni în secolele recente. Chiar dacă azi asociem terorismul, în primul rând, cu cauzele religioase radicale, el a acceptat utilizat în trecut şi continuă să fie utilizat şi azi de grupări şi indivizi care speră să impună agenda grupărilor de extremă stânga, extremă dreapta sau etnonaţionaliste, cât şi pentru o mulţime de alte cauze. Uităm faptul acesta pe riscul nostru, după cum au făcut autorităţile din Statele Unite ale Americii în anii 1980; li s-a amintit mai târziu în mod dureros că terorismul este o armă la îndemâna tuturor radicalilor. Desigur, „uitarea” faptului că terorismul este o strategie independentă de ideologie poate fi cumva intenţionată, de vreme ce susţinătorii unei poziţii politice se grăbesc deseori să denunţe alte motive ca servind în mod „natural” ale terorismului.

În mod asemănător, merită să ne amintim că terorismul în principala sa ipostază modernă – violenţă simbolică lovind în puţini pentru a-i influenţa pe cei mulţi – a fost utilizat la fel de mult de sus în jos, cât şi de jos în sus. Adică a fost şi un instrument al statelor, dar şi al grupărilor substatale şi al indivizilor. De fapt, numărul morţilor produs de regimurile totalitate, autoritare şi

coloniale care au folosit terorismul de stat eclipsează cu asupră de măsură nenorocirile produse de teroriştii substatali. Deşi mare parte din literatura despre terorism a susţinut pentru multă vreme că, prin definiţie, statele nu pot fi actori terorişti, nu avem niciun motiv să acceptăm această presupunere când asemănările pretind altceva. De fapt, analiza din această carte se axează pe faptul că teroarea de stat este terorism, dată fiind semnificaţia istorică a Terorii din Revoluţia Franceză, precum şi, printre altele, a uşurinţei cu care fasciştii italieni şi naziştii germani au făcut tranziţia de la terorismul substatal la cel de stat sau a comportamentului regimurilor imperialiste din Africa şi Asia.

Terorismul a continuat să evolueze ca strategie în epoca modernă. Un exemplu este impactul propagandei prin fapte, un concept atât de întâlnit acum că ar fi greu să convingi pe cineva azi că violenţa teroristă nu a fost mereu folosită ca o modalitate de a comunica direct sau de a deştepta o audienţă-ţintă din inerţia pe care singură şi-a impus-o. Un alt element omniprezent al terorismului de azi este strategia inovatoare a lui Carlos Marighella de a folosi violenţa împotriva unor ţinte simbolice, dar alese la întâmplare, în aşa fel încât să creeze haos, să provoace autorităţile, să declanşeze mişcări de masă şi să creeze o fereastră pentru ca noii agenţi să preia puterea. Astăzi, aproape toţi teroriştii simt, în termenii lui Kropotkin şi ai lui Marighella, luptători de gherilă urbană care folosesc propaganda prin fapte.

Tacticile asociate terorismului au continuat şi ele să evolueze. Acest fapt se vede cel mai clar în reacţia la dezvoltarea tehnologică. Teroriştii au adoptat noile tipuri de explozibili şi modelele de arme automate portabile nu doar ca o metodă mai bună şi mai zgomotoasă de a atrage atenţia, dar şi ca „multiplicatori de forţă” care permit ca

puţini făptaşi să vatăme eficient cât mai mulţi. Inovaţiile din tehnologia media au oferit noi mijloace mai bune pentru a transmite programele radicale cu vorba şi cu fapta. De asemenea, mass-media le dă reprezentaţilor statelor şi formatorilor de opinie im acces mai rapid la public. Ei pot astfel să determine publicul să-i perceapă pe „teroriştі” sau pe alţi inamici ca lipsiţi în mod fundamental de legitimitate. Cu alte cuvinte, presa poate „tăia” în ambele părţi, ca o armă.

O altă inovaţie teroristă este apariţia terorismului sinucigaş în anii 1980. Chiar dacă se pot face paralele cu metode mai vechi, cum ar fi piloţii kamikaze din al Doilea Război Mondial, de pildă, terorismul sinucigaş este fără doar şi poate recent. Ocaziile pe care le-a oferit agenţilor violenţi, dar şi provocările la care a supus autorităţile sunt considerabile.

Antiterorismul astăzi

Să ne întoarcem la cele trei teme de interes special pentru a ilustra cum continuă terorismul să evolueze şi cum poate acest fapt pune în lumină unele realităţi şi provocări ale secolului al XXI-lea. În primul rând, ar trebui să analizăm stadiul antiterorismului, adică măsurile luate pentru a face ca ţintele să fie mai puţin accesibile atacurilor teroriste. Aşa cum spuneam în Capitolul 13, guvernele şi experţii în securitate s-au luptat să ţină pasul cu inovaţiile din tacticile folosite de teroriştі, în special cu diversitatea în plan internaţional a acestora. Reacţia Statelor Unite ale Americii la atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 au respectat acest model. Una dintre primele reacţii oficiale ale guvernului a fost crearea unor noi agenţii pentru contracararea sau combaterea terorismului. Încercând să sporească siguranţa călătoriilor aeriene, guvernului SUA a creat Transportation Security Administration, care practic a naţionalizat întreaga

securitate aeroportuară – la un cost anual de 4, 7 miliarde de dolari în anul fiscal 2009. Ceea ce a urmat a reluat o problemă tradiţională a antiterorismului. Procedurile de securitate ale companiilor aeriene au devenit mai standardizate şi mai riguroase, dar adesea ca reacţie, nu din prudenţă. În urma încercării lui Richard Reid, un jihadist britanic şi posibil membru al-Qaida, de a detona explozibilul ascuns în pantofi în timpul unui zbor de la Paris la Miami în 2001, pasagerilor care călătoresc în Statele Unite ale Americii li se cere acum să treacă de porţile de securitate fără pantofi în picioare. După ce au aflat de încercările al-Qaida de a aduce la bordul avioanelor explozibili fluizi, autorităţile americane au restricţionat cu severitate cantităţile de lichid pe care pasagerii au voie să le ia în avion. Dar unele studii au sugerat că, pe măsură ce restricţiile impuse călătorilor cresc, sentimentul lor de securitate de fapt scade. În acelaşi timp, prea puţine măsuri s-au luat pentru a securiza alte posibile ţinte teroriste sau mijloace de a intra în ţară. Un exemplu frecvent adus în discuţie este cel al porturilor americane, prin care trec anual milioane de containere de marfa. Dramatica discrepanţă între resursele alocate securităţii aeroporturilor faţă de porturile maritime este alarmantă pentru mulţi experţi care au observat că teroriştii se specializează în descoperirea slăbiciunilor – dacă o ţintă este apărată excesiv, vor căuta altă ţintă, mai puţin protejată.

În 2003, Congresul SUA a creat Departamentul de Securitate Internă (US Departament of Homeland Security). Acesta este acum al treilea departament ca mărime în cadrul guvernului federal şi se ocupă de prevenirea terorismului şi de reacţia faţă de acesta. În structura Departamentului de Securitate Internă se află zeci de birouri şi divizii, inclusiv agenţiile pentru controlul

frontierelor şi al imigraţiei. FB ŞI CIA nu fac parte din structura acestui departament. Nivelul eforturilor depuse de Homeland Security pentru a oferi un anume grad de confort unei naţiuni în stare de şoc a fost exemplificat – şi ridiculizat din plin – de recomandările făcute în februarie 2003 conform cărora benzile adezive şi foliile de plastic ar asigura o protecţie pe termen scurt împotriva atacurilor cu arme nucleare, radiologice, biologice şi chimice (NRBE). Anunţul a declanşat un val de cumpărături isterice, golind raioanele unde se găseau aceste produse. De asemenea Departamentul de Securitate Internă a administrat un program de multe miliarde de dolari care distribuia fonduri către instituţiile guvernamentale locale sau de stat pentru a preveni şi răspunde atacurilor teroriste şi altor urgenţe. Mulţi critici s-au plâns că a utiliza banii publici în acest fel nu înseamnă decât a băga banii în buzunarele apropiaţilor şi are puţin de-a face cu aplicarea unui plan raţional pentru prevenirea terorismului.

O altă creaţie intens criticată a fost sistemul de avertizare al Departamentului de Securitate Internă. Cunoscut mai bine sub numele de „nivelul de alertă teroristă”, sistemul utilizează o diagramă codificată cromatic pentru a le comunica funcţionarilor federali, statali şi locali şi altor organizaţii gradul de pericol terorist la un moment dat. Sistemul a fost conceput pentru a declanşa reacţii specifice de securitate şi măsuri de precauţie din partea diferitelor agenţii, dar criticii şi actorii de comedie l-au ridiculizat spunând că e un sistem de previziune meteorologică a terorismului. Era, de asemenea, contraproductiv, un studiu recent sugerând că ridicarea nivelului de ameninţare teroristă declanşează panica la nivel public – exact acel tip de reacţie pe care vor să-l provoace teroriştii.

Contraterorismul astăzi

Un alt subiect care stârneşte dispute este situaţia contraterorismului, adică acele eforturi de a zădărnici comploturile teroriste sau a-i neutraliza pe cei care se folosesc de terorism înainte s-o poată face. Chiar dacă măsurile extraordinare – uneori, dar nu mereu, violente – au reuşit să elimine unele comploturi şi ameninţări teroriste, altele au subminat îngrijorător instituţiile şi valorile democraţiei în Statele Unite ale Americii, Europa şi în alte părţi ale lumii. Prima a fost PATRIOT Act din 2001 – ale cărei efecte au fost prelungite ulterior în 2011 şi în 2015 măsură prin care guvernul SUA poate face mult mai uşor şi la discreţie interceptarea telefoanelor suspecţilor, percheziţii la discreţie, confiscări şi consultarea dosarelor personale. Guvernul a susţinut în mod repetat că aceste măsuri ne-au făcut să trăim într-o lume mai sigură, subminând comploturi teroriste, însă oficialităţile nu au oferit suficient de multe amănunte pentru a putea confirma aceasta. Dreptul la habeas corpus, adică dreptul de a nu fi arestat fără a fi acuzat de ceva, este garantat nu doar cetăţenilor Statelor Unite ale Americii, ci tuturor persoanelor aflate pe pământ american. Dar autorităţile l-au ignorat, arestând pe termen nedefinit aşa-numiţii „inamici combatanţi” şi chiar cetăţeni americani deţinuţi la Guantánamo Bay şi în alte baze militare din afara Statelor Unite ale Americii. Anumite prevederi ale PATRIOT Act au fost declarate neconstituţionale de Curtea Supremă SUA, ceea ce demonstrează rezistenţa pe care o opun tradiţiile democratice. Dezvăluirile recente despre uriaşul efort depus de guvernul SUA de a cerceta în amănunt înregistrările telefonice şi e-mailurile cetăţenilor obişnuiţi pentru a căuta indicii despre comploturi teroriste în desfăşurare i-au făcut pe toţi să-şi îndrepte atenţia către ştirbirea valorilor democratice şi a libertăţilor civile în numele securităţii. Dar Statele Unite ale Americii au

reacţionat cum o mai făcuseră şi înainte, prima dată în anii 1910 şi în deceniul următor, în timpul panicii stârnite de anarhoterorism, şi din nou în perioada lui McCarthy în anii 1950. Merită să sacrificăm pe termen lung drepturile cetăţenilor pentru un controversat câştig de securitate pe termen scurt? O altă ilustrare clară – şi înfricoşătoare – a acestei preocupări este flirtul recent al Statelor Unite ale Americii cu tortura sau, cum o numesc unii înalţi funcţionari, „interogatoriul intensificat”. După ce s-a aflat că guvernul SUA a autorizat folosirea torturii – inclusiv simularea înecului şi privarea de somn – împotriva suspecţilor de terorism, agenţiile americane de securitate pare să o fi abandonat, dar numai după dureroase controverse la nivel naţional despre mijloacele şi obiectivele democraţiei liberale.

Religie şi terorism

Ultimele trei capitole s-au concentrat asupra rolului tot mai mare al religiei în terorismul de azi. Din acest punct de vedere, problema este dacă prin introducerea – sau, în realitate, reintroducerea – religiei în ideologia terorismului acesta a fost transformat fundamental. Unii cercetători şi comentatori vorbesc despre „noul terorism” – dar cât de nou este?

În capitolul anterior, am aflat mai multe despre Thuggee, secta indiană care omora şi tâlhărea călători în numele zeiţei Kali şi despre faptul că practica aşa-numita „violenţă sacră”, adică violenţa menită să servească unui scop religios, fără a diferi, prin urmare, de un ritual sacru. Dar, aşa cum am menţionat deja, unii specialişti susţin. că scopul primordial al celor din Thuggee este, de fapt, tâlhăria, iar practicile lor religioase nu diferă de ale altor credincioşi care o adoră paşnic pe Kali. De fapt, cele mai multe grupări care pretind – ori au pretins – că terorismul sau crimele comise sunt o formă de adoraţie religioasă au

multe alte motive ceva mai lumeşti s-o facă. Acelaşi lucru se poate spune despre grupările Identitatea Creştină sau Patriotismul Creştin, care utilizează terorismul în Statele Unite ale Americii. Violenţele lor par a fi un război personal purtat de indivizi care, adesea, nu sunt foarte interesaţi să le transmită un mesaj adversarilor sau să-i facă să-şi schimbe comportamentul. Dar, în acelaşi timp, acest tip de terorism rasial-religios păstrează un caracter intens simbolic, pentru că-şi propune, în parte, să atragă recruţi, să transmită clar scopul grupului sau individului sau chiar să fie o chemare la luptă menită să ridice moralul. În unele situaţii, violenţa îşi propune să intimideze inamicii rasiali, instigându-i poate să părăsească regiunea, chiar ţara.

Dar în cazul unor grupuri şi secte, ca Aum Shinrikyo, există un element apocaliptic. În *The Turner Diaries*, cel mai important manifest al mişcării radicale a miliţiilor, terorismul duce la declanşarea unui război rasial care duce la distrugerea popoarelor nealbe şi la crearea unei utopii ariene. Pentru grupările Patriotismul Creştin, terorismul îşi păstrează caracterul simbolic. Dar mai e la mijloc şi un fel de datorie religioasă, un act care grăbeşte venirea sfârşitului lumii. Asemenea violenţă nu-şi propune să schimbe comportamentul oamenilor, ceea ce ne face să ne întrebăm dacă ar mai trebui să fie considerată terorism.

Ajungem astfel la jihadiştii globali, în cazul cărora este extrem de important să distingem între comportamentul liderilor şi cel al adepţilor acestora. Nu ar trebui să minimalizăm, de pildă, înţelegerea particulară pe care o avea bin Laden pentru islam şi importanţa pe care o dădea martiriului, ritualului violent şi apocalipsului; dar există mai multe probe care sugerează că era un terorist clasic. Putem observa, de-a lungul întregii sale vieţi, transformarea sa de la islamist regional la jihadist global.

Şi pe tot acest parcurs, a fost conştient de puterea simbolică a actelor violente. Mai mult, când acţiona, o făcea în mod clar, având în minte un anumit tip de audienţă. Mulţi vor să creadă că bin Laden a folosit al-Qaida pentru a ucide din dorinţa de a-i elimina pe toţi occidentalii şi pe duşmanii islamului, dar gândind astfel trebuie să dăm deoparte ceea ce a spus şi a făcut de fapt. În aşa-numita „Declaraţie de război", el îşi susţinea poziţia împotriva Occidentului. Şi chiar dacă era plină de retorică religioasă şi referinţe coranice, el vorbea de asemenea în termeni geopolitici şi etnonaţionalişti despre ingerinţele occidentale în Orientul Mijlociu şi despre oprimarea occidentală a popoarelor arabe şi/sau musulmane. Am observat un comportament mai degrabă diferit în cazul multor adepţi ai lui bin Laden în al-Qaida şi în filialele acesteia. Chiar dacă din testamentele şi interviurile lor răzbat adesea sentimente clare geopolitice sau etnonaţionaliste, greutatea cade mai mult pe viziunea apocaliptică şi pe aspiraţia la martiriu, o credinţă cu o istorie care se întinde în urmă până la afghanii arabi şi chiar mai devreme. Ceilalţi mujahedini voiau cu certitudine să-şi omoare inamicii, însă o făceau din motive, cumva de înţeles, seculare: răzbunare, furie, dar cei mai mulţi din dorinţa de a-şi elibera patria. Jihadiştii însă? Chiar dacă există cu siguranţă precedente în istoria terorismului – sicarii sau Asasinii, de pildă, precum şi, recent, anarhoteroriştii (dacă substituim religia cu ideologia) şi atentatorii sinucigaşi din Tigrii Tamili –, multe simt noi în această zonă, în mod special scara violenţei organizate şi locul central pe care-l ocupă asemenea atitudini.

Pentru a înţelege mai bine aşa-zisul terorism religios, trebuie să vedem ambele feţe ale monedei. Bin Laden, Ayman al-Zawahiri, Ramzi Yousef, Omar Rahman şi alţi lideri jihadişti au devenit adepţii unui comportament care

presupune: (1) să propage acest tip de violenţă apocaliptică, cosmică, sacră, (2) să recruteze adepţi care să creadă în ea şi (3) să-i convingă să comită violenţe care presupun adesea propria moarte pe căi care să vină în sprijinul ambiţiilor geopolitice şi etnonaţionaliste. Un bun test al distincţiei dintre conducător şi adept subordonat printre jihadişti ar fi să te întrebi câţi lideri au trecut ei înşişi prin martiriul operaţiilor sinucigaşe. Răspunsul este: niciunul. Chiar dacă simt convinşi de mare parte din propaganda lor, bin Laden şi ceilalţi cu siguranţă se folosesc de terorism pentru a recruta şi a strânge susţinători, pentru a provoca reacţia inamicului şi a iniţia mişcări. Iar acesta este terorismul clasic, mergând în urmă până în secolul al XIX-lea, ba chiar şi mai devreme.

Bibliografie

Cel mai bun studiu istoric despre al-Qaida şi 11 septembrie este cel scris de Lawrence Wright, *The Looming Tower*: *Al-Qaeda and the Road to 9/11* (Knopf, 2006). Evenimentele de la 11 septembrie în sine simt relatate şi analizate în detaliu de investigaţia oficială a guvernului SUA, *The 9/11 Commission Report* (Norton, 2004). Un valoros studiu despre cei care au deturnat avioanele a fost scris de Terry McDermott, *Perfect Soldiers*: *The 9/11 Hijackers* (Harper, 2005).

Evoluţia de mai târziu a al-Qaida, a filialelor sale, a ISIS şi jihadismului este subiectul unui număr enorm de cărţi şi articole. Câteva dintre cele mai interesante sunt cartea lui Daniel Byman,*Al Qaeda, the Islamic State, and the Global Jihadist Movement* (Oxford University Press, 2015), studiul semnat de Leah Farrall, „Cum funcţionează al-Qaida” (*How* al-*Qaeda Works*), în *Foreign Affairs* 90 (March/April 2011), pp. 128 – 138, cartea lui V.G. Julie Rajan, *Al Qaeda's Global Crisis*: *The Islamic State, Takfir and the Genocide of Muslims* (Routledge, 2015), şi

lucrarea lui Marc Sageman, *Leaderless Jihad*: *Terror Networks in the Twenty-First Century* (University of Pennsylvania Press, 2008).

Printre cărţile bune despre Războiul împotriva terorismului – în special cum este purtat şi înţeles în Statele Unite ale Americii – se află Ian S. Lustick, *Trapped in the War on Terror* (University of Pennsylvania Press, 2006), Jeffrey Melnick, *9/11 Culture* (Wiley-Blackwell, 2009), John Mueller şi Mark G. Stewart, *Terror, Security, and Money*: *Balancing the Risks, Benefits, and Costs of Homeland Security* (Oxford University Press, 2011), Marc Redfield, *The Rhetoric of Terror*: *Reflections on 9/11 and the War on Terror*, ed. III (Fordham University Press, 2009), şi Ron Suskind, *The One Percent Doctrine*: *Deep Inside America's Pursuit of Its Enemies since 9/11* (Simon & Schuster, 2006). Periodicul editat de Southern Poverty Law Center, *Age of the Wolf* (citat în capitolele anterioare), conţine detalii despre atacurile interne jihadiste întreprinse de atacatori independenţi.

Despre războaiele din Afghanistan şi Irak şi legăturile lor cu Războiul împotriva terorismului, vezi Jason Burke, *The 9/11 Wars* (Penguin, 2011), Mark Danner, *Torture and Truth*: *America, Abu Ghraib, and the War on Terror* (New York Review Books, 2004), Jane Mayer, *The Dark Side*: *The Inside Story of How the War on Terror Turned into a War on American Ideals* (Random House, 2008), Thomas Ricks, *Fiasco*: *The American Military Adventure în Iraq* (Penguin, 2006), şi *The Gamble*: *General Petraeus and the American Military Adventure în Iraq* (Penguin, 2009). Noua doctrină de contrainsurgenţă a Statelor Unite ale Americii poate fi găsită în *The U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual* (University of Chicago Press, 2007).

Note

Introducere

1 Raymond Aron, Peace and War: A Theory of International Relations (Doubleday, 1966), p. 170.

2 Citat în Joseba Zulaika şi William A. Douglass, *Terror and Taboo*: *The Follies*, *Fables*, *and Faces of Terrorism* (Routledge, 1996), p. 7.

3 Lisa Stampnitzky, Disciplining Terror: How Experts and Others Invented Terrorism (Cambridge University Press, 2013).

4 Walter Enders şi Todd Sandler, *The Political Economy of Terrorism* (Cambridge University Press, 2006).

Capitolul 1 – Teroare şi tiranicid în lumea antică

1 Alfred S. Bradford, With Arrow, Sword, and Spear: A History of Warfare in the Ancient World (Praeger, 2001), p. 42.

2 Kautilya, *Arthashastra*, ed. şi trad. L.N. Rangarajan (Penguin, 1992), pp. 507, 527, 535 – 536.

3 Roger Boesche, The First Great Political Realist: Kautilya and His „Arthashastra" (Lexington Books, 2002), p. 9.

4 Ioan din Salisbury, *Policraticus*, ed. şi trad. J. Cary Nederman (Cambridge University Press, 1990), p. 207.

5 Judecători 3, 20.

6 Iudita 10, 4.

7 Vezi, de exemplu, 1 Regi 15, 26.

8 2 Regi 9, 33 – 37.

9 Pentru detalii în legătură cu multe situaţii de tiranicid, vezi Franklin L. Ford, *Political Murder*: *From Tyrannicide to Terrorism* (Harvard University Press, 1985), cap. 2.

10 Citat în Michael W. Taylor, The Tyrant Slayers: The Heroic Image în Fifth Century B.C. Athenian Art and Politics, eel II (Ayer, 1991), p. Xffl.

11 S. Sara Monoson, Platos Democratic

Entanglements: Athenian Politics and the Practice of Philosophy (Princeton University Press, 2000), pp. 27 – 28.

12 Toate cele trei citate sunt din Oszkâr Jâszi şi John D. Lewis, *Against the Tyrant*: *The Tradition and Theory of Tyrannicide* (Free Press, 1957), p. 7.

13 Titus Livius, *Ad Urbe Condita* („De la fondarea Romei"), trad. Aubrey de Selincourt (Heritage Press, 1972), cartea I, cap. 1.

14 Mary T. Boatwright ş.a., *The Romans*: *From Village to Empire* (Oxford University Press, 2004), p. 165.

15 A.W. Lintott, *Violence în Republican Rome* (Oxford University Press, 1968), pp. 55 – 56, 176, 184.

16 Plutarh *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri*, ed. A.H. Clough (Little, Brown, 1898), p. 336.

17 Edward Gibbon citează numărul, acceptat de regulă, de 4 700. *Istoria declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman*, 6 vol. (Bigalow, Brown, 1900), 4, p. 507.

18 Salustiu, *Conjuraţia lui Catilina*, trad. John Selby Watson (Harper, 1899), cap. 20.

19 Brent Shaw, „Bandiţi în Imperiul Roman" (*Bandits in the Roman Empire*), în *Past and Present*, nr. 105 (nov. 1984), p. 23.

20 Anthony Everitt, Cicero: The Life and Times of Romes Greatest Politician (Random House, 2001), p. 149.

21 Cicero, *De Republica* („Despre stat"), trad. C.D. Yonge (Harper, 1877), cartea I, cap. 42.

22 Plutarh, Vieţile paralele ale oamenilor iluştri, pp. 723 – 724.

23 Cicero, *De Officiis* („Despre datorie"), trad. Walter Miller (Harvard University Press, 1990 [1913]), cartea III, cap. 4.

24 1 Maccabei 2, 24, 2, 27.

25 Flavius Iosephus, *Judean War* („Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor"), trad. G.A. Williamson

(Penguin, 1981), p. 147.

26 Flavius Iosephus, *Judean War*, p. 167.

27 Flavius Iosephus, *Judean War*, p. 266.

28 Flavius Iosephus, *Judean War*, pp. 393 – 394.

29 Flavius Iosephus, *Judean War*, pp. 405 – 408.

30 Mark Brighton, *The Sicarii în Josephus's Judean War* (Society of Biblical Literature, 2009), p. 58.

Capitolul 2 – Teroare şi tiranicid în Evul Mediu

1 Romani 13, 1 – 2.

2 Ioan Hrisostomul, Omilii despre Faptele apostolilor şi Epistola către romani, XXIII, http://www.ceel.org/ceel/schaff/npnfl 11. vii. XXV.html

3 Augustin, *De Civitate Dei* („Cetatea lui Dumnezeu"), 7 vol. (Harvard University Press, 1995 [1963]), cartea IV (trad. William M. Green), cap. 4.

4 Citat în Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, p. 15.

5 „Prima depoziţie şi excomunicare a lui Henric al IV-lea de către papa Grigore al VLI-lea, 1076" (*The First Deposition and Excommunication of Henry IV by Gregory VII, 1076*), în Oliver J. Thatcher şi Edgar Holmes McNeal, ed., *A Source Book for Mediaeval History* (Scribners Sons, 1905), pp. 155 – 156.

6 Ioan din Salisbury, *Policraticus*. Textul citat este de la pp. 191, 191, 209, 205, 209.

7 Ioan din Salisbury, *Policraticus*, p. 131.

8 Toma dăquino, *Commentary on the Sentences of Peter Lombard* (Scriptum super Sententiis magiştri Petri Lombardi), diferenţa 44, întrebarea 2, articolul 2, în Toma dăquino, *Selected Political Writings*, ed. A.P. D'Entreves (Basil Blackwell, 1954), p. 185.

9 Toma dăquino, „Despre monarhie", în *St. Thomas Aquinas on Politics and Ethics*, ed. şi trad. Paul E. Sigmund (Norton, 1988), pp. 23 – 25 (citatul este de la p. 25).

10 Toma dăquino, *Summa Theologia e*, A doua parte

a Părţii a doua, întrebarea 42, în *St Thomas Aquinas on Politics and Ethics*, p. 65.

11 Citat în Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, p. 29.

12 Citat în Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, p. 30.

13 Nizam, *The Book of Government or Rules for Kings*, trad. Hubert Darke, ed. II (Routledge, 1978), p. 188.

14 Citat în Bernard Lewis, *The Assassins*: *A Radical Sect în Islam* (Oxford University Press, 1987 [1967]), p. 47.

15 Rapoport, „Frică şi cutremur…" (Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions), în The American Political Science Review, vol. 78, nr. 3 (sept 1984), pp. 667 – 668.

16 Lewis, *The Assassins*, pp. 50 – 51.

17 Citat din Lewis, *The Assassins*, pp. 59 – 61.

18 Citat în Shakib Saleh, „Utilizarea Ba" mi, Fida" şi Hash Tshi", *Studia Islamică*, nr. 82 (oct. 1995), p. 38.

19 Citat în Lewis, *The Assassins*, p. 95.

Capitolul 3 – Teroare şi tiranicid la începutul epocii moderne în Europa

1 Citat în Ford, *Political Murdery* p. 138.

2 Citat în Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, p. 39.

3 Citat în Saul K. Padover, „Modele de asasinat în Teritoriile ocupate" (*Patterns of Assassination in Occupied Territory*), în *Public Opinion Quarterly* 7, nr. 4 (iarna 1943), p. 684.

4 Ward Thomas, „Reguli şi securitate: Cazul asasinatului internaţional" (*Norms and Security*: *The Case of* International *Assassination*), *International Security* 25, nr. 1 (vara 2000), p. 110.

5 Citat în Padover, „Modele de asasinat…", pp. 688 – 689.

6 Niccolò Machiavelli, *The Prince* („Principele"), trad. George Bull (Penguin, 1981 [1961]), p. 57 – 58 (citatul este de la p. 58).

7 Martin Luther, „împotriva tâlhăririi şi omorârii gloatei de ţărani”, pp. 49 – 55, şi „O scrisoare deschisă despre Cartea defăimătoare împotriva ţăranilor”, pp. 63 – 85, în *Operele* lui Luther, vol. 46, Creştinismul în societate, III, ed. Robert C. Schultz (Fortress Press, 1967).

8 John Knox, „Chemarea lui John Knox [...]”, în *The History of the Reformation of Religion în Scotland* (Blackie, Fullarton, 1831), p. 394.

9 Iunius Brutus, *Vindiciae contra Tyrannos* (cca. 1579), în Laqueur, *Voices of Terror*, p. 30.

10 Lisa Jardine, *The Awful End of Prince William the Silent* (HarperCollins, 2005), pp. 150 – 151.

11 Citat în Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, p. 76.

12 Citat în Ford, Political Murder, p. 178.

13 Edward Sexby [Saxby], „Killing No Murder” (Londra, 1689 [1657]), 37, http://issuu.com/ skateraw/ does/ killingnomurdersexby.

Capitolul 4 – Zorii terorismului revoluţionar

1 Thomas Jefferson, „Scrisoare către William Smith”, 13 noiembrie 1787, în *The Works of Thomas Jefferson*, 12 vol. (Putnams Sons, 1904), 5, p. 362.

2 Citat în David Andress, *The Terror*: *The Merciless War for Freedom în Revolutionary France* (Farrar, Straus & Giroux, 2005), p. 189.

3 Citat în William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, ed. II (Oxford University Press), p. 251.

4 Maximilien Robespierre, *Virtue and Terror*, trad. John Howe (Verso, 2007), p. 115.

5 „J.-L. Tallien despre teroare” (*J.-L. Tallien on the Terror*), în Laura Mason şi Tracey Rizzo, ed., *The French Revolution*: *A Document Collection* (Houghton Mifflin, 1999), p. 266.

6 Citat în Doyle, *The French Revolution*, p. 281.

7 Philippe Buonarroti, *Buonarrotis History ofbabeufs*

Conspiracy for Equality, trad. James Bronterre O'Brien (Hetherington, 1836), p. 293.

8 Edmund Burke, „A patra scrisoare... către contele Fitzwilliam" (*Fourth Letter... to the earl Fitzwilliam*), în *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, 12 vol. (Nimmo, 1887), 6, p. 70.

9 Citat în Jâszi şi Lewis, *Against the Tyrant*, p. 129.

10 R. John Rath, „Carbonarii: originile, riturile iniţiatice, obiective" (*The Carbonari*: *Their Origins*, *Initiation Rites*, *and Aims*), *American Historical Review* 69, nr. 2 (ian. 1964), pp. 369 – 370.

11 Rath, „Carbonarii...", p. 362.

12 Jakob Bartholdy, *Memoirs of the Secret Societies of the South of Italy* (Murray, 1821). Citatele sunt din pp. 164, VI, VI şi 184.

13 Lucien de la Hodde, History of Secret Societies and of the Republican Party of France from 1830 to 1848 (Lippincott, 1856), p. 33, p. 196.

14 Heinzen, „Crimă", în Laqueur, *Voices of Terror*, pp. 58, 62, 67.

15 Citat în Ford, *Political Murder*, p. 223.

16 Citat în Michael St. John Packe, *The Bombs of Orsini* (Seeker 8 c Warburg, 1957), p. 259.

17 Citat în Herbert de Vriese, „Hegel: Libertatea absolută şi teroarea" (*Hegel*: *Absolute Freedom and Terror*), în Kem Crimmins şi Herbert de Vriese, ed., *The Reason of Terror*: *Philosophical Responses to Terrorism* (Peeters, 2006), pp. 143 – 144.

18 Citat în Paul Lawrence Rose, *Wagner*: *Race and Revolution* (Yale University Press, 1992), p. 76.

Capitolul 5 – Terorismul revoluţionar în Rusia

1 Bakunin, „Revoluţie, terorism, banditism" (*Revolution*, *Terrorism*, *Banditry*), în Laqueur, *Voices of Terror*, pp. 68, 70.

2 Neceaev, „Viziunea lui Neceaev despre acţiune şi revoluţie” (Nechayevs Views on Action and Revolution), în Michael Confino, ed., Daughter of a Revolutionary: Natalie Herzen and the Bakunin-Nechayev Circle (Library, 1974), p. 230.

3 Citat în Confino, „Introducere”, *Daughter of a Revolutionary*, p. 26.

4 Neceaev, „Catehismul unui revoluţionar” (*Catechism of the Revoluţionist*), în Laqueur, *Voices of Terror*, p. 71.

5 Deborah Hardy, Land and Freedom: The Origins of Russian Terrorism, 1876 – 1879 (Greenwood, 1987), pp. 154 – 156.

6 Poemul este reprodus în Philip Pomper, „Terorismul revoluţionar rus” (*Russian Revolutionary Terrorism*), în Crenshaw, *Terrorism în Context*, pp. 78 – 79.

7 Serghei Stepniak-Kravciński, *Underground Russia* (Scribners Sons, 1883), pp. 256 – 257.

8 Citat în Adamulam, In the Name of the People: Prophets and Conspirators în Prerevolutionary Russia (Viking, 1977), p. 295.

9 Expus la Muzeul Central de Istorie Contemporană din Moscova în 2004.

10 ulam, In the Name of the People, p. 327; Norman Naimark, „Terorismul şi căderea Rusiei imperiale” (Terrorism and the Fall of Imperial Russia), Terrorism and Political Violence 2, nr. 2 (1990), p. 174.

11 Franco Venturi, The Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements în Nineteenth-Century Russia (University of Chicago Press, 1960), p. 678.

12 Morozov, „Lupta teroristă” (The Terroristic Struggle), în Feliks Gross, Violence în Politics: Terror and Political Assassination in Eastern Europe and Russia (Mouton, 1972), p. 110, p. 107.

13 Citat în Zeev Iviansky, „Teroare individuală: Concept şi tipologie” (*Individual Terror*: *Concept and Typology*) *y* în *Journal of Contemporary History* 12, nr. 1 (ian. 1977), p. 47.

14 Citat în Nunzio Pernicone, *Italian Anarchism, 1864 – 1892* (Princeton University Press, 1993), p. 13.

15 Piotr Kropotkin, „Spiritul revoltei” (*The Spirit of Revolt*), în *The e ssenţial Kropotkin*, ed. fâmile Capouya şi Keitha Tompkins (Liveright, 1975), p. 7; şi James Joll, *The Anarchists*, ed. II (Harvard University Press, 1980), p. 109.

16 Citat în Anna Geifman, *Thou Shalt Kill*: *Revolu*tionary *Terrorism în Russia*, *1894 – 1917* (Princeton University Press, 1993), pp. 46 – 47.

17 Emile Joseph Dillon, *The eelipse of Russia* (New York: Doran, 1918), p. 133.

18 Citat în Robert B. Asprey, *War in the Shadows*: *The Guerrilla în History*, *2* vol. (Doubleday, 1975), 1, p. 292.

19 Lynn Ellen Patyk, „Teroristul byronian: Automitologizarea lui Boris Savinkov” (*The Byronic Terrorist*: *Boris Savinkovs Literary Self-Mythologization*), în Anthony Anemone, editor, *Just Assassins*: *The Culture of Terrorism în Russia* (Northwestern University Press, 2010).

20 Geifman, *Thou Shalt Kill*, pp. 21 – 22.

21 R.F. Leslie, ed., *The History of Poland since 1863* (Cambridge University Press, 1983 [1980]), p. 81.

22 Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 59.

23 Citat în Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 6.

24 Citat în Paul Avrich, *The Russian Anarchists* (Princeton University Press, 1967), p. 42.

25 Citat în Geifman, *Thou Shalt Kill*, pp. 125, 134.

26 Citat în Avrich, *Russian Anarchists*, p. 60.

27 Lev Troţki, „De ce se opun marxiştii terorismului

individual”(*Why Marxists Oppose Individual Terrorism*), în *Der Kampf* (noiembrie 1911), http://www.marxists.org/archive/ trotsky/1911/11/ tia09.htm.

28 Citat în Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 57, p. 16.

29 Citat în Aileen Kelly, „Autocenzura şi inteligenţia din Rusia, 19051914” (*Self-Censorship and the Russian Intelligentsia, 1905 – 1914*), în *Slavic Review* 46, nr. 2 (vara 1987), p. 204.

30 Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 243.

31 Acesta este subiectul lui Geifman, Death Orders: The Vanguard of Modern Terrorism în Revolutionary Russia (Praeger, 2010).

Capitolul 6 – Epoca atentatului european

1 Andrew R. Carlson, „Anarhism şi teroare individuală în Imperiul German, 1870 – 1890” (*Anarchism and Individual Terror in the German Empire, 1870 – 90*), în Wolfgang J. Mommsen şi Gerhard Hirschfeld, editori, *Social Protest, Violence and Terror în Nineteenth and Twentieth-Century Europe* (St. Martin’s, 1982), p. 178.

2 Kropotkin, „Spiritul revoltei”, p. 7.

3 Citat în Frederic Trautmann, *The Voice of Terror*: *A Biography of Johann Most* (Greenwood, 1980), p. 5.

4 Citat în Miller, *Kropotkin*, pp. 44 – 45.

5 Most, „Acţiunea ca propagandă” (*Action as Propaganda*), în Laqueur, *Voices of Terror*, p. 109.

6 Citat în Walther L. Bemecker, „Strategii ale Acţiunii Directe şi violenţa în anarhismul spaniol” (*The Strategies of Direct Action and Violence în Spanish Anarchism*), în Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protest*, p. 105.

7 Citat în Jean Maitron, Histoire du mouvemente anarchiste en France (1880 – 1914) (SUDEL, 1951), p. 198.

8 Citat în Maitron, *Histoire*... p. 205.

9 Procesul lui Smile Henry, în Jean Maitron, *Ravachol*

et les *anarchistes* (Paris, Julliard, 1964), p. 87.

10 Citat în Joii, *The Anarchists*, p. 113.

11 Citat în Joii, *The Anarchists*, p. 118.

12 Citat în Maitron, *Histoire*... pp. 220 – 221, 534.

13 George Richard Esenwein, *Anarchist Ideology and the Working-Class Movement în Spain, 1868 – 1898* (University of California Press, 1989), p. 170.

14 Citat în Esenwein, *Anarchist Ideology*, p. 186.

15 Richard Bach Jensen, The Battle against Anarchist Terrorism, 18781934: An International History (Cambridge University Press, 2014), pp. 32, 35.

16 Jensen, The Battle against Anarchist Terrorism, pp. 32 – 33, 111.

17 Citat în Miller, *Kropotkin*, p. 174.

18 Emma Goldman, *Anarchism and Other Essays* (Dover, 1969 [1910]), p. 80.

19 Citat în Joll, *The Anarchists*, p. 127.

20 Cesare Lombroso, „Militanţii" (*The Militants*), în Laqueur, *Voices of Terror*, pp. 177 – 180; şi Lombroso, „Studii ilustrative în antropologia criminală: ID. Fizionomia anarhistului" (*Illustrative Studies în Criminal Anthropology*: *III*: *The Physiognomy of the Anarchists*), în *The Monist* 1, nr. 3 (aprilie 1891), pp. 338 – 339, 343.

21 Citat în Ulrich Linse, „Propaganda prin fapte" (*Propaganda by Deed*), în Mommsen and Hirschfeld, Social Protest, p. 215.

22 Citat în Miller, *Kropotkin*, p. 174.

23 Citat în Avrich, *The Russian Terrorists*, pp. 59 – 60.

Capitolul 7 – Muncă, anarhie şi teroare în America

1 Citat în Robert Kumamoto, *Terrorism în America, 1644 – 1880* (Routledge, 2014), p. 256.

2 Citat în Paul Avrich, *The Haymarket Tragedy* (Princeton University Press, 1984), pp. 165, 166, 170.

3 Timothy Messer-Kruse, The Trial of the Haymarket Anarchists: Terrorism and Justice in the Gilded Age (Palgrave Macmillan, 2011), pp. 59 – 63, 77 – 78, 119.

4 Messer-Kruse, *The Trial of the Haymarket Anarchists*, pp. 1 – 3, 103 – 106, 187 – 188.

5 Citat în Avrich, *Haymarket*, pp. 429, 220.

6 Paul Avrich, *Sacco and Vanzetti*: *The Anarchist Background* (Princeton University Press, 1991), p. 50.

7 Citat în Avrich, *Sacco and Vanzetti*, p. 139.

8 Beverly Gage, The Day Wall Street Exploded: A Story of America în Its First Age of Terror (Oxford University Press, 2009), p. 27.

9 Citat în Avrich, *Sacco and Vanzetti*, p. 149.

10 Gage, The Day Wall Street Exploded, p. 212.

11 Citat în Avrich, *Sacco and Vanzetti*, p. 177.

12 Citat în Ted Morgan, *Reds*: *McCarthy-ism în Twentieth-Century America* (Random House, 2003), p. 83.

13 Gage, The Day Wall Street Exploded, pp. 158, 161.

14 Citat în Joseph T. McCann, *Terrorism on American Soil* (Sentient, 2006), p. 64.

Capitolul 8 – Supremaţia albilor şi terorismul rasist american

1 Matthew Jennings, „Terorismul în America de la perioada colonială la John Brown” (*Terrorism în America from the Colonial Period to John Brown*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, pp. 82 – 83, 88.

2 Citat în Fellman, In the Name of God and Country, p. 29.

3 Citat în Fellman, In the Name of God and Country, p. 44.

4 Terry Alford, *Fortunes Fool*: *The Life of John Wilkes Booth* (Oxford University Press, 2015), pp. 248, 258, 279.

5 Eric Foner, Reconstruction: Americas Unfinished Revolution, 1863 – 1877 (Harper & Row, 1988), p. 119.

6 Citat în J. Michael Martinez, Carpetbaggers, Cavalry, and the Ku Klux Klan: Exposing the Invisible Empire during Reconstruction (Rowman & Littlefield, 2007), p. 119.

7 Wyn Craig Wade, *The Fiery Cross*: *The Ku Klux Klan în America* (Oxford University Press, 1998 [1987]), p. 33.

8 Citat în Betty A. Dobratz şi Stephanie L. Shanks-Meile, *The White Separatist Movement in the United States* (John's Hopkins University Press, 2000 [1997]), p. 36.

9 Citat în Allen W. Trelease, *White Terror*: *The Ku Klux Klan Conspiracy and Southern Reconstruction* (Louisiana State University Press, 1995 [1971]), p. XLIII.

10 Citat în Richard Nelson Current, *Those Terrible Carpetbaggers* (Oxford University Press, 1988), p. 122.

11 Wade, *The Fiery Cross*, p. 50.

12 Wade, *The Fiery Cross*, p. 46.

13 George C. Rable, But There Was No Peace: The Role of Violence in the Politics of Reconstruction (University of Georgia Press, 1984), p. 105.

14 Citat în Trelease, *White Terror*, p. XLV.

15 Citat în Lisa Cardyn, „Terorism sexual în Sudul Reconstrucţiei" (*Sexual Terror in the Reconstruction South*), în Catherine Clinton şi Nina Silber, ed., *Battle Scars*: *Gender and Sexuality in the American Civil War* (Oxford University Press, 2006), p. 148.

16 Citat în Wade, *The Fiery Cross*, p. 79.

17 Citat în Wade, *The Fiery Cross*, p. 89.

18 Trelease, *White Terror*, pp. 363 – 365, 370, 404, 407 – 408 (citatul este de la p. 370).

19 Nicholas Lemann, *Redemption*: *The Last Battle of the Civil War* (Farrar, Straus and Giroux, 2007 [2006]), pp. 86 – 91; Fellman, *In the Name of God and Country*, p. 118.

20 Citat în Eric Foner, Forever Free: The Story of Emancipation and Reconstruction (Knopf, 2006), pp. 198 – 199.

21 Richard Wright, *Black Boy* (Harper Perennial, 2007 [1944]), p. 172.

22 Citat în Christopher Waldrep, The Many Faces of Judge Lynch: Extralegal Violence and Punishment în America (Palgrave Macmillan.

2002), p. 2.

23 Equal Justice Inițiative, Lynching în America: Confronting the Legacy of Racial Terror (EJI, 2015), p. 40.

24 Carte poştală (item 26), în James Allen, editor, *Without Sanctuary*: *Lynching Photography în America* (Twin Palms, 2000), p. 174.

25 Melvyn Stokes, D.W. Griffiths The Birth of a Nation: A History of the Most Controversial Motion Picture of All Time (Oxford University Press, 2008), p. 111.

26 Wade, *The Fiery Cross*, p. 144, p. 249.

27 Glenn Feldman, „Opoziţie slabă: Consimţământul elitelor şi terorismul susţinut de Klan în Alabama, 1946 – 1950” (*Soft Opposition*: *Elite Acquiescence and Klan-Sponsored Terrorism în Alabama, 1946 – 1950*), *The Historical Journal* 40, nr. 3 (sept. 1997), p. 753.

28 Dobratz şi Shanks-Meile, *The White Separatist Movement*, p. 43.

Capitolul 9 – Zorii terorismului etnonaţionalist

1 Citat în Richard English, *Armed Struggle*: *The History of the IRA* (Oxforduniversity Press, 2003), p. 17.

2 Adam Hochschild, *King Leopolds Ghost*: *A Story of Greed, Terror, and Heroism în Colonial Africa* (Houghton Mifflin, 1998). Pentru tratarea în literatură a imperialismului european în Congo belgian, vezi Joseph Conrad, *Heart of Darkness* (1899).

3 Ford, *Political Murder*, pp. 236 – 237.

4 Henri Le Caron, *In the Secret Service*: *The Recollections of a Spy* (American Citizen, 1892), pp. 177 – 181 (citatul este de la p. 177).

5 Michael Foy şi Brian Barton, *The eastre Rising* (Sutton, 2000 [1999]), pp. 210 – 211, 225 – 226, 232 – 233.

6 J. Bowyer Bell, *The Secret Army*: *The IRA*, ed. III revizuită (Transaction, 2003 [1997]), p. 19.

7 Robert B. Asprey, *War in the Shadows*: *The Guerrilla* în *History*, două vol., (Doubleday, 1975), I, p. 274.

8 Citat în T. Ryle Dwyer, The Squad and the Intelligence Operations of Michael Collins (Mercier Press, 2005), p. 36.

9 Citat în Asprey, *War in the Shadows*, I, p. 274.

10 Asprey, *War in the Shadows*, I, pp. 274 – 275.

11 Dwyer, The Squad.

12 Dwyer, *The Squad*, p. 255.

13 Citat în Stanley A. Wolpert, Tilak şi Gokhale: *Revolution and Reform in the Making of Modern India* (University of California Press, 1962), p. 180.

14 Citat în Peter Heehs, The Bomb în Bengal: The rise of Revolutionary Terrorism în India, 1900 – 1910 (Oxford University Press, 1993), p. 84.

15 Steven G. Marks, *How Russia Shaped the Modern World* (Princeton University Press, 2003), p. 32.

16 Citat în Heehs, *The Bomb în Bengal*, p. 253.

17 Citat în J.N. Vajpeyi, *The eextremist Movement în India* (Chugh, 1974), p. 125.

18 Citat în Heehs, *The Bomb în Bengal*, pp. 254 – 255.

19 Citat în Roberta Strauss Feuerlicht, The Desperate Act: The Assassination of Franz Ferdinand at Sarajevo (McGraw-Hill, 1968), p. 65.

20 Feuerlicht, *The Desperate Act*, pp. 85 – 86.

21 Citat în Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo*

(Simon şi Schuster, 1966), p. 319.

22 Citat în Laurence Lafore, *The Long Fuse*: *An Interpretation of the Origins of World War*I eel II (Waveland Press, 1971), p. 225.

23 Citat în Martin Gilbert, *The First World War*: *A Complete History* (Henry Holt, 1994), p. 23.

Capitolul 10 – Epoca terorismului de stat

1 Iosif G. Dyadkin, Urmatural Deaths in the U.S.S.R.: 1928 – 1954 (Transaction, 1983).

2 Citat în Richard Pipes, *The Russian Revolution* (Knopf, 1990), p. 790.

3 Citat în Orlando Figes, *A Peoples Tragedy*: *The Russian Revolution*: *1891 – 1924* (Viking, 1997), pp. 524 – 525.

4 Citat în Figes, *A Peoples Tragedy*, p. 630.

5 Lev Troţki, *Terrorism and Communism* (University of Michigan Press, 1963), p. 58.

6 Citat în Pipes, *The Russian Revoluţion*pp. 793, 822.

7 George Leggett, *The Cheka*: *Lenins Political Police* (Clarendon Press, 1981), pp. 466 – 467.

8 Citat în Robert Conquest, *The Great Terror*: *A Reassessment* (Oxford University Press, 2007), p. 41.

9 Robert Service, *Stalin*: *A Biography* (Harvard University Press, 2004), pp. 350 – 351.

10 Anne Applebaum, *Gulag*: *A History* (Doubleday, 2003), pp. 578 – 584.

11 Jens Petersen, „Violenţa în fascismul italian 1919 – 1925”(*Violence în Italian Fascism*, *1919 – 1925*), în Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protesty* pp. 280 – 282.

12 Denis Mack Smith, *Mussolini* (Vintage, 1983 [1982]), p. 54.

13 Citat în Peter H. Merkl, „Abordări ale violenţei politice: Trupele de şoc, 1925 – 1933” (*Approaches to Political Violence*: *the Stormtrooperăv 1925 – 1933*) *y* în

Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protest*, p. 374.

14 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich* (Penguin, 2004 [2003]), pp. 235 – 236.

15 William L. Shirer, *The rise and Fall of the Third Reich* (Fawcett Crest, 1960 [1950]), p. 231; Ian Kershaw, *Hitler*: *1889 – 1936 y* Hubris (Norton, 2000 [1998]), p. 368.

16 Citat în Eve Rosenhaft, „KPD în timpul Republicii de la Weimar şi problema terorii în timpul celei de-a treia perioade, 1929 – 1933" (*The KPD in the Weimar Republic and the Problem of Terror during the Third Period, 1929 – 1933*), în Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protest*, p. 349.

17 Rosenhaft, „The KPD in the Weimar Republic…", în Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protest*, p. 354.

18 Merkl, Approaches to Political Violence, în Social Protest, p. 379.

19 Citat în Evans, The Coming of the Third Reich, p. 333.

20 Citat în Kershaw, *Hitler*: *Hubris*, p. 458.

21 Richard J. Evans, *The Third Reich în Power* (Penguin, 2005), pp. 555, 584 – 585, 590 – 591, 599.

22 Procesul marilor criminali de război în faţa Tribunalului militar internaţional de la Nürnberg, 42 vol. (n.p., 1947 – 1949), 1, p. 243.

23 Procesul marilor criminali de război, 1, pp. 31 – 33, 46, 290, 298, 301, 329, 350.

Capitolul 11 – Decolonizarea şi terorismul etnonaţionalist din anii 1930 până la începutul anilor 1960

1 Citat în Zulaika and Douglass, *Terror and Taboo*, p. 17.

2 William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, ed. II (Westriew, 2000), p. 240.

3 J. Bowyer Bell, Terror Out of Zion: The Fight for Israeli Independence (Transaction, 1996 [1977]), p. 7.

4 Citat în Danny Levine, The Birth of the Irgun Zvai

Leumi: The Jewish Resistance Movement (Gefen, 1991), p. 134.

5 Bell, Terror Out of Zion, p. 42.

6 Citat în Levine, *Birth of the Irgun*, p. 137.

7 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, pp. 772 – 773.

8 Citat în Ian S. Lustick, „Terorismul în conflictul arabo-israelian: Ţinte şi public" (*Terrorism in the Arab-Israeli Conflict*: *Targets and Audiences*), în Crenshaw, *Terrorism în Context*, p. 527.

9 Bell, *Terror Out of Zion*, pp. 127 – 136.

10 Bell, *Terror Out of Zion*, pp. 144 – 145.

11 Lawrence Wright, The Looming Tower: al-Qaeda and the Road to 9/11 (Knopf, 2006), p. 303.

12 Citat în Bruce Hoffman, The Failure of British Military Strategy within Palestine, 1939 – 1947 (Bar-flan University Press, 1983), p. 50.

13 Citat în Robert Taber, *The War of the Flea* (Potomac Books, 2002 [1965]), p. 110.

14 Citat în Hoffman, The Failure of British Military Strategy, p. 52.

15 Citat în Lustick, Terrorism in the Arab-Israeli Conflict, p. 526.

16 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, pp. 776, 780.

17 Bruce Hoffman, Anonymous Soldiers: The Struggle for Israel, 1917 – 1947 (Knopf, 2015), p. 298, pp. 304 – 306.

18 Davis, *Budas Wagon*, p. 4.

19 Citat în Saul Zadka, Blood în Zion: How the Jewish Guerrillas Drove the British Out of Palestine (Brasseys UK, 2003 [1995]), p. 6.

20 Bell, *Terror Out of Zion*, pp. 238 – 239.

21 Cleveland, A History of the Modern Middle East, pp. 249, 261.

22 Citat în Lustick, Terrorism in the Arab-Israeli

Conflict, p. 533.

23 Taber, *The War of the Flea*, pp. 41 – 51.

24 Benjamin Grob-Fitzgibbon, *Imperial Endgame*: *Britain's Dirty Wars and the end of Empire* (Palgrave Macmillan, 2011), p. 105.

25 John A. Nagl, Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam (University of Chicago Press, 2005 [2002]), p. 64.

26 Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya, 1948 – 1960* (Müller, 1977 [1975]), p. 507.

27 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 789; şi Richard L. Clutterbuck, *The Long Long War*: *Counterinsurgency în Malaya and Vietnam* (Praeger, 1966), pp. 55, 56, 64.

28 Citat în Noel Barber, *War of the Running Dogs*: *Malaya, 1948 – 1960* (Cassell, 2004 [1971]), p. 117.

29 Citat în Clutterbuck, *The Long Long War*, p. 3.

30 Barber, War of the Running Dogs, p. 128.

31 Susan L. Carruthers, Wining Hearts and Minds: British Governments, the Media and Colonial Counter-Insurgency, 1944 – 1960 (Leicester University Press, 1995), p. 130.

32 Carruthers, Wining Hearts and Minds, p. 140.

33 Daniel Branch, Defeating Mau Mau, Creating Kenya: Counterinsurgency; Civil War, and Decolonization (Cambridge University Press, 2009), p. XII.

34 Citat în David Anderson, Histories of the Hanged: The Dirty War în Kenya and the end of Empire (Norton, 2005), p. 279.

35 Grob-Fitzgibbon, *Imperial Endgame*, p. 235.

36 Asprey, War in the Shadows, vol. II, p. 883; şi Caroline Elkins, Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag în Kenya (Holt, 2005), pp. XII-XIII, 235.

37 Taber, *The War of the Flea*, p. 119.

38 Citat în Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 895.

39 George Grivas, *The Memoirs of General Grivas*, ed. Charles Foley (Praeger, 1965 [1964]), p. 96.

40 Grivas, *Memoirs*, p. 46.

41 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 894.

42 John Ruedy, *Modern Algeria*: *The Origins and Development of a Nation* (Indiana University Press, 1992), p. 121.

43 Citat în Hoffman, The Failure of British Military Strategy, p. 61.

44 Citat în Alistair Horne, *A Savage War of Peace*: *Algeria 1954 – 1962* (NYRB, 2006 [1977]), p. 132.

45 Horne, *A Savage War of Peace*, pp. 184 – 187.

46 Roger Trinquier, Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency (Praeger, 1964), pp. 20 – 23.

47 Home, *A Savage War of Peace*, pp. 194, 198 – 199 (citatul este de la p. 194).

48 Paul Aussaresses, The Battle of the Casbah: Terrorism and Counterterrorism în Algeria 1955 – 1957 (Enigma, 2002), p. 127.

49 Ted Morgan, *My Battle of Algiers*: *A Memoir* (Collins, 2006), p. 236.

50 Horne, *A Savage War of Peace*, pp. 209 – 211, 218.

51 David Galula, *Pacification in Algeria*, *1956 – 1958* (RAND, 2006 [1963]), p. 246.

52 Ruedy, *Modern Algeria*, p. 189.

53 Citat în Home, *A Savage War of Peace*, p. 203.

54 Horne, A Savage War of Peace, p. 416.

55 Citat în Horne, *A Savage War of Peace*, p. 186.

56 Alexander Harrison, Challenging de Gaulle: The O.A.S. and the Counterrevolution in Algeria, 1954 – 1962 (Praeger, 1989), p. 6.

57 Citat în Harrison, *Challenging de Gaulle*, p. 116.

58 Horne, *A Savage War of Peace*, p. 529 – 530.

59 Martin Evans, *Algeria*: *Frances Undeclared War* (Oxford University Press, 2012), pp. 320, 337 – 338.

60 Frantz Fanon, *The Wretched of the earth* (Grove Press, 2005 [publicată prima dată în franceză în 1961]), pp. 94, 147.

61 Lustick, Terrorism in the Arab-Israeli Conflict, pp. 516 – 517.

62 Jean-Paul Sartre, introducere la Fanon, *Wretched of the earth*, p. 30.

Capitolul 12 – Decolonizarea şi terorismul etnonaţionalist de la sfârşitul anilor 1960 până în prezent

1 Boaz Ganor, „Israelul şi Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei" (*Israel and the Palestine Liberation Organization*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, p. 240.

2 Cleveland, History of the Modern Middle East, p. 336.

3 Barry Rubin, Revolution Until Victory? The Politics and History of the PLO (Harvard University Press, 1994), p. 30.

4 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, pp. 70 – 71.

5 Patrick Seale, *Abu Nidal*: *A Gun for Hire* (Random House, 1992), p. 83; şi Janet Wallach şi John Wallach, *Arafat*: *In the eyes of the Beholder*, ed. revizuită (Birch Lane Press, 1997), pp. 210 – 211.

6 Benny Morris, Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881 – 1999 (Knopf, 1999), p. 377.

7 Jillian Becker, The PLO: The rise and Fall of the Palestine Liberation Organization (St. Martins, 1984), pp. 74 – 75; şi Matthew Carr, The Infernal Machine: A History of Terrorism (New Press, 2006), p. 200.

8 Rubin, Revolution Until Victory?, p. 25.

9 Cleveland, History of the Modern Middle East, p.

353.

10 Becker, *The PLO*, 106; Alan Hart, *Arafat*: *A Political Biography*, ed. IV, (Indiana University Press, 1989 [1984]), pp. 337 – 338, 349; şi Rubin, *Revolution Until Victory*?, 38 d.

11 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 71.

12 Hart, *Arafat*, p. 352.

13 Simon Reeve, One Day în September: The Full Story of the 1972 Münich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of Godn (Arcade, 2000).

14 Citat în Hart, *Arafat*, p. 409.

15 Aaron Mannes, *Profiles în Terror*: *The Guide to Middle East Terrorist Organizations* (Rowman & Littlefield, 2004), pp. 106 – 109; şi Seale, *Abu Nidal*, pp. 48 – 49.

16 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 177.

17 Becker, *The PLO*, pp. 186 – 187.

18 Mannes, *Profiles în Terror*, p. 245.

19 Morris, *Righteous Victims*, pp. 543 – 547.

20 Nachman Ben-Yehuda, *The Masada Myth*: *Collective Memory and Mythmaking în Israel* (University of Wisconsin Press, 1995), pp. 147 – 162.

21 Wallach şi Wallach, *Arafat*, pp. 323 – 326.

22 Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 193; David C. Martin şi John Walcott, *Best Laid Plâns*: *The Inside Story of Americas War Against Terrorism* (Harper & Row, 1988), pp. 267 – 268, 285 – 286, 310 – 311; Seale, *Abu Nidal*, p. 245; şi Jeffrey D. Simon, *The Terrorist Trap*: *Americas Experience with Terrorism* (Indiana University Press, 1994), pp. 197 – 199.

23 Ian Bickerton şi Carla Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, ed. VI (Prentice Hall, 2010), p. 225.

24 Zaki Chehab, Inside Hamas: The Untold Story of the Militant Islamic Movement (Nation Books, 2007), p.

20.

25 Declaraţia lui Arafat despre Israel şi terorism, în Bickerton şi Klausner, A Concise History of the Arab-Israeli Conflict, p. 233.

26 Bell, *The Secret Army*, p. 334.

27 Citat în Marc Mulholland, *Northern Ireland*: *A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2003 [2002]), p. 60.

28 Tim Pat Coogan, *The Troubles*: *Irelands Ordeal 1966 – 1996* (Roberts Rinehart, 1996), p. 90.

29 English, *Armed Struggle*, p. 137.

30 Mulholland, *Northern Ireland*, p. 73.

31 Citat în Mulholland, *Northern Ireland*, p. 75.

32 English, *Armed Struggle*, p. 149.

33 Davis, *Budas Wagon*, pp. 56 – 58; şi English, *Armed Struggle*, pp. 158 – 159.

34 Citat în Mulholland, *Northern Ireland*, p. 90.

35 English, *Armed Struggle*, p. 167.

36 Citat în Coogan, TTze IRA, p. 555.

37 English, *Armed Struggle*, pp. 167 – 169, 220.

38 Time, 19 noiembrie 1979.

39 Ian Geldard şi Keith Craig, *IRA*, *INLA*: *Foreign Support and International Connections* (Institute for the Study of Terrorism, 1988), pp. 53 – 54.

40 Ed Moloney, *A Secret History of the IRA* (Norton, 2002), p. 16.

41 English, *Armed Struggle*, pp. 187 – 202.

42 English, *Armed Struggle*, pp. 155, 276, 281.

43 Bell, *The Secret Army*, pp. 630, 641.

44 Citat in English, *Armed Struggle*, p. 285.

45 Coogan, *The IRA*, p. 705.

46 „IRA ordonă încetarea campaniei armate” (*IRA Orders End to Armed Campaign*), în *The Guardian*, 28 jul. 2005, http://www.theguardian.com/ politics/ 2005/jul/ 28/

northernireland. devoluţion3.

47 Malcolm Sutton, *An Index of Deaths from the Conflict* în *Ireland*, http://cam. ulst. ac.uk/ sutton/ index.html.

48 Asoka Bandarage, The Separatist Conflict în Sri Lanka: Terrorism, Ethnicity, Political Economy (Routledge, 2009) pp. 1, 130, 164.

49 Robert A. Pape, Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism (Random House, 2006), pp. 152 – 153.

50 Mia Bloom, *Dying to Kill*: *The Allure of Suicide Terrorism* (Columbia University Press, 2005), p. 60; şi Stephen Hopgood, „Tigrii Tamili, 1987 – 2002" (*Tamil Tigers*, *1987 – 2002*), în Diego Gambetta, editor, *Making Sense of Suicide Missions* (Oxford University Press, 2005), p. 44.

51 Citat în Pape, *Dying to Win*, p. 33.

52 Bandarage, The Separatist Conflict în Sri Lanka, p. 161.

53 Citat în Walter Laqueur, *The New Terrorism* (Oxford University Press, 2000 [1999]), p. 101.

54 Pape, *Dying to Win*, p. 143.

55 Goldie Shabad şi Francisco José Liera Ramo, „Violenţa politică într-un stat democratic: Terorismul basc în Spania" (*Political Violence în a Democratic State*: *Basque Terrorism în Spain*), în Crenshaw, *Terrorism în Context*, p. 429.

56 Paddy Woodworth, *Dirty War*, *Clean Hands*: *ETA*, *the GAL*, *and Spanish Democracy* (Cork University Press, 2001), p. 147.

57 Dying Spasms, *The economist*, *6* august 2009, http. V/www.economist.com/ node/14191335.

58 Woodworth, *Dirty War*, *Clean Hands*, pp. 7, 346 (citatul este de la p. 346).

59 Woodworth, Dirty War, Clean Hands, p. 346.

Capitolul 13 – Epoca terorismului de stânga şi internaţional

1 Carlos Marighella, *Mini-Manual of the Urban Guerrilla* (Abraham Guillen Press, 2002 [1969]), p. 38.

2 Marighella, *Mini-Manual*, p. 20.

3 Marighella, *Mini-Manual*, pp. 11 – 12.

4 Pablo Brum, The Robin Hood Guerrillas: The epic Journey of Uruguay's Tupamaros (Create Space, 2014), pp. 83 – 84.

5 Michael Freeman, Freedom or Security: The Consequences for Democracies Using Emergency Powers to Fight Terror (Praeger, 2003), p. 89.

6 Cameron I. Crouch, *Managing Terrorism and Insurgency*: *Regeneration*, *Recruitment*, *and Attrition* (Routledge, 2010), pp. 60 – 61; şi Charles Townshend, *Terrorism*: *A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), p. 65.

7 Brum, The Robin Hood Guerrillas, pp. 141 – 163, 180.

8 Crouch, Managing Terrorism and Insurgency, p. 72, p. 81.

9 John Dinges, *The Condor Years* (New Press, 2004), pp. 139 – 140; Richard Gillespie, „Violenţă politică în Argentina" (*Political Violence în Argentina*), în Crenshaw, *Terrorism în Context*, pp. 212 – 213.

10 Citat în Townshend, *Terrorism*, p. 47.

11 Peter Waldman, „Columbia şi FARC" (*Colombia and the FARC*), în Robert J. Art şi Louise Richardson, ed., *Democracy and Counterterrorism*: *Lessons from the Past* (United States Institute of Peace, 2007), p. 228.

12 No Imediate End to Kidnap Victims Pain, *Inter Press Service News Agency*, 28 decembrie 2007, http://www.ipsnews.net/ 2007/ 12/ rights-colombia-noimmediate-end-to-kidnap-victimsrsquo-pain/

13 José E. Gonzales, „Gherilă şi coca în Valea Huallaga”(*Guerrillas and Coca in the Upper Huallaga Valley*), în David Scott Palmer, editor, *Shining Path of Perú*, ed. II (St. Martins, 1994), p. 139.

14 Sandra Woy-Hazelton şi William A. Hazelton, *Sendero Luminoso şi stânga marxistă* (Shining Path and the Marxist Left), în Palmer, *Shining Path of Perú*, p. 234.

15 Raportul final al Comisiei pentru Adevăr şi Reconciliere, Apendicele II, *duântos Peruanos Murieronî*, 17, http://www.cverdad.org. pe/ innal/ pdf/ Tomo%20-%20 ANEXOS/ ANEX0%202.pdf.

16 Freeman, *Freedom or Security*, p. 150.

17 Citat în Michael P. Arena şi Bruce A. Arrigo, *The Terrorist Identity*: *Explaining the Terrorist Threat* (New York: New York University Press, 2006), p. 156.

18 èCuântos Peruanos Murieronî, p. 17.

19 Freeman, *Freedom or Security*, p. 164.

20 Allen J. Matusow, The Unraveling of America: A History of Liberalism in the 1960 s (Harper, 1984), p. 308.

21 Bryan Burrough, Days of Rage: Americas Radical Underground, the FBI, and the Forgotten Age of Revolutionary Violence (Penguin, 2015), pp. 69 – 72.

22 Citat în Robert Moss, *The War for the Cities* (Coward, McCann, & Geoghegan, 1972), p. 71.

23 Citat în Moss, *The War for the Cities*, pp. 72 – 73.

24 Burrough, *Days of Rage*, pp. 56, 159, 500 – 510.

25 „Calmul de după furtună” (The Calm after the Storm), în Chicago Tribune Magazine, 16 sept. 2001.

26 Burrough, *Days of Rage*, pp. 337, 339 – 341.

27 Anthony DeCurtis, „Pace, dragoste şi Charlie Manson” (*Peace, Love and Charlie Manson*), în *New York Times*, 1 aug. 2009, http://www.nytimes.com/ 2009/ 08/ 02/ weekinreview/ 02 decurtis.html.

28 „Raport CIA desecretizat către Henry Kissinger”,

5 noiembrie 1976, http://nsarchive.gwu.edu/ NSAEBB/ NSAEBB202/ 19761105.pdf.

29 Citat în Andrew Leavold, „Baader-Meinhof", în Jack Sargeant, ed., *Guns, Death, Terror*: *1960 s and 1970 s Revoluţionaries*, *Urban Guerrillas and Terrorists* (Londra: Creation Books, 2003), p. 132.

30 Citat în Tom Vague, „Televizionari: Povestea Fracţiunii Armata Roşie" (Televisionaries: The Red Army Fraction Story), 1963 – 1993 (AK Press, 1994), p. 22.

31 Leavold, *Baader-Meinhof*, p. 139.

32 Peter H. Merkl, „Terorismul vest-german de extremă stângă"(*West German Left-Wing Terrorism*) în Crenshaw, *Terrorism* în *Context*, p. 183.

33 Merkl, „Terorismul vest-german de extremă stângă", pp. 186 – 190.

34 Merkl, „Terorismul vest-german de extremă stângă", p. 169.

35 Peter Francis, „Brigate Rosse: Seeing Red", în Sargeant, *Guns*, *Death*, *Terror*, p. 214.

36 Robert C. Meade, *The Red Brigades*: *The Story of Italian Terrorism* (St. Martins, 1989), pp. 36 – 37.

37 Richard Drake, *The Aldo Moro Murder Case* (Harvard University Press, 1995), p. 198.

38 Meade, *The Red Brigades*, p. 183.

39 Anna Cento Bull, Italian Neo-Fascism: The Strategy of Tension and the Politics of Non-Reconciliation (Berghahn, 2007), pp. 21 – 22; şi Philip Willan, Puppetmasters: The Political Use of Terrorism in Italy.

* ed. Kindle (iuniverse, 2002 [1991]), p. 161.

40 Gérard Chaliand şi Arnaud Blin, „Din 1968 la Islamul radical" (*From 1968 to Radical Islam*), în Gérard Chaliand şi Arnaud Blin, ed., *The History of Terrorism*: *From Antiquity to* Al *Qaeda* (University of California Press, 2007), p. 244.

41 Ovid Demaris, Brothers în Blood: The International Terrorist Network (Scribner, 1977), p. 183.

42 Citat în Martin şi Walcott, Best Laid Plâns, p. 48.

43 US Departament of State, American Foreign Policy Current Documents, nr. 258, 28 ian. 1981.

44 Robert Parry, Secrecy and Privilege: Râse of the Bush Dynasty from Watergate to Iraq (The Media Consortium, 2004), p. 185.

45 Lisa Haugaard, „Manualele desecretizate ale armatei şi CIA folosite în America Latină. O analiză a conţinutului" (*Declassified Army and CIA Manuals Used in Latin America*: *An Analysis of Their Content*), în *Latin America Working Group, 1997*, http://www.lawg.org/ our-publications/ 72/ 319.

Capitolul 14 – Ascensiunea terorismului jihadist

1 Citat în Mary Habeck, *Knowing the enemy*: *lihadist Ideology and the War on Terror* (Yale University Press, 2007), p. 31.

2 Daniel Benjamin şi Steven Simon, *The Age of Sacred Terror* (Random House, 2002), pp. 57 – 58.

3 Benjamin şi Simon, *The Age of Sacred Terror*, p. 59.

4 Citat în Benjamin şi Simon, *The Age of Sacred Terror*, p. 65.

5 Citat în Lawrence Wright, *The Looming Tower*: *Al-Qaeda and the Road to 9/11* (Knopf, 2006), p. 31.

6 Mark Bowden, *Guests of the Ayatollah* (Grove Press, 2006), pp. 9 – 10.

7 Citat în Bell, *Murders on the Nile*, pp. 60, 63; şi Wright, *The Looming Tower*, pp. 54 – 55.

8 Yaroslav Trofimov, *The Siege of Meca* (Doubleday, 2007), pp. 239 – 240.

9 Benjamin şi Simon, The Age of Sacred Terror, pp. 86 – 7; şi Cleveland, A History of the Modern Middle East, pp. 394 – 395.

10 Jeffrey William Lewis, *The Business of Martyrdom*: *A History of Suicide Bombing* (Naval Institute Press, 2012), 57 – 58, 73 – 75; şi Luca Ricolfi, „Palestinians, 1981 – 2003", în Gambetta, *Making Sense of Suicide Missions*, p. 80.

11 Augustus Richard Norton, *Hezbollah*: *A Short History* (Princeton University Press, 2007), p. 73.

12 Citat în Michael B. Oren, Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present (Norton, 2007), p. 559.

13 Timothy Naftali, *Blind Spot*: *The Secret History of* American *Counterterrorism* (Basic Books, 2005), pp. 161 – 162, 169 – 171, 189.

14 Citat în Steve Coll, *Ghost Wars* (Penguin, 2004), p. 51.

15 Coll, *Ghost Wars*, pp. 65, 151.

16 Citat în Wright, *The Looming Tower*, 96.

17 Reza Aslan, *How to Win a Cosmic War* (Random House, 2009), pp. 116 – 17.

18 James Bruce, „Veterani arabi din Războiul afghan" (*Arab Veterans of the Afghan War*), Janes Intelligence Review 7, nr. 4 (1 aprilie 1995), p. 175; şi Ahmed Rashid, *Taliban*: *Militant Islam*, *Oil and Fundamentalism în Central Asia*, ed. II (I.B. Tauris, 2010), p. 130.

19 Citat în John K. Cooley, Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism, ed. II (Pluto Press, 2000), p. 20.

20 Citat în Wright, *The Looming Tower*, 157.

21 Peter L. Bergen, *Holy War*, *Inc.*: *Inside the Secret World of Osama bin Laden* (Weidenfeld & Nicolson, 2001), p. 93.

22 Peter L. Bergen, The Osama bin Laden I Know: An Oral History of al Qaedas Leader (Free Press, 2006); ed. Raymond Ibrahim, The Al Qaeda Reader (Doubleday,

2007); şi Wright, The Looming Tower.

23 Citat în Wright, *The Looming Tower*, p. 177.

24 Bell, *Murders on the Nile*, pp. 106 – 116; Coll, *Ghost Wars*, pp. 247251 şi Wright, *The Looming Tower*, pp. 176 – 179.

25 Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, p.515; şi Gilles Kepel, *Jihad*: *The Trail of Political Islam* (Harvard University Press, 2002), pp. 283 – 298.

26 Citat în Wright, *The Looming Tower*, p. 186.

27 Wright, *The Looming Tower*, pp. 256 – 258 (citatul este de la p. 258).

28 Rashid, Taliban. Citatul este din Wright, *The Looming Tower*, p.231.

29 „Bin Ladens Fatwa", în *PBS Newshour*, 23 aug. 1996, http://www.pbs.org/newshour/ updates/ military-july-dec96-fatwa 1996/

30 „Declaraţia de război a al-Qaida împotriva americanilor" (*Al-Qaeda's Declaration of War against Americans*), în *The* Al *Qaeda Reader*, pp. 11 – 14 (citatul este de la p. 13).

31 Coll, *Ghost Wars*, p. 474; şi Daveed Gartenstein-Ross, „Geneza, ascensiunea şi viitorul nesigur al al-Qaida" (*The Genesis*, *Rise and*

Uncertain Future of al-Qaeda), în Law, The Routledge History of Terrorism, p. 338.

32 Hamas Covenant, http://avalon. law. yale.edu/ 20th century/ hamas.asp.

33 Pape, *Dying to Win*, pp. 268, 272 – 274.

34 Bloom, *Dying to Kill*, pp. 3 – 4, 193 – 196 (citatul este de la pp. 3 – 4); şi Pape, *Dying to Win*, p. 49.

35 Samuel Katz, *The Hunt for the engineer* (Lyons Press, 2002 [1999]), pp. 147 – 160.

36 Citat în Bloom, *Dying to Kill*, p. 39.

37 John R. Schindler, Unholy Terror: Bosnia, Al-

Qa'ida, and the rise of Global Jihad (Zenith, 2007), p. 119.

38 Cooley, *Unholy Wars*, p. 177.

39 Citat în Paul Murphy, *The Wolves of Islam*: *Russia and the Faces of Chechen Terror* (Potomac Books, 2006 [2004]), p. 2.

40 Murphy, *The Wolves of Islam*, pp. 104 – 105 (citatul este de la p. 105).

41 Murphy, *The Wolves of Islam*, pp. 179 – 191.

42 Emma Gilligan, *Terror în Chechnya*: *Russia and the Tragedy of Civilians în War* (Princeton University Press, 2010), pp. 138 – 141.

43 Citat în Wright, *The Looming Tower*, p. 190.

44 James D. Le Sucur, *Algeria since 1989*: *Between Terror and Democracy* (Zed, 2010), pp. 124, 131, 143.

Capitolul 15 – Terorismul recent nejihadist

1 Citat în McCann, *Terrorism on American Soil*, p. 257.

2 Morris Dees şi James Corcoran, *Gathering Storm*: *America's Miliţia Threat* (Harper Perennial, 1996), p. 201.

3 Robert H. Churchill, *To Shake Their Guns in the Tyrants Face*: *Libertarian Political Violence and the Origins of the Miliţia Movement* (University of Michigan Press 2009), pp. 187 – 188, 218 – 219, 222 – 225, 265 – 266; şi Dees şi Corcoran, *Gathering Storm*, pp. 81 – 92.

4 *Aryan Nations Platform*, http://www.aryan-nation.org/ aboutus.htm.

5 Dobratz and Shanks-Meile, *The White Separatist Movement*, pp. 190 – 196.

6 Churchill, *To Shake Their Guns*, pp. 188 – 193, 231 – 233.

7 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 106.

8 Lou Michel şi Dan Herbeck, American Terrorist: Timothy McVeigh So the Oklahoma City Bombing (Reganbooks, 2001), p. 3.

9 Peter Israel şi Stephen Jones, Others Unknown: Timothy McVeigh and the Oklahoma City Bombing Conspiracy (Publicăf Fairs, 1998).

10 Southern Poverty Law Center (SPLE), „Anul cu ură şi extremism" (*The Year în Hate and Extremism*), https://www.spicenter.org/ fighting-hate/ intelligence-report/ 2013/year-hate-and-extremism.

11 SPLE, „Război în Vest: Confruntarea de la ranchul Bundy şi dreapta radicală americană" (*War in the West*: *The Bundy Ranch Standoff and the American Radical Right*) (mi. 2014), 5, https://www.spicenter.org/ sites/ default/ files/ de legacy, files/ downloads/ publication/ war in the west. report. pdf; şi SPLE, „Al doilea val: întoarcerea miliţiilor" (*The Second Wave*: *Return of the Militias*), aug. 2009, https://www.spicenter.org/sites/default/files/de legacy files/downloads/The Second Wave. pdf.

12 „«Scumpetea mi că, a crescut mare şi s-a făcut asasin în masă neonazist" (*The Precious Little Bo/ Who Grew Up to be a Neo-Nazi Mass Murderer*), în *The Daily Mail* (UK), 6 aug. 2012, http://www.dailymail.co.uk/ news/ article-2184602/Wisconsin-temple-shooting-Devastated-mother-Sikh-temple-killer-Wade-Michael-Page-apologizes-sons-victims.html? ito = feeds-newsxml.

13 „Gloanţe, sânge şi apoi strigătul «Heil Hitler»" (*Bullets, Blood and Then Cry of Heil Hitlerr*), în *The New York Times*, 14 apr. 2014,http://www.nytimes.com/ 2014/ 04/ 15/ us/ prosecutors-to-charge-suspect-withhate-crime-in-kansas-shooting.html?. r = l.

14 „Tot ce se ştie despre Dylann Roof, suspect în împuşcăturile de la Charleston Church" (*Everything Known About Charleston Church Shooting Suspect Dylann Roof*), în *The Daily Beast*, 20 iun. 2015, http://www.thedailybeast.com/ articles/ 2015/06/ 18/ everything-known-about-charleston-church-shooting-

suspect-dylann-roof. htmL

15 Andrew Berwick [Anders Breivik], 2083: *A European Declaration of Independence*, http://www.Washingtonpost.com/ r/ 2010 – 2019/ Washington Post/ 2011/ 07/ 24/ National-Politics/ Graphics/ 2083 + – + A + European + Declaration + of + Independence. pdf; şi Asne Seierstad, *One of Us*: *The Story of Anders Breivik and the Massacre* în *Norway* (Farrar, Straus and Giroux, 2015).

16 Jennifer Jefferis, Armed for Life: The Army of God and Anti-Abortion Terror in the United States (Praeger, 2011), p. 25.

17 „The Second Defensive Action Statement", http://www.armyofgod.com / defense2.html.

18 Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*: *The Global râse of Religious Violence*, ed. HI (University of California Press, 2003), pp. 20 – 30.

19 Jefferis, *Armed for Life*, pp. 28 – 39.

20 Juergensmeyer, Terror in the Mind of God, 144.

21 „Pentru Robert Dear, religie şi furie înainte de plănuirea atentatului de la clinica de planificare familială" (*For Robert Dear, Religion and Rage Before Planned Parenthood Attack*), *The New York Times*, 1 decembrie 2015, http://www.nytimes.com/ 2015/ 12/ 02/ us/robert-dear-planned-parenthood-shooting.html.

22 Jefferis, *Armed for Life*, pp.36 – 8.

23 McCann, Terrorism on American Soil, pp. 154 – 156.

24 Robert Jay Lifton, Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence, and the New Global Terrorism (Holt, 2000).

25 Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, pp. 106 – 113.

26 Monkeywrenching, http://earthfirstjoumal.org/

monkeywrenching/

27 McCann, Terrorism on American Soil, pp. 257 – 260.

28 Declaraţia în faţa Congresului făcută de John E. Lewis, asistentul adjunct al directorului Diviziei Contraterorism, FBI, 18 mai 2004, https://www2.fbi.gov/ congress/congress04/ lewis051804.htm.

29 Bryan Denson şi James Long, „Ecoterorismul se propagă în Vestul american" (*Eco-Terrorism Sweeps the American West*), în *The* [*Portland*] *Oregonian*, http://www.furcommission.com/ eco-terrorism-sweeps-theamerican-west/

30 „FBI: Ecoterorismul rămâne cea mai gravă ameninţare teroristă internă" (*FBI*: *Eco-Terrorism Remains No. 1 Domestic Terror Threat*), în *FoxNews*.com, 31 mart. 2008, http://www.foxnews.

com/ story/ 2008/ 03/ 31/ fbi-eco-terrorismremains-no-l-domestic-terror-threat.html.

31 Alston Chase, Harvard and the Unabomber: The education of an American Terrorist (Norton, 2003).

Capitolul 16 – 11 septembrie, Războiul împotriva terorii şi tendinţele recente ale terorismului

1 Citat în Raportul Comisiei naţionale pentru ancheta atacurilor teroriste de la 11 septembrie, *The 9/11 Commission Report* (Norton, 2004), pp. 259, 261, şi Wright, *The Looming Tower*, pp. 337 – 342.

2 „11 September – 3 Years On", http://www.nato. int/ terrorism/ factsheet.htm.

3 Robert Looney, „Costurile economice produse asupra Statelor Unite ale Americii de atacurile de la 11 septembrie" (*Economic Costs to the United States Stemming From the 9/11 Attacks*), Center for Contemporary Conflict, în *Strategic Insights* 1, nr. 6 (aug. 2002), http://calhoun. nps.edu/ bitstream/ handle/ 10945/

25404/ Economic Costs to the United… States-Stemming. From the 911 Attacks. pdf? sequence = l; Adam Rose şi Brock Blomberg, „Consecinţele economice generale ale atacurilor teroriste" (*Total Economic Consequences of Terrorist Attacks*: *Insights from 9/11*), 2010, CREATE Research Archive, http://create. usc.edu/ sites/ default/ files/
publications/totaleconomicconsequencesofterroristattacksinsightsffom9 O.pdf; and 9/11 Commission, p. 169.

4 David Willman, *The Mirage Man*: *Bruce Ivins*, *the Anthrax Attacks*, *and Americas Rush to War* (Bantam, 2011); şi „Little Progress în FBI Probe of Anthrax Attacks", în *The Washington Post*, 16 sept. 2005, http://www.Washingtonpost.com/ wp-dyn/ content/ article/ 2005/ 09/ 15/ AR2005091502456.html.

5 Popularitatea lui George W. Bush, http.7Avww. gallup.com/ poll/ 116500/presidential-approval-ratings-george-bush. aspx.

6 Mesajul preşedintelui Bush către Congres, 20 septembrie 2001, http://edition. cnn.com/ 2001/ US/ 09/ 20/ gen. bush. transcript/

7 „Bush spune că este timpul să acţionăm" (*Bush Says It Is Time for Action*), CNN.com, 6 nov. 2001, http://www.edition. cnn.com/ 2001/ US/ 11/ 06/ ret. bush. coalition/ index.html.

8 Jean-Marie Colombani, „Suntem cu toţi americani" (*Nous sommes tous Americains*), în *Le Monde*, 13 sept. 2001, http://www.lemonde. fr/ archives/ article/ 2001/ 09/ 13/ nous-sommes-tousamericains 4188452 1819218.html? xtme = nous sommes tous americains & xter = 40.

9 Scott Shane, „Interogatoriul unuia dintre creierele atacurilor de la 11 septembrie" (*Inside a 9/11 Mastermind's Interrogation*), în The New York Times, 22 iun. 2008, http://www.nytimes.com/ 2008/ 06/ 22/

Washington/ 22 ksm.html? pagewanted = l & r = O.

10 Richard A. Clarke, Against All Enemies: Inside Americas War on Terror (Free Press, 2004), p. 32.

11 „Preşedintele Bush scoate în evidenţă pericolul irakian”(*President Bush Outlines Iraqi Threat*), 7 oct. 2002, http://nsarchive.gwu.edu/ NSAEBB/ NSAEBB80/ new/ doc %2012/ President%20Bush%20 Outlines%20Iraqi %20Threat.htm.

12 *Global Terrorism Database*, http://www.start. unul.edu/ gtd/

13 „Evaluări-cheie desecretizate ale Agenţiei Naţionale de Informaţii: «Tendinţe în terorismul global: Implicaţii pentru Statele Unite ale Americii»” (*Declassified Key Judgments of the National Intelligence Estimate Trends în Global Terrorism*: *Implications for the United* States?, apr. 2006, http://fas.org/irp/ dni/ trends. pdf.

14 Eamon Murphy, The Making of Terrorism în Pakistan: Historical and Social Roots of Extremism (Routledge, 2013).

15 Thomas Hegghammer, „Violenţa islamistă şi stabilitatea regimului în Arabia Saudită” (*Islamist Violence and Regime Stability* în *Saudi Arabia*), în *International Affairs* 84, nr. 4 (lui. 2008) pp. 701 – 715.

16 „21 de condamnaţi în atentatele de la Madrid” (*21 Convicted în Madrid Bombings*), în *The Washington Post*, 1 nov. 2007, http://www.Washingtonpost.com/ wp-dyn/ content/ article/ 2007/ 10/ 31/ AR2007103100437.html.

17 „7/7 Atentatele cu bombă din Londra: Ce s-a petrecut la 7 iulie 2005?” (*7/7London Bombings*: *What Happened on 7 July2005*?), *BBC News*, 6 iul. 2015, http://www.bbe.co.uk/ newsround/ 33401669.

18 Masha Gessen, The Brothers: The Road to an American Tragedy (Riverhead, 2015).

19 „Atacurile de la Paris: Milioane manifestează

pentru unitate în Franţa" (*Paris Attacks*: *Millions Rally for Unity în France*), *BBC News*, 11 ian. 2015, http://www.bbe.com/ news/ world-europe-30765824.

Abrevieri

ALF – Animal Liberation Front (Frontul pentru Eliberarea Animalelor, SUA)

ANFO – Ammonium nitrate and fuel oii bomb (bombă cu azotat de amoniu şi un ulei mineral combustibil – motorină, de exemplu)

AQAP – al-Qaida în Peninsula Arabia (Arabia Saudită şi

Yemen)

AQIM – al-Qaida în Maghrebul islamic (Africa de Nord)

ATF – Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms (Biroul de alcool, tutun şi arme, SUA)

CIA – Central Intelligence Agency (Agenţia Centrală de Informaţii, SUA)

COINTELPRO – Counter INTEL – ligence PRO – gram (Programul de contrainformaţii al FBI, SUA)

ELF – Earth Liberation Front (Frontul pentru Elibera rea Pământului, SUA)

EOKA – Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Organizaţia Naţională a Luptătorilor Ciprioţi)

ETA – Euskadi Ta Askatasuna (Ţara Bascilor şi Libertate, Spania)

FARC – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (Forţele Armate Revoluţionare din Columbia)

FBI – Federal Bureau of Investigation (Biroul Federal de Investigaţii, SUA)

FLN – Front de Libération Naţionale (Frontul de Eliberare Naţională, Algeria)

GAL – Grupos Antiterroristas de Liberaciön (Grupurile Antiteroriste de Eliberare, Spania)

GLA – Groupe Islamique Armé (Grupul Islamic înarmat, Algeria)

GSG 9 – Grenzschutzgruppe 9 (Grupul 9 pentru protecţia frontierelor al Poliţiei federale germane), unitate de intervenţie contraterorism

HSRA – Hindustan Socialist Republican Association (Asociaţia Socialistă Republicană din Hindustan, India) ORIM – Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană (în engleză: Internal Macedonian Revolutionary Organization, IMRO)

FAI – Forţele de Apărare a Israelului (Tzahal)

IRA – Irish Republican Army (Armata Republicană Irlandeză) îşi inter-Services Intelligence (Direcţia generală pentru informaţii interservicii, Pakistan)

ISIS/ISIL – Statul Islamic din Irak şi Siria/Statul Islamic din Irak şi Levant

KKK – Ku Klux Klan (SUA)

KPD – Kommunistische Partei Deutschlands (Partidul Comunist din Germania)

LEHI – Luptătorii pentru Libertatea Israelului LTTE – Tigrii pentru Eliberarea Tamil Eelam (Sri Lanka) PCM – Partidul Comunist din Malaysia

NAACP – National Association for the Advancement of Colored People (Asociaţia Naţională pentru Progresul Persoanelor de Culoare, SUA)

NATO – North Atlantic Treaty Organization (Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord)

NRBE – Arme nucleare, radiologice, biologice sau chimice NSA – National Security Agency (Agenţia Naţională de Securitate, SUA)

OAS – Organisation de l'armée secrète (Organizaţia armatei secrete, Algeria)

PFLP – Popular Front for the Liberation of Palestine (Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei)

PIRA – Provisional IRA (IRA Provizorie)

OEP – Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (în engleză: Palestine Liberation Organization – PLO)

RAF – Rote Armee Fraktion (Fracţiunea Armatei Roşii, Germania de Vest)

RIC – Royal Irish Constabulary (Poliţia Regală Irlandeză) RUC – Royal Ulster Constabulary (Poliţia Regală din Ulster, Irlanda de Nord)

SA – *Sturmabteilung* (Detaşamentele de asalt, organizaţie paramilitară a NSDAP – Partidul Naţional-Socialist al Muncitorilor din Germania)

SOLP – Social Democratic and Labour Party (Partidul Social-Democrat şi Laburist, Irlanda de Nord)

SDS – Students for a Democratic Society (Studenţi pentru o Societate Democratică, SUA)

SLA – Symbionese Liberation Army (Armata Simbioneză de Eliberare, SUA)

SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Partidul Social-Democrat din Germania)

SR – Partidul Socialist Revoluţionar (eseri), Rusia

ONU – Organizaţia Naţiunilor Unite Unabomber – University and Airline Bomber – numele sub care este cunoscut teroristul Theodore (Ted) Kaczyński (SUA)

UUP – Ulster Unionist Party (Partidul Unionist din Ul ster, Irlanda de Nord)

UVF – Ulster Volunteer Force (Forţa Voluntarilor din Ulster, Irlanda de Nord)

Cronologie

647 î.Hr. Regele asirian Assumasirpal al II-lea instaurează teroarea în cetatea Susa

514 î.Hr. Tiranul atenian Hipparchos este asasinat de Harmodios şi Aristogiton 63 î.Hr. Conjuraţia lui Catilina

58 î.Hr. Tribunatul lui Clodius Pulcher

44 î.Hr. Asasinarea lui Iulius Caesar de către

senatorii romani

66 – 70 Războiul iudeo-roman

73 Căderea Masadei

1090’s Primul lider al Asasinilor, Hassan-i Sabbah, cucereşte castelul Alamut

1159 Ioan din Salisbury publică Policraticus (Policraticus sive de nugis Curialium)

1256 Mongolii distrug Alamutul şi-i extermină pe Asasini 1407 Asasinarea lui Louis, duce de Orléans, în Franţa 1532 Niccolò Machiavelli publică II *Principe* („Principele”)

1605 Complotul prafului de puşcă este pus la cale de Guy Fawkes

1649 Executarea lui Carol I, regele Angliei 1793 – 1794 Teroarea iacobină din timpul Revoluţiei Franceze 1795 Prima atestare documentară a cuvântului „terorist” în scrierile lui Edmund Burke 1811 – 1816 Protestele luddiţilor în Anglia

Anii 1820 Revoltele carbonarilor în Italia, Franţa şi Spania

1828 Filippo Buonarroti publică *Histoire de la Conspiration pour l’égalité, dite de Babeuf* („Istoria Conspiraţiei egalilor, zisă a lui Babeuf”)

1831 Revolta lui Nat Turner în Virginia, SUA

1849 Karl Heinzen publică articolul „Crima”.

1849 Compozitorul Richard Wagner susţine că vrea să declanşeze „un terorism artistic”.

1850 Lucien de la Hodde publică *Histoire des sociétés secrètes en France* („Istoria societăţilor secrete din Franţa”)

1857 Carlo Pisacane impune sintagma „propaganda prin fapte”.

1858 Tentativa de asasinat a lui Felice Orsini împotriva lui Napoleon al III-lea

1859 John Brown şi oamenii săi atacă arsenalul de la Harpers Ferry, Virginia

Anii 1860 Alfred Nobel inventează nitroglicerina

1867 Adunarea naţională de organizare a Ku Klux Klan

1869 Afacerea Neceaev; este publicat *Catehismul revoluţionarului* al lui Serghei Neceaev

1876 – 1879 Execuţiile membrilor Molly Maguires

1877 Sfârşitul Reconstrucţiei americane

1878 Vera Zasulici încearcă să-l asasineze pe Teodor Trepov

1879 Johann Most publică ziarul *Die Freiheit* („Libertatea”)

1881 Alexandru al II-lea este asasinat de societatea secretă Voinţa poporului

1882 Asasinatele din Phoenix Park comise de Irish National Invincibles

1885 Léopold al II-lea al Belgiei obţine un teritoriu, pe care îl transformă în proprietatea lui privată: Statul Liber Congo

1886 Masacrul din Haymarket, Chicago

1892 – 1894 Atentatele puse la cale de François Claudius Ravachol, Émile Henry şi Auguste Vaillant 1893 Atentat cu bombă la Opera din Barcelona pus la cale de Santiago Salvador Franch 1901 Leon Czolgosz îl asasinează pe preşedintele american William McKinley

1902 – 1905 Asasinarea unor personalităţi de către Organizaţia de luptă a socialiştilor revoluţionari 1905 Revoluţia Rusă din 1905

1907 Apar *The Secret Agent* („Agentul secret”) de Joseph Conrad şi *The Man Who Was Thursday* („Omul care era joi”) de G.K. Chesterton

1908 Conspiraţia cu bombă din Alipore, în India

1914 Gavrilo Princip îl asasinează pe arhiducele

Franz Ferdinand

1915 Fondarea celui de-al doilea Ku Klux Klan

1916 Rebeliunea de Paşti din Dublin, Irlanda 1918 – 1920 Războiul civil şi Teroarea Roşie

1919 Campania de atentate cu bombă a galleaniştilor

1920 Atentatul cu bombă de pe Wall Street

1920 Atacurile IRA împotriva britanicilor în timpul Războiului anglo-irlandez

1928 întemeierea Frăţiei Musulmane în Egipt

1929 Asociaţia Socialistă Republicană din Hindustan atacă Adunarea legislativă indiană

1933 Incendierea Reichstagului

1934 Asasinarea lui Serghei Kirov de către Leonid Nikolaev 1936 – 1938 Marea Teroare şi procesele spectacol staliniste

1937 Liga Naţiunilor adoptă Convenţia pentru prevenirea şi pedepsirea terorismului

1938 Atentate cu bombă ale Irgun în pieţele din Palestina

1938 Noaptea de cristal (*Kristallnacht*)

1944 Agenţii LEHI îl asasinează pe lordul Moyne

1946 Atentatul cu bombă al Irgun în Hotelul King David

1948 întemeierea Statului Israel. Primul război arabo-israelian. Dezastrul (Nakba) arab 1948 – 1960 Stare de urgenţă în Malaysia

19531959 Insurecţia Mau Mau

19541962 Războiul algerian de independenţă

19551959 Campania teroristă a Organizaţiei Naţionale a Luptătorilor Ciprioţi

19561957 Bătălia pentru Alger

1960 – 1962 Campanie teroristă în Algeria şi Franţa a Organizaţiei Armata Secretă (OAS)

1961 Este publicată cartea lui Frantz Fanon *Les*

Damnés de la terre („Blestemaţii pământului”)

1963 Atentatul cu bombă asupra Bisericii baptiste de pe Sixteenth Street, Birmingham, Alabama

1966 Executarea lui Sayyid Quth în Egipt

1967 Războiul de Şase Zile din Orientul Mijlociu

1968 Primul avion deturnat de Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei

1968 – 1972 Campanie de gherilă urbană dusă de Tupamaros în Uruguay

1969 Trupele britanice se retrag din Irlanda de Nord

1969 Este publicat Mini-Manual de Guerrilheiro Urbano („Mic manual de gherilă urbană”) al lui Carlos Marighella

1969 Atentat cu bombă pus la cale de neofasciştii italieni în Piazza Fontana din Milano

1970 „Skyjack Sunday”, deturnarea unor avioane pusă la cale de PFLP

1970 Atentatele cu bombă ale Organizaţiei Weather Underground

1972 IRA Provizorie detonează 22 de bombe la Belfast

1972 Organizaţia Septembrie Negru este responsabilă de masacrul din timpul Olimpiadei din München

1973 ETA îl asasinează pe Luis Carrero Blanco, prim-ministrul Spaniei

1974 Hibernia Bank este jefuită de Armata Simbioneză de Eliberare şi de Patty Hearst

1975 Publicarea cărţii *The Monkey Wrench Gang* („Banda cheu franceze”) de Edward Abbey

1976 Teroriştii anti-Castro detonează o bombă la bordul unui avion cubanez

1977 Procesul evenimentelor teroriste din „Toamna germană” a Fracţiunii Armatei Roşii

1978 Răpirea şi asasinarea lui Aldo Moro de către Brigăzile Roşii italiene

1978 Apare romanul *The Turner Diaries* („Jurnalele lui Turner”) de William Pierce

1979 Revoluţia iraniană şi începutul crizei ostaticilor din Teheran

1979 Juhayman al-Utaybi şi susţinătorii săi ocupă Marea

Moschee din Meca

1979 Invazia sovietică a Afghanistanului şi începutul campaniei mujahedinilor

1980 Organizaţia Nudei Armaţi Rivoluzionari responsabilă de atentatul cu bombă din Gara centrală din Bologna, Italia

1980 – 1981 Greva foamei a deţinuţilor aparţinând IRA Provizorie anii 1980 „Războiul murdar” dus de Spania împotriva ETA

anii 1980 Guvernul argentinian şi trupele Triple-A „fac să dispară” mii de disidenţi

1981 Publicarea cărţii *The Terror Network* („Reţeaua terorii”) de Claire Sterling

1981 Atentat sinucigaş pus la cale de al-Dawa la Amba sada Irakului din Liban

1981 Asasinarea preşedintelui Egiptului Anwar Sadat de al-Jihad

1983 Atentat cu bombă împotriva cazărmilor puşcaşilor marini americani şi a trupelor paramilitare franceze din Beirut efectuate de Hezbollah/Jihadul Islamic

1984 Susţinătorii lui Bhagwan Shree Rajneesh pun la cale un atentat cu salmonella în Dalles, Oregon

1984 IRA responsabilă de atentatul cu bombă de la Grand Hotel, Brighton, în timpul conferinţei Partidului

Conservator

1985 Nava Achille Lauro este deturnată de OEP

1987 O bombă de mari dimensiuni amplasată de Tigrii

Tamili explodează în Colombo, Sri Lanka

1987 Primele atentate sinucigaşe ale Tigrilor Tamili

1987 Atentat cu bombă al IRA Provizorie în Enniskillen.

Irlanda de Nord, de Remembrance Day

1987 Hamas se organizează în timpul primei Intifade palestiniene

1988 Agenţii libieni comit un atentat cu bombă la bordul avionului Pan Am deasupra Lockerbie, Scoţia

1988 Yasser Arafat renunţă la terorism

1988 Osama bin Laden întemeiază al-Qaida

1991 Tigrii Tamili îl asasinează pe Rajiv Gandhi, prim-ministrul Indiei

1992 Atentatul cu bombă de la Baltic Exchange din Londra pus la cale de IRA Provizorie

1992 Poliţia peruviană îl capturează pe Abimael Guzmán, şeful organizaţiei Cărarea Luminoasă (*Sendero Luminoso*)

1992 Ruby Ridge, Idaho: schimb de focuri între survivalişti şi agenţi ai United States Marshals Service (USMS)

1992 – 2000 Campanie teroristă dusă de Gruparea armată islamică în timpul Războiului civil algerian

1993 FBI asediază proprietatea sectei Ramura Davidienilor de lângă Waco, Texas

1993 Ramzi Yousef comite atentatul cu bombă de la World

Trade Center

1993 Hamas pune la cale primul atentat sinucigaş împotriva Israelului

1995 Adepţii Aum Shinrikyo sunt autorii atentatului cu gaz sarin la metroul din Tokyo

1995 Atentatul cu bombă de la Murrah Federal Building.

Oklahoma City, îl are ca autor pe Timothy McVeigh

1995 Arestarea lui Theodore Kaczyński, *Unabomber*

1996 Osama bin Laden „declară război" SUA

1996 – 1998 Atentate cu bombă comise de Eric Rudolph la Jocurile de vară de la Atlanta şi în clinicile care practicau avorturi

1997 Masacrul de la Templul din Luxor, Egipt

1998 Acordul din Vinerea Mare încheiat în Irlanda de Nord

1998 Clădiri din staţiunea de schi Vai! sunt incendiate de o celulă a Frontului pentru Eliberarea Pământului

1998 Ambasadele SUA din Nairobi, Kenya, şi Dar es Salaam, Tanzania, sunt ţintele atentatelor cu bombă organizate de al-Qaida

2001 11 septembrie Clădirile World Trade Center şi Pentagonul simt atacate de al-Qaida

2001 Atentate cu antrax în SUA

2002 Teroriştii ceceni ocupă Teatrul Dubrovka din Moscova

2002 Atentate cu bombă în staţiunile din Bali, Indonezia, organizate de Gruparea Islamică

2003 Trupele coaliţiei conduse de Statele Unite ale Americii invadează Irakul

2003 – 2004 Apogeul campaniei AQAP în Arabia Saudită

2004 Atentate cu bombe în trenurile cu navetişti la Madrid, Spania, organizate de jihadişti inspiraţi de al-Qaida

2005 Atentate cu bombă în sistemul de transport

public din Londra puse la cale de jihadişti inspiraţi de al-Qaida

2006 al-Qaida din Irak organizează un atentat cu bombă la moscheea al-Askari din Samarra, Irak

2008 Lashkar-e-Taiba comite atacuri teroriste în Mumbai

2009 Tigrii Tamili sunt învinşi de guvernul din Sri Lanka

2009 Nidal Malik Hasan îşi omoară camarazii de la Fort

Hood, Texas

2009 – 2010 Atacurile internaţionale puse la cale de AQAP împotriva obiectivelor americane sunt dejucate

2011 ETA anunţă un armistiţiu permanent cu Spania

2011 Osama bin Laden este ucis de o trupă specială de comando din US Navy

2011 Anders Breivik atacă tabăra Partidului Laburist din

Norvegia

2013 al-Shabaab pune la cale atacul de la Westgate Mali din Nairobi, Kenya

2013 Doi ceceni americani pun la cale atentatul cu bombă de la Maratonul din Boston

2013 Apariţia ISIS în Siria şi Irak

2014 Organizaţia Boko Haram răpeşte 300 de fete dintr-o şcoală nigeriană

2015 Jihadiştii atacă obiective din Paris, inclusiv birourile revistei *Charlie Hebdo*

2015 Enoriaşii bisericii din Charleston, SC, sunt masa craţi de Dylann Roof

2015 – 2016 ISIS atacă obiective din Istanbul, Paris, Jakarta şi Bruxelles

Mulţumiri

Publicarea celei de-a doua ediţii a acestei cărţi îmi dă o nouă şi extrem de plăcută ocazie să-i reamintesc pe cei al căror sprijin a făcut posibilă scrierea acestui text. Vocaţia mea pentru profesorat şi studiu este mărturia încrederii mele neabătute în puterea educaţiei bazate pe artele liberale. Nu ar trebui să fie o surpriză aşadar că această carte s-a născut din cursul pe care am început să-l predau în 2002; de fapt, cursul şi cartea sunt strâns legate. Le mulţumesc studenţilor de la Northwestern Collège din Iowa, unde am predat din 2001 până în 2003, şi celor de la Birmingham-Southern Collège, din Birmingham, Alabama, unde predau din 2003. Ei mi-au pus întrebări care au provocat în mare măsură scrierea acestei cărţi. Vreau să mulţumesc facultăţii, Senatului universitar, bibliotecarilor şi administraţiei de la Birmingham-Southern pentru extraordinara lor susţinere.

Vreau să le mulţumesc, în special, colegilor mei istorici de la BSC: Guy Hubbs, Mark Lester, Matt Levey, Bill Nicholas şi Victoria Ott. Nu-mi pot imagina o echipă mai prietenoasă şi mai înţelegătoare care să mă stimuleze mai mult; fiecare dintre aceştia a citit manuscrisul fragmentar sau în întregime, făcând observaţii şi comentarii aprofundate. Will Hustwit şi Mark

Schantz, noii mei colegi, m-au ajutat şi ei în nenumărate feluri. Cartea este mult mai bună graţie comentariilor făcute de ei, însă, desigur, erorile de fapte şi interpretare îmi aparţin cu totul. Alţi foşti şi actuali colegi de la Birmingham-Southern au citit şi comentat capitole sau mi-au aprins imaginaţia cu ideile lor. Printre aceştia se numără Steve Cole, Amy Cottrill, Vince Gawroński, generalul Charles Krulak (USMC, în retragere), Mark McClish, Michael McInturff, Sam Pezzillo, Shane Pitts, David Resha, Gail Smith şi David Ulirich. În anii săi de studenţie de la BSC, Daniel Maul din m-a ajutat în

cercetarea şi dezvoltarea ideilor incluse în capitolul dedicat Tulburărilor din Irlanda.

Printre cei din afara campusului universitar care mi-au oferit valoroase informaţii, sfaturi şi ajutor se numără colonelul Tony Abaţi (USMC), Laura Anderson, Mark Brighton, Stuart Finkel, Steven Isaac, Jack Owens (FBI, pensionat), Lynn Patyk, colonelul Ed Rowe (Armata SUA, în retragere) şi Thomas Sharp.

Vreau să adresez mulţumiri speciale lui Gregory Miller şi lui Stephen Shellman, care m-au invitat de două ori să predau la anuala Şcoală de vară pe tema terorismului. Sunt convins că am învăţat la fel de mult de la conferenţiari şi participanţi. La şcoala doctorală de la Georgetown University, am studiat cu trei extraordinari profesori care continuă să mă influenţeze şi acum, 20 de ani mai târziu: Catherine Evtuhov, la al cărei curs am început să explorez, pentru prima dată, terorismul rus şi european din perspectivă comparată; David Goldfrank, care m-a ajutat mereu să analizez din toate punctele de vedere fiecare problemă pe care o abordam, şi Richard Stites, care mi-a insuflat pasiunea pentru studiu şi pentru scrierea lucrărilor istorice.

Oamenii inimoşi de la Polity, în special Andrea Drugan, Jonathan Skerrett, Elliott Karstadt, Pascal Porcheron, Ellen MacDonald-Kramer şi Justin Dyer, mi-au oferit sfaturi indispensabile, un ajutor generos şi nu puţină răbdare lucrând cu mine aceste pagini. Fiecare membru al familiei mele mi-a oferit nu doar sfaturi extrem de bune, ci şi un sprijin emoţional şi logistic. Le mulţumesc tatălui meu, Elmo Adrian Law, şi rudelor prin alianţă, Barbara Delman Wolfson şi Lewis Wolfson. Şi, în pofida faptului că s-a stins din viaţă, dragostea şi generozitatea mamei mele, Patricia Law, încă mă mai susţin sufleteşte. Cele mai multe mulţumiri le adresez soţiei mele, fără de care acest proiect

nu ar fi fost conceput, continuat şi finalizat de-a lungul a două ediţii. Această carte le este dedicată fiului şi fiicei noastre, Alexander Ward şi Vera Adrian Law, o sursă nesecată de fericire în prezent şi de speranţe pentru viitor.

Index

Abane, Ramdane, 320 – 322, 333, 351

Abbey, Edward, 523, 528 Abdullah (regele Arabiei Saudite), 530

Abdulmutallab, Umăr Farouk, 545

Abu Nidal, 358, 359, 365, 366, 477 Abu Sayyaf, gruparea, 481, 511 *Achille Laur Oy* 365 Acordul anglo-irlandez, 386 Acordul din Vinerea Mare, 388 *Action Directe*, 426 Adams, Gerry, 380, 382, 384 – 388 Adunarea Irlandei de Nord, 389 Adunarea Legislativă (India), 245 Adunarea Naţională (Franţa), 102, 103

Afghanistan, 26, 239, 447, 458, 468, 469, 471 – 475, 478, 479, 481 – 486, 489, 498, 500, 529, 530, 537, 538, 542, 544, 551, 553, 566

Africa de Sud, 21, 337 Ahmad Abdel, 457 Al. Doilea Război Mondial, *passim* Al paisprezecelea amendament din Constituţia SUA, 205, 206 Al treisprezecelea amendament din Constituţia SUA, 205, 206 Alabama, 207, 212, 222 – 224 al-Amir, (califul fatimid), 78 Alamut, 75 – 78, 80 al-Aqsa, Brigada de martiri, 492 Alec Station, 488 Alexandria, Egipt, 58 Alexandru al II-lea (ţarul), 124, 136, 139, 157, 162 Alexandru al III-lea (ţarul), 258 Alexandru cel Mare, 33 – 35, 65, 118.

Alfred R Murrah Federal Building, 510

Alianţa anticomunistă, Argentina, 414

Alianţa nordică, 537

Alipore, conspiraţia cu bombă din, 243, 244 Alleg, Henri, 330, 343 al-Nusra, Frontul, 553 al-Qaida, 15, 26, 291, 447, 449, 474, 475, 479, 484 – 486, 488, 489, 495, 499 – 501, 511, 515, 529 – 541, 543 – 551, 553, 554, 559,

563 – 565 America Latină, *passim* Andrianov, Serghei, 152 Anglia, 66, 67, 69, 71, 91, 92, 94 – 96, 110, 230, 231, 238, 374, 380, 385, 601 Antenor, 40

Apis, *vezi* Dragutin Dimitrijevic Aqsa, moscheea, 486 Aquino, Toma d, 68 – 70 Arabia Saudită, 368, 456, 462, 470 – 472, 475, 476, 484 – 486, 489, 544, 545

Arafat, Yasser, 347 – 355, 357 – 369, 402, 463, 465, 490 – 493 Argentina, 21, 407, 413, 414, 468 Aristotel, 41, 42, 67 Arkansas, 205, 210, 550 Armata de eliberare naţională (Algeria), 319, 415 Armata malaysiană de eliberare naţională, 301

Armata lui Dumnezeu, 517, 518 Armata Mahdi, 540 Armata Republicană Irlandeză (IRA), 235, 236, 345, 369

Armata Republicană Irlandeză Provizorie (PIRA), 24, 373, 374, 381, 437, 441, 445 Armata Roşie Japoneză, 428 Armata Simbioneză de Eliberare (SUA), 423, 424 Arnett, Peter, 485 Asahara, Shoko, 521 – 523 Askari al –, 540

Asociaţia Internaţională a Muncitorilor, 160, 165, 186 Asociaţia Socialistă Republicană din Hindustan, 244 Assad, Hafez al –, 463 Assurnasirpal al II-lea, 32 Atacul cu bombă de la Beirut împotriva infanteriştilor marini americani, 352 Atena, 40, 352

Atentatul cu bombă din Docklands, 387

Atentatul cu bombă din Oklahoma City, 510 – 512, 527, 534 Atta, Muhammad, 530 Augustin din Hippona, 64, 65, 118 Augustus, 51, 53 Aum Shinrikyo, 520 – 523 Aurora, Colorado, schimbul de focuri din teatru, 514 Aussaresses, Paul, 325, 326 Awlaki, Anwar al –, 545, 550 Ayers, Bill, 423, 445 Azev, Evno, 154

Azzam, Abdullah, 472, 473, 475, 479, 490, 542

Baader, Andreas, 427 – 430 Babeuf, François-Noël, 112, 113, 121

Badreddin, Mustafa, 465 – 467 Bakunin, Mihail, 127 – 129, 140, 141, 147, 186 Balcani, *passim*

Baltic Exchange, atentatul cu bombă de la 386 Banna, Hasan al –, 450, 451 Banna, Sabri Khalil al –, *vezi* Abu Nidal

Barcelona, 169 – 172, 400 Bartholdy, Jakob, 114, 115 Basaev, Şamil, 495 – 497 Bauer, Bruno, 120 Bătălia pentru Alger, 320, 321, 326 – 330, 336, 345 Beam, Louis, 503, 508 Becket, Thomas, 66 Begin, Menachem, 291, 293 – 294, 342, 364

Beirut, 352, 362, 464, 465, 467, 477 Belfast, 372, 376, 383 Belli, Andrei, 152, 158 Bengal, 242, 243 Berg, Alan, 508

Berkman, Alexander, 190, 192, 196

Beslan, ostaticii de la şcoala din, 497

bin Laden, Osama, 447, 462, 471 – 479, 484 – 486, 488 – 490, 498, 529, 530, 537, 538, 540, 544, 548, 549, 563 – 565, Birmingham Six, 380 Birmingham, Alabama, 224 Blanco, Miguel Ángel, 402 Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms (Biroul de alcool, tutun şi arme), 509 Biserica Anglicană, 311 Biserica baptistă de pe Sixteenth Street, 224

Biserica Catolică, 102, 103 Biserica Mântuitorului Hristos de pe sângele vărsat, 139 Bishopsgate, atacul cu maşinăcapcană, 386

Bismarck, Otto von, 161, 165, 169 Black and Tans, *vezi* Războiul irlandez de independenţă *Black Sunday* (film), 436 Blair, Tony, 388 Boko Haram, 547, 548, 554 Böll, Heinrich, 430 Bollardiere, Jacques de 330 Bologna, 434 Bonnot, banda lui, 178 Booth, John Wilkes, 204, 510 Bordaberry, Juan Maria, 413 Borgia, Cesare, 86, 89

Boscoli, Pietro Paolo, 87 Bosnia şi Herţegovina, 246 Boston, atentatul de la Maratonul din, 515, 550 Boupacha, Djamila, 330 Bradshaw, John, 101 Bray, Michael, 517, 518 Breivik, Anders, 515, 516 Brigada furioasă (Angry Brigade), 426

Brigăzile al-Qassam, 491, 492 Brigăzile Roşii, 382, 426, 432 – 437, 446
Briggs, Henry, 303 Briggs, planul, 302, 305, 310 Brink, atacul asupra maşinii blindate, 422
Brown, John, 198, 200, 202, 203, 225
Brunhilda de Austrasia, 71 Brüning, Heinrich, 275 Brutus, Lucius Iunius, 43, 50 Brutus, Marcus Iunius, 50, 51, 87, 88, 101, 119, 204, 207 Brzezinksi, Zbigniew, 469, 474 Buda, Mario, 197 Buenos Aires, 468 Bulgaria, 250 – 253 Buonarroti, Filippo, 112, 113 Burke, Edmund, 110 Burke, Thomas, 233 Bush, George W., 531, 532, 535, 539
Caesar, Iulius, 49 – 53, 61, 68, 98, 101, 204 Cahill, Joe, 387
Cairo, 78, 291, 347, 356, 451, 457, 461 Callistratos, 41 Caliwell, Charles, 239, 240 Calvin, Jean, 90, 91 Canovas del Castillo, Antonio, 172
Carbonari, 113 – 115, 117, 130, 247 Carnot, Sadi, 168 Carol I (regele Angliei), 95, 96, 101, 103
Carol al VI-lea (regele Franţei), 69 Carlos Şacalul, *vezi* Sánchez, Ilich Ramirez
Carolina de Sud, 201, 207, 215, 217, 218, 515 Carrero Blanco, Luis, 399 Carta Atlanticului, 286 Carter, Jimmy, 460, 469 Casbah (Alger), 322 – 324, 327 Caserio, Santo-Geronimo, 168 Casey, William, 440, 488 Cassius Longinus, 50 Cassius, 43, 44, 88 *Catehismul revoluţionarului* (Neceaev), 129 – 131, 135, 157, Catilina, 46, 47, 53 Catullus din Cirene, 58 Călătorii libertăţii (*Freedom Riders*), 223
Cămăşile brune, 47, 272 – 278, 280 Cămăşile negre, 271, 273 Cărarealuminoasă (Se «*derol Mminoso*), 415 – 418, 441, 444, 445 Cecenia, 486, 494, 496, 497.
Ce-i de făcut? (Cernîşevski), 126 Cei doisprezece şiiţi, 79 CEKA, 259 – 262 *Cele 14 puncte* (W. Wilson), 286 Cernîşevski, Nikolai, 126, 251 Challe, planul, 328, 329

Chandragupta, 34, 35 *Charlie Hebdo*, 551 Chesterton, G.K., 175, 176 Chicago, 21, 169, 186 – 189, 421 Chin Peng, 300, 304 China, 81, 221, 304 Churchill, Winston, 296 Cicero, Marcus Tullius, 46 – 53, 59, 65, 68, 100 Cinna, Lucius Cornelius, 45 Cipru, 313, 315 – 318, 413 Cirene (Libia), 58 Cisiordania, 345, 348, 364, 366, 369, 492, 493

Clarke, Richard, 488, 532, 539 Clinton, Bill, 387, 477 COINTELPRO, 423, 425 Collins, Michael, 23, 236 – 241, 290, 382 Columbia, 414

Comisia pentru Adevăr şi Reconciliere (Perú), 417

Comitetul de ajutor din Irlanda de Nord (Irish Northern Aici Committee), 381 Complotul prafului de puşcă, 94, 95

Conciliul de la Constanţa, 70 Conferinţa de la Roma, 169 Congo, 230

Congresul Naţional Indian, 242 Connolly, James, 235 Conrad, Joseph, 168, 175, 176, 179 Consiliul celor zece (Veneţia), 87 Convenţia naţională (Franţa), 103, 105

Convenţia pentru prevenirea şi pedepsirea terorismului, 603 Coran, 72 – 74, 448 – 453, 455, 477 Corday, Charlotte, 104, 119, 204 Cromwell, Oliver, 95, 96 Cuba, 299, 360, 426 Czolgosz, Leon, 191

Dante, 88

Dar es Salaam, 489

Dawa, al –, 465

Dawson's Field (Iordania), 353 Dayan, Moshe, 298 De Gaulle, Charles, 334, 335 De la Hodde, Lucien, 115, 116, 122

De Valera, Eamon, 236, 241 Declaraţia Balfour, 287

Dees, Morris, 507, 515 DeFreeze, Donald, 424 Delcev, Gotse, 250 Demaris, Ovid, 439 Departamentul de Securitate Internă (US Departament of Homeland Security), 559 Detaşamente de asalt, *vezi* Cămăşile brune

Die Freiheit („Libertatea"), ziarul, 162 – 164, 186

Dimitrijevic, Dragutin, 247 Dixon, Thomas, 220 Dohrn, Bernardine, 423, 424 Donatello, 87
Dostoievski, Feodor, 131, 132, 175 Dozier, James, 434 Dublin, 232, 233, 235, 237, 238, 377
Dubrovka, teatrul, 496 „Duminica sângeroasă” (1905), 144
„Duminica sângeroasă” (1920), 238
„Duminica sângeroasă” (1972), 376
Dzerjinski, Felix, 259
Eban, Abba, 368 Egipt, 58, 74, 78, 287, 297, 345 – 348, 450 – 455, 460, 461, 470, 471, 473, 476, 480 – 483, 552
Eglon, 37, 67 Eleazar ben Yair, 57 Elizabeta I (regina Angliei), 94, 380
Elveţia, 118, 131
Ensslin, Gudrun, 427, 429, 430
EOKA B, 316
EOKA, 313 – 316, 321, 342, 382 Erzberger, Matthias, 268 Eugenia (împărăteasa Franţei), 119
Europa, *passim* Evian, acordurile de la 335 Evul Mediu, 23, 63 – 65, 67, 69, 70, 85, 88, 97, 98
Fadiallah, Mohammad Hussein, 464
Fanon, Frantz, 337 – 340, 349, 382
Farouk (regele Egiptului), 451 Fatah, 347 – 350, 353, 354.
356 – 361, 365, 369, 490 – 493 Fatahland, 350, 353, 361 Fatimizi, 74, 78 Fawkes, Guy, 94, 95 Fâşia Gaza, 345, 348, 367, 493 FBI (SUA), 195, 422, 481, 487, 488, 507 – 511, 525, 531, 534, 559
Filip al II-lea (Spania), 93, 94 Filipine, 481, 511, 546
FLN, *vezi* Frontul de Eliberare Naţională (Algeria)
Ford, Franklin, 60, 91 Forrest, Nathan Bedford, 208, 209, 213, 214 Fort Hood, 515, 550 Forţa Voluntarilor din Ulster, 371 Forţele Armate de Eliberare Naţională

(Venezuela), 407 Forţele Armate Revoluţionare din Columbia (FARC), 414, 415 Forţele de Apărare a Israelului (*Tzahal*), 297

Fracţiunea Armata Roşie (*Rote Armee Fraktiori*), 381, 382, 426 – 431, 435, 437 Franco, Francisco, 397, 399, 401, 425

Franklin, Benjamin, 101 Franţa, 69, 91, 92, 99, 102 – 104, 109 – 113, 116, 119, 120, 166, 168, 170, 177, 178, 249, 265, 286, 318 – 321, 325, 326, 328, 330 – 334, 336 – 340, 394, 400, 426, 435, 465, 466, 498, 549, 552

Franz Ferdinand (arhiduce), 246 – 250, 253, 256 Frăţia feniană, 232 Frăţia republicană irlandeză, 232 Frăţia tăcută, *vezi* Ordinul (organizaţia)

Freikorps, 267, 268, 271, 272

Frick, Henry Clay, 190 Frontul pentru Eliberarea Pământului, 524, 607 Frontul de Eliberare Naţională (FLN), 319 – 337, 349, 351, 398 Frontul de Eliberare Québec, 425 Frontul Islamic al Salvării (Algeria), 498

Frontul pentru Eliberarea Animalelor, 24, 525, 597 Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, 350, 436 Frontul rejecţionist, 358, 369 Frontul roşu al Ligii luptătorilor, 269, 272, 273

Fürstenfeldbruck, 356, 357

Gaddafi, Muammar al –, 359, 364 – 366, 441, 552.

Galleani, Luigi, 191, 192, 194 – 197 Galula, David, 329 Gandhi, Mahatma, 244, 245, 294 Gandhi, Rajiv, 393 Geneva, convenţiile de la 536 Gérard, Balthasar, 93 Germania de Vest / Germania Federală, 355, 381, 426 – 428, 431

Germania, 91, 111, 120, 159, 161, 163 – 165, 169, 180, 249, 260, 267 – 271, 274, 276, 278, 282, 372, 435, 530

Gerson, Jean, 70 Gestapo, 277, 278, 331 Giffords, Gabrielle, 514 Golan, înălţimile, 348 Goldman, Emma, 173,

190, 191, 196
Goldstein, Baruch, 492 Gompers, Samuel, 189 Gorbaciov, Mihail, 475 Göring, Hermann, 276 Gowen, Franklin B., 183, 184 Gracchus, Tiberius şi Caius, 44 Grand Hotel (Marea Britanie), atacul cu bombă de la 380 Grecia, 32, 33, 39, 40, 60, 99, 113, 250, 252, 314 – 316 Greenwich, observatorul, 175 Griffith, D.W., 220 Grigore al VII-lea (papa), 66 Grupul Baader-Meinhof, *vezi* Fracţiunea Armata Roşie Grupul islamic (Malaysia şi Indonezia), 546
Grupul Islamic înarmat, 498, Grupul salafâst pentru rugăciune şi luptă, 499, 547 Grupurile antiteroriste de eliberare (GAL), 400, 401 Guantánamo Bay, 536, 561 Guatemala, 407
Guevara, Che, 299, 352, 406, 407, 411, 420, 426 Guildford Four, 380
Gulag, 266
Guzmán, Abimael, 415 – 418
Haase, Hugo, 268 Habash, George, 351 – 354, 436, 437
Haganah, 288, 290, 291 Haig, Alexander, 439, 488 Hamas (Palestina), 367 – 369, 403, 445, 449, 477, 490 – 493 Hardman, Jacob, 283 Harmodios şi Aristogiton, 40, 42, 61
Harpers Ferry, Virginia, 202, 203 Hasan, Nidal Malik, 550 Hassan-i Sabbah (Bătrânul de pe munte), 74 – 80 Hattab, Amir al –, 495 Hayes, Rutherford B., 217 Haymarket, masacrul din, 26, 187 – 191
Hearst, Patty, 423 Heinzen, Karl, 117 – 119, 122, 128, 130, 141, 187, 378 Henric I (regele Angliei), 71 Henric al II-lea (regele Angliei), 66
Henry, Emile, 167 – 169 Herodot, 41
Hezbollah, 363, 368, 369, 394, 449, 463 – 468, 477, 553 Hill, Paul, 518
Hindenburg, Paul von, 276

Hipparchos, 40, 41
Hitler, Adolf, 47, 270, 272 – 278.
Ho Shi Min, 420
Holocaust, 279, 283, 290, 296, 356
Holofern, 37, 38, 67, 87
Homer, 33
Hoover, J. Edgar, 195, 196 Hotman, François, 92 Hruşciov, Nikita, 266, 299, 405 Hume, John, 386 Hussein (imamul), 460 Hussein (regele Iordaniei), 347, 354
Hussein, Saddam, 368, 475, 476, 491, 538 – 540
Iacob I (regele Angliei, Iacob al VI-lea al Scoţiei), 94 ibn ’Abdal- Wahhab, Muhammad, 449
Ibn Taymiyya, Ahmad, 448 – 450, 456, 477
Identitatea Creştină, 505 – 510, 519, 562 Iehu, 38
Ierusalim, 54 – 58, 80, 348 Iisus Hristos, 64, 65, 139, 203, 506, 517, 518 Illuminati, 111 Iluminismul, 100, 111, 176 Imperiul Austro-ungar, 246 – 249
Imperiul Britanic, 24, 317 Imperiul Otoman, 246, 250, 287, 448
Imperiul Rus, 124, 126, 149, 258, 413
India, 34, 239, 242 – 245, 257, 390, 393, 542, 543 Indiana, 221 Indochina franceză, 230 Indochina, 287, 319, 322, 328 Indonezia, 546, 555 Industrial Workers of the World (IWW), 193
International Association of Bridge and Structural Iron Workers, 192
Intifada, 366, 369, 479 Ioan din Salisbury, 37, 65 – 68, 83, 90
Ioan fără Ţară (regele Angliei), 71
Ioan Hrisostomul, 65 Ionatan din Cirene, 58 Ionatan, marele preot, 55 Iordania, 285, 297, 346 – 350, 353, 354, 361, 364, 369, 428, 489 Iosephus, Flavius, 55 – 59 Irak, 26, 297, 358 – 360, 365, 368, 413, 440, 447, 453, 465 – 468, 475, 489, 491, 538 – 544, 548, 549, 551 – 554

Iran, 74 – 75, 81, 453, 458 – 460, 463 – 468, 471, 553
Irgutt Zvai Le unii, 288, 297, 301, 313, 341, 342, 364, 382, 451 Irish National Invincibles, 233 Irlanda de Nord, 241, 284, 285, 291, 314, 370 – 374, 378 – 381, 383 – 388, 534
Irlanda, 183, 230, 231, 233, 234, 237, 241, 257, 295 Israel, 54, 59, 92, 285, 287, 290 – 293, 297, 298, 316.
345 – 369, 436, 453, 455.
460 – 463, 470, 476, 479, 480, 486, 490 – 492
Italia, 87, 111 – 115, 119, 140, 159, 161, 177, 192, 252, 270 – 272, 382, 426, 427, 431 – 435 Iuda Macabeul, 54 Iudeea, 20, 37, 38, 53 – 56, 229 Iudita, 37, 38, 67, 87 Iugoslavia, 252, 494 Ivins, Bruce, 534 Izabela, 38, 39, 91
Jabotinsky, Ze'ev, 288 Jackson, Richard, 19 Jael, 67
Jaish-e-Muhammad, 24, 543 Jallianwala Bagh, masacrul de la 244
James, Henry, 175, 176 Japonia, 242, 254, 286, 521, 522 Jean sans Peur, 69
Jefferson, Thomas, 101, 510 Jerez de la Frontera, 166, 169 Jihad, al-Jamaat, 457, 460, 483, 485, 491, 492 Jim Crow, 217, 218, 221 Joint Terrorism Task Force, 481 *Jugantar* („Noua epocă"), 243 Juvayni, 81
Kaczyński, Theodore, 525, 526 Kaliaev, Ivan, 143 Kanafani, Ghassan, 349 Kansas-Nebraska, Legea, 201 Kansasul însângerat, 200, 202, 225
Karakozov, Dmitri, 129 Karameh, 350 Kashmir, 486, 543 Kautilya, 34 – 36, 60 Kenya, 305, 306, 310 – 312.
317 – 319, 489, 529, 547 Kenyatta, Jomo, 306, 307, 313 Khaled, Leila, 352, 353 Khan, Samir, 545 Khomeini, ayatollahul Ruhollah, 73, 459
Kikuyu, 306 – 311, 313 Kimathi, Dedan, 310, 312 King David, hotelul, 295 Kirkpatrick, Jeane, 442 Kirov, Serghei, 264, 265 Klinghoffer, Leon, 365
Knox, John, 91, 93 Koppel, Ted, 16

Kravriński, Serghei, 134, 135, 340 Kropotkin, Piotr, 141, 147, 162, 173, 179, 340, 557 Ku Klux Klan, 24, 200, 204, 209, 212, 213, 215, 220, 226, 503, 505, 506
Ku Klux Klan, Legea (1871), 214 Kuwait, 368, 466, 475, 476, 479
La Grande Peur (Marea Frică, Franţa), 103
Lashkar-e-Taiba, 542, 543 Lawrence, Kansas, 202, 203 Lee, Robert E., 202 Legea de împuternicire, 277 Legea imigraţiei (1917), 194 Legea imigraţiei (1924), 197 Legea protestului (1918), 194 Legea suspecţilor, 105 Legile scelerate (*les lois scélérates*), 170
Legile socialiste (Germania), 161, 164
LEHI, 24, 288 – 297, 313, 321, 341, 364, 451
Lenin, Vladimir Ilici, 126, 127, 150, 156, 258 – 264, 420, 473 Leopold al II-lea (regele Belgiei), 230
Lépine, Marc, 513
Liban, 297, 345, 354, 356, 357, 361 – 363, 368, 369, 394, 441, 453, 463 – 466.
Libia, 358 – 360, 365, 366, 441, 552 Libman, cafeneaua, 149 Liga Naţiunilor, 293, 450 Liga luptătoare (*Kampfbund*), 269 Lincoln, Abraham, 204, 510 Little Rock, Arkansas, 550 Lloyd George, David, 240 Locke, John, 97, 101 Lockerbie, Scoţia, 366 Lombroso, Cesare, 173, 174, 179 Londra, 71, 111, 135, 175, 176, 234, 235, 295, 306, 309, 310, 372, 375, 378, 385, 549 Louis, duce de Orléans, 69 Louisiana, 209, 210, 217 Lubbe, Marinus van der, 276 luddiţii, mişcarea, 116 – 117 Ludovic al XVI-lea (regele Franţei), 103 Lupii Islamului, 495 Luptătorii pentru Libertate din Ulster, 384
Luther, Martin, 90, 91 Luxor, masacrul de la Templul din, 483
„Miercurea sângeroasă” (1906), 146
Ma mun, al –, 78
Macabeilor, răscoala, 54 Macardle, Dorothy, 229, 238

MacDonald, Andrew, *vezi* William Pierce
Macedonia, 252
Machiavelli, Niccolò, 88 – 90, 570, 601
MacMillan, Harold, 312 Madrid, 549, 595, 607, 624 Maelius, 43 – 44 Magna Carta, 67, 71 Mahomed, 72 – 74, 76, 79, 448, 543, 551
Major, John, 387 Makarios al III-lea, 315 Malaysia, 240, 300 – 305, 310311, 313, 317 – 318, 342, 541.
546, 598, 604
Malvern Street, crimele din, 371 *Manifestul din octombrie*, 145 Manlius, 43 – 44 Mao Zedong, 299, 405 Marat, Jean-Paul, 104, 119 Marea Britanie, 169, 176, 231, 233 – 237, 242, 249, 286, 289, 292 – 294, 296, 297, 302, 309, 310, 312, 313, 316 – 318, 340, 370, 375, 376, 387, 388, 390, 435, 470, 537, 549 Marea Criză, 273, 283 Marea Moschee (Meca), 462, 605
Marea Teroare (Uniunea Sovietică), 266, 603
Maria I Tudor, *Bloody Mary* (regina Angliei), 91 Marighella, Carlos, 20, 398, 408 – 410, 412 – 413, 420 – 421, 426, 432, 444, 483, 557 Marile reforme timperiul Rus), 124
Marius, Caius, 45 Marşul asupra Romei, 272 Marx, Karl, 127
Masacrul din moscheea Peştera patriarhilor, 492 Masada, 55 – 59, 62 Massu, Jacques, 322 – 324, 326 – 327 Mattathias, 54
Mau Mau, 308 – 314, 317, 342 Maze, 383
Mâna Neagră (Serbia), 247 – 248 Mâna Neagră (Spania), 166 McCormick, 187 McGuinness, Martin, 385, 389 McKay, Jim, 355Mc Kinley, William, 191, 603 McParlan, James, 183 – 184 McVeigh, Timothy, 510 – 511, 607 Meca, 456, 462, 486, 605 Medici, familia, 86 – 87 Meinhof, Ulrike, 427 Meir, Golda, 350 Mencken, H.L., 196
Merrill, Lewis, 215 Meteorologul (*Weatherman*), 418,

420 – 422
Meunier, 162, 167 Meyen, Eduard, 120 Mezenţev, Nikolai, 135 Michigan, miliţiile din, 505 Milano, 65, 432, 604 Mirbach, contele, 260 Mississippi, 207 – 208, 216, 223 Missouri, compromisul, 201 Mişcarea de eliberare naţională (Uruguay), *vezi* Tupamaros Mişcarea de rezistenţă pasivă (necooperare, India), 244 Mişcarea islamică de rezistenţă, *vezi* Hamas
Mişcarea pentru drepturi civile (Irlanda de Nord), 371 Mişcarea pentru drepturi civile (SUA), 222, 419 Mitchell, George, 387 – 388 Mitrione, Dan, 412 Molly Maguires, 182 – 184, 198, 602
Monkeywrenching, 524 Montauban, 549 Montesquieu, 101 Montevideo, 407 – 408 Montjui e, 171 – 172 Mornay, Philippe de 92 – 93 Moro, Aldo, 433, 605
Morozov, Nikolai, 133, 136 – 137, 242, 340
Morus, Thomas, 88 Moscova, 129, 439, 496, 607 Mossadegh, Mohammad, 458 Most, Johann, 162 – 164, 173, 186 – 187, 191, 602 Moubarak, Hosni, 461, 482 Mountbatten, Louis, 380 Moyne, Lord, 451, 604 Mughniyeh, Imad, 464 – 468, 477 Muhammad Reza Pahlavi (şahul Iranului), 458
Muhammad, Abdulhakim Mujahid, 550
Muhammad, Khalid Sheikh, 8, 530, 538, 546 Mumbai, 543, 608 München (1972), 353, 355 – 357, 402, 429, 436, 605 Mussolini, Benito, 252, 270 – 272, 281
Muzzafarpur, India, 243
Nairobi, 307, 489, 607 – 608 *Nakba* (Dezastrul), 297, 348 – 349, 604
Napoleon al III-lea, 119 Napoleon Bonaparte, 109 Nasser, Gamal Abdul, 346 – 347, 452, 454
Nat Turner, răscoala, 201, 602 National Rifle Association, 509 Naţiunile Ariene, organizaţia, 505 – 509
Neceaev, Serghei, 128 – 132, 134135, 148, 157, 187,

258, 473, 602 New Delhi, 543 New York, *passim* Nichols, Terry, 510 – 511 Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti, 197

Nicolae I (papa), 65 Nigeria, 547, 551, 554 Nikolaev, Leonid, 264, 603 Nixon, Richard, 424 – 425, 487 Nizam al-Mulk, 76 Nizar, 75, 501 Nizări, 76 – 82

Noaptea cuţitelor lungi (*Nacht der langen Messer*), 277 Noaptea de cristal (*Kristallnacht*), 278, 603

Noaptea Sfântului Bartolomeu, masacrul din, 92 Nobel, Alfred, 138, 602 Noua Stângă (SUA), 418 – 419, 421

NRBE, 520, 560, 599 *Nuclei Armaţi Rivoluzionari*, 434, 605

Nürnberg, procesele de la 280, 580

O'Neill, John, 488 Obama, Barack, 8, 512, 536 – 537 Octavianus, 51, 53 Odessa, 149 Ofiţerii liberi, 452 Ohio, Miliţia neorganizată din, 505 Olimpiada de la Atlanta (1996), 512, 519, 607 Omagh, 388

Omar, Mullah Muhammad, 537

Operation Rescue, 516, 518 Operaţia Mania lui Dumnezeu, 357

Operaţia Primăvara tinerilor, 357 Ordinul de Orania, 232 Organizaţia Armata Secretă (OAS, Algeria), 334 – 336, 373 Organizaţia de luptă (a PSR), 141 – 144, 146, 154, 257, 603 Organizaţia de Luptă Armată, 360

Organizaţia Naţională a Luptătorilor Ciprioţi (EOKA), 313316, 321, 342 – 343, 382, 597 Organizaţia Naţiunilor Unite (ONU), *passim*

Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei (OEP), 24, 347, 350 – 351, 353 – 370, 382, 402, 428 – 429, 436, 440, 463, 465, 490, 599, 606

Organizaţia Revoluţionară Externă Macedoneană, 251 Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană (ORIM), 250 – 253, 256, 293, 598 Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), 434, 439, 533, 537, 542

Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), 360 Orsini, Felice, 119, 122, 138, 204, 602
Osetia de Nord, 497 Oslo, acordurile de pace de la 369, 492 – 493, 515
Page, Wade Michael, 514 Paisley, Ian, 372, 389 Pakistan, 537 – 538, 542 – 544, 598 Palestina, 10, 14, 54, 284, 287289, 291, 293 – 297, 300, 313314, 317, 340, 413, 436, 451, 472, 489 – 491, 603 Pallâs, Paulino, 170 – 171 Palmer, A. Mitchell, 195 – 196 Pan Am, avionul deturnat, 366, 606
Panica Roşie (anii 1880), 187 Panica Roşie (anii 1910 – 1920), 194, 199, 283
Papen, Fritz von, 275 – 276
Paris, 7, 80, 92, 103 – 105, 107108, 119, 164, 169, 186, 243, 259, 278, 325, 328, 373, 551
552, 555, 559, 608 Partidul Baas, 453, 539 Partidul Comunist din Germania, 269, 272 – 274, 276 – 277, 282, 580, 598
Partidul Comunist din Malaysia, 300
Partidul Congresului, *vezi* Congresul Naţional Indian Partidul Constituţional Democratic timperiul Rus), 151 Partidul Creştin Democrat (Italia), 433
Partidul Democrat (SUA), 213 Partidul Social-Democrat şi Laburist (Irlanda de Nord), 599 Partidul Democrat Unionist, 389 Partidul Naţional-Socialist al Muncitorilor din Germania (NSDAP), 270
Partidul Popular (Spania), 549 Partidul Socialist din Germania, 267
Partidul Socialist Polonez, 146 Partidul Socialist Revoluţionar (Rusia), 139, 146, 600, *vezi şi* Organizaţia de luptă Partidul Unionist din Ulster, 387 Pašić, Nikola, 247
Patriotismul Creştin, 508, 513, 518, 527, 562 – 563 Pavel (apostolul), 64, 66 Pământ şi libertate (Rusia), 133 – 134, 136, 142 Păsările Libertăţii (Sri Lanka), 394

Peau noire, masques blanes (Fanon), 338
Pelloutier, Fernand, 178 – 179 Pennsylvania, 184, 190, 221, 446, 532
Pentagon, 422, 441, 446, 532, 607
Perceval, Spencer, 117 Persia, 75, 81, *vezi şi* Iran Perú, 415 – 417, 444 Petit, Jean, 69 – 70 Petraeus, David, 541 Phoenix Park, 233, 602 Piazza Fontana, atacul cu bombă.
432, 604
pieds noirs (Algeria), 318, 322, 335 Pierce, William, 507 – 508, 605 Pinkerton, detectivii, 183 Pisacane, Carlo, 140, 602 Platon, 41 – 42 Plehve, Viaceslav von, 144 *Plessy vs. Ferguson*, 217 Plutarh, 42, 46, 50 – 51 Pointe, Ali ta, 322, 327 *Politica* (Aristotel), 41
Poliţia regală din Ulster (Royal Ulster Constabulary), 370, 372, 599
Poliţia regală irlandeză (Royal Irish Constabulary), 235, 239, 599
Polo, Marco, 79, 80 Polonia, 114, 146, 280 Pompei Magnus, 49 Pontecorvo, Gillo, 321, 327 Posse Comitatus, 503 – 504 Pottawatomie Creek, masacrul de la 202
Prabhakaran, Velupillai, 390, 394 – 396
Primăvara arabă, 7, 552 Primul Război Mondial, *passim* Princip, Gavrilo, 249, 603 *Principele* (Machiavelli), 570, 601
Publicola, Publius Valerius, 43 Pulcher, Clodius, 9, 48, 601 Puţin, Vladimir, 496
Quth, Muhammad, 472 Quth, Sayyid, 452 – 457, 472, 477, 604
Rahman, Omar Ahmad Abdel (şeicul Omar), 457 – 458, 461, 462, 480 – 483, 546, 564
Rajapaksa, Mahinda, 396 Rajneesh, Bhagwan Shree, 520, 606
Ramura Davidienilor, 509 – 510, 607

RÂND, Corporaţia, 437 Raspe, Jan-Carl, 429 – 430 Rath, Ernst vom, 278 Rathenau, Walther, 268 – 269 Ravachol, François-Claudius, 166 – 167, 169 – 170, 178, 192.
603
Războiul algerian de independenţă, 327, 332, 343, 604 Războiul arabo-israelian (1948), 345
Războiul cel lung (Irlanda de Nord), 379
Războiul Civil (SUA), 182, 203, 210, 213, 225
Războiul civil algerian, 498, 501, 606
Războiul civil din Anglia, 95, 96 Războiul civil din Rusia, 260, 281
Războiul civil libanez, 359, 363 Războiul civil sirian, 552 Războiul cu iudeii, 55, 61 Războiul de gherilă (Guevara), 299
Războiul de Şase Zile, 348 – 349.
604
Războiul din Golf, 476, 510 Războiul din Irak (2003 – 2011), 538, 543, 549
Războiul irlandez de independenţă, 237, 254
Războiul împotriva terorismului, *passim*
Războiul Rece, 17, 24, 175, 298, 299, 317, 405, 438, 440, 469, 474, 487, 508
Răzbunarea poporului, celulă revoluţionară, 131 Reagan, Ronald, 364, 366, 439, 440, 442, 460, 466 – 467 Rebeliunea de Paşti, 234 – 235, 254 – 255, 603
Reconstrucţia (SUA), 203, 206, 212, 217 – 218 Reconstrucţia, legile, 206 Reforma, 68, 90
Regatul Unit, 231, 305, 316, 317, 377
Reichstag, incendiul, 276 – 277, 603
Reichswehr, 268 – 269 Reid, Richard, 559 Reinsdorf, August, 164 Remembrance Day, atentatul, 384 – 385, 606 Remirro de Orco, 89 Renaşterea, 86 – 87 Restauraţia (1815), 109

Revoluţia Franceză, 100, 102, 108, 110, 112, 116, 121, 229, 258, 259, 557, 601 Revoluţia iraniană, 458 – 460, 605 Revoluţia Rusă (1905), 144, 158, 603
Revoluţia Rusă (1917), 194 Reynolds, Albert, 386 Rezistenţa franceză, 279 Ribbonmen, 232 Rice, Condoleezza, 532 Rida, Rashid, 450 Robespierre, Maximilien, 104, 106 – 109, 112, 118, 121, 340 Rockefeller, John D., Jr., 192, Roma, 36, 42 – 45, 47 – 55, 57, 60, 68, 272
Roof, Dylann, 515, 608 Roosevelt, Franklin Delano, 286 Ropşin, V. *vezi* Savinkov Rousseau, Jean-Jacques, 104, 128, 526
Ruby Ridge, Idaho, 509, 606 Ruck, Michael, 309 Rudolph, Eric, 518 – 519 Rukn, al-Din, 81 Rusia, *passim*
Sabra şi Shatila, masacrul din taberele de la 362
Sadat, Anwar, 452, 454 – 457, 460 – 462, 473, 478, 606
Saladin, 81 Salafi, 448, 457, 490 Salameh, Ali Hassan, 357 Sallustius, 46 – 47 Salvador Franch, Santiago, 171, 603
San Francisco, 193, 422 Sánchez, flieh Ramirez (Carlos Şacalul), 358 – 359, 477 Sands, Bobby, 383 *sans-culottes*, 104 – 105, 109 Sarajevo, 247 – 248, 250 Sartre, Jean-Paul, 330, 339 SAVAK, 459
Savinkov, Boris, 144, 152, 158 Saxby, Edward, 96 – 97 Scheuer, Michael, 448 Schleyer, Hanns-Martin, 429 – 430 Sendic, Răul, 407 – 408, 410, 412 – 413
Septembrie Negru, 353 – 357.
436, 605
Serbia, 246 – 247, 249 – 250, *vezi şi* Iugoslavia
Serghei Aleksandrovici (marele duce), 143 Servius Tullius, 42 Shabaab, al –, 24, 547 – 548, 608 Shamir, Vitzhak, 290, 294 – 295, 364, 367
Sharon, Ariel, 362, 363 Shepard, Matthew, 513

Sicherheitsdienst (SD, serviciul de securitate, Germania nazistă), 278 – 279 Simmons, William, 220 Sinai, peninsula, 347 – 348 Sindicatul Unit Muncitoresc (SUA), 185 Sinn Fein, 386 – 389 Siria, 7, 80, 297, 348, 359 – 360, 440, 453, 462 – 464, 551 – 555, 598, 608
fuseră, 67
Sixtus al V-lea (papa), 94 Skyjack Sunday, 604 Şlepian, Barnett, 518 Soci (2014), 497 Somalia, 429, 476 – 477, 547 Sophie (împărăteasa Austro-Ungariei), 249
Southern Poverty Law Center, 507, 512, 527, 566 Spania, 21, 67, 87, 93 – 94, 113, 115, 177, 180, 284 – 285, 397398, 399 – 400, 401 – 402, 404, 425, 466, 549, 596 Special Air Service, 378 Spence, Gusty, 377 Spies, August, 188 – 189 Sri Lanka, 284, 389 – 397, 403.
415, 598, 606, 608 St. Petersburg, 134 – 135, 139, 144, 152, 258
St. Petersburg, protocolul de la 169
Stalin, Iosif Vissarionovici, 151, 263 – 266
Stammheim, închisoarea, 429 Stampnitzky, Lisa, 16, 29 Statele Unite ale Americii, *passim* Statul Islamic din Irak şi Siria (ISIS), 7, 449, 515, 552 – 555.
565, 598, 608
Steagul negru, organizaţie anarhistă (Rusia), 148 Steinberg, Isaac, 262 Stepniak-Kravciński, Serghei, *vezi* Serghei Kravciński Sterling, Claire, 439, 440, 446, 605
Stern, Avraham, 289 Stinger, rachete, 470, 494 Stono, rebeliunea de pe râul, 201 Struve, Peter, 147 Studenţi pentru o Societate Democratică, 419, 599 Sudan, 476, 485, 529 Suez, criza, 347
Sulla, Lucius Cornelius, 45 – 46, 48, 59
Sutele Negre, 153 Swissair, cursa, 353
Ştefan (regele Angliei), 71
Taber, Robert, 341, 382 Tallien, Jean-Lambert, 107 Tankosic, Vojislav, 248 Tanzania, 489, 529, 607 Tânăra

Bosnie, 247 – 248 Teheran, criza ostaticilor, 459.
462, 466, 468, 605 Teitgen, Paul, 326 Templer, Gerald, 303 Templul sikh, schimbul de focuri din, 514 Tenet, George, 531 Tennessee, 207, 210 Teodosiu I (împăratul roman), 65 Teritoriile ocupate, 348, 358, 366, 368, *vezi şi* Fâşia Gaza; Cisiordania
Teroarea roşie (Uniunea Sovietică), 260 – 263, 603 Terry, Randall, 516 Texas, 214, 219, 509, 550, 607 – 608 Thatcher, Margaret, 380, 383 Thuggee, 61, 519, 562 Tigrii Negri, 394 – 395 Tigrii pentru Eliberarea Tamil Eelam (LTTE) / Tigrii Tamili, 337, 389 – 396, 403, 415, 441, 445, 564, 606, 608 Tihomirov, Lev, 133 – 134, 137, 340
Tilak, Bal Gangadhar, 242 – 243 Titus Livius, 43, 47
Toamna germană, 429 – 430 Tokyo, atacul de la metroul din, 14, 482, 521, 523 Tolstoi, Lev, 154 Toulouse, 549
Tratatul de la Versailles, 268, 270, 273
Trepov, Teodor, 134, 602 Trinquier, Roger, 322 – 323, 325 Troţki, Lev, 150, 258, 260, 262, 263 – 265
Trupele de rezervă ale poliţiei din Kenya, 310 Tucidide, 41
Tulburări (*Troubles*) în Irlanda de Nord, 610
Tunisia, 328, 362, 364, 552 Tupamaros, 14, 407 – 408, 410413, 415, 421, 425, 432, 435.
437, 444, 483, 604 Turabi, Hasan al –, 476, 484 Turcia, 8, 313, 316 Turgheniev, Ivan, 135, 151 *Turner Diaries*, *The* (William Pierce), 507, 510, 511, 563, 605
Turnurile Khobar, atacul cu bombă de la 468
Ţamaev, fraţii Tamerlan şi Djohar, 551
Ulster, 240, 371 – 372, 374 – 375, 383, 384, 387 – 388 *ultras* (Algeria), 321, 324, 334 Umberto I (regele Italiei), 191 *Unabomber*, 516, 525, 607 Uniune sau moarte, *vezi* Mâna Neagră
Uniunea Africană Kenyană, 306

Uniunea Sovietică (URSS), 252, 256, 263, 265 – 267, 279, 298, 306, 360, 379, 439 – 440, 442, 475, 494, 508 Uritki, Moisei, 260 – 261 Uruguay, 14, 407, 410, 412 – 414.
425, 435, 604 USS *Cole*, 489, 546 Utaybi, Juhayman al –, 462 – 463, 605
Uthman (califul), 72 – 73
Vai!, staţiunea de schi, 524, 607 Vaillant, Auguste, 167 – 168, 170, 603
Valdinoci, Carlo, 195, 197 Veneţia, 87 Venezuela, 407 Versailles, 268, 270, 273 Victor Emanuel al II-lea (regele Italiei), 161
Victor Emanuel al III-lea (regele Italiei), 272
Videla, Jorge, 414 Vietnam, războiul din, 318, 342, 419, 422, 474, 496 „Vinerea sângeroasă”, 376 Virginia Tech, masacrul de la 514 Virginia, 202, 204, 602 Voinţa poporului (*Narodnaia volia*), 20, 133, 136 – 139, 141, 146, 157, 236, 242, 258, 602 Volgograd, 497
Waco, Texas, 509, 511, 517, 607 Wagner, Richard, 121, 602 Wall Street, 196 – 197, 533 Watergate, 440, 487 Weather Underground, 421 – 425.
435, 437, 445, 604 *Weatherman vezi* Meteorologul Weaver, Randy, 509 Weimar, 268 – 270, 275 – 277, 282 Weishaupt, Adam, 111 – 112 Westgate, atacul din mallul, 547, 608
Whiteboys, organizaţia secretă irlandeză, 183 Wilhelm Cuceritorul, 71 Wilhelm de Orania, 93 – 94 Wilhelm I (împăratul Germaniei), 161 – 162 Wilson, Charlie, 470 Wilson, Woodrow, 286
Wobblies, *vezi* Industrial Workers of the World World Trade Center, atacul (1993), 479 – 482, 511, 530, 607 World Trade Center, atentatul (2001), 447, 532, 607 Wright, Richard, 218
Yacef, Saadi, 321 – 322, 326 – 327 Yassin, Ahmad, 490, 493 Yemen, 475, 489, 545 – 546, 550551, 597

Yousef, Ramzi, 479 – 482, 511, 530, 546, 564, 607
Zabrejnev, Vladimir, 179
Zasulici, Vera, 134 – 135, 144, 157 – 158, 602
Zawahiri, Ayman al –, 457 – 458, 461 – 462, 473 – 475, 482 – 483, 485 – 486, 492, 544, 548.
564
Zia-ul-Haq, Muhammad (dictatorul pakistanez), 469
Cuprins
Prefaţă – Permanenţa polimorfă a terorismului 5
Introducere 9
Capitolul 1 – Teroare şi tiranicid în lumea antică 31
Capitolul 2 – Teroare şi tiranicid în Evul Mediu 63
Capitolul 3 – Teroare şi tiranicid în Europa la începutul epocii moderne 85
Capitolul 4 – Zorii terorismului revoluţionar 100
Capitolul 5 – Terorismul revoluţionar în Rusia 123
Capitolul 6 – Epoca atentatului european 159
Capitolul 7 – Muncă, anarhie şi teroare în America 182
Capitolul 8 – Supremaţia albilor şi terorismul rasist american 200
Capitolul 9 – Zorii terorismului etnonaţionalist 229
Capitolul 10 – Epoca terorismului de stat 257
Capitolul 11 – Decolonizarea şi terorismul etnonaţionalist din anii 1930 până la începutul anilor 1960 283
Capitolul 12 – Decolonizarea şi terorismul etnonaţionalist de la sfârşitul anilor 1960 până în prezent 345
Capitolul 13 – Epoca terorismului de stânga şi internaţional 405 Capitolul 14 – Ascensiunea terorismului jihadist 447
Capitolul 15 – Terorismul recent nejihadist 502
Capitolul 16 – 11 septembrie, Războiul împotriva

terorismului şi tendinţele recente ale terorismului 529
Note 567
Abrevieri 597
Cronologie 601
Mulţumiri 609
Index 613
Cuprins 635